ASOCIAȚIA EUROPEANĂ „DIMITRIE CANTEMIR”

Coordonatori:
MIHAIL ȚĂPÂRLEA
VIOREL CIOBANU

DIMITRIE CANTEMIR

PUNTE A CUNOAȘTERII ÎNTRE ORIENT ȘI OCCIDENT

Studii și articole

PRO UNIVERSITARIA

ASOCIAȚIA EUROPEANĂ „DIMITRIE CANTEMIR”

DIMITRIE CANTEMIR

Bust realizat de Valentin Tănase,
oferit de statul român Academiei din Berlin în anul 2014,
cu ocazia împlinirii a 300 de ani de la alegerea sa
drept membru titular al Academiei din Berlin.

ISBN 978-606-26-0560-5

ASOCIAȚIA EUROPEANĂ „DIMITRIE CANTEMIR”

Coordonatori:
Mihail Țăpârlea • Viorel Ciobanu

DIMITRIE CANTEMIR
PUNTE A CUNOAȘTERII ÎNTRE ORIENT ȘI OCCIDENT

- STUDII ȘI ARTICOLE –

ASOCIAȚIA EUROPEANĂ „DIMITRIE CANTEMIR”

Coordonatori:
Mihail Țăpârlea • Viorel Ciobanu

DIMITRIE CANTEMIR
PUNTE A CUNOAȘTERII ÎNTRE ORIENT ȘI OCCIDENT

- STUDII ȘI ARTICOLE –

PRO UNIVERSITARIA
BUCUREȘTI 2016

Copyright © 2016 **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediţii aparţin
Editurii Pro Universitaria

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris
al **Editurii Pro Universitaria**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Dimitrie Cantemir : punte a cunoaşterii între Orient şi Occident : studii şi articole / coord.: Mihail Ţăpârlea, Viorel Ciobanu. - Bucureşti : Pro Universitaria, 2016
Conţine bibliografie
ISBN 978-606-26-0560-5

I. Ţăpârlea, Mihail (coord.)
II. Ciobanu, Viorel (coord.)

94(498.3)"17" Cantemir,D.

Referenți științifici:
ION AUREL STANCIU
GHEORGHE VĂDUVA

Acest proiect editorial a fost finanțat de Administrația Română a Serviciilor de Trafic Aerian - RA ROMATSA. Responsabilitatea asupra studiilor şi articolelor aparține autorilor.

Coperta I: *Dimitrie Cantemir,*
compoziție realizată de Valentin Tănase

Coperta a IV-a: *Bust al lui Dimitrie Cantemir,*
realizat de Valentin Tănase
Tehnoredactare: Ing. Cătălin Ciobanu

CUPRINS

PREFAŢĂ
Gheorghe Văduva 9

DIMITRIE CANTEMIR, PUNCT ARHIMEDIC AL CULTURII ROMÂNEŞTI ŞI UNIVERSALE (Studiu introductiv)
Mihail Ţăpârlea
Viorel Ciobanu 13
DIMITRIE CANTEMIR (Cronologie) 30

PARTEA ÎNTÂI
DIMITRIE CANTEMIR, SAVANTUL DĂRUIT DE POPORUL ROMÂN CULTURII UNIVERSALE 33

DIMITRIE CANTEMIR - UN SPIRIT PESTE TIMP
Gheorghe Văduva 35
OPERA LUI DIMITRIE CANTEMIR – PARTE DIN UNIVERSALITATE
Constantin-Gheorghe Balaban 40
DIMITRIE CANTEMIR - REPREZENTANT AL CULTURII ŞI ŞTIINŢEI EUROPENE
Camelia Brîncoveanu 44
DIMITRIE CANTEMIR, TEOLOG ŞI ISTORIC AL RELIGIILOR
Marius Resceanu 50
CONSIDERAŢII ASUPRA UNOR ELEMENTE DE SPIRITUALITATE DIN GÂNDIREA LUI DIMITRIE CANTEMIR
Petcu Tudor 55
MERCANTILISMUL CANTEMIRIAN
Golea Pompiliu 57
TRADIŢIE ŞI INOVAŢIE ÎN OPERELE MUZICALE CANTEMIRIENE
Constantin Răileanu 61
DIMENSIUNEA TOLERANŢEI ÎN GÂNDIREA LUI DIMITRIE CANTEMIR
Tudor Petcu 84
PARADIGMA DE MODERNITATE A LUI CANTEMIR
Octavia Costea
Conona Petrescu 88

RECEPTAREA ÎN SPAŢIUL GERMANIC A OPEREI ŞI PERSONALITĂŢII PRINCIPELUI DIMITRIE CANTEMIR
Grigore Ploeşteanu
Mihail Ţăpârlea 96
RECEPTAREA ÎN FRANŢA A LUCRĂRII CANTEMIRIENE ISTORIA IMPERIULUI OTOMAN
Grigore Ploeşteanu 107
REPERE MATEMATICE DIN SECOLELE XVII-XVIII ÎN FORMAREA CULTURII ŞTIINŢIFICE A LUI DIMITRIE CANTEMIR
Costel Chiteş 119

PARTEA A DOUA
ISTORICUL MILITAR, STRATEGUL ŞI OMUL POLITIC DIMITRIE CANTEMIR 127

CEL DINTÂI RĂZBOI AL IMPERIULUI OTOMAN CONTRA LUI MIHAI AL ROMÂNILOR
Dimitrie Cantemir 129
MOLDOVA ÎN GEOPOLITICA SUD-ESTULUI EUROPEAN LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA. RELAŢIILE MOLDO-RUSE ŞI PRIETENIA DINTRE DIMITRIE CANTEMIR ŞI PETRU CEL MARE
Mihail Ţăpârlea
Ileana Chiriţă 136
DIMITRIE CANTEMIR - ARTIZAN AL RĂZBOIULUI DIN UMBRĂ
Gabriel I. Năstase
Bogdan Paul A. Păpădie 147
CONFIDENŢIALITATEA INFORMAŢIILOR ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI DIMITRIE CANTEMIR
Neculae Nabarjoiu 152
MOLDOVA ÎN CAMPANIA MILITARĂ ANTIOTOMANĂ DIN ANUL 1711
Ion-Aurel Stanciu
Mihail Ţăpârlea 154
RELATAREA UNEI MĂRTURII A LUPTEI DE LA STĂNILEŞTI
Constantin Barbu 178
FILOSOFIA GUVERNĂRII MOLDOVEI ÎN CEA DE-A DOUA DOMNIE A LUI DIMITRIE CANTEMIR
Mihail Ţăpârlea 185

DIMITRIE CANTEMIR, ÎN SLUJBA DREPTULUI ANCESTRAL AL POPORULUI ROMÂN
Agata Mihaela Popescu 194
SENTIMENTUL ISTORIEI LA MIRON COSTIN, DIMITRIE CANTEMIR ŞI ALEXANDRU IOAN CUZA
Bogdan Cuza 199
PALINGENEZA FENIXULUI DACIC
Mihail Ţăpârlea 207
O ALTĂ SOLUŢIE POLITICĂ „BEY-UL DE AUR" – MODEL DE CONDUCĂTOR AL ROMÂNILOR DIN TOATE VEACURILE
Mircea Dogaru 212
CONTRIBUŢII ALE DOMNITORULUI DIMITRIE CANTEMIR ÎN DOMENIILE POLITIC, DIPLOMATIC ŞI MILITAR
Constantin Iordache
Lucian Stăncilă 219

PARTEA A TREIA
ORIZONTURI ŞI REMANENŢE COMPLICATE… Opinii, controverse, noi perspective 227
NAŞTEREA RUSIEI IMPERIALE – UN PERICOL IGNORAT DE DIMITRIE CANTEMIR?
Mircea Dogaru 229
UNELE ASPECTE CONTROVERSATE ALE VIEŢII, ACTIVITĂŢII ŞI OPEREI LUI DIMITRIE CANTEMIR
Ion-Aurel Stanciu
Mihail Ţăpârlea 233
DIMITRIE CANTEMIR - SCHIŢĂ A UNUI SCENARIU DE FILM
Adrian Leonte 249
IMAGINEA LUI DIMITRIE CANTEMIR ÎN ARTELE VIZUALE
Valentin Tănase 259
CONSIDERAŢII ASUPRA ISTORIEI ROMÂNILOR RĂSĂRITENI DINTRE NISTRU ŞI NIPRU
Mircea Dogaru 275
CANTEMIREŞTII - PROIECTUL UNEI FAMILII – Scurt comentariu la cartea istoricului Ştefan Lemny
Nicolae Drăguşin 288
POSTFAŢĂ
Mircea Dogaru 290

ANEXE 292
ANEXA NR. 1. Dimitrie Cantemir – Cuvânt către Cititori....293
ANEXA NR. 2. Opera lui Dimitrie Cantemir (Cronologie întocmită de Academia de Ştiinţe a Moldovei) 295
ANEXA NR. 3. Nicolae Bălcescu despre gândirea şi practica militară românească în epoca lui Constantin Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir 299
ANEXA NR. 4. Aprecieri asupra lui Dimitrie Cantemir....305
ANEXA NR. 5. Integrala manuscriselor cantemiriene - Interviu cu Paul Tudor - 307
ANEXA NR. 6. Bustul lui Dimitrie Cantemir la Bruxelles
Paul Tudor....311
ANEXA NR. 7. Instituţii din România şi din Europa care îl au ca patron spiritual pe Dimitrie Cantemir 315
ANEXA NR. 8. Instituţii care perpetuează memoria marelui erudit Dimitrie Cantemir
UNIVERSITATEA „DIMITRIE CANTEMIR" DIN TÂRGU-MUREŞ
Doina David 316
COLEGIUL NAŢIONAL MILITAR „DIMITRIE CANTEMIR" BREAZA
Viorel Ciobanu
Graţiela Mihăescu 320
COLEGIUL NAŢIONAL „CANTEMIR-VODĂ" BUCUREŞTI
Elena Ioniţă 327
LICEUL TEORETIC „DIMITRIE CANTEMIR" IAŞI
Anca Dimitriu, Daniela Munteanu, Ana-Irina Iorga....335
COLEGIUL ECONOMIC „DIMITRIE CANTEMIR" SUCEAVA
Valentin Buda Niga 342
COLEGIUL NAŢIONAL „DIMITRIE CANTEMIR" ONEŞTI
Gabriela-Felicia Filip 347
COMUNA DIMITRIE CANTEMIR
Tasica Bita....350
MÂNĂSTIREA „DIMITRIE CANTEMIR"
Serafim Bodnar....355
ASOCIAŢIA EUROPENĂ „DIMITRIE CANTEMIR"
Viorel Ciobanu 358
ADMINISTRAŢIA ROMÂNĂ A SERVICIILOR DE TRAFIC AERIAN – RA ROMATSA 361

PREFAȚĂ

Gheorghe Văduva[1]
vaduvageorge@yahoo.fr

Dacă nu ai ochi suficienți pentru trecut,
nu poți vedea în viitor.

Această carte nu este doar o suită de studii şi articole despre un mare cărturar, despre cel mai mare cărturar al unui spațiu geopolitic şi geostrategic de confruntare şi de confluență, despre un savant şi despre un Domn al românilor – Dimitrie Cantemir –, scrise cu migală, competență, respect, aplecare ştiințifică spre studiu temeinic şi aprofundare istorică, ci mult mai mult. Dincolo de acestea, volumul de față este şi o necesară reproiecție, printr-un fel de fractali epistemologici, am spune, a unui timp istoric complex şi extrem de complicat, care, ca într-un caleidoscop de civilizații şi universuri trecute, revine mereu în condiționarea actualului. Cine a citit opera lui Cantemir sau măcar o parte din ea îşi dă seama cu uşurință nu numai de valoarea şi universalitatea ei, ci, paradoxal, şi de actualitatea ei intrinsecă, înțeleasă, cumva, ca o revenire ciclică la condițiile esențiale ale schimbării de paradigme. În aceasta constă, de fapt, genialitatea marelui cărturar, calitatea viziunii sale filosofice istorice şi geopolitice, chiar dacă o astfel de perspectivă nu este formulată nicăieri, în scrierile sale filosofice, explicit şi categoric.

Dimitrie Cantemir, omul plin de farmec, jovial şi, în acelaşi timp, temeinic iscoditor, ca un fel de Socrate elegant, la patru ace, privea foarte atent şi foarte îngrijorat nu doar înainte, la un viitor care se anunța, ca şi acum, plin de nori şi îngrijorări, ci şi dincolo de ceea ce se vedea, în vortexul misterios şi nesigur al vremuirilor şi devenirilor. El credea, totuşi, în rânduieli, în rânduielile neamului, în sistemele de valori în care a fost durată civilizația Carpaților şi a Dunării. Dar labirinturile şi orizonturile cenuşii în care erau obligați să trăiască şi să supraviețuiască românii, cel mai vechi şi, poate, cel mai înțelept dintre popoarele Europei, şi conflictualitatea vremii l-au determinat să opteze pentru un vector mai apropiat, cel rusesc, pavăză a creştinătății, care ar putea contura mai clar şi mai realist o zonă de siguranță strategică, în interiorul sau, mai precis, înapoia căreia neamul românesc să fie lăsat să-şi continue viața şi să-şi rechibzuiască destinul, în jurul pilonilor săi ancestrali – pământul, valorile şi credința.

Studiile şi articolele din acest volum prezintă un Cantemir, deopotrivă, meditativ, îngrijorat şi constructiv, un Cantemir care durează punți de cunoaştere între uriaşe zone de cogniție milenară, singurele care pot genera cu adevărat profunzimea, consistența şi perenitatea lumii. Planul acțiunii directe, exprimat mai ales în opțiunea sa strategică pentru Rusia, ca forță capabilă să apere creştinătatea şi să se constituie, implicit, într-un fel de zid-

[1] Gl. bg. dr. (ret), cercetător ştiințific gradul I, Institutul de Studii Strategice de Securitate, Bucureşti, membru al Asociației Europene "Dimitrie Cantemir", membru de onoare al Academiei Oamenilor de Ştiință din România.

garant, înțeles ca o uriaşă zonă de siguranță strategică, înapoia şi sub protecția căreia neamul românesc să poată supraviețui, să se poată reunifica, linişti şi chiar dezvolta, este însoțit de unul mult mai vast şi mai consistent, care ține de construirea unui pod cognitiv între Est şi Vest, între cele două mari civilizații – cea orientală şi cea occidentală –, cum vor fi ele numite peste aproape trei secole, spațiul românesc fiind prezentat, prin scrierile marelui cărturar, aşa cum este el, cu obiceiuri străvechi, sedentare, cu un stil de viață propriu, foarte bine constituit şi construit prin valorile strămoşeşti. Cu alte cuvinte, Cantemir a conştientizat spațiul european, care începea să iasă din cenuşiul încă misterios al Evului Mediu şi se angaja în marea Renaştere ştiințifică, umanistă şi intelectuală.

Autorii studiilor şi articolelor reunite în acest volum au avut în vedere, deopotrivă, izvoarele marelui fluviu – ne referim la fluviul cogniției cantemirene, ca atare, dar şi la revărsarea lui în marele ocean cognitiv din debuşeul unei ere noi –, care avea să repropulseze Europa în avangarda civilizației cunoaşterii şi progresului. Valoarea operei cantemirene trece dincolo de frontierele moldave, de frontierele româneşti, în general, şi se regenerează în universal, aparținând, deci, lumii întregi. Nu întâmplător, desigur, opera lui Cantemir se află în marile biblioteci ale lumii şi mai puțin în spațiul său de origine, adică la el acasă. Dar izvorul şi, respectiv, nucleul din care s-a generat această uriaşă operă rămân în spiritualitatea ancestrală a românilor, în arealul inițial, în patria-izvor.

Cantemir nu a trăit prea mult timp pe meleagurile strămoşilor săi români. Dar copacul Cantemir nu şi-a strămutat niciodată rădăcinile din solul valorilor, culturii şi civilizației româneşti, indiferent de conjuncturile în care a trăit, a gândit, a visat şi a creat. În toate timpurile – chiar şi atunci când Cantemir trăia departe de Moldova –, el a rămas, prin spirit şi iubire de neam, un mare român.

Desigur, în legătură cu marele cărturar, supranumit prinț între filosofi şi filosof între prinți, există şi controverse. Există chiar şi opinii sau nedumeriri referitoare la opțiunile sale politice şi geopolitice, la viziunea sa strategică privind confruntarea între lumea creştină şi lumea musulmană, şi chiar la cea existentă încă de pe atunci, după mare schismă din 1054, din interiorul creştinătății. Unii dintre contemporanii noştri consideră Rusia ca un pericol uriaş pentru Europa, pentru Occident, în general, pentru lumea democratică şi, în acest cadru, şi pentru România. Alții cred că, dimpotrivă, nu Rusia reprezintă principala amenințare la adresa păcii şi securității lumii, ci Occidentul. Sunt şi unii care cred că, de fapt, principala amenințare la adresa lumii întregi o constituie recrudescența extremismului, îndeosebi a celui religios şi, în cadrul acestuia, a extremismului musulman, concretizat acum, iată, în ceea ce numim apariția şi recrudescența Statul Islamic etc. Ieri, jocurile strategice erau făcute de Înalta Poartă, de Moscova şi de Viena, în general, de Occident. Astăzi, datele esențiale ale problemei geopolitice şi geostrategice, în ceea ce priveşte România, nu sunt prea mult schimbate, chiar dacă dinamica pericolelor, amenințărilor şi vulnerabilităților la acestea este mult mai complexă. Nici astăzi aceste lucruri nu sunt prea clare pentru noi, aşa cum neclare au rămas multe momente cruciale din istoria omenirii, din cea a spațiului european şi, cu atât mai mult, din cea a spațiului românesc, scrisă doar după unele surse.

De aceea, întoarcerea la Cantemir, înțeles fie şi doar ca o punte de cunoaştere între Orient şi Occident, nu neapărat şi ca o posibilă resursă pentru găsirea unor soluții necesare şi suficiente pentru România, reprezintă, cel puțin un suport de meditație ştiințifică şi strategică, nu contemplativ şi admirativ, ci, aşa cum a crezut acest slujitor şi apărător al spațiului românesc şi al creştinătății, metodic şi constructiv.

Studiile şi articolele reunite în acest volum au meritul de a face un pas important în acest sens. Dar cercetarea operei cantemirene, deşi au trecut mai bine de două secole şi

jumătate de când a fost creată, şi s-a scris atât de mult despre ea, se află abia la început. Cantemir urmează să fie, încă, studiat, cunoscut şi înțeles în toate profunzimile şi orizonturile sale.

Asociația Europeană „Dimitrie Cantemir”, prin membrii săi fondatori, prin identitățile şi instituțiile care poartă numele cărturarului român, prin efortul actual al aducerii operei originale a marelui gânditor în țară, prin grupul de autori, care au participat efectiv la realizarea acestui prim volum de o asemenea anvergură, relevă un nou orizont de aşteptare cognitivă ştiințifică şi strategică cantemireană, deopotrivă universală, europeană şi națională, prin care să se genereze un benefic suport de cunoaştere şi respectare a valorilor naționale, în contextul valorilor europene şi internaționale, îndeosebi pentru cetățeanul român şi pentru cetățeanul european, precum şi o posibilă ofertă de expertiză ştiințifică, din perspectivă istorică şi actuală, pentru decidentul politic şi strategic român.

Pentru a fi în măsură să-ți proiectezi viitorul, trebuie să-ți cunoşti, să-ți recunoşti şi să-ți înțelegi foarte bine trecutul.

DIMITRIE CANTEMIR, PUNCT ARHIMEDIC AL CULTURII ROMÂNEȘTI ȘI UNIVERSALE (Studiu Introductiv)

Mihail Ţăpârlea[1]

taparlea.mihai@yahoo.com

Viorel Ciobanu[2]

col_ciobanu@yahoo.com

A te apleca asupra operei lui Dimitrie Cantemir întru descoperirea tezaurului ştiinţific este o datorie a noastră, deoarece reprezintă o strălucită podoabă de înţelepciune şi spiritualitate românească, un tezaur neprețuit al culturii româneşti, care a impulsionat trecerea de la stadiul său adolescentin la cel al tinereții viguroase, manifeste în secolul al XVIII-lea.

El s-a format în peisajul cultural aflat la confluența tradițiilor bizantine, româneşti, otomane şi ruseşti. Prin urmare, istoricul britanic Arnold Joseph Toynbee (1889 – 1975), specialist în istorie universală şi filosof al istoriei, a menționat în opera sa pe Dimitrie Cantemir ca un *„exemplu reprezentativ al convergențelor dintre Orient şi Occident în vremea respectivă”*[3]. Opera cantemireană este plină de argumente de ordin istoric, logic, ştiinţific, argumente ce elimină ambiguităţi şi clarifică puncte nevralgice în numeroase ramuri ale ştiinţei, filosofiei şi culturii. Desigur, lucrările lui Dimitrie Cantemir au fost, permanent, în atenția oamenilor de ştiinţă, specialiştilor, cercetătorilor, care au identificat aceste scrieri, au preluat bogăția lor de teze şi idei diseminând-le pentru a fi cunoscute de publicul larg sau de cei ce sunt interesați de istoria ştiinţei, filosofiei sau a culturii. Creațiile cantemirene nu sunt „perisabile” în timp, putându-se vorbi de o „veşnicie” a lor. Se poate aprecia că opera principelui moldav reprezintă un „punct arhimedic” al culturii româneşti, interferând-o cu cea orientală, europeană şi universală.

Tezaurul de idei al acestei opere este inepuizabil, „dosarul ştiinţific cantemirean” nefiind închis, ci necesită, în continuare, studii şi aprofundări. Acum, însă, trebuie trecut de la „etapa arheologică” a valorizării, la una superioară, şi anume, la cea de „hermeneutică” [1], care presupune explicarea tezaurului de idei în contextul vremii, dar prin prisma actualității. Hermeneutica presupune o introspecție ca un studiu asupra omului cu preocupările şi frământările sale.

Dacă, în etapa „arheologică” sunt reproduse şi „inventariate” ideile, concepțiile, tezele, argumentele folosite de către marele enciclopedist, în stadiul hermeneutic, este nevoie o separare între ştiinţele naturii şi ştiinţele sociale, de o temeinică analiză de conținut, de explicarea, interpretarea şi corelarea prin prisma ştiinţei „la zi”.

---

[1] Gl. Bg. (r), vicepreşedinte al Asociației Europene “Dimitrie Cantemir”.

[2] Col. (r), secretar general al Asociației Europene “Dimitrie Cantemir”.

[3] Vezi prof. univ. dr. Aurel Negucioiu şi conf. univ. dr. Radu Danciu, *„Dimitrie Cantemir - „Homo universale”, învățat, prosesor şi purtător de înțelepciune şi virtuți educaționale”*, în volumul Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, *„Dimitrie Cantemir, Prinț între filosofi şi filosof între prinți”*, Comunicări prezentate la Conferința Internațională, *„Opera lui Dimitrie Cantemir-simbol al convergenței civilizațiilor”*, Editura Pro universitaria, Bucureşti 2011, p. 58.

Este nevoie de discernerea sensurilor şi a permanenţelor prodigioasei opere cantemiriene, de urmărirea organicităţii şi continuităţii sale, care reprezintă unul dintre cele mai originale universuri ideatice ale culturii române. Ca urmare a activităţii sale ştiinţifice de excepţie, la recomandarea savantului Leibnitz, este primit, în 1714, în Academia de Ştiinţe de la Berlin. Rolul şi vocaţia sa de punte între Orient şi Occident au fost surprinse de Voltaire, scriitor şi filosof al iluminismului francez, care, în lucrările sale *Histoire de Charles XII, Roi de Suede* şi *Histoire de L'Empire de Russie, sous Pierre le Grand,* a folosit informaţii găsite în operele lui Dimitrie Cantemir, despre care scria elogios că reunea *„...talentele vechilor greci, ştiinţa literelor şi aceea a armelor."*[4] Parcă dorind să simbolizeze esenţa personalităţii şi a operei sale de „punte a cunoaşterii" între Orient şi Occident, costumul său „*era jumătate european, jumătate oriental (justaucorps, cravată franceză, turban, şal, hanger) este un simbol al cosmopolitismului*."[5]

Dimitrie Cantemir s-a născut în ziua de 26 octombrie 1673. Tatăl său, Constantin Cantemir, era, pe atunci, serdar, în slujba lui Dumitraşcu-vodă Cantacuzino, care devenise domn al Moldovei. Anterior, Constantin Cantemir „*slujise în oastea craiului Ioan Cazimir, dobândind gradul de rohmistru, se întorsese în Moldova, urcând scara dregătoriilor: căpitan, serdar, mare clucer*"[6]. De asemenea, a slujit în Muntenia, unde a fost „ceauş spătărescu", fiind „*om viteazu şi cu sfat bun…Carte nu ştie, ce numai iscălitura învăţase de o face"*[7] A fost şi capuchehaie la Înalta Poartă, ştiind mai multe limbi. În anul 1685, va fi ales domnitor, „*...cu nevoinţa şi cheltuiala lui Şerban-vodă, domnului muntenescu…."*[8] Mama lui Dimitrie era Ana Bantaş, o femeie cultă, ce descindea dintr-o familie domnească, fiind nepoata doamnei Nastasia, soţia Ducăi-vodă.

Neştiinţa de carte a lui Constantin-vodă Cantemir avu o urmare neaşteptată: fiul său Dimitrie deveni un erudit de faimă europeană „*...Constantin Cantemir, poate tocmai în ciuda lipsei sale de carte, vru să dea lui Dimitrie....toată ştiinţa lumii."*[9] Preocupându-se de asigurarea fiilor săi-Antioh şi Dimitrie cu o instruire aleasă, la nivelul cel mai cel mai înalt al epocii, bătrânul Cantemir l-a adus din Ţara Românească pe călugărul cărturar Ieremia Cacavela, om de mare cultură, pentru a se preocupa de pregătirea intelectuală şi de educaţia lui Dimitrie. De la eruditul grec, tânărul prinţ primea lecţii de literatură şi filosofie, studiind, în acelaşi timp, limbile greacă şi latină, astfel, încât învaţă să citească şi să scrie în aceste limbi. Constantin Cantemir verifica şi evalua pregătirea fiului său. Pentru aceasta domnitorul „*întra de trei şi patru ori în odaia de studii ....şi seara îl punea pe Dimitrie să-i tălmăcească din scripturi."*[10] Ieremia Cacavela, care a fost dascăl la şcolile domneşti din Iaşi şi Bucureşti, era renumit şi prin numeroase traduceri realizate din limba latină în limba greacă şi din limba greacă în limba română. De asemenea, dascălul lui Dimitrie este şi autorul lucrării de logică „*Institutio logices ad mentem neotericorum philosophorum, păstrată în manuscris*."[11]

Astfel, tânărul Dimitrie a pătruns, încă din copilărie şi adolescenţă, în ţesătura profundă a gândirii europene. Era perioada în care cultura naţională se debarasa de cultura slavonă, care, după influenţa pozitivă exercitată în secolele XV-XVI asupra vieţii religioase în special, devenise un obstacol, care împiedica evoluţia sa firească. Ca urmare, se promovează pe scară largă tălmăcirea în limba română a textelor religioase, se dezvoltă istoriografia, iar

[4] Grigore Ploeşteanu, *Românii în conştiinţa Europei*, vol. 2, *Receptarea operei şi a personalităţii lui Dimitrie Cantemir în Europa*, Editura Veritas, 2007, p.14.

[5] George Călinescu, *Istoria Literaturii Române, de la origini până în prezent*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, ediţie şi prefaţă de Al. Piru, Editura Minerva, Bucureşti, 1982, p.35.

[6] Constantin Măciucă, *Studiu introductiv* la lucrarea Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, p.6.

[7] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Editura Hyperion, Chişinău, 1990, pp.313-314.

[8] *Ibidem*.

[9] George Călinescu, *Ibidem*, p. 35.

[10] *Ibidem*.

[11] Constantin Măciucă, *Studiu introductiv* la lucrarea Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, p. 6.

actele cancelariilor se redactează în limba română. Pentru dezvoltarea culturii naționale acționează o pleiadă de cărturari remarcabili, cum sunt *„… mitropoliții Varlaam, Dosoftei, cronicarii Ureche şi Miron Costin în Moldova, a mitropoliților Ştefan, Teodosie, Antim Ivireanu, sau luminatul boier Udrişte Năsturel în Muntenia."*[12] Este remarcabil faptul că limbile latină şi greacă au permis o bună conexiune cu valorile culturii şi științei apusene. Se constată o propensiune importantă către cultură, în special din partea boierilor, care-şi trimit copiii la studii în străinătate sau la colegiile deschise la Iaşi, Cotnari sau Galați.

În perioada constantinopoleană, Dimitrie Cantemir a studiat la Academia Patriarhiei Ortodoxe, manifestând un mare interes față de istoria, cultura şi civilizația orientale, cu deosebire față de cea turco-otomană, arabă şi persană. Concomitent, şi-a însuşit principalele limbi turcă, arabă şi persană, fapt ce i-a facilitat să aprofundeze şi să-şi însuşească principalele valori ale culturii orientale. „Foamea de carte", precum şi marea sa uşurință de a învăța rezultă şi din faptul că a învățat fără încetare, timp de 22 de ani. În perioada constantinopoleană, a avut convorbiri cu „oameni de tot felul de ranguri şi cuvintele lor s-au lipit de mintea mea ca ceara…", mărturiseşte Dimitrie Cantemir în lucrarea *"Istoria Imperiului Otoman." Aici a cunoscut numeroşi învățați greci, turci şi occidentali, cu care a întreținut relații prieteneşti. Printre aceştia amintim: „Iacomi, de la care luă elemente de filosofie", iar de la „Melentie de Arta, vanhelmontian, ale cărui lecții le urmase". De asemenea, a mai luat lecții de la astrologul turc Nefi-Oglu, de la matematicianul Saadi-Efendi, şi de la muzicienii Chiemani-Ahmed şi Angeli.*[13]

În demersul de formare spirituală, în mediul elevat educogen grec, a studiat filosofia, logica, teologia, geografia, istoria, muzica, medicina, folclorul, desenul, arhitectura, precum şi principalele limbi occidentale şi orientale. A studiat la Academia Patriarhiei Ortodoxe cu cei mai renumiți savanți ai vremii. Aici, Cantemir a dobândit, pe de o parte înțelepciunea rafinată, diversitatea culturală şi profunzimea gândirii Orientului, iar, pe de altă parte, erudiția, filosofia, logica şi cunoştințele enciclopedice caracteristice Occidentului. Toate aceste acumulări de cunoştințe temeinice din numeroase domenii de activitate, i-au permis să-şi formeze o cultură şi o pregătire ştiințifică de tip enciclopedic şi, pe această bază, să elaboreze o operă de mare anvergură ştiințifică pentru epoca în care a trăit, ce a constituit o punte a cunoaşterii între Occident şi Orient. Cantemir impresiona, în mod plăcut, prin ştiința sa de carte, manierele alese, conversațiile savante purtate cu uşurință în multe limbi străine. Aici, a trăit printre literații turci cei mai importanți, cât şi printre diplomații străini, oamenii de ştiință şi cultură greci şi occidentali. Frecventează, în capitala Sublimei Porți, cercurile înaltului cler ortodox, precum şi cele ale oamenilor de ştiință de cea mai aleasă cultură, stabilind legături de colaborare cu diplomați şi oameni de ştiință occidentali.

Având un ritm intens şi accelerat de viață intelectuală, a realizat aprofundarea culturii orientale prin studierea unui vast material documentar în bibliotecile şi arhivele otomane în care studiază felurite cronici şi manuscrise turceşti, orientale şi bizantine. Prin operele dedicate popoarelor orientale, Dimitrie Cantemir s-a afirmat ca primul nostru orientalist de valoare europeană, fiind prețuit de savanții occidentali, care doreau să cunoască specificul acestei „părți de lume". Această „acumulare de carte" şi învățătură de factură enciclopedică, realizată pe „structura de rezistență" a spiritualității şi înțelepciunii româneşti, nu a reprezentat doar o meditațiune contemplativă, ci i-a permis să deslușească tainele culturii orientale şi europene, dar şi să devină un mare creator de cultură şi un mare om de ştiință al vremii sale. Studiul aprofundat, ştiința sa rară de carte, calitățile sale de excepție i-au permis să realizeze o osmoză între opera sa şi cultura şi ştiința europene.

Dimitrie Cantemir era un gânditor existențial şi organic, care a promovat o cultură de tip apolinic şi faustic, socotind cunoaşterea fără limite, iar omul, potrivit forței divine, poate

[12] Constantin Măciucă, *Ibidem, p. 7.*
[13] George Călinescu, *Ibidem.*

schimba lumea, în mod armonios. Astfel, el a trăit ideile. Aşa cum aprecia Emil Cioran, *„O idee care nu este trăită, care nu ţâşneşte din tine, nu valorează nimic*."[14]

Dimitrie Cantemir a cunoscut, în profunzime, cultura musulmană, realităţile sociale şi militare ale „lumii orientale" învăţând, pe lângă limbile occidentale, şi pe cele mai importante limbi orientale (turca, persana şi araba), adăugând, la educaţia sa ştiinţifică amplă, şi cunoştinţe de logică, medicină, ştiinţele naturii, astronomie şi de muzică. Solid informat în variate domenii, politolog, istoric, filosof şi diplomat înnăscut, prinţul moldav a câştigat încrederea sultanului Ahmed al III-lea, de la care a obţinut favoarea de a consulta documentele istoriei imperiale, pe care le-a utilizat în realizarea celebrei opere „Creşterea şi descreşterea Curţii Otomane", rămasă, şi astăzi, o lucrare de referinţă în bibliografia de specialitate.

În 1697, Cantemir a participat la lupta de la Zenta, pe Tisa, luptă în care Eugeniu de Savoia a zdrobit pe turci. Atunci, văzând tacticile de luptă, dotarea armatei, moralul trupelor şi alte aspecte specifice confruntării militare, a ajuns la concluzia că Imperiul Otoman a intrat în etapa sa de involuţie, de decădere, „decrementa", aşa cum a numit-o principele moldav.

La categorisirea lui Cantemir de a fi un preiluminist, prin realizarea unei sinteze a culturii naţionale, operele sale reprezintă ranforturi ale conexiunii acesteia la cultura europeană şi universală. Este semnificativ rolul pe care Cantemir îl atribuia ştiinţei în formarea personalităţii umane, considerând-o ca fiind „lumina minţii", iar neştiinţa lucrurilor este apreciată ca fiind *„întunericul neamului românesc. Că precum ştiinţa lucrurilor este lumina minţii, aşa neştiinţa lor este întunecarea acesteia*."[15]

Ştiinţa, cunoaşterea ştiinţifică reprezintă „lumina soarelui" pentru mintea adulmecătoare a oamenilor. Cantemir se pronunţă, în mod ferm, pentru promovarea adevărului pentru care, prinţul savant ar opri razele luminii de pe faţa pământului, decât ar *„acoperi adevărul cu minciuna*". În viziunea cantemiriană, ştiinţa înţelepciunii nu *„locuieşte în scaune trufaşe şi înalte, ci în capetele plecate şi învăţate."*[16] Învăţătura reprezintă o condiţie şi un îndreptar pentru formarea personalităţii umane, care *„îndreptează tinereţile*", dar şi ştiinţa mult creşte înţelepciunea pe măsura înaintării în vârstă. Aceasta cu atât mai mult cu cât, afirmă Cantemir, *„...moldovenii nu numai că nu sînt iubitori de învăţătură, ci chiar le e urâtă aproape la toţi."*[17] Evident, este o afirmaţie surprinzătoare, care, în anumite limite, pare neverosimilă, dar este destul de aproape de adevăr.

Anul 1698 marchează apariţia şi tipărirea, la Iaşi, a primei scrieri a lui Dimitrie Cantemir - "*Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul*"- apărută, în 1698, în limbile română şi greacă. Această primă lucrare este un semnal prevestitor pentru opera filosofică şi ştiinţifică ce avea să fie creată de principele filosof. Este lucrarea care pune întrebări ce vizau adevăruri considerate, multă vreme, inexorabile. Totodată, încearcă să găsească răspunsuri la alte întrebări, ce au o problematică specifică lumii răsăritene şi creştinismului ortodox, dar şi unei serii de dileme ştiinţifice occidentale**.** Disputa dintre Înţelept şi Lume, şi cea dintre Suflet şi Trup, reprezintă polarizări şi dualităţi meditative, care deschide orizonturi meditative şi axiologice, ce îndeamnă la o profundă înţelegere a raporturilor lumii materiale cu cea spirituală. *Verba docent, exempla trahunt* (vorbele te învaţă, exemplele te călăuzesc) este principiul după care savantul român s-a călăuzit în activitatea sa ştiinţifică, precum şi în cea socio-politică şi militară**.** Interesul pentru această problematică este demonstrat şi de numărul de copii şi de exemplare tipărite. Conţinutul acestei opere a lui Cantemir *„...exprima o stare de spirit generală în spaţiul ortodox o mărturiseşte concludent, numărul copiilor şi exemplarelor tipărite în circulaţie. În intervalul 1703 - 1797 sînt cunoscute trei copii manuscrise în Moldova, două în Ţara Românească, cinci*

[14] Vezi Ion Vartic*, Cioran naiv şi sentimental,* Colecţia PLURAL M, Editura POLIROM, Bucureşti, 2011, p. 8.
[15] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, p.205.
[16] *Ibidem*, p.206.
[17] *Ibidem*.

în Transilvania".[18] Semnificația operei cantemiriene de „tinerețe" este relevată şi de faptul că ea a avut un mare ecou şi în mediile religioase din Siria şi Liban, fiind tradusă în limba arabă. În mişcarea de idei a timpului, lucrarea a semnificat o contribuție românească importantă la întregirea preiluminismului şi iluminismului european, care îşi avea leagănul în Țările de Jos. Rolul rațiunii de înlăturare a neştiinței şi în realizarea fericirii, evidențierea încrederii în puterile cunoaşterii omeneşti, au făcut din ideile lui Cantemir argumente necesare şi suficiente pentru plasarea sa în cadrul iluminismului timpuriu. Cărturar umanist, deschis către lume şi progres, Dimitrie Cantemir a prefigurat iluminismul şi, nu întâmplător, Şcoala Ardeleană şi-l va lua ca model şi inspirație. Reprezentativă, în acest sens, este lucrarea *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul".* Aceasta, scrisă în româneşte şi greceşte (Cantemir i-o trimisese călugărului Ieremia Cacavela pentru traducerea în greacă şi pentru publicare), este prima lucrare de factură filozofică, etică şi religioasă, prezentată în formă literară, concepută ca un dialog între Înțelept şi Lume. Cantemir subliniază superioritatea vieții spirituale asupra celei biologice, prozaică şi robită poftelor de tot felul. Este una dintre operele mari ale gândirii româneşti şi ale cugetării europene, în general. Urmare a geniului autorului său, în lucrare se întrepătrund ideile raționalismului cu cele ale gândirii antice şi medievale, situație ce determină reprezentativitatea lucrării într-o epocă în care gândirea înaintată separă religiosul de laic, deşi etica religioasă este conciliantă cu cea rațională, stoică.

Divanul este, aşa cum apreciază reputații istorici cantemirologi P.P. Panaitescu şi Dan Bădărău, relevantă, folosind ca argumente pentru apartenența autorului său la curentul umanist european, aspecte cum sunt: admirația lui Cantemir pentru cultura greco-latină; demonstrarea, ştiințific argumentată, a latinității poporului român, a originii sale nobile; dorința sa de libertate socială şi națională; năzuința de a trăi unit în spațiul istoric românesc; afirmarea demnității umane; ideea servirii patriei, elogiul culturii etc. De asemenea, „*Cantemir propune o serie de virtuți laice specifice poziției pe care o ocupă oamenii în aceste domenii. El recomandă celor săraci răbdarea şi speranța, iar celor bogați hărnicia, lipsa lăcomiei şi caritatea. Implicit, dar şi explicit, el critică lenea, actele de uzurpare şi fratricid din rândurile boierimii, ca şi politica de împilare a celor săraci*." [19]

Istoria ieroglifică, constituie una din primele sale scrieri istorice, prin care se evidențiază marele talent literar al lui Cantemir. Lucrarea, scrisă în perioada 1704-1705, are douăsprezece părți, cu o „scară a numerelor dezvăluitoare, precum una a numerelor streine tâlcuitoare." Este o operă de o autentică originalitate şi de o fantezie remarcabilă, cu numeroase alegorii, animale fabuloase, anecdote, cugetări, proverbe. Sunt relatate, într-un limbaj alegoric şi metaforic, disputele dintre familia Cantemir şi familia Brâncoveanu pentru obținerea scaunului domnesc al Moldovei, într-o perioadă de 17 ani, respectiv, de la înscăunarea lui Constantin Brâncoveanu, în anul 1688, şi până în 1705, anul împăcării lui Dimitrie Cantemir cu domnul muntean.[3]

Caracterul „*cifrat*" al lucrării se explică prin aceea că erau vizate personalități politice marcante ale Porții sau din Moldova şi Țara Românească. Unele „chei" necesare descifrării textului au fost date de autor la „scară", dar pentru unele evenimente şi figuri politice nu se face nici o mențiune. Evident, prin această „omisiune", Dimitrie Cantemir căuta să evite „decriptarea" dregătorilor turci, deoarece acest lucru i-ar fi atras o atitudine ostilă din partea Înaltei Porți.

Imediat după încheierea campaniei militare antiotomane, şi urmare a eşecului în lupta de la Stănileşti din iulie 1711, Dimitrie Cantemir, împreună cu familia şi însoțit de 4000 de moldoveni, se refugiază în Rusia, unde a jucat un rol important în această țară, în calitate de

[18] Pompiliu Teodor*, Interferențe iluministe europene,* Editura Dacia, p5/34, *www.bjmures.ro/... /TeodorPompiliu*, *Interferente_iluministe_europene...*" accesată la 10.02.2016.

[19] A se vedea prof. univ. dr. Ioan Roşca, *Divanul lui Dimitrie Cantemir-operă umanist-renascentistă,* în volumul *Dimitrie Cantemir, prinț între filosofi şi filosof între prinți*, comunicări prezentate la conferința internațională „*Opera lui Dimitrie Cantemir-simbol al convergenței civilizațiilor*", 21-22 octombrie 2010, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", Editura Pro Universitaria, Bucureşti 2011, p. 53.

consilier al lui Petru cel Mare, fiind un cunoscător direct nu numai livresc al culturii şi istoriei popoarelor musulmane. Expertiza lui în acest domeniu era deosebit de utilă pentru stabilirea strategiei pe care ţarul avea s-o urmeze în relaţiile cu aceste popoare, evident, urmărind extinderi teritoriale şi înglobarea acestor state în Imperiul acvilonic. Documentele elaborate de Cantemir - memorii, rapoarte, scrisori -, precum şi soluţiile propuse, dovedesc o temeinică cunoaştere a realităţii, confirmându-i, astfel, rolul de sfetnic personal al lui Petru cel Mare şi de factor important în promovarea reformelor în viaţa politică şi culturală a Rusiei.

Scrierea, între anii 1714-1716, în limba latină, a lucrării *„Incrementa atque decrementa Aulae Othomanicae"* (*Creşterea şi descreşterea Curţii Otomane* sau *Istoria Imperiului Otoman*, cum este, cel mai frecvent, cunoscută în lumea ştiinţifică), prezenta un mare interes pentru Petru cel Mare şi pentru specialiştii săi ruşi şi străini, deoarece le permitea cunoaşterea specificului social, economic şi militar al turcilor. În lucrare, este analizată perioada de patru secole, ce trecuse de la fondarea Imperiului Otoman de către sultanul Osman, în anul 1300, şi până la începutul secolului al XVIII-lea, respectiv, până la campania militară antiotomană din anul 1711. De asemenea, pe baza analizei pertinente făcută Imperiului Otoman, care intrase în perioada sa de descreştere, lucrarea putea să fie nu numai un îndreptar, dar şi un factor menit să amplifice politica antiotomană a lui Petru cel Mare, să-i întărească speranţele într-o eventuală victorie asupra adversarilor săi, care ar fi dus şi la eliberarea Moldovei de supunerea faţă de Înalta Poartă. Imperiul Otoman - sesizase Dimitrie Cantemir - intrase, la sfârşitul secolului al XVII-lea, într-un declin evident, fiind considerat un construct istoric expirat, artificial, care nu mai avea resursele şi flexibilitatea necesare reînnoirii, decadenţa sa fiind un proces natural ireversibil desfăşurat după legile proprii. Nicolae Iorga aprecia că Istoria Imperiului Otoman „*este cea d'intâiu istorie filozofică a unei Împărăţii*".[20] Această lucrare prezintă, în mod corect şi aprofundat, moravurile orientale, religia, istoria şi regulile de viaţă specifice diferitelor popoare, cultura, precum şi elementele definitorii ale muzicii, arhitecturii, picturii, literaturii etc. Lumea occidentală (cercurile diplomatice, politice, filosofice, culturale), inclusiv casele regale ale principalelor puteri ale vremii, au manifestat un interes major faţă de spaţiul politic oriental şi faţă de cunoaşterea celui românesc. În acest cadru, spaţiul otoman a fost cel care a prezentat o mare atracţie, deoarece Imperiul Otoman era un competitor geopolitic, atât pentru Prusia, Austria, Olanda, Anglia, Veneţia etc., cât şi pentru Rusia şi Polonia.

Astfel, una dintre lucrările cele mai diseminate în spaţiul cultural european a fost „Istoria Creşterii şi Descreşterii Curţii Otomane", care s-a manifestat *„...prin preluarea adeseori consistentă, chiar până la plagiere (a se vedea cazul francezului Jean Luis Carra) a unor informaţii de istorie politică sau de istorie culturală, din opera învăţatului principe.*[21]

Alte lucrări ale lui Dimitrie Cantemir, care înfăţişează Orientul musulman sunt: *Sistemul religiei mahomedane, De muro Caucaseo, Tratatul de muzică (Tarifu ilmi musiki ala veghi makus), Sistemul sau starea religiei mahomedane.*

Evoluţia lumii, a imperiilor este tratată, în mod original, în *lucrarea Monarhiarum physica examinatio (Interpretarea naturală a monarhiilor) care* este un opuscul, *ce* a fost scris, pe când se afla în Rusia, în anul 1714. Studiul este relevant pentru geopolitica vremii, dar şi pentru istoria relaţiilor internaţionale ale perioadei respective. Relevă, în analiza pertinentă pe care o face, profilul său intelectual şi cultural enciclopedic, precum şi preocupările social-politice ale acestuia. Cantemir face o analiză corectă, ciclică, a patru monarhii corespunzând punctelor cardinale, care, de-a lungul epocilor istorice, au evoluat „în spirală", fiecare dintre ele având o perioadă de creştere, de stagnare, descreştere şi dispariţie. „*De aceea filosofii naturalişti enumeră aceste monarhii din lumea întreagă, care cuprind toate popoarele din toate monarhiile, nu după numărul stăpânitorilor autocraţi, ci după cele patru puncte cardinale*

[20] Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române,* Bucureşti 1929, pp. 102-103.
[21] Grigore Ploeşteanu, *Ibidem*.

ale lumii. Şi anume, cea din răsărit, cea din miazăzi, cea din apus şi cea din miazănoapte."[22] Ultima monarhie, nefiind la „vârsta neputinței", ci, dimpotrivă, a prins să-şi arate forța asupra neamurilor din miazănoapte. Este vorba de monarhia cea „a*cvilonică*", monarhia rusă, numită şi monarhia de miazănoapte sau imperiul „vântului artic", cum i se mai spune acvilonului, care era în perioada de creştere şi începuse să-şi arate „monarhatul său." „*Aceasta, potrivit cu ordinea care, niciodată, nu poate fi călcată, chiar de natura însăşi....trebuia să se lățească şi să se întindă*..."[23] Dintre toate monarhiile cunoscute în istorie, monarhia de miazănoapte este „urmaşă veritabilă şi legitimă" a Imperiului Roman şi a continuatorului acestuia – Sfântul Imperiu Romano-German. Cantemir spera să reizbucnească conflictul ruso-turc, în urma căruia Moldova urma să fie eliberată, iar el să devină domnul său ereditar. Era încrezător în progresul rapid al Rusiei, deşi Imperiul Otoman a întârziat, întrucâtva, procesul de mărire a „monarhiei de miazănoapte". Monarhia rusă beneficia de preziceri (Daniil, cap.7), potrivit cărora, cea din urmă monarhie acvilonică, *„...peste tot ea va fi biruitoare peste toată lumea nordică."*[24] „Acvilonul" are o întindere vastă, cuprinzând în granițele sale, nenumărate popoare, care locuiesc acest ținut. Cu toate acestea, „*Dar nouă ni se lămureşte prin însăşi călăuzirea luminii dumnezeieşti, care sălăşlueşte înăuntrul nostru, că, în chip natural, tot ce are un început trebuie să aibă până la urmă şi un sfârşit. Şi după această axiomă infailibilă, toate câte se numesc şi sunt particulare apar şi pier. Se schimbă şi se transformă, se nasc şi mor, sau oricum am spune. Au până la urmă un sfârşit al existenței lor, lăsând la o parte conservarea prin grația divină. Că, în acest sfârşit, din descompunerea uneia urmează naşterea alteia, aceasta ne învață şi rațiunea şi experiența."*[25] Aceasta este o lege naturală, care nu poate fi influențată de om, care nici măcar nu o poate pune la îndoială*: „Care om cu mintea întreagă va tăgădui că şi monarhiile înseşi trebuie socotite printre aceste lucruri particulare?"*[26] Este relevant faptul că, în ciclul lor de dezvoltare, „...*monarhiile parcurg un fel de cerc natural, şi cu neputință de schimbat, întrucât şi în ele se păstrează ordinea necesară a trecutului, a prezentului şi a viitorului, ca şi în celelalte. Dumnezeu şi natura nu cunosc şi nu fac nimic în van, adică fără ordine*."[27] Este cea mai avansată concepție a epocii privitoare la evoluția monarhiilor, prin care se înfăptuieşte „*ordinea neîntreruptă a naturii după lege proprie a naturii... Altfel, şi natura ar lucra zadarnic şi chipul dumnezeiesc în zadar ar împrumuta acea lumină nemuritoare dacă ea n-ar putea să lumineze şi să desluşască nimic în întunericul neştiinței*."[28] Dar călăuzirea luminii dumnezeieşti, care se află înăuntrul oamenilor în general, dar şi în sinele lui Cantemir, arată, în mod clar, că „*în chip natural tot ce are un început trebuie să aibă, până la urmă, şi un sfârşit.*"[29]

Marele cărturar considera această concepție ca fiind o „axiomă infailibilă" tot ce există în natură şi societate, toate câte se numesc apar, se schimbă, se transformă, pier, în câteva cuvinte, se nasc şi mor, având un sfârşit al existenței lor, conservându-se prin grația divină. După ce înfățişează „cercul evolutiv" al monarhiilor de răsărit, miazăzi, miazănoapte şi de apus, Dimitrie Cantemir afirmă că „*Dumnezeu a sădit această monarhie (*evident, cea de miazănoapte n.a.*)...prin unul dintre principi, înzestrat cu toate virtuțile şi pe care poate că ni l-au şi adus timpurile."*[30] Principele din această parte de miazănoapte este foarte *„...înțelept şi foarte aprig la războaie, pe care nu-l întrece nimeni dintre monarhi în cultură şi pietate."*[31] În mod evident, deşi nu rosteşte nici un nume, este un elogiu adus țarului Petru I, al cărui sfetnic

---

[22] Dimitrie Cantemir**,** *Interpretarea naturală a monarhiilor,* în volumul *„Descrierea Moldovei"***,** Lyceum, Editura Tineretului, 1967, p. 64.
[23] *Ibidem*, p. 65.
[24] *Ibidem*, p. 64.
[25] *Ibidem*.
[26] *Ibidem*.
[27] *Ibidem*, p.64.
[28] *Ibidem*, p.65.
[29] *Ibidem*.
[30] *Ibidem*, p.68.
[31] *Ibidem* .

de bază era. Monarhia de miazănoapte are, în viziune cantemiriană, un viitor grandios, deoarece se potriveşte cel mai mult cu „*...bunătăţile pe care le-a cântat psalmistul dumnezeiesc cu multe veacuri înainte. Îndurarea şi pacea se vor întâlni, pacea şi dreptatea se vor îmbrăţişa, adevărul va răsări din pământ şi dreptatea va priveghea din cer.*"[32] Astfel, Imperiul Țarist va cunoaşte măreția deoarece „*Şi va fi o singură turmă şi un singur păstor*"[33], aşa cum se specifică în Biblie, Ioan, cap. 10, vers. 16. Evident, păstorul nu putea fi altul decât Petru I, iar „turma" va fi, datorită expansiunilor teritoriale ce aveau să urmeze, în continuă creştere.

În concluzie, se poate afirma că ideile valoroase, care înfăţişează legile ce guvernează viaţa socială, exprimate lapidar în „Istoria ieroglifică", sunt dezvoltate în studiul „ *Interpretarea naturală a monarhiilor*". Este de reţinut aserţiunea potrivit căreia „*Nu va fi însă, poate, nimeni care să se îndoiască de faptul că, din începuturi... se deduce ceea ce va urma şi că unui intelect bine cultivat şi pătrunzător i se poate învedera şi desluşi de la sine ceea ce înfăptuieşte ordinea neîntreruptă a naturii după legea propie naturii."* [34] Aceasta arată, în mod convingător, concepția cantemiriană privind cognoscibilitatea legilor după care sunt guvernate natura şi societatea. Toate acestea denotă genialitatea enciclopedistului moldav, care va străluci în panteonul cultural şi ştiinţific al umanităţii.

O altă operă, care a stârnit un mare interes şi a contribuit la realizarea unei „punți a cunoaşterii între Orient şi Occident", a fost „*Descriptio antiqui et hodierni status Moldavie" (Descrierea stării de odinioară şi de astăzi a Moldovei),* scrisă, la cererea Academiei Regale Prusace din Berlin, în limba latină, în perioada 1714-1716, când trăia în Rusia. De regulă, titlul lucrării este „contractat", fiind cunoscută sub numele de *Descrierea Moldovei*. Referitor la speranța de viață a moldovenilor, Cantemir face o pertinentă analiză socio-demografică, prezentând factorii favorizanți, dar şi pe cei ce conduc la micşorarea duratei vieții. Comparativ cu țările de temperatură caldă, „*..nu se preacunosc molime în Moldova. Din când în când, arareori izbucnesc ciuma şi frigurile rele*." Ciuma, subliniază autorul, nu este o boală specifică teritoriului românesc, ci „*..s-a băgat de seamă că ea pătrunde pe aceste meleaguri din țara leşască, unde este mult mai iute, alteori din Egipt ori Țarigrad, adusă de corăbiile care aruncă ancora la Galați."*[35]

Principala cauză de care mor cei mai mulți oameni sunt „*frigurile rele"*, care sunt „*foarte aprige, aproape ca ciuma"*[36], deoarece foarte puțini oameni îşi redobândesc sănătatea. Cu referire la durata vieții, Cantemir spune că „*Rareori găseşti pe cineva de şaptezeci de ani şi aproape de loc de optzeci de ani."* În schimb, locuitorii sunt „*...sănătoşi în cea mai mare parte a vieții şi puținătatea acesteia le este răsplătită de lipsa bolilor(care ne răpesc în bună parte fericirea vieții), iar timpul pe care îl au de trăit, îl petrec în bună putere"*. Este remarcabilă aserțiunea lui Cantemir potrivit căreia viața îmbelşugată, şi neechilibrată, nu este un factor demografic favorizant, ci, dimpotrivă, diminuator al duratei vieții: „*S-a băgat de seamă că țăranii ajung la o vârstă mai înaintată decât boierii sau decât cei ce trăiesc în desfătare şi în viață uşoară*."[37]

Descrie relieful, râurile, împărțirea administrativ-teritorială, bogățiile solului şi subsolului. Partea de apus a Moldovei la hotarul dintre Ardeal şi Valahia, este străjuită de munți foarte înalți, de aceea „ *...a şi fost numită de către romani Dacia muntoasă"*[38] . Cea mai mare parte a teritoriului moldav este acoperită cu „*...copaci şi alți pomi cu roade, care cresc peste tot de la sine şi care, în alte țări, trebuie sădiți de mâna omului; printre înălțimi curg pâraiele cele mai limpezi... cu un murmur plăcut. Aceste locuri par nişte grădini dintre cele mai frumoase;*

[32] *Ibidem*.
[33] *Ibidem*.
[34] *Ibidem*.
[35] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, pp. 73-74.
[36] *Ibidem*.
[37] *Ibidem*. p. 70.
[38] *Ibidem*. p. 94.

câmpiile dau din belşug roade, pe care aerul răcoros de munte nu le lasă să crească în partea muntoasă." Pe lângă pitorescul deosebit, munţii Moldovei ascund o mare bogăţie de minerale, care, de multe ori, nu sunt exploatate datorită „*...cunoscutei lăcomii a turcilor şi teama ca nu cumva, săpând după bogăţii să-şi piardă o dată cu ţara şi truda şi roadele ei*."[39] La fel ca în descrierea făcută Valahiei de Maria del Chiaro, secretarul lui Constantin Brâncoveanu, Dimitrie Cantemir arată că râurile moldave lasă „*..pe locurile unde şi-au revărsat apele, nisip în care se găsesc numeroase grăunţe din aurul cel mai curat. Ţiganii îl adună, îl curăţă şi scot atâta aur, încât pot aduce domniei, în loc de tribut, 1600 drahme pe an*."[40] Continuând descrierea bogăţiilor Moldovei, Cantemir arată că, în ţinutul Hotinului, se găsesc „*bulgări de fier, făcuţi de la natură"*, pe lângă Trotuş se găsesc „*saline foarte bogate, numite în ţară ocne... dacă sapi în pământ până la unul doi coţi adâncime, găseşti sarea cea mai curată şi limpede ca porfirul sau cristalul, fără să fie amestecată cu cea mai mică părticică de pământ. Ocnele acestea sunt nesecate, cu toate că, în ele, lucrează, zi de zi, sute de oameni.*"[41]

Ocnele de sare se găsesc şi în multe alte locuri, dar, un lucru ce atestă gândirea economică, „*..voievozii n-au îngăduit ca ele să fie deschise, ca nu cumva, din pricina belşugului, să scadă preţul sării şi fiindcă acelea în care se lucrează astăzi îndestulează nevoile şi chiar prisosesc."*[42] O altă bogăţie, silistra, se găseşte „*peste tot"*, iar, din izvoare, „*ţâşneşte păcură amestecată cu apă, pe care ţăranii noştri au obiceiul de o folosesc la unsul osiilor de la căruţe.*"[43] Descrierea continuă cu prezentarea câmpiilor ţării, care „*...dau hrană tuturora, minunând pe oricine*." Cultivarea cerealelor este preocuparea de bază a ţăranilor, rodul fiind deosebit, „*...grâul dă locuitorilor de douăzeci şi patru de ori sămânţa semănată, secara de treizeci de ori, orzul de şaizeci de ori, mieiul dă de trei sute de ori, lucru de necrezut pentru cel ce nu vede cu ochii lui*."[44] Moldova beneficiază de „*păduri întregi de pomi cu roadă....Prinosul de poame este atât de mare, încât leşii, când năvăleau pe vremuri în Moldova, socoteau că nu e nevoie să-şi aducă merinde, fiindcă poamele, de care ţara are din belşug, îndestulau toată oastea..."* [45]De asemenea, face referiri asupra vinurilor moldoveneşti (Huşi, Odobeşti, Cotnari, Nicoreşti etc.), afirmând, însă, că vinul de Cotnari „*este mai ales şi mai bun decât alte vinuri evropeneşti şi chiar decât vinul de Tokay."*[46]Vinul este cumpărat de negustori ruşi, unguri, leşi, cazaci, ardeleni. Podgoriile Basarabiei au fost părăginite de turci, de când aceştia o stăpânesc.

O altă bogăţie evidenţiată, o reprezintă pădurile al căror lemn este râvnit de vecini şi căutat de constructorii de corăbii, care „*laudă stejarul moldovenesc ca fiind cel mai bun pentru năvi şi cel tare împotriva cariilor."*[47] Cantemir elogiază caii moldoveneşti, care sunt foarte puternici şi „*răbdătoriu la muncă."* Caii sunt căutaţi nu numai de leşi şi unguri, ci şi de către turci, care au o zicală răspândită: „*Un tânăr persan şi un cal moldovenesc sunt mai de laudă decât oricare alţii.*"[48] Pe lângă caii domestici, se găsesc, de asemenea, „*mari herghelii de cai sălbatici... pe aceştia îi cumpără, în special, sciţii (tătarii, n.n.) şi îi cresc pentru ospeţe sau pentru trebuinţele casei."*[49] Din fauna specifică teritoriului ţării, aminteşte: râşii, jderii, cocoşii sălbatici etc. Elogiază, în metafore splendide, albinăritul şi albinele, de pe urma cărora locuitorii trag mari foloase: mierea, ceara, propolisul.

Referitor la problema veniturilor ţării, pe care „*domnul le poate folosi cum îi place pentru cheltuielile lui şi pentru cele ale curţii sale. Însă veniturile ţării nu sînt hotărâte după*

[39] *Ibidem*, pp. 96-97.
[40] *Ibidem*. p. 70.
[41] *Ibidem*. p. 70.
[42] *Ibidem*. p. 70.
[43] *Ibidem*. p. 70.
[44] *Ibidem*. p. 98.
[45] *Ibidem*. p. 98.
[46] *Ibidem*. p. 100.
[47] *Ibidem*. p. 104.
[48] *Ibidem*. p. 104.
[49] *Ibidem*. p. 104.

puterile supuşilor, ci după măsura lăcomiei turcilor. Căci orice ar cere aceştia nu se poate să nu li-se dea..."[50]. Este important să subliniem precizarea lui Cantemir, potrivit căreia purtarea de grijă pentru veniturile țării o au în seamă cei şapte boieri de frunte, numiți, îndeobşte, boieri de sfat. Tributul şi peşcheşurile ce se atribuiau turcilor, însemnau o răscumpărare a suferințelor, deoarece, „*urmând pilda senatului venețian, atât de vestit pentru înțelepciunea lui în treburile politiceşti, mai bucuroşi au voit să-şi îndurereze punga decât țara şi supuşii.*"[51] Lăcomia sultanului rezultă şi din faptul că, de-a lungul anilor, tributul (haraciul) plătit, anual, de Moldova, a crescut în mod semnificativ. În afară de acesta, țara trebuia să *„plătească, la Bairam sau Paştele turcilor",* drept peşcheş sau dar sultanului şi altor demnitari turci sume importante de bani. În caz de război, de asemenea, exista obligația să se pună la dispoziția armatelor otomane mari cantități de hrană şi furaje (zharea, n.n.), precum şi un mare număr de cai. Funcționa regula „cumpărării domniei", deoarece la numirea unui nou domn, trebuiau plătite mari sume de bani către sultan şi mulți alți dregători, care, de fapt, dublau sau triplau tributul. Sumele nu erau fixe, ci depindeau de lăcomia vizirului şi „darea de mână" a viitorului domn. *„Când se aşază domnul nu se plăteşte totdeauna aceiaşi sumă de bani, ci se potriveşte după lăcomia de bani a vizirului cel mare şi după ambiția celui ce năzuieşte la domnie....Asemenea şi înnoirea sau întărirea domniei se face cu cheltuială."*[52]

Aceste dări erau de numite „mucarer mic"- la numirea domnului-şi „mucarer mare"- la înnoirea „*firmanului de domnie după trei ani"*[53]*.* În afară de aceste dări împovărătoare, exista şi obligația de a răsplăti pe trimişii sultanului, ajunşi la curtea domnească. Ca urmare a acestor reguli şi obligații, sultanul, marele vizir şi alți dregători turci erau interesați în schimbarea cât mai frecventă a domnitorilor, deoarece peşcheşurile ce se primeau erau mai frecvente şi, de multe ori, mai consistente. De aceea, cutuma de trei ani în ceea ce priveşte durata unei domnii, nu era respectată, fiind numeroase situațiile în care, în special în Moldova, domnitorii erau schimbați şi după câteva luni de domnie.

Dimitrie Cantemir, ca urmare a studierii unor documente părtinitoare, prezintă, în lucrarea sa, şi unele date eronate: nimicirea de către Traian a țării dacilor; identifică pe geto-daci cu sciții, care au stăpânit, la început, Moldova.

Argumentele şi dovezile sale privind romanitatea poporului român sunt numeroase şi de netăgăduit: *„Vrem să facem acelora care mai au vreo îndoială* (privind originea poporului român, n.n.) *o singură dovadă şi anume că limba moldovenească, ce se potriveşte mai mult decât orice altă limbă cu cea romană, ne duce prea lămurit la strămoşii neamului nostru, fără ca cineva să mai poată tăgădui în vreun chip."*[54] Prezentarea structurii demografice pe „stări sociale" şi cea pe criterii de naționalitate o face, fără date statistice amănunțite, care, la acea vreme, existau, doar, în mică măsură.

Un alt capitol important al lucrării îl reprezintă prezentarea năravurilor moldovenilor, care este făcută cu mult realism, arătând că dragostea „*ce avem pentru patria noastră ne îndeamnă pe de o parte să lăudăm neamul din care ne-am născut şi să înfățişăm pe locuitorii țării din care ne tragem, iar pe de altă parte, dragostea de adevăr ne împiedică, într-aceeaşi măsură, să lăudăm ceea ce ar fi după dreptate, de osândit."*[55] Spunerea adevărului, în opinia cantemiriană, este mai folositoare*, „...decât dacă i-am înşela cu linguşiri blajine şi dezvinovățiri dibace, încât să creadă că, în asemenea lucruri, ei se conduc după dreptate, în vreme ce toată lumea mai luminată, văzându-le, le osândeşte."*[56] Poporul are credința cea adevărată şi este foarte ospitalier. Cusururile lui sunt aidoma celorlalte popoare, totuşi „*năravurile bune*

[50] *Ibidem*. p. 180.
[51] *Ibidem*. p. 180.
[52] *Ibidem*. p. 190.
[53] *Ibidem*. p. 190.
[54] *Ibidem*. p. 191.
[55] *Ibidem*. pp. 203-204.
[56] *Ibidem*. pp. 203-204.

sunt rare la ei, întrucât sînt lipsiți de o adevărată creştere bună... trufia şi semeția sînt mama şi sora lor."[57]

Laudă vitejia ostaşilor moldoveni. Împărăția atât de mare şi înfricoşată a turcilor, datorită vitejiei moldovenilor, „*care au umblat de atâtea ori să lepede jugul pe care l-a primit de bună voie, dar şi-a păstrat întreagă şi nevătămată rânduiala sa politicească şi bisericească."*[58] Moldovenii acelei perioade nu erau iubitori de învățătură şi *„...atunci când vor să laude învățătura cuiva, zic că a înnebunit de prea multă învățătură... pentru omul de rând este de ajuns dacă ştie să citească şi să scrie, să-şi scrie numele..."*[59] Cantemir descrie admirabil frumusețea moldovencelor: „*Jupânesele boierilor au, ce-i drept, o înfățişare plăcută, dar cu frumusețea stau mult în urma nevestelor oamenilor de rând. Căci acestea au chipul frumos, însă sînt în cea mai mare parte desfrânate."*[57]

Alte probleme: o prezentare a evoluției cârmuirii țării, de-a lungul secolelor; modalitățile de alegere a domnilor, precum şi o cronologie a domniilor moldoveneşti; scoaterea din scaun a domnilor; rolul boierilor şi stările lor; oastea moldovenească; obiceiurile existente la curtea domnească; modul de organizare şi desfăşurare a vânătorilor domneşti; ceremonialul înmormântării domnitorilor; legile moldoveneşti; divanul de judecată al domnului şi al boierilor; veniturile țării; tributurile şi peşcheşurile pe care Moldova le plăteşte Porții; boierimea moldovenească; ceilalți locuitori ai Moldovei; năravurile moldovenilor; obiceiurile de la logodnă şi de la nuntă; obiceiurile de îngropăciune la moldoveni; despre religia moldovenilor şi tagma bisericească; despre mânăstirile din Moldova; despre graiul moldovenesc; despre literele moldovenilor etc.

Dimitrie Cantemir, în *Hronicul vechimei romano-moldo-vlahilor şi în Descriptio Moldaviae, a abordat şi* problematica definirii *identității româneşti*, care „comportă un *aspect pozitiv* (percepția autoidentificării şi a continuității în timp şi spațiu), şi un *aspect rațional şi colectiv* (percepția faptului că alții recunosc propria sa identificare şi continuitate)"[60]

Pentru a înfățişa identitatea românească, Dimitrie Cantemir foloseşte argumente diverse de ordin istoric, lingvistic, etnografic, cum sunt: originea romanică a poporului român şi originea latină a limbii române; unitatea de origine, limbă şi cultură a românilor din cele trei state româneşti; continuitatea vieţuirii românilor în teritoriul Daciei; religia creştin-ortodoxă a poporului român; năzuința românilor de a trăi, uniți, într-un singur stat. Evident, nu toate aceste argumente sunt originale, deoarece cele mai multe dintre ele au fost, anterior, prezentate de către cronicari. *„Valahii şi ardelenii au acelaşi grai ca moldovenii, dar rostirea lor este ceva mai aspră."*[61] Cantemir arată că „*înainte de soborul bisericesc de la Florența, moldovenii foloseau litere latineşti, după pilda celorlalte neamuri al căror grai se trage din cel roman."*[62] La acest sinod, mitropolitul moldovean a trecut de partea papistaşilor (catolicilor n.n.). Pentru a „*stârpi aluatul papistaşilor din biserica moldovenească şi să taie celor tineri prilejul de a citi vicleşugurile papistaşilor"*, Alexandru cel Bun, la povățuirea noului mitropolit moldovean Theoctist, a izgonit din țară pe cei de altă lege, literele latineşti şi a pus în locul lor literele slavoneşti. Evident, Cantemir deplânge o asemenea decizie, socotind că adoptarea alfabetului chirilic a „*fost o măsură profund greşită"*, care explică barbaria „*în care este împotmolită astăzi Moldova."*[63]

Barbaria de care vorbea Cantemir este, în fapt, echivalată cu perioada de dominație a limbii slavone. Continuitatea românilor în vatra strămoşească este argumentată prin aceea că

---

[57] *Ibidem*. pp. 203-204.
[58] *Ibidem*. p. 206.
[59] *Ibidem*. p. 206.
[60] Octavia Costea, *Aspecte interculturale ale operei lui Dimitrie Cantemir*, în volumul *Dimitrie Cantemir, Prinț între filosofi şi filosof între prinți*, comunicări prezentate la conferința internațională „*Opera lui Dimitrie Cantemir-simbol al convergenței civilizațiilor*", 21-22 octombrie 2010, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", Editura Pro Universitaria, Bucureşti 2011, p. 317.
[61] Descrierea Moldovei, pp. 234-235.
[62] *Ibidem*.
[63] *Ibidem*.

populația formată ca rezultat al conviețuirii daco-romane *„pînă acum necurmat locuieşte în Dacia”*, în felul acesta îi „*mustră pe unii buiguitori”* (oameni care spun neadevăruri, prostii n.n.).[64] Dorința fierbinte a lui Dimitrie Cantemir era aceea să „*scoată poporul român din sfera de influență bizantină, slavonă şi otomană şi să-l conexeze la mediul cultural occidental, acolo unde îşi are originile uitate*.”[65]

Perspectiva dinspre care el se raportează la români este aceea a „*lumii mai luminate”*, care era lumea occidentală. În plan politic, înțelegând destul de clar momentul istoric, a avut ca menire şi ca vocație obținerea neatârnării țării Moldovei şi, într-o perspectivă, realizarea unității statale a românilor, care nu erau o colectivitate de învinşi, fiind îndrituiți, istoric, să fie un popor liber.

Autor al unei opere de amplă anvergură științifică şi cu rezonanță nemaiîntâlnită, până atunci, la un român, principele moldav, la sfârşitul secolului ai XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea, a devenit cunoscut şi apreciat în lumea științifică europeană, orientală şi, chiar, în spațiul extraeuropean. Opera sa de factură enciclopedică a reprezentat o punte de cunoaştere între Occident şi Orient. De asemenea, a substanțiat cultura românească, ridicând, semnificativ, nivelul culturii româneşti şi europene, punându-şi, totodată, amprenta asupra culturii universale. „*În acelaşi timp, opera istorică a lui Dimitrie Cantemir a contribuit la progresul conştiinței de sine a poporului nostru, la pregătirea conştiinței naționale.”*[66] În condițiile istorice ale secolului al XVIII, opera lui Dimitrie Cantemir a contribuit la formarea unui model cultural, în care «*prelucrările din Occident şi din Orient au dat noi dimensiuni programului cultural universal urmărit în secolele precedente, dar amplificat acum datorită, mai ales, raportărilor la Europa»*.”[67]

Valoarea operei sale este demonstrată de interesul savanților vremii manifestat pentru scrierile sale, fapt ceea ce a impulsionat traducerea celor mai multe lucrări cantemiriene în limbi de circulație internațională. De asemenea, sunt deosebit de relevante pentru aceasta interpretările, controversele, disputele tezelor lui Cantemir în cercurile ştiințifice ale perioadei respective. Un alt argument pentru remarcabila sa operă este faptul că, în special în Apusul european, numeroşi savanți au preluat, în operele lor, idei cantemiriene, făcând o conexiune şi explicând fenomenele din spațiul românesc sau din Orient cu evoluția evenimentelor din arealul european limitrof. De asemenea, s-au făcut trimiteri bibliografice multiple. Au fost şi situații în care opera sa a fost interpretată tendențios, în funcție de interesele societale de moment sau de înțelegerea eronată a unor concepții, teze şi idei.

Regretatul istoric Grigore Ploeşteanu a efectuat, pe parcursul mai multor decenii, cercetări laborioase privind receptarea istoriei moderne a românilor în cercurile ştiințifice, politice şi culturale sau de către opinia publică din arealul central şi vest european. În aceste demersuri ştiințifice remarcabile, un loc important îl ocupă înfățişarea diseminării operei enciclopedice cantemiriene în cercurile elitiste europene. „*Demersurile sale* (ale lui Dimitrie Cantemir, n.n.) *lărgesc câmpul cunoaşterii, cel puțin în privința ariei de răspândire a operelor cantemiriene, subliniază realul interes şi aprecierile, adeseori elogioase, pe care i le-au acordat numeroşii săi cititori, învățați şi oameni de cultură, care au creat structurile primare ale istoriografiei moderne europene. Astfel, nu greşim dacă alăturăm numele lui Grigore Ploeşteanu unor exegeți ai operei cantemiriene ca Ilie Minea, Alexandru Marcu, Nicolae Stoicescu, Aurel Decei, Maria Holban, Andrei Pippidi sau a celui mai cunoscut cantemirolog,*

[64] Vezi *Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor,* în volumul Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei, Lyceum,* Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, p.291.

[65] Vezi Grigore Georgiu, *Imaginea românilor în opera lui Dimitrie Cantemir,* în volumul *„Dimitrie Cantemir” Christian University, International Conference ....p. 143-145.*

[66] Academician Alexandru Boboc, *Dimitrie Cantemir şi cugetarea modernă,* în volumul „Dimitrie Cantemir – Educator of the people”, p. 72.

[67] Alexandru Duțu, *Umaniştii români şi cultura europeană*, Bucureşti, 1974, p. 10.

Vasile Cândea, întrucât istoricul a reuşit, în urma unei asidue şi anevoioase documentări, să aducă elemente şi interpretări noi asupra fenomenului receptării operelor învățatului român."[68]

Într-o serie de studii şi articole, Grigore Ploeşteanu „*...a reuşit să închege, fără a avea pretenția exaustivității cercetărilor, o sinteză cuprinzătoare a fenomenului răspândirii şi receptării operei lui Dimitrie Cantemir în spațiul cultural al lumii germane, în Franța, Italia şi, parțial, în Anglia, aducând, în prim plan, o serie de învățați, unii de primă mărime, cea mai mare parte dintre aceştia neînregistrați în calitate de beneficiari ai operei cantemiriene, în lucrările de istorie sau de literatură națională contemporană. Aşa este cazul istoricilor Giambattista Toderini, Johann Cristhoph Friederich Schulz, Johann Benedik Scherer, Ernst Herman Josef Munich sau August Schlozer."*[69] Istoricul Grigore Ploeşteanu a avut, în activitatea sa migăloasă de cercetător, un subiect favorit: Dimitrie Cantemir, ale cărui lucrări le-a căutat în marile biblioteci ale lumii. În esență, urmare a contribuției sale migăloase şi remarcabile, Grigore Ploeşteanu [4] este asociat „*...cu un meşteşugar fin al receptării operei lui Dimitrie Cantemir de către europenitatea poliglotă a secolelor XVVIII-XIX...*"[70]

L-a admirat pe principele moldav, „*tocmai fiindcă a descoperit în el modelul istoricului de cabinet"*, care „*în singurătatea sa erudită"* căuta răspunsuri la dilemele contemporanilor. L-a prețuit „*fiindcă a fost un „homo europaeus", pentru care fiecare cotitură de destin a fost prilej de reflecție interioară, dar şi motiv pentru a căuta resorturi într-un trecut mai mult sau mai puțin îndepărtat*."[71] Cu toate acestea, acțiunea de identificare a receptării operei cantemiriene trebuie continuată, deoarece „ *o încheiere în termeni definitivi privind receptarea lui Dimitrie Cantemir în Franța presupune noi cercetări în istoriografia şi publicistica Epocii Luminilor".*[72] Continuarea cercetărilor se impune şi în mediile italian, german sau maghiar.[73]

Cantemir a creat şi impulsionat interferențe europene în moştenirea ideatică şi ştiințifică lăsată de învățatul român, a creat şi impulsionat interferențele culturii româneşti cu cea europeană, acțiune ce a avut rezonanțe preiluministe. Receptarea operei cantemiriene în spațiile culturale francez, german, italian, olandez şi maghiar a evidențiat faptul că cei mai importanți oameni de ştiință şi cultură autohtoni au fost „*fascinați de erudiția polihistorului român de la începutul veacului al XVIII-lea."*[74]

Printre savanții care au manifestat un interes aparte pentru opera cantemiriană sunt menționați: Voltaire, Schlozer, Gebhardi, Engel, Winckelmann, Busching, contele Szechenyi şi mulți alții. Antioh [5], fiul lui Dimitrie Cantemir, a avut o contribuție importantă la editarea, diseminarea şi receptarea operei tatălui său în spațiul culturii europene occidentale. După moartea tatălui său (1723), Antioh Cantemir, care făcea dovada unor alese calități intelectuale, devine posesorul bibliotecii cantemiriene, care cuprindea şi cea mai mare parte a manuscriselor operelor lui Dimitrie Cantemir. Fiind impresionat de creațiile în domenii diverse ale tatălui său, Antioh se preocupă de diseminarea lucrărilor acestuia. Străduințele sale sunt încununate de succes, începând cu anul 1732, când este numit ambasador al Imperiului Țarist

---

[68] *Vasile Dobrescu, În loc de prefață: receptarea istoriei moderne a spațiului românesc în Europa în opera istoricului Grigore Ploeşteanu,* în volumul *Grigore Ploeşteanu, Românii în conştiința Europei,* vol. 3, Editura Veritas, Târgu-Mureş, 2010, pp.15-16.

[69] Vezi Corina Teodor, *Istorii în palimpsest,* în volumul *In memoriam Grigore Ploeşteanu, Studii şi evocări,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 2014, p.37.

[70] *Ibidem*.

[71] *Ibidem*.

[72] Grigore Ploeşteanu, *Românii în conştiința Europei*, vol. 2, *Receptarea operei şi a personalității lui Dimitrie Cantemir în Europa. Studii şi articole*, ediție îngrijită de Mariana Ploeşteanu, Târgu Mureş, Editura Veritas, 2007, p. 37.

[73] „*Dimitrie Cantemir – ecoul operei şi personalității sale la maghiari",* în revista „*Vatra",* nr. 144, din 20 martie 1983, p. 14; *„Receptarea Istoriei Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir la maghiari",* în volumul *Emlekkonyv a Teleki Teka alapitasanak 200, evfordulojara 1802-2002,* Bassel-Marosvasarhely, 2002; *„Aspecte inedite ale receptării operei lui Dimitrie Cantemir la maghiari (secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea",* în volumul *Simpozion*, Gyula, 2004, pp. 49-65. Cele trei studii sunt reproduse şi în lucrarea *Românii în conştiința Europei,* vol. 1, ed. cit., pp. 203-258.

[74] *Ibidem, p. 40.*

în Anglia. Numirea în această înaltă demnitate pentru un tânăr care abia trecuse de pragul adolescenței, s-a datorat prețuirii de care se bucura în cercurile înalte ruseşti, ca urmare a erudiției şi a comportamentului său ales. A solicitat surorii sale Maria - socotită a fi cea mai cultă femeie din Rusia -, unele din manuscrisele lucrărilor părintelui său, care prezentau interes în cercurile savanților englezi, pentru a le edita. Cunoaşterea specificului Orientului, a Imperiului Otoman şi a statelor componente ale acestuia, era în atenția oamenilor de ştiință. Antioh s-a preocupat de editarea operelor istorice ale lui Dimitrie Cantemir, în special a „*Istoriei Imperiului Otoman".* Astfel, în 1734, la Londra, şi, în 1743, la Paris apar primele ediții ale aceste capodopere. În limba engleză apare sub titlul *The History of the Growth and Decay of the Othoman Empire,* iar varianta franceză este intitulată *Histoire de l'Empire Othoman, ou se voyent les causes de son aggrandissement et de sa decadence,* având ca traducător pe Joncquieres.

Ediția engleză, având ca traducător pe Nicolas Tindal, a fost tradusă şi, apoi, tipărită în limba germană, în anul 1745, la Hamburg, având titlul *Geschichte des Osmanischen Reichs nach seinem Anwachse und Abnehmen,* traducător fiind Christian Herold.[75] Lucrarea, al cărei manuscris cuprindea peste 1000 de pagini, *„fu primită cu mare curiozitate, întrucât venea de la un om care cunoştea de aproape împărăția turcească",*[76] fiind apreciată drept cel mai bun tratat în materie „otomanism" de până la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Prin aceste acțiuni editoriale, se apreciază că opera lui Dimitrie Cantemir -din care istoria poporului român face parte integrantă până la începutul secolului al XVIII-lea- intră în circuitul european şi universal ca un bun cultural, fiind aparținătoare culturii europene, dar, totodată, fiind şi o sursă de informații credibile vizând istoria neamului românesc şi originea sa latină. Biserica cea dreaptă sprijină simțirea națională a românilor. Națiunea şi credința, în opinia lui Dimitrie Cantemir, sunt categorii de natură spirituală coexistente, nefiind artefacte sociale.

„*Cantemir se impune posterității, în primul rând, ca un scriitor social-politic, ca un filozof al istoriei şi ca un istoric de prestigiu, domenii în care a ajuns la o concepție, metodă şi nivel de interpretare excepțional pentru vremea sa. Opera lui continuă tradiția cronicarilor moldoveni şi, prin comunitatea de idei, se integrează în ambianța întregii istoriografii româneşti."*[77]

Dimitrie Cantemir separă ştiința de teologie, dar nu le pune în raporturi ireductibile. Ştiința este comoara rezultată în urma studierii disciplinelor minții, posedând cheile porților ferecate ale filosofiei, ce reprezintă lumina naturală ce conduce pe om la înțelepciune. Totodată, el subliniază importanța simțurilor în acțiunea de cunoaştere a naturii, precum şi superioritatea vieții spirituale față de viața materială. Omul este, în concepția sa, „*cea mai de-a firea şi cea mai evghenică"* dintre toate ființele. Facultatea sa principală de cunoaştere o reprezintă „socoteala", adică rațiunea. *„Pătrunderea celor trei dimensiuni ale cunoaşterii: cunoaşterea de sine, cunoaşterea lui Dumnezeu şi cunoaşterea Lumii au reprezentat obiectivele permanente ale teoriei despre educație, despre învățătură, promovate de către prințul-filosof".*[78]

Noica afirma despre Dimitrie Cantemir că „*venea cu tot Occidentul în el să se aplece asupra neamului românesc*". Însă o analiză completă a prințului-filosof, spune Corina

[75] *Vezi* Acad. Andrei Eşanu şi Valentina Eşanu*, Contribuția lui Antioh Cantemir le editarea şi receptarea operei lui Dimitrie Cantemir în cultura europeană,* în volumul Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir"*, Dimitrie Cantemir, Prinț între filosofi şi filosof între prinți,* comunicări prezentate la Conferința internațională *„Opera lui Dimitrie Cantemir-simbol al convergenței civilizațiilor",* Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", 21-22 octombrie 2010, Editura Pro Universitaria, Bucureşti 2011, pp. 35-48.

[76] George Călinescu*, Op. cit.,* p. 36.

[77] Constantin Măciucă, *Op. cit.,* p. 17.

[78] Corina Adriana Dumitrescu, *Concepția lui Dimitrie Cantemir despre omul ales,* în volumul „Dimitrie Cantemir" Christyan University, *Internațional Conference „Dimitrie Cantemir-educator of the Romanian People",* Bucharest-Romania, October 24-26, 2013, Pro Universitaria, Bucharest, 2013, p. 44.

Dumitrescu, ne îndreptățește să completăm: „*Cantemir venea cu tot Occidentul şi cu tot Orientul în el să se aplece asupra neamului românesc"*[79]

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, deşi eliberată de spaima turcească, după înfrângerea otomanilor la asediul Vienei, Europa Occidentală rămâne foarte interesată de istoria si civilizația turcească, deşi literatura pe această temă, mai ales din secolul al XVI-lea, nu era puțină. Pe acest fond aperceptiv, un român, Dimitrie Cantemir, fiu şi frate de domnitor moldovean, el însuşi ajuns pe tronul Moldovei, după o tinerețe trăită la Constantinopol, în proximitate şi în contact strâns cu factorii politici majori ai Imperiului Otoman, bun cunoscător al culturii islamice, pe care şi-a însuşit-o cu pasiune, propune o nouă abordare, bazată pe cunoaşterea directă, a realităților turceşti, cu atât mai incitantă, cu cât era făcută din perspectiva „creşterii si descreşterii" Sublimei Porți.

Opera lui Dimitrie Cantemir, în esență, evidențiază „... *cea mai complexă structură morală şi intelectuală a culturii româneşti din epoca medievală*",[80] ce s-a manifestat în multiple planuri „*...de la cugetarea religios-morală a bisericii, filtrată prin experiența şi aspirațiile unui om aflat în „vârtejul" lumii şi dornic să rămână acolo, până la clarviziunea geniului politic şi faima savantului de dimensiune europeană."*[81]

Personalitate erudită, care vorbea 11 limbi străine (greacă, latină, arabă, turcă, siriană, franceză, engleză, slavonă, persană, rusă şi română), şi care a scris în patru alfabete o operă enciclopedică de excepție şi de mare valoare ştiințifică, prețuită în mediile culturale şi ştiințifice europene, orientale şi universale, au fost argumente covârşitoare pentru aşezarea sa în rândul marilor oameni de cultură ai Europei secolului al XVIII-lea. Numele principelui savant este trecut, împreună cu cele ale marilor învățați ai lumii, pe fațada clădirii bibliotecii Saint-Genevieve din Paris. În semn de prețuire față de savantul român, Voltaire afirma despre principele moldovean că *„unea talentele vechilor greci cu ştiința literelor şi aceea a armelor."*[82]

Dimitrie Cantemir este întâiul spirit al românilor de dimensiuni cu adevărat europene, de o multilateralitate, în adevăr, uimitoare în activitatea lui ştiințifică, literară, artistică, politică. Opera sa reprezintă sinteza Orientului şi Occidentului, este o expresie a culturii bizantine şi a culturii apusene, dar şi un creator de cultură românească ce păstrează valorile vechilor daci. A fost primul turcolog şi arabist din lume, care a prezis sfârşitul Imperiului Otoman, şi a intuit ascensiunea Europei Occidentale şi extinderea Imperiului Rus. Cantemir are, în acelaşi timp, meritul de a fi trasat harta filonului autohton de gândire.

În ultimii câțiva zeci de ani, este remarcabil faptul că istoriografia cantemiriană a beneficiat de numeroase studii care au realizat reale deschideri într-o viziune hermeneutică nouă, punând în evidență noi interpretări, care reliefează, o dată mai mult, valoarea de excepție a operei prințului filosof. Sunt istorici care evidențiază, printr-o pertinentă cercetare comparativă, ideea unui preiluminism cantemirian[83].

NOTE ŞI COMENTARII

[1] ***Hermeneutica*** sau „arta de a interpreta" reprezintă teoria interpretării textelor. Inițial, hemeneutica s-a aplicat textelor biblice pentru a descifra tainele acesteia. Ulterior, s-a

[79] Vezi: Constantin Noica, *Pagini despre sufletul românesc,* Editura Humanitas, Bucureşti, 2012, p. 21; Corina Adriana Dumitrescu, *Concepția lui Dimitrie Cantemir despre omul ales,* în volumul „Dimitrie Cantemir" Christyan University, *Internațional Conference „Dimitrie Cantemir-educator of the Romanian People",* Bucharest-Romania, October 24-26, 2013, Pro Universitaria, Bucharest, 2013, p. 40.

[80] Academician Andrei Eşanu şi Valentina Eşanu*, Op.cit.* p.38.

[81] *Ibidem*.

[82] Vezi Grigore Ploeşteanu, *Op. cit.*, p.57.

[83] A se vedea Pompiliu Teodor, *Dimitrie Cantemir şi preiluminismul sud-est european*, în „Tribuna," XVII, 1973, nr. 39-40; 1974, p. 7-32. *Pentru o nouă periodizare a iluminismului şi cu deosebire despre un preiluminism în cultura românească,* Dumitru Ghişe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, 1972, p. 5-20. O abordare hermeneutică a operei enciclopedice a lui Dimitrie Cantemir o reprezintă şi culegerea de studii alăturată.

aplicat oricăror texte ce au nevoie de explicare. Astfel, se poate vorbi de o hermeneutică artistică, hermeneutică politică, hemeneutică filosofică, hermeneutică juridică, hermeneutică sociologică. Hermeneutica este considerată a fi o ramură a fenomenologiei existențiale, având ca reprezentanți străluciți pe Heidegger, Jasper, Sartre, Ricoeur.

[2] **Orient,** în limba latină *Oriens,* este o denumire uzuală atribuită spațiului geografic de la răsărit de Europa (îndeosebi Asia şi Africa de Est). Romanii defineau această parte a lumii (lat. *plagae mundi*) drept *plaga orientalis*. Grecii numesc regiunea aceea *Anatole*, iar italienii *Levante* (Levant). Termenul de „orient" s-a modificat, de-a lungul secolelor. În ultimul timp, denumirea cuprinde toată regiunea continentului asiatic, incluzând țările arabe, Iranul, India şi China. Este frecvent folosită şi denumirea de *Orientul Apropiat*, care cuprinde Turcia, Israel, Siria, Iranul, statele situate în Africa de Nord şi alte țări. Orientul Apropiat este o denumire care desemnează nu numai o zonă geografică, ci defineşte şi o regiune vastă, cu o cultură specifică bazată pe islam, precum şi unele specificități geopolitice şi geostrategice. Binomul Orient-Occident, folosit frecvent încă din secolul al XVIII-lea, a început să fie, în ultimele decenii, criticat, deoarece exprimă tendința de separare a lumii în „orient" şi „occident" fapt ce ar permite perpetuarea unor prejudecăți ce conduc la formarea unei imagini subiective, ruptă de realitate. **Orientul Apropiat** sau **Orientul Mijlociu** este regiunea geografică ce cuprinde țări din Europa, sudul Asiei şi nordul Africii. Este o denumire neoficială folosită frecvent, dar imprecisă, care desemnează teritoriul dintre țărmurile sudic şi estic ale Mării Mediterane, adică Egiptul, Iordania, Israelul, Libanul, Siria, dar şi Iranul, Irakul, şi țările din peninsula Arabică. În mod frecvent - fapt ce arată imprecizia sintagmei -, aici sunt incluse Afganistan, Libia, Turcia şi Sudan. În trecut, geografii foloseau această denumire pentru a se referi la spațiul dintre Golful Persic şi sud-estul Asiei. Termenul de *Orient Mijlociu* este depreciat de numeroşi geopoliticieni pentru că acesta ar promova eurocentrismul. Sunt argumente logice şi corecte cum ar fi: regiunea este estică doar din perspectiva Europei occidentale; pentru un indian se află în vest; pentru un rus, în sud. Termenul *mijlociu* a produs, la rândul său, confuzii. La începutul secolului XX, termenul de *Orient Apropiat* era folosit în țările din vestul Europei pentru a desemna statele din Balcani şi Imperiul Otoman, în timp ce *Orientul Mijlociu* se referea la Persia, Afganistan şi, uneori, la Asia centrală, Turkistan şi la Caucaz. (*Orientul Îndepărtat* se referea la țări ca Malaezia sau Singapore, situate în estul Asiei.(A se vedea Enciclopedia Universală Britanica, Editura Litera, 2010, p.261)

[3] Pentru încetarea vrajbei dintre cele două familii, dar şi state româneşti, Cantemir ceruse domnului muntean să satisfacă următoarele revendicări: evitarea oricărui amestec în treburile politice ale Moldovei; încetarea prigoanei familiei Cantacuzino şi restituirea moşiilor confiscate acesteia. Brâncoveanu a acceptat primele două cerințe, dar a convenit să restituie doar o treime a moşiilor confiscate, deci doar partea ce revenea ca moştenire doamnei Casandra, fiica lui Şerban Cantacuzino şi soția lui Dimitrie Cantemir. De asemenea, s-a convenit plata anuală a 4000 de leonini. (Vezi Constantin Măciucă, op. cit., p. 37.)

[4] *Grigore Ploeşteanu* a scris următoarele următoarele studii despre Dimitrie Cantemir şi percepția lucrărilor acestuia în Europa: *„Receptarea Istoriei Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir în Italia", în Studia Universitatis „Petru Maior" Historia,* 2004, pp. 67-94; *„Aspecte ale receptării operei lui Dimitrie Cantemir la maghiari (secolul al XVIII-lea - prima jumătate a secolului al XIX-lea)"*, în vol. *Simpozion,* Gyula (Ungaria), 2004, pp. 49-65; *„Noi contribuții privind receptarea Istoriei Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir"*, în *Studia Universitatis „Petru Maior", Historia,* Tg. Mureş, 2003, III, pp. 97-111; *„Receptarea Istoriei Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir la maghiari"*, în vol. *Teleki-Teka - Emlekonyv,* 2002, 15 p.; *„Receptarea Istoriei Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir în Franța"*, în *Studia Universitatis* „Petru Maior", *Historia*, Târgu Mureş, 2001, I, pp. 49-66; *„Receptarea „Istoriei Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir în lumea germană (secolul XVIII - începutul secolului XIX)"*, în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gh. Şincai",* Tg. Mureş, 1999, II, pp. 42-68"; *„Receptarea „Descrierii Moldovei" a lui Dimitrie Cantemir în lumea germană"*, în *De la umanism la iluminism,* Târgu Mureş, 1994, pp. 67-78; *„Noi ecouri europene ale lui Dimitrie*

Cantemir", Vatra, XVIII, nr. 2 din februarie 1988, Supl. A; *„Alte ecouri europene ale operei lui Dimitrie Cantemir",* în *Vatra*, XVI, nr. 2 din 20 februarie 1986, Supl. A; „*Dimitrie Cantemir-ecoul operei şi personalităţii sale la maghiari"*, în *Vatra,* XIII, nr. 3 din 20 martie 1983,p. 14; *„Cantemir, personalitatea, ideile şi opera în Transilvania"*, în *Vatra,* III, nr.8 din 20 august 1973, p. 15. Vezi *In Memoriam Grigore Ploeşteanu, Studii şi Evocări,* Editura Academiei Române, Bucureşti 2014, p. 82-83.

[5] Antioh Cantemir (1708-1744), cel de-al patrulea fiu al lui Dimitrie Cantemir cu prima sa soție, Casandra Cantacuzino, s-a născut la Constantinopol. După eşecul campaniei militare antiotomane din anul 1711, a plecat împreună cu părinții şi familia, în Rusia. Aici, împreună cu frații săi, a fost instruit, inițial, de Atanasie Condoidi, un grec erudit, care l-a însoțit pe Dimitrie Cantemir în Rusia. După ce acesta este inclus în Comisia imperială a Sfântului Sinod, de pregătirea copiilor lui Dimitrie Cantemir s-a ocupat, în perioada 1715-1718, Johann Goetthelf Vockerodt, care era şi secretar particular al principelui moldav. Ulterior, sarcina educării copiilor lui Cantemir îi revine lui Ivan Iliinski, absolvent al Academiei slavo-greco-latine din Moscova. Ulterior, Antioh îşi continuă studiile la Universitatea de pe lângă Academia de Ştiințe de la Sankt Petersburg. Prin urmare, Antioh a devenit unul dintre cei mai culți bărbați ai vremii din societatea rusă. Educat şi instruit, cu o vastă cultură şi profunde cunoştințe filologice, poliglot aplicat, Antioh s-a remarcat atât ca scriitor - fiind primul clasic al poeziei ruse -, cât şi ca diplomat. „*Acest Antioh este întâiul poet modern al Rusiei"* (Vezi George Călinescu, op. cit., p.36). La vârsta de 23 de ani, a fost numit, în 1731, ambasador al Imperiului rus la Londra, post pe care l-a ocupat timp de şase ani, perioadă în care a cunoscut cercurile politice, ştiințifice şi literare din Anglia. Activitatea sa publicistică l-a impus drept un iluminist european de largă suprafață iar succesele diplomatice, printre care reluarea contactelor dintre Franța şi Rusia, blocate datorită împărțirii Poloniei între Austria, Prusia şi Rusia, l-au recomandat pentru misiunea de ambasador la Paris. În capitala Franței şi-a găsit sfârşitul prematur, în 1744, la doar 36 de ani. Antioh Cantemir este considerat a fi unul din întemeietorii literaturii culte ruse. Lucrarea sa *„Satire"* era publicată pentru prima dată, în 1743, la Paris, în traducerea franceză a lui Joncquieres după originalul în limba rusă. Opera respectivă denotă „profilul" iluminist al autorului.

DIMITRIE CANTEMIR
(Cronologie)

1673, 26 octombrie S-a născut Dimitrie, al doilea fiu al serdarului Constantin Cantemir şi al jupânesei Ana, născută Bantaş, care era nepoata doamnei Nastasia, soția domnitorului Duca-vodă. Ana a fost cea de-a treia soție a serdarului. Naş de botez a fost Dumitraşco Cantacuzino-vodă.

1678 - Moare mama lui Dimitrie Cantemir, când acesta avea vârsta de, doar, 5 ani. Fusese o *„femeie vrednica de pomenit printre cele dintii ale veacului aceluia stiutoare de buna carte"*...(Ion Neculce). De la Ana Bantaş, Dimitrie va moşteni dragostea de carte. Constantin Cantemir, tatăl său, *„carte nu ştie, ce numai iscălitura o face...",* (Ion Neculce) încredințează educația beizadelei Dimitrie-Dumitraşcu călugărului-cărturar Ieremia Cacavela, cunoscător temeinic al câtorva limbi străine. De la el, Beizadea Dumitraşcu învață limbile greacă, slavonă şi latină.

1685 - La 15 iunie, Constantin Cantemir este ales domn al Moldovei, luând numele de Constantin-vodă. A fost sprijinit de Şerban Cantacuzino, domul Țarii Româneşti, pentru a obține tronul Moldovei.

1688 - La fragеda vârsta de 15 ani, Dimitrie Cantemir este trimis la Istanbul de tatăl său ca ostatic, în locul fratelui său Antioh, care revine în Moldova. A urmat cursurile Academiei Patriarhiei Ortodoxe din Constantinopol, unde studiază limbile greacă şi latină, literatura clasică, istoria, filozofia şi teologia ortodoxă.

În foarte bogata bibliotecă a acestei Academii află o pleiadă de lucrări din cele mai diverse ramuri ale ştiinței şi culturii: logică, filozofie, geografie, istorie, medicină, chimie, limbi orientale (turcă, arabă, persană). Îi cunoaşte şi întreține discuții pe teme filozofice şi politice cu ambasadorii francezi, olandezi şi ruşi. După circa 2 ani de studii în Constantinopol, s-a întors la Iaşi.

1692 - Alături de tatăl său ia parte la asediul Sorocii.

1693 La 13 martie se stinge din viață Constantin Cantemir. Boierii îl aleg ca urmaş pe Dimitrie Cantemir, care, însă nu primeşte firman de la Înalta Poartă. Ca urmare a intervenției lui Constantin Brîncoveanu, este numit ca domn al Moldovei Constantin Duca. La 13 aprilie, Dimitrie Cantemir pleacă la Istanbul, unde, cu mici întreruperi, va rămâne timp de aproape 22 de ani.

1695-1700 - Fratele său, Antioh Cantemir, devine domnul Moldovei, în locul mazilitului Duca-Vodă, Dimitrie Cantemir devine capuchihae (trimisul, reprezentantul, ambasadorul) fratelui său la Înalta Poartă.

1693-1710 - Îşi face relații şi se împrieteneşte cu mulți demnitari şi învățați otomani. În acest fel, reuşeşte să pătrundă în bibliotecile şi arhivele inaccesibile creştinilor, unde studiază cu multă pasiune manuscrisele şi cronicele turceşti. Vastul material documentar studiat de Dimitrie Cantemir în decursul şederii la Constantinopol îi va permite să cunoască foarte bine istoria şi cultura popoarelor musulmane, pe care le-a înfățişat, ulterior, în lucrări de o mare valoare ştiințifică. Prin operele dedicate popoarelor orientale, Dimitrie Cantemir s-a afirmat că primul orientalist de valoare europeană.

1697 - Asistă la dezastrul trupelor otomane de la Zenta, unde Eugeniu de Savoia câştiga, la 10 septembrie, o victorie care-l va face pe tânărul cărturar român să fixeze această dată ca început al descreşterii Puterii Otomane.

1698 - La 30 august, apare, la Iaşi, în limbile română şi greacă, prima scriere cantemiriană *„Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul”*.

1699 - Dimitrie a venit pentru scurta vreme în țară, unde domnea fratele său pentru a se căsători cu Casandra, fiica lui Şerban Cantacuzino, fostul domn al Țării Româneşti. Căsătoria a fost hotărâtă încă de pe când ambii părinți ai mirilor trăiau.

1700 - **La Iaşi, se naşte Maria, primul copil al lui Cantemir. Ceilalți cinci copii se vor naşte la Istanbul.** La 14 septembrie, Antioh Cantemir este înlocuit cu Constantin Duca. Dimitrie Cantemir se instalează la Istanbul în casa construită după planurile lui, unde va rămâne până în 1710, împreună cu familia sa, formată din două fete şi patru băieți. În acest an, scrie o lucrare teologică în latină *„Imaginea ştiinței sacre”.*

1701 – 1705 - În această perioadă, la Istanbul, scrie următoarele lucrări:

„Sacrosante scientiae indepingibilis imago” (Imagine ştiinței sfinte care nu se poate descrie); *„Compendiu despre sistemul logicii generale”*; *„Ioanis Baptistae van Helmont Physices universalis doctrina” (”Învățatura generală despre fizica lui Ioanis Baptistae van Helmont”)*; *„Tarifu ilmi musiki ala vegni maskus”* (Explicarea muzicii teoretice pe scurt); *„Istoria ieroglifică”.*

1710 - La 23 noiembrie, la 37 de ani, Dimitrie Cantemir este numit de către sultanul Ahmed al III-lea domn al Moldovei. La 10 decembrie, soseşte la Iaşi şi preia conducerea țării Moldovei.

1711 - La 2/13 aprilie, la Luțk, se semnează tratatul de alianță dintre Moldova şi Rusia. La 24 iunie, țarul Petru I face o vizită oficială la Iaşi, după ce principele Moldovei a chemat pe toți locuitorii să lupte pentru înlăturarea dominației otomane.

- La Stănileşti, 19-23 iulie, forțele moldoveneşti şi ruseşti sunt înfrânte şi țarul este silit să semneze pacea cu Poarta Otomană.

- Cantemir, se refugiază în Rusia cu întreaga familie, fiind urmat de 400 boieri, printre care şi cronicarul Ion Neculce, precum şi de 4000 de slujitori.

1712 - Se stabileşte la Moscova, şi primeşte de la țarul Petru cel Mare titlul de cneaz. Țarul îi conferă şi titlul de *„Prea luminat principe al Rusiei”*.

1713 - La 11 mai, domnița Casandra, datorită tratamentului medical inadecvat prescris, moare la vârsta de numai 30 de ani.

1714 - La 11 iulie, Dimitrie Cantemir este ales membru al Academiei din Berlin, o înaltă societate ştiințifică înființată de Leibniz şi patronată de regele Prusiei. Este pentru prima dată când un român devine membru al unui important format ştiințific din străinătate, fapt care reprezintă afirmarea culturii româneşti pe plan european.

1716 - Scrie *„Descriptio Moldaviae”,* la solicitarea Academiei din Berlin. În limba germană lucrarea apare în 1769, iar în limba rusă în 1789, fiind tradusă din limba germană de către învățatul Vasilii Levin.

1720 - **Ianuarie, 14** se căsătoreşte cu tânăra şi frumoasa prințesa Anastasia, fiica prințului Ivan Iurevici Trubețkoi. Naşi de cununie: țarul şi țarina.

1721 - Este numit consilier personal al țarului şi membru al Senatului.

1722 - Însoțeşte pe țar în expediția persană, la care participă şi Maria Cantemir.

1723 - Definitivează *„Hronicul vechimei a romano–moldo-vlahilor”* dezvoltare a ideilor creionate în “Historia moldo-vlahica’’, lucrare închinată originii şi trecutului neamului său. În ciuda nenumăraților ani petrecuți în afara granițelor țării sale, savantul moldovean si-a început şi şi-a încheiat activitatea de scriitor cu lucrări în limba română „Divanul...’’ (1698) şi Hronicul...’’ (1723)

1723 - În ziua de 21 august, moare, bolnav fiind de diabet, la moşia sa Dimitrievka. La 1 octombrie este înmormântat la ctitoria sa, biserica Sf. Constantin şi Elena din Moscova.

1935 - Osemintele sale au fost aduse în țară şi depuse la Biserica „Trei Ierarhi” din Iaşi.

Partea întâi

DIMITRIE CANTEMIR, SAVANTUL DĂRUIT DE POPORUL ROMÂN CULTURII UNIVERSALE

DIMITRIE CANTEMIR - UN SPIRIT PESTE TIMP

Gheorghe Văduva[1]

vaduvageorge@yahoo.fr

Abstract: *Se regăsesc, în scrierile sale, virtuțile omului, create, ca morală şi datorie etică, încă în filosofia antică, cu predominanță în cea greacă, la Protagoras, potrivit cărora „Omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce există pentru că există, şi a celor ce nu există, pentru că nu există".*

Cuvinte cheie*: enciclopedist, operă, providență, Renaştere, providență, reconciliere, supraviețuire, sacru, eternitate.*

Dimitrie Cantemir este primul mare cărturar de formație enciclopedică de pe teritoriul țării noastre. El a fost, deopotrivă, filosof, umanist, artist şi, bineînțeles, mare scriitor. El s-a format, în principal, la Constantinopol, metropolă care, în vremea aceea, era un spațiu de confluență culturală dintre Vest şi Est, dintre cultura creştină şi cea musulmană, mai ales sub influența unei spiritualități foarte generoase care izvora, între altele, şi din conflictul neoaristotelismului şi partida tradiționalistă ce înclina spre catolicism.

Constantinopolul era o poartă deschisă spre toate orizonturile, dar mai ales spre orizonturile noi, iluministe, care veneau dinspre Renaştere. Cartea **Sacrosanctae scientae indepingibilis imago**, care trebuia să fie prima parte a unui sistem filosofic cantemirist, este o ilustrare a unei gândiri generoase, care răscolea, prin textele vremii, timpul reflecției filosofice, undeva la confluența dintre efectele aristotelismului, a neoaristotelismului, şi cele ale Renaşterii.

Importanța filosofică a operelor lui Cantemir nu se află numai în scrierile filosofice, ci în ansamblul operei marelui cărturar. Aparent, între **Sacrosanctae** şi **Istoria ieroglifică** există o serie întreagă de contraste, dar prima este o operă filosofică, iar cea de a doua o frumoasă operă literară. Destinele omului depind, în viziunea marelui cărturar, nu numai de providență, ci şi de şansă, de împrejurări şi de iscusința celui care îşi înfruntă soarta. Se regăsesc, în scrierile sale, virtuțile omului, create, ca morală şi datorie etică, încă în filosofia antică, cu

[1] Gl. bg. dr. (ret), cercetător ştiințific gradul I, Institutul de Studii Strategice de Securitate, Bucureşti, membru al Asociației Europene "Dimitrie Cantemir", membru de onoare al Academiei Oamenilor de Ştiință din România.

predominanță în cea greacă, la Protagoras, potrivit cărora „Omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce există pentru că există, şi a celor ce nu există, pentru că nu există”[2].

Cantemir a fost însetat de cunoaştere. Dar el nu este un simplu devorator de literatură, documente istorice şi informație. El este, efectiv, un căutător, un creator, un om cu o sete „faustică de cunoaştere”[3], care depăşeşte cu mult granițele culturii medievale şi chiar pe cele ale vremii sale. Cantemir nu este un avangardist al epocii de final al Evului Mediu, ci un constructor conştiincios, curajos şi migălos al unui timp universal, un gânditor profund şi expansiv, care reverberează mult peste marginile timpului său. Este un mare cărturar, care foloseşte „nemărginitul ochean a toată ştiința”, pentru a cunoaşte şi înțelege lumea şi orizonturile ei, într-o epocă de mari deschideri spre cunoaştere.

Prima sa operă este **Divanul, sau gâlceava înțeleptului cu lumea, sau giudețul sufletului cu trupul**. A apărut în 1698, la Iaşi, în româneşte şi în greceşte. Lucrarea tratează tema disputei dintre suflet şi trup, temă tradițională în literatura medievală, care se regăseşte şi în **Dioptra** lui Filip Solitarul. Dialogul dintre Înțelept şi Lume (Înțeleptul fiind Sufletul şi Lumea fiind Trupul), unde se confruntă ascetismul specific credinței, inclusiv Ortodoxismului, şi concepția hedonistă, laică ce are o deschidere socratică, prin universalitate, realism şi nemărginire.

Gândirea lui Cantemir se formează şi se dezvoltă într-un climat înfloritor, renascentist, viguros. Cunoaşterea trecea, la marile spirite ale vremii, pe prim plan. Tot ce se sedimentase în Evul Mediu, într-un fel de feude sau de celule ale redescoperirii şi cunoaşterii, primea un nou impuls, un nou gir şi noi dimensiuni. Venise vremea reînfloririi. Vechile repere ale Evului Mediu – acele feude aproape autarhice – unde, totuşi, erau traduşi, citiți şi comentați marii filosofi ai Antichității şi în care s-au format o mulțime de alți gânditori, deopotrivă, speculativi şi pragmatici, cu preocupări ştiințifice foarte concrete, mai ales în domeniul medicinii, al fizicii, matematicii, astronomiei, între care se situează şi Avicena şi Averoes, se îmbină cu efectele explosive ale Renaşterii. Cu alte cuvinte, Renaşterea reunifică aceste *“monade”* medievale ale cunoaşterii, le scoate din limitele eonului dogmatic, cum ar fi spus Blaga, le deschide spre univers, le supune dezbaterii şi reiluminării prin dialog, cercetare şi creație.

Formulele prin care Cantemir îşi dezvoltă ideile sale de sinteză curajoasă între două lumi, la conexiunea de idei, mentalități şi civilizații, sunt diversificate şi, în general, constructive, creative. Cantemir nu este un scrib, nu este un grămătic, ci este un spirit iluminist, universal. El are capacitatea de a vedea dincolo de ceea ce se vede, de a înțelege dincolo de ce pare de neînțeles, de a cunoaşte şi înțelege Timpul, Mişcarea, Sinteza, Esența. Metodologia lui, chiar şi atunci când foloseşte forma dialogului înțeleptului cu lumea, este euristică.

Mişcarea evoluează către sinteză, către înțelegere, reconciliere, convieţuire. Înțeleptul atacă, acuză, iar Lumea se apără. Partea a treia a acestei lucrări este o reconciliere între Înțelept şi Lume, adică o sinteză, în care autorul foloseşte o mulțime de citate mai ales din Seneca şi Epictet. Această parte este, de fapt, o traducere a lucrării cărturarului unitarian polonez Andrei Wissowatius, **Stimuli virtutum, fraena peccatorum**, tipărită la Amsterdam, în 1682.

[2] David Boucher, Paul Kelly, *Mari gânditori politici, de la Socrate până azi* (traducere de Dana Popescu, Raluca Ana Alecu, Camil Golub, Dragoş Bîgu), Editura All, Bucureşti, 2008, ISBN 978-973-571-859-6.

[3] *Istoria filosofiei româneşti*, vol. I, Editura Academiei RSR, 1972, p. 61.

Cantemir are capacitatea şi harul de a dura sinteze, de a conexa valorile într-un suport generat tocmai de zona de falie şi, în acelaşi timp, de confluenţă strategică între culturi şi civilizaţii în care s-a format ca intelectual şi în care a trăit anii săi cei mai setoşi de cunoaştere. Ecourile Bizanţului trebuie să fie fost foarte puternice şi foarte rezonante, pentru tânărul Cantemir, format şi educat la Constantinopol, în timp ce presiunile Renaşterii erau, de fapt, expansiuni, deschideri spre un nou univers ştiinţific şi cultural, în care celulele păstrătoare şi generatoare de cultură ale Evului Mediu au găsit condiţii de comunicare şi înflorire. Cantemir, situându-se pe valul acestei conexiuni, explorează totul, notează, priveşte critic, dar predominant constructiv, lumea. Dar nu oricum, ci cu sufletul la patria sa, cu gândul la neamul său pe care îl slujeşte inteligent şi tenace, oriunde ar fi. Viziunea sa nu este, însă, dogmatică, uniformă, rectilinie, ci nuanţată, realistă, comunicativă, de deschidere, de dialog şi nu cramponată în sloganuri, cum erau obiceiurile vremii.

Cantemir explorează lumea şi civilizaţiile, de la Vest la Est şi de la Est la Vest, într-o continuă şi neliniştită dialectică. Extrage masiv date, informaţii şi învăţături din opera filosofului flamand Jan Baptist Van Helmont (1577-1644), renascentist, care a făcut descoperiri interesante în domeniul chimiei şi medicinii. Scrie un studiu foarte voluminos despre această operă, intitulat **Fizica universală şi filosofia conformă cu credinţa creştină şi necesară acesteia** a lui J.B. Van Helmont, care-i oferă o alternativă, mai exact, o completare la neoaristotelismul ce domina şcolile vremii şi în care se formase şi el. Aceste extrase din Helmont pregăteau cea mai dezvoltată lucrare filosofică a lui Cantemir, **Sacrosanctae scientae indepingibilis imago** (Icoana de nezugrăvit a ştiinţei sacrosancte), scrisă în 1700. Era o încercare foarte curajoasă, pentru că, de secole, nimeni din lumea ortodoxă, până la el, nu realizase acest lucru.

Metoda scolastică, descriptivă, combinativă şi riguroasă din **Sacrosanctae...** este completată cu discursul liber şi variat din **Istoria ieroglifică,** unde plaja de exprimare şi de construcţie literară şi filosofică este mult mai largă şi mai consistentă. Aici se găsesc de toate: logică, filozofie, literatură, artă, adică argumente filosofice, logice şi lingvistice.

Istoria ieroglifică este o creaţie, este o ieşire din modele. Prin această lucrare, şi în această lucrare, Cantemir îşi pune în valoare erudiţia, viziunea, ideile, capacitatea de a construi, de a genera spiritualitate, artă şi cunoaştere.

Dar, înainte de toate, marele cărturar este truditor pe tărâmul gândului, este un mare gânditor. Iar cu gândirea se ocupă filosofia. Ca orice gânditor din vremea sa, şi el, a dorit să realizeze un sistem filosofic. Sistemul filosofic al lui Cantemir trebuia să fie alcătuit din trei componente: teologo-fizica, teologo-metafizica şi teologo-etica.[4] Dacă ar fi reuşit să realizeze toate aceste trei părţi, am fi avut, poate, un sistem închegat, coerent, care l-ar fi propulsat pe marele cărturar român în lumea iluştrilor filosofi din primele generaţii de la finele Evului Mediu şi desăvârşirea Renaşterii, într-o foarte sensibilă zonă a gândirii filosofice, aşa cum trebuie să fi fost cea de falii şi confluenţe dintre civilizaţiile care au urmat Bizanţului. Dar Cantemir nu a fost un simplu filosof, nici un simplu scriitor, nici un simplu diplomat sau un politician cu orizonturi foarte largi, benefice pentru geografia acelor vremuri. A fost toate acestea la un loc. Mai mult, el a fost şi a rămas toată viaţa un spirit umanist, universal, un spirit peste timp, un spirit neliniştit, căutător în toate şi descoperitor în toate, de la arhitecturi, care anticipau

[4] *Istoria filosofiei româneşti*, vol. 1, Editura Academiei RSR, 1972, Bucureşti, p. 63.

construcții geopolitice eurasiatice, la crearea unor suporturi pentru renaşterea neamului său, aflat, atunci, ca şi acum, între coloşi, ce se confruntă pentru a rezolva în curtea altora diferendul dintre ei, care creează, între ei, zone de siguranță strategică, adică zone-tampon, condamnate la nelinişte şi luptă continuă pentru supraviețuire.

Sacrosanctae cuprinde şase cărți, care realizează o construcție unitară şi coerentă. Prima dintre ele se intitulează **Prezentarea ştiinței sacre**. Ea este, de fapt, o introducere în cadrul alegoric în care va fi scrisă întreaga lucrare. Autorul intră în dialog cu un bătrân, care nu poate fi altceva decât „ştiința sacră". Acest bătrân îi arată autorului, într-o oglindă pe care o are pe piept, istoria creației. În acele vremuri, precum în întreaga Antichitate, bătrânii erau simbolul înțelepciunii. De altfel, întreaga operă este un dialog între autor şi acest bătrân, care întruchipează sacralitatea ştiinței, depozitarul cunoaşterii, al înțelepciunii acumulată în timp.

Cărțile următoare, a doua şi a treia, continuă acest dialog. Cartea a doua se intitulează **Creațiunea sacră a universului**, iar cea de a treia, **Progresul creațiunii adică Operațiunea naturală**. Aceste cărți conțin, de fapt, fizica lui Cantemir, un fel de comentarii la cele şase zile ale creațiunii, după modelul vechilor „Hexaemeronuri" patristice. Aici, Cantemir se foloseşte de scrierile lui Van Helmont, de însemnările sale despre această operă şi comentează foarte liber textul biblic. De fapt, foloseşte acest text ca suport sau doar ca punct de plecare, pentru a-şi expune propriile idei în legătură cu procesul creației, atât în dimensiunea cosmogonică, după obiceiurile vremii, cât şi în ceea ce priveşte condiția omului şi a mediului său natural de după păcat. El are în vedere cam tot ce ține de această relație om-natură, de mediul în care omul trăieşte, pământul, marea, fenomenele meteorologice şi toate celelalte.

Cartea a patra se intitulează **Despre timp sau eternitate** şi depăşeşte cadrul aristotelic al discuțiilor despre definiția naturii, locului, mişcării etc. Ea abordează o problematică complexă, de orientare ontologică, a duratei, a timpului universal, a eternității, a raporturilor şi determinărilor.

Desigur, încă nu putem vorbi, aici, de o teorie a existenței, aşa cum o ştim noi astăzi, dar, pentru acele timpuri, cele scrise de Cantemir reprezentau chestiuni de pionierat şi chiar de o teorie incipientă a existenței şi a cunoaşterii.

Cartea a cincea, **Despre viață, sau cvadrupla formă a lucrurilor**, se referă la cele patru forme ale lucrurilor şi la raporturile dintre forma universală, eternă de existență, Dumnezeu, şi formele de existență particulare, idee pe care o vom găsi, mai târziu, la mai toți marii filosofi, care s-au ocupat de teoria existenței şi de teoria cunoaşterii.

Cartea a şasea, **Îmbrăcămintea ştiinței sacre în care se explică conservarea lucrurilor şi operațiunea sufletului liber**, tratează unele chestiuni care țin de fizica aristotelică, cum ar fi, de exemplu, hazardul (casus) sau norocul (fortuna), dar şi de cunoaştere a unor raporturi mult mai profunde. Aici, Cantemir se referă, mai ales, la raportul dintre natură şi providență, dintre providență şi liberul arbitru, ceea ar fi trebuit să constituie un suport ontologic pentru celelalte două părți: teologo-metafizica şi teologo-etica.

Sacrosanctae nu este izolată de alte scrieri ale marelui cărturar, ci face corp comun cu acestea. Ideile lui cu privire la spațiu, timp, lume, mişcare, calități şi defecte ale oamenilor, legitate şi subiectivitate, determinare obiectivă şi subiectivă, devenire etc. se regăsesc şi în **Divanul,** şi în **Descriptio Moldavie,** şi în **Istoria ieroglifică** şi în alte scrieri. Toate scrierile lui Cantemir formează un tot, sunt complementare, au o logică specială şi o coerență aparte, de tip enciclopedic.

Dimitrie Cantemir nu este, pur şi simplu, omul timpului său, ci omul duratei. Dar, în timpul său, el a creat, printr-un efort extraordinar şi printr-o mare capacitate de a înțelege lumea, un suport al unei spiritualități fără granițe, ale unei spiritualități universale. Aproape că nu există niciuna dintre temele timpului său şi din temele care proiectau înțelepciunea devenirii, care să nu-şi fi găsit un colțişor de expresie în paginile scrise de marele cărturar. Pentru că el a cunoscut, ca nimeni altul, civilizațiile acelor timpuri de pe continentul european şi de la confluența cu continentul asiatic, a trăit în fiecare dintre aceste civilizații, dar şi la confluența lor, şi acest lucru i-a dat posibilitatea să întrevadă orizonturile viitoare şi spațiile de conexiune.

Din acest motiv, şi din multe altele, Dimitrie Cantemir este un spirit universal, este un cărturar care vine din trecut şi se duce în viitor. L-am întâlnit, spre exemplu, în muzeul unei divizii de blindate ruseşti – Kantemirovka –, dar şi în biblioteci americane, iar muzica scrisă de el pare să atragă, şi azi, muzicologi importanți, întrucât are ceva special, ceva ce nu a fost foarte bine cunoscut şi înțeles, ceva care comunică şi generează, altfel, într-o altă configurație, într-o altă fizionomie.

Întreaga operă a lui Dimitrie Cantemir generează spiritualitate şi cerință de cunoaştere şi de înțelegere a spațiilor de conexiune. Pentru că el a trăit acolo, în spațiile şi orizonturile marilor conexiuni care generau, încă de pe atunci, europenismul de mai târziu, pus în anumite tipare de pacea de la Westfalia, şi regenerat prin noua spiritualitate de conexiune şi integralitate europeană. Poate că se încearcă, şi azi, o reconexiune a valorilor europene – de fapt, a valorilor națiunilor europene –, în virtutea aceluiaşi europenism din vremea lui Cantemir, dar destul de departe de el, întrucât, din păcate, lipsesc acele idealuri generatoare de resurse spirituale de confluență şi de entuziasm, şi nu lipsesc, defel, construcțiile complicate, sofisticate, impuse de interesele marii finanțe, de noile consonanțe geopolitice, de noile bătălii intra şi intereuropene, de noile coordonate hegemonice. Europa de azi, deşi pune în operă un concept de unitate europeană, care ar trebui să fie o unitate de ideal şi de idealuri, pentru a-şi rezolva marile dileme şi marile ei paradoxuri, ar trebui să repună-n operă un spirit creat la acea vreme de generațiile gândirii filozofice şi umaniste moderne, de generațiile lui Leibniz şi Cantemir. Pentru că Europa are, din nou, nevoie de un spirit peste timp.

Din păcate, niciunul din manuscrisele originale ale marelui cărturar nu a ajuns în biblioteci sau arhive româneşti.[5]

Dante spunea că scrierile pot fi înțelese în patru sensuri: literal, adică în senul strict al cuvintelor; alegoric, adică precum un adevăr învăluit într-o minciună frumoasă; în sens moral şi anagogic, adică mai presus de sens, în suprasens, în semantica internă a creației, lămuritor. Scrierile lui Cantemir au, după trei secole, un ecou reverberant şi actual. Ceva din creațiile sale, inclusiv pentru cei care nu le-au citit, ci doar le-au resimțit, adică spiritul lor, se transmite în fiecare dintre noi, ca o conştiință a confluenței intercivilizaționale, în care valorile sunt mai tari ca timpul şi mai vaste ca nemărginirea.

Bibliografie

*** *Istoria filosofiei româneşti*, vol. 1, Editura Academiei RSR, 1972, Bucureşti.

Boucher, David, Paul Kelly, *Mari gânditori politici, de la Socrate până azi*, Editura All, Bucureşti, 2008.

Cantemir, Dimitrie, *Opere complete*, vol. I, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1974.

[5] D. Cantemir, *Opere complete*, vol. I, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1974, p. 3.

OPERA LUI DIMITRIE CANTEMIR – PARTE DIN UNIVERSALITATE[1]

Constantin-Gheorghe Balaban[2]

cgbalaban@yahoo.com

Abstract: *Dimitrie Cantemir a fost şi rămâne o personalitate multilateral recunoscută. El este voievodul cărturar prin care poporul roman a înscris, pentru prima oară, numele unuia din fii săi în panteonul gloriilor universale.*

Cuvinte cheie: *cultură, muzică, teologie, europenism.*

Dimitrie Cantemir, al doilea fiu al lui Constantin Cantemir, a fost încredințat, mai întâi, spre educare profesorului, teologului şi filozofului Ieremia Cacavela, un politolog vestit şi un predicator foarte talentat, originar din Creta, cu studii la Viena şi la Leipzig (Lipsca). Ulterior[3], la Constantinopol, ostatic fiind la Poartă, sub cea a dascălilor Academiei Patriarhiei din Constantinopol. Printre persoanele erudite s-a numărat Meletie, episcop de Atena, om de literatură universală. De la un alt profesor, Jacomie, a învățat tainele filosofiei, de la Hrisant Notara şi Alexandru Mavrocordat spiritul teologic, dar cu elemente de gândire laică şi raționalistă. Este perioada şi locul în care Cantemir adaugă la studiul teologiei, care rămânea, totuşi, preponderant, literaturile şi limbile clasice ale antichității grece şi latine, filosofia, istoria, medicina, geografia, logica, matematica etc., însuşindu-şi, totodată, cele mai variate cunoştințe din domeniul culturilor turcă, persană şi arabă, odată cu deprinderea curentă a limbilor respective. Tot aici, a studiat cultura musulmană şi cultura arabă. Totodată, şi-a însuşit limba turcă şi a alte limbi orientale şi *„Întreține relații cu mulți oameni de ştiință turci, dintre care prețuieşte în special pe Nefi Ogli şi pe Saadi-effendi, renumit prin ştiința lui în ale matematicii, față de care-şi mărturiseşte recunoştința de a-l fi familiarizat cu cultura turcească."*[4] A studiat şi revoluționat muzica, devenind un muzicolog şi muzician renumit, dar şi neîntrecut instrumentist la tambură.

Bazată pe lăcomia de a şti şi de a învăța, formația sa enciclopedică s-a axat pe cele mai importante matrici culturale ale epocii, respectiv, cultura greco-romană, cultura orientală şi cultura occidentală, care era în curs de consolidare. Contactul cu civilizația apuseană se produce în cercurile diplomatice din Țarigrad, unde întreține strânse relații cu ambasadorii Franței şi Olandei, respectiv, Chateauneuf şi Colyer. De asemenea, sunt notorii relațiile sale cu trimisul Rusiei, Piotr Andreevici Tolstoi. Prin aceşti vectori diplomatici, prințul moldav a avut prilejul să promoveze cultura românească.

[1] Studiul publicat în Revista „Univers Strategic" nr.3 din septembrie 2010, revăzut şi adăugit.

[2] Profesor universitar dr., membru al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

[3] Ion Rotaru, *Dimitrie Cantemir, Cele mai frumoase pagini...*,Editura Prometeu, Bucureşti, 1993, p. 5 şi urm.

[4] Constantin Măciucă, *Studiu introductiv* al lucrării, avându-l ca autor pe Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, p. 8.

De asemenea, tot în mediul diplomatic, s-a făcut remarcat ca fiind unul dintre cei mai avizați cunoscători ai realităților din interiorul Imperiului Otoman, fiind primul savant care a sesizat că, acest colos, a întrat în perioada de „decădere".

"*Dimitrie Cantemir identifică Europa cu creştinătatea, spiritul european începea, astfel, să se formeze pa baza unui proiect religios, atestând ... înțelegerea întregului context problematic care genera acest fenomen numit, mai târziu, unitatea spirituală a Europei."*[5] Devenit, ulterior, autor, cărturar, enciclopedist, etnograf, geograf, filozof, istoric, lingvist, muzicolog, compozitor, om politic şi scriitor român, Dimitrie Cantemir – primul român ales membru al Academiei din Berlin în 1714[6] – este cel care va aduce problemele româneşti în atenția Europei şi, în general, a marilor puteri ale vremii, precum Germania, Imperiul Otoman şi Imperiul Țarist, manuscrisele fiind plasate, ulterior, pe rând, în diverse arhive de seamă din Rusia[7]. Mai mult decât atât, în opera lui, influențată de umanismul Renaşterii şi de gândirea înaintată din Rusia, s-au oglindit cele mai importante probleme ridicate de dezvoltarea social-istorică a Moldovei de la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea. Şi nu numai. Prin scrierile sale, Dimitrie Cantemir aduce o contribuție excepțională la cunoaşterea civilizațiilor din spațiul european. Toate scrierile sale literare, dar şi filozofice, au valoare de comunicare şi de conexiune în spațiul intercivilizațional. Şi chiar dacă nu au circulat, aşa cum ar fi trebuit, ele rămân valoroase prin spiritul umanist şi caracterul intercivilizațional. Trebuie spus că unele dintre lucrările sale, printre care amintim „*Istoria Creşterii şi Descreşterii Imperiului Otoman"* şi „*Monarhiarum physica examinatio" (Interpretarea naturală a monar-hiilor),* au reprezentat adevărate „învățături" pentru şefii unor state şi oameni de ştiință europeni, care au permis înțelegerea corectă şi cunoaşterea contradicțiilor specifice otomanilor. Lucrările lui Cantemir, traduse în limbi de circulație europeană şi mondială, au permis fundamentarea unei politici adecvate relative la Imperiul Otoman.

"Descrierea Moldovei", scrisă în întregime în Rusia, în limba latină[8], pentru a se adresa unui cerc cât mai larg de cititori, şi pusă sub patronajul Academiei de la Berlin[9] ca focar european de cultură, este şi rămâne *cea dintâi scriere ştiințifică a unui român* destinată să facă cunoscută şi ştiută Moldova lumii învățate din Europa[10]. Chiar dacă, timp de o sută de ani, aceasta nu a fost cunoscută decât după „tălmăcirea germană"[11], tradusă, la rândul ei, în diferite limbi şi numai atunci s-a ştiut de textul manuscris latin „aflător în Rusia". Mai mult, lucrarea *Descrierea Moldovei* rămâne valabilă şi pentru informarea ştiințifică a cercetătorilor de azi, şi nu numai, ca un jalon al istoriei culturii, în vremea în care a fost scrisă. Ea formează începutul celei de a treia perioade a activității de scriitor a autorului, perioada şederii în Rusia, pe care o putem numi perioada ştiințifică a operei sale[12].

---

[5] Gabriela Pohoață, *Dimitrie Cantemir şi G. W. Leibnitz-enciclopedişti cu vocație europeană,* în volumul „Dimitrie Cantemir, Prinț între filosofi şi filosof între prinți", p. 178.

[6] Din corespondența privitoare la cooptarea lui Dimitrie Cantemir ca membru al Academiei berlineze reiese că recomandarea sa a venit prin intermediul baronului Heinrich Hussen, savant german, aflat în slujba țarului Rusiei încă din 1702, ales academician din 1710, şi care „mijlocea relațiile dintre învățații ruşi din Rusia şi Societatea din Berlin". Vezi Emil POP, *Dimitrie Cantemir şi Academia din Berlin,* în „Studii", 22 (1969), nr. 5, pp. 825-847.

[7] Dimitrie Cantemir, *Opere Complete, Vol. VI, Tomul 1,* Ediție critică publicată sub îngrijirea lui Virgil Cîndea, membru al Academiei Române, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1996, p. 61.

[8] Scriind in limba latină, scriitorul se adresa lumii întregi, lumii învățate. Prima lui lucrare se intitulează *"Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul "*, tipărită la Iaşi în greceşte şi în româneşte. Subiectul acestei cărți porneşte de la epistola apostolului Pavel către Galateeni. În scrierea lui Cantemir, în afară de aceste texte cu conținut religios, autorul face trimiteri la câteva personalități de marcă ale culturii: Cicero, Epictet, Seneca etc., apoi la marele umanist olandez Erasmus din Rotterdam.

[9] Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldavie,* Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1973, p. 7

[10] Lucrarea este alcătuită pentru informarea geografică, pentru descrierea vieții poporului, a organizării de stat, a stării economice a Moldovei, pe un plan larg şi bine organizat din punct de vedere ştiințific.

[11] Rândurile scrise de Cantemir au stat îngropate printre hârtiile lui Antioh Cantemir până la moartea acestuia, în 1774, când, prin hazardul unei licitații şi al altor verigi întâmplătoare, au ajuns în mâinile lui Busching, editorul versiunii germane a *Descrierii Moldovei.*

[12] Pe larg, Camelia Moreanu, *Descrierea Moldovei – Dimitrie Cantemir,* 2002.

Adăugăm *Istoria Creşterii şi Descreşterii Imperiului Otoman* – o altă carte scrisă în latină, în exil, între 1714 şi 1716, când Dimitrie Cantemir era consilier al lui Petru cel Mare, volum publicat post-mortem, în engleză, după ce fiul lui Cantemir a adus manuscrisul la Londra.

Cartea este prima istorie substanțială a Imperiului Otoman, într-o limbă europeană, şi a rămas textul preferat de istorie pe această temă pe parcursul întregului secol care i-a urmat, primul volum din cele două ale traducerii franceze a "Istoriei creşterii şi descreşterii Imperiului Otoman", carte publicată la Paris, în 1743, fiind descoperit, ulterior, în lista colecției pe care fostul preşedinte american Thomas Jefferson o avea în biblioteca sa[13].

De unde şi o concluzie: preşedintele Thomas Jefferson cunoştea opera domnitorului Moldovei, Dimitrie Cantemir, pe care a achiziționat-o, probabil, din perioada în care a fost reprezentantul SUA în Franța, între 1785-1789. Aşadar, descoperirea lui Grant Harris, şeful Diviziei Europene a Bibliotecii Congresului SUA, este de mare valoare.

Ca scriitor, savant şi gânditor, Dimitrie Cantemir a deschis calea modernității în cultura română şi ne-a dat primul certificat de europenitate majoră, la răscrucea dintre Orient şi Occident, fiind, din 1714, la propunerea filosofului şi matematicianului G. W. Leibniz, membru al Academiei din Berlin, iar o parte din opera sa circulând în toată Europa (fie în latină, fie tradusă în limbile moderne de mare prestigiu cultural: germană, engleză, franceză, italiană), ba chiar şi dincolo de ocean (unde, nu demult, academicianul Virgil Cândea a descoperit originalul latinesc integral din *Istoria Imperiului Otoman*, pe care l-a şi editat în 1999 şi 2002). Cantemir este unul dintre primii învățați europeni, care au susținut ideea creşterii şi descreşterii imperiilor.

Ca om al renaşterii, Dimitrie Cantemir, domnitor, mare gânditor şi cărturar român, care a pus bazele unor specii literare, precum fabula, elegia, romanul alegoric, pamfletul politic, îşi desfăşoară activitatea într-o epocă cu care începe o perioadă nouă de înflorire şi afirmare europeană şi chiar euro-asiatică a culturii române. Mai mult, se poate spune că Dimitrie Cantemir a adus efectele şi spiritul renaşterii în spațiul culturii româneşti.

A fost şi rămâne o personalitate multilateral recunoscută. El este voievodul cărturar prin care poporul roman a înscris, pentru prima oară, numele unuia din fii săi în panteonul gloriilor universale. Este şi rămâne, cum spunea George Călinescu, un "erudit de faimă europeană, voievod moldovean, academician berlinez, prinț rus, cronicar român, cunoscător al tuturor plăcerilor pe care le poate da lumea, un Lorenzo de Medici al nostru ". Este cum bine se subliniază în literatura de specialitate, ,,întâiul om de ştiință român" a cărui operă face autoritatea în epocă şi a cărei personalitate impresionează ca un simbol reprezentativ pentru umanitatea întreagă[14].

Şi, poate, nu întâmplător, Grant Harris, şeful Diviziei Europene a Bibliotecii Congresului SUA, spunea că de când a citit operele scrise de Dimitrie Cantemir, Domnitorul român îi aminteşte de preşedintele Thomas Jefferson[15], al 3-lea preşedinte al SUA. Operele monumentale ale cărturarului român se află, în prezent, în posesia Bibliotecii Congresului SUA, Secția de Carte Rară şi Colecții Speciale. De fapt, cea mai mare colecție de volume româneşti care se află în afara României: 80 000 de volume la care se adaugă, anual, aproape 1000 de alte volume. Se încearcă, astfel, să se asigure că, în posesia acestei instituții de cultură a națiunii americane, vor exista „*colecții universale care să arate geniul*

[13] Potrivit şefului Diviziei Europene a Bibliotecii Congresului SUA, Grant Harris, volumul ar fi ars împreună cu multe alte cărți în incendiul devastator de la Capitoliu din ajunul Crăciunului din anul 1851, dar Biblioteca Congresului a obținut, apoi, o copie a versiunii în engleză, "The History of the Growth and Decay of the Othoman Empire", carte publicată la Londra în 1734.

[14] http://www.descopera.ro/maratoanele-descopera/descopera-istoria-romanilor/5137979-dimitrie-cantemir-primul-promotor-al-romaniei-in-europa.

[15] Grant Harris spune despre cei doi că au fost foarte educați, multilingvi, lideri în vremuri tulburi, scriitori importanți, care aveau şi alte talente în comun. Dacă Dimitrie Cantemir compunea muzică, Thomas Jefferson cânta la vioară.

creativ românesc, volume ale românilor şi volume despre România, pentru ca aceste resurse să poată fi folosite pentru a studia România"[16].

Toate acestea explică şi prezența lui Cantemir la cancelariile europene, relațiile sale cu țări importante şi, mai ales, cu oameni de seamă ai vremii din Prusia, Olanda, Franța etc. Cu atât mai mult cu cât Dimitrie Cantemir a cunoscut foarte bine operele din vremea sa şi, mai ales, pe cele literare şi ştiințifice din zona Poloniei, Olandei, Germaniei, şi nu numai.

A lăsat peste 800 de pagini de notări ale filozofului Van Helmont[17] pe care le-a şi folosit în elaborarea unor lucrări ale sale. Multe din lucrările sale au la bază studii ale unor personalități ştiințifice şi de cultură din Europa. De aceea, putem aprecia că lucrările sale reprezintă un fel de sinteză în acest spațiu intercivilizațional. Poate acesta să explice de ce şi pe placa memorială de la intrarea în Palatul lui *Dimitrie Cantemir din Constantinopol scrie:*

"PE ACESTE LOCURI S-A AFLAT PALATUL REZIDIT ŞI ÎNFRUMUSEȚAT DE PRINCIPELE MOLDOVEAN *DIMITRIE CANTEMIR* SAVANT ENCICLOPEDIST DE RENUME EUROPEAN, AUTOR AL UNEI MONUMENTALE ISTORII A IMPERIULUI OTOMAN, CARE A TRĂIT LA ISTANBUL ÎNTRE 1688-1710″

"BU YERDE 1688-1710 TARIHLERI ARASINDA ISTANBUL'DA YAŞAMIŞ OLAN VE GEREK GENIŞ ANSIKLOPEDIK BILGISI GEREK YAZDIĞI OSMANLI IMPARATORLUĞU ADLI TARIH ESERI ILE AVRUPA'DA YAŞAMIŞ BULUNAN MOLDAVYA PRENSI DIMITRI KANTEMIR'IN YENIDEN INŞA ETTIRDIĞI SARAY BULUNUYORDU".

Bibliografie selectivă

**** Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", Dimitrie Cantemir, Prinț între filosofi şi filosof între prinți, Editura Pro Universitaria, Bucureşti 2011.

**** http://ro.wikipedia.org/wiki/Jan_Baptista_van_Helmont.

**** http://www.descopera.ro/maratoanele-descopera/descopera-istoria-romanilor/5137979-dimitrie-cantemir-primul- promotor-al-romaniei-in-europa.

**** http://www.referat.ro/referate/Descrierea_Moldovei-Dimitrie_Cantemir_4317.html

**** http://cantemir.asm.md/dimitrie/filosofie.

CANTEMIR, Dimitrie, *Opere Complete, Vol. VI, Tomul 1,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1996.

POP, Emil *Dimitrie Cantemir şi Academia din Berlin,* în „Studii", 22 (1969).

ROTARU, Ion, *Dimitrie Cantemir, Cele mai frumoase pagini...,*Editura Prometeu, Bucureşti, 1993.

SAICIUC, Doina, *Dimitrie Cantemir în Biblioteca Congresului SUA,* Washington, 5 iulie 2010.

[16] Doina SAICIUC, *Dimitrie Cantemir în Biblioteca Congresului SUA,* Washington, 5 iulie 2010.

[17] Jan Baptista van HELMONT (n. 12 ianuarie 1580 - d. 30 decembrie 1644) a fost un alchimist, chimist, medic şi fiziolog din Țările de Jos. Pe lângă valoroase contribuții în domeniile mai sus menționate, i se atribuie introducerea cuvântului *gaz*, ca denumire pentru una din stările de agregare. În sfera preocupărilor sale, în afară de chimie, alchimie, medicină, au intrat multe alte domenii ca: fizică, farmacologie, botanică, teologie, metafizică, cosmologie, meteorologie, astrologie, magie http://ro.wikipedia.org/wiki/Jan_Baptista_van_Helmont.

DIMITRIE CANTEMIR - REPREZENTANT AL CULTURII ȘI ȘTIINȚEI EUROPENE

Camelia Brîncoveanu[1]
brincoveanu.camelia@yahoo.com

Abstract: *Cu o viață relativ scurtă, având numeroase preocupări – om politic, pretendent la tron şi domnitor, ostaş, călător – Dimitrie Cantemir şi-a urmat cu cea mai mare fidelitate vocația de cărturar.*

Umanist de anvergură universală, istoric, filosof, muzicolog, enciclopedist, principe savant, precursor al Şcolii Ardelene, un „Lorenzo de Medici" cum l-a numit George Călinescu sau „primul nostru spirit de anvergură europeană" cum l-a numit Lucian Blaga, Dimitrie Cantemir s-a format în spiritul Renaşterii târzii venind de timpuriu în contact cu marile creații europene şi universale ale vremii.

Keywords: *principe, ambasador, recenzii, enciclopedie, hronic, teolog.*

Trăind, de la o fragedă vârstă, la Constantinopol, într-un vestit mediu de confluență dintre marile civilizații orientale ale vremii, Dimitrie Cantemir a venit în contact şi cu cultura occidentală, unde se pregătea trecerea de la umanism la iluminism, de la baroc la rococo, printr-o moştenire, încă, activă a tradiției culturii şi spiritualității ortodoxe[2].

La Constantinopol fiind, Dimitrie Cantemir a intrat în legătură cu diferite personalități civile europene şi renumiți teologi ai bisericii creştine, precum hughenotul francez Aubry de la Motraye stabilit în Anglia, făcând parte din anturajul Regelui Carol al XII-lea, lingvistul Catton, teolog al noii Anglii şi preot la Boston (Massachussets), cu oameni de ştiință, ca eruditul macedonean Anastasios Michel Nausios, cu ambasadori ai statelor europene, precum marchizii Fereol şi Chateauneuf, cu Pierre Antoine de Costagneres şi cu reprezentanți ai Regelui Soare, ambasadori ai Franței, cu lordul William Paget, ambasador al Marii Britanii, cu Jacob Collyer, ambasadorul Țărilor de Jos, cu Piotr Andreievici Tolstoi, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, cu Rafael Leszcinski, ambasador polon etc., personalități care l-au cunoscut pe tânărul principe, având cuvinte de mare cinstire la adresa lui.

Pe tronul Moldovei fiind, setea sa de cultură şi educație au fost subliniate de numeroase personalități ale vremii, care l-au vizitat. Aşa, de pildă, un trimis al voievodului din Țara Românească la domnul Moldovei menționa: *„Am văzut un principe care, deşi tânăr, este*

[1] Lector univ.dr., Facultatea de Istorie, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir" Bucureşti, Director al Institutului de Studii Cantemiriene, membru în Consiliul Director al Asociației Europene "Dimitrie Cantemir".

[2] Apud Paul Cernovodeanu, *Démètre Cantemir vu par ses contemporains* (*Le monde savant et les milieux diplomatiques europeens*), în: *Revue des etudes Sud-Est Européens*, nr. 4, 1973, p. 638; Viorel Cosma, *Le musicien Démètre Cantemir dans la litterature européenne du XVIII siècle*, în: *Revue des etudes Sud-Est Européens*, nr.4, 1973, p. 657.; Ion D. Lăudat, *Dimitrie Cantemir: viața şi opera*, Editura Junimea, Iaşi, p. 25; Dragoş Moldovan*, Dimitrie Cantemir între umanism şi baroc: tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, Editura Universității Al. I. Cuza, Iaşi, 2002, p. 71.

înconjurat de cărți şi arme, de unde pot să trag încheierea că are înclinații spre amândouă". De asemenea, în vizita pe care domnul muntean Şerban Cantacuzino, i-a făcut-o la Iaşi, în 1686, acesta îl caracteriza pe viitorul său ginere: „nădejdea familiei părinteşti", iar în cronica sa, Nicolae Costin îl caracteriza pe Dimitrie Cantemir: *„om isteț, ştiind şi carte turcească bine, se vestise în tot Țarigradul numele lui"*[3].

Alte aprecieri vin din partea unor personalități politice care l-au vizitat la Iaşi. De exemplu, Rafael Leszcinski, ambasadorul Poloniei, îl descrie pe Cantemir drept un om erudit în materie de limbă latină, având o educație aleasă, întreținând discuții docte cu interlocutorii săi asupra unor teme privind datoria prieteniei[4]. Alte persoane străine care l-au cunoscut, îndeaproape, pe principe au avut cuvinte de mare cinste la adresa acestuia. Jean Nicolas Mareau de Brassay, ofițer francez în armata rusă, îl caracteriza ca: *„un prinț de talie mică, om frumos, distins, cu chip foarte plăcut cum n-am mai văzut în viața mea. Amabil, civilizat, cu o conversație plăcută, politicos, liniştit, vorbind foarte bine latineşte, ceea ce era un avantaj pentru aceia care vorbeau limba şi care simțeau plăcerea întreținându-se cu prințul"*[5].

O altă apreciere este aceea a colonelului austriac, baronul Franz von Tiepolt, care arată că, în timpul vizitei pe care i-a făcut-o lui Cantemir, acesta „l-a salutat în limba latină". Asemenea aprecieri au mai fost făcute şi de ofițerul de origine irlandeză Peter Henry Bruce, de ambasadorul britanic la curtea țarului, Charles Withworth, sau de rezidentul ducatului de Brunswick la Sankt Petersburg, care arătau, în memoriile lor, că *„Domnul Moldovei este un mare savant şi agreabil în conversație"*[6].

Interesantă este şi imaginea vieții de studiu a lui Dimitrie Cantemir transmisă de către abatele Nicholas Tindal: *„Principele se scula normal la 5 dimineața, fuma din pipa sa, bea o ceaşcă de cafea în manieră turcească, apoi intra în cabinetul său şi studia până la prânz care era ora sa de a servi masa. La masă el nu mânca decât dintr-o farfurie; nu bea niciodată vin simplu. Obişnuința sa era de a dormi puțin după masă, după care se întorcea la studiu până la ora 7 seara. După aceea, se dedica vieții domestice - de familie -, lua supa la ora 10 seara cu familia şi se culca la miezul nopții"*[7].

Perioada care a urmat părăsirii tronului Moldovei, în 1711, s-a dovedit a fi cea mai prolifică în realizarea marilor sale opere de cultură şi ştiință. Dimitrie Cantemir elaborează celebrele sale lucrări, dintre care amintim: *Incrementum atque decrementum Aulae Othomanicae* (*Istoria creşterii şi descreşterii Imperiului Otoman*), Descriptio Moldaviae, *Cercetarea naturală a monartiilor* (eseu filosofic), *Sistemul religiei mahomedane* etc. Din păcate, ele nu au putut vedea lumina tiparului, decât după moartea cărturarului român. De aceea, gloria sa reală şi recunoaşterea meritelor sale de excepție în mediile ştiințifice europene au fost postume.

Cu toate acestea, Cantemir s-a bucurat, încă din viață, de înalte aprecieri, care au culminat cu alegerea sa la 11 Iulie 1714, în unanimitate, în calitate de membru al Academiei de Ştiințe din Berlin, care se numea atunci Societatea Ştiințifică din Brandenburg[8]. În diploma solemnă semnată de către vicepreşedintele Academiei din Berlin, Johann Carol Schott, care i-a fost conferită la recomandarea baronului Huyssen, trimisă secretarului Secției literare-orientale a Academiei berlineze, Daniel Ernst Jablonsky, reputat predicator, se recunosc următoarele: *„Filosof între regi, dar şi rege între filosofi...Dar acest lucru mai mult dorit decât nădăjduit pe vremea când Marte era mai puternic decât Musele, iată-l împlinit, de când prea*

[3] Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, tom II, Editura M. Kogălniceanu, Bucureşti, 1872, p. 89; Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei şi o seamă de cuvinte*, Bucureşti, 1959, p.202-206; Paul Cernovodeanu, *Op.cit.*, p. 640; Alexandru Zub, Ştefan S. Gorovei, Virgil Cândea, *Dimitrie Cantemir–Principe şi cărturar european*, Editura Trinitas, Iaşi, 2003, p.150.

[4] P. P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, Bucureşti, pp.100-115; P.Cernovodeanu, *Op.cit.*, p. 644.

[5] P. Cernovodeanu, *Op.cit.*, p. 646.

[6] *Ibidem*, p. 647.

[7] P. Cernovodeanu, *Op.cit.*, pp. 649-651.

[8] Emil M. Cioran, *Schimbarea la față a României*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001, p. 46.

fericitul şi prea înălțatul Dimitrie Cantemir...printr-o pildă, precât de rară, pe atât de lăudabilă şi-a legat numele de cel al cercetătorilor ştiințelor, şi prin alăturarea sa la societate noastră, i-a adus acesteia cea mai aleasă podoabă şi strălucire. Ne bucurăm pe drept cuvânt pentru noul succes şi recunoaştem cu venerație înclinarea demnă de cea mai mare laudă a principelui față de noi şi de cercetările noastre"[9].

Dar consacrarea definitivă a lui Dimitrie Cantemir pe firmamentul ştiinței şi culturii universale s-a realizat prin publicarea, în deceniile următoare, a marilor sale opere, precum *Le pour et Contre,* 1740; *Memoires pour l'histoire des Sciences et des Beaux Arts,* 1743; *Journal historique de Verdun*, 1744; *Journal Encyclopedique*, 1756 etc. Unele dintre operele sale s-au bucurat de numeroase ediții. De exemplu, *Istoria Imperiului Otoman* a apărut în engleză, la Londra, în trei ediții: 1734, 1735, 1736; în franceză, la Paris, în 1743; în germană, la Hamburg, în 1745. De asemenea, *Descrierea Moldovei* a fost editată, în germană, în 1769, 1770 şi 1771 la Frankfurt şi Leipzig şi, în rusă, la Moscova, în 1789. Lucrarea *Evenimentele Cantacuzinilor şi ale Brâncovenilor* a fost publicată în rusă, la Petersburg, în 1772; în germană, la Leipzig, în 1783; în greacă, la Viena, în 1795 etc.

Celebrități ale vremii au apreciat elogios creațiile cantemiriste. Voltaire şi Antoine François Prévost, Edward Gibbon, autor al *Istoriei decadenței şi căderii Imperiului roman,* George Gordon Byron, Percy Bysshe Shelly, Victor Hugo, William Jones etc.[10]

În a sa prefață la Istoria lui Carol al XII-lea, marele enciclopedist şi iluminist Voltaire aprecia obiectivitatea *Istoriei Imperiului Otoman*, vizavi de legendele scriitorilor germani la adresa Porții Otomane: „*Consultați* – remarca Voltaire – *adevăratele anale turceşti adunate de prințul Cantemir şi veți vedea cât de ridicule sunt toate aceste aprecieri ale istoricilor germani".* Totodată, în scrisoarea lui Voltaire, adresată, în 1729, lui Antioh Cantemir, fiul voievodului român, erau remarcate „multiplele talente ale principelui Cantemir" sau, cum remarca acelaşi Voltaire, Dimitrie Cantemir îmbina *„la science des lettres avec celle des armes"*[11]. Este ceea ce remarca şi orientalistul englez William Jones despre *Istoria Imperiului Otoman* a lui Cantemir: *„Istoria turcilor a prințului Cantemir depăşeşte ca autoritate şi metodă orice operă în orice limbă europeană consacrată acestui subiect".*

Un elogiu deosebit aducea, aceleiaşi *Istorii a Imperiului Otoman,* şi abatele Guasco în publicația *Memoires de Trevour* din 1743: *„un savant judicios, imparțial...el aşează faptele cu metodă, expuse cu exactitate, povesteşte în chip clar..."*[12].

Operele lui Cantemir au cunoscut numeroase recenzii şi dări de seamă, care au fost elogios apreciate. Eruditul german Gottlieb Siegfried Bayer publica, în 1726, comentariile sale elogioase aduse operei cantemiriste şi autorului acesteia: *„Acest principe* – arăta Gottlieb – *avea un mare suflet de înalte virtuți, el manifesta o incredibilă dragoste pentru ştiință, neavând asemănare în trecutul acestui popor"*[13].

Alte elogii aparțin pietistului Müller, care scria într-un articol apărut în *Nouvelle bibliotheque germanique*, la Halle, în 1757, Cantemir este situat *„printre cei mai mari ai vremii...savant de profesie*". După moartea principelui, Ilinski publică, în 1726-1727, lucrarea biografică *Vita Elogiam Principis Demetre Cantemyry*, pe care a trimis-o Academiei din Berlin, în care se aduc elogii deosebite operei cantemiriste. „Suma fide ac diligentia...conscriptum eruditorium" era aprecierea făcută de Johann Peter Kohl, profesor de istorie ecleziastică şi de literatură umanistă a Academiei de Ştiințe din Sankt Petersburg, în a sa *Introductio in historiam et rerum literariam*, apărută la Hamburg în 1729[14].

---

[9] Ştefan Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, Bucureşti, 1925, p. 141.
[10] P. P. Cernovodeanu, *Op.cit.*, p. 656.
[11] Voltaire, *Histoire de Charles XII*, în: *Opere alese*, Bucureşti, 1957, p. 202.
[12] *Ibidem*.
[13] P. P. Cernovodeanu, *Op.cit.*, p.655.
[14] P.P.Panaitescu, *Le prince Démètre Cantemir et le mouvement intellectual russe sous Pierre le Grand*, în: *Revue des etudes slaves*, Paris, 1926, pp. 252-253.

Principiile sale în domeniul creației muzicale, care fac dovada şi a unui teoretician, interpret şi compozitor, au produs un puternic ecou în cultura muzicală europeană a secolului al XVIII-lea. Aproape toate lucrările, care s-au publicat după 1760, fac apel la cercetările teoretice ale muzicologului Dimitrie Cantemir.

Cinci opere de anvergură, toate publicate între 1760 şi 1785, conțin referințe şi aprecieri la creația muzicală a lui Cantemir. Aceste referințe provin din surse franceze, engleze, germane, austriece, italiene, toate demonstrând marele prestigiu de care s-a bucurat opera muzicală cantemiristă în cultura muzicală universală[15].

Numele lui Dimitrie Cantemir figurează în cele mai importante enciclopedii muzicale ale secolului al XVIII-lea. Vasta enciclopedie muzicală a lui Ernst Ludwig Gerben, intitulată Historich-Biographichen Lexicon der Torkunsler, arată: *„Cantemir Demetrius un principe român care a ajuns la un mare renume prin cunoştințele sale. El a fost director al Academiei de Ştiințe din Petersburg; a murit în 1723; a elaborat o istorie completă a turcilor în care notează: în 1691 el a introdus pentru prima oară la turcii din Constantinopol notele muzicale"*[16]. După cum am observat mai sus, marele enciclopedist francez Voltaire aprecia talentul muzical al lui Dimitrie Cantemir, fapt exprimat în scrisoarea trimisă lui Antioh Cantemir, fiul principelui[17].

O importanță cu totul deosebită prezintă eforturile lui Cantemir în domeniul studierii religiilor[18]. În celebra sa lucrare *Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane*, Cantemir priveşte, pentru prima dată, într-o strânsă corelare, cele trei religii de vocație universală: creştinismul, mahomedanismul şi iudaismul stăruind asupra a ceea ce au ele în comun şi nu asupra a ceea ce le dezbină: *„despre unul Dumnezeu cel prea Înalt* – arată Cantemir – *religia mahomedană nu pare să se deosebească întru nimic de evrei şi de creştini"*.

Întrebarea firească este, dacă cele trei religii sunt asemănătoare, de ce atâta vrajbă între ele. Concluzia care se desprinde din studiile cantemiriste asupra religiilor este existența unei posibile împăcări, la care au visat numeroşi învățați şi teologi ai vremii.

În ceea ce priveşte istoria poporului român, opera cantemiristă evidențiază câteva din marile probleme ale vremii[19].

Ideea continuității şi unității românilor este, pragmatic, expusă în opera sa fundamentală *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor*, lucrare elaborată în limba română. Această idee a fost afirmată chiar de la începutul cronicii: *„Hronikon a toată Țara Românească (carea apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenească şi Ardealul) din descălecatul ei de la Traian, Împăratul Râmului; aşijderea pentru numerele, carele au avut odată şi carele are acmu, şi pentru Romanii care de atuncea într-însa aşăzându-să întraceiaş şi până acmu necontenit lăcuesc"*. Spre deosebire de predecesorii săi, Grigore Ureche şi Miron Costin, care doar afirmă aceleaşi idei, Dimitrie Cantemir face un pas mai departe, demonstrând această continuitate şi unitate prin documentarea lor lingvistică (terminologică), folosind texte în limba latină din inscripțiile descoperite mai cu seamă pe teritoriul Transilvaniei.

Starea socială a țărănimii moldave nu l-a lăsat indiferent pe domnul cărturar. În cartea sa *Descrierea Moldovei*, el deplânge starea grea a țăranilor, pe care-i socoteşte *„cei mai nenorociți țărani din lume"*[20].

---

[15] Viorel Cosma, *Op.cit.*, p. 665.

[16] *Ibidem*.

[17] *Ibidem*. În lucrarea cunoscutului istoric turc Halil Inalcik, *Imperiul otoman. Epoca clasică, 1300-1600*, Bucureşti, 1996, se arată printre altele: „Dimitrie Cantemir, clasic al muzicii turceşti, ale cărui compoziții se mai cântă şi astăzi la radio şi în sălile de concert din Turcia. Până la apariția istoricului J. Von Hammer, lucrarea lui Dimitrie Cantemir despre Imperiul Otoman a fost considerată în Europa lucrarea standard în ce priveşte subiectul. Şi astăzi rămân valabile descrierea şi relatările sale de primă mână privind viața şi instituțiile otomane pe care le-a cunoscut în profunzime"(Halil Inalcik, *Eastern and Western cultures*, în *Dimitrie Cantemir's Work*, în *The Middle East and the Balkans under the Ottomans Empire*..., Bloominghton, Indiana, 1993, pp. 412-414).

[18] Cristina Bîrsan, *Dimitrie Cantemir şi lumea islamică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, p. 84.

[19] Dimitrie Cantemir, *Opere*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003, p. 210; Dimitrie Cantemir, *Divanul*, Biblioteca Central Universitară „Mihai Eminescu", Iaşi, 1998, p. 91.

Stăpânirea străină este, şi ea, condamnată cu străşnicie de Cantemir, mai cu seamă în *Istoria Imperiului Otoman*, unde condamnă tirania străină şi lipsa de libertate şi independenţă a Moldovei.

În schimb, arta, cultura şi ştiinţa popoarelor orientale sunt, cu deosebire, apreciate. *„Arta elocinţei la popoarele orientale – arată Cantemir, în Sistemul religiei mahomedane – nu stă mai prejos decât la cele apusene, cauza este bogăţia nesfârşită şi comorile necesare ale locuţiunilor şi frazelor din limbile arabă, persană şi turcă".*

Muzica turcească se bucură, de asemenea, de elogii din partea lui Cantemir: *„muzica turcească este în unele privinţe cu mult mai perfectă decât multe din cele europene".*

Nu putem încheia aceste scurte consideraţii asupra ecoului pe care opera lui Cantemir l-a avut asupra contemporanilor săi, fără să amintim un fapt, care reprezintă chintesenţa recunoaşterii voievodului moldovean drept un strălucit reprezentant al culturii şi ştiinţei universale. Pe faţada bisericii Sainte Génèvieve din Paris, o placă de marmură consemnează numele lui Dimitrie Cantemir alături de numele altor celebrităţi ale vremii: Newton, Leibniz, Byron, Eddison, Fleury, Hamilton şi Bluze. Nici că se putea un elogiu mai mare adus principelui moldovean şi, prin el, poporului român, în mijlocul căruia s-a născut, a trăit şi şi-a conceput măiastra-i operă.

În concluzie, Dimitrie Cantemir este considerat a fi întâiul spirit al nostru, de dimensiuni cu adevărat europene, de o multilateralitate, în adevăr, uimitoare, în activitatea lui ştiinţifică, literară, artistică, teologică şi politică.

Simbolul sub care se găseşte Cantemir în viziunea lui Lucian Blaga este *Inorogul*, ceea ce semnifică puterea spirituală.

Totodată, Dimitrie Cantemir reprezintă sinteza Orientului şi Occidentului, ca exponent al bizantismului cu influenţe baroce şi, totodată, exponent al sufletului naţional prin sufletul său moldovean, nealterat de cunoaşterea străinătăţii.

De asemenea, intuia că Orientul înseamnă trecutul, iar Occidentul viitorul. A folosit cultura sa orientală pentru a înţelege şi accede la valorile Europei Occidentale. Nu întâmplător, este primul român ales membru al Academiei din Berlin, în 1714.

Şi, nu în ultimul rând, îi revine meritul de a fi trasat, alături de alte personalităţi ale vremii, harta filonului european de gândire.

Bibliografie

BÎRSAN, Cristina, *Dimitrie Cantemir şi lumea islamică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.

BLAGA Lucian, *Leibniz al nostrum – D. Cantemir*, în: *Patris*, Cluj, nr. 214, 1923.

CANTEMIR, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967.

CANTEMIR, Dimitrie, *Divanul*, Biblioteca Centrală Universitară "Mihai Eminescu", Iaşi, 1998.

CANTEMIR, Dimitrie, *Opere,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003.

CERNOVODEANU, Paul, *Démètre Cantemir vu par ses* contemporain*s* (*Le monde savant et les milieux diplomatiques europeens*), în: *Revue des etudes Sud-Est Européens*, nr. 4, 1973.

CIOBANU, Ştefan, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, Bucureşti, 1925.

CIORAN, M.Emil, *Schimbarea la faţă a României*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001.

COSMA, Viorel, *Le musicien Démètre Cantemir dans la litterature européenne du XVIII siècle*, în: *Revue des etudes Sud-Est Européens*, nr.4, 1973.

COSTIN, Nicolae, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, tom II, Editura M.Kogălniceanu, Bucureşti, 1872.

[20] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, p.166.

INALCIK, Halil, *Eastern and Western cultures*, în *Dimitrie Cantemir's Work*, în: *The Middle East and the Balkans under the Ottomans Empire*..., Bloominghton, Indiana, 1993.

LĂUDAT, D.Ion, *Dimitrie Cantemir: viața şi opera*, Editura Junimea, Iaşi,1973.

MOLDOVANU, Dragoş, *Dimitrie Cantemir între umanism şi baroc: tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, Editura Universității "Al. I. Cuza", Iaşi, 2002.

NECULCE, Ion, *Letopisețul Țării Moldovei şi o samă de cuvinte*, Bucureşti, 1959.

PANAITESCU, P.P., *Dimitrie Cantemir: viața şi opera*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1958.

PANAITESCU, P.P., *Le prince Démètre Cantemir et le mouvement intellectuel russe sous Pierre le Grand*, în: *Revue des etudes slaves*, Paris, 1926.

VOLTAIRE, *Histoire de Charles XII*, în: *Opere alese*, Bucureşti, 1957.

ZUB, Alexandru, GOROVEI S. Ştefan, CÂNDEA Virgil, *Dimitrie Cantemir – Principe şi cărturar european,* Editura Trinitas, Iaşi, 2003.

DIMITRIE CANTEMIR, TEOLOG ŞI ISTORIC AL RELIGIILOR

Marius Resceanu[1]

mresceanu@gmail.com

Abstract: *Teologia lui Cantemir gravitează în jurul celor două izvoare ale revelației divine: Sfânta Scriptură şi Sfânta Tradiție*

Cuvinte cheie: *spiritualitate, instituții, teologie, religie, muzică, speculație, ortodoxie, creştinism, islamism, tradiții, polemică, evrei, creştini, musulmani.*

Unul dintre cei mai mari deschizători ai porților Orientului, Dimitrie Cantemir, ca fiu al poporului român, este considerat a fi una dintre cele mai complete şi complexe personalități ale românilor din toate vremurile. Dimitrie Cantemir, prin abordarea aproape a tuturor domeniilor ştiinței timpurilor sale, a fost apreciat de contemporanii săi, deşi o parte din opera sa - şi în special cea de conținut teologico-filosofic - a avut o soartă nu prea fericită. Un om de o asemenea chintesență culturală, a fost apreciat de neamul său, dar şi în spațiul european, şi nu numai. Marele erudit este unul dintre oamenii de ştiință, care a abordat majoritatea domeniilor de cercetare: religie, filosofie, geografie, muzică, etnografie, filologie, logică etc.

Dimitrie Cantemir se remarcă şi ca un mare teolog. Acesta reuşeşte prin scrisul său să aducă o considerabilă contribuție patrimoniului spiritual al Bisericii Ortodoxe prin scrieri remarcabile precum: "*Divanul*" şi "*Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane",* opere cu o largă circulație nu numai în Țările Române, ci şi în multe alte țări ale Răsăritului Ortodox sau ale Apusului European.

Eminentul cărturar, teolog şi mitropolit Antonie Plămădeala îl consideră un *„teolog european, teolog de speculație, erudit, om de neverosimilă cultură pentru vremea lui"*[2] în lucrarea sa **"***Dascăli de cuget şi simțire românească***"**. Ortodoxia românească bine reprezentată în perioada secolului al XVII-lea „*atât prin lucrări, cât şi prin personalități ale gândirii şi vieții spirituale, şi-a pus adânc pecetea asupra formării tânărului Dimitrie Cantemir, căruia familia, în mijlocul căreia a primit şi primele învățături ortodoxe, i-a dat numele Sfântului zilei în care s-a născut, după calendarul ortodox"*[3], un adevărat izvorâtor de cărți, de diverse preocupări din care n-a lipsit nici teologia, care constituia coloana vertebrală a culturii

[1] Pr. drd., membru în Consiliul Director al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir", absolvent al Facultății de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității din Craiova, şi al Facultății de Stiințele Comunicării din cadrul Universității Salesiene din Roma-Italia. În perioada 2005-2008 a funcționat în cadrul Departamentului Media si Comunicare al Mitropoliei Olteniei, ocupând funcțiile de Consilier Mass-media şi director la Radio Logos, iar, din anul 2008, până în anul 2012, a fost redactor sef la Radio Trinitas, Studioul Logos. În prezent este redactor colaborator al Radio Trinitas şi preot slujitor la Parohia Mântuleasa din Craiova. Din anul 2012, urmează cursurile Scolii Doctorale ale Universității "1 Decembrie 1918", din Alba Iulia, pregătind o lucrare cu tema "Comunicare şi Limbaj în misiunea bisericii în era postmodernă".

[2] Plămădeală Antonie, *Dascăli de cuget şi simțire românească*, Bucureşti, 1981, p 243.

[3] Resceanu Ştefan, *Filosofie şi religie în opera lui Dimitrie Cantemir*, Universitatea din Craiova, teză de doctorat, 1992.

vremurilor în care a trăit şi creat. Multe aspecte ale vieţii religioase, dar şi rolul Bisericii Strămoşeşti în vremuri de mare încercare, prezentate în "*Descriptio Moldaviae*" devin adevărate documente de valoare istorică si doctrinară.

"*Divanul*" este una dintre lucrările de iniţiere creştină şi ortodoxă, un manual cu capitole dogmatice, care sunt susţinute cu consideraţii şi îndemnuri etice. Începând cu "*Divanul",* apoi "*Sacrosanctae*", ulterior "*Loca obscura în Catechismi*" (*Locuri obscure în Catehism*) şi terminând cu "*Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane",* problemele teologice sunt analizate cu multă aplecare, profunzime şi înţelegere. Iată de ce, prin intermediul ideilor teologice ale lui Cantemir, în lucrările mai sus amintite, Antonie Plămădeală îl include într-o istorie a gândirii teologice româneşti, dinainte de apariţia *„teologilor propriu-zişi"*, alături de Neagoe Basarab şi Nicolae Milescu Spătarul, pe care marele erudit îi depăşeşte, prin limbajul său filosofico-teologic şi prin profunzimea dogmatică, "*nu mai mergea cu o teologie simplă*"[4].

Filosof vizionar al istoriei în "*Interpretarea naturală a monarhiilor*", Dimitrie Cantemir devine istoric şi filosof al religiilor în "*Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*". El se apropie de credinţa musulmană ca un creştin aşezat, reuşind cu înţelepciunea şi măiestria sa, evocarea unei lumi puţin cunoscută prin judecăţi profunde şi detalii concrete. Dacă cineva îl plasează pe Cantemir, prin operele sale referitoare la islamism, ca pe un creştin ortodox intransigent, cuvintele sale *„să vorbim drept, însă, şi să lăudăm fapta buna, chiar şi a celui mai mare vrăjmaş al nostru"*[5], conform Sfintei Scripturi ni-l descoperă nu numai obiectiv, ci chiar tolerant fată de islam.

Descrierea vieţii şi spiritualităţii otomane, Cantemir o face de pe poziţia cunoscătorului şi pe baza observaţiilor proprii. Contactul direct cu lumea musulmană a lăsat o impresie foarte puternică asupra cărturarului român, îndemnându-l să prezinte amănunţit credinţa mahomedană, obiceiurile credincioşilor la rugăciune, pelerinajele lor, specificul familiei, educaţia copiilor în familie şi în şcoală.

"Islamul prin apariţia sa a constituit un moment crucial care avea să marcheze nu doar istoria regiunii arabe, ci istoria întregii lumi. Şi aceasta pentru că, printr-o expansiune rapidă, dar şi printr-o dinamică interioară iniţială, civilizaţia popoarelor musulmane a intrat în contact cu civilizaţia popoarelor creştine, iar întâlnirea acestor două civilizaţii nu a rămas fără ecou în evoluţia umanităţii. Ca religie a Unităţii, islamul nu a stabilit niciodată, în nici un domeniu, o distincţie între spiritual şi temporal, între religios şi profan".[6]

Viziunea lui Cantemir, aşa cum aminteam mai sus, este prezentată, în întregime, în lucrarea sa "*Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*", alcătuită din lucrări şi studii, înlesnite de cunoaşterea directă a acestei lumi în care a trăit şi de unde a înregistrat nu numai modul de viaţă, datinile şi instituţiile musulmane, dar prin relaţii directe cu cărturari turci, a putut pătrunde în adâncul doctrinei şi învăţăturii coranice, acest fapt dându-i posibilitatea de a face comparaţii cu doctrina creştină. Marele erudit nu rămâne, însă, în afara influenţelor timpului istoric în care a trăit şi a scris, raportându-se la unele scrieri şi, chiar, la unele păreri eronate apărute în Europa apuseană şi în Rusia, deşi principalul izvor de cunoaştere, meditaţie şi atitudine a fost Coranul, pe care l-a cunoscut, atât în original, cât şi dintr-o serie de traduceri şi scrieri orientale.

Dimitrie Cantemir prezintă islamismul de pe poziţia creştinului, convins că singura religie revelată este creştinismul. Nu poate fi învinuit de lipsa de obiectivitate, pentru că el însuşi mărturiseşte: "*scrierile acele barbare scrisă fără blam, fără adăugiri şi fără vreo scădere".*[7] Atitudinea lui Cantemir este diferită, nu atunci când vorbeşte despre poporul turc,

[4] Plămădeală Antonie, *Op cit*., p 249.
[5] Dimitrie Cantemir, „Sistemul…", Studiu introductiv de Virgil Cândea, p 79.
[6] Stefan Resceanu, *Islamul între istorie şi modernitate*, Editura Universitaria Craiova 2007, p. 7.
[7] D. Cantemir, *Sistemul…,* p. 36.

față de care manifestă simpatie, ci față de cârmuitori şi principiile religioase şi politice ale acestor cârmuiri.[8]

Teologia musulmană - ştiința despre Dumnezeu sau despre lucrurile dumnezeieşti- este abordată de către Cantemir în lucrarea sa mai sus amintită, cu toată seriozitatea şi responsabilitatea. Când religia mohamedană vorbeşte despre Dumnezeu în sine sau numai despre singura persoană a Tatălui nu se deosebeşte cu nimic de evrei şi de creştini. "*Dumnezeu este Unul, Dumnezeu... Cel de nepătruns, El nu naşte; El nu este născut; Nimeni nu este asemenea Lui*"[9]

Cantemir prezintă tradițiile islamice privitoare la căsătorie şi divorț, la înmormântare, la diferite secte şi erezii, pentru ca, în final, să se ocupe de ştiințele mohamedane, între care include poetica, muzica şi pictura.

Prin expunerea detaliată, precisă şi bine informată, despre religia mahomedană, Cantemir polemizează cu adepții islamismului, dar însă nu se ridică contra obiceiurilor acestora, obiceiuri pe care le prezintă, cu multă obiectivitate şi acuratețe, ci se apleacă, cu multă stăruință, asupra fiecărui aspect important din viața turcilor, de acum aproape trei sute de ani. Providența divină, însă, nu a permis acestui popor, mereu în grabnică expansiune, să supună poporul nostru prin sabie şi prin religie. Ortodoxia, credința cea adevărată sau Legea lui Hristos- aşa cum o numeşte Cantemir-, a fost păstrată şi nealterată de locuitorii țării sale: tot poporul mărturiseşte legea creştină şi se ține de Biserica răsăriteană..."*nu s-a văzut niciodată vreo erezie şi nici vreun eretic... ci a crezut că vorbele simple ale Evangheliei şi învățăturilor Sfinților Părinți sunt de chiar şi fără şcoală spre mântuirea sufletului*"[10]. Adevărul de credință, revelat de Dumnezeu, trebuie acceptat de credincioşi, însă Cantemir nu exclude rolul intelectualilor în înțelegerea şi pătrunderea adevărurilor ortodoxiei.

Prin întreaga sa opera cu conținut teologic, Dimitrie Cantemir se dovedeşte a fi un mare teolog şi un istoric al religiilor, demers reprezentativ pentru Orient şi pentru Occident. Totdeauna, Biserica noastră strămoşească a apreciat just opera teologică a lui Cantemir, lucrare prin care a mărit şi, în acelaşi timp, a apărat faima şi prestigiul Ortodoxiei.

Prin condeiul lui Dimitrie Cantemir, Ortodoxia românească a primit şi o puternică nuanță patriotică. Este necesar să subliniem faptul că, opera lui Cantemir, prezintă o mare importanță, şi azi, pentru teologia ortodoxă. Suficientă în a susține aceasta afirmație fiind numai **"***Descriptio Moldaviae***"**, unde în capitolul **"***De religione moldavarum***"** ne prezintă o radiografie a vieții religioase, a întregii teologii trăite de înaintaşii noştri, păstrători, cu mare sfințenie, ai adevărurilor de credință ortodoxă. Trebuie consemnat şi faptul că, anumite aspecte cu privire la slujbele bisericii, erau bine înțelese. Un exemplu, în acest sens, constituindu-l folosirea, la Sfânta Liturghie, a pâinii dospite şi nu azima, iar Crezul era rostit fără adaosul filioque. Diferențele dogmatice erau bine prezentate la vremea aceea, întărite de temeiurile scripturistice sau cele ale Sfintei Tradiții ale Bisericii răsăritului.

Orice teolog al zilelor noastre se poate mândri cu argumentele pe care Dimitrie Cantemir le folosea, atât din Sfânta Scriptură, cât si din scrierile patristice, pentru a apăra cultul sfintelor icoane, cultul sfinților, al Maicii Domnului şi posturile.

Punem în lumină lucrarea sa de cercetător al istoriei religiilor şi cea de teolog deoarece, Dimitrie Cantemir nu cunoştea doar Ortodoxia, credința strămoşilor săi, ci şi celelalte religii ale vremii. El combate *„bucățică cu bucățică cu cea mai neînduplecată acribie ortodoxă",*[11] orice alunecare de la dreapta învățătură, dar şi subliniază elementele bune din celelalte religii.

Teolog fin, Dimitrie Cantemir cunoştea Catehismul protestantizat al lui Teofan Prokopovici, prin **"***Loca obscura***"** făcând dovada acestei argumentări. El dă răspuns la învățăturile greşite ale lui Prokopovici din lucrarea mai sus amintită, astfel, fiind socotit, pe

[8] P.P.Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața şi opera*, Bucuresti 1958, p. 217.
[9] Coran, CXII, 1-3.
[10] D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p. 337.
[11] Dr. Antonie Plămădeală, "Comemorări…*",* p XVIII.

bună dreptate, ca o a doua polemică din istoria gândirii teologice româneşti după Răspunsul la Catehismul Calvinesc al mitropolitului Varlaam al Moldovei.

Teologia lui Cantemir gravitează în jurul celor două izvoare ale revelației divine: Sfânta Scriptură şi Sfânta Tradiție, subliniind faptul că, învățătura Noului Testament, este superioară Legii Mozaice, recomandând ca, în actul de instrucție religioasă a copiilor, să se înceapă cu Noul Testament, şi nu cu Decalogul, făcând referire în susținerea acestui argument la Sfântul Evanghelist Ioan, care spune: „*Legea prin Moise s-a dat, iar harul şi adevărul au venit prin Iisus Hristos" (Ioan 1, 17).*

Cantemir s-a dovedit a fi un permanent şi statornic cititor al scripturilor, mergând chiar până la izvoare, recomandând cuvintele Psalmistului, pe care, el însuşi, le-a urmat: *"de a cugeta ziua şi noaptea la legea Domnului".*

Mărturisirea şi bucuria că aparține Bisericii neamului său, Cantemir le face prin neobosita activitate de a o apăra, cum face în **"***Loca obscura***"**, când ia atitudine hotărâtă împotriva deformărilor la care este supusă Biserica Rusă prin infiltrările, învățăturile greşite, mijlocite de Catehismul învățatului Teofan Prokopovici.

Cantemir are cuvinte de laudă la adresa ortodoxiei, care, contrar catolicismului, nu are acele părți slabe care sfărâmă şi duc la reformă, „*ortodoxismul va rămâne, de-a pururi, neclintit pentru principele filosof şi teolog, care se afirmă ca o forță de neînvins în cele cotropitorilor păgâneşti"*[12].

Vasta şi profunda cultură teologică a lui Cantemir, fiu credincios al Bisericii noastre ortodoxe, acumulate din fragedă copilărie, i-au dat posibilitatea de a se arunca în lupta pentru apărarea învățăturii sale, de multe ori, pusă în discuție chiar în timpul vieții sale.

Opera teologică cu care Cantemir a îmbogățit patrimoniul spiritual al Bisericii Răsăritului „*a avut o larga circulație nu numai în spațiul carpato, danubiano, pontico, ci şi în multe alte țări ale Răsăritului ortodox"*[13]

L-am numit pe marele erudit, Dimitrie Cantemir, teolog şi istoric al religiilor pentru faptul că, datorită unei prezentări cât mai reale şi cu multă aplecare asupra realităților din biserica noastră de la începutul secolului al XVIII-lea, precum şi a interesului manifestat prin lucrările sale cu conținut teologic, care se adresează nu numai creştinilor ortodocşi, ci şi cititorilor culți eterodocşi, mulți dintre ei necunoscători ai doctrinei şi ai unor realități din Biserica Răsăritului.

Principele, teolog şi istoric al religiilor, va rămâne între marii cugetători de simțire românească, care se vor adăuga lungului şir al celor care au vorbit despre: *"Dumnezeu si despre câte a făcut Acesta oamenilor".*

Bibliografie

BIBLIA SAU SFÎNTA SCRIPTURĂ, tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod al BOR, Bucureşti, 2012.

CORANUL, traducere românească după originalul arab de S. O. Isopescu, Cernăuți, 1912.

BĂDĂRĂU Dan, "Viața şi personalitatea lui Dimitrie Cantemir", Ed. Academiei, 1964.

CANTEMIR Dimitrie, "Descrierea Moldovei", traducere după originalul latin de Gheorghe Guțu, Bucureşti, 1973.

CANTEMIR Dimitrie, "Divanul...", lucrare completă publicată la Iaşi pe două coloane în anul 1698, reeditate de Virgil Cândea, în anul 1969.

CANTEMIR Dimitrie, "Loca obscura", traducere şi comentariu de Pr. Prof. Isidor Bodogae, în BOR an XCI (1973), nr. 9- 10.

[12] Dan Bădărău, "Viața şi personalitatea lui Dimitrie Cantemir", Ed. Academiei, 1964, p.194-195.
[13] D. Cantemir, "Bibliografie Selectivă", Ed. Biblioteca centrală de stat, Bucuresti, 1973, p. 28.

CANTEMIR Dimitrie, “Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane”, traducere şi studiu introductiv şi comentarii de Virgil Cândea, Ed. Minerva, 1977.

CANTEMIR Dimitrie, “Bibliografie selectiva”, Ed. Biblioteca centrală de stat, Bucureşti, 1973.

PANAITESCU P.P., “Dimitrie Cantemir. Viața şi opera”, Bucureşti 1958.

PLĂMĂDEALĂ Antonie, “Dascăli de cuget şi simțire românească”, Bucureşti, 1981

PLĂMĂDEALĂ Antonie, “Comemorări în anul 1989, Dimitrie Cantemir, primul academician roman”, în Îndrumătorul bisericesc, Sibiu, 1989.

RESCEANU Ştefan, “Filosofie şi religie în opera lui Dimitrie Cantemir” teză de doctorat, Bucureşti, 1992

RESCEANU Ştefan, “Islamul între istorie şi modernitate”, Ed. Universitaria, Craiova, 2007.

CONSIDERAȚII ASUPRA UNOR ELEMENTE DE SPIRITUALITATE DIN GÂNDIREA LUI DIMITRIE CANTEMIR

Petcu Tudor[1]

pct_tudor@yahoo.com

Abstract: *Pentru înțelegerea spiritualității cantemiriene este necesară o analiză riguroasă, în mediul academic a marilor sale opere de încărcătură istorică, emoțională şi rațională, pentru conjugarea eforturilor de detectarea a punctelor de reper fundamentale, redescoperire şi reînțelegere a elementelor de spiritualitate perenă a ethos-ului românesc, a filonului filosofic original si influența operei sale asupra spiritualității creştine româneşti moderne şi postmoderne într-o Europă a dezordinii spirituale contemporane.*

Cuvinte cheie**:** *spirit, revoluție ideatică, imaginar, timp, rostire sufletească, virtute, mândrie identitară, noblețe spirituală, ontologie ființială, spiritualitate cantemiristă, sistem etic, dezordine spirituală*

Orice popor, pentru a se înțelege pe sine însuşi, pentru a-şi descoperi locul şi vocația în lumea revoluțiilor ideatice, are nevoie mai întâi de câteva puncte de reper fundamentale care să îl definească în lumina propriului spirit.

Iar pentru a găsi asemenea puncte de reper, fiecare dintre noi ar trebui să înțeleagă faptul că istoria, atât individuală, cât şi colectivă, poate fi analizată şi altfel decât prin prisma evenimentelor care au avut loc, care s-au succedat şi, în urma cărora, lumea a cunoscut o serie de conflagrații şi de împărțiri teritoriale. Cu alte cuvinte, istoria popoarelor a avut şi o menire sacrosanctă în esența ei, şi anume, aceea de a scoate la iveală jertfa Maeştrilor Luminii[2] în încercarea lor de a lăsa generațiilor ulterioare o moştenire a ideilor nemuritoare.

Cum ar trebui, bunăoară, să înțelegem istoria Franței sau a Rusiei? Analizându-le, doar, prin raportare la războaiele pe care le-au dus, doar la capriciile care au caracterizat voința lor de putere, vom ajunge să credem că avem de a face cu două popoare dărăcite de urâciunea propriilor realități istorice. Or, lucrurile nu stau nici pe departe aşa. Cum rămâne, bunăoară, cu Francois Mauriac, Voltaire, Chateaubriand, Claudel, Dostoievski, Lev Tolstoi, N.

[1] Drd. la Facultatea de filosofie, Universitatea Bucureşti, membru în Consiliul Director al Asociației Europene "Dimitrie Cantemir".

[2] Când folosim această sintagmă filosofică ce a făcut obiectul spiritualității iudeo-creştine, facem trimitere, înainte de toate, la acei gânditori ale căror opere au fost create şi concepute în vederea unei drepte şi corecte înțelegeri a realităților spirituale, acestea din urmă fiind orientată şi către descifrarea sensurilor vieții cotidiene, ale lumii sensibile, cum a fost ea numită în dialogurile lui Platon. Cu alte cuvinte, *Maeştrii Luminii* pot fi înțeleşi în calitatea lor de creatori ai ideilor nemuritoare (a se vedea, în acest sens, definițiile platoniciene ale înțelepciunii în dialogurile lui Platon, şi, nu în ultimul rând, meditațiile marilor înțelepți creştini europeni sau orientali cu privire la lupta pentru dobândirea înțelepciunii ca mod de viață. Pentru această sintagmă, *înțelepciunea ca mod de viață*, se poate consulta cartea filosofului francez Pierre Hadot, *Filosofia ca mod de viață*).

V. Gogol, Cehov etc., gânditori, cărturari care au oferit lumii metafore existențiale şi câmpuri ale imaginarului tainic? Astfel, țările pe care le-am menționat înseamnă mult mai mult decât tendințele lor imperialiste, ele reprezintă, în fapt, o picătură în oceanul universal şi liric al creațiilor şi neliniştitor paradisiace ale Spiritului.

Este un tip de înțelegere pe care eu îl orientez, inclusiv în cazul poporului român, care, ca urmare a istoriei sale, a fost în stare să se situeze dincolo de timp, devenind parte integrantă a misterului Necunoscutului. Şi, când spun acest lucru, mă refer mai cu seamă la suferința pe care românii au ştiu să o transfigureze, transformând sacrificiul în virtute şi nefericirea în fericire poetică şi mândrie identitară. De altfel, rostirile sufleteşti româneşti din creațiile cheie ale culturii noastre au la bază acest eroism al luptelor asidue în vederea câştigării războaielor sufleteşti.

Este, într-adevăr, o descriere metafizică a sufletului românesc, dar o consider absolut necesară în a o face şi invit toți oamenii de spirit responsabili din țara noastră să facă acelaşi lucru şi să îşi aducă contribuția, prin laconismul înțelepciunii lor mult dobândite, pentru că România este realmente o comoară a nobleței spirituale şi a rafinamentului ontologic-ființial.

Realitățile pe care am încercat să le subliniez ne sunt demonstrate mai ales de opera şi gândirea lui Dimitrie Cantemir, care, pe bună dreptate, a fost şi este considerat primul savant integraționist european, şi primul geniu al lumii moderne. De aceea, propun o serie de studii şi dezbateri privitoare la elementele de spiritualitate din opera lui Dimitrie Cantemir sau, mai bine zis, la spiritualitatea cantemiristă.

Întrebările cheie pe care eu le-aş formula şi pe care îmi propun să le analizez în vederea conceperii şi realizării unui studiu amănunțit despre spiritualitatea cantemiristă, ar fi următoarele:

1. În ce măsură putem vorbi despre un suflet filosofic original în cazul spiritualității româneşti prin prisma operei lui Dimitrie Cantemir?

2. Suntem îndreptățiți să spunem că românii au moştenit un sistem etic şi categorial propriu datorită contribuțiilor intelectuale ale lui Dimitrie Cantemir în Europa modernă a dezordinii spirituale?

3. Există fundamente cantemiriste solide ale spiritualității creştine româneşti *moderne şi post-moderne*?

Nu în ultimul rând, pentru o înțelegere mai clară a spiritualității cantemiriste, propun o analiză riguroasă, mai ales în cadrul simpozioanelor ştiințifice care vor avea loc, a câtorva opere de mare încărcătură istorică, emoțională şi rațională:

- *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, prima lucrare filosofică românească, unde avem de a face cu disputele medievale despre timp, suflet, natură şi conştiință;
- *Sacrosanctae Scientiae Indepingibilis Imago*, unde Dimitrie Cantemir realizează un efort de conciliere între ştiință şi religie, între credință şi rațiune;
- *Istoria Ieroglifică*, care, după cum bine afirma şi regretatul profesor Cornel Mihai Ionescu, *dacă ar fi fost tradusă, cultura română ar fi stat de mult la masa marilor culturi occidentale şi, astfel, ar fi fost înțeleasă spiritualitatea românească.*

Consider că, făcând toate aceste eforturi de redescoperire şi reînțelegere intelectuală a elementelor de spiritualitate din opera lui Dimitrie Cantemir, vom întâlni nu doar un plămân şi o inimă a ethos-ului românesc, ci vom putea contribui, atât cât ne va fi permis şi cu putință, la **amplificarea sentimentului de mândrie națională şi identitară în rândul celor care încă se întreabă ce înseamnă de fapt a fi român.**

MERCANTILISMUL CANTEMIREAN

Golea Pompiliu[1]

Golea_p@yahoo.com

Abstract: *Mercantilismul apare, ca primul curent de gândire economică modernă, dezvoltând teza conform căreia statul îşi sporeşte forța, favorizând îmbogățirea cetățenilor săi, idee apărată de comercianți, finanțişti, manufacturieri.*

Cuvinte cheie*: ostatec, mazilire, consilier, balanță, economie, mercantilism.*

1. Mercantilismul – curentul economic în care a trăit Dimitrie Cantemir

Vasta opera a domnitorului - academician cuprinde prețioase elemente de gândire social politică, filozofică şi economică, care tind să se închege într-un sistem unitar în lucrările sale de maturitate.

Deşi s-a scris mult şi se va mai scrie foarte mult, consider că se impun noi desluşiri în aura enciclopedică a principelui polihistor. Acest magnific enciclopedist a fost, şi nu în ultimul rând, un bun cunoscător al economiei aplicate.

Dar, mai înainte de a intra în prezentarea ideilor sale economice, să prezentăm, succint, câteva date despre curentul economic în care a trăit Dimitrie Cantemir.

Trebuie, mai întâi, să definim conceptele de şcoală de gândire economică, respectiv de curent economic. O şcoală de gândire presupune gruparea diverselor idei şi teorii într-o anumită tipologie, indiferent de locul unde sunt localizați autorii respectivi. Un curent economic este o grupare a mai multor şcoli, după o anumită tipologie, şi care îşi pune amprenta asupra unei epoci.

Dar ce a fost curentul mercantilist?

În secolele XV-XVII, când predominau încă valorile religioase şi concepțiile medievale ale primatului supranaturalului in spirit renascentist, se formează o viziune a omului ce exaltă valorile absolute ale statului, pe de o parte, şi ale bogăției, pe de alta parte. Termenii „mercantilism" şi „sistemul mercantil" au fost utilizați pentru prima dată, în 1763, de fiziocratul francez, marchizul de Mirabeau, şi popularizați, mai târziu, de Adam Smith în „Avuția Națiunilor". Dezideratele gândirii mercantiliste sunt foarte bine sintetizate în „England's Treasure by Foreign Trade (1664): *„Mijlocul la îndemână pentru sporirea avuției şi a tezaurului nostru îl constituie comerțul exterior, unde trebuie să aplicăm întotdeauna regula de a vinde anual străinilor mai mult decât consumăm noi valoric, din produsele lor"*

Mercantilismul apare, astfel, ca primul curent de gândire economică modernă şi va dezvolta teza conform căreia statul îşi sporeşte forța, favorizând îmbogățirea cetățenilor săi, idee apărată de comercianți, finanțişti şi manufacturieri**.**

[1] Conf. univ. dr. la Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir" din Constanța, membru în Consiliul Director al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

Aceştia apară statul, deoarece îşi dau seama că prospeţimea comerţului stă în puterea politică a statului.

Mercantiliştii cred în îmbogăţirea comercianţilor. Evoluţiile sale pot fi încadrate în trei etape:

- în primul rând, ***mercantilismul metalist sau bullionist*** *(caracteristic* Spaniei, Portugaliei si Italiei), curent pe care Marx îl va încadra în *mercantilismul timpuriu* sau ceea ce a numit el ***sistemul balanţei monetare,*** şi care are, ca urmare, în practică, sporirea rezervei de metale preţioase a ţării respective ;
- în al doilea rând, ***mercantilismul agrar si industrial*** (colbertismul), prezent în Franţa;
- şi, în fine, ***mercantilismul comercialist şi navighetist***, specific Olandei şi Angliei.

Ultimele doua curente pot fi regăsite în ceea ce Marx a considerat ***mercantilismul dezvoltat sau sistemul balanţei comerciale.***

Mercantilismul dezvoltat avea la bază asigurarea unei balanţe comerciale active şi, ca atare, ***intervenţia masivă a statului*** în relaţiile economice externe.

Variantele naţionale au făcut ca mercantilismul, cu anumite particularităţi, de la ţară la ţară, să evolueze de-a lungul secolelor. Ca urmare, esenţa mercantilismului se relevă şi se reflectă mai mult în politica economică a oamenilor de stat (Cromwell, Colbert, Petru cel Mare) decât în literatura vremii.

Dacă în mercantilismul timpuriu, se punea accentul pe o balanţă monetară activă, în schimb, în faza sa evoluată, se consideră esenţială realizarea unei balanţe comerciale active.

În lucrarea amintită, Sir Thomas Smith, aparţinând curentului bullionist, scria: "*Trebuie să ne păzim întotdeauna să cumpărăm de la străini mai mult decât le vindem".*

Întreaga politica mercantilistă tinde spre o „balanţă cel puţin echilibrată" şi se bazează pe o *politică protecţionistă*, capabilă să ocrotească activitatea negustorilor autohtoni de concurenţa străină.

2. Ideile economice cantemiriene în contextul mercantilismului

Vasta opera a domnitorului-academician cuprinde preţioase elemente de gândire economică, care tind să se închege într-un sistem unitar,în lucrările sale de maturitate, care au fost prezentate anterior.

De notat este faptul că Dimitrie Cantemir nu a scris nici o lucrare cu un caracter strict economic, dar importante aspecte economice sunt prezente în opera sa.

Gândirea economică iese mai bine în relief în Descrierea Moldovei, care depăşeşte prin concepţie, structură şi bogatul material prelucrat, lucrările similare ale vremii, pe care Cantemir le-a cunoscut, domnitorul fiind înclinat spre o documentare largă.

În cadrul multiplelor probleme economice abordate de Dimitrie Cantemir în Descrierea Moldovei, menţionam ca fiind relevante următoarele:

- geneza proprietăţii boiereşti ; boierii i-au cumpărat pe răzeşii *„care şi-au înstrăinat moşia lor strămoşească din pricina sărăciei şi care asemenea au fost siliţi cu strâmbătate să-şi pună grumazul în jugul şerbiei"*[2]
- problema raporturilor dintre boieri si ţărani ; „*Toţi, de orice neam (ţăranii –n.n), sunt siliţi să muncească cu sârguinţă pentru stăpânii lor; nu li se hotărăşte dinainte cât să lucreze, ci stă la bunul plac al stăpânului să hotărască câte zile trebuie să fie puşi la muncă. Acesta (boierul –n.n.) nu poate să le ia cu sila banii sau dobitoacele. ...*" Iar dacă stăpânul vrea să-i facă strâmbătate, atunci îl bate pe ţăran până când acesta îi dă de bunăvoie lui ceea ce vrea să dobândească boierul. După lege, el nu-l poate omorî pe ţăran. Şi dacă, totuşi, îl omoară în vreun chip, atunci nu numai că stăpânul e osândit la moarte, dar el trebuie să slobozească şi

[2] Dimitrie Cantemir, « Descrierea Moldovei », Editura Internaţional, Bucureşti – Chişinău p. 170.

muierea şi familia ucisului”[3]; Cantemir constată că acest tip de servitute este nociv pentru dezvoltarea economică şi, în consecinţă, se impune cel puţin atenuarea efectelor sale;

- problema raporturilor dintre Moldova şi Poartă; pe măsura apropierii de Rusia, Dimitrie Cantemir, critică, din ce în ce mai vehement, Poarta Otomană ca factor de subjugare economică a Moldovei : *„Aşa îşi bat joc de pielea bieţilor moldoveni ambiţia şi lăcomia şi nu se lasă până nu mulţumesc trufia nemăsurată care domneşte la curtea otomană şi lăcomia de a obţine tot mai mult”*[4] . Este de reflectat asupra colaboraţionismului unor domnitori şi a unor boieri obedienţi Porţii Otomane din interese personale, şi care asigurau condiţiile ca banii şi produsele în natură să fie „ stoarse” prin toate instrumentele avute la îndemână pentru *„a sătura lăcomia de nemăsurat a Porţii Otomane”;* el atrage atenţia că *„primejdia ruinei este aproape”.*[5]

Încercările de relevare a unor aspecte ale gândirii economice din opera principelui moldovean se înscriu, indubitabil, pe coordonatele unei gândiri de factură mercantilistă.

Poziţia economica de esenţă mercantilistă este de înţeles având în vedere răspândirea curentului mercantilist în Europa occidentală, dar şi, în anumite forme, în cea orientală.

În ***Descrierea Moldovei,*** reiese cel mai bine ***gândirea economică în contextul doctrinei mercantiliste.*** Dimitrie Cantemir a sesizat faptul că, în condiţiile economiei feudale a Moldovei, comerţul reprezenta un factor de dezvoltare economică, un stimulent pentru dezvoltarea producţiei de mărfuri şi a pledat pentru necesitatea unei balanţe comerciale echilibrate, dacă nu excedentare, punând accentul pe existenţa a cât mai multor bani în ţară. Sunt semnificative, în acest sens, îndemnurile adresate de Cantemir moldovenilor de a se apropia cu mai multă încredere de comerţ: *“Toţi sunt meşteşugari; un moldovean este rareori negustor. Caci moldovenii sunt din naştere atât de trufaşi şi de leneşi încât socotesc ruşinos orice fel de negustorie în afara de vânzarea roadelor pe care le capătă de pe pământurile lor. Aceasta este, cred eu, pricina cea mai de seamă că rar se află în Moldova târgoveţ bogat şi că ţara noastră, deşi trimite străinilor mult mai multe mărfuri decât primeşte de la ei, suferă totuşi tot timpul de lipsa de bani. Căci negustorii străini: turci, evrei, armeni si greci, pe care obişnuit îi numim gelepi (ş.a.), şi-au însuşit din pricina nepăsării alor noştri, tot comerţul Moldovei, ducând obişnuit la Constantinopol şi în alte oraşe turme şi cirezi întregi de oi şi de vite cumpărate pe un preţ mic în Moldova şi vânzându-le acolo de două sau de trei ori mai scump”*[6].

Deoarece o bună parte din aceştia nu pot avea în Moldova pământuri şi case, cea mai mare parte din aceşti bani se cheltuiesc în afara ţării, puţini din ei se mai întorc dincoace de Dunăre, şi de-abia ajung la plata tributului datorat turcilor şi pentru alte nevoi obşteşti.

Afirmaţia că moldovenii socoteau ruşinos orice fel de negoţ poate fi considerată exagerată, specialiştii demonstrând că, totuşi, erau şi negustori moldoveni, dar ceea ce este indubitabil merituos la domnitorul luminat, este surprinderea, în mod real, a inexistenţei unei categorii importante de negustori autohtoni bogaţi, deficitul balanţei de plaţi şi deteriorarea continuă a raportului de schimb.

Problema dezechilibrului comerţului exterior este atinsă cu multă fineţe de Cantemir când analizează comerţul cu animalele.

„ Locuitorii munţilor au de asemenea boi mici, dar cei de la şes au cirezi mari cu boi frumoşi şi zdraveni, din care sunt trimişi în fiecare an peste patruzeci de mii prin ţara leşească spre Dantzig, iar de acolo sunt vânduţi iarăşi în ţările învecinate ca boi leşeşti. În Moldova, cumperi o pereche de boi cu cinci imperiali şi iarna chiar cu trei, pe când la Gedanum (Danzig) am aflat că se vând cu patruzeci şi cincizeci de imperiali”.

[3] Dimitrie Cantemir, *Op. cit.*, p. 171.
[4] P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viaţa şi opera*, Editura Academiei, Bucureşti, 1958, p. 21.
[5] P.P. Panaitescu, *Op. cit.*, 1958, p. 164.
[6] Dimitrie Cantemir, *Op. cit.*, p. 169.

La prețuri ridicole, se vindeau în străinătate şi alte produse ca vin, sare, lemn, miere etc.

În aceste condiții, comerțul exterior se transforma mai degrabă într-un canal de risipire a bogățiilor țarii. Am spune, astăzi, de risipire a potențialului produsului intern brut.

3. În loc de concluzii

Doctrina mercantilistă pare, astăzi, desuetă, în contextul evoluțiilor neoliberale actuale. Aşa pare la prima vedere, dar, în realitate, elemente ale acestei doctrine se regăsesc camuflate în politicile de dezvoltare ale unor țări cu economie de piață dezvoltată. Analizând, chiar şi superficial, opera domnitorului polihistor, nu poți să nu remarci o idee de mare forță: aceea potrivit căreia ***veniturile generate de activitatea economică internă nu trebuie să depăşească cheltuielile cu nevoile locuitorilor unei țări.*** *Şi am adăuga necesitatea unei structuri economice solide.*

Domnitorul Dimitrie Cantemir este un reprezentant al gândirii mercantiliste, dar nu în forma clasică, arhicunoscuta, a mercantilismului apusean, ci într-una acordată la condițiile concret istorice în care a trăit. Aceasta arată că el a fost un cercetător fin al realităților economice ale Moldovei şi nu un reproducător de doctrine străine.

Mercantilismul lui a încorporat fenomenele specifice tranziției de la economia naturală la cea de schimb, în condițiile dominației Porții Otomane, ale scurgerii de bani spre alte țări din valorile create de poporul nostru.

S-a preocupat permanent să surprindă condițiile posibile pentru realizarea unui comerț avantajos pentru țara sa. Aspect de loc de neglijat şi astăzi în contextul dinamismului fenomenelor globaliste.

Bibliografie

1. http://theo-phyl-politea.blogspot.ro/2010/08/mercantilismul.html.
2. https://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_Cantemir.
3. CANTEMIR, Dimitrie, „*Descrierea Moldovei*", Editura Litera, Internațional, Bucureşti – Chişinău 2001.
4. GOLEA, Pompiliu, „*Economie"*, Editura Muntenia, Constanța 2001.
5. PANAITESCU, P.P. „*Dimitrie Cantemir. Viața şi opera"*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1958.

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE ÎN OPERELE MUZICALE CANTEMIRIENE

Constantin Răileanu[1]

constantin@antonpann.ro

Abstract: *Ca practician şi muzicolog a constatat lipsa unor principii teoretice coerente care să permită novicilor o înțelegere mai profundă a sistemelor muzicale studiate conforme cu realitățile sonore contemporane.*

Cuvinte cheie*: muzician, tradiție, anamneză, înălțimi sonore, timbralitate, construcție, liturgic, univers modal, areal, cotidian sonor.*

Creațiile muzicale teoretice ale principelui Dimitrie Cantemir au suscitat interes pentru muzicologi[2], în special, dar şi pentru celelalte categorii de muzicieni[3], precum şi pentru istoriografi[4], antropologi[5], etc. Un număr însemnat de articole, studii şi cărți de specialitate au fost publicate încă din secolele XVIII-XIX, autorii acestora surprinzând aspecte mai mult sau mai puțin inedite ale creațiilor principelui moldav[6], dar şi aspecte legate de biografia sa cum ar fi ne/concordanța unora dintre datele expuse de acesta din urmă în operele sale[7] cu realitățile epocii descrise.

Daca abordarea tratatului de teorie muzicală de către eminenți cercetători ca Eugenia Popescu-Judetz, Owen Wright sau Walter Feldman[8] a fost realizată frontal raportându-l contextului cultural otoman de tradiție turcă, arabă şi persană, totuşi, sunt lapidare abordările

[1] Muzicolog dr., cercetător al muzicii vechi, de sorginte orientală, compozitor, dirijor, solist vocal şi percuționist, manager general al Asociației pentru Cultură şi Tradiție Anton Pann, membru al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

[2] Popescu-Judetz Eugenia, *Dimitrie Cantemir. Cartea ştiinței muzicii*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, Bucureşti, 1973; Owen Wright: *Demetrius Cantemir, The Collection of Notations*. Part II: Commentary. (SOAS Musicology Series. Vol: 2.). London, School of Oriental and African Studies, University of London, 2000; Owen Wright: *Demetrius Cantemir: The collection of notations*. Part 1: Text. Transcribed and annotated by Owen Wright. (SOAS Musicology Series, Vol 1.) xxvii, London: School of Oriental and African Studies, University of London, 1992.

[3] Jordi Savall, *http://www.rootsworld.com/reviews/savall10.shtml*, Kudsi Erguner, ş.a.

[4] *** Academia de Ştiințe a Moldovei, *Dinastia Cantemireştilor,* (sec. XVII-XVIII), Coordonator, redactor ştiințific, acad. Andrei Eşanu, ed. Ştiința, Chişinău, 2008.

[5] Marin Constantin, *Anthropological worldview in Dimitrie Cantemir's Descriptio Moldavae*, în Antropologie şi Cultură, Colecția Zilele Rainer, Ed. Niculescu, Bucureşti 2014, pp. 87-95.

[6] Costin N., *Letopisețul Țării Moldovei de la Ştefan sin Vasile-Vodă […] (1662–1711*), în *Cronicile României sau Letopisețele Moldovei şi Valahiei*, vol. II, ed. a II-a, Bucureşti, 1872.

[7] *Ibidem, Dinastia Cantemireştilor,* (sec. XVII-XVIII).

[8] Walter Feldman, *Music of the Ottoman Court: makam, composition and the early Ottoman instrumental repertoire*, Volumul 10 din *Intercultural Music Studies*, VWB-Verlag für Wissenschaft und Bildung, 1996.

comparate cu celelalte tradiții muzicale din cadrul imperiului cum sunt cea greacă, cele din principatele româneşti sau cea de factură bizantină.

Acest aspect multi-tradițional, care guverna cultura otomană în secolele XVII-XVIII, constituie specificul şi savoarea a ceea ce incorect numim "muzica clasică turcească" şi generează motivația prezentului studiu în cadrul căruia sunt expuse câteva elemente comune cu teoriile muzicii "bizantine" şi cu preluările şi prelucrările din tradiția muzicală românească ulterioară.

Pentru început, este necesară anamneza educației primite de prințul moldovean şi identificarea noțiunilor preluate şi dezvoltate în opera sa teoretică. Următoarele etape constau în compararea înălțimilor sonore enumerate în tratatul său, în raport cu sistemul modern turc şi cu cel psaltic şi în analiza unei piese vocale presupusă a fi compusă de Dimitrie Cantemir.

Perioada de acumulare şi decantare a informațiilor

Conform unor opinii exprimate în publicații de specialitate[9], este posibil ca Dimitrie Cantemir să îşi fi început anii de educație în cadrul Academiei Domneşti din Iaşi, cert este că a continuat studiul cu eruditul profesor monahul cipriot Ieremia Kakavela, care a fost adus de tatăl său, Constantin Cantemir Vodă, să predea, atât fiului său, cât şi altor copii de boieri.

În lucrarea amintită, sunt menționate materiile studiate (cele cuprinse în grupele *trivium* şi *quadrivium*), dar şi o informație neprobată că tânărul prinț ar fi învățat şi muzica gregoriană[10]. Această speculație nu este susținută de niciuna dintre dovezile existente şi nici de o posibilă utilizare a acestei muzici (scoasă chiar şi din uzul liturgic catolic din acea vreme).

Un amănunt interesant este oferit de Franz Joseph Sulzer în *Geschichte des transalpinischen Daciens*... [Istoria Daciei transalpine …, 1781] cu privire la Constantin Vodă, tatăl, care cânta bine din caval[11]. Cum dorința de cunoaştere şi auto-educare a tânărului Dimitrie este observabilă încă din copilărie (considerată de cercetători ca fiind moştenire din partea mamei)[12], este posibil ca prințul să fi învățat de la tatăl său arta de a cânta la caval, ceea ce ar constitui o explicație logică pentru învățarea rapidă a tehnicii interpretative la *ney* [1]. Chiar dacă tânărul prinț nu a cântat la caval, fiind mereu în preajma tatălui său, cu siguranță timbralitatea, construcțiile melodice, tehnica (audibilă) s-au imprimat în sub-conştientul lui, folosind, ulterior, după cum am menționat, la învățarea tehnicii instrumentului turcesc.

În perioada petrecută în Constantinopol, tânărul Dimitrie, „*Iacom de a şti şi a învăța atât lucrurile de obşte cât şi cele deosebite*"[13], a studiat la Academia Patriarhiei Ecumenice din Fanar cu profesori ca Iacomi de Moreea şi Anastasios Nausios pentru gramatica limbilor greacă şi latină, Meletios de Arta şi Anastasios Kondoidi pentru literatură, retorică şi canoanele Bisericii Ortodoxe, filosofii peripateticieni Antonie şi Spandoniu.

A studiat şi la Ederum Hünayün [2], unde a aprofundat ştiințele islamice, limbile turcă, persană, arabă şi teologia musulmană cu exponenți ai culturii orientale ca matematicianul-filosof Saadi sau cărturarul lingvist Nefi-oghlu[14].

În paralel, studiază muzica vremii studiază în cadrul Academiei Patriarhale – muzica zisă bizantină, în realitate muzica psaltică, practicată în ritualurile Bisericii Creştine Ortodoxe

[9] Academia de Ştiințe a Moldovei, *Dinastia Cantemireştilor,* p. 160.

[10] *Ibidem, Dinastia Cantemireştilor,* p. 391.

[11] Sulzer Fr. J., *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens*, in *Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte,* vol. I; Wien, Rudolf Gräffer, 1781, S. 395–399; apud: *Dimitrie Cantemir şi muzica orientală*, în Tiberiu Al., *Folcloristică. Organologie. Muzicologie*. Studii, Bucureşti, 1980, p. 236; Idem, în „Revista de etnografie şi folclor", tom.18, nr. 5, Bucureşti, 1973, p. 336.

[12] *Ibidem, Dinastia Cantemireştilor*, p. 159.

[13] Dimitrie Cantemir, *Viața lui Constantin Vodă Cantemir* (Vita Constantini Cantemyrii), traducere românească de N. Iorga, ediție nouă, îngrijită de Liliana Iorga, Editura Scrisul Românesc, Craiova, p. 112.

[14] Popescu-Judetz Eugenia, *Meanings in Turkish Musical Culture,* p. 13.

Răsăritene de rit grec, cu unii dintre cei mai cunoscuți maeştri ai epocii: grecul renegat Kemani Ahmed, interpret la *kemençe* şi *ney* şi grecul ortodox Angeli, interpret la *tanbur* [3], aproximativ 15 ani, conform propriilor mărturii[15], devenind, la rândul său, un apreciat cunoscător al realităților sonore contemporane.

De-a lungul acestui parcurs inițiatic în cunoaşterea şi aprofundarea ştiințelor vremii, a menținut şi cultivat legătura cu profesorul său Ieremia Kakavela, care l-a îndemnat pe prințul cărturar să aştearnă în scris şi să tipărească propriile concepte sociale şi culturale.[16]

Se poate concluziona că Dimitrie Cantemir avea cunoştințe tehnice muzicale la *kemençe*, *ney*, *caval*, *tanbur* dar, conform mărturiilor, a rămas în istoriografia muzicală turcă drept un mare interpret la *tanbur*.

Ca practician, a constatat lipsa unor principii teoretice coerente, care să permită novicilor o înțelegere mai profundă a sistemelor muzicale studiate, conforme cu realitățile sonore contemporane.[17] Acest neajuns este observat şi de unii dintre ucenicii lui Cantemir, Davul Ismail Efendi – mare haznedar şi capuchehaie (reprezentant) al hanului tătar Devlet Giray al II-lea (1707-1713) - şi Latif Celebi, care vor reuşi să-l convingă pe maestrul lor să îşi publice observațiile personale în ideea de a facilita învățarea muzicii.

Astfel, Cantemir va crea propria metodă de analiză a universului modal instrumental din Imperiul Otoman, inventând şi un sistem semiografic cu ajutorul căruia să poată nota compozițiile proprii şi culese.

Premise istorice şi socio-culturale determinative

Motivația, care a generat redactarea acestui tratat de teorie muzicală, poate fi considerată ca rezultat al mai multor factori determinanți proveniți, atât din spațiul sonor, cât şi din contextul socio-cultural şi istoric al Constantinopolului de la cumpăna secolelor XVII-XVIII.

Pentru a înțelege circumstanțele culturale este necesară o scurtă incursiune în trecutul oraşului de pe Bosfor şi rememorarea unor etape importante pentru transformarea societății civile din capitală.

Încă din perioada cruciadei a IV-a (1204) şi continuând după cucerirea Constantinopolului de către sultanul Mahomed al II-lea (1453), migrarea intelectualității bizantine către țările creştine din vestul şi sud-estul Europei este o realitate confirmată de studiile realizate până în acest moment.

După închiderea ultimei şcoli de filosofie din Athena[18] şi a emancipării Universității din Constantinopol[19], capitala devine polul culturii din întreg Imperiul Roman.

Direcția politică a basileilor a fost una de uniformizare şi centralizare a societății civile din granițele statului pe care îl guvernau, cultura fiind un instrument eficace în această privință prin cele două emanații ale sale: religioasă şi laică; acest demers a fost realizat în timp îndelungat.

Astfel, dacă, în perioada primelor şase secole, şcolile filosofice din Athena şi Alexandria au educat generații de gânditori creştini şi ne-creştini, în paralel şi după închiderea ultimei redute a filosofiei antice (Athena 529 d. Hr.), Universitatea din Constantinopol (425 d. Hr.) devine atracția întregului bazin mediteranean.

Cu toate că, începând, aproximativ, din secolul IV şi până în secolul al X-lea, imnografii şi teologii proveniți din spațiul cultural elino-siriac au fost prima linie a culturii creştine (Sfinții capadocieni Vasile, Grigorie şi Ioan, Efrem Sirul, Isaac Sirul, Clement Alexandrinul, Chiril al Alexandriei, Roman Melodul, Sofronie al Ierusalimului, Andrei Criteanul, ş.a.), totuşi, capitala răsăriteană imperială devenise un „furnizor" important de educație centralizată.

[15] *Ibidem*, p. 13.
[16] Academia de Ştiințe a Moldovei, *Dinastia Cantemireştilor,* pp. 180-183.
[17] Dimitrie Cantemir, *Sistema religiei mahomedane, apud* Eugenia Popescu-Judetz, pp. 36-37.
[18] *http://www.bede.org.uk/justinian.htm*, consultată la 07.12.2015.
[19] A.A. Vasiliev, *Istoria Imperiului Bizantin*, Ed. Polirom, Bucureşti, 2010, 150-214.

Efrem Sirul, teolog şi scriitor creştin (sec. IV e.c.), are meritul de a fi compus imne – madrase, heptasilabice pe melodii populare pentru a combate imnele ereticului Bardesan, scrise pe acelaşi gen de melodii.

Roman Melodul (sec. VI–VII e.c.), evreu la origine, sirian după locul de naştere (era din Emesa, nordul Feniciei), a ajuns diacon în biserica din Berit, tot în Siria. Talentat şi evlavios, Roman merge la Constantinopol la biserica Maicii Domnului din Chir. El este autorul poemului liturgic, al condacului, formă melodico–poetică, ce va domina compoziţiile liturgice creştine timp de aproximativ trei secole. Autor al condacului Fecioara astăzi, precum şi al altor conduce închinate diferitelor momente festive.

Andrei, arhiepiscop al Critului (Creta) (†726 e.n.), a avut o activitate poetică înfloritoare. A compus canoane la sărbători creştine- Duminca mironosiţelor, Naşterea Maicii Domnului, Sfântul Ioan Botezătorul etc.. Opera sa cea mai importantă este Canonul Mare, din perioada Postului Mare al Paştilor, impunător şi prin numărul mare de tropare (peste 250), dar şi prin calitatea poetică şi emoţională, plină de smerenie şi umilinţă.

„Perioada de aur" a culturii bizantine o reprezintă domnia lui Justinian cel Mare (518 – 610 e.c.), cel care a ridicat catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol. După perioada justiniană se poate observa o decădere culturală în evoluţia societăţii bizantine, determinată în parte de pierderea unor teritorii, dar şi de migrarea marilor finanţatori spre zonele rurale sau mai îndepărtate ale Imperiului. Limba utilizată în Imperiul Bizantin este limba greacă, cea în care se va scrie majoritatea lucrărilor, de-a lungul timpului.

În această perioadă, Ierusalimul, cu aşa numita „şcoală sabaitică" de la mănăstirea Sfântul Sava, şi Damascul, prin elita intelectuală, au fost centrele din care aceşti filosofi ai creştinismului oriental au reuşit să ofere soluţii şi direcţii în momente de criză religioasă şi culturală[20].

Această etapă este marcată de persoana sfântului Ioan Damaschinul († 749 e.c.)[21], marele reorganizator al gândirii muzicale din vremea sa şi unul dintre cei mai importanţi filosofi creştini ai Bizanţului. Dogmatist, poet, luptător împotriva iconoclasmului, a marcat această perioadă prin operele sale devenite capitale pentru scriitorii ulteriori.

Este cel care a completat corpusul de imne Octoechos şi a reformat poetica şi gândirea muzicală din Imperiu. Imnele sale se regăsesc în scrierile liturgice sub diferite nume- Ioan Monahul, Ioan din Arcla, Ioan Damaschinul. A intrat în mănăstirea Sfântul Sava, alături de fratele său vitreg, Cosma de Maiuma.

Alături de Sfântul Ioan din Damasc este sfântul Cosma Melodul, fratele său vitreg, cunoscut şi cu numele de Cosma Ierusalimiteanul sau Aghiopolitul, Cosma Monahul, episcop al Maiumei – Fenicia († 781 e.c.). S-a remarcat, împreună Ioan Damaschinul, pentru compunerea unui număr important de canoane (pentru aproape toate sărbătorile creştine de peste an, pentru momentele liturgice din zilele de duminică) şi pentru realizarea corpusului de imne Octoechos. Autor al canonului Floriilor, Canonul Naşterii Domnului, etc. s-a călugărit, împreună cu Ioan Damaschinul, la mănăstirea Sfântul Sava de lângă Ierusalim. Ambii aparţin şcolii sabaitice din mănăstirea Sfântul Sava din Ierusalim, ale cărei principii poetico-liturgice le-au perfecţionat şi le-au promovat în tot spaţiul bizantin.

Mănăstirea a fost întemeiată în anul 483 e.c. de sfântul Sava, devenind un important centru de cultură şi un bastion al creştinătăţii. Aici s-au format şi au scris o mare parte dintre scriitorii bizantini de până în secolul al IX-lea. Tot aici, s-au format şi Sfinţii Ioan Damaschinul, Cosma de Maiuma, Teofan Graptul, Efrem al Kariei, ş.a. Acum se produce reforma Octoechos-ului[22], prin stabilirea unui corpus de cântări liturgice necesare desfăşurării cultului religios creştin.

[20] Pr. Petre Vintilescu, *Despre poezia imnografică din cărţile de ritual şi cântarea bisericească*, tipărită cu binecuvântarea IPS Bartolomeu, Arhiepiscopul Vadului, Feleacului şi Clujului, Ediţia a II – a, Cluj – Napoca, 2005.

[21] *Ibidem.* pp. 71-73.

[22] *Ibidem.* pp. 72-73.

Din secolul al IX-lea, un puternic lăcaş de cultură îl reprezintă mănăstirea Studion din Constantinopol, prin şcoala studiților, care, alături de Universitatea din capitală şi de celelalte instituții, proiectează polis-ul bizantin ca model suprem pentru celelalte oraşe din imperiu, dar şi pentru statele din jur[23].

Mănăstirea Studion din Constantinopole, era un important centru de cultură, construit în secolul al V–lea de un demnitar imperial pe nume Studius, şi închinat Sfântului Ioan Botezătorul[24].

Deşi a fost un bastion al creştinilor care luptau contra iconoclasmului, mănăstirea Studion va deveni importantă abia între secolele VIII–XI când, sub conducerea egumenului Teodor Studitul, aici se vor crea o adevărată şcoală teologică şi un centru de cultură, ce va da personaje importante ca Iosif Studitul, Clement Studitul, Sfântul Nicolae Mărturisitorul, Ciprian Studitul ş.a. Perioada studiților e reprezentată prin cei doi fraţi Teodor Studitul († 826), conducătorul mănăstirii Studion din Constantinopol şi Iosif Studitul († aprox. 830) ajuns mai apoi episcop al Tesalonicului[25].

Această universitate a suferit transformări, de-a lungul întregii istorii a Imperiului Roman de Răsărit, trecând în perioada cuceririi latine (1204) în grija Bisericii până la căderea Constantinopolului (1453) când sultanul Mahomed al II-lea o redeschide, ca instituție superioară de învățământ ce va supraviețui până astăzi – Universitatea din Istanbul[26].

În perioada secolelor X-XI,societatea culturală a Bizanțului se regrupează în jurul ideii de redescoperire şi încreştinare a tezaurului imaterial clasic elin, prin revalorificarea filosofiei (Platon, Aristotel, ş.a.), a artelor şi a literaturii specifice.

Această Renaştere bizantină este asociată cu perioada împăraților Paleologi şi va fi germenul ce va colporta şi infuza societatea vestică prin migrarea intelectualității bizantine, un factor real în apariția umanismului şi a Renaşterii italiene[27].

Această migrare este observată încă de la cucerirea capitalei de către cruciați (1204) şi creşte odată cu venirea turcilor în teritoriile ocupate din imperiul care se destrăma[28].

Spațiul teoretic muzical este dominat, în egală măsură, de către muzicienii bizantini, arabi şi persani. Tratatul lui Al-Fārābī[29] va marca întreaga perioadă medievală servind ca sursă de inspirație pentru reformele muzicale din secolul al XIX-lea[30] .

În arealul bizantin, începând cu secolul X, diastematica [4] iese din atenția muzicienilor în favoarea ornamentației, ca urmare a dezvoltării sistemelor semiografice, rezultate ale căutării unor noi mijloace de exprimare interpretativă.

Doi teoreticieni ai muzicii bizantine se remarcă în domeniul diastematicii: Georgios Pachymeres (1242 – c. 1310), autor al unui Quadrivium -lucrare complexă ce tratează despre aritmetică, muzică, geometrie, astronomie-[31] şi Manouēl Bryennios, aflat în Constantinopole, în jurul anului 1300[32], autorul lucrării teoretice *Harmonika*, în trei volume, în care fundamentează teoriile medievale pe principiile antichității eline.

---

[23] Pr. Petre Vintilescu, *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual şi cântarea bisericească*, pp. 73-79.

[24] *Ibidem,* pp.73-79.

[25] *Ibidem,* pp.73-79.

[26] *https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Constantinople*, consultată la data de 07.12.2015.

[27] Nicolae Iorga, *Bizanț după Bizanț*, Traducere după originalul în limba franceză intitulat „Byzance apres Byzance" de Liliana Iorga –Pippidi, Bucureşti, Editura 100+1 GRAMAR, 2002.

[28] A.A. Vasiliev, pp. 375-681.

[29] Rodolphe D'Erlanger, *La Musique Arabe*, Tome I, *Al-Fārābi*, *Grand Traité de la Musique* (*Kitābu al-mūsīqī al-kabīr* livres I et II), traduction fraçaise, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1930.

[30] Χρυσανθου Αρχιεπισψοπου Διρραχιου τοθ εκ Μαδυτων, «Θεορητικον Μεγα της Μουσικης»,(*Marele Theoretikon al Muzicii*), εν Τεργεστη, εν της τυπογραφιας Μιχαηλ Βαις (Michele Weis), 1832.

[31] Georgios Pachymeres, *Syntagma tōn tessarōn mathēmatōn, arithmētikēs, mousikēs, geōmetrias kai astronomias*, *http://www.britannica.com/EBchecked/topic/437552/George-Pachymeres* (consultată la data de 15.04.2011), The New Grove - *Dictionary of Music and Musicians*, second edition, edited by Stanley Sadie, Executive Editor John Tyrrell, Grove, 2001, P.

[32] The New Grove - *Dictionary of Music and Musicians*, second edition, edited by Stanley Sadie, Executive Editor John Tyrrell, Grove, 2001, B.

Până spre secolele XII–XIV, muzicienii bizantini vor fi concentrați pe dezvoltările poetico–melodice cu teme dogmatice, mai mult decât pe partea teoretică a muzicii, ca mod de combatere a concepțiilor eretice care vor apărea în Biserică.

După cucerirea Constantinopolului de către sultanul Mahomed A II-lea, cultura creştină din fostul imperiu intră în grija Bisericii/Patriarhiei Ecumenice, care va încerca o prezervare a propriilor tradiții religioase în detrimentul celor laice lăsate în calea tendințelor venite din partea noilor sosiți.

Nici pentru cultura cuceritorilor nu a fost o perioadă fericită, deoarece întâlnirea celor două lumi -diferite ca filosofie şi religie- a generat o încremenire şi o crispare, transformate, într-o perioadă lungă de căutări şi tatonări reciproce, care au finalizat într-o mixtiune specifică oraşului-creuzet de pe Bosfor.

Pentru ambele culturi muzicale, este observabil un traiect comun de cădere-criză-revenire ce nu poate fi înțeles decât prin prisma istoriei comune pe care cele două lumi începuseră a o construi după secolul al XV-lea.

Dacă vom privi şi prin prisma tratatelor de teorie muzicală scrise până la Cantemir, se poate observa că în perioada cuprinsă între secolele XVI-XVII tot ce s-a scris are ca scop demonstrarea relațiilor existente între muzică şi Univers - o combinație între matematică-muzică-astrologie, fără aplicații coerente în practică.

Rezultatul acestei atitudini a fost că, atât în spațiul post-bizantin, cât şi în cel otoman, practica nu mai era fundamentată pe argumente teoretice solide devenind tot mai estompată în detrimentul unui empirism neconstructiv[33].

Ceea ce merită menționat este că, încă de la primele tratate de teorie muzicală, autorii arabi afirmă rădăcinile ideilor lor in vechile principii greceşti (elemente comune cu cea bizantină) şi sistematizează propriile limbaje muzicale conform acestor reguli[34].

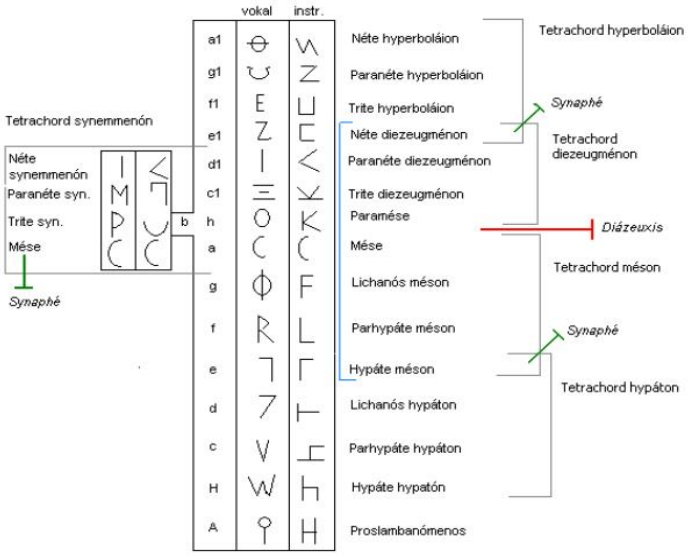

Fig.1 Notele şi semnele muzicale ale grecilor antici

[33] Manuel Chrysaphes – *On the theory of the Art of Chanting and on certain Erroneous Views That Some Hold About it*. Text, Translation and Commentary by D. E. Conomos (CSRM vol. II), Wien, 1985; Gabriel Hieromonachos – *Abhandlung uber den Kirchengesang*. Herausgegeben von Christian Hannick und Gerda Wolfram (CSRM vol. I), Wien, 1985.

[34] Eugenia Popescu-Judetz, p. 57-65.

Astfel, lucrările de specialitate scrise despre muzică sunt cel mult colportoare a ideilor inovatoare scrise în Antichitatea greacă sau în perioada secolelor X-XV, continuând pe o pantă descendentă total opusă realităților sonore contemporane.

Trebuie înțeles că au mai existat sisteme de notare în muzica orientală (construite sub influența sistemului semiografic alfabetic muzical grecesc utilizat până prin secolul al V-lea[35] din Egipt până în Constantinopol şi chiar în afara granițelor) dar că acestea fie au ieşit în timp din uz, fie au fost uitate sau au murit cei care dețineau cheia citirii lor şi nu au lăsat ucenici.

semnele grecești	numele grecesc	numele arab	litera arabă	numele turcesc
A	Proslambanómenos	Sakilat al-mafrûzât	elif	yegiah
B	Hipati Hipaton	Sakilat al-raisât	be	hüseynî
C	Parahipati Hipaton	Wasta al-raisât	djim	aşîrân
D	Lichanos Hipaton	Hadda al-raisât	dal	'irak
H	Hipati Meson	Sakilat-al-awsat	he	rast
V	Parait Meson	Wasta al-awsat	vav	dügiah
Z	Lichanos Meson	Hadd al-awsat	ze	segiah
H	Meson	Al Wusta	ha	čargiah
T	Parameson			nevâ
L	Niti diazogmanon	Haddat al-munfasilât	lam	mukhayyer
M	Triti hiperbolaion	Sakilat al-haddât	mim	tiz segiah
N	Paraniti hiperbolaion	Wasta al-haddât	nun	tiz čargiah
S	Niti hiperbolaion	Haddat al-haddât	sin	tiz nevâ

Fig.2 Tabel sinoptic al notelor după Al Farabi

Un pic diferit a fost parcursul în muzica bizantină şi post-bizantină, unde existau sisteme grafice neumatice de notare a melodiilor dar care, conform lui Gabriel Ieromonahul[36] sau lui Chrisafie Bătrânul[37], au fost uitate sau interpretate greşit (sec. XV). Aici au existat colportori ai ideii de sistem semiografic sonor producând chiar limbaje şi adaptări proprii ce puteau distruge mai mult decât să dezvolte[38].

Perioada secolelor VIII–IX este importantă şi prin apariția unui sistem semiografic muzical bizantin, notația ekfonetică[39], utilizat pentru marcarea recitativului liturgic în citirea pericopelor evanghelice sau biblice până spre secolul al XIII–lea. Acest tip de notație provine din semnele care indicau accentele şi momentele de pauză pentru cititor. Este un mod de citire « cu voce înaltă », asemănător cu cel utilizat, astăzi, în Biserici de către preoți şi diaconi, în momentele de citire a pericopelor evanghelice şi apostolice. În paralel, se dezvoltă şi un sistem mai complex de semne muzicale, utilizate în notarea melodiilor melismatice, ce înfrumusețau ritualul creştin.

Timp de şapte secole, trimiterile la teoriile muzicale utilizate de bizantini sunt sporadice, majoritatea indicând o raportare continuă la teoreticienii Antichității. Quadrivium de Georgios Pachymeres (~1242-1310) şi Harmonica de Manuel Bryennios – începutul sec. XIV (~1310)

[35] *http://www.papyrology.ox.ac.uk/POxy/, https://en.wikipedia.org/wiki/Oxyrhynchus_Papyri*, consultate la data de 07.12.2015.

[36] Gabriel Hieromonachos, *Abhandlung uber den Kirchengesang*. Herausgegeben von Christian Hannick und Gerda Wolfram (CSRM vol. I), Wien, 1985.

[37] Manuel Chrysaphes, *On the theory of the Art of Chanting and on certain Erroneous Views That Some HoldAbout it*. Text, Translation and Commentary by D. E. Conomos (CSRM vol. II), Wien, 1985.

[38] Anton Pann, *Bazul Teoretic şi Practic al Muzicii Bisericeşti sau Gramatica Melodică*, Bucureşti, *Tipărit întru a sa tipografie de muzică bisericească,* 1845, parte introductivă.

[39] Grigore Panțiru, *Notația şi Ehurile Muzicii Bizantine*, Bucureşti, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1971, p. 9-16.

sunt doar două dintre lucrările mai importante ale secolelor XIII–XIV, care tratează o intervalică fără diferențe majore de cea a lui Boethius şi a anticilor.

Ca şi în perioadele precedente, bizantinii au preferat să pună accentul pe dezvoltarea melodică, pe formulele melismatice, în detrimentul unei concretizări a înălțimilor sonore. Perioada secolelor XII-XIV este marcată de apariția Marilor Semne Cheironomice, importante pentru interpretarea, dar şi pentru decriptarea corectă a muzicii bizantine.

Această etapă va fi pusă sub semnul kalofonizării - dezvoltarea cântărilor prin augmentare melodică şi melismatică -, şi apare ca un rezultat al creşterii fastuozității din ceremonialul liturgic şi imperial.

Moda cântărilor calofonice va fi promovată în muzica bizantină de personaje importante -Ioannes Glykys, Nikephoros Ethikos, Ioannes Koukouzeles, Xenos Korones, Ioannes Kladas, Ioannes Plousiadenos, Gabriel Hieromonachos, Evstatie Protopsaltul Putnei[40], ş.a. Dintre aceştia, se evidențiază, în mod deosebit, Ioannes Koukouzeles (perioadă incertă sec. XII–XIV), originar din Dyrachium–Durazzo, Tracia.

Pe seama lui este pusă introducerea noilor semne cheironomice care au permis o dezvoltare muzicală ce va dăinui până în secolul al XIX–lea. Ioan Koukouzeles, alături de generația sa, va face noua „reformă" a muzicii bizantine[41], prin introducerea de noi semne, care să corespundă problemelor ridicate de noul curent apărut, al kalofonizării (sec. XIII–XVI, cu extensie din sec. IX–X, Man. Γ'. Bibl. Măn. Marea Lavră) şi care să permită interpreților o mai mare lejeritate în cântare, dar şi în compoziție.

În acelaşi timp, se poate observa o dezvoltare a şcolilor emergente din afara imperiului, cum este exemplul şcolii putnene cu Eustatie şi ceilalți, care reuşesc să păstreze tradiția, dar, în acelaşi timp să creeze opere noi fără să piardă din ethosul stilistic specific.

După această perioadă de tatonare şi închistare, începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, se poate observa o revenire, în spațiul cultural muzical constantinopolitan, a interesului pentru acordarea practicii cu teoria şi de adaptare la ethosul şi estetica societății civile.

În muzica religioasă creştină, apar noi abordări şi noi compozitori[42] ce vor duce această artă spre reforma de la începutul secolului al XIX-lea, iar în cea laică apar interpreți, care vor reuşi să reconcilieze teoria cu practica.

Trebuie menționat un alt aspect important: acela al greşitei păreri că muzica din Constantinopol orbitează în jurul celei persane, de care a fost infuzată o perioadă îndelungată.

În perioada de stagnare dintre secolele XV-XVI, muzicenii turci încercau să privească, în urmă, spre tradițiile muzicale islamice din spațiile geografice pe care le considerau a fi emblematice pentru ei. Herat-ul, capitală a sultanilor, şi Persia, unde cultura islamică se definise şi se dezvoltase, erau principalele izvoare generatoare de modele.

De aici erau aduşi muzicieni (invitați sau robiți) să înfrumusețeze viața cotidiană a *serai*-ului constantinopolitan.

Aceşti artişti erau numiți *acemler* – străini – şi au marcat puternic muzica din capitala otomană, în secolul al XVI-lea. Cu toate că se creionaseră diferențe între cele două spații culturale sonore, şi chiar entități distincte, totuşi, în mentalul colectiv al societății capitaliste de pe Bosfor, propria muzică era, în continuare, considerată o emanație a celei persane, opinie ce a durat până în prima jumătate a secolului următor (XVII), inclusiv.

[40] Figura cea mai importantă din Şcoala de la Putna, căruia îi sunt atribuite câteva dintre manuscrisele acestei şcoli. Datare certă pentru primul Antologhion al lui Evstatie 1511. Constantin Secară, *Şcoala muzicală de la Putna încontextul muzicii bizantine din secolul al XVI-lea, http://www.pitesti.ro*, (accesat la data de 10.09.2009).

[41] Nicolae Gheorghiță, *Chinonicul duminical în perioada post-bizantină (1453 – 1821) liturgică şi muzică,* Editura Muzicală, Bucureşti, 2007, p. 77 – 79.

[42] Anton Pann, *Bazul Teoretic şi Practic*, *Op.cit.*

Cea mai importantă personalitate, în partea secundă a secolului al XVII-lea, este prinţul Dimitrie Cantemir care, beneficiind de multipla pregătire muzicală, reuşeşte să identifice şi să exprime ştiinţific principiile teoretice care funcţionau în cotidianul sonor al vremii sale.

Cu toate că muzica (laică) era un element nelipsit al societăţii constantinopolitane din acele timpuri, ea nu se preda în şcoli publice ci fiecare doritor plătea profesori care îl pregăteau în particular[43].

Cantemir spune că „*în vasta cetate a Constantinopolului, unde rezidă curtea cea mai mare din lume, între atâţia amatori şi pricepători de muzică, abia vei găsi vreo trei-patru care să cunoască perfect fundamentul acestei arte*".[44]

Pare-se că tânărul principe era unul dintre cei care stăpâneau principiile de funcţionare a sistemelor sonore, aflate în uz în vremea sa, reuşind să sintetizeze totul într-o lucrare ce avea să se impună nu doar în lumea muzicienilor turci, ci şi a grecilor, şi a celor din pestriţa societate a capitalei otomane.

Trebuie menţionat că muzica şi stilurile create în Constantinopol sunt specifice doar acestui oraş, şi nu reprezintă muzica turcească tradiţională, ce are caracter şi stil componistic diferit; doar câteva oraşe din imperiul Otoman ca Izmir, Tesalonic şi cele din jurul capitalei, au mai preluat şi prezervat acest parfum sonor până în prezent.

Totodată, atragem atenţia asupra unei realităţi: cu toate relaţiile de care dispunea prinţul moldovean în capitala imperiului, nu era un apropiat al vreunui sultan, relaţiile sale cu liderii sub care a trăit în Constantinopol, fiind oficiale şi, cel mult, de îngăduinţă.

Este important să înţelegem aceste aspecte pentru a ne putea face o părere corectă despre contextul real în care se afla principele moldav.

Cantemir cunoştea foarte bine toate aspectele vieţii culturale mondene din capitala imperiului şi era un personaj îndrăgit şi apreciat în cercurile intelectuale ale vremii[45] din cadrul cărora avea şi ucenici în arta muzicii.

Astfel că, în momentul în care el îşi desăvârşeşte propria metodă de înţelegere a universului modal turc, deja avea studenţi ca nobilul grec Ralaki Eupragiotul, turcii Taşci-oğlu Sinek Mehmed şi Bardakci Mehmed Celebi (aceştia studiaseră muzica cu Kanbosu Mehmed Ağa, vestit maestru, şi s-au perfecţionat ulterior cu Dimitrie Cantemir) şi ceilalţi amintiţi anterior, Davul Ismail Efendi şi Latif Çelebi[46].

Tratatul cantemirian vine, după cum am arătat în cele expuse anterior, pe un fond de criză în spaţiul teoriei şi este alcătuit, la îndemnul propriilor cursanţi, funcţionând, de altfel, doar într-un cerc restrâns de cunoscători.

Kitâb-ü 'ilmi'l mûsikî'ala vechi'l hurûfât[47]

Cartea ştiinţei muzicii după felul literelor reprezintă primul tratat de teorie muzicală al secolelor XVI-XVIII în cuprinsul căruia acordul între teorie şi practică este realizat într-o manieră ştiinţifică, riguroasă, fără speculaţii şi analogii filosofice balast.

Putem afirma, conform evidenţelor, că Dimitrie Cantemir a devenit, în cei 15 ani de studiu asiduu, un maestru al limbajului muzical laic specific Constantinopolului, şi un etalon pentru generaţiile următoare, atât în sfera muzicienilor otomani, dar şi în comunităţile ne-musulmane (greci, români, ş.a.)[48].

În sprijinul acestei afirmaţii pot fi menţionate lucrări ale cronicarilor români, cum este cea a lui Ion Neculce în care autorul afirmă că prinţul moldav „*aşa ştia a zice bine în tambură că nici un ţarigrădean nu putea zice ca dânsul*"[49] sau tratatul de teorie a muzicii bisericeşti

[43] Eugenia Popescu-Judetz, p. 36, *apud* Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman, creşterea şi scăderea lui*, trad. Dr. Ios. Hodosiu, Ediţia Societăţii Academice Române, Bucureşti, 1876, p. 217, nota 17.

[44] *Ibidem.*

[45] Academia de Ştiinţe a Moldovei, *Dinastia Cantemireştilor,* pp. 166-169.

[46] Eugenia Popescu-Judetz, p. 17.

[47] Eugenia Popescu-Judetz, *Cartea ştiinţei muzicii după felul literelor*, pp. 157-265.

[48] Χρυσανθου, p. XXXVIII,nota γ.

[49] Ion Neculce, *Letopiseţul Moldovei* (1662-1743) în: Mihail Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*, *Op. cit.,* p. 300.

alcătuit de Chrysanthos de Madytos în prima jumătate a secolului al XIX-lea, unde, între cele opt cărți de importanță capitală pentru orice aspirant la titlul de maestru, este menționat şi tomul lui Cantemir[50] – dovadă scrisă a impactului provocat de această personalitate a culturii constantinopolitane.

Conform majorității cercetătorilor, cartea de teorie a fost redactată de Cantemir undeva între 1703 şi 1705[51], şi este structurată în două părți: prima teoretică şi cea secundă fiind o culegere de cântece (cuprinde 354 de piese muzicale).

Partea teoretică debutează cu expunerea sunetelor muzicale (33 de semne - combinație între cifre şi alfabetul arab) utilizate pe griful *tanbur*-ului şi considerate de prințul muzician ca suficiente pentru a reda orice compoziție.
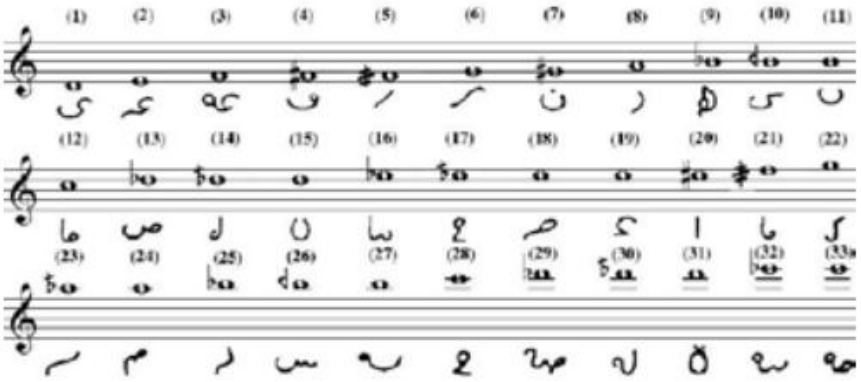
Nr. crt.	Nota	Litera	Sunetul
1.	$Re^1(d^1)$	ye	yegiah
2.	$Mi^1(e^1)$	ayn-he	ašîrân
3.	$Fa^1(f^1)$	ayn-he	'adjem ašîrânî
4.	Fa^1 diez (fis^1) de patru komme* mai sus	kaf	'irak
5.	Fa^1 diez (fis^1) de cinci komme mai sus	ra	rehavî
6.	$Sol^1(g^1)$	ra	rast
7.	Sol^1 diez (gis^1) de patru komme mai sus	nun	zirgüle
8.	$La^1(a^1)$	dal	dügiah
9.	Si^1 bemol (b^1) de cinci komme mai jos	he-ye	nihâvend
10.	Si^1 bemol (b^1) de o kommă mai jos	sin	segiah
11.	$Si^1(h^1)$	be	büselik
12.	$Do^2(c^2)$	cim-elif	cargiah
13.	Re^2 bemol (des^2) de cinci komme mai jos	sad	sabâ
14.	Re^2 bemol (des^2) de patru komme mai jos	lam	'uzzal
15.	$Re^2(d^2)$	he	nevâ
16.	Mi^2 bemol (es^2) de cinci komme mai jos	be-ye-elif	bâyatî
17.	Mi^2 bemol (es^2) de patru komme mai jos	ha	hisar
18.	Mi^2 (e^2)	ha-he	hüseynî
19.	Fa^2 (f^2)	ayn	'adjem
20.	Fa^2 diez (fis^2) de patru komme mai sus	elif	evč
21.	Fa^2 diez (fis^2) de cinci komme mai sus	mim-elif	mâhûr
22.	Sol^2 (g^2)	kef	gerdaniye
23.	La^2 bemol (as^2) de patru komme mai jos	šin-he	šehnaz
24.	$La^2(a^2)$	mim	mukhayyer
25.	Si^2 bemol (b^2) de cinci komme mai jos	lam-he	sünbüle
26.	Si^2 bemol (b^2) de o kommă mai jos	sin	tiz segiah
27.	Si^2 (h^2)	be-he	tiz büselik
28.	Do^3 (c^3)	cim	tiz cargiah
29.	Re^3 bemol (des^3) de cinci komme mai jos	sad-he	tiz sabâ
30.	Re^3 bemol (des^3) de patru komme mai jos	lam-he	tiz'uzzal
31.	$Re^3(d^3)$	he	tiz nevâ
32.	Mi^3 bemol (es^3) de cinci komme mai jos	be-ye-he	tiz bâyatî
33.	Mi^3 (e^3)	ha-he	tiz hüseynî

[50] Χρυσανθου, p. XXXVIII, nota γ.

[51] Eugenia Popescu-Judetz, p. 70; Owen Wright: *Demetrius Cantemir, The Collection of Notations*. Part II: Commentary, p. 4-8.

Tabelele anterioare sunt preluate din lucrarea Eugeniei Popescu-Judetz, fiind realizate prin raportare la sistemul turc modern de notare muzicală, dar nu concordă cu cele expuse de Dimitrie Cantemir în tratatul său.

Prima tentație, citind cele expuse în tratat, este de a considera că principele a indicat o structurare tetracordică de tip pitagoreic $T\ \frac{9}{8}\ T\ \frac{9}{8}\ ST\ \frac{256}{243}$ iar divizarea unui Ton întreg pe modelul *limma* + *comma* + *limma* $\frac{256}{243}\ \frac{531441}{524288}\ \frac{256}{243}$

Totuşi, încă din primele pagini, Cantemir ne pune în vedere faptul că sunetele propuse de el se împart în două categorii: perfecte şi imperfecte; primele au ca reper şirul armonicelor naturale, iar cele din a doua categorie se calculează conform indicațiilor autorului.

Aici apare o problemă de alegere a sistemului de divizare a octavei conform cu practica perioadei avută în vedere în acest studiu.

Deoarece nu avem informații scrise care să ajute în elucidarea acestui aspect, trebuie privit în perioadele anterioare sau următoare pentru a găsi o variantă plauzibilă. Cel mai important tratat este publicat de Chrisanthos de Madytos, în 1832, în Trieste, şi cuprinde sistemul divizionar propus de Al Farabi în sec. X. Acest sistem se apropie de intervalica arabă de astăzi fiind structurat în 68 de secțiuni, iar rapoartele intervalice sunt:

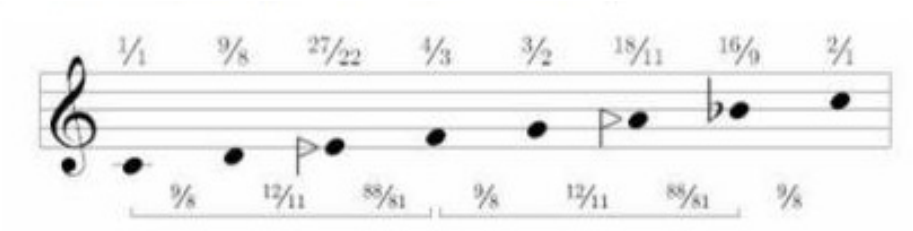

Deşi pare tentant, acest sistem divizionar nu corespunde descrierii făcute de Dimitrie Cantemir în tratatul său, întrucât nu permite o împărțire în care proporțiile intervalice să respecte, în general, înlănțuirea de ~ *limma* + ~ *comma* + ~ *limma*.

Nici varianta secționării după model pitagoreic nu reprezintă o soluție coerentă şi viabilă, deoarece, în tratat, ni se comunică faptul că nu toate sunetele au un corespondent la octava superioară[52].

Alt sistem de divizare a octavei poate fi cel indicat de şirul armonicelor naturale în care avem următoarele rapoarte intervalice:

$$\begin{array}{ccccccccccccc} \frac{1}{1} & & \frac{9}{8} & & \frac{5}{4} & & \frac{4}{3} & & \frac{3}{2} & & \frac{32}{27} & & \frac{15}{8} & & \frac{2}{1} \\ & \frac{9}{8} & & \frac{10}{9} & & \frac{16}{15} & & \frac{9}{8} & & \frac{9}{8} & & \frac{10}{9} & & \frac{16}{15} & \end{array}$$

Observația este că, urmărind indicațiile oferite de autor, sistemul octaviant de 53 de secțiuni este insuficient pentru a reda toate pozițiile sonore menționate. Posibile rezolvări divizionare vor fi identificate dar, cu siguranță, este necesar un număr suplimentar de semne

[52] Eugenia Popescu-Judetz, *Ibidem*, p. 199.

de alterație față de cel utilizat în muzica turcă modernă şi preferat, de altfel, şi de Eugenia Popescu - Judetz[53].

ARALIĞIN ADI	KOMA OLARAK DEĞERİ	DİYEZİ	BEMOLÜ	SİMGESİ
KOMA veya FAZLA	1	♯	♭	F
ERSİK BAKİYE	3	—	—	E
BAKİYE	4	#	𝄫	B
KÜÇÜK MÜCENNEB	5	𝄲	b	S
BÜYÜK MÜCENNEB	8	𝄳	𝄫	K
TANİNİ	9	𝄪	𝄫 𝄫	T

♯ diez de o kommă mai sus
♭ bemol de o kommă mai jos
} *komma (fazliye)* = 1\ *24 centi*

𝄲 diez de patru komme mai sus
𝄫 bemol de patru komme mai jos
} *lymma (bakkiye)* = 1\ *90 de centi*

𝄳 diez de cinci komme mai sus
b bemol de cinci komme mai jos
} *apotom (kücük müdjenneb)* = 1\ *114 centi*

𝄪 diez de opt komme mai sus
𝄫 bemol de opt komme mai jos
} *ton minor (büyük müdjenneb)* = 1\ *180 centi*

Doar două semne grafice corespund cu alteraţia utilizată în notaţia muzicii occidentale:
𝄪 𝄫 pentru tonul major - nouă komme *(tanini)* = 1\ *204 centi*

Pentru studiul prezent, vom aproxima sunetele indicate de Cantemir, care nu apar în studiile de până acum, cu săgeți, care vor simboliza o alterare ascendentă sau descendentă de la o înălțime sonoră aproximată (Tonul perfect de 13 secțiuni iar sistemul octaviant de 77), luând ca bază semnele utilizate în notația curentă turcă.

Ex. ¦ O § W R T Ž ® • ² „ ³
¨ †© s ‡ g ł A ˛ ° K ±

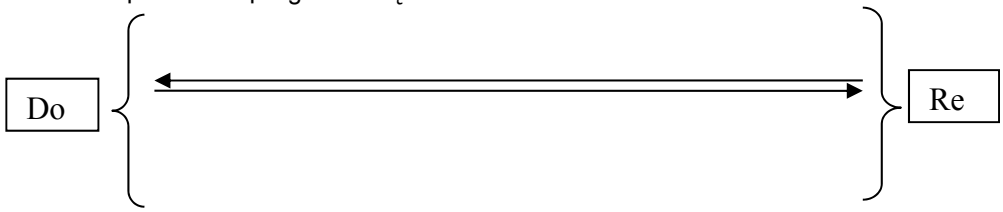

Astfel, în tabelul următor, pot fi comparate sunetele numite de prințul moldav în capitolul despre însuşirea sunetelor perfecte şi imperfecte cu varianta propusă în studiul Eugeniei Popescu-Judetz şi cu varianta aproximată conform celor menționate anterior.

[53] Eugenia Popescu-Judetz, *Ibidem*, pp. 84-87.

Nr. Crt.	Nota *cf* EPJ	Sunet c*f* Cantemir	Nota *cf* propunere
1	$Re^1(d^1)$	*yegiah*	Sol
2	$Mi^1(e^1)$	*ašîrân*	La
3	$Fa^1(f^1)$	*'adjem ašîrânî*	Si f
		Complementul (sensibila) tonului 'irak	La Ž/ (Si J)
4	Fa^1 r (fis^1) de patru komme mai sus	*'irak*	Si k
		sunet neutilizat ≠	(Si ±)/ Do t
5	Fa^1 … (fis^1) de cinci komme mai sus	*Rehavî cel nou*	Si
6	$Sol^1(g^1)$	*rast*	Do
		transpoziția sunetului sabâ	Re ł
7	Sol^1 r (gis^1) de patru komme mai sus	*zirgüle*	Do … (ReA)
8	$La^1(a^1)$	*dügiah*	Re
9	Si^1 F (b^1) de cinci komme mai jos	*nihâvend*	Mi f
		Complementul (sensibila) tonului segiah;gevešt-maye	Re Ž/ (Mi J)
10	Si^1 k (b^1) de o komma mai jos	*segiah*	Mi k
		Rehavî cel vechi	(Mi ±)/ Re t
11	$Si^1(h^1)$	*bûselik/nišabur*	Mi
12	$Do^2(c^2)$	*cargiah*	Fa
13	Re^2 F (des^2) de cinci komme mai jos	*sabâ*	Sol ł
14	Re^2A (des^2) de patru komme mai jos	*'uzzal*	Fa …
15	$Re^2(d^2)$	*nevâ*	Sol
16	Mi^2 F (es^2) de cinci komme mai jos	*bâyatî*	La ł
17	Mi2 A (es^2) de patru komme mai jos	*hisar*	Sol …
18	Mi^2 (e^2)	*hüseynî*	La
19	Fa^2 (f^2)	*'adjem*	Si f
		Complementul (sensibila) tonului evč	La Ž/ (Si J)
20	Fa^2 r (fis^2) de patru komme mai sus	*evč*	Si k
		sunet neutilizat ≠	(Si ±)/ Do t
21	Fa^2 … (fis^2) de cinci komme mai sus	*mâhûr*	Si
22	Sol^2 (g^2)	*gerdaniye*	Do

23	La^2 A (as^2) de patru komme mai jos	*šehnaz*	Do …
24	La^2(a^2)	*mukhayyer*	Re
25	Si^2 F (b^2) de cinci komme mai jos	*sünbüle*	Mi f
26	Si^2 k (b^2) de o komma mai jos	*tiz segiah*	Mi k
27	Si^2 (h^2)	*tiz bûselik*	Mi
28	Do^3 (c^3)	*tiz cargiah*	Fa
29	Re^3 F (des^3) de cinci komme mai jos	*tiz sabâ*	Sol ł
30	Re^3 A (des^3) de patru komme mai jos	*tiz'uzzal*	Fa …
31	Re^3(d^3)	*tiz nevâ*	Sol
32	Mi^3 F (es^3) de cinci komme mai jos	*tiz bâyatî*	La ł
33	Mi^3 (e^3)	*tiz hüseynî*	La

Urmărind sunetele notate în tabelul anterior precum şi semnele de alteraţie posibil a fi aplicate (din ex. nr.), pot fi observate diferenţe rezultate din faptul că principele, chiar dacă a considerat că instrumentul ales de el (*tanbur*) are însuşirea de a reda toate înălţimile utilizate în muzica vremii, încă din primele subcapitole, numeşte şi alte note sau tonuri, care existau în practică, dar pe care nu le introduce în sistemul său teoretic.

Cele spuse de autor, citite în cheia corespunzătoare, elucidează ceea ce pare de neînţeles şi anume că înălţimile imperfecte se aproximează în funcţie de tonurile perfecte[54] care, la rândul lor, depind de alţi factori (acordaj, talentul interpretului, pregătirea sa ş.a.) de aici rezultând un număr mai mare de variante şi variabile sonore.

Propunerea de a echivala tonul *yegiah* cu *Sol* în loc de *Re* a fost făcută în ideea de concordanţă cu colecţiile de muzică laică, publicate în secolul al XIX-lea, în Constantinopol, în notaţie neumatică neo-bizantină[55].

Tratatul cantemirian continuă cu capitolele despre moduri (*makam*), ritmuri (*usul*), execuţia pieselor în funcţie de cele trei tipuri de tactare/tempo *Mare*, *mică* şi *mai mică* ce corespund cu tactarea din muzica neo-bizantină (irmologic, stihiraric şi papadic)[56], încheindu-se cu impozanta colecţie de 351 de melodii notate conform metodei sale.

Toate aceste subiecte de analiză, pe baza tratatului de teorie muzicală al lui Dimitrie Cantemir, demonstrează complexitatea ilustrului personaj istoric ce continuă să fascineze cercetătorii din varii domenii de activitate şi să suscite noi studii ce au ca scop înţelegerea profundă a creaţiilor sale culturale.

Legat de partea secundă a operei sale teoretice, colecţia de cântece, s-a discutat, deseori, dacă -aşa cum tradiţia îi atribuie- Cantemir a compus şi piese cu text, ori s-a rezumat la creaţii instrumentale. Theodor Burada, preluând informaţii din tradiţia orală a Istanbulului de la început de secol XX, notează câteva piese, presupuse a fi aparţinut principelui moldovean - una dintre ele preluată şi de Eugenia Popescu-Judetz[57].

Pentru o abordare a subiectului legat de posibile opere muzicale cu text, este necesară o incursiune în epoca imediat următoare care a fost importantă nu doar prin domniile

[54] Eugenia Popescu-Judetz, *Ibidem*, pp. 197-200.

[55] Θεοδορου Φωκαεως„ *Κρηπης του Θεορητικου και πρακτικου της Εκκλησιαστικης Μουσικης*", (*Bazul teoretic şi practic al muzicii bisericeşti*), Εν Αθηναις, 1842.

[56] Anton Pann, *Bazul Teoretic şi Practic*, pp. 32-35.

[57] Burada T.T., *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei*, Bucureşti, 1911, p. 32-34.

fanariote, dar şi prin colportarea în Principatele Române a repertoriului de Constantinopol, ce cuprindea şi compoziţii cantemiriene.

Muzica fanariotă din Principatele Române

Conform cercetărilor întreprinse, până în prezent, de muzicologi ca Th. Stathis[58], Lykourgos Angelopoulos[59], Maria Alexandru[60], Nicolae Gheorghiţă[61] ş.a., muzica bizantină post-imperială (după 1453) a rămas nealterată în fond, atât în spaţiul liturgic, cât şi în cel extra-ecclesial.

Chiar dacă a existat tentaţia de a afirma apariţia unei sciziuni între cultura muzicală ante 1453 şi capacitatea de prezervare, prin reorganizare şi adaptare la noul cadru socio-administrativ a artelor bizantine, tratatele de specialitate ale vremii, precum şi colecţiile de imne liturgice sau reprezentările iconice sunt dovezi certe ale continuităţii fundamentată pe tradiţia orală - principalul vehicul de păstrare şi transmitere a acestor adevăruri esenţiale.

Dezvoltările ulterioare au produs schimbări la nivel formal (de tipul augmentării sau diminuării pieselor ca valoare temporală) însă, în privinţa principiilor de bază, generatoare de inovaţii, evoluţia s-a realizat pe premizele tradiţiei; orice noutate era ,,construită" pe ,,fundaţia" unui principiu sau chiar a unei compoziţii preexistente. Astfel, stilul muzical bisericesc şi, chiar, laic se dezvoltă prin înnoirea şi cosmetizarea celor deja aflate în uz.

În sprijinul acestor afirmaţii, pot fi amintite principalele momente reformatoare petrecute în spaţiul muzical aflat în discuţie, în corelaţie cu reprezentanţii marcanţi ai acestor perioade:

1. Sf. Ioannes Damaskenos – completează corpusul imnografic al Oktaichiei[62] şi selectează din multitudinea de moduri aflate în uz doar opt, 4 autentice si 4 plagale, considerate a fi baza de la care se pot forma celelalte.
2. Al Farabi – deşi, aparent, nu are legătură cu muzica bizantină, realitatea este că informaţiile culturale circulau independent de apartenenţa religioasă ori politică. În cazul său, ne referim la noile modalităţi de acordaj pentru instrumente, cum este cazul lăutei (oud) şi la o nouă modalitate de divizare a octavei[63].
3. Sf. Ioannes Koukouzeles – fie că adăugarea unui corpus de semne muzicale i-a aparţinut sau nu, important este de observat aspectul inovativ, pornind de la fondul semiografic deja existent. Introducerea unui corpus upgradat de semne cheironomice permite o manifestare mult mai complexă şi mai permisivă a afectelor în plan sonor[64].
4. Manuel Chrysaphes[65] – la „trecerea" dintre imperii. Prezintă informaţii importante despre practica şi problematicile interpretative în perioada sa. Sunt enumerate calităţile şi cunoştinţele pe care trebuie să le posede un muzician pentru a fi un artist desăvârşit.

---

[58] Gregorios Th. Stathis, *An Analysis of the Sticheron* Τον ήλιον κρύψαντα *by Germanos, Bishop of New Patras [The Old 'Synoptic' and the New 'Analytical' Method of Byzantine Notation]*, în „Studies in Eastern Chant", vol. IV (ed. Miloš Velimirović), 1979.

[59] Lykourgos Angelopoulos, *Vocile Bizanţului*, trad. din lb. franceză de prep. univ. drd. Adrian Sârbu, Asociaţia Culturală Byzantion, Iaşi, 2011, p. 28-29.

[60] Maria Alexandru, *O călătorie spre tezaurul nostru imnografic şi muzical: Paleografia cântului bizantin*, *I. elemente teoretice*, Iaşi, iulie 2010, p.3.

[61] Nicolae Gheorghiţă, *Chinonicul duminical în perioada post – bizantină (1453 – 1821) liturgică şi muzică,* Editura Sophia, Bucureşti, 2009, p. 27-40.

[62] Pr. Petre Vintilescu, *Despre poezia imnografică din cărţile de ritual şi cântarea bisericească*, tipărită cu binecuvântarea IPS Bartolomeu Arhiepiscopul Vadului, Feleacului şi Clujului, Ediţia a II – a, Cluj – Napoca, 2005, p. 72-73.

[63] Rodolphe D'Erlanger, *La Musique Arabe*, Tome I, *Al-Fārābi*, *Grand Traité de la Musique* (*Kitābu al-mūsīqī al-kabīr livres I et II*), traduction fraçaise, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1930.

[64] Nicolae Gheorghiţă, *Chinonicul duminical în perioada post – bizantină (1453 – 1821) liturgică şi muzică,* Editura Muzicală, Bucureşti, 2007, p. 77 – 79.

[65] Manuel Chrysaphes – *On the theory of the Art of Chanting and on certain Erroneous Views That Some Hold About it*. Text, Translation and Commentary by D. E. Conomos (CSRM vol. II), Wien, 1985.

5. Dimitrie Cantemir – conform lui Chrysanthos de Madytos, opera muzicală a principelui este utilă nu doar cântăreților otomani, ci şi celorlalți din afara islamului[66]. Tratatul său cuprinde soluții şi pentru problematizările existente în muzica bizantină.

6. Petros Peloponnesios[67] - considerat a fi „principalul vinovat" pentru introducerea unor structuri makamice în ethosul modal bisericesc. În realitate, într-o perioadă de căutări în direcția identificării de noi limbaje de expresie corespunzătoare esteticii vremii, el oferă noi posibilități şi metode componistice, extinzând, sintactic şi morfologic, vocabularul muzical.

7. Chrysanthos de Madytos[68] – propune sistemul lui Al Farabi de divizare a octavei în 68 de secțiuni şi încearcă „alinierea" la structurile octaviante apusene, însă fără a se îndepărta de ethosul muzical tradițional.

La o analiză sumară a diferitelor compoziții din perioadele amintite, pot fi identificați parametri de funcționare corespunzători ethosului sonor de sorginte orientală (fie el bizantin, otoman, persan sau arab), ca parte a practicii tradiționale încă din Antichitate, fiind amintiți, ocazional şi incidental, în diferite tratate, în decursul vremii.

Limbajul muzical utilizat, structurile intervalice, genurile modale, direcția modală, cadențele utilizate, modulațiile, formulele melodice, textura, ritmul, textul, semiografia- sunt doar câteva dintre principiile fundamentale de care aminteam în paragraful anterior.

Tradiția presupune prezervarea acestor „reguli" şi transmiterea lor pe cale orală prin metoda Dascăl-Discipol, ce a funcționat cu succes, până în prezent[69].

În Principatele Române, în perioada fanariotă, muzicienii vremii – psalții şi boierii educați în arta cântului – au preluat, prin intermediul Bisericii (tezaur sonor utilizat ca izvor de inspirație încă din primele secole creştine de locuitorii celor două areale[70]), principiile teoretice, precum şi aplicațiile practice necesare în actul componistic contemporan.

Muzica sec. XVIII-XIX, creată în cele două regiuni, se evidențiază printr-un sincretism sonor copiat după cel constantinopolitan[71] în cadrul căruia elemente româneşti se împletesc deopotrivă cu cele greceşti, turceşti şi cele bisericeşti.

Fanarioții - nume generic pentru familiile greceşti provenite din cartierul Fanar din Constantinopol - au guvernat Principatele Române, în numele Sublimei Porți, începând cu 1711, în Moldova, şi 1714, în UngroVlahia [5] şi până în 1821. Timp de peste un secol, 31 de principi din 11 familii fanariote au guvernat cele două provincii de 75 de ori, iar această perioadă a fost numită „fanariotă".

Odată cu numirea fiecărui guvernator de către otomani, acesta primea în dar şi o formație militară – *mechterchane*, ca semn al importanței cu care sultanul îl investea. Pe lângă suita domnească, veneau şi muzicieni (parte ai staff-ului sau în trecere, cu diferite probleme), în mod uzual creştini, cunoscători ai *ifosului* (stilului) ecclesiastic, dar şi al celui laic. Au rămas mărturii şi documente despre virtuozi vocali şi interpreți la diferite instrumente ca Ianku Malaxa, Nikephoros Kantouniares, Dionysios Photeinos,[72] Arif Aga, Neculai Burcaşu, vornicul

[66] Χρυσανθου Αρχιεπισψοπου Διρραχιου τοθ εκ Μαδυτων, «Θεορητικον Μεγα της Μουσικης», (*Marele Theoretikon al Muzicii*), εν Τεργεστη, εν της τυπογραφιας Μιχαηλ Βαις (Michele Weis), 1832, p. XXXVIII – nota γ.

[67] Anton Pann, *Bazul Teoretic şi Practic al Muzicii Bisericeşti sau Gramatica Melodică*, Bucureşti, Tipărit întru a sa tipografie de muzică bisericească, 1845, p. XVIII – XL.

[68] Χρυσανθου Αρχιεπισψοπου Διρραχιου τοθ εκ Μαδυτων, «Θεορητικον Μεγα της Μουσικης», (*Marele Theoretikon al Muzicii*), εν Τεργεστη, εν της τυπογραφιας Μιχαηλ Βαις (Michele Weis), 1832.

[69] Eric Bernard Ederer, *The Theory and Praxis of Makam in Classical Turkish Music 1910-2011*, PhD dissertation, University of California-Santa Barbara, September 2011, p. 17, nota 15.

[70] Nicolae Filimon, *Lăutarii şi compozițiunile lor*, *http://ro.wikisource.org/wiki/ Lăutarii_şi_compozițiunile_lor#cite_ref-1,* (consultat la data de 28.02.2013).

[71] Nicolae Gheorghiță, *Byzantine Chant between Constantinople and The Danubian Principalities – Studies in Byzantine Musicology*, editura Σοφια (Sophia), Bucharest, 2010, pp. 1-83.

[72] Nicolae Gheorghiță, *Byzantine Chant*…, pp. 10-33.

Iordachi Bucşenescu, banul Iancu Peristeli, vornicul Alecu Paşcanu, postelnicul Manolache Drăghici[73], ş.a.

După cum se poate observa, muzicienii vremii proveneau nu doar din mediul religios, ci şi din rândul boierilor sau al târgoveților înstăriți, aceştia studiind arta sunetelor fie în particular, fie în cadrul şcolilor deschise pe lângă mănăstiri sau pe lângă Curtea Domnească.

Alături de muzicienii turci şi greci, găsim indicate şi nume de români, dovadă că nu doar în strana bisericii elementul autohton era prezent, ci şi în spațiul extra-ecclesiastic, constituind un factor important în demersul înțelegerii corecte şi coerente a cadrului cultural şi social din epoca menționată în paragrafele anterioare.

Repertoriul muzical din perioada fanariotă este în cea mai mare parte de „inimă albastră", dar colportează şi compoziții anterioare - creațiile lui Dimitrie Cantemir, şi ulterioare - adaptări după diverse arii de operă şi vodevil, păstrând „parfumul" oriental.

Cu toate că domnitorii fanarioți au considerat numirea lor în Principate propice pentru o înavuțire rapidă, sărăcind prin taxe şi impozite populația, din punct de vedere cultural, această perioadă propune un cadru favorabil pentru dezvoltarea şi diversificarea ofertei artistice literare, sonore şi vizuale, în interiorul căruia au crescut şi s-au remarcat şi exponenți ai societății româneşti ca Mihalache Moldovlahul, Veniamin Costaki, Anton Pann, Macarie Ieromonahul, Dimitrie Suceveanu, Nicolae Filimon şi mulți alții[74].

Compozitorii acestei epoci, fie greci, români, turci sau alte neamuri, creează opere muzicale religioase şi/sau laice, utilizând tezaurul lexical muzical transmis prin tradiție, cu parametrii şi regulile discutate în paginile anterioare, dezvoltând şi/sau adaptând componentele constitutive la valori culturale şi spirituale proprii, alterând sensul lor inițial.

Simbioza sonoră se realizează în simultaneitate şi totuşi diferit, prin impregnarea aceloraşi moduri utilizate cu elemente provenite din ethosul personal al fiecărui neam, rezultatul fiind un polisemantism melodic şi armonic greu de tradus în limbaje muzicale ne-modale de tipul tonalismului occidental, şi care, în acelaşi timp, oferă ascultătorului o informație inteligibilă, la fel de reală şi adevărată pentru fiecare în parte: grec, turc sau român.

Creațiile acestei epoci se particularizează prin locul naşterii lor – Principatele Române, dar şi prin îmbinarea de forme şi ritmuri muzicale provenite din cele trei tradiții, deosebite de practica curentă a Polisului.

Astfel, găsim combinate şi alăturate în forma de suită otomană (*fasıl*) compoziții şi *usuli*[75] de tipul *beste*, *semai*, *yürük semai*, specifice formei amintite, cu structuri ritmice întâlnite în dansurile româneşti (*hora*), dar şi cazuri de preluări ale unor cântece de circulație, adaptarea lor la limba română şi modificarea formei inițiale prin inversarea părților.

În colecția de cântece a lui Anton Pann, *Spitalul Amorului*, se regăsesc creații muzicale compuse, inițial, în limba greacă sau turcă, iar, prin traducere şi adaptare melodică, au intrat în repertoriul uzual al interpreților ocazionali şi al lăutarilor români, cum este *D'ai şti sufleţelul meu*, variantă posibilă după *Usküdar'a gider iken*, din repertoriul turcesc constantinopolitan.

Sunt şi cazuri când elemente sonore de tradiție românească ajung parte constitutivă a repertoriului utilizat de popoare din Orient, un bun exemplu fiind *Longa* - formă muzicală întâlnită cu precădere la turci şi arabi, ce a fost preluată în perioada turcocrației din Principatele Române - în fapt, *Hora* cu structura ritmică specifică (2/4), dar organizată melodic în 3 *chane* (părți), prima având şi rol de refren (*teslim*)[76].

---

[73] Mihail Gr. Posluşnicu, *Istoria musicei la români, de la Renaştere până-n epoca de consolidare a culturii artistice*, cu o prefață a domnului Nicolae Iorga, Cartea Românească, Bucureşti, 1928, pp. 521-522.

[74] Nicolae Gheorghiță, *Byzantine Chant…*, pp. 37-82.

[75] Cicluri ritmice, organizate riguros în grupe şi structuri ce însoțesc melodiile, cu afinitate pentru anumite forme şi makamuri. Ex. *aksak semai* şi *yuruk semai*, singurele utilizate în forma de *Saz Semai*.

[76] Eric Bernard Ederer, *The Theory and Praxis of Makam in Classical Turkish Music 1910-2010*, a dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree Doctor in Philosophy in Music, University of California, Santa Barbara, September 2011, p. 582;

http://en.wikipedia.org/wiki/Longa_(Middle_Eastern_music) consultată la data de 01.03.2013.

Pentru a înțelege aceste expuneri şi în susținerea celor afirmate, am ales o lucrare muzicală preluată din colecția de cântece a lui Anton Pann, *Spitalul Amorului*: *Vai, ce ceas, ce zi, ce jale*[77], comparând-o cu variantele din tradițiile greacă şi turcă.

Ti megali simphora este atribuită prin tradiție principelui Dimitrie Cantemir, aspect ce constituie subiectul unui articol al muzicologului Gheorghe Ciobanu[78]. Compoziția se regăseşte în colecția *Pandora*[79], publicată de Th. Phokaeos în 1843, cu titlul de *Beste*, makam *Nisaburek*, usul *Sofian*, şi în *Spitalul Amorului*[80], colecție de cântece publicată de Anton Pann, în 1852, intitulată *Cântecul 38 După cel grecesc „Ti megali simfora"*.

Pentru a lansa o analiză a variantelor, este necesară cunoaşterea parametrilor de funcționalitate ce vor constitui subiectul cercetării, coroborată cu stabilirea paternității şi identificarea cadrului cultural şi temporal căruia îi aparțin compozițiile.

În privința paternității, în articolul său, muzicologul Gheorghe Ciobanu citează lucrarea lui T. T. Burada, *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei*[81], colecție de compoziții atribuite principelui moldav, preluate în decursul cercetărilor în Orient, din manuscrisele aflate în posesia lui Rauf Yekta Bey şi din manuscrisul no. 4.023, aflat în Biblioteca Națională din Paris. În colecția amintită, este notat un *Beste* în makam *Nisaburek*, usul *Muhammes*[82] a cărui melodie coincide 90% cu varianta publicată în *Pandora*, dar conținutul poetic este diferit de cel al variantei greceşti.

Un alt aspect, dezvoltat de Gheorghe Ciobanu, este acela al surselor utilizate de Anton Pann în redactarea variantei româneşti.

O primă sursă ar putea fi colecția *Pandora*, publicată în 1843, în Constantinopol, dar, acelaşi emerit cercetător, identifică un alt manuscris, anterior publicației, redactat în limba greacă, la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti, cu numărul 784, aproximat ante 1820, în cuprinsul căruia se regăseşte melodia, atât în notație pre-hrisantică, f. 168^{r}, cât şi în notație hrisantică[83], f.189^{v}.

Titlul colecției este *Poezii şi cântece lirice ale arhon postelnicului Gheorghe Şuțu*, puse pe note de Nikephoros din Chios, elev al acestui poet şi compozitor fanariot[84] şi constituie, în accepțiunea lui Gheorghe Ciobanu, sursa plauzibilă care ar fi servit ca inspirație pentru Anton Pann[85].

O altă opinie, în ceea ce priveşte autorul, este propusă de muzicologul Nicolae Gheorghiță care consideră că piesa adusă în discuție îi aparține lui Gheorghe Şuțu, conform manuscrisului MS nr. 784 BARB[86], citat mai sus şi de Gheorghe Ciobanu, deoarece, în titlu, apare indicația făcută de Nikephoros că acest cântec a fost compus de postelnic pentru fiica sa moartă şi a fost *tonisit* de el (Nikephoros n.n.).

Deoarece ambele surse, citate de Gheorghe Ciobanu şi de Nicolae Gheorghiță, reprezintă probe veridice, metoda comparatistă poate constitui o alternativă în vederea analizării şi elucidării aspectelor privitoare la compozitor şi operă.

În acest sens, alături de Manuscrisul nr. 784 din BARB şi de publicația lui T. T. Burada din 1911, este necesară extinderea materialului de analiză, prin încorporarea colecției

---

[77] Anton Pann, *Spitalul Amorului sau Cântătorul Dorului*, Ediția a II-a, Broşura VI, în tipografia sa, Bucureşti, 1852, p. 147-154.

[78] Gheorghe Ciobanu, *Un cântec al lui Dimitrie Cantemir în Colecția lui Anton Pann*, în *Studii de Etnomuzicologie şi Bizantinologie*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, Bucureşti, 1974, pp. 154-171.

[79] Theodorou Parashou Phokaeos, *I Pandora*, 2 vol., în tipografia Patriarhiei Ecumenice, Constantinopol, 1843, pp. 1-5.

[80] Anton Pann, *Ibidem*, pp. 69-73.

[81] T. T. Burada, *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei*, extas din Analele Academiei Române, seria II - Tom. XXXII, Memoriile Secțiunii Literare, Bucureşti, 1911.

[82] T. T. Burada, *Ibidem*, p. 32-34.

[83] Gheorghe Ciobanu, *Ibidem*, p. 164-165; MS 784 BARB f. 168^{r} – 173^{v}.

[84] Nicolae Gheorghiță, *Byzantine Chant*…, pp. 64-65.

[85] Gheorghe Ciobanu, *Ibidem,* pp. 154-169.

[86] Nicolae Gheorghiță, *Byzantine Chant*…, pp. 64-65.

Pandora publicată în Constantinopol şi a volumelor realizate de Anton Pann sub titlul *Spitalul Amorului*.

Printr-o expunere sinoptică a celor două variante în limba greacă şi cea în turcă, se poate observa că, între ele, există similitudini la nivel melodic, în proporție de peste 90, în timp ce textul diferă ca tematică şi redare poetică.

Toate trei versiunile sunt compuse în forma de *Beste*, în makam *Nisaburek*, dar variantele greceşti au usul *Sofian* (4/4), în timp ce melodia turcească are usul *Muhammes* (16/4 sau 32/4).

În urma analizării celor trei variante, Gheorghe Ciobanu concluzionează că Anton Pann a folosit ca sursă de inspirație varianta grecească şi anume manuscrisul 784 BARB, însă, conform opiniei sale, doar primele 5 fraze melodice corespund cu cele din versiunea grecească, restul fiind rezultatul spiritului creativ al lui Anton Pann.

Pentru identificarea celorlalte strofe aparent existente doar în colecția lui Anton Pann, trebuie observată publicația lui Phokaeus şi MS 784, unde *Beste*-ul *Ti megali simphora* este urmat de două compoziții: *Semai*-ul *Beste*-ului, usul *Semai*[87] şi *Yürük Semai* în forma *Nakış*[88], ambele în makam *Nisaburek*. Această continuare nu apare în culegerea realizată de Burada, drept pentru care poate fi utilizată doar în analiza variantelor primei piese.

Metoda comparativă şi expunerea sinoptică amintite mai sus, pot fi instrumente de real ajutor în demersul analitic al prezentului studiu. Pentru o abordare optimă şi eficace, este recomandată identificarea documentelor care conțin varianta completă, în raport cu melodia din *Spitalul Amorului*. După cum a fost menționat anterior, textul grecesc este diferit de cel turcesc; în primul text, este deplânsă moartea unei tinere fiice, în timp ce, în cel de al doilea, se invocă prezența iubitei, într-o formulare ce aminteşte de scrierea vetero-testamentară *Cântarea Cântărilor*.

Prin schematizare, pot fi identificate structurile melodice ale celor patru variante din publicațiile prezentate în paginile precedente, cu mențiunea că, în prezentul studiu, se va analiza doar compoziția *Beste*, celelalte două urmând a fi comentate, ulterior, doar prin prisma colecțiile în care apar – *Pandora*, MS 784 BARB şi *Spitalul Amorului*.

a) <u>*Beste*, colecția grecească *Pandora* (1843)</u> – 4 strofe

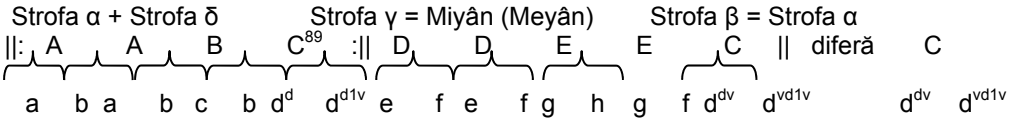

b) <u>*Beste*, varianta turcească - colecția T. T. Burada (a doua jum. sec. XIX)</u> – 1 strofă

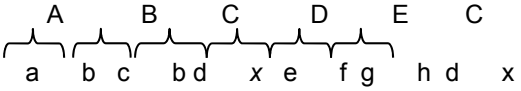

c) <u>*Beste*, manuscrisul 784 BARB, f. 168-174, în lb. greacă (~ 1820)</u> – 4 strofe

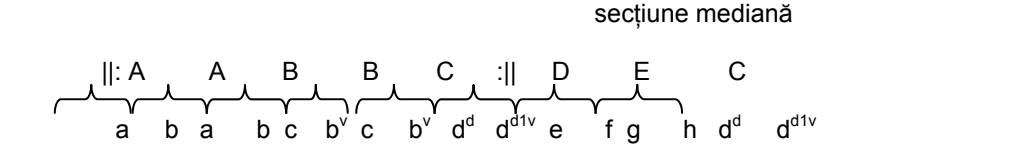

[87] Theodorou Parashou Phokaeos, *Ibidem,* pp. 6-8.

[88] Theodorou Parashou Phokaeos, *Ibidem,* pp. 8-10.

[89] În versiunile ***a***, ***b***, ***c*** şi ***d*** secțiunea **C** indică momentul *Terennüm* (refren, de regulă *aman*, *vai*, *veilu*, etc.).

d) *Beste*, colecția *Spitalul Amorului* (1852) – 4 strofe

Strofa I = Strofa α Strofa a II-a = Strofa γ Strofa a III-a = Strofa α Strofa a III-a = Strofa γ

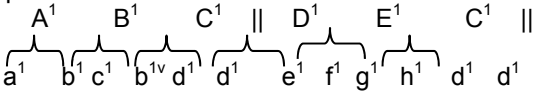

De menționat este faptul că toate frazele melodice din cele patru variante sunt uşor diferite de corespondentele lor, efect rezultat din interpretarea diferită a ornamentelor – stiluri diferite, dar şi din construcția piesei în ansamblu.

În schema melodică ***b***, este observabilă o ciclicitate, prin faptul că C revine după fiecare grup de două fraze melodice, în timp ce în ***a*** şi în ***c*** este evidentă dezvoltarea melodiei prin tehnica repetiției şi augmentării, având ca element de raportare textul; ***d*** - traducere/adaptare după o versiune grecească – prezintă similitudini formale cu ***b*** extinse pe parcursul a două strofe însă nu pot fi identificate formule asemănătoare, decât prin intermediul celor două variante greceşti.

În muzica otomană (clasică turcească), *Beste* reprezintă o formă vocală laică în genul *Gazel*-ului[90], în general cu versuri în *catren,* motiv pentru care mai sunt numite şi *murabba* (de patru). Cele patru linii ale strofei sunt numite *Zemin-hâne* (*fundație*, prima parte a piesei în cadrul căreia este prezentat şi identificat makam-ul), *Nakarat-hâne* (*cor*), *Miyân-hâne* (partea mediană, aici se poate dezvolta şi modula) şi din nou *Nakarat-hâne* (revenirea în makam-ul de bază).

Ritmic, pentru forma de *Beste* se utilizează *usûl*-i „majori" (mari, dezvoltați) de tipul *Muhammes* (16/4 sau 32/4) în timp ce modurile ritmice „minore" (mici, simple) ca *Sofian* (4/4), *Semai* (3/4) sau *Nim Sofian* (2/4) sunt utilizate cu precădere în genul *Şarkı* (formă vocală laică devenită populară în perioada sultanului Selim al III-lea; considerată a fi o formă uşoară ce a înlocuit *Beste*).

Urmărind structurile melodice şi formale ale fiecărei versiuni, ***b***-ul este constituit într-o formă unitară cu caracter ciclic, fără repetiții atipice şi corespunde şi ritmic şi formal descrierii formei de *Beste*, în timp ce versiunile greceşti şi cea românească respectă în linii mari caracterul structural indicat în titlu, dezvoltat pe parcursul a patru strofe.

Se poate concluziona că melodia turcească din colecția lui T. T. Burada le precede pe celelalte, servind acestora din urmă ca element inspirativ creativ pentru dezvoltarea lor într-o suită vocală, urmărind ideea textului.

Având în vedere că MS 784 BARB este aproximat ante 1820, melodia din colecția lui Burada a fost creată în decursul secolului al XVIII-lea.

Nu se poate afirma cu certitudine că piesa îi aparține lui Dimitrie Cantemir, deoarece nu apare în colecțiile sale nici-o compoziție cu text, ci doar melodii instrumentale, dar este posibil ca această versiune să fi servit ca eşafodaj pentru Gheorghe Şuțu Postelnicu în compunerea tristului *Beste* închinat fiicei sale decedate timpuriu.

În cele două colecții greceşti, compoziția integrală cuprinde *Beste* – usul *Sofian*, *Semai*-ul *Beste*-ului - usul *Semai* şi *Yürük Semai* în forma *Nakış*[91], toate în makam *Nisaburek*, ceea ce indică poziționarea ei în cadrul unei suite vocale (*fasl-i hânende*).

Versiunea românească urmează caracterul formal şi conturul melodic general prezent în MS 784 BARB, dar cu schimbări de poziție ordinală şi de restructurare internă a discursului melodic.

Este posibil ca sursa pentru versiunea lui Anton Pann să fie o altă variantă, aflată în circulație în Țările Române, care să nu fi fost notată anterior, ci cunoscută prin tradiția orală –

[90] Formă vocală semi-improvizatorică – *taxim* vocal - cu versuri şi ritm liber.

[91] Formă poetică-melodică în cadrul căreia primele două linii ale versurilor se succed unul după celălalt, în timp ce al treilea vers este constituit de *terennüm*. Urmează al patrulea vers iar apoi revine *terennüm*. Astfel, această formă conține două părți (*hane*) şi două *terennüm*.

vehicul diseminator al culturii muzicale din epocă. Cercetările ulterioare vor aduce, cu siguranță, mai multe informații referitoare la acest cântec, în special, dar şi la epoca prezentată, în general. Chiar dacă am analizat, schematic şi succint, melodia *Ti megali simphora*, se poate observa specificul componistic al muzicii orientale din punct de vedere al formei, melodiei şi ritmului şi, mai ales, la nivelul ethosului.

După cum s-a precizat în paginile anterioare, muzica Perioadei fanariote, creată în Principatele Române, prezintă trăsături şi elemente originale născute prin sintetizarea celor trei filoane tradiționale şi care suscită un interes actual pentru muzicologi, dar şi pentru cercetătorii trecutului cultural românesc fie ei istorici, antropologi, etnologi sau analişti aparținând altor ramuri ale ştiințelor sociale.

Concluzii

Dimitrie Cantemir a lăsat cel mai important tratat de muzică din capitala Imperiului Otoman al secolelor XVII-XVIII şi, în acelaşi timp, a influențat generațiile ulterioare de muzicieni prin impunerea unei direcții concise şi în concordanță cu realitățile cotidiene ale societății culturale din vremea sa.

Colecția de melodii, unele aparținându-i, a rămas până astăzi, ca având cel mai mare număr de piese instrumentale, majoritatea aparținând muzicii savante de curte (sarai), iar prin capitolele teoretice furnizează muzicologilor moderni date valoroase despre estetica, stilul şi gustul epocii în care a trăit şi a creat.

Prezentul studiu reprezintă doar o succintă incursiune în spațiul sonor al secolelor XVII - XIX, pornind de la Dimitrie Cantemir, fascinantul principe moldav, care a reuşit să creeze o operă vastă în domenii diverse ale ştiințelor din vremea sa, lăsând informații importante pentru cercetătorii interesați să cunoască istoria sud-estului european şi a societății otomane din perioada menționată, urmând ca subiectele abordate să fie dezvoltate într-o serie de articole şi conferințe de către autor.

Bibliografie

*** Academia de Ştiințe a Moldovei, *Dinastia Cantemireştilor,* (sec. XVII-XVIII), Coordonator, redactor ştiințific, acad. Andrei Eşanu, ed. Ştiința, Chişinău, 2008.

MS 784 BARB f. 168^{r} – 173^{v}.

http://en.wikipedia.org/wiki/Longa_(Middle_Eastern_music) consultată la data de 01.03.2013.

http://www.papyrology.ox.ac.uk/POxy/,
https://en.wikipedia.org/wiki/Oxyrhynchus_Papyri, consultate la data de 07.12.2015.

The New Grove - *Dictionary of Music and Musicians*, second edition, edited by Stanley Sadie, Executive Editor John Tyrrell, Grove, 2001, P.

ALEXANDRU, Maria, *O călătorie spre tezaurul nostru imnografic şi muzical: Paleografia cântului bizantin*, *I. elemente teoretice*, Iaşi, iulie 2010.

ANGELOPOULUS, Lykourgos, *Vocile Bizanțului*, trad. din lb. franceză de prep. univ. drd. Adrian Sârbu, Asociația Culturală Byzantion, Iaşi, 2011.

BURADA, T.T. *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei*, extas din Analele Academiei Române, seria II - Tom. XXXII, Memoriile Secțiunii Literare, Bucureşti, 1911, p. 32-34.

CANTEMIR, Dimitrie, *Viața lui Constantin Vodă Cantemir* (Vita Constantini Cantemyrii), traducere românească de N. Iorga, ediție nouă, îngrijită de Liliana Iorga, Editura Scrisul Românesc, Craiova.

CANTEMIR, Dimitrie, *Istoria Imperiului Otoman, creşterea şi scăderea lui*, trad. Dr. Ios. Hodosiu, Ediția Societății Academice Române, Bucureşti, 1876.

COSTIN N., *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Ştefan sin Vasile-Vodă […] (1662–1711*), în *Cronicile României sau Letopiseţele Moldovei şi Valahiei*, vol. II, ed. a II-a, Bucureşti, 1872.

ERIC Bernard Ederer, *The Theory and Praxis of Makam in Classical Turkish Music 1910-2010*, a dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree Doctor in Philosophy in Music, University of California, Santa Barbara, September 2011.

FELDMAN, Walter, *Music of the Ottoman Court: makam, composition and the early Ottoman instrumental repertoire*, Volumul 10 din Intercultural Music Studies, VWB-Verlag für Wissenschaft und Bildung, 1996.

FILIMON, Nicolae, *Lăutarii şi compoziţiunile lor*, http://ro.wikisource.org/wiki/Lăutarii_şi_compoziţiunile_lor#cite_ref-1, (consultat la data de 28.02.2013)

GABRIEL Hieromonachos – *Abhandlung uber den Kirchengesang*. Herausgegeben von Christian Hannick und Gerda Wolfram (CSRM vol. I), Wien, 1985.

GEORGIOS Pachymeres, *Syntagma tōn tessarōn mathēmatōn, arithmētikēs, mousikēs, geōmetrias kai astronomias*, http://www.britannica.com/ EBchecked/topic/ 437552/George-Pachymeres (consultată la data de 15.04.2011).

GHEORGIȚĂ, Nicolae, *Chinonicul duminical în perioada post – bizantină (1453 – 1821) liturgică şi muzică,* Editura Sophia, Bucureşti, 2009.

GHEORGIȚĂ, Nicolae, *Chinonicul duminical în perioada post – bizantină (1453 – 1821) liturgică şi muzică,* Editura Muzicală, Bucureşti, 2007.

GHEORGIȚĂ, Nicolae, *Byzantine Chant between Constantinople and The Danubian Principalities – Studies in Byzantine Musicology*, editura Σοφια (Sophia), Bucharest, 2010.

IORGA, Nicolae, *Bizanț după Bizanț*, Traducere după originalul în limba franceză intitulat „Byzance apres Byzance" de Liliana Iorga –Pippidi, Bucureşti, Editura 100+1 GRAMAR, 2002.

MANUEL Chrysaphes – *On the theory of the Art of Chanting and on certain Erroneous Views That Some Hold About it*. Text, Translation and Commentary by D. E. Conomos (CSRM vol. II), Wien, 1985.

Θεοδορου Φωκαεως „ *Κρηπης του Θεορητικου και πρακτικου της Εκκλησιαστικης Μουσικης*", (*Bazul teoretic şi practic al muzicii bisericeşti*), Εν Αθηναις, 1842.Pann, Anton, *Bazul Teoretic şi Practic al Muzicii Bisericeşti sau Gramatica Melodică*, Bucureşti, *Tipărit întru a sa tipografie de muzică bisericească,* 1845.

MARIN Constantin, *Anthropological worldview in Dimitrie Cantemir's Descriptio Moldavae*, în Antropologie şi Cultură, Colecția Zilele Rainer, Ed. Niculescu, Bucureşti 2014.

POSLUŞNICU, Gr. Mihail, *Istoria musicei la români, de la Renaştere până-n epoca de consolidare a culturii artistice*, cu o prefață a domnului Nicolae Iorga, Cartea Românească, Bucureşti, 1928.

PANN, Anton, *Spitalul Amorului sau Cântătorul Dorului*, Ediția a II-a, Broşura VI, în tipografia sa, Bucureşti, 1852.

PANȚIRU, Grigore, *Notația şi Ehurile Muzicii Bizantine*, Bucureşti, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1971Popescu-Judetz, Eugenia, *Dimitrie Cantemir. Cartea ştiinței muzicii*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, Bucureşti, 1973.

SECARĂ, Constantin*, Şcoala muzicală de la Putna în contextul muzicii bizantine din secolul al XVI-lea,* http://www.pitesti.ro **,** (accesat la data de 10.09.2009).

SULZER, Fr. J., *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens*, in *Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte,* vol. I; Wien, Rudolf Gräffer, 1781.

STATHIS, Gregorios Th., *An Analysis of the Sticheron* Τον ήλιον κρύψαντα *by Germanos, Bishop of New Patras [The Old 'Synoptic' and the New 'Analytical' Method of Byzantine Notation]*, în „Studies in Eastern Chant", vol. IV (ed. Miloš Velimirović), 1979.

RODOLPHE, D'Erlanger, *La Musique Arabe*, Tome I, *Al-Fārābi*, *Grand Traité de la Musique* (*Kitābu al-mūsīqī al-kabīr* livres I et II), traduction fraçaise, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1930.

TIBERIU Al., *Folcloristică. Organologie. Muzicologie*. Studii, Bucureşti, 1980, *Dimitrie Cantemir şi muzica orientală*.

THEODORU, Parashou Phokaeos, *I Pandora*, 2 vol., în tipografia Patriarhiei Ecumenice, Constantinopol, 1843, p. 1-5.

VASILIEV, A.A., Istoria Imperiului Bizantin, Ed. Polirom, Bucureşti, 2010.

VINTILESCU Petre, *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual şi cântarea bisericească*, tipărită cu binecuvântarea IPS Bartolomeu Arhiepiscopul Vadului, Feleacului şi Clujului, Ediția a II – a, Cluj – Napoca, 2005.

Χρυσανθου Αρχιεπισψοπου Διρραχιου τοθ εκ Μαδυτων, «Θεορητικον Μεγα της Μουσικης», (*Marele Theoretikon al Muzicii*), εν Τεργεστη, εν της τυπογραφιας Μιχαηλ Βαις (Michele Weis), 1832.

WRIGHT, Owen Wright, *Demetrius Cantemir, The Collection of Notations*. Part II: Commentary. (SOAS Musicology Series. Vol: 2.). London, School of Oriental and African Studies, University of London, 2000.

WRIGHT, Owen, *Demetrius Cantemir: The collection of notations*. Part 1: Text. Transcribed and annotated by Owen Wright. (SOAS Musicology Series, Vol 1.) xxvii, London: School of Oriental and African Studies, University of London, 1992.

NOTE ŞI COMENTARII

[1] –NEY, instrument oriental aerofon din trestie usoară, fără dop şi care presupune ani îndelungați de studiu.

[2]- EDERUM HÜNAYÜN, instituție educațională pentru copiii străinilor înstăriți de religie creştină.

[3]- TANBUR sau TANBURĂ, vechi instrument muzical, asemămător cu mandolina, având coarde de metal, cutia de rezonanță bombată şi gâtul lung.

[4] –DIASTEMATICA, sistem de notație muzicală simplă, fără indicații asupra duratei sunetelor.

[5] - UNGRO-VLAHIA SAU UNGROVLAHIA, este numele administrativ, civil şi ecleziastic ce vine de la greci, dat Țării Româneşti în perioada secolelor XIII-XVII, pentru a o deosebi de Valahiile Balcanice şi de Moldova, adică Valahia dinspre Ungaria.

DIMENSIUNEA TOLERANȚEI ÎN GÂNDIREA LUI DIMITRIE CANTEMIR

Tudor Petcu[1]

Pct_tudor@yahoo.com

Abstract: *Obiectivul principal al studiului de față este acela de a evidenția substanța filosofică şi umanistă a gândirii lui Dimitrie Cantemir, întrucât sistemul de idei pe care el l-a dezvoltat poate fi considerat, desigur, într-un fel, atipic, raportat la epoca în care el a trăit. Pornind de nuanța filosofică mai sus amintită, vom încerca să surprindem atenția pe care el a acordat-o toleranței, mai cu seamă în planul înțelegerii elementelor de diferență culturală şi identitară.*

Însă, înainte de realizarea acestui demers, ne vom concentra atenția asupra semnificației etice, filosofice şi antropologie a toleranței, pentru a vedea, ulterior, cum s-a reflectat acest concept moral în opera şi în abordările lui Dimitrie Cantemir.

Cuvinte-cheie*: toleranță, îngăduință, responsabilizare etică, celălalt, ecumenicitatea gândirii, spirit peste timp.*

Despre Dimitrie Cantemir se ştie că a fost una dintre cele mai impunătoare personalități din istoria țării noastre, dar, fără discuție, şi a Europei. Prin gândirea sa a dezvoltat foarte multe direcții şi abordări teoretice, inclusiv un sistem filosofic propriu, umanist prin nuanțele sale şi, oarecum, atipic raportat la contextul social şi cultural în care a trăit. Iar dacă facem trimitere la sistemul său filosofic, la umanismul care a stat la baza evoluției gândirii lui Dimitrie Cantemir, studiul de față încercă să surprindă un aspect oarecum incitant şi provocator: prezența toleranței în gândirea lui Dimitrie Cantemir.

Dar, înainte de a face acest demers, este indicat să evidențiem, în linii mari, semnificația etică şi filosofică a toleranței pentru a putea observa, ulterior, cum s-a reflectat ea în viziunea lui Dimitrie Cantemir.

Prin toleranță înțelegem, adesea, ideea de îngăduință, capacitatea de a-l accepta şi de a-l înțelege pe celălalt, în lumina diferențelor care îl definesc. Vorbim de un comportament etic şi social, care ia naştere prin ceea ce am putea numi *responsabilizarea etică față de celălalt*. Spunem *celălalt*, întrucât, întotdeauna, celălalt este actorul principal în viața noastră, entitatea care ne răpeşte şi ne absoarbe ființa în sens metafizic pentru a ne pune, în cele din urmă, fireasca întrebare: *cine sunt eu*?

Pornind de la această întrebare, ia naştere nevoia de a-l descoperi pe celălalt, ca mod de a te descoperi pe tine însuți, într-o lumină cu totul nouă şi surprinzătoare. Surprinzătoare pentru că, în fiecare dintre noi, există un străin, un necunoscut pe care îl descoperim prin întâlnirea cu Celălalt.

[1] Drd. la Facultatea de filosofie, Universitatea Bucureşti, membru în Consiliul Director al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

Aşadar, întâlnirea, prin excelență, are un caracter evenimențial, revelatoriu în esența sa, şi, astfel, se produce un dialog fecund al mentalităților responsabile, sau, ceea ce filosoful german Friedrich Schlegel numea, *ecumenicitatea gândirii.*

Luând în considerare aspectele mai sus menționate, deci pornind de la dialogul de bază de la sine către celălalt, putem extrapola să ajungem la nivelul relațiilor diplomatice, interculturale, interreligioase etc. De aceea, orice sistem politic de sorginte democratică nu se poate defini decât prin sentimentul de toleranță, care este imperativ necesar în vederea clădirii unei societăți puternice şi independente. Nu întâmplător, istoria a surprins atunci când au existat personalități publice responsabile cu o gândire etică fasonată pe toleranță, cum a fost, de exemplu, cazul Papei Ioan Paul al II-lea sau al lui Mahatma Gandi.

În ceea ce priveşte gândirea lui Dimitrie Cantemir, în dimensiunea ei etică şi filosofică, sunt, cu siguranță, foarte multe lucruri de spus, dar să ne gândim, înainte de toate, la câteva aspecte esențiale: timp de 12 ani a fost zălog al tatălui său pe lângă Înalta Poartă, la Constantinopol, a fost Domn al Moldovei, consilier principal al lui Petru I şi Principe Serenisim al Rusiei. Menționând toate acestea, observăm clar, o nuanță multiculturală, care a jucat un rol cheie în personalitatea lui Dimitrie Cantemir şi în percepția acestuia asupra relațiilor politice şi diplomatice. Să nu uităm, de asemenea, faptul că înțelegea şi cunoştea foarte bine o multitudine de limbi străine ceea ce i-a facilitat, şi mai mult, posibilitatea de a cunoaşte, în adevăratul sens al cuvântului, vocația spirituală a fiecărui spațiu cultural, căci limba este cea care dă un Spirit şi o Ființare unui popor, care diferă de celelalte popoare.

O atenție deosebită acordă multiculturalismului, Dimitrie Cantemir în binecunoscuta sa operă *Descrierea Moldovei*, accentuând, cât se poate de ferm, următoarea stare de fapt socială a acelor vremuri: „*Eu nu cred că mai este altă țară de potriva Moldovei, întru care să se afle locuind aşa multe feluri de noroade, căci osebit de Moldoveni, ai cărora moşi s'au întors din Maramureş, mai locuesc întru dânsa şi Grecii, Albaniți, Sârbi, Bulgari, Leşi, Cazaci, Ruşi, Unguri, Nemți, Armeni, Evrei şi Țiganii cei plodoş.*[12] Este mai mult decât firesc ca, într-o asemenea realitate socială, Dimitrie Cantemir să fi ținut cont de esența identitară a locuitorilor Moldovei, dând, prin urmare, dovadă de o reală toleranță şi acceptare a elementelor de diferență.

Sau, la fel de explicit, descrie Dimitrie Cantemir o altă situație caracteristică diversității culturale şi religioase din Moldova timpului său: „*Cei ce au fost aduşi din țara Leşească şi au fost aşezați în mijlocul Moldovei, ş'au uitat limba lor, pentru îndelungarea vremii şi au deprins pe această Moldovenească. Iară Ungurii, pentru c'au rămas nesmintiți în legea lor cea papistăşească, îşi țin împreună şi limba lor, măcar că şi pre această Moldovenească toți o înțeleg*"[3].

Rolul pe care Dimitrie Cantemir l-a jucat în stabilirea diferitelor relații diplomatice a fost unul esențial întrucât el a avut capacitatea de a se manifesta ca *un spirit peste timp*[4].

Unul din aspectele care evidențiază, din plin, acest lucru ar fi, fără doar şi poate, relațiile de prietenie, care au fost stabilite între Petru I şi Dimitrie Cantemir, care au semnat în 1711, tratatul de la Luțk[2] conform căruia *„Prea strălucitul domn şi Principe al Țării Moldovei Dimitrie Cantemir, ca un creştin drept credincios şi luptător pentru Iisus Hristos, a chibzuit că este spre binele numelui lui Hristos, mântuitorul nostru, să trudească alături de noi şi pentru eliberarea slăvitului popor moldovonesc aflător sub cârmuirea lui, care pătimeşte împreună cu alte popoare creştine sub jugul barbarilor; necruțând de asemenea viața şi starea sa, ne-a dat de ştire...dorind aşadar să fie sub protecția măriei noastre țarul, cu țara şi poporul Moldovei.*

[2] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei, cu o notiță introductivă, note explicative, un portret şi o chartă de Miron Nicloescu, membru al Societății Geografice Române,* Bucureşti, editura Librăriei SOCEC & Co., Societate Anonimă, 1909, Cap. XVI Despre ceilalți locuitori ai Moldovei, p. 214.

[3] cf. Dimitrie Cantemir, *Op. cit.*, Cap. XVI *Despre ceilalți locuitori ai Moldovei*, p. 218.

[4] cf. Editorial publicat de cercet. şt. I dr. Gheorghe VĂDUVA în revista "Univers strategic", revistă universitară română de studii de securitate, cu apariție trimestrială, anul 1, nr. 3, septembrie 2010, ISSN 2067 – 7464, editor: Universitatea Creştină "Dimitrie Cantemir", Institutul de Studii de Securitate.

De aceea... noi îl primim pe principe sub apărarea noastră milostivă şi ne învoim cu articolele propuse de dânsul[5]".

Să nu uităm, de asemenea, că Dimitrie Cantemir a fost unul din acei savanți europeni care a elaborat mai multe lucrări fundamentale privind istoria politică a Moldovei şi a Imperiului Otoman, ceea ce i-a dezvoltat nu doar geniul diplomatic în relațiile cu ceilalți, ci, mai ales vocația pluralismului, atât de necesară planului unității în diversitate. Cu certitudine, personalitatea scriitoricească şi politică a lui Dimitrie Cantemir, abordările sale transculturale, afinitatea pe care a avut-o pentru întrepătrunderea dintre înțelepciunea orientală şi pragmatismul occidental şi, nu în ultimul rând, pasiunea lui pentru rezistența şi evoluția spiritualității creştine în raport cu invaziile barbare pot reprezenta un îndreptar moral şi practic pentru proiectele politice şi interdisciplinare ale secolului XXI. Iar când facem această afirmație, ne gândim la necesitatea întoarcerii ethosului social contemporan la anumite origini sapiențiale, care au precedat exploziile modernității. Şi, evident, în cazul poporului român, Dimitrie Cantemir este una din aceste origini.

O altă componentă esențială a corpusului ştiințific, filosofic şi ideatic al lui Dimitrie Cantemir, de care nu putem face abstracție, ar fi interesul pe care el l-a manifestat în legătură cu cercetarea anumitor spații culturale şi popoare aproape necunoscute. În acest sens „*meritul lui Dimitrie Cantemir este că le-a descris complex, acumulând atât cunoştințe vaste despre plasarea lor geografică, natura, rezervele naturale, gospodărie, cât şi date despre societate, structura ei demografică, caracteristica trăsăturilor specifice ale poporului, obiceiuri şi tradiții"*[6].

Un alt lucru, pe care avem responsabilitatea morală de a-l aminti are legătură cu o altă realitate politică deosebit de importantă pentru perioada sa: în contextul unei opoziții crâncene între Orientul musulman şi Occidentul creştin, **el a avut capacitatea de a se situa ca principal liant între cele două lumi, stârnindu-le, la un moment dat, interesul de a se studia una pe cealaltă.**

Iar dacă s-a făcut trimitere şi la dimensiunea religioasă a personalității lui Dimitrie Cantemir, implicit la toleranța sa religioasă, totuşi, ar trebui, înainte de toate, să avem în vedere următoarea descriere pe care el o face contextului religios al Moldovei epocii sale: *Nici o religie nu este urâtă Moldovenilor ca aceea papistăşească, măcar de şi țin de biserica apusului mulțime de locuitori Unguri, cari au şi episcope la Bacău.*[7]

Indiscutabil, Dimitrie Cantemir a reprezentat un model de diplomație, de capacitate dialogală prin situarea sa dincolo de barierele culturale impuse de prejudecățile acelor vremuri. Spiritul enciclopedic, ce l-a caracterizat, i-a permis să gândească dincolo de gândire, să observe dincolo de cele văzute şi să îşi asume o responsabilitate etică în plan politic şi cultural, în condițiile în care spiritul cotidian al epocii în care el a trăit nu i-ar fi permis. De aceea, suntem, fără doar şi poate, îndreptățiți să vorbim despre o puternică dimensiune sau vocație a toleranței în gândirea lui Dimitrie Cantemir, o gândire care a cultivat permanent sisteme de idei, fără a absolutiza şi a închide, fiind deschis față de inovații şi revoluții ideatice. De fapt, această sete şi foame de nou l-au introdus pe Dimitrie Cantemir într-un orizont bazat pe structura paradigmatică a deschiderii raționale.

Pe de altă parte, nu ar trebui să uităm că Dimitrie Cantemir a îmbogățit spiritualitatea Imperiului Otoman prin felul în care a dorit şi a putut să dezvolte cultura muzicală în acel

---

[5] **Tratatul de la Luțk** a fost încheiat la 2 aprilie 1711 între Petru cel Mare, țarul Rusiei, şi Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei. Acest tratat a fost încheiat în vederea luptei comune împotriva Imperiului Otoman. Conform unei scrisori a țarului adresată generalului Serementiev, întreg textul Tratatului a fost redactat de Dimitrie Cantemir, iar Petru cel Mare nu a făcut altceva decât să confirme acest text, ce i-a fost trimis de domnul Moldovei. Conform condițiilor stipulate în Tratatul de la Luțk, Moldovei urma să i se retrocedeze teritoriile care au fost transformate ***în raiale turceşti*** de către Poarta Otomană informație preluată de pe site-ul http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Tratatul_de_la_Lu%C5%A3k şi de asemenea din Georgeta Smeu, *Dicționar de Istoria Românilor*, Bucureşti, editura Trei, 1997, pp. 218-219) .

[6] Dr. Victor Țvircun, *Moştenirea istorică a lui Dimitrie Cantemir şi contemporaneitatea*, lucrare prezentată la Academia de Ştiințe a Moldovei cu ocazia Anului Cantemir, 2008.

[7] cf. Dimitrie Cantemir, *Op. cit.*, *Partea eclesiastică şi literară, Cap. I Despre religia moldovenilor,* p. 247.

spațiu. El a cules şi a publicat diferite piese muzicale ale predecesorilor săi, dar a contribuit, în acelaşi timp, şi la promovarea unei culturi muzicale turceşti populare şi de salon[3]. Iată un exemplu de rafinament în toleranța cantemiristă, care ne demonstrează că istoria unui neam, a unei culturi, a unui popor, implicit a unui spațiu, trebuie înțeleasă şi dincolo de logica desfăşurării evenimentelor istorice, pentru că istoria nu s-a scris numai la acest nivel, oarecum agresiv şi funest, în cea mai mare parte, ci şi în evoluția unui Spirit Universal, a unei muzicalități a sensibilității creatoare. Probabil, Dimitrie Cantemir a fost unul dintre puținii care au surprins acest tip de evoluție istorică în operele sale sau mai bine zis istoria în calitatea sa de entitate care veghează asupra lumii şi transformării acesteia.

În orice caz, indiferent de felul în care am problematiza subiectul pe care ne-am propus sa îl analizăm în lucrarea de față, cert este că toleranța este un aspect mai mult decât evident şi vizibil în privința personalității lui Dimitrie Cantemir. Din moment ce a fost *crescut şi educat la Constantinopol – capitala mai multor civilizații, intersecția numeroaselor religii, limbi şi culturi – Cantemir a absorbit, pe de o parte, înțelepciunea rafinată, diversitatea şi policromia Orientului, iar pe de alta – cărturăria savantă, cunoştințele enciclopedice şi logica raționalistă a Occidentului. Anume această simbioză l-a format pe Dimitrie Cantemir – primul savant integraționist european[8]".*

[8] Dr. Victor Țvircun, *Moştenirea istorică a lui Dimitrie Cantemir şi contemporaneitatea*, lucrare prezentată la Academia de Ştiințe a Moldovei cu ocazia Anului Cantemir, 2008.

PARADIGMA DE MODERNITATE A LUI CANTEMIR

Octavia Costea[1]

octavia_costea@yahoo.com

Conona Petrescu[2]

conona57@yahoo.com

Rezumat: *Lucrarea noastră îşi propune să identifice paradigma de modernitate a lui Dimitrie Cantemir. Ipoteza noastră de explorare este legată de conştiința europeană participativă a lui Dimitrie Cantemir de intrare a umanității într-o altă perioadă. Acest fapt devine contribuant la redefinirea intrării în modernitate a societății româneşti prin participarea conştiințelor intelectuale româneşti la evoluția mentalității europene. Credem că este necesar să rămânem într-un testament deschis generațiilor actuale şi viitoare de reconsiderare a istoriei culturii româneşti, ca* ***proces natural, autohton şi participativ****, de pe poziții hermeneutice obiective, depăşind complexele de situare culturală sau geopolitică, superficialitatea interpretării - din păcate, încriptate, de-a lungul timpului - în teorii despre influență, despre imitație ş.a. Opera lui Dimitrie Cantemir – prin efectele sale de rezonanță în Europa şi în lume este o generoasă oportunitate de a fi reactualizată.*

Cuvinte-cheie: *paradigma cantemiriană de modernitate, conştiința participativă, efecte de rezonanță, hermeneutică, conştiința valorii, obiectivare ştiințifică, proprietatea limbajului.*

1. Introducere

Studiul nostru îşi propune să identifice paradigma de modernitate a lui Dimitrie Cantemir. Ipoteza noastră de explorare este legată de **conştiința europeană participativă a lui Dimitrie Cantemir** de intrare a umanității într-o altă perioadă. Acest fapt devine contribuant la redefinirea intrării în modernitate a societății româneşti prin participarea conştiințelor intelectuale româneşti la evoluția mentalității europene. Conceptual, modernitatea reprezintă un proces istoric prin care a trecut cultura europeană între secolele XV-lea şi al XVII-lea, cu note specifice locale. Astfel, modernitatea devine un proiect al raționalizării lumii, negândit suficient pentru secolul al XVII-lea, o perioadă în care lumea suferea de discrepanța dintre iraționalitatea lumii şi rațiunea naturii. Omul se realizează pe sine ca ființă rațională, devenind, altfel, organizat şi inteligibil – ceea ce a determinat o nouă structurare a reflectării realității obiective şi concrete spre configurarea unui spațiu real guvernat de rațiune. Apar o nouă morală şi o nouă politică, dar şi o altă organizare a spațiului umanizat.

[1] Prof.univ.dr., Facultatea de Ştiințele ale Educației, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", membru în Consiliul Director al Asociației Europene "Dimitrie Cantemir".

[2] Conf.univ.dr., Facultatea de Ştiințele ale Educației, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", membru al Asocaiției Europene "Dimitrie Cantemir".

Pe de altă parte, vorbim, de pe poziții științifice, despre statutul irepetabil, inefabil al operelor culturale, dar, paradoxal, pe de altă parte, nu vorbim din perspectiva participării autohtone la mentalitatea europeană sau internațională, ci din perspectiva izolaționistă şi complexată, şi nu înțelegem de ce. De exemplu, în cultura română, intrarea în *modernitate* a fost identificată de Eugen Lovinescu în secolul al XX-lea. Prin modernism, criticul înțelege depăşirea unui *"spirit provincial"*, bazat pe teoria imitației şi pe principiul sincronismului. Credem că este necesar să rămânem într-un testament deschis generațiilor actuale şi viitoare de reconsiderare a istoriei culturii româneşti ca **proces natural, autohton şi participativ**, de pe poziții hermeneutice obiective, depăşind complexele de situare culturală sau geopolitică, superficialitatea interpretării - din păcate, încriptate, de-a lungul timpului, în teorii despre influență, despre imitație ş.a.

2. Premise contextuale şi epistemologice

Geneza modernității este un fenomen cultural complex, la care se adaugă inedite experiențe ale omului european legate de descoperirea alterității planetare din epoca marilor descoperiri geografice, imaginarea societăților utopice structurate pe alte ierarhii sociale, convietuirea religiei cu laicul, ascensiunea capitalului, procese istorice dialectice, trezirea conştiinței etc. Astfel, trecerea de la premodernitate la modernitate este un proces tipic societății europene realizat istoric fără ca acesta să se fi încheiat în marginile geografice ale culturii europene. Emergența subiectivității este matricea modernității, iar re-evaluarea valorii subiectivității active se situează în centrul unei lumi în care sensurile depind de potențialul de cunoaştere umană. Ideea cartezian㠠că spațiul de maximă certitudine al lumii este subiectivitatea ce aparține patrimoniului modernității şi se constituie, cumulativ, din substanța teoriilor subiectivității axate pe conceptul voinței (*Sfântul Augustin*) şi pe conceptul de intenție (*Avicenna*). Natura este construită de om, fiind dezvăluită de experiențele intelectuale şi istorice ale omenirii, deoarece legile constituie un spațiu gestionabil. Rațiunea umană descoperă esența lucrurilor, considerând că natura este rațională, că există un limbaj al naturii definit prin rațiune.

Caracteristicile principale ale modernității sunt:

- existența unui eu stabil, coerent, având conştiința valorii sale, rațional, autonom şi universal;
- cunoaşterea de sine şi a lumii prin intermediul rațiunii;
- modul de cunoaştere al eului rațional obiectiv înseamnă ştiință, realizând, astfel, adevăruri universale;
- cunoaşterea ştiințifică este sub semnul adevărului şi al durabilității, în timp şi în spațiu;
- adevărul conduce la progres şi la perfecțiune;
- ştiința este obiectivă şi echidistantă;
- expresia cunoaşterii este limbajul rațional şi transparent;
- existența unei legături necesare dintre limbaj şi realitate în reprezentarea lumii sensibile.

O oportunitate de a demonstra participarea la modernitatea europeană o constituie opera lui Dimitrie Cantemir. În primul rând, **anvergura cunoaşterii lui Dimitrie Cantemir îl situează pe acesta în spațiul euroasiatic de participare**. Şi nu este singurul intelectual român situat astfel - anterior sau ulterior, precum şi în epoca sa. Rămâne să explorăm această dimensiune a culturii româneşti.

În studiul de față, ne fundamentăm lucrarea pe utilizarea **metodei rezonanței în fenomenologia culturală europeană şi pe metoda interpretării de text**.

Într-un studiu anterior[3], am analizat efectele contextuale ale rezonanței discursului cantemirian sub aspect cognitiv, afectiv şi conativ pe aria de confluență Occident – Orient. Metoda rezonanței presupune o abordare inovativă a proceselor culturale contextuale, vizează, ceea ce Robert Escarpit[4] ar numi, „zgomotul de fond" al operei sau efectele acesteia în timp şi în spațiu. Aplicând metoda rezonanței culturale, în epoca şi în post-epoca cantemiriană, observăm o varietate de orizonturi interpretative care se deschid.

Prezentăm, mai jos, instrumentul realizat de noi pentru analiza operei cantemiriene prin **metoda rezonanței culturale**:

Tabel 1 – Efecte de rezonanță

Efecte de discurs	Ierarhia reacțiilor	Efecte ale percepțiilor globale
Efecte cognitive	Sensibilizare Cunoaştere	Titlul / conținutul
Efecte afective	Disponibilitate Preferință Comentarii Exprimare critică	Amplificare
Efecte conative	Acțiune reală	Comportamente de rezonanță

Harta percepțiilor şi a reacțiilor explorate de noi are dimensiune largă: sensibilizare şi cunoaştere, manifestarea disponibilității, a preferinței şi a exprimării critice, precum şi înregistrarea unor acte culturale cognitive, afective şi conative sau volitive. Actele conative ale rezonanței culturale sunt legate de amplificarea şi de manifestarea unor comportamente în epocă şi ulterior.

O altă metodă, interpretarea de text, se bazează pe patru concepte esențiale ale modernității: conştiința valorii în universalitate; cunoaşterea de sine şi a lumii; obiectivarea ştiințifică; relația lingvistică dintre semnificant şi semnificat. Interpretarea[5], ca şi utilizarea unui text, sunt două modele abstracte, iar limitele interpretării, pe care le asumăm, coincid cu drepturile textului la inefabil, susceptibil de a fi reinterpretat oriunde şi oricând.

3. Paradigma de modernitate a lui Cantemir

În analiza elementelor paradigmatice de modernitate, avem în vedere numai două dintre operele lui Dimitrie Cantemir: *Descriptio Moldaviae*[6] şi *Incrementorum et Decrementorum Aulae Othmanicae*[7].

[3] Costea, Octavia; Petrescu, Conona, *Efecte de rezonanță culturală ale operei cantemiriene Incrementa et Decrementa Aulae Othmannicae, Conferința internațională, Dimitrie Cantemir - educator al românilor,* Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", 2015.

[4] Escarpit, Robert. *Sociologie de la littérature*, Presses Universitaires de France, 1964.

[5] Eco, Umberto*, Limitele interpretării,* Iaşi: Ed. Polirom, 2007.

[6] Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei* [Description of Moldova], www. wikisource, accesat la data de 10.12.2015.

[7] În 1984, Virgil Cândea a consultat fişele trimise de Bibliotecile Universității Harward pentru The National Union Catalog şi a identificat prețiosul manuscris care este modificat de altă mână în *Incrementorum & Decrementorum Aulae Othmanicae sive Aliothmannicae Historiae*. Viața lui Dimitrie Cantemir, scrisă de Antioh Cantemir, în limba franceză, apare la sfârşitul manuscrisului. Istoria acestui manuscris este lungă. Dificultatea studierii textului latin a ținut departe pe cercetători.

3.1. Conştiința valorii în universalitate

Utilizând metoda rezonanței culturale, constatăm că opera *Incrementorum et Decrementorum Aulae Othmanicae* are intrare în universalitate prin conştiința valorii, raționalitatea şi autonomia gândirii cantemiriene, după cum este consemnat, în 1745, atunci când lucrarea sa a apărut în limba germană: „*Istori'a imperiului turcescu compusa de principele Dimtrie Cantemiru au ajuns cunostinti'a istoriciloru europeni mai antaiu prin traductiunea facuta in limba anglica. De aici incolo nu numai istoriografii, ci si barbatii de statu o aflara demna de atata attentiune, in catu ea se vediu tradusa si tiparita in scurtu timpu, atatu in limb'a francesa, catu şi in cea germana, precumu se va arata mai la vale"*[8].

Harta universalității operei *Incrementorum et Decrementorum Aulae Ottomanicae* este impresionantă: traducerea lui **Nicolas Tindal** (1734**),** Victor Hugo în *Les Orientales,* Byron extinde aria de investigație istorică, după cum reiese din *Prefața* la *Don Juan,* Voltaire în *Candid*. În 1740, lucrarea a fost tipărită de **abatele Prévost,** apoi, de abatele **Ottavio Guasco.** La rândul său, **Johann Lothar Schmidt** a tipărit lucrarea, în 1745, la Hamburg. Apoi, apare la Moscova în 1828, iar versiunea în limba turcă este realizată de **Özdemir Çobanoglu.** În 1984, **Virgil Cândea** a descoperit, la Cambridge, varianta originală *Incrementorum et Decrementorum Aulae Ottomannicae.*

3.2. Cunoaşterea de sine şi a lumii

Din *Prefața* la *Incrementorum et Decrementorum Aulae Ottomanicae* ne dăm seama de **responsabilitatea istorică asumată de cărturar**, **de strădania relatării cât mai obiective a faptelor** - ideal greu de atins de vreun istoric -, precum şi de **stăpânirea instrumentelor de analiză,** care se bazează pe erudiția sa: *« Inainte de a trece lectorii mei la istoria imperiului osmanu ce urmedia aci, va fi necessariu, ca eu se le esplicu mai de aprope unele lucruri, asupra carora mi se pare ca istoriografii crestini au commissu adesea errori grele. Erorile principali dintru acelea se reducu la urmatorele puncte :*

1. *Reducerea aniloru Hegirei la era christiana.*
2. *Numele de Turcu şi de poporu turcescu.*
3. *Originea gentei osmane, care ocupa astadi tronulu Turcescu.»*[9]

3.3. Obiectivarea ştiințifică

Incursiunile metodologice interpretative din *Descriptio Moldoviae*[10] ne-au permis să observăm că o sumă de adevăruri ştiințifice învederate de Dimitrie Cantemir în raport cu situarea eului în lume, a evoluției societății în timp. Cunoaşterea ştiințifică în domeniul socio-cultural stă sub semnul adevărului şi al durabilității, în timp şi în spațiu.

---

[8] Cantemiru, Demetriu, MD'CCC'LXXVI, *Istori'a Imperiului Ottoman – Crescerea si scaderea lui (cu note forte instructive de Demetriu Cantemiru – principe de Moldavi'a), (traducere de Dr. Ios. Hodosiu),* Bucuresci, Editiunea Societatei Academice Romane (*Estrasu din Prefatiunea traductorului germanu*), p. 33.

[9] Cantemiru, Demetriu, MD'CCC'LXXVI, *Istori'a Imperiului Ottoman – Crescerea si scaderea lui (cu note forte instructive de Demetriu Cantemiru – principe de Moldavi'a), (traducere de Dr. Ios. Hodosiu),* Bucuresci, Editiunea Societatei Academice Romane (*Estrasu din Prefatiunea traductorului germanu*), p. 33.

[10] Sursa: www. wikisource.org., accesată la data de 10.12.2015. *Descriptio Moldaviae*, sau *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* sau, în română, *Descrierea stării de odinioară şi de astăzi a Moldovei*, este titlul original al operei fundamentale a lui Dimitrie Cantemir, scrisă în latină, limba internațională de circulație pe plan academic, între 1714 - 1716, când trăia în Rusia, la cererea Academiei din Berlin. Extrasele de text preluate de noi sunt reproduse după ediția publicată în 1909 în Biblioteca Socec, care, la rândul ei, preia prima traducere în limba română a ediției princeps în limba germană (Berlin, 1771). Aceasta a fost făcută, în 1806, de către banul Vasile Vârnav, şi a fost publicată, pentru întâia oară, la Mănăstirea Neamțu, în 1825. Textul pare a fi luat, totuşi, după a doua ediție, scoasă de Constantin Negruzzi, în 1851, şi respectă ortografia existentă în 1909.

La Cantemir, percepția identității nu este individuală, este recunoaşterea reciprocă dintre individ şi societate. Percepția societală marchează nu numai reciprocitatea recunoaşterii, ci comportă şi un aspect istoric pozitiv (percepția autoidentificării şi a continuității propriei sale existențe în timp şi în spațiu) şi un aspect relațional şi colectiv. Interdependența, continuitatea, schimbul, poziția de egalitate, alături de identificările succesive şi cotidiene ale patrimoniului cultural, compus din norme de comportament, din valori, din obiceiuri şi din limbă, care unesc sau diversifică grupurile umane, constituie elementele-cheie interculturale care se regăsesc în opera mai sus amintită. Premisele, oricum, nu sunt, şi, ca atare, nu mai trebuie văzute ca fiind egale cu mizele în procesul intercultural. Vorbim, în cazul nostru, despre *minorități istorice*, care apar în opera lui Dimitrie Cantemir, dar şi despre evoluția relațiilor istorice dintre acestea, care nu se rezumă numai la *conviețuiri* sau la *raporturi interetnice*, ci putem vedea *raporturi evolutive interculturale fireşti, explicabile prin valori şi tradiții istorice şi culturale comune*.

Dimitrie Cantemir anticipează acest domeniu actual al etnografiei comunicării, care studiază comunicarea sub aspectul asemănărilor şi al diferențelor culturale, prin raportare la diferite contexte existențiale.

Un alt concept vehiculat în *Descrierea Moldovei* este acela de **identitate**. Aceasta comportă un aspect pozitiv (percepția autoidentificării şi a continuității existenței în timp şi în spațiu) şi un aspect relațional şi colectiv (percepția faptului că alții recunosc propria sa identificare şi continuitate). În întâlnirea dintre culturi diferite, apare problema formării identităților, atât individuale cât şi colective (naționale, religioase, etnice, sociale), precum şi a raportului acestora cu societatea. Dimitrie Cantemir abordează mai larg conceptul de *identitate*, şi anume, **identitatea culturală**. Termenul de *cultură* are o semnificație tipic sociologică, **semnificație legată de conceptul de patrimoniu cultural, care este compus din norme de conduită, din valori, din obiceiuri şi din limbă, care unesc sau diversifică grupurile umane**. Dar orice credință, cultural împărtăşită, este de natură simbolică. Conținutul prejudecăților nu poate intra sub influența înlocuirii realului prin construct, deoarece contra-orientează interculturalul - ca element firesc şi evolutiv - spre o societate şi un social fragmentate. A recunoaşte specificitatea construcției culturale, în plan simbolic, înseamnă să i se acorde acesteia propria sa ordine de real, care se articulează din percepția altor limbi şi culturi prin rațiune obiectivă. Aceasta este o comunicare care reprezintă relația dintre oameni şi le conferă acestora un sens social împărtăşit. **Cantemir intuieşte aceste elemente definitorii pentru patrimoniul cultural imaterial, în special, pentru limba română, din perspectiva distorsiunii politice de care este indignat.**

« *Mai nainte de soborul de la Florența avea Moldovenii litere Latineşti, după pilda tuturor celorlalte popoare, a căror limbă încă este alcătuită din limba cea Romană, iară apoi după aceia unindu-să la acest sobor Mitropolitul Moldovei cu Latinii; şi diadohul său Teoctist Bulgarul, diaconul lui Marco Efesanul, pentru ca se lipsească aluatul Latinilor din biserica moldovenească, ca să rădice prilejul să nu poată ceti amăgiturile lor oamenii cei tineri, au îndemnat pe Domnul Alexandru cel bun, ca nu numai pe oamenii cei ce avea cugete străine la credința pravoslavnică, ci încă şi literile latine să le lipsească din țara sa şi să primească în locul lor pe cele slavone şi cu râvna aceasta prea mare şi fără de vreme, s'a făcut el urzitoriul cel dintâi al celui dintâi al barbariei întru care se află Moldova acum*`` (CAP. IV. *Despre limba sau graiul Moldovenilor*).[11]

De asemenea, Cantemir identifică **interdependența, continuitatea, schimburile, poziția de egalitate care caracterizează modelul sociocultural al integrării**:

"*Locuitorii sunt nu numai Turci, ci şi Evrei, Creştini, Armeni şi alții de alte națiuni pe cari toți îi administra un Nasir. » (CAP. IV. Despre ținuturile şi târgurile cele de acum ale Moldovei).*

[11] *Ibidem*.

« Aici e cetatea cea de frunte Chilia, odinioară Lycostomon, la gura septentrională a Dunărei, numită tot astfel de corăbieri greci, pentru cât se pare că-şi varsă apa ca dintr'o gură de lup. Ea nu este aşa de mare, dar e o piață celebră, cercetată nu numai de vasele cetăților maritime de prin prejur, dar şi de altele mai depărtate, dela Egipt, Veneția şi Ragusa cari se încărca de aci cu ceară şi cu pei crude de boi » (CAP. IV. *Despre ținuturile şi târgurile cele de acum ale Moldovei*).[12]

De la observația minuțioasă şi de la documentarea erudită, Cantemir trece la obiectivarea ştiințifică, explicând, fenomenologic, **conceptul actual de interculturalitate şi de diversitate**. Modernitatea este dominată de cunoaşterea ştiințifică, care este sub semnul adevărului şi al durabilității în timp şi în spațiu.

Interculturalul se realizează plecând de la o cultură centrală, care comunică cu alte culturi contribuante. Intersectările şi schimburile de culturi participante se efectuează, în egală măsură, în optica de îmbogățire mutuală, cu cultura centrală predominantă pe un teritoriu dat (stat, țară, națiune). Interculturalul vizează îmbogățirea şi performarea culturii centrale, fără ca aceasta să ia forma de amestec: cultura centrală trebuie să-şi conserve caracteristicile fundamentale, ca şi coerența perenă de ansamblu.

Cantemir surprinde aceste aspecte ale interculturalității la nivelul elitelor intelectuale ale vremii:

« *Şi prea ştiut este, că în vremile cele mai dincoace, prin puterea turcească răsăpindusă crăiea Serbilor şi crăiea Bulgarilor, împreună şi scaunul Grecilor căzând sub stăpânire streină, multe neamuri boiereşti din cele mai de frunte ale popoarelor acestora, s'au tras la Moldova ca la locul cel de obştie pentru scăpare de pe vremea aceea şi prin purtările lor cele cu credință, au dobândit slavă şi boierie (CAP. XV. Despre neamul boieresc din Moldova).”*

3.4. Reprezentarea lumii sensibile prin limbaj

Reprezentarea lumii sensibile face parte dintr-un **proiect de concepte**. Dimitrie Cantemir este atent la proprietatea termenilor, la relația corectă dintre semnificant şi semnificat.[13]

Autorul operei *Descriptio Moldaviae* defineşte, sincronic şi diacronic, profilul spațiului emergent carpatic-dunărean-pontic, plecând de la profilul Moldovei. Conceptele enunțate mai jos aduc descrierea Moldovei în planul european de evoluție istoriografică.

Geografie: numirile vechi şi cea de astăzi a Moldovei, situațiunea Moldovei, marginele ei cele vechi şi cele de astăzi şi despre clima ei, apele Moldovei, ținuturile şi târgurile cele de acum ale Moldovei, munții şi minele Moldovei, câmpiile şi pădurile Moldovei, fiarele cele sălbatice şi dobitoacele cele domestice etc.

Politica: ocârmuirea stăpânirii moldoveneşti, alegerea domnitorilor, obiceiurile cele vechi şi cele noi (desemnarea domnilor, întărirea sau înnoirea domnilor, scoaterea sau mazilirea domnilor, ierarhia boierilor, oastea moldovenească, obiceiurile şi ceremoniile curții domneşti, divanul de judecată al domnilor şi al boierilor, veniturile Moldovei, birul şi darurile ce se dau Porții Otomane, neamul boieresc din Moldova, ceilalți locuitori ai Moldovei, năravurile moldovenilor, obiceiurile logodnelor şi ale nunților, obiceiurile de îngropăciune, religia moldovenilor, stăpânirea bisericească.

[12] *Ibidem*.

[13] De Saussure, Ferdinand, *Cours de linguistique générale* (édition critique par Rudolf Engler), Ed. Otto Harrassowitz Wiesbaden, 1967, http://www.differenzadesaussure.istitutosvizzero.it/, accesat la data de 20 decembrie 2015.

Originea şi începuturile:

„Mărturiile cele luminate ale istoricilor celor vechi, nici de cum nu ne lasă să fim la îndoială cum că toată Dacia, când era încă a Romanilor, nu numai că s'a ocârmuit de stăpânitorii Româneşti, ci încă şi despre legile lor..." [14]

Independența şi suveranitatea:

„Războiul, pacea, viața, moartea şi averea tutulor supuşilor lor era numai la însuşi voia lor [NB: a domnilor] *şi la toate aceste avea să poruncească după plăcerea lor, fără de a avea ei împotrivire dela cineva, măcar de urma cu dreptate sau cu strâmbătate."*[15]

Interesant este că Dimitrie Cantemir caracterizează Moldova din punct de vedere funcțional, în context geo-politic, ca fiind o **republică** cu drepturi limitate în atribuții externe, în virtutea unor acorduri, dar cu drepturi absolute în plan intern: *„Puterea de a începe războaie şi a face pace, a lega alianții şi a trimite soli cu trebuința republicei pe la stăpânirile de prin prejur, s'a oprit stăpânitorilor Moldovei; însă li s'a îngăduit toată volnicia şi mai tot aceiaşi putere care avea ei şi mai înainte, a pune legi, a pedepsi pe supuşii lor, a face boeri, sau şi a le lua boeria, a arunca biruri încă şi a pune arhierei împreună şi altele de acestea."*[16]

Partea eclesiastică şi literară: religia moldovenilor, stăpânirea bisericească, mănăstirile din Moldova, limba sau graiul moldovenilor, literile moldovenilor.

Variabile contextuale în spațiul geo-politic:

„Moldova n'a avut totdeauna aceleaşi margini, ci când mai întinse, când mai strimte, după cum şi țara creştea sau scădea. În fine, Ştefan Vodă numit cel Mare, a pus țării marginile pe care le păstrează până astăzi."[17]

Omul şi emanciparea sa socială prin cultură comportă o abordare obiectivă şi critică pentru marele cărturar: *„Fiindcă am arătat pentru purtările şi năravurile Moldovenilor, socotesc că cititorul cel iubitor de ştiință nu va fi nemulțumitor ca să-i descoperim în scurt şi obiceiurile ce au ei pe la logodne şi pe la nunți."*[18]

În concluzie, putem afirma existența unor pertinente elemente de modernitate, în sens conceptual, în opera lui Dimitrie Cantemir. Desigur, spațiul studiului nostru a permis doar o schematică analiză, care merită aprofundată prin metode ştiințifice de explorare a conținutului. În cele două lucrări ale lui Cantemir, explorate de noi, *Descriptio Moldaviae* şi *Incrementorum et descrementorum Aulae Ottomanicae*, am identificat patru concepte esențiale care se înscriu în modernitate:

- **conştiința valorii în universalitate;**
- **cunoaşterea de sine şi a lumii;**
- **obiectivarea ştiințifică;**
- **grija pentru proprietatea limbajului, pentru relația lingvistică dintre semnificant şi semnificat.**

De altfel, toată opera lui Dimitrie Cantemir şi efectele sale de rezonanță în Europa şi în lume sunt o generoasă oportunitate de a fi reactualizată şi transferată în cultura participativă euroasiatică. Aceasta ar permite, pe de o parte, depăşirea încriptărilor istorice eronate

[14] Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei* [Description of Moldova], www. wikisource, accesat la data de 10.12.2015.
[15] *Ibidem*.
[16] *Ibidem*.
[17] *Ibidem*.
[18] *Ibidem*.

şi a complexelor culturale sau geopolitice, pe de altă parte, noi valorizări ale culturii noastre în contextul european şi internațional.

Bibliografie

- BĂDĂRĂU, Dan, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1964.
- BURKE, Peter, *Istorie şi teorie socială* (Traducere de Cosma Nicolae), Bucureşti, Editura Humanitas, 1996.
- CÂNDEA, Virgil, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir* (teza de doctorat), Academia Română,1970.
- CANTEMIR, Dimitrie, *Descrierea Moldovei* [Description of Moldova], www. wikisource, accesat la data de 10.12.2015.
- CANTEMIRU, Demetriu, MD'CCC'LXXVI, *Istori'a Imperiului Ottoman – Crescerea si scaderea lui (cu note forte instructive de Demetriu Cantemiru – principe de Moldavi'a),* (traducere de Dr. Ios. Hodosiu). Bucuresci, Editiunea Societatei Acedemice Romane, http// : www. dacoromanica.ro, accesat la data de 02.10.2015.
- CHAUNU, Pierre, *Civilizația Europei în epoca luminilor* (Traducere de Irina Mavrodin), Bucureşti, Editura Meridiane, 1986.
- COSTEA, Octavia, *Dialog intercultural*, Bucureşti, Editura Petrion, 2006.
- DUȚU, Alexandru*, Ideea de Europa şi evoluția conştiinței europene,* Editura All, 1999.
- ESCARPIT, Robert. *Sociologie de la littérature*, Presses Universitaires de France, 1964.
- LECLERCQ, J.M., *Figures de l'interculturel dans l'éducation*, Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2002.
- PANAITESCU, P. P., *Dimitrie Cantemir. Viața şi opera*, Bucureşti, 1958.
- PEROTTI, A., *Plaidoyer pour l'interculturel*, Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 1994.

RECEPTAREA ÎN SPAȚIUL GERMANIC A OPEREI ȘI PERSONALITĂȚII PRINCIPELUI DIMITRIE CANTEMIR

Grigore Ploeșteanu [1]

Mihail Ţăpârlea [2]

taparlea.mihai@yahoo.com

Abstract*: Dimitrie Cantemir a contribuit, în mod substanțial, la iradierea culturii româneşti în spațiul germanic şi european. Totodată, cultura românească, în epoca luminismului şi a romantismului, a devenit receptivă la valorile progresiste ale spiritualității germane.*

Cuvinte cheie*: cultură, spiritualitate, spațiu germanic, panegiric, publicații, religie, cărți, principe, epopee, sine, duh etnic, enciclopedist, interculturalism, relații culturale.*

1. Relațiile culturale româno-germane în perioada precantemiriană

Legăturile culturale şi ştiințifice româno-germane au o vechime ce coboară în timp până la primele secole ale mileniului doi. Nu este, încă, creionat, cu caracter de exhaustivitate, un corpus al conexiunilor şi succesiunilor temporale spirituale, ştiințifice şi culturale ale românilor cu „conglomeratul germanic."

Diversitatea, amploarea, intensitatea şi semnificația lor ar putea fi demonstrate de acțiunea „*de inventariere a surselor informative, edite şi inedite, şi alcătuirea, pe această bază, a unei bibliografii româno-germane, existența unui asemenea instrument de lucru fiind indispensabilă şi în măsură să impulsioneze decisiv cercetarea relațiilor dintre cele două popoare şi culturi*".[3] Abia atunci se va putea evalua, în termeni reali, interconexiunile culturale româno-germane şi germano-române. În mod natural, fluxul cultural de care aminteam mai înainte este un flux biunivoc, cele două culturi influențându-se reciproc prin asimilarea unor valori. Mai trebuie spus că relațiile culturale s-au împletit cu cele economice, conglomeratul german fiind interesat de importul de produse din spațiul românesc.

De asemenea, trebuie să adăugăm, la determinările de ordin cultural şi economic, şi interesele de ordin geopolitic şi strategic pe care Casa de Habsburg şi Prusia-principalele state germanice-le aveau față de sud-estul Europei, dorind, în primul rând, să controleze Gurile Dunării.

Influența germană în statele româneşti, aşa cum aprecia Lucian Blaga „*era de natură catalitică,"* având, îndeosebi, caracterul „*unui apel la propria fire, propiul duh etnic*".....*"la noi*

[1] **Grigore Ploeşteanu**, om de ştiință poliglot, având pecetea eontică de reputat istoric şi neobosit cercetător, a fost directorul *Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Şincai" din Târgu-Mureş al Academiei Române.*

[2] **Mihail Ţăpârlea** – vicepreşedinte al Asociației Europene "Dimitrie Cantemir".

[3] **Grigore Ploeşteanu**, *Românii în conştiința Europei*, Editura Veritas Târgu Mureş, 2010, p. 19.

înşine", îndemnând nu „*la imitație, cât la găsirea sinelui şi la o reacțiune împotriva a tot ce acoperă sinele."*[4] Dar, în cele ce urmează, ne vom referi, doar, la unele aspecte ale raporturilor culturale româno-germane, prezentând, succint, unele inițiative şi realizări aparținând culturii româneşti diseminate pe teritoriul german, ecoul acestora la germani, modul de receptare, în acest spațiu cultural, a operelor unor români.

Aşa cum a menționat, în lucrările sale, remarcabilul istoric Adolf Armbruster, primele informații despre realitățile țărilor româneşti şi de prezența românilor în conştiința germanilor, apar în epopeea germană „*Nibelungenlied"*(Cântecul Nibelungilor), în care românii sunt prezentați ca un popor distinct de celelalte popoare sud-est europene. De asemenea, prezența românilor în conştiința germanilor este atestată şi de lucrarea monumentală „*Cronica Universală"*(Welchronik) a lui Rudolf von Ems(decedat în 1254), care ştia că românii vorbesc o limbă, cere-i deosebeşte de vecinii lor.[5] Călătorii şi cărturarii germani au diseminat informații privitoare la originea romană a românilor, la preocupările lor şi spațiul în care trăiau.

Printre primii călători germani, care au luat contact cu realitățile româneşti din cele trei state medievale româneşti, s-au numărat pelerinii Peter Sparnau şi Ulrich von Tennstadt. „*Cărturarii germani răspândesc prin tipar teoria originii române a poporului român."*[6] Prin urmare, a crescut interesul cărturarilor germani pentru arealul etnic, geografic şi spiritual românesc.

Astfel, umanistul german Hartman Schedel a publicat, în limba latină, în anul 1493, *Liber Chronicarum*, în versiunea sa germană intitulată *Buch der Chroniken*. În această lucrare, care a inclus descrierea Transilvaniei şi a Țării Româneşti, preluată din *Historia rerum ubique gestarorum locorum que descriptio*, având ca autor pe Enea Silvio Piccolini, „*se susține fără echivoc originea romană a românilor*".[7] În biblioteca medicului umanist H. Schedel din Nürnberg s-a găsit versiunea în limba germană a cronicii lui Ştefan cel Mare, din anul 1502, cea mai veche cronică românească cunoscută în afara spațiului spiritual românesc. Ulterior, o copie a lucrării lui Schedel „*a ajuns mai târziu la Bayerische Staatsbibliothek din Munchen.*"[8] Tot în posesia acestei biblioteci, va intra şi lucrarea „*Tetraevangheliarul",* din 1493, al lui Teodor Mărişescul, operă apreciată pentru remarcabila ei valoare artistică.

Este semnificativ faptul că, spre sfârşitul secolului al XV-lea, când în spațiul românesc nu apăruse, încă, tiparul, autori originari din Transilvania şi Banat au publicat incunabule în tiparnițe germane. Astfel, cea mai veche cronică semnată de un cronicar de pe pământul României privitoare la istoria țării noastre în evul mediu, denumită „*Tractus de ritu, moribus, nequitia et multiplicatione Turcorum"(Tratat despre datinile, moravurile, modul de viață şi răutatea turcilor),* a avut ca autor pe *Captivus Septemcastrenisis.* [9] Un anonim sas a publicat, inspirându-se din fapte reale, lucrarea „*Povestirea germană*," despre Vlad Țepeş.

De asemenea, Pelbartus din Timişoara şi-a tipărit, în Germania, mai multe lucrări, îndeosebi predicele „*Sermones"(Nurnberg, 1498).* Începând cu secolul al XV-lea, cei dintâi tineri români, în special din Transilvania, încep să frecventeze instituții de învățământ germane din Leipzig, Koln, Heidelberg, Ingolstadt. Țările Române suscită, începând cu secolul al XVI-lea, interesul cărturarilor, dar şi al populației germane, deoarece ele constituiau-aşa cum afirmă G. Reicherstorffer- un „*adevărat mur al creştinătății*." De altfel, în anul 1542, se încheie un tratat de alianță între Ioachim al II-lea, principe elector de Brandenburg, şi „*prea-luminatul*" principe al Moldovei, Petru Rareş.[10] Strălucitele victorii obținute de Mihai Viteazul

[4] Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, E.P.L.U., Bucureşti, 1969, p.244.

[5] Vezi Adolf Armbruster, *Românitatea Românilor. Istoria unei idei*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1972, p.34-35.

[6] Grigore Ploeşteanu, *Op. cit.*, p.20.

[7] Adolf ... (a fost soțul Vioricăi Cortez... un om deosebit pe care eu l-am cunoscut... un neamț, care a făcut mult bine României şi românilor..., mai mult decât au făcut-o românii).

[8] Grigore Ploeşteanu, *Op.cit.* p.21.

[9] Grigore Ploeşteanu, *Op. cit.* p. 22

[10] A se vedea Al. Papiu Ilarian, „*Tesauru de monumente istorice pentru România",* tom, III, Bucureşti 1864, p. 130. Citat de Grigore Ploeşteanu, *Ibidem*.

au fost elogiate în numeroase tipărituri, inclusiv în publicaţiile periodice ale vremii. În acest context, „*cărţile care descriau ţările române au ajuns a fi cele mai căutate din literatura cu conţinut istorico-politic şi geografic al vremii*".[11] Este de menţionat şi faptul că, după începuturile tiparului la noi(anul 1508), savanţi români se înscriu în cultura umanistă a Europei. Un exemplu îl constituie Maximilian Transylvanus, care a publicat cartea „*De Moluccis insulis*"(Despre insulele Molusce), lucrare cu informaţii temeinice despre „memorabila" expediţie a lui Fernando Magellan. Lucrarea a fost „*valorificată-prin preluarea unor date, idei şi concluzii-, în operele cartografului şi geografului I. Schoner din Nurnberg şi elogiată de Conrad Vergerius."* [12] O binemeritată faimă în Germania, dar şi în Europa, o au umaniştii de origine română Nicolae Olahus şi Johannes Honterus, ale căror opere au fost utilizate ca surse documentare în lucrări erudite.

Umanistul de origine română Nicolae Olahus, este cunoscut şi preţuit în spaţiul germanic şi în Europa, urmare a mai multor lucrări redactate în limba latină-în care se afirmau unitatea de neam şi continuitatea românilor-, dar şi a unei bogate corespondenţe cu renumite personalităţi ale vremii sale, printre care Erasmus din Rotterdam, cu care avea relaţii de prietenie.[13] Opera istorico-geografică a lui Nicolae Olahus a constituit o sursă de referinţă informativă privitoare la spaţiul românesc pentru istorici şi geografi germani. Este de reţinut că lucrarea „*Rudimenta Cosmographiae*", având ca autor pe umanistul transilvan Johannes Honterus(1498-1549), editată la Cracovia, în 1530, a fost tipărită, în mai multe ediţii, şi în Germania.[14] Interesant este şi faptul că , în această perioadă, au ajuns în Germania şi tipărituri coresiene, ca de exemplu „*Katechismus Walachei*", lucrare tipărită în 1559. Totodată, numeroase lucrări ale unor cărturari saşi şi ale unor eruditi transilvani prezintă principalele momente ale istoriei poporului român, unitatea şi continuitatea sa, limba pe care o vorbeşte, dar şi îndeletnicirile, trăsăturile şi obiceiurile sale, portul popular şi dansul popular românesc. „*De reţinut este şi faptul că, în epoca barocului, folclorul românesc pătrunde în muzica germană, compozitorii germani apreciind melosul nostru*."[15]

Călătorul german Johann Wilden, aflat în Moldova secolului al XVII-lea, a descoperit un „*popor tiranizat*", care nu are „*un ceas de linişte*."[16] De aici, se ridică, totuşi, la mare faimă, cărturarul umanist, diplomatul şi călătorul Nicolae Milescu (1636-1708), autorul celei dintâi scrieri de filologie tipărită în limba română, traducerea „Pentru singurul ţiitorul gând." Tot umanistul Milescu este cel care a tălmăcit, integral in româneşte, „Vechiul Testament", după un „izvod" elinesc publicat la Frankfurt (ediţia protestantă a Septuagintei). Este autorul lucrării de teologie ortodoxă „Enchiridion" (Paris, 1669), şi, îndeosebi, al relatărilor de călătorie, redactate în limba rusă. A elaborat şi alte lucrări, printre care cea mai cunoscută este „Descrierea Chinei", operă elaborată după călătoria pe care a întreprins-o din însărcinarea ţarului Alexei Mihailovici. Opera se încadrează în categoria „*geografico-etnografică, este bogată în informaţii inedite, întrunind, deopotrivă, calităţi ştiinţifice şi stilistice, a dobândit o valoare europeană*", s-a bucurat de un „*binemeritat renume şi în Germania - unde spătarul petrecuse o vreme, la Curtea din Berlin a electorului Frederic Wilhelm*."[17] Este sigur că „Descrierea Moldovei" l-a interesat şi pe Leibniz, căruia Witsen, primarul Amsterdamului, îi scria, în 1699, cu referire la cărturarul umanist român următoarele: „*Domnul Spatarius se află încă în viaţă, e un om foarte inteligent. Este funcţionar în cancelaria (ţarului) de la Moscova.*

[11] Adolf Armbruster, *Op. cit.* p. 132.
[12] Grigore Ploeşteanu, *Op. cit.* p.23.
[13] Constantin C. Giurescu, Dinu C, Giurescu, „*Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*" ediţia a doua, revăzută şi adăugită, Editura Albatros, p.390.
[14] Grigore Ploeşteanu, *Op.cit.* p. 24.
[15] Grigore Ploeşteanu, *Op. cit.* p. 25.
[16] Vezi"*Călători străini despre Ţările Române*", vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti 1972, lucrare citată de Grigore Ploeşteanu, *Ibidem.*
[17] Grigore Ploeşteanu, *Ibidem,* p. 26.

Odinioară, am primit mai multe scrisori de la dânsul. Dar fiind străin la Moscova, cred că nu îndrăzneşte să dea afară o copie a călătoriei sale."[18]

Contactele culturale româno-germane se înmulţesc în secolul al XVIII-lea, când Germania luminilor iluminează tot mai puternic înspre sud-estul Europei şi manifestă, totodată, un mai mare interes faţă de acest spaţiu, în care ţările române constituiau leagănul unui popor cu o glorioasă istorie, care vorbeşte o limbă romanică şi ale cărui moştenire şi valori îmbogăţesc patrimoniul cultural comun european. Un singur exemplu este edificator: colecţia istorico-publicistică „*Theatrum Europaeum"*, tipărită la Frankfurt am Main, între 1633-1638, cuprinde peste 200 de menţiuni privitoare la ţările române.[19]

În Germania, sunt apreciate unele dintre realizările culturale din epoca domniilor fanariote. De renume se bucură, îndeosebi, eruditul domn Nicolae Mavrocordat, ctitorul celebrei biblioteci de la mănăstirea Văcăreşti, râvnită de somităţi europene. Acesta este şi autorul scrierii de filozofie morală „*De Oficiis"*(Despre datorii), apărută în ediţia (originală) greacă. Lucrarea, tradusă în limba latină, de către braşoveanul Stefan Bergler, a apărut la Leipzig, în anul 1722.[20] Tot la Leipzig, se vor tipări mai multe lucrări ale unor profesori de la Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi, precum şi cărţi dedicate unor personalităţi din ţările române.[21]

Epoca cantemiriană a relaţiilor culturale româno-germane

Personalitate remarcabilă, armonioasă şi multilaterală, amintind de omul desăvârşit al Renaşterii, Dimitrie Cantemir, care a trăit între anii 1673-1723, deschide, în cultura românească, „*seria savanţilor de formaţie enciclopedică şi marchează trecerea de la vechea literatură cronicărească la cea modernă."*[19] Cea mai mare parte a scrierilor sale revoluţionează literatura beletristică, în special proza descriptivă şi narativă, îmbogăţind limba literară. Marele enciclopedist moldovean continuă, la un nivel superior, tradiţia patriotică a literaturii noastre, reprezentată, în Moldova, de Grigore Ureche, Miron şi Nicolae Costin, sau de luminaţi prelaţi, precum Varlaam şi Dosoftei, deosebindu-se prin anvergura preocupărilor, noutatea ideilor, fiind primul savant de formaţie enciclopedică din cultura noastră. Prin urmare, Cantemir aparţine culturii româneşti şi, în egală măsură, culturii europene şi, deopotrivă, culturii universale „*prin formaţia şi opţiunile autorului, prin tematică, destinaţie şi recepţie."*[22] Opera cantemiriană este, sub toate aspectele, excepţională pentru vremea sa. Cu toate acestea, opera lui Dimitrie Cantemir nu a „*exercitat o înrâurire imediată şi profundă asupra dezvoltării culturii noastre. Vicisitudinile istoriei au făcut ca aceasta, în partea ei cea mai valoroasă, să fie cunoscută cititorilor români aproape cu un veac mai târziu de la data elaborării*."[23] Este, însă, remarcabil faptul că, cele mai multe opere ale sale, au fost cunoscute, mai întâi, peste hotare. În cele ce urmează, ne vom referi, cu precădere, la modul în care a fost receptată opera „prinţului filosof" în arealul cultural germanic. Una din cele mai importante scrieri dăruite de savant istoriografiei şi spiritualităţii noastre este „*Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*". Această lucrare are un înalt nivel ştiinţific pentru acea vreme, reluând, cu argumente temeinice şi cu un aparat critic bine pus la punct, discuţiile începute de cronicari privitoare la originea poporului român. Recurgând la izvoare istorice, şi, pe baza unei argumentaţii bogate, Cantemir demonstrează originea romană a poporului român şi continuitatea „*neamului*

[18] Vezi „Istoria literaturii române", Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1964, p. 470, citată de Grigore Ploeşteanu, *Ibid*., p. 27.

[19] A. Corbea, *Imaginea ţărilor române în Theatrum Europaeum*, în Analele Institutului de Istorie şi Arhitectură "*A. D. Xenopol",* XX, 1983, Iaşi, p. 417.

[20] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)* , voi. I (ed. B. Theodorescu), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1969, p. 47.

[21] Constantin Măciucă, „*Studiu introductiv*" al lucrării „*Descrierea Moldovei*", colecţia Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, p. 5.

[22] Constantin Măciucă, *Ibidem*.

[23] Constantin Măciucă, *Op.cit.*, p. 34.

evghenic" în străvechiul teritoriu dacic. Prin această lucrare, aflată în atenția cărturarilor europeni şi germani, în primul rând, istoria poporului român este redată în circuitul istoriei universale. Alte două lucrări din bibliografia polihistorului, gânditor, istoric, filosof, geograf, scriitor, muzician, „Descrierea Moldovei" şi „Istoria Imperiului otoman, i-au adus un mare şi binemeritat renume european. Referindu-ne la legăturile principelui cu Germania, putem aprecia că ele constituie un capitol distinct în istoria relațiilor ştiințifice şi culturale româno-germane. Este cunoscut faptul că, primele creații din tinerețe ale lui Dimitrie Cantemir, au fost cele de factură filosofică.

Astfel, la vârsta de 25 de ani, prințul moldovean, va publica, în limbile română şi greacă, în anul 1698, la Iaşi, lucrarea „*Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul",* în care sunt abordate, în spiritul moralei creştine, modalitățile în care trebuie trăită viața. *„Divanul"* reprezintă una dintre primele lucrări cu caracter filozofic din literatura română veche, „*înțeleptul*" reprezentând morala creştină, care este permanentă. Iar lumea reprezintă efemerul, imperfecțiunea, păcatul. De asemenea, un impact remarcabil în cercurile ştiințifice l-a avut şi lucrarea „Istoria ieroglifică", elaborată, într-un limbaj alegoric, în anul 1705. Sunt, din această perspectivă, de reținut impulsurile şi sugestiile pe care Dimitrie Cantemir, aflat în Rusia, în calitate de consilier al țarului Petru I, le-a primit din mediul ştiințific german. Ne referim la solicitarea Academiei Regale Prusace de la Berlin, cunoscută mai târziu sub numele de Academia de Ştiințe din Berlin, prin secretarul ei permanent, Johann Theodor Jablonsky, de a primi informații geografico-cartografice exacte despre Valahia şi Moldova, întrucât spațiul geografic românesc era cunoscut destul de puțin în rândul oamenilor de ştiință germani. Informațiile pe care aceştia le aveau despre Țările Române proveneau din surse străine, iar multe dintre aceştia nu erau veridice. Urmare a unei asemenea recomandări, Dimitrie Cantemir s-a hotărât să alcătuiască „Descrierea Moldovei".

Din punct de vedere metodologic, elaborarea acestei lucrări, precum şi a altor opere cantemiriene, a fost influențată de curentul geografico-preiluminist german de la Universitatea din Halle.[24] Dimitrie Cantemir marchează un capitol aparte în istoria raporturilor culturale dintre cele două popoare prin: alegerea lui ca membru al celui mai înalt for ştiințific german; legăturile multiple cu învățați germani, întreținute prin corespondență sau direct; relațiile cu cărturari aflați la Curtea lui Petru I din Petersburg; editarea a trei dintre lucrările sale în Germania şi, mai ales, prin puternicul ecou al operei sale în spațiul german. Urmare a operei sale de excepție, cunoscută, tot mai mult, în cercurile ştiințifice şi culturale europene, şi nu numai, Cantemir devine o autoritate clasică, prezentă în cultura germană a secolului al XVIII-lea, căreia i-a facilitat cunoaşterea mai temeinică şi autentică a culturii românilor. Operele cantemiriene au fost elaborate ca urmare a cunoaşterii amănunțite a spațiului geografic, a recurgerii la sursele turceşti şi a valorificării cunoştințelor personale privitoare la istoria şi cultura otomane pe care le-a cunoscut nemijlocit. Informații noi, depistate în presa germană şi în lucrările unor autori germani, adăugate celor cunoscute, atestă marele prestigiu de care s-a bucurat Cantemir în Germania, larga receptare a operei sale în cultura germană.

Încă la 4 iunie 1714, J. Theodor Jablonsky îi scria lui Heinrich von Huysen, consilier ştiințific al țarului Petru cel Mare, referitor la propunerea de primire a lui Cantemir în Academia de Ştiințe din Berlin - înființată la 1700, cu denumirea „Societas Scientiarum Brandenburgica"(Societatea de Ştiințe Brandemburg), în urma strădaniilor lui G. W. Leibniz: "propunerea pe care ați făcut-o cu privire la Hospodar /.../ a fost acceptată cu foarte multă plăcere. Este o mare favoare pentru Societate, aceea de a avea cinstea să primească în

[24] Em. Pop, *Dimitrie Cantemir şi Academia din Berlin,* în *Studii,* t. 22, 1969, nr. 5, p. 825; H. Grassproff, *Antioch Dmitrievic Kantemir and Westeuropa...,* Berlin, 1966, p. 8-9; Z. Jako, *Beiträge zu den Beziehungen des Rumänischen Kulturellen Lebens mit der Deutschen Frühaufklärung,* in *Revue roumaine d'histoire,* VIII, nr. 3 din 1969, p. 678-679; E. Winter, *I de Brüder Daniel Ernst und Johann Theodor Jablonsky und Russland,* in *Acta Comaniana,* voi. XXIII, 1965, Praga, pp. 122-175; T. Truțer, *Aspecte inedite privind relațiile lui Dimitrie Cantemir cu Academia din Berlin*, în *Forum,* XIII, nr. 10 din octombrie 1972, pp. 75-81.

rândurile ei o persoană de un ataré rang."[25] Aprecierea este confirmată şi amplificată în textul Diplomei acordate lui Dimitrie Cantemir, la 11 iulie 1714, ca membru al Academiei Regale Prusace de la Berlin - aşa cum este cunoscută Societas Scientiarum Brandenburgica -, în care se afirmă: *"Pe vremea când Marte stăpânea mai cu putere decât Palas,o astfel de întâlnire se arăta a fi mai mult o dorință decât o speranță. Dar iată că faptul şi-a găsit împlinirea acum, că prea luminatul şi prea învățatul Dimitrie Cantemir, principe al Imperiului rusesc, domn ereditar al Moldovei, dând o pildă precât de demnă de laudă, pre atât de rară şi-a închinat numele ilustru cercetărilor ştiințifice. Iar prin adeziunea sa, Societatea noastră a dobândit o nouă strălucire şi o podoabă neîntrecută. Ne închinăm cu smerenie în fața bunei voințe ce ne-o acordă principele nouă şi lucrărilor noastre"*[26]. Cărturarul, care a iubit mai mult ştiința decât domnia, şi a rămas *"un om al țării sale*" şi pe meleaguri îndepărtate, îşi va legitima alegerea în Academia berlineză, prin lucrările lui de mare importanță, scrise în limba latină, dar şi în alte limbi de circulație.[27]

În anul 1714, se tipărea în „*Neuer Biicher - Saal der Gelehrten Welt*" din Leipzig un extras dintr-o scrisoare pe care Cantemir a adresat-o *"unei distinse şi savante persoane de stare înaltă*", cel mai probabil lui Leibniz, în care îşi prezenta unele lucrări ce puteau fi puse la dispoziția Academiei Regale Prusace de la Berlin, spre documentare şi studiu, dar şi ca argument pentru primirea în rândul membrilor acestei Academii. Şi, tot în acel an, cel mai important periodic al Germaniei, „*Acta Eruditorum"* din Leipzig, redactat de J.B. Mencke, tipărea o prezentare elogioasă a *Panegiricului*, cuvântare rostită, în limba greacă, în martie 1714, de Şerban Cantemir, fiul principelui român, în fața țarului Petru cel Mare, în care se exprimau aspirațiile de eliberare a popoarelor din sud-estul Europei de dominația otomană. Panegiricul a apărut în traducere greacă şi latină la Petersburg, fiind apreciat de J. Th. Jablonsky "*aşa de frumos giuvaer",* al cărui autor era, de fapt, Dimitrie Cantemir. Începea, astfel, drumul marelui cărturar român înspre conştiința Germaniei savante. „*Acta Eruditorum"* va menționa, în 1729, lucrarea lui Dimitrie Cantemir „*Sistema religiei mahomedane",* editată în limba rusă, la Sankt-Petersburg, în 1722, apreciată favorabil de profesorul de teologie şi literatură, J. P. Kohl, în *Introductio in historiam et rem literariam Slavorum imprimis sacra* (Altona, 1729) şi al cărui conținut va fi reprodus de filologul clasic Johann Albertus Fabricus, rectorul Johanneumului, în „*Salutaris Lux Evangelii" (*Hamburg, 1731).[28] Această lucrare răspundea nevoilor de informare ale țarului Rusiei, dar şi preocupărilor monarhilor prusaci, şi nu numai, de a cunoaşte realitățile Imperiului Otoman de la un eminent cărturar, care a trăit şi analizat evoluția acestui imperiu, chiar din înlăuntrul acestuia.

Aceeaşi publicație germană prezintă, în 1729, „*De muro Caucaseo"*, editată la Petersburg, în 1726, de profesorul de istoria dreptului şi filozofie T. S. Bayer, care a comentat elogios lucrarea învățatului Cantemir, cel caracterizat printr-o „*pasiune devorantă pentru ştiință."*[29]

În sfârşit, în „*Nova Acta Eruditorum*", apărea, în martie 1738, o amplă şi elogioasă recenzie la „*Incrementa atque decrementa Aulae Othomanicae*", tipărită, pentru prima oară, la Londra, cu titlul „*The History of the Growth and Decay of the Othman Empire."* În recenzie, după ce este înfățişată, succint, biografia fostului domn al Moldovei şi personalitatea sa enciclopedică, este rezumat conținutul importantei opere, subliniindu-se originalitatea concepției autorului cu privire la istoria Imperiului Otoman, care a cunoscut perioada grandorii şi, apoi, pe cea a decadenței. De asemenea, este evidențiată utilizarea judicioasă a celor mai importante izvoare persane şi turce, dar şi cea a amintirilor sale personale, recurgând la izvoare creştine doar pentru limpezirea adevărului. După opinia recenzentului, superioritatea

[25]Vezi E. Winter *Op. cit.* citat de Grigore Ploeşteanu, *Ibidem.*, p. 30.
[26] Vezi Emil Pop, *Op. cit.,* pp. 825-847.
[27] Nicolae Iorga, *Op. cit.,* vol. I, p. 331.
[28] J. Alb. Fabricius, *Salutaris lux Evangelii,* Hamburg, 1731, pp. 495-497.
[29] *Paul Cernovodeanu, Les oeuvres de Démètre Cantemir présentées par „Acta eruditorum" de Leipzig(1714-1738), în Revus des etudes sud-est europeennes,* t. XII, nr. 4 din 1974, pp. 537-550.

operei lui Cantemir față de lucrările predecesorilor reiese din: restituirea corectă a numelor proprii orientale, desfigurate de ignoranța autorilor creştini; o prezentare cronologică fidelă a faptelor; sublinierea rațiunilor ascunse pe care se bazează politica secretă a turcilor; aducerea de clarificări în privința instituțiilor otomane, a demnităților civile şi militare, şi, în mod special, în privința modului de funcționare a administrației imperiale. Referitor la notele operei cantemiriene, se afirmă că lectura lor este, din plin, recompensată prin interesul şi plăcerea resimțite parcurgând digresiunile autorului "*de o amploare neobişnuită, dar cu atât mai demne de a fi cunoscute.*"[30]

Referințe relevante la opera lui Cantemir au fost descoperite şi în colecția publicației „*Neue Zeitungen von gelehrten Sachen", respectiv, în numeroase apariții din* anii 1725, 1733, 1735-1737, 1744.[31] Edificatoare privind prestigiul de care se bucură Dimitrie Cantemir în lumea germană este prezentarea deosebit de elogioasă făcută operei şi personalității savantului român, în anul1733, în monumentala enciclopedie „*Grosses vollständiges Universal Lexikon.*" Articolul, prin care este elogiat eruditul prinț român, va fi reluat, mai târziu, în „*Allgemeine Gelehrten Lexikon*", publicat de C. G. Jocher, în 1750, la Leipzig.[32]

Parcurgând o altă importantă publicație germană, „*Gdttingische Zeitungen von Gelehrten Sachen*", editată, la Gottingen începând din 1739, de către Adolf von Stemwehr, redactată, ulterior, între anii 1747-1772, de Albrecht von Haller, cunoscutul medic şi naturalist german, am depistat mai multe referințe la opera lui Dimitrie Cantemir. Astfel, încă la sfârşitul anului 1743, revista anunța apariția ediției franceze a „*Istoriei Imperiului Otoman*", respectiv,"*Histoire de l'Empire Othoman, ou se voyent les causes de son agrandissement de sa decadence*" (Paris, 1743), tradusă din limba engleză de Jonquieres, şi remarca: *"Ceea ce face această ediție în mod deosebit plăcută, este un tabel redactat în ordine alfabetică, în care sunt explicate toate numele turceşti, care apar aici.*"[33] De asemenea, trebuie subliniat faptul că, această lucrare, a fost tradusă, în anul 1745, în limba germană. Desigur, strălucitul poet şi diplomat, Antioh Cantemir, care a fost ambasador al Rusiei la Londra şi Paris, s-a ocupat de editarea edițiilor în limbile engleză şi franceză ale acestei lucrări. Importanța acordată lucrării lui Cantemir este evidențiată şi prin menționarea, din nou, a apariției ediției franceze din anul 1744, în cuvântul înainte la „*Gdttingische Zeitungen von Gelehrten Sachen*", şi prezentarea ei în coloanele publicației urmată de o apreciere elogioasă a originalului latin al operei într-o corespondență publicată, în acelaşi an, în această revistă germană.

În prezentarea „*Istoriei Imperiului Otoman*", apărută în „Gdttingische Zeitungen von Gelehrten Sachen", la 9 martie 1744, după ce se remarcă faptul că traducătorul francez s-a îndepărtat de la textul ediției engleze, se afirmă: "*Istoria însăşi este neobişnuit de singulară. Ea începe de la 130 după I. Christos şi merge până la 1711, când între Rusia şi Poartă s-a încheiat pace. Autorul istoriseşte viața a 23 de împărați turci care urmează unul după altul, în tot atâtea articole, şi deoarece se pare că el, câteodată, s-a străduit prea mult să fie concis la lucruri importante, aşa el remediază această lipsă prin notele sale, între ele mii folositoare şi care servesc la explicarea limbilor turcă, persană şi arabă şi a curiozităților."*[34]

În continuare, recenzentul, sesizând concepția lui Cantemir, afirmă:"*Începând cu guvernarea lui Osman, Imperiul turcesc, cum arată autorul, a început să se înalțe până în 1672, când cucerirea Cameniței a fost ultima lui lovitură norocoasă, şi Imperiul a început treptat să se încline către decăderea sa. Prin aceasta se deosebeşte, mai ales, această Istorie, că anume principele îi utilizează pe scriitorii creştini, ca pe Chalco(co)ndylas, Lonicer şi alții, dar totuşi îi aşează în fața lor pe cei indigeni, de aceea turcii înşişi acordă descrierii*

[30] P. Cenovodeanu, *Op. cit.,* pp. 546-550.

[31] *M. Şesan, Dimitrie Cantemir academician, în Mitropolia Moldovei şi Sucevei, XXXVIII,* nr. 5-6, mai-iunie, 1962, pp. 507-510.

[32] Viorel Cosma*, Le musicien Démètre Cantemir dans la littérature européenne du XVIIIe siècle,* în R.E.S.E.E., t. XI, 1973, nr. 4, p. 665.

[33] Göttinegische Zeitungen von Gelehrten Sachen, din 16 decembrie 1743, p. 873.

[34] Grigore Ploeşteanu*, Op. cit., p33-34.*

sale lauda unei mai mari onestități şi exactități /.../ Un foarte necesar dicționar pentru explicarea cuvintelor turceşti, arabe şi persane, şi biografia autorului-principe mai sunt alăturate la aceasta /.../"[35]

Pe baza unei corespondențe din Utrecht, la 4 iunie 1744, „*Gottingische Zeitungen von Gelehrten Sachen"* publică unele informații referitoare la împrejurările apariției *Istoriei Imperiului Otoman,* considerând că: *"Pe cât de cunoscută e Istoria Imperiului Otoman, pe care a alcătuit-o principele Dimitrie Cantemir, pe atât de puțină ştire se găseşte despre împrejurările propriu-zise ale acestei opere".* În consecință, se dau următoarele informații: "*Principele Antioch Cantemir trimite manuscrisul, în anul 1732, la Londra şi l-a cedat pe acesta contelui Thoms(on), care, la ordinul prea fericitei regine Carolina, dispune să se facă după aceasta o traducere engleză, şi*, tocmai această tălmăcire, a fost transpusă, în anul trecut, în limba franceză şi tipărită la Paris. Referitor la originalul acestei frumoase opere, principele Cantemir l-a redactat într-un elegant dialect latin, cum se află propriul său manuscris foarte curat, nimerit, în Leiden, în prețioasa bibliotecă a domnului conte Thoms(on). *„Acest domn conte are şi manuscrisul original al „Istoriei Moldovei", care este alcătuită de principele Dimitrie Cantemir, hospodar al Moldovei, ajuns în posesia lui prin cumpărare. Se găsesc în el mari hărți şi toate rezultatele sârguinței acelui principe, aşa că noi, pe drept, dorim să vedem o ediție demnă a ambelor opere excelente; cu atât mai mult că domnul conte Thoms(on) posedă peste 30 de gravuri curate cu portretele împăraților turci a căror viață este descrisă în interior, posedă nu mai puțin un plan exact al oraşului Constantinopole şi al localităților înconjurătoare, ca şi un portret extrem de asemănător al principelui Cantemir; care piese ar putea fi foarte avantajoase unui editor".*[36]

Numele lui Dimitrie Cantemir mai este menționat în publicația din vestitul centru universitar german Gottingen, în unul 1749, cu prilejul consemnării apariției traducerii din limba franceză a *Satirelor* şi a istoriei vieții lui Antioch Cantemir. În legătură cu familia Cantemir, se menționează participarea lui Dimitrie şi a oastei Moldovei, de partea lui Petru cel Mare, la războiul cu turcii, din anul 1711, fapt pentru care a trebuit să se refugieze cu familia sa în Rusia. "*Acesta* - se precizează - *este Dimitrie, care ne-a furnizat nouă frumoasa Istorie despre Poarta Otomană*"[37].

Autoritatea lui Cantemir este atât de mare în lumea savantă din Germania, încât cunoscuți învățați fac trimiteri la opera sa cu prilejul publicării, în limba germană, a lucrărilor altor autori de renume, pentru a-şi exprima anumite rezerve sau a oferi cititorilor informații suplimentare față de cele cuprinse in scrierile tipărite. Astfel, în prefața la partea a doua a traducerii operei lui Richard Pococke, apărută cu titlul „Beschreibung der Morgenlandes" (Erlangen, 1754), Johann Lorenz von Mosheim, unul din ctitorii Universității din Göttingen, profesor şi cancelar al acesteia, întemeietor al istoriografiei bisericeşti moderne, se referă la relatarea lui Cantemir, dintr-o amplă notă a operei „Histoire de l'Empire Ottoman", în legătură cu privilegiul acordat de Mahomed călugărilor de la Muntele Sinai, pentru a afirma că "noul testament (= privilegiu) al lui Mahomed" publicat de autorul englez este un fals. "*Prințul Cantemir ne-a dat nouă atâta lumină în acest obiect* - scrie profesorul german — *că informația sa ar fi singură de ajuns pentru a reproba privilegiul pe care ni-l oferă nouă spre lectură domnul Pocoke*".[38]

Fostul profesor de filozofie de la Göttingen, Anton Friedrich Büsching, citează „*Geschichte des osmanischen Reichs"* în notele care însoțesc traducerea lucrării lui D'Anville, „*Beschreibung des Türkischen Reichs"* (Berlin, 1773), completând textul acesteia cu afirmațiile lui Cantemir referitoare la numele adoptat de osmani şi de Curtea osmană (otomană) şi

[35] Gottinegische Zeitungen von Gelehrten Sachen, din 9 martie 1744, p.177.
[36] *Ibidem, nr.4 din 4 iunie 1744, p.396.*
[37] *Ibidem, nr. Din 19 iunie 1744, p. 466.*
[38] R. Pocockes, *Beschreibung der Morgenslandes,* II Theil, Erlangen 1754, *Vorrede.*

invocându-i opinia privind apartenența lui Osman şi a poporului său la tribul Oguz; îi reproduce, de asemenea, afirmația privind originea numelui oraşului Istanbul[39].

Mai înainte, încă, *Istoria Imperiului Otoman a* lui Cantemir a fost receptată de către Johann Joachim Winckelmann[40], părintele arheologiei şi istoriei artei, şi nu trebuie exclusă o influență a operei sale în cristalizarea concepției cu privire la stadiile dezvoltării artei a celui care a scris „*Geschichte der Kunst des Alterthums"* (1764).

„*Geschichte des osmanischen Reichs"* a fost valorificată, critic, şi de istoricul iluminist Ludwig Albrecht Gebhardi, autorul unei istorii a Ungariei şi a statelor din sud-estul Europei, inclusiv al celui dintâi tratat de istoria românilor, alcătuit pe baza unei metode ştiințifice şi prin utilizarea a numeroase surse istorice străine[41]. Preluând afirmații din „*Geschichte des osmanischen Reichs* şi din *Beschreibung der Moldau",* publicată de Büsching în „*Magazin für die neue Historie und Geographie*" (p. III-IV, Hamburg, 1769-1770, ediția a doua Frankfurt şi Leipzig, anul 1771), istoricul german le filtrează cu spiritul său critic, confruntându-le cu alte izvoare. Intr-o notă la „*Istoria Valahiei", Gebhardi* recunoaşte: "*În cronologie, am urmat principelui Cantemir*". Într-alt loc afirmă că J. L. Carra, autorul lucrării „*Histoire de la Moldavie et de la Valachie"* (Paris, 1777), pe care îl citează, „*o mare parte a istoriei sale a luat-o din operele lui Cantemir*". Iar în *Istoria Moldovei,* Gebhardi îi dedică lui Cantemir o notă elogioasă.[42]

I. C. G. Hayne, de profesie inginer, autorul lucrării „*Abhandlung über die Kriegskunst der Türken" (Disertație despre arta militară a turcilor* - Berlin, Stettin, 1783) a preluat mult din „*Geschichte der osmanischen Reichs",* pe care a apreciat-o în mod deosebit. Încă în prefața tratatului său, care se referă şi la arta militară a popoarelor aflate sub protectorat otoman şi la ultimele trei războaie ale turcilor în Ungaria, Hayne afirmă că, în general, tot ce era necesar pentru „cunoaşterea completă" a acestor războaie este scos „*din alți scriitori buni, din principele Cantemir, pentru ca să-i dau operei mele cea mai posibilă perfecțiune*". El apreciază lucrarea lui Cantemir superioară altora („cea mai bună") şi o foloseşte, deseori, în cuprinsul cărților sale.[43] În două lucrări publicate în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, profesorul de la Universitatea din Helmstadt, Julius August Remer, include pe Dimitrie Cantemir în bibliografia celor mai importanți autori de istorii statale, recomandându-i, astfel, opera despre Poarta Otomană.[44]

Un ecou favorabil a avut în Germania şi „*Beschreibung der Moldau".* Însuşi primul ei editor, profesorul, geograful şi publicistul A.F. Busching, utilizează informații din opera Cantemiriană.[45] Mai înainte, pe când *Descriptio Moldaviae* se afla, încă, în manuscris, a lecturat-o cu folos istoricul iluminist August Ludwig Schlozer. Şi opera lui Cantemir trebuie să fi fost dintre acelea care l-au făcut să aprecieze trecutul românilor-„vestit popor"-, ca istoria unei „*națiuni mari şi numeroase*", pe deplin integrabilă „*câmpului ştiinței istorice europene*."[46] Mare a fost în Germania şi faima de muzician a lui D. Cantemir, numele său figurând în cea

[39] Des Herrn von Anville, *Beschreibung des Türkischen Reichs,* Berlin, 1773, notele la p. 7, 20, 21,45.

[40] J. Irmscher, *Winckmann und Byzanz,* în *R.E.S.E.E.,* t. IX, nr. 3, 1971, p. 436, nota 23 ; vezi şi N. Liu, *Dimitrie Cantemir - ecouri literare europene,* în *România literară,* VI, nr. 43 din 25 octombrie 1973, p. 15.

[41] L. A. Gebhardi, *Op. cit.,* II, p. 613, n. I; III, Leipzig, 1781, n. X., ç.a.; vezi ai M. Bordeianu, *Une version roumaine inconnue de L. A. Gebhardi,* în (*tibias roumaine d'études littéraires,* nr. 2 din 1979, p. 148-149.

[42] L. A. Gebhardi, *Op. cit.,* III, p. 726, n.v.

[43] I. C. G. Hayne, *Abhandlung über die Kriegakunst der Türken,* Berlin u. Stettin, 1783, VIII, p. 43, 56 etc.

[44] A. L. Schlözer, *Op. cit.;* vezi şi I. Wolf, *Repere europene în istoriografia Şcolii Ardelene,* în *Stat. Societate. Națiune.* Interpretări istorice (îngrijit de N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1982, pp. 276- 289.

[45] A. F. Btisching, *Auszug aus seiner Erdbeschreibung,* I. Th., Sechste Aufflage, Hamburg, 1785, pp. 302-210.

[46] A. L. Schlözer, *Op. cit.;* vezi şi I. Wolf, *Repere europene în istoriografia Şcolii Ardelene,* în *Stat. Societate. Națiune, Interpretări istorice* (îngrijit de N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1982, pp. 276- 289.

mai importantă enciclopedie muzicală a secolului al XVIII-lea, *Historisch-Biographisches Lexicon der Tonkiinstler,* publicată de E. L. Gerber, la Leipzig, în 1790.[47]

Putem afirma că opera lui Dimitrie Cantemir a contribuit la o mai bună cunoaştere, în Europa şi în lume, a poporului român, a culturii sale, precum şi la amplificarea interesului multor savanți pentru dezvoltarea unor relații de colaborare cu cei mai reprezentativi oameni de ştiință români. Este de remarcat faptul că, pe fundalul progresului general al țărilor române, aflate, în secolul al XVIII-lea, într-un proces de transformare şi modernizare, legăturile româno-germane se amplifică pe multiple planuri. Interesele germane sunt preponderent de natură economico-comercială. C. A. Kuch va afirma, în epocă, faptul că, circulația comercială între Iaşi şi Leipzig, este cu mult mai importantă decât cea cu Viena, iar Galați reprezintă „strada" pe care umblă, exclusiv, comerțul german spre Orient. Pentru intensificarea pe multiple planuri a relațiilor germano-române, în anul 1785, ia ființă primul consulat al Prusiei în Principatele Române. Sarcina principală a consulatului era aceea de a sprijini, după posibilități, comerțul cu Țările Române. Relațiile culturale sunt facilitate şi intermediate, îndeosebi, de numeroşii studenți originari din țările române, care frecventează universitățile germane. O cercetare referitoare doar la studenții proveniți din Transilvania, care au urmat studii superioare în Germania, în perioada 1701-1848, relevă că, statistica în domeniu prezintă următoarele date: 647 la Jena, 249 la Wittenberg, 206 la i Gottingen, 164 la Leipzig, 135 la Frankfurt am Oder, 123 la S Tubingen, 48 la Berlin, 38 la Halle etc. între ei, numărul studenților de naționalitate română era în creştere. A sporit, de asemenea, simțitor, numărul studenților din Țara Românească şi Moldova, care frecventau universități şi alte instituții de învățământ germane, mai ales în deceniile premergătoare revoluției de la 1848, ajungând să producă îngrijorare puterii protectoare. De altfel, însuşi reprezentantul diplomatic al Prusiei în Principatele Române se străduieşte să îndrume cât mai mulți tineri români spre şcolile prusace. Germania, după cum rezultă şi din investigații care sunt pe departe de a fi încheiate, urmăreşte cu interes nu numai contribuția românilor la istoria social-politică a Europei, dar manifestă atenție şi receptivitate şi față de valori şi creații aparținând culturii şi ştiinței româneşti. Interesul pentru cartea românească, prețuirea ei, sunt dovedite de prezența în fondurile bibliotecilor germane a unui însemnat număr de tipărituri româneşti. A. L. Schlozer, în 1771, afirma*:"Cărți valahe sunt destule şi o întreagă Biblie valahă in folio se găseşte în Biblioteca publică din Hanovra*"[48]. În concluzie, Dimitrie Cantemir a contribuit, în mod substanțial, la iradierea culturii româneşti în spațiul germanic şi european. Totodată, cultura românească, în epoca luminismului şi a romantismului, a devenit receptivă la valorile progresiste ale spiritualității Germaniei[49].

Bibliografie

*** *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, Editura Ştiințifică, Bucureşti 1972.

*** *Istoria literaturii române*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1964.

*** *Gottinegische Zeitungen von Gelehrten Sachen*, din 16 decembrie 1743 şi 9 martie 1744.

*** *Interpretări istorice* (ediție îngrijită de N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor), Ed. Dacia, Cluj-Napoca.

[47] Viorel Cosma, *Op. cit.,* p. 675.

[48] Cercetări privind privind fondul de carte românească în Biblioteca Regală din Berlin au întreprins, printre alții, AL. Papiu Ilarian, O. Densuşianu, E. Păunel.

[49] Vezi şi Fr. Valjavec, *Geshichte der deutsche Kulturbeziehungen zu Sudosteuropa,* I-V, Munchen, 1953-1970; Al. Duțu, *Sinteză şi originalitate în cultura română (1650-1848),* Ed. Enciclop. Rom., Bucureşti, 1972, p.315; Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric,* Ed. Junimea, Iaşi, 1974; E. Cernea, *Relații româno-germane în perioada Fruhaufklarungului,* în Biblioteca şi cercetarea, IV, Cluj-Napoca, 1980, pp.277-285 ş.a.

ARMBRUSTER, Adolf, *Românitatea Românilor. Istoria unei idei*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1972.

BLAGA, Lucian, *Trilogia culturii*, E.P.L.U., Bucureşti, 1969.

BORDEIANU, M., *Une version roumaine inconnue de L. A. Gebhardi,* în (*tibias roumaine d'études littéraires,* nr. 2 din 1979, p. 148-149.

BTISCHING, A. F., *Auszug aus seiner Erdbeschreibung,* I. Th., Sechste Aufflage, Hamburg, 1785.

CERNEA, E., *Relații româno-germane în perioada Fruhaufklarungului,* în Biblioteca şi cercetarea, IV, Cluj-Napoca, 1980.

CERNOVODEANU*,* Paul, *Les oeuvres de Démètre Cantemir présentées par „Acta eruditorum" de Leipzig(1714-1738), în Revus des etudes sud-est europeennes, tom XII, nr. 4 din 1974.*

CORBEA, A., *Imaginea țărilor române în Theatrum Europaeum*, în Analele Institutului de Istorie şi Arhitectură "*A. D. Xenopol",* XX, 1983, Iaşi.

COSMA*, Viorel, Le musicien Démètre Cantemir dans la littérature européenne du XVIIIe siècle, în R.E.S.E.E., t. XI, 1973, nr. 4.*

DUȚU, Alexandru, *Sinteză şi originalitate în cultura română (1650-1848),* Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1972,

DES HERRN, von Anville, *Beschreibung des Türkischen Reichs,* Berlin, 1773.

FABRICIUS, J. Alb, *Salutaris lux Evangelii,* Hamburg, 1731.

GEBHARDI, L. A., *op. cit.,* II, p. 613, n. I; III, X, Leipzig, 1781.

GIURESCU, C.C., GIURESCU, D.C., *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri şi până astăzi,* Editura Albatros, 1071.

GRASSPROFF, H., *Antioch Dmitrievic Kantemir and Westeuropa...,* Berlin, 1966.

HAYNE, I. C. G., *Abhandlung über die Kriegakunst der Türken,* Berlin u. Stettin, 1783, VIII.

ILARIAN, Alexandru Ilarian,"*Tesauru de monumente istorice pentru România",* tom, III, Bucureşti, 1864.

IORGA, *Nicolae, Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)* , voi. I (ed. B. Theodorescu), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1969.

IRMSCHER, J., *Winckmann und Byzanz,* în *R.E.S.E.E.,* t. IX, nr. 3, 1971.

JAKO, Z., *Beiträge zu den Beziehungen des Rumänischen Kulturellen Lebens mit der Deutschen Frühaufklärung,* in *Revue roumaine d'histoire,* VIII, nr. 3 din 1969.

LIU, N., *Dimitrie Cantemir - ecouri literare europene,* în *România literară,* VI, nr. 43 din 25 octombrie 1973.

MĂCIUCĂ, Constantin, *Studiu introductiv* al lucrării „*Descrierea Moldovei*", colecția Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967.

PLOEŞTEANU*,* Grigore*, Românii în conştiința Europei, vol.III, Editura Veritas, Târgu* Mureț, 2010.

POCOCKES, R., *Beschreibung der Morgenslandes,* II Theil, Erlangen 1754, *Vorrede.*

POP, Emil, *Dimitrie Cantemir şi Academia din Berlin,* în *Studii,* t. 22, 1969, nr. 5.

ŞESAN*, M. Dimitrie Cantemir academician, în Mitropolia Moldovei şi Sucevei, XXXVIII, nr. 5-6, mai-iunie, 1962.*

TRUȚER, T., *Aspecte inedite privind relațiile lui Dimitrie Cantemir cu Academia din Berlin*, în *Forum,* XIII, nr. 10 din octombrie 1972.

VALJAVEC, Fr., Geshichte der deutsche Kulturbeziehungen zu Sudosteuropa, I-V, Munchen, 1953-1970.

WINTER, E.*, Die Brüder Daniel Ernst und Johann Theodor Jablonsky und Russland,* in *Acta Comaniana,* voi. XXIII, 1965, Praga.

WOLF, I. *Repere europene în istoriografia Şcolii Ardelene,* în *Stat. Societate. Națiune.*

ZUB, Alexandr,u Mihail Kogălniceanu istoric, Editura Junimea, Iaşi, 1974.

RECEPTAREA ÎN FRANȚA A LUCRĂRII CANTEMIRIENE ISTORIA IMPERIULUI OTOMAN[1]

Grigore Ploeșteanu

Abstract: *În Franța, exista un larg interes pentru problemele „turceşti" şi orientale. De la mijlocul secolului al XVII-lea a avut loc o* renaştere *a gustului pentru Orient, căruia a căutat să-i răspundă o bogată şi variată literatură, context în care se multiplică şi lucrările de istorie, cele mai numeroase fiind dedicate Turciei, statul cu care, de altfel, Franța avea tradiționale legături amicale. Opera fostului domnitor al Moldovei, Dimitrie Cantemir, a constituit un izvor istoric, o prețioasă sursă informativă pentru numeroşi autori de lucrări dedicate istoriei Imperiului Otoman, de istorie universală pentru părțile referitoare la turci, de istoria Bizanțului, istoriei unor popoare care s-au aflat sub dominația otomană, pentru geografi, diplomați, dar şi pentru scriitori, autori ai unor lucrări de inspirație orientală, publicişti etc.*

Cuvinte cheie**:** *orient, imperiu, otoman, decădere, Bizanț, receptare, principe, celebritate continentală, bibliotecă, literatură, istoriografie*.

Într-un articol publicat în urmă cu un deceniu, acad. Virgil Cândea afirma că *„dosarul influenței lui Cantemir asupra istoriografiei, orientalisticii şi culturii secolului XVIII nu poate fi închis*"[2]. Cunoscutul cantemirolog oferea, ulterior, şi o sinteză privind receptarea europeană a *Istoriei imperiului Otoman*[3], opera care i-a adus o celebritate continentală fostului principe al Moldovei. Neîndoielnic, doar cercetarea exhaustivă a literaturii şi periodicelor epocii, dar şi a corespondenței dintre cărturarii secolului luminilor, ca şi a fondurilor bibliotecilor publice şi particulare, va fi în măsură să ne dezvăluie dimensiunile *reale* ale receptării operei învățatului român. Necesitatea continuării demersurilor în această direcție se impune şi în cazul Franței, chiar dacă au fost deja identificate repere majore ale ecoului *Istoriei Imperiului Otoman* în istoriografia şi literatura franceză, suficiente pentru a infirma afirmații superficiale şi în contradicție cu realitatea[4]. Sintetizând informații cunoscute şi întregindu-le cu altele noi, vom oferi un „tablou" mai cuprinzător al „prezenței" cantemiriene în istoriografia şi cultura franceză a secolului al XVIII-lea.

În Franța, exista un larg interes pentru problemele „turceşti" şi orientale. De la mijlocul secolului al XVII-lea a avut loc o renaştere a gustului pentru Orient, căruia a căutat să-i

[1] Studiul, publicat de Grigore Ploeşteanu în lucrarea, *Românii în conştiința Europei, vol.2, Editura Veritas, 2007, p. 11-39. Studiul a fost revăzut şi adăugit în această formă de Gl. Bg. (R.) Mihail Ţăpârlea.*

[2] Virgil Cândea, *Un dosar deschis. Primii cititori ai „Istoriei Imperiului Otoman" de Dimitrie Cantemir*, în Magazin Istoric, s. N.,XXIV, nr. 7, iulie 1990, p. 20.

[3] Vezi V. Cândea, *Introducere* la D. Cantemir, *Incrementorum et Decrementorum Aulae Othomanicae libri tres*. Textul original latin în forma finală revizuită de autor, Bucureşti, Roza Vânturilor, 1999, p. XXXIV-XLVII. Privind ecourile Istoriei, vezi şi P. Cernovodeanu, în *Dimitrie Cantemir. Historian of South East European and Oriental Civilizations*. Ed. by Alexandru Duțu and Paul Cernovodeanu, Bucharest, 1973, p. 119-329 şi N. Liu, *Dimitrie Cantemir - ecouri literare europene* în România literară, VI, 1973, nr. 43, pp. 14-15.

[4] Hugh Trevor Roper, *Dimitrie's Cantemir Ottoman History and its Reception in England*, în *Revue Roumaine d'Histoire* XXIV 1-2, 1985, p. 62.

răspundă o bogată şi variată literatură, context în care se multiplică şi lucrările de istorie, cele mai numeroase fiind dedicate Turciei, statul cu care, de altfel, Franța avea tradiționale legături amicale. Între autorii acestora se numără Mezerai, du Verdier, Stochove, Chassepol, cel mai celebru fiind Rycaut (tradus în limba franceză)[5]. Eforturile unei prime generații de orientaliști francezi şi europeni au fost rezumate şi codificate în *Bibliotheque orientale* (1697) de Herbelot. Cu câteva excepții, însă, autorii lucrărilor dedicate popoarelor din Orient, respectiv, turcilor, n-au avut un contact direct cu acestea.

Interesul pentru Orient s-a menținut, cu felurite motivații, în secolul al XVIII-lea, către 1780, ajungându-se la constituirea orientalisticii ca disciplină în Franța[6]. Între timp, au apărut şi noi lucrări consacrate popoarelor orientale, inclusiv turcilor. Dorința de cunoaştere veridică cuprinde toate aspectele, de la natura guvernării la principiile de viață şi moravurile turcilor. Însăşi cerințele noii istoriografii, revoluționată de Voltaire, au îndreptat atenția spre alte domenii, decât cele tradiționale, neglijate sau mai puțin cunoscute şi cercetate până atunci. S-au schimbat, totodată, imaginea şi viziunea asupra turcilor, inclusiv în privința forței lor militare, de la o putere teribilă şi invincibilă la un „corp bolnav" (Montesquieu) şi chiar la o națiune secundară[7]. Principalii autori francezi de lucrări dedicate turcilor au cunoscut şi au recurs la scrierea cantemiriană, fapt ce probează concludent ca opera preiluministului[8] român răspundea şi unora din cerințele noii istoriografii.

Opera fostului domnitor al Moldovei a constituit un izvor istoric, o prețioasa sursă informativă pentru numeroşi autori de lucrări dedicate istoriei Imperiului Otoman, de istorie universală, în special părțile referitoare la turci, la istoria Bizanțului, precum şi la istoria unor popoare care s-au aflat sub dominația otomană. Numeroşi geografi, diplomați, scriitori, autori ai unor lucrări de inspirație orientală, publiciști s-au inspirat din opera cantemiriană. De asemenea, lucrările cantemiriene au reprezentat o sursă importantă de informații pentru conducătorii unor state europene, care erau interesați de cunoaşterea Imperiului Otoman, dar şi a specificului Orientului, în vederea fundamentării deciziilor de ordin strategic şi geopolitic.

Cercetarea „ecoului" operei lui Dimitrie Cantemir în Franța a insistat asupra receptării acesteia de către Voltaire, afirmându-se, totodată, că „*prin citarea lui Dimitrie Cantemir în opera sa, cu mai bine de două secole în urmă, Voltaire deschidea spiritualității româneşti o poartă spre universal, iar gândirii occidentale o fereastră spre Europa de-sud-est*"[9].

Autorul *Istoriei Imperiului Otoman* a constituit atât un personaj istoric - în lucrările marelui iluminist francez *Histoire de Charles XII, Roi de Suede* (1731) şi *Histoire de L'Empire de Russie*, *sous Pierre le Grand* (1759-1763), cât şi un izvor istoric pentru acestea şi, îndeosebi, pentru celebra lui operă *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations* (1756).

S-a relevat, astfel, înrâurirea lecturii ediției engleze a lucrării cantemiriene, care i-a fost împrumutată scriitorului şi istoricului francez de către Antioh Cantemir fiul fostului domnitor al Moldovei, ambasador al Rusiei în Franța, nemulțumit de felul în care fusese prezentat tatăl său şi originea familiei sale în *Istoria lui Carol al XII-lea*. De altfel, Voltaire îl apreciase foarte elogios pe Dimitrie Cantemir, într-o caracterizare inspirată, care va fi preluata de alți autori, scriind că principele „*reunea talentele vechilor greci, ştiința literelor şi aceea a armelor", considerându-l* „grec de origine"[10].

Deşi minuțioasă, cercetarea receptării istoriei cantemiriene de către Voltaire n-a epuizat, totuşi, tema investigată şi putem afirma că, dacă celebrul iluminist a contribuit la renumele european al lui Dimitrie Cantemir, în acelaşi timp, lucrarea învățatului principe a

[5] Pierre Martino, *L'Orient dans la litterature française au XVIIe et au XVIIIe siecle*, Geneve, Slatkine Reprints, 1970, p. 137.

[6] *Ibidem*, p. 356 ş.u.

[7] *Ibidem*, p. 175.

[8] P. Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1984, p. 37.

[9] N. Liu, *Voltaire către Cantemir*, în Revista Secolul 20, nr. 11-12, 1973, p. 98.

[10] *Histoire de Charles XII, Roi de Suede*, în *Collection complette des euvres de Mr. de Voltaire*, derniere edition, tome sixieme, MDCCLXXI, p. 279.

constituit una din lecturile sale istorice de bază, privind istoria Imperiului Otoman, înlesnindu-i o mai bună cunoaştere a acesteia şi oferindu-i chiar una din sursele importante pe care le valorifică în opera sa înnoitoare, deschizătoare de epocă în ştiința istorică, în care prezentarea veridică a istoriei, înțeleasă, îndeosebi, ca o istorie a moravurilor, a reprezentat o axiomă.

Lectura operei lui Dimitrie Cantemir, în 1739, a constituit o „revelație" pentru Voltaire istoricul, dar şi scriitorul, autorul piesei *Mahomed*, a cărui atenție s-a îndreptat cu deosebire asupra unuia din momentele de răscruce ale istoriei otomane şi europene şi a unei mari personalități de care se leagă acesta, înfățişați într-o altă lumină de către Dimitrie Cantemir - cucerirea Constantinopolului, în 1453, de către Mahomed al II-lea[11].

În consecință, încă în prefața la ediția din 1748 a *Istoriei lui Carol al XII-lea*, autorul se referă la „*acele mizerabile fabule*" (invenții) copiate de „*o sută de istorici şi repetate de dicționarele Europei"* că Mahomed al II-lea a livrat întregul oraş Constantinopol jafului, îndemnând la consultarea operei lui Cantemir: „*consultați veritabilele anale turce adunate de principele Cantemir, veți vedea în ce măsură toate aceste minciuni sunt ridicole*"[12]. Apoi Voltaire - fapt neobservat încă de cercetători - s-a inspirat din lucrarea lui Dimitrie Cantemir şi în *Annalles de l'Empire depuis Charlemagne* (Colmar, 1754), care „*cuprind toate evenimentele principale de la reînnoirea Imperiului Occidental*", când se referă la acelaşi moment şi la acelaşi personaj istoric, fără a menționa sursa, reiterând falsitatea alegațiilor istoricilor care repetau „*vechile poveşti ale călugărilor",* potrivit cărora cuceritorul Constantinopolului nu era „*decât un barbar*", afirmând, dimpotrivă, că „*Mahomed II era mai bine educat, mai instruit şi ştia mai multe limbi decât orice principe al creştinătății*", şi arătând că numai o singură parte a Constantinopolului a fost cucerită, prin asalt, de către ieniceri şi „*învingătorul a acordat cu generozitate o capitulare celeilalte părți şi a respectat-o cu fidelitate /.../"*[13]. Ecouri ale lecturii operei cantemiriene sunt sesizabile şi în faimosul *Dictionnaire* philosophique.[14]

Dar cât de importantă i-a fost lui Voltaire *Istoria Imperiului Otoman* a lui Dimitrie Cantemir ca sursă istorică rezultă, îndeosebi, din lucrarea *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations* (1756) în care sunt înfățişate principalele fapte ale istoriei universale de la Carol cel Mare până la Ludovic al XIII-lea, cuprinzând în aceasta, potrivit concepției sale, şi istoria Orientului, numele învățatului principe fiind menționat de patru ori[15]. Voltaire, care, de altfel, a apreciat, în spiritul critic ce era propriu *Istoriei Imperiului Otoman*, atunci când se referă la Academia grecească din Fanar, invocă calitatea de martor a autorului ei, care conferea mărturiei sale valoare şi credibilitate: „*eu am mărturisit că Demetrius Cantemir a expus multe fabule vechi; însă el nu se putea înşela în privința monumentelor moderne pe care le-a văzut cu ochii săi şi în privința academiei unde el a fost crescut"*[16].

Sursa catemiriană e identificabilă şi în alte părți ale scrierii voltairiene, chiar dacă numele principelui nu este menționat. Astfel, în relatarea sfârşitului sultanului Mustapha I, a proiectului marelui vizir Kara Mustapha de a constitui un imperiu în Europa Centrală separat de cel otoman şi a motivelor pentru care nu a ordonat asaltul general asupra Vienei, preluate din *Istoria* lui Dimitrie.[17]

---

[11] Voltaire, *Oeuvres complettes*, tome cinquante deuxieme, 1784, p. 218; N. Liu, *Voltaire despre Cantemir*, p. 101-102. Privitor la versiunea capitulării parțiale a Constantinopolului, susținută de D. Cantemir, dar neacceptată decât de unii istorici moderni, vezi Alexandru Elian, Postfață la Steven Runciman, *Căderea Constantinopolului 1453,* Bucureşti, Ed. Ştiințifică, 1971, p. 269-302.

[12] Vezi şi P. Cernovodeanu, *Op. cit.*, p. 327-328, şi N. Liu, st. cit., pp. 17-18.

[13] Voltaire, *Oeuures complettes*, tome vingt-cinquieme, 1784 p. 365.

[14] *Ibidem*, tome quarante-troisieme, 1784, art. Tolerance, p. 351.

[15] *Ibidem*, tome dix-septieme, 1784, p. 438, 440, 552. Vezi şi N. Liu, *Voltaire şi principele luminat al Moldovei*, în Steaua, XXIX nr 7, iulie 1978, pp. 5-6.

[16] *Ibidem*, p. 440.

[17] *Ibidem*, tome dix-neuvieme, p. 288 şi 305. În lucrările celor doi istorici este prezent şi motivul comun al „*jocului fortunei*" . Menționăm că, comentând scrisoarea lui Voltaire către Sauve la Noue din 3 aprilie 1739, în

Dacă Voltaire a cunoscut, mai întâi, ediția engleză a *Istoriei Imperiului Otoman*, abatele Prevost este cel care a şi semnalat-o şi a publicat, în 1740, în revista *Le pour et contre*, pe care o edita la Londra, *Viața principelui Dimitrie Cantemir* şi un fragment din lucrarea acestuia, traduse după versiunea lui Tindal. Din comentariul său rezultă că o aprecia pentru cunoştințele unice pe care le cuprindea, pentru bogăția notelor, traducând mai multe dintre acestea cu convingerea că vor fi citite *„cu aceeaşi plăcere."*[18] Prevost aprecia că Dimitrie Cantemir merita articolul pe care i l-a consacrat *„şi în calitatea lui de om de litere".* În acelaşi timp, scriitorul francez a utilizat informații din Istoria Imperiului Otoman privitoare la Charles de Feriol, ambasadorul Franței la Constantinopol, în romanul *L'Histoire d'une grecque* 1840, în care transfigura artistic aspecte din viața diplomatului francez[19]. De aceeaşi sursă s-a mai folosit şi în ultimul său roman, Le monde morale[20]

Prima versiune franceză a *Istoriei Imperiului Otoman* a fost realizată după ediția engleză de către comandorul de Joncquieres şi a fost publicată sub titlul "*Histoire de l'Empire Othoman*, *ou se voyent les causes de son aggrandissement et de sa decadence. Avec des Notes tres instructives par S.A.S. Demetrius Cantimir, Prince de Moldavie*", fiind imprimată, la Paris, în 1743. Ea a apărut concomitent fiind difuzată de şapte librării.[21]

Personalitățile implicate în ediția franceză au relevat principalele calități ale operei cantemiriene, care îi confereau valoare. Astfel, cenzorul ei, Souchay remarcă, îndeosebi, notele „foarte instructive" cu care autorul şi-a îmbogățit Istoria[22], asupra cărora se atenționa, de fapt, chiar în titlul versiunii franceze. Lui Desmoletz, „pretre de Oratoire", care dedica ediția contelui de Noailles, i-a reținut atenția „*L'amour exact de la verite*" a ilustrului autor al *Istoriei,* ca şi dorința sa de a fi util, remarcând „*faptele demne de a fi imitate şi capabile să încurajeze la virtute prin forța exemplului /.../"*[23]. La rândul său, traducătorul, Joncquieres, relevă viziunea lui Dimitrie Cantemir privind declinul Imperiului Otoman, după asediul Vienei, turcii păşind în „*epoca decăderii,"*[24] ca şi tendința sa de obiectivitate. Referindu-se la stil, observa că „*Descrierile sunt succinte, adeseori ele au chiar aerul unui jurnal / .../"*[25]

Apariția traducerii franceze a fost primită deosebit de elogios în *Memoires de Trevoux*, în paginile căreia, în 1743, abatele Guasco, prieten al lui Antioh Cantemir, aprecia, între altele, că „*nimeni nu era mai indicat să ne dea o asemenea istorie*", ca eruditul principe Dimitrie Cantemir, savant în limbile orientale şi cunoscător al națiunii turce, care a utilizat, cu prioritate sursele turceşti, menținându-se, însă, imparțial. Guasco afirmă despre autor şi lucrare: „*Il n'aussure point ce qui est faux, il ne supprime point ce qui est vrai; savant, judicieux, impartial, il ne se rend jamais suspect, ni de faveur ni de haine. Les faits qu'il raconte sont tires des memoires les plus surs et les plus autentique. Il arrange avec methode /.../"*[26]. Iar, în *Journal*

---

care autorul tragediei „Mahomed" reproducea din memorie versuri persane compuse de cuceritorul Constantinopolului la intrarea în Sf. Sofia, preluate dintr-o notă a operei lui D. Cantemir, N. Liu considera că lectura acesteia a înrâurit *„nu puțin"* şi concepția lui Voltaire *„privind individualizarea persoanelor dramatice, în funcție de specificul lor*" . N. Liu, Voltaire despre Cantemir, p. 101.

[18] Vezi Al. Duțu, *L'abbe Prevost traducteur de l'Histoire Ottomane de Cantemir*, în *Revue de litterature comparee*, Paris, 45, 1971, nr. 178, p. 234-237. P. Cernovodeanu, în *Dimitrie Cantemir. Historian of South East European And Oriental Civilizations*, p. 323.

[19] M V Razumovskaja, „*Istorija Otomanskoi imperii*" *Dimitrja Kantemira i roman abatta Prevo,* în Russkaja literatura, 1974, nr 2, p. 143-147; Andrei Pippidi, *Hommes et idees du Sud-Est europeen a l'aube de l'age moderne*, Ed. Academiei, Bucureşti, Ed. du C. N.R.S., Paris, 1980, p. 164.

[20] N. Liu, *Dimitrie Cantemir - ecouri literare europene*, p. 15.

[21] V. Cândea, *Op. cit.*, pp. XXXVIII-XXXIX.

[22] D. Cantemir, *Histoire de l'Empire Othoman,* t. II, Paris, 1743, p.390.

[23] *Ibidem*, t. I, Paris, 1743.

[24] *Ibidem*, p. IV.

[25] *Ibidem*, p. IX.

[26] P. Cernovodeanu, în *Dimitrie Cantemir. Historian of South East European And Oriental Civilizations*, p. 327; vezi şi P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața şi Opera*, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 172. Referitor la relațiile de prietenie dintre O. Guassco şi A. Cantemir, vezi Marcel Romanescu, *Cantemir, Montesquieu şi*

historique de Verdun, se scria despre superioritatea lui Dimitrie Cantemir, ca scriitor şi om de ştiinţă.[27]

Publicarea versiunii franceze a *Istoriei Imperiului Otoman* a fost amintită şi în Journal *Scavans* din Amsterdam, menţionându-se că ea cuprinde şi „*explicaţia tuturor numelor turceşti*" din Istorie[28], în anul următor, aceeaşi lucrare a lui Dimitrie Cantemir, „*atât de cunoscut de oamenii de litere*", fiind prezentată în *Le Journal Universel* din Haga[29]. Apariţia ediţiei a doua a traducerii ei engleze, la Londra, în 1755, va fi consemnată în *Journal Encyclopedique* din Liege, ca o „*Istorie, cunoscută deja şi preţuită*"[30].

Alături de Voltaire şi Prevost, numeroşi autori francezi au recurs la *Istoria Imperiului Otoman*, ca la un preţios izvor de informaţii. În ordine cronologică, primul dintre aceştia şi care a publicat o lucrare consacrată turcilor şi Imperiului Otoman, a fost Jean Antoine Guer.

În *Moeurs et usages des Turcs, leur religion, leur gouvenement civil, militaire et politique, avec une abrege de l'Histoire Ottomane*, apărută, la Paris, în 1747, el afirmă: „*ştiu că principele Dimitrie Cantemir a alcătuit o Istorie a Imperiului Otoman, care a fost publicată cu puţini ani în urmă /.../*"[31] şi indică numele acestuia în Lista principalilor autori „extraşi" în cartea sa[32]. Lectura cărţii avocatului francez, o compilaţie, relevă frecvente „împrumuturi" din lucrarea lui Dimitrie Cantemir[33].

Jean Levesque Burigny (1692-1785), filosof şi istoric, cunoscut, mai ales, prin tratatul privind autoritatea papei, membru al Academiei de Inscripţii şi Arte Frumoase, a publicat, în 1750, *Histoire des revolutions de l'Empire de Constantinople*.

La alcătuirea acestei istorii a Imperiului bizantin, autorul a recurs, adeseori, la opera cantemiriană. Astfel, îl citează pe Dimitrie Cantemir atunci când se referă la: asediile cetăţilor Nicomedia şi Prusa (capitala Bitiniei în 1318) de către sultanul Osman; cucerirea cetăţii Niceea (plasând însă evenimentul în 1333, spre deosebire de Dimitrie Cantemir care îl consemnează la 1330) şi la generozitatea cu care Orhan i-a tratat pe locuitorii ei; intenţia aceluiaşi sultan de a pune piciorul în Europa şi găsirea mijlocului prin care să-şi realizeze obiectivul în condiţiile în care, printr-un edict public al împăratului din Constantinopol, se interzicea, sub pedeapsă cu moartea, trecerea pe ţărmul Asiei, iar unui turc în părţile Europei; celebra victorie a lui Baiazid I la Nicopole împotriva oştirii creştine comandate de regele Sigismund al Ungariei; pregătirile sultanului de a asedia Constantinopolul pentru a-l cuceri, asediu la care a renunţat în urma sfatului dat de marele vizir, pentru a nu-i coaliza împotriva sa pe toţi principii creştini, de a amâna cucerirea şi a încheia pacea în condiţiile cele mai avantajoase; construirea primei moschei (a lui Daud Paşa) în capitala Imperiului.[34]

Burigny scrie, apoi, după Dimitrie Cantemir, despre delegaţii trimişi de împăratul Paleolog la Tamerlan pentru a-i cere răzbunarea injuriilor suferite din partea sultanului Baiazid (pentru a se plânge şi a-i cere ajutorul - la Dimitrie Cantemir) necrezând, însă, ca verosimilă afirmaţia că împăratul Manuel i-ar fi oferit lui Tamerlan imperiul ca feuda şi să-i fie vasal, ofertă la care acesta ar fi răspuns cu mărinimozitate că: „*Nu este just a schimba nimic într-un*

Marsigli, în *În amintirea lui Constantin Giurescu, la 25 de ani de la moartea lui(1875-1918),* Bucureşti, 1944, p.415 şi H. Trevor-Roper, st. Cit., pp. 54, 61-62.

[27] V. Mihordea, *Dimitrie Cantemir în presa timpului*, în *Curentul*, VIII, nr. 2669, 11 iulie 1935, p. 1.

[28] *Journal Scavans*, tome CXXXI, Septembre 1743, MDCCXLIII, p. 141.

[29] Gr. Ploeşteanu, *Alte ecouri europene ale operei lui Dimitrie Cantemir*, în *Vatra*, 179/A.

[30] *Journal Encyclopedique*, du 15. Janvier 1756, tome premier, deuxieme partie, p. 18. Vezi şi A. Pomescu-Gilly, *O recenzie contemporană despre Istoria Otomană a lui Dimitrie Cantemir*, în *Universul*, XLVII, nr. 187, 16 august 1929, p.1.

[31] *Prefaţa* la Jean Antoine Guer, *Moeurs et usages des Turcs, leur religion, leur gouvemement civil, militaire et politique, avec une abrege de l'Histoire Ottomane,* Paris, 1747, p. V.

[32] *Ibidem*, p. XXIV.

[33] *Ibidem*, tome premier, p. 45, 74, 81, 92, nota a; tome seconde, p. 86, 201 ş.a. V. Cândea, *Un dosar deschis* p. 20.

[34] Burigny, *Histoire de revoluions de l'Empire de Constantinopole. De cette ville jusqu'a l'an 1453 que les Turcs s'era rendirent maitres, tome troisieme*, Paris, MDCCL, pp. 2, 11, 60, 75-77, 83, 127.

imperiu atât de antic, nici a supune unui jug străin o casă atât de mare şi ilustră, a cărei reputaţiune a ajuns până la tătari."[35]

Autorul francez preia, însă, aprecierea lui Dimitrie Cantemir despre confruntarea din 1402, „*una din cele mai furioase bătălii de care se face menţiune în istorie"* şi îl invocă în legătură cu cucerirea Constantinopolului, menţionând că „*principele Cantemir, care este ultimul dintre istoricii imperiului turc pe care îl avem*" nu era în acord cu latinii şi grecii în privinţa detaliilor luării Constantinopolului[36], reproducând varianta pe care a înfăţişat-o în *Istoria Imperiului Otoman*.

În 1756-1758, a apărut lucrarea lui Deguignes, profesor la College de France, interpret al regelui pentru limbile orientale, cenzor regal, membru al Academiei franceze şi al Societăţii Regale din Londra, *Histoire generale des Huns,des Turcs, des Mogols*, *et des autres Tartares occidentaux, &c avant et depuis Jesus-Christ jusqu'a present*. Autorul ei, referindu-se la primul secol al istoriei otomane, îi reproşează lui Dimitrie Cantemir că a preferat relatările „scriitorilor turci" faţă de istoricii „străini", punând la îndoială faptele cele mai dovedite şi confundând monarhiile care au precedat-o pe cea otomană. Ca atare, deşi scria că Dimitrie Cantemir era un „*istoric foarte stimabil*", afirma că nu avea „*nici cea mai mică cunoştinţă de istorie a Orientului*" şi că nu se poate avea încredere „*în istoria sa decât pentru detaliile posterioare stabilirii lor* (otomanilor - n.n.)."[37] Şi întrucât *Istoria generală a hunilor...,* deşi supusă unor aspre critici, s-a bucurat de o largă receptare, a afectat autoritatea de orientalist a lui Dimitrie Cantemir şi prestigiul operei cantemiriene.

Istoria otomană a lui Dimitrie Cantemir este menţionată, apoi, în compendiul de Istorie universală al eruditului francez Mathurin Lacroze, profesor la Colegiul francez din Berlin, *Abrege de l'histoire universelle*, continuată şi îmbogăţită cu însemnările lui Jean Formey, pastor şi profesor la acelaşi colegiu, adept al filosofiei wolfiene[38]. Astfel, într-o notă, semnalată încă de N. Iorga, se afirma că „*Exista o Istorie a Imperiului otoman de Ricaut. Aceea pe care a dat-o prinţul Cantimir este mai extinsă*".[39]

În 1765, apărea, la Paris, lucrarea lui Charles de Peyssonnel (1727-1790), fostul consul al Franţei pe lângă hanul Crimeei, atunci consul general la Smirna, corespondent al Academiei Regale de Inscripţii şi Arte Frumoase, *Observations historiques et geographiques, sur les peuples barbares qui ont habite les bords du Danube & du Pont Euxin,* care constituie şi „cel dintâi studiu savant consacrat de un autor occidental istoriei românilor".[40] Peyssonnel a preluat din prefaţa *Istoriei Imperiului Otoman* a lui Dimitrie Cantemir informaţiile despre „turcomani"[41]. Apoi, când se referă la domnitorul Moldovei Ştefan cel Mare, pentru cunoaşterea detaliată a conflictelor sale cu Baiazid trimite la primul volum al operei cantemiriene; de asemenea, când menţionează supunerea Moldovei turcilor de către fiul său Bogdan, sesizând, însă, confuzia dintre Ştefan II şi Ştefan V, zis cel Mare, şi eroarea cronologică din cartea principelui. Şi tot lucrarea acestuia este, credem, aceea care i-a inspirat lui Peyssonnel aprecierea sa privind caracterul semeţ al moldovenilor, care nu se pot împăca cu nici o dominaţie străină.[42]

---

[35] *Ibidem*, pp. 81-82.

[36] *Ibidem*, pp.83, 127-129.

[37] Deguignes, *Histoire generale des Huns, des Turcs des Mogols, et des autres Tartares accidentaux, &c avant et depuis Jesus-Christ jusqu'a present, tome quatneme, Paris, MDCCVIII, p. 330; vezi şi p. 332.*

[38] Christian (von) Wolf, 1679-1754, filosof, jurist, matematician care în scrierile sale a cautat să înlăture filosofia scolastică-aristotelică, militând pentru a face din filosofie o ştiinţă generală.

[39] M. Lacroze, *Abrege d'histoire universelle, revu continue, & enrichi de remarques par M. Formey,* sixieme edition a Breme, MDCCLXV, p. 166, notă. N. Iorga, *Vechi manuale de istorie universală*, în Revista Istorică, voi. XXVIII, nr. 11-12, ian.-dec. 1942, p. 30.

[40] Dan A. Lăzărescu*, Imaginea României prin călători*, vol. 1716-1789, Ed. Sport-Turism, 1985, p. 85-94.

[41] Peyssonnel, *Observations historiques et geographiques, sur les peuples barbares qui ont habite les bords du Danube & du Pont Euxim,* Paris, 1765, p. 110.

[42] *Ibidem*, p. 236. Vezi şi Dan A. Lăzărescu, *Op. cit.*, p. 93, care însă afirmă că Peyssonnel nu l-ar menţiona pe D. Cantemir în izvoarele lucrării sale. Cu privire la aşa-zisa închinare a „celor două Moldove"

Pentru Rollin, autorul lucrării *Histoire moderne,* în 30 de volume, publicată în anii 1755-1776, scrierea cantemiriană a fost una din sursele principale la care a recurs şi din care s-a inspirat, adeseori, în elaborarea părții referitoare la istoria turcilor, uneori, reproducând pagini întregi din ea. Astfel, de exemplu, a redat opinia lui Dimitrie Cantemir despre originea „principilor" otomani, date biografice şi informații privind domniile sultanilor şi aprecieri la adresa acestora, episoade legate de capitularea Candiei (Panaiot-Morosini), acordarea titlului de padişah regelui Franței de către Soliman I, şi poziția privilegiată a ambasadorilor Franței la Constantinopol, relatări privind maniera de luptă a turcilor şi sfaturile date de fostul principe creştinilor pentru a-i combate cu succes, diferite aspecte ale societății otomane, funcțiile şi procedurile unor demnitari, obiceiuri şi mentalități, numele atribuit de turci diferitelor popoare, trăsături ale turcilor, muzica lor şi meritul lui Dimitrie Cantemir de a fi introdus notele muzicale de la turci etc[43]. A preluat, însă, şi identificarea eronată a Akkermanului cu anticul Moncastro şi a Chiliei cu Licostrom[44]. Dar i-a şi reproşat tratarea prea succintă a domniei lui Mohamed III, că a menționat suveranii contemporani din Europa Occidentală şi nu monarhii orientali, ori că n-a explicat funcțiile unui tribunal.[45] Mai important este, însă, poate, faptul că Dimitrie Cantemir i-a influențat opinia despre turci, în ansamblu, considerați încă de unii autori, potrivit unei stereotipii, ca un popor barbar, oferind o altă imagine asupra lor, tocmai cea înfățişată de principe. Un nou compendiu dedicat Istoriei Imperiului Otoman publica, în 1768, De la Croix, cu titlul *Abbrege chronologique de l'histoire Ottomane*. El se adresa, deopotrivă, cititorilor care doreau să se instruiască şi care puteau să cunoască genealogia unei națiuni foarte ilustre şi a populațiilor ei foarte faimoase, ca şi celor care urmăreau doar să se amuze, putând găsi in istoria împăraților turci lucruri curioase, de curaj, generozitate, înțelepciune, dar şi de orgoliu, ferocitate, barbarie, făcând cunoscute şi numele unor savanți şi persoane ilustre ale Turciei, Arabiei şi Persiei. În elaborarea lucrării, autorul, după cum însuşi o mărturiseşte în „avertisment", „*a avut în principal sub ochi istoricul Sagredo, venețian, şi principele Cantemir, odinioară vasal al Porții*", precizând că „*el n-a urmat întotdeauna pe al doilea, care - după opinia lui - a disimulat adeseori pierderile sau înfrângerile primilor binefăcători ai familiei sale*"[46].

Istoricul Vincent Mignot (1730-1791), abate de Scellieres, nepot al lui Voltaire, este autorul unei lucrări dedicate Imperiului Otoman, intitulată *Histoire de l'Empire Ottoman* (Paris, 1771), în care înfățişează istoria acestuia de la originea sa până la pacea de la Belgrad din 1740, trecutul unui *„mare popor"* - după cum afirma în prefață, ale cărui posesiuni se întind în trei părți ale lumii şi care a influențat mult asupra Europei întregi[47]. Era o istorie "filosofică'', în sensul cerințelor formulate de Voltaire.

Mignot nu cunoştea nici o limbă orientală, dar a folosit nu numai o bogată bibliografie, incluzând autori de la Ducas şi Leunclavius la Cantemir, Sagredo, Ricaut, Marsigli etc., ci şi surse inedite, străduindu-se să afle adevărul şi să fie imparțial. Lucrarea sa, „*o Istorie şi nu o disertație*", dorind să „*instruiască*", a fost apreciată de cititorii francezi, inclusiv de Voltaire, alții considerând-o, însă, sub valoarea lucrării lui De la Croix[48].

De la Dimitrie Cantemir, abatele Mignot a preluat, menționându-l sau nu, numeroase informații şi relatări. Astfel, cele privind confruntarea dintre Baiazid şi „*Ştefan suveranul*

---

sultanului Suleiman I, de către Bogdan al III-lea, prin solia logofătului Tăutu. Vezi Constantin Giurescu, *Capitulațiile Moldovei cu Poarta Otomană*. Studiu istoric, Bucureşti, 1958, p. 51, dar şi Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Basarab I, până la Mihai Viteazul,* Bucureşti 1970, p. 108 ş.u.

[43] *Histoire* modeme des Chinois, des Japonois, des Indiens, des Persans, des Turcs, des Russiens, &c pour servir de suite a l'Histoire ancienne de M. Rollin, tome huitieme, Paris, MDCCLXVI, p. 50, 52, 129, 206, 211, 218.

[44] *Ibidem*, tome neuvieme, p. 11.

[45] *Ibidem*, tome huitieme, p. 161, 282, nota 1; tome neuvieme, p.155, nota 1.

[46] De la Croix, *Abbrege chronologique de l'histoire Ottomane*, tome premier, Paris, MDCCLXVIII, p. VII-VIII.

[47] Prefața la Mignot, *Histoire de l'Empire Ottoman, depuis son origine jusqu'â la paix de Belgrade en 1740*, tome premier, Paris, MDCCLXXI, p. III.

[48] Vezi Spittler, *Entwurf der Geschichte der europäischen Staaten, zweit*. Th., Berlin, 1794, p. 199.

Moldovei", considerat „*un inamic mai demn*" de sultanul otoman, episodul de la cetatea Neamț şi cuvintele pe care i le-ar fi adresat mama lui Ştefan domnitorului, care se reîntoarce pe câmpul de luptă şi obține victoria de la Vaslui, închinarea Moldovei de către Bogdan şi condițiile acordului de „*supunere*", de trecere a țării sub „*protecția Înaltei Porți*" şi felul în care a fost primit domnitorul de către împărat, reproducând şi semnificația acordată de turci înfrângerii premonitorii într-o luptă a leului de către un porc, relațiile polono-moldovene în timpul lui Jean Sobieski şi Constantin Cantemir, politica acestui domnitor etc.[49] Dar lectura operei cantemiriene se resimte şi în relatarea primului secol de existență a Imperiului Otoman (generozitatea manifestată de Orhan după ocuparea Niceei), caracterizarea Gallipoliului, ca şi „cheia" Europei[50], în acelaşi timp, Mignot se delimitează, uneori, de afirmațiile lui Dimitrie Cantemir şi ale altor istorici, neîmpărtăşind, de exemplu, relatarea privitoare la tratamentul la care ar fi fost supus Baiazid după înfrângerea de la Angora sau înfățişează diferit evenimente ca cel din 1453[51]. În aceeaşi lucrare, Mignot a reprodus şi aprecierile elogioase ale lui Voltaire la adresa cărturarului Dimitrie Cantemir[52].

Renumitul geograf şi cartograf Jean Baptiste Bourguignon d'Anville (1697-1782), remarcabil erudit, membru al Academiei de Ştiințe şi al Academiei de Inscripții şi Arte Frumoase, „*geograf al regelui*", continuator al operei de reformare a cartografiei franceze începută de G. Delisle, privit ca „*primul geograf al Europei*", cel căruia prințul Antioh Cantemir, ambasador al Rusiei la Paris, i-a permis să copieze harta Moldovei alcătuită de tatăl său, a fost şi un temeinic cunoscător al Istoriei Imperiului Otoman[53]. Ne-o relevă studiul *L'Empire Turc considere dans son etablissement & dans ses accroissemens successifs* (Paris, 1772).

După cum aprecia editorul ei german, A. F. Busching, era o scriere de mai mică amploare, dar „*folositoare şi prima de acest fel şi unica*" despre Imperiul Otoman, urmărind naşterea şi extinderea acestuia (până la Pacea de la Belgrad din 1739), dintr-o perspectivă geografică[54]. D'Anville menționează lucrarea lui Dimitrie Cantemir de mai multe ori. Astfel, când arată că cetatea Nesa (Nera la Dimitrie Cantemir) a aparținut lui Soliman şi când aminteşte despre „*înşelătoria lui Panaioti*", care a avut ca rezultat predarea cetății Candia (în 1669)[55], preluând şi alte informații din Istoria Imperiului Otoman, fără a menționa sursa. De exemplu, când se referă la instituirea suzeranității turceşti asupra Moldovei[56], urmată totuşi de devastarea țării de Soliman I în 1538. Geograful francez se referă însă şi la plasarea eronată a bătăliei de la Angora (1402), considerând, de asemenea, spre deosebire de Dimitrie Cantemir, că numele Istanbul n-ar avea nici o legătură cu cel de Constantinopol.[57]

În aceeaşi perioadă, în care interesul pentru turci era potențat de desfăşurarea unui nou război cu ruşii (1768-1774), un autor anonim publica *Reflexions sur l'etat critique actuel de la puissance ottomane*, în care se pleda pentru scoaterea turcilor din Europa. Broşura, în care erau citați Voltaire şi Motesquieu îl menționează şi pe „principele Cantemir", care referindu-se la o răscoală a ienicerilor arăta rolul liniştitor pe care l-a avut asupra acestora o fetvâ (sentință) a muftiului[58].

Câțiva ani mai târziu, apărea o nouă lucrare dedicată istoriei Imperiului Bizantin, *Histoire du Bas-Empire* (22 voi., Paris, 1756-1779), scrisă de Charles Lebeau, profesor la Universitatea din Paris şi la College de France, secretar perpetuu al Academiei de Inscripții şi

[49] Mignot, *Op. cit.*, tome premier, p. 134-135, 501-502; tome troisieme, pp. 374-375.
[50] *Ibidem*, tome premier, pp. 32 şi 108.
[51] *Ibidem*, pp. 152, 242 ş.u.
[52] *Ibidem*, tome quatrieme, p. 111.
[53] *Der Grosse Brockhaus*, erster Band, Leipzig, 1928, p. 540; *La Grande Enciclopedie,* tome troisieme, Paris, p. 272; Dr. Marin Popescu Spineni, *România în izvoare geografice şi cartografice. Din antichitate pînă în pragul veacului nostru,* Ed. Ştiințifică şi enciclopedică, București, 1978, p. 192-194.
[54] *Cuvânt înainte*, la *Von Anville*, Beschreibung des Tuerkischen Reichs, Berlin, 1773, p. V, p 5.
[55] *Ibidem*, p. 23 şi 110.
[56] *Ibidem*,78-79.
[57] *Ibidem*, pp. 33, 44-45.
[58] *Reflexions sur l'etat critique actuel de la puissance ottomane*, [f.a.], p. 56.

Arte frumoase, continuată de eruditul Hubert-Pascal Ameilhon (1730-1811), membru al aceleiaşi Academii, istoric şi bibliotecar al oraşului Paris. *Istoria Imperiului Otoman* a lui Dimitrie Cantemir a constituit una din sursele principale pe temeiul cărora se relatează cuceririle din timpul domniilor lui Osman şi Orhan, ca şi opera reformatoare şi constructivă a acestui sultan[59].

Cercetarea receptării operei cantemiriene a identificat şi un caz evident de plagiat. Jean Louis Carra (1744-1793), fost perceptor al beizadelelor şi secretar al domnitorului Moldovei Grigore al III-lea Ghica, apoi secretar particular al cardinalului de Rohan, deputat girondin în Convenţiunea Naţională, a publicat *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, la „Iaşi" (sic!), în 1777, urmată de alte două ediţii (Paris, 1778 şi Neuchatel, 1781), considerată „*cea dintâi sinteză istorică despre Ţările* R*omâne publicată în limba franceză*,"[60] şi folosită, ca atare, de cei care vor scrie despre acestea. Ori lucrarea lui Carra, în care e drept că i se dedică un întreg capitol „Familiei Cantemir", iar Dimitrie este prezentat elogios, se baza pe ediţia franceză a *Istoriei Imperiului Otoman* şi pe *Beschreibung der Moldau* din care a reprodus fără menţionarea izvorului, partea originală şi valoroasă a lucrării fiind doar „disertaţia" despre starea de atunci a celor două provincii.[61]

Carra a preluat de la Dimitrie Cantemir informaţiile privind: supunerea Moldovei ca „tributară" turcilor şi relatarea că diploma care conţinea ratificarea condiţiilor de supunere s-a păstrat până în 1686 când, cu prilejul expediţiei regelui polon Ioan Sobieski, a fost arsă; atitudinea lui Petru Rareş, care a refuzat să se supună „inovaţiilor" umilitoare (pretenţiilor Porţii), abdicând şi retrăgându-se în Transilvania, urmaşul său însă, Ştefan cel Tânăr, promiţând suma de 12.000 de galbeni ca tribut anual, sporită în timpul succesorilor săi; relatările privind relaţiile moldo-polone sub Constantin Cantemir, familia Brâncoveanu, împrejurările luării domniei de către Dimitrie Cantemir, cu sprijinul hanului Crimeei; lupta de la Stănileşti din 1711; intervenţia domnitorului Moldovei în ajutorul trupelor ruse; răspunsul ţarului Petru I la solicitarea vizirului de a-i fi predat Dimitrie Cantemir; informaţii din biografia acestuia, anexată la *Istoria Imperiului Otoman.*[62]

Prestigiul dobândit de opera de turcolog a lui Dimitrie Cantemir, devenit un clasic în materie, este confirmat de menţionarea sa de către Anquetil Duperron, interpret al regelui pentru limbile orientale şi membru al Academiei Regale de Inscripţii şi Arte Frumoase, în lucrarea *Legislation orientale (*Amsterdam, 1778*),* scriere în care înfăţişând principiile de guvernare din Turcia, Persia şi Industan şi polemizând cu maniera de prezentare a acestuia ca un despotism absolut, Dimitrie Cantemir este amintit, alături se Sagredo şi Mignot, ca unul din istoricii „cunoscuţi" ai Imperiului Otoman.[63]

În acelaşi an, 1778, fostul ambasador al Franţei la Constantinopol, contele Saint Priest, adresa Curţii de la Paris un memoriu. În introducerea la acest *Memoire sur l'ambassade de France en Turquie,* publicat abia peste un secol de Charles Scheffer, el se referea critic şi la istoriografia Imperiului Otoman, care a creat o imagine incompletă şi deformată asupra acestuia, menţionând şi „*o pretinsă Istorie otomană*" scrisă de Dimitrie Cantemir, care n-ar oferi decât anale „*tres-seches et remplies d'erreurs*", notele prezentând, însă, uneori, fapte interesante.[64] Despre atitudinea principelui faţă de turci, diplomatul francez afirma, în mod surprinzător, că întreaga lucrare cantemiriană ar arăta în autor „*un fond de ataşament stupid*

---

[59] Le Beau, *Histoire du Bas-Empire*, en commencant a Constantin le Grand. Continuee par M. Ameilhon, tome vingt-quatrieme, Paris, MDCCLXXVI, pp. 259, 377, 380-382.

[60] Dan A. Lăzărescu, *Op. cit.,* p. 103.

[61] Vezi Maria Holban, *Autour de l'Histoire de la Moldavie et de la Vlachie,*]n *Revue historique du Sud-Est europeen,* tome XXI, 1944, p. 155-230.

[62] Jean Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie. Avec une dissertation sur l'etat actuel de ces deux Privinces,* Paris, MDCCLXXVIII, p. 13, 15, 36-48, 71-83, 101-110, 157-160 ş.a.

[63] Anquetil Dupperon*, legislation orientale,* Amsterdam, MDCCLXXVIII, p. 45.

[64] *Memoires sur l'ambassade de France en Turquie, et sur le commerce des francais dans le Levant par M. Le comte de Saint-Priest,* Paris, 1877, p.8. Vezi şi Dan A. Lăzărescu, *Op. cit.*, p. 270 şi 279, nota 2.

pentru turci, foştii săi stăpâni, cărora le regretă jugul şi ţara!", ceea ce , desigur, pune sub semnul îndoielii lectura atentă a *Istoriei Imperiului Otoman.* Oricum, pe parcursul memoriului său, contele francez s-a inspirat din aceasta, pentru a susține „*cât de puțin erau fixate principiile privitoare la succesiunea la tronul otoman*", ori în prezentarea biografiei fostului ambasador Charles de Ferrol. [65]

Valoarea Istoriei Imperiului Otoman avea, însă, să fie relevată de un alt autor francez, Claude Louis Michel de Sacy (1746-1790), personalitate cu preocupări multilaterale, istoric, literat, autor al unor opere cu un conținut variat, străbătute de idei avansate caracteristice ideologiei luministe, cenzor regal, membru al Institutului Regal de Istorie din Gottingen, colaborator la *Encyclopedie Methodique (6 vol.),* cu articole de istorie modernă, etc.

Sacy a elaborat o *Istorie a Ungariei,* probabil din însărcinarea unui membru aparținând cercului Mariei Antoinetta, fiica împărătesei Austriei, Maria Tereza, soția regelui Franței Ludovic al XV-lea, apărută cu titlul *Histoire generale de Hongrie, depuis la premiere invasion des Huns, jusqu'a nos jours* (Yverdon, 1780), care înfățișează trecutul acestei țări, în contextul ei European, până la 1748, anul încheierii păcii austro-franceze.[66] Pentru această lucrare, elaborată cu conştiinciozitate, în care autorul s-a străduit să utilizeze cele mai bune surse de informare a publicului francez despre istoria Ungariei, Dimitrie Cantemir a constituit, alături de Sagredo, o sursă istorică de bază. Din *Istoria Imperiului Otoman* el a preluat, de exemplu, informații privind cucerirea Constantinopolului, masacrarea germanilor din garnizoana Buda de către turci, după capitulare, în timp ce se retrăgeau din cetate (1528), ca şi cele referitoare la conducătorul nobilimii răsculate din Transilvania, numit, în 1690, de turci şi proclamat de Dietă principe al Transilvaniei, le-a adresat „fratelui" Dimitrie Cantemir privind „inconstanța turcilor" (a sultanului).[67]

La sfârşitul secolului al XVIII-lea era tipărită la Paris *Histoire moderne (1783),* tomul al XIX-lea cuprinzând şi „une partie de l'Histoire de l'Empire Ottoman" de Cantemir, pe care francezii au putut-o, de altfel, cunoaşte şi prin intermediul edițiilor franceze ale *Istoriei universale* publicată de englezi.[68]

Prestigiul de turcolog al lui Dimitrie Cantemir este concludent relevat şi de recomandarea operei sale, alături de cea al lui Rycaut, în faimoasa *Encyclopedie,* la articolul *Turquie,* de chevalier de Jaocurt,[69] de includerea biografiei sale în felurite dicționare şi înscrierea numelui său pe frontispiciul Bibliotecii Bibliotecii Sainte Genevieve din Paris.

O încheiere în termeni definitivi privind receptarea operei lui Dimitrie Cantemir în Franța presupune noi cercetări în istoriografia şi publicistica Epocii Luminilor. Şi până atunci, se poate conchide că ea a stârnit un evident interes şi a fost receptată pozitiv, fără a lipsi notele critice, constituind o sursă bogată şi importantă de informații privind Imperiul Otoman. După cum se afirmă despre lucrare în ampla prezentare dedicată autorului ei în *Biographie universelle (Michaud) ancienne ei moderne, „cet ouvrage sera toujours consulte avec fruit /../*[70]. Va fi într-adevăr utilizată în continuare, în secolul XIX-lea, de numeroşi autori de lucrări despre turci, începând cu A.L. Castellan şi contele Salaberry.

---

[65] *Memoires sur l'ambassade de France en Turquie,* p. 102, 248; vezi şi pp. 94-95.

[66] *M de Sacy, Histoire generale de Hongrie, depuis la premiere invasion des Huns, jusqu'a nos jours,* tome premiere, Yverdon, MDCCLXXX< vezi şi Kopeczi Bela, Magyarok es franciak XIV Lajostol a francia forradaloming, Szepirodalmi Konyvkiado, 1985, p. 377 ş.u.

[67] M de Sacy, *Op. cit.*, tome premier, p. 214, 271; tome troisieme, p. 454, nota 36 ş.a.

[68] V. Cândea, *Introducere la D. Cantemir, Incrementorum et Decrementorum Aulae Othomanicae libri tres, p. XXVIII, XXIX, nota 45.*

[69] Encyclopedie ou Dictionnaire raisonne des sciences, des arts et des metiers /,,,/ , mis en ordre et publie par M. De Diedrot, tome seizieme, MDCCLXXI, p. 723; vezi şi V. Cândea. Introducere....., p.XLIII.

[70] *Biographie universelle (Michaud) ancienne et moderne, nouvelle edition, tome sixieme, Paris et Leipzig, p. 581.*

Bibliografie

*** *Biographie universelle (Michaud) ancienne et moderne, nouvelle edition, tome sixieme, Paris et Leipzig.*

*** *Der Grosse Brockhaus*, erster Band, Leipzig, 1928.

*** *La Grande Enciclopedie,* tome troisieme, Paris.

*** Encyclopedie ou Dictionnairec raisonne des sciences, des arts et des metiers /,,,/ , mis en ordre et publie par M. De Diedrot, tome seizieme, MDCCLXXI.

*** *Journal Encyclopedique*, du 15. Janvier 1756, tome premier, deuxieme partie.

*** *Journal Scavans*, tome CXXXI, Septembre 1743, MDCCXLIII.

*** *Reflexions sur l'etat critique actuel de la puissance ottomane.*

AMEILHON, M., Le Beau, *Histoire du Bas-Empire*, en commencant a Constantin le Grand. tome vingt-quatrieme, Paris, MDCCLXXVI.

ANVILLE, Von, *Cuvânt înainte* la *Beschreibung des Tuerkischen Reichs*, Berlin.

BEAU, Le, *Histoire du Bas-Empire*, en commencant a Constantin le Grand. Continuee par M. Ameilhon, tome vingt-quatrieme, Paris, MDCCLXXVI.

BURIGNY, Histoire de revoluions de l'Empire de Constantinopole. De cette ville jusqu'a l'an 1453 que les Turcs s'era rendirent maitres, tome troisieme, Paris, MDCCL.

CANTEMIR, D., *Histoire de l'Empire Othoman,* t. II, Paris, 1743.

CÂNDEA, V., *Un dosar deschis. Primii cititori ai „Istoriei Imperiului Otoman" de Dimitrie Cantemir*, în Magazin Istoric, s. N.,XXIV, nr. 7, iulie 1990.

CÂNDEA, V. Introducere la D. Cantemir, Incrementorum et Decrementorum Aulae Othomanicae libri tres. Textul original latin în forma finală revizuită de autor, Bucureşti, Roza Vânturilor, 1999, p. XXX1V-XLVII.

CERNOVODEANU, P., *Dimitrie Cantemir. Historian of South East European and Oriental Civilizations*. Ed. by Alexandru Duțu and Paul Cernovodeanu, Bucharest, 1973

CROIX, De la, *Abbrege chronologique de l'histoire Ottomane*, tome premier, Paris, MDCCLXVIII.

DEGUIGNES, *Histoire generale des Huns, des Turcs des Mogols, et des autres Tartares accidentaux, &c avant et depuis Jesus-Christ jusqu'a present, tome quatneme, Paris, MDCCVIII.*

DIEDROT, M., Encyclopedie ou Dictionnaire raisonne des sciences, des arts et des metiers /,,,/, tome seizieme, MDCCLXXI.

DUPPERON*,* Anquetil, L*egislation orientale,* Amsterdam, MDCCLXXVIII.

DUȚU, Alexandru, *L'abbe Prevost traducteur de l'Histoire Ottomane de Cantemir*, în *Revue de litterature comparee*, Paris, 45, 1971, nr. 178.

ELIAN, Alexandru, Postfață la Steven Runciman, *Căderea Constantinopolului 1453,* Bucureşti, Ed. Ştiințifică, 1971.

GIURESCU, Constantin,*Capitulațiile Moldovei cu Poarta Otomană*. Studiu istoric, Bucureşti, 1958.

GUER, Jean Antoine, *Moeurs et usages des Turcs, leur religion, leur gouvemement civil, militaire et politique, avec une abrege de l'Histoire Ottomane,* Paris, 1747.

IORGA, N. *Vechi manuale de istorie universală*, în Revista Istorică, voi. XXVIII, nr. 11-12, ian.-dec. 1942.

HOLBAN, Maria,*Autour de l'Histoire de la Moldavie et de la Vlachie,* în *Revue historique du Sud-Est europeen, tome XXI, 1944.*

KOPECZI, Bela, Magyarok es franciak XIV Lajostol a francia forradaloming, Szepirodalmi Konyvkiado, 1985.

LACROZE, M.,*Abrege d'histoire universelle, revu continue, & enrichi de remarques par M. Formey,* sixieme edition a Breme, MDCCLXV.

LĂZĂRESCU*, A. Dan, Imaginea României prin călători*, voi. 1716-1789, Ed. Sport-Turism, 1985.

LIU, N, *Dimitrie Cantemir - ecouri literare europene* în România literară, VI, 1973.

LIU, N., *Voltaire către Cantemir*, în Revista Secolul 20, nr. 11-12, 1973

MARTINO, Pierre,*L'Orient dans la litterature frangaise au XVIIe et auXVIIIe siecle*, Geneve, Slatkine Reprints, 1970, p. 137.

MIGNOT, *Prefață* la *Histoire de l'Empire Ottoman, depuis son origine jusqu'â la paix de Belgrade en 1740*, tome premier, Paris, MDCCLXXI.

MIHORDEA, V., *Dimitrie Cantemir în presa timpului*, în *Curentul*, VIII, nr. 2669, 11 iulie 1935.

MICHAUD, *Biographie universelle ancienne et moderne, nouvelle edition, tome sixieme, Paris et Leipzig.*

PEYSSONNEL, *Observations historiques et geographiques, sur les peuples barbares qui ont habite les bords du Danube & du Pont Euxim, Paris, 1765.*

PIPPIDI, Andrei, *Hommes et idees du Sud-Est europeen a l'*aube de l'ăge moderne, Ed. Academiei, Bucureşti, Ed. du C. N.R.S., Paris, 1980.

POMESCU-GILLY, A., *O recenzie contemporană despre Istoria Otomană a lui Dimitrie Cantemir*, în *Universul*, XLVII, nr. 187, 16 august 1929.

PLOEŞTEANU, Gr., *Alte ecouri europene ale operei lui Dimitrie Cantemir*, în *Vatra*, 179/A.

POPESCU, Marin, SPINENI, *România în izvoare geografice şi cartografice. Din antichitate pînă în pragul veacului nostru,* Ed. Ştiințifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1978.

RAZUMOVSKAJA, M.V., „*Istorija Otomanskoi imperii*" *Dimitrja Kantemira i roman abatta Prevo,* în Russkaja literatura, 1974, nr 2.

ROLLIN, M., Histoire modeme des Chinois, des Japonois, des Indiens, des Persans, des Turcs, des Russiens, &c pour servir de suite a l'Histoire ancienne, tome huitieme, Paris, MDCCLXVI.

ROMANESCU, Marcel, *Cantemir, Montesquieu şi Marsigli,* în *În amintirea lui Constantin Giurescu, la 25 de ani de la moartea lui(1875-1918), Bucureşti, 1944.*

ROPER, Hugh Trevor, *Dimitrie's Cantemir Ottoman History and its Reception in England*, în *Revue Roumaine d'Histoire* XXIV 1-2, 1985.

SACY, DE, M., Histoire generale de Hongrie, depuis la premiere invasion des Huns, jusqu'a nos jours, tome premiere, Yverdon, MDCCLXXX.

Commerce des francais dans le Levant, Paris.

SPITTLER, Th., *Entwurf der Geschichte der europäischen Staaten, zweit*, Berlin, 1794

ŞTEFĂNESCU, Ştefan, *Țara Românească de la Basarab I, până la Mihai Viteazul,* Bucureşti, 1970.

TEODOR, P. *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1984.

VOLTAIRE, Histoire de Charles XII, Roi de Suede, în *Collection complette des euvres de Mr. de VOLTAIRE*, derniere edition, tome sixieme, MDCCLXXI.

REPERE MATEMATICE DIN SECOLELE XVII-XVIII ÎN FORMAREA CULTURII ȘTIINȚIFICE A LUI DIMITRIE CANTEMIR

Costel Chiteș[1]

costelchites@yahoo.com

Abstract: *Dezvoltarea ştiinţelor, artelor şi a tehnologiei a condus la formarea unor echipe formate din specialişti aleşi din domenii complementare care să încerce rezolvarea problemelor actuale. Ce spirit, ce intelect, ce cultură enciclopedică au avut toți marii înaintaşi, cei care au reuşit să smulgă buruieni din terenul necunoaşterii umane pentru a-l fertiliza şi a-l reda spre cultivare generațiilor care i-au succedat. Printre aceste personalități se află la loc de cinste cărturarul român Dimitrie Cantemir.*

Ne propunem să evidențiem câteva aspecte ale dezvoltării matematicii în secolele XVI-XVIII, pentru a remarca : a) reprezentanți de seamă ai acestor secole ; b) nivelul matematic necesar realizării unor studii profunde ale cercetătorului acelor timpuri ; c) universalitatea atinsă de cărturarul român Dimitrie Cantemir

Cuvinte cheie : *cultură ştiințifică, teoria demonstrației, algebra universală, geometrie analitică, calcul diferențial şi calcul integral.*

1. Matematica în secolelele XVII-XVIII

Cantemir va acoperi cu un văl esența lucrurilor văzute de el. Filosofia din Europa timpului său, invită de a regândi religia. În acest sens, cartea de căpătâi a Europei cultivate a fost „Teodiceea" lui Leibniz[2], publicată, în anul 1710, în limba franceză[3], căreia îi corespunde lucrarea „Sacrosanctae" a cărturarului Cantemir.

Ştiința experimentală a evidențiat drepturile legitime ale rațiunii, a îngrădit libertatea sa nelimitată, a fost cea mai mare forță intelectuală. Față în față, se vor afla ştiința -ce răspunde nevoilor rațiunii, dar care nu poate lămuri totul - şi religia, care răspunde nevoilor sufleteşti , cu a ei putere magică dar care nu are dovezi. Cercetarea împrejurărilor în naşterea şi propagarea ideilor unor mari oameni de ştiință poate fi realizată prin studiul corespondenței acestora, în caz că ne-a parvenit peste veacuri, sau prin studiul operei lor, uneori doar intuind cum şi-au propus să studieze şi să rezolve probleme specifice ale epocii lor.

---

[1] Lector dr., Facultatea de Ştiințe ale Educației, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", membru în Consiliul Director al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

[2] Gottfried Wilhelm Freiherr von Leibniz (1646- 1716), filozof şi matematician german, unul din întemeietorii iluminismului german. În matematică, a introdus termenul de „funcție" (1694), pe care l-a folosit pentru a descrie o cantitate dependentă de o curbă. Alături de Newton, Leibniz este considerat fondatorul analizei matematice moderne.

[3] Teodicee este un termen creat de Leibniz, în 1696, din cuvintele greceşti theos (zeu) şi dike (reparație, judecată, justiție , dreptate). În această carte, Leibniz defineşte "teodiceea" ca doctrină despre bunătatea lui Dumnezeu, libertatea omului şi originea răului.

Matematica începutului secolului al XVII-lea era într-o revenire după epoca întunecată a Evului Mediu, nefiind un subiect demn de respect. Majoritatea cercetătorilor trebuiau să-şi finanţeze singuri studiile, cum a fost cazul lui Galilei[4] care nu a putut studia la Universitatea din Pisa, fiind nevoit să apeleze la profesori particulari.

O incursiune în istoria matematicii ne relevă faptul că, în Grecia antică, pătrunseseră adânc demonstraţiile, metodă importantă în descoperirea de noi adevăruri, situându-se pe primul loc raţionamentul logic, combinat cu observaţia şi inducţia. Acestea îşi vor găsi expresia în lucrări ştiinţifice şi manuale didactice. Se încheie, astfel, alcătuirea fundamentelor geometriei, se pun bazele teoriei numerelor, ale teoriei secţiunilor conice şi ale metodelor antice de calcul diferenţial şi integral. Grecii intră, apoi, în contact strâns cu Orientul, şi dezvoltă probleme de astronomie şi de geodezie. Se dezvoltă cu succes geometria sferică, trigonometria, calculele aproximative. Matematicienii Orientului erau, totodată, şi astronomi.

Părintele aritmeticii universale (algebrei) este considerat Diofant din Alexandria[5] . A scris 13 cărţi originale din care ne-au rămas numai şapte lucrări, care au ajuns în Europa prin intermediul arabilor. Abul Wafa[6] a fost unul dintre traducătorii săi în limba arabă. Matematica lui Diofant a fost influienţată de matematica chineză, de cea indiană şi de cea arabă. Diofant rezolvă ecuaţii liniare prin eliminarea succesivă a necunoscutelor, iar necunoscutele le notează prin simboluri şi foloseşte, uzual, semnele de operaţie, semne care sunt folosite şi astăzi.

Opera lui Diofant a generat curente matematice importante: a) geometria analitică, prin combinarea algebrei diofantice cu domeniul calculului ariilor ; b) algebra modernă, ca sistematizare a proceselor pur algebrice ; c) teoria numerelor, prin aprofundarea numerică a metodelor lui Diofant şi studiul proprietăţilor numerelor întregi de către Fermat[7]. Problemele ridicate de Diofant au rămas, până astăzi, în atenţia matematicienilor.

O mare personalitate a culturii, francezul Bachet de Méziriac[8], traduce din limba arabă în limba latină, în anul 1621, *Aritmetica* lui Diofant. Matematicianul Pierre de Fermat, încântat de această lucrare, o va studia intens.

Pe marginile paginilor lucrării, Fermat îşi va nota propriile sale contribuţii geniale. Astfel, ni s-a transmis Marea Teoremă[9] ce-i poartă numele, teoremă care a contrariat, vreme de 358 de ani, cele mai luminate minţi. Dezvoltarea algebrei şi naşterea geometriei analitice sunt legate de numele lui Descartes[10].

În cele ce urmează, vom evidenţia modul de formare a culturii ştiinţifice a lui Descartes pentru a înţelege, prin translaţie, ceea ce, puţin mai târziu, avea să definească personalitatea culturii ştiinţifice a cărturarului Cantemir.

René Descartes îşi începe studiile la Colegiul iezuit din La Flèche, fondat de Henric al IV-lea[11], în anul 1604. Programa celor opt ani de studii era structurată astfel: patru ani de gramatică; un an de poezie (umanitoare"); un an de retorică şi trei ani de filosofie, dintre care

[4] Galileo Galilei (1564 –1642) astronom, matematician, fizician, şi filosof italian, care a jucat un rol important în revoluţia ştiinţifică a timpului său.

[5] Matematician grec (200(214?)-284(298?)d.Hr.), contribuţia sa principală constituind-o în algebră –printre altele- ceea ce se numeşte *ecuatia diofantică,* ecuaţie care are forma ax+by=c, şi se rezolvă în numere întregi.

[6] Abul Wafa Muhammad Ibn Muhammad Ibn Yahya Ibn Ismail Buzjani (940-998), astronom şi matematician persan, autor al unui tratat despre construcţiile geometrice.

[7] Pierre de Fermat (1601-1665), matematician francez, rămas în istoria matematicii ca precursor al calculului diferenţial, geometriei analitice şi calculului probabilităţilor.

[8] Claude-Gaspard Bachet de Méziriac (1581 - 1638), matematician, lingvist şi poet francez, primul autor al unei matematici distractive, unde a aprofundat pătratele magice.

[9] Marea Teoremă a lui Fermat o constituie ecuaţia $x^n + y^n = z^n$,unde x, y, z sunt numere întregi nenule, n este număr natural, care afirmă că nu are soluţii pentru n> 2.

[10] René Descartes (1596 –1650), filozof şi matematician francez. cunoscut de asemenea cu numele latin Cartesius.

[11] Henri de Bourbon 1553 –1610 (franceză *Henri IV*; denumit şi Henric cel Mare (*Henri le Grand*), rege al Navarei (1572-1610) şi rege al Franţei (1589-1610), fiind rege din familia de Bourbon.

în primul an se preda logica şi etica, comentându-se *Isagoge*[12] a lui Porfir[13], precum şi lucrările lui Aristotel[14] de logică (*Organon*) şi morală (*Etica nicomahică*); în al doilea an, se studia fizică, pe baza tratatelor aristotelice *Fizica*, *Despre cer*, *Despre generare şi nimicire* (Cartea întâi), *Meteorologia*, precum şi matematica (aritmetică, geometrie, muzică, astronomie), pe direcţiile stabilite de Cristophorus Clavius; în al treilea an, se studia metafizica: *Despre generare şi nimicire* (Cartea a II-a), *Despre suflet*, *Metafizica*.

Manuscrisele erau cele ale comentatorilor de la Coimbra. Descartes studiază filosofia, cel mai probabil cu Étienne Noël[15], şi matematica cu Jean François[16], şi va descrie, mai târziu, colegiul ca fiind: „*una dintre cele mai faimoase şcoli ale Europei, despre care credeam că, dacă în vreun loc de pe Pământ se află oameni învăţaţi, aici trebuie să fie"*. În privinţa matematicilor, *Discursul* le rezervă amintirea cea mai plăcută: „*Mă încântau mai ales matematicile, din pricina certitudinii şi evidenţei temeiurilor lor; dar nu băgasem încă de seamă adevăratul lor folos şi, crezând că nu slujesc decât artelor mecanice, mă minunam de faptul că, fundamentele lor fiind atât de stabile şi de solide, nu se clădise pe ele nimic mai înalt"*. Studiul matematicilor nu se reducea doar la *Elementele* lui Euclid[17], ci şi la „analiza geometriilor şi algebra", fiind vorba de algebra cosică. Într-o discuţie cu John Pell[18], Descartes afirma că „*n-a avut alt dascăl pentru algebră decât citirea Algebrei lui Clavius"*[19]. (*Algebra* , publicată la Roma în anul 1608).

Amintim pe Boethius[20], având funcţii importante în stat sub regele burgund, Theodoric[21], traduce Aristotel, Euclid, Ptolemeu.[22] Boethius a lăsat Europei Occidentale cele şapte „arte liberale", care se deosebesc de artele meşteşugăreşti, ,,mecanice". Artele sale conţineau: *trivium* (artele literare şi filosofice: gramatica, retorica, dialectica) şi *quadrivium* (aritmetica, geometria, astronomia, muzica).

Descartes urmează dreptul, poate, şi medicina, la Universitatea din Poitiers şi îşi trece examenele de bacalaureat şi licenţă în drept canonic şi civil, în anul 1616. Descartes se va dedica studiului filosofiei şi cărţilor spre nemulţumirea tatălui său Joachim, care spera ca fiul său să îmbrăţişeze o funcţie publică. „Dintre toţi copii mei", spunea Joachim, „*trebuie să fi adus pe lume un fiu îndeajuns de ridicol pentru a se lăsa legat în piele de viţel".*

---

[12] *Isagoga* (Introducere la Categoriile aristoteliene) tratat adresat lui Chrysaorios şi, de obicei, editat împreună cu *Organon*-ul lui Aristotel.

[13] Porfir, filosof grec (233-305), elev al lui Plotin, autor prolific cu peste 60 de lucrări din diferite domenii.

[14] Aristotel (384 î.Hr.- 322 î.Hr.) spirit enciclopedic, fondator al şcolii peripatetice, unul din cei mai importanţi filozofi ai Greciei Antice, clasic al filozofiei universale.

[15] Étienne Noël, (1581- 1659),teolog catolic, cunoscut pentru polemica cu Blaise Pascal între 1647 şi 1648.

[16] Jean François (1582-1668), Matematician francez,ce a aparţinut Ordinului iezuit, profesor la mai multe colegii.

[17] Euclid din Alexandria (cca 325 - 265 î.Hr.), matematician grec care pune bazele aritmeticii şi ale geometriei plane şi spaţiale. Cartea *Stihia*,(Elementele), a fost tradusă în peste 300 de limbi.

[18] John Pell (1611-1685), matematician englez, propunătorul unui limbaj universal în matematică, şi extinderea aplicăriial algebrei în teoria ecuaţiilor.

[19] Christophorus Clavius (1537 -1612), matematician şi astronom german, unul dintre principalii realizatori ai calendarului gregorian.

[20] Anicius Manlius Torquatus Severinus Boethius (480- 525), învăţat, filozof şi om de stat, ultim reprezentant al culturii romane din antichitatea târzie, făcând trecerea către Scolastica Evului Mediu.

[21] Teodoric cel Mare (454 –526) a fost un rege al ostrogoţilor (471 – 526), conducător al Italiei (493 – 526), regent al vizigoţilor (511 – 526). Printre consilierii lui Theodoric cel Mare au fost Boethius şi Cassiodor.

[22] Ptolemeu (circa 87 d.Hr.- circa 165 d.Hr.,), astronom, matematician şi geograf grec din epoca elenistică tardivă în timpul stăpânirii romane a Egiptului, ale cărui teorii au dominat ştiinţa până în secolul al XVI-lea.

În anul 1618, René îl întâlneşte pe tânărul doctor în medicină Isaac Beeckman[23], care, în timpul liber, se ocupa cu probleme de fizico-matematici. Acesta se ocupa cu „explicarea regularităţilor macro-geometrice în termenii unui model micro-mecanic", fiind singurul din Europa timpului său ce avea o astfel de abordare. El dă, în anul 1613, prima formulare a legii inerţiei. Se împrietenesc şi Beeckman îl încurajează pe Descartes să studieze, pe lângă algebra, muzica şi mecanica. Colaborarea lor timpurie va conduce la o descriere matematică a căderii corpurilor şi o explicaţie a paradoxului hidrostatic. La îndemnul lui Beeckman, Descartes dă o explicaţie mecanică sunetului, studiază căderea corpurilor şi compasurile proporţionale.

La 31 decembrie 1618, Descartes îi dedică şi dăruieşte lui Beeckman prima sa lucrare : *Compendium musicae*. Această versiune, Descartes o va completa prin includerea teoriei micro-corpusculară a sunetului, teorie dezvoltată de Beeckman, încă din anul 1610.

În mod analog, Dimitrie Cantemir publică una dintre primele sale lucrări : *Kitab-i-musiki* (Cartea ştiinţei muzicii). Lucrarea cuprinde un studiu aprofundat al muzicii otomane laice şi religioase, primul sistem de notaţie muzicală al muzicii otomane. Cantemir descoperă importanţa muzicii religioase ortodoxe şi influienţarea acesteia de muzica bizantină. Finalul lucrării este însoţit de o culegere de melodii a diverselor compoziţii otomane, dar şi de folclor din Moldova, precum şi 20 de creaţii proprii.

Descartes are şi talent literar, compunând versurile baletului *La naissance de la paix* , în anul 1649, cu prilejul sărbătoririi zilei de naştere (18.12.1626) a reginei Cristina a Suediei, cât şi a păcii de la Westfalia.

O parte însemnată a *Geometriei* (1637), Descartes o dedică formulării, rezolvării şi dezvoltării unei probleme a lui Pappus[24]. Astfel, Descartes îi ancorează pe antici de moderni şi participă la constituirea matematicii moderne prin dezvoltarea geometriei analitice. Compasurile create de René şi descrise în *Geometria* aveau rolul de trasare a unor curbe particulare cu ajutorul cărora se rezolvau diferite ecuaţii algebrice. Demn de amintit sunt caracterele cosice ale lui Descartes[25]

Isaac Barrow[26], René Descartes, Christiaan Huygens[27] şi John Wallis[28] au contribuit, în mare măsură, la dezvoltatrea calculului infinitesimal. Calculul infiniţilor mici a fost influenţat de

---

[23] Isaac Beeckman (1588-1637) om de ştiinţă olandez, filosof, medic de la Universitatea din Caen, fondator al "Collegium Mechanicum", creatorul curentului *atomist* (viteza şi direcţia de mişcare, a atomilor sunt determinante si nu dimensiunea şi forma lor şi primul ofertant al formulărării moderne a legii de inerţie.

[24] Pappus din Alexandria (c. 290 – c. 350), matematician grec, cu contribuţii deosebite domeniul geometriei.(teorema medianei, teorema celor trei perpendiculare, teorema bisectoarelor exterioare, centrele de asemănare a două cercuri, hexagoanele albinelor, etc).

[25] (*Cossica qeaedam Des Cartes*). Cossica provine din italianul *cosa* (=lucru), reprezentând necunoscuta unei ecuaţii (astăzi notată x). Caracterele sau numerele cosice permiteau reprezentarea puterilor naturale : N = cantitate cunoscută, ɣ= rădăcina (*cosa*) , ʒ= pătratul, π = cubul, ʒʒ= puterea a patra a rădăcinii. (De exemplu : $1ʒ$ şi $Oɣ+ ON$ sau $Oɣ-ON$ reprezentau în scriere actuală $x^2 = bx + a$, respectiv $x^2 = bx - a$. Litera O reprezenta pentru coeficient o cantitate cunoscută oarecare, notaţiile fiind utilizate de Clavius în *Algebra sa*). ,,Cosiştii" erau rezolvitori profesionişti de probleme, fiind angajaţi de negustori şi de oameni de afaceri în calcule de tot felul. Pentru păstrarea reputaţiei, fiecare dintre ei încercau să păstreze secretul metodelor de rezolvare. De exemplu, părintele Marin Mersenne, cel ce a a dus contribuţii minore în teoria numerelor, a jucat un rol important în scrimburile dintre intelectualii din Paris, printre care amintim : Pascal, Roberval, Gassendi, Beaugrand. Mersenne a organizat întâlniri regulate între matematicieni, mai târziu grupul său a constituit sufletul Academiei Franceze. Încălcând, uneori, etica, Mersenne, prin schimbul de informaţii ce erau uneori confidenţiale, a adus beneficii matematicii, omenirii, susţinând cauza gândirii raţionale. I-a apărat pe Galilei şi pe Descartes de atacurile teologiei. Pierre de Fermat a corespondat doar cu Pascal şi cu părintele Mersenne. Corespondenţa sa cu Pascal a dat naştere unei noi teorii în matematică : calculul probabilităţilor.

[26] Isaac Barrow (1630-1677), matematician, filolog şi teolog englez, celebru pentru contribuţiile în matematică în dezvoltarea calculului diferenţial şi integral. Isaac Newton i-a fost student.

matematicieni vestiți : Thomas Bradwardinus[29], în Anglia; Nicole Oresme[30], în Franța; Johann Müller-Regiomontanus[31], în Germania; Nicolaus Copernic[32], în Polonia.

Calculul infinitesimal este atribuit lui : Arhimede, Fermat, Leibniz, Newton. Algoritmul de trecere la limită utilizat pentru determinarea tangentei la o curbă este invenția lui Fermat în anul 1636, şi publicat, în 1667, prin raportul lui Huygens predat Academiei de Ştiințe. Meritul incontestabil al lui Fermat a fost evidențiat, în anul 1934, de Louis Trenchard Moore prin descoperirea unei însemnări ale lui I. Newton. Newton consemnase că îşi baza teoria pe „*metoda domnului Fermat de a desena tangente".*

2. Influența matematicii secolelelor XVII-XVIII asupra gândirii cantemiriene

Matematicile asimilate de tânărul Cantemir erau „*matematicile de întemeiere"*, „*un clasicism al matematicilor",* prin care se concep noi adevăruri ce sunt situate tot în limitele vechilor tipare, cum avea să le numească mai târziu Dan Barbilian.

În formarea lui Cantemir, un rol important l-a avut profesorul său Ieremia Cacavela. Născut în 1643, în insula Creta, Ieremia studiază la Lipsca (Leipzig) şi Beciu (Viena), teologia, filosofia, limbile greacă, slavonă şi latină. Cantemir îşi însuşeşte în această perioadă (1691-1693) trei probleme fundamentale ale logicii şi filosofiei: teoria predicabilelor, teoria categoriilor şi teoria demonstrației. Logica nu poate să diferențieze adevărul de minciună, iar asta înseamnă că, dacă nu există o educație morală, logica este inutilă pentru societate. Forța unei societăți rezultă din comportamentul, din atitudinea morală a fiecărui membru al ei.

În anul 1693, Dimitrie se află la Constantinopol unde are procupări culturale deosebite în domenii: ştiințifice, muzică politică, teologie. Publică, în anul 1698, ,,**Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea"**. Idealul pentru înțelept este de natură morală şi spirituală, pentru dobândirea statutului de om drept. „*Dreptul nu va muri în veac pentru că el umblă potrivit sfintelor porunci ale lui Dumnezeu"*.

Ordinea şi unitatea dogmei nu se opun ordinii sociale, ele se sprijinindu-se reciproc. Aplicarea cunoştințelor de logică, însuşite sub mentoratul lui Ieremia Cacavela, se relevă în această lucrare prin faptul că explicitează demersurile nedemne ale politicilor vremii, răutatea, nedreptatea factorilor de decizie, ce nu sunt compatibile cu gândirea corectă.

Cantemir încearcă să integreze fizica într-un sistem teist, în linia lui Bacon[33], de împăcare între ştiință şi religie, între determinismul ştiințific şi metafizica medievală în lucrarea **„Sacrosanctae Scientiae Indepingibilis Imago"** (1700). Microcosmosul şi macrocosmosul conlucrează oferindu-i omului şansa inițiativei în lume, libera afirmare a voinței proprii, conform spiritului său nemuritor.

Astfel, Cantemir redemonstrează una dintre problemele lui Platon: adevărul şi frumusețea se raportează, în esența lor, la acealaşi lucru, gen proxim, la Ființă. Frumosul ne ridică deasupra sensibilului şi ne poartă îndărăt spre ceea ce este adevărat.

---

[27] Christiaan Huygens (1629-1695),matematician, astronom şi fizician olandez,considerat ca fiind savantul cu care s-a început revoluția ştiințifică. Este descoperitorul satelitului Titan, primul satelit cunoscut al planetei Saturn.

[28] John Wallis (1616-1703), matematician şi teolog englez. profesor de geometrie la Oxford.

[29] Thomas Bradwardine (1290-1349), savant şi filozof englez, cu lucrări de matematică şi mecanică novatoare şi pline de originalitate.

[30] Nicole Oresme (1323-1382), filozof al Evului Mediu timpuriu, cu lucrări în domenii ca: matematică, fizică, astronomie, filozofie, economie, teologie.

[31] Johannes Müller von Königsberg (1430-1476), matematician, astronom şi astrolog german, autor al unui tratat de trigonometrie plană şi sferică.

[32] Nicolaus Copernic (1473-1543),astronom şi cosmolog, matematician şi economist, preot şi prelat catolic, care dezvoltat teoria heliocentrică a Sistemului Solar.

[33] Roger Bacon (1214 – 1294), supranumit "Doctor mirabilis", a fost unul dintre cei mai mari filozofi ai evului mediu timpuriu. Contribuția sa cea mai de seamă în dezvoltarea ştiinței constă în promovarea metodei experimentale.

În jurul anului 1705 scrie **„Istoria ieroglifică”** şi **„Micul compendiu de logică generală”**, care se pare că era deja scris în limba latină înainte de 1704, şi dorea să-l traducă. Aceste lucrări abordează şi unele aspecte privind rolul experienței în cunoaştere. De asemenea, se fac considerații pertinente asupra silogismelor, punînd accentul pe observație şi cercetare asupra materialului faptic, folosind metoda istorică de cercetare critică, explicativă şi demonstrativă, şi nu pur descriptivă, ca la cronicari.

Stăpânirea matematicii i-a permis lui Dimitrie Cantemir să cartografieze teritoriul Rusiei, lucrând în sistem Mercator[34]. Reamintim conținutul fundamental al trigonometriei lui Regiomntanus (creată în perioada 1462-1464, şi publicată în anul 1533) este luat din literatura arabă, şi îşi are originile în lucrările lui al-Tusi[35].

Lucrarea sa **„Hronicul vechimei a romano-moldo-valahilor“** demonstrează, pe cale logică, că românii au fost şi trebuie să fie stăpânitorii acestor meleaguri. Această lucrare a fost, mai târziu, o referință de bază pentru a reprezentanți Şcolii Ardelene.

Orice operă ştiințifică are calități ce sunt considerate ca fiind irepetabile. Din această perspectivă, opera marelui nostru cărturar Dimitrie Cantemir, ne înfățişează două aspecte importante: probleme care frământau, în secolul al XVIII-lea, mințile luminate, cât şi personalitatea, viziunea sa proprie prin care încerca să le rezolve.

3. Concluzii

Cantemir a avut spirit sintetic şi universal, mânuind cu pricepere noțiuni ştiințifice în întreaga sa operă, simțindu-se în largul lui la înălțimea principiilor neschimbătoare, mergând pe calea sa necunoscută, ca un astru pe orbita sa nevăzută. Prin raționamentul lui Kant[36] „*omul moral nu este omul fericit, ci acela care merită să fie fericit”*, demonstrând astfel că este un om moral.

Dimitrie Cantemir poate fi considerat şi un spirit al străvechilor pământuri românesti, spirit de dimensiuni europene, de o multilateralitate recunoscută –încă din timpul vieții- în activitatea lui ştiințifică, literară, artistică, teologică şi politică.

În limitele veacului său, a prezumat că Orientul înseamna trecutul, iar Occidentul viitorul, ceea ce timpurile ulterioare au dovedit. Cultura sa orientală a constituit baza înțelegerii şi accederii la valorile europene perene, dovenind că există o logică şi în mersul istoriei.

Alături de alte somități ale timpului, a revoluționat gândirea europeană făcând din scrutarea identității popoarelor cu care a venit in contact, scopul şi rațiunea de fi a gândirii metodice şi stiintifice europene.

Dimitrie Cantemir este întâiul reprezentant al Țărilor Române ales membru al unei Academii străine (Berlin 1714). Diploma berlineză îl va numi „*filosof între regi şi rege între filosofi”*, iar Voltaire scria: „*Prințul Cantemir…întrunea talentul vechilor greci, ştiința literelor cu cea a armelor…”*

Pe frontispiciul Bibliotecii Sainte-Géneviève din Paris, alături de Leibniz, Newton şi alți mari gânditori poate fi citit numele cărturarului român Dimitrie Cantemir.

Considerăm că Dimitrie Cantemir reprezintă un pod al cunoaşterii, o adevărată sinteză a Orientului şi Occidentului, şi, totodată, un exponent al spiritului european prin înălțimea idealurilor şi profunzimea lucrărilor sale.

---

[34]Gerardus Mercator (1515-1594, cartograf, geograf şi matematician flamand de renume din Renaştere. considerat un "Ptolemeu contemporan".

[35] Khawaja Muḥammad ibn Muḥammad ibn Ḥasan Ṭūsī (1201 - 1274), cunoscut şi ca Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī, a fost un savant persan cu multiple preocupări: astronomie, chimie, biologie, matematică, filozofie, fizică, medicină şi teologie.

[36] Immanuel Kant (1724- 1804), filozof german, unul din cei mai mari gânditori din perioada iluminismului în Germania. A fundamentat idealismului critic,ce a exercitat o influență enormă asupra dezvoltării filozofiei în timpurile moderne.

Bibliografie:

BOBOC, Alexandru, “Dimitrie Cantemir şi cugetarea modernă” in volumul *Conferința Internațională Cantemir, 2013.*

CANTEMIR, DIMITRIE, “Divanul sau Gâlceava Înțeleptului cu Lumea, sau Giudețul sufletului cu trupul”, Editura Pentru Literatură, ediție îngrijită şi studiu introductiv de Virgil Cândea, 1969.

DESCARTES R., “Corespondența completă”, Ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu, Editura Polirom, 2014.

HEIDEGGER, M., „Nietzsche”, Vol.I, Neske, Pfullingen, 1961.

IUŞKEVICI, A.P., „Istoria matematicii în Evul Mediu”, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1963.

LIVIO M., „Ecuația care n-a putut fi rezolvată”, traducere din limba engleză, Editura Humanitas, 2007.

MARCUS S., „Paradigme universale”, Editura Paralela 45, 2011.

MIHĂILEANU N., “Istoria matematicii”, vol 1, Editura Enciclopedică Română, 1974.

POHOAȚĂ, G., „Studii de filosofie morală”, Bucureşti, Editura Pro Universitaria, 2015.

STEWART I., „Îmblânzirea infinitului. Povestea matematicii”, Editura Humanitas, 2011.

STEWART I., „17 ecuații care au schimbat lumea”, traducere din limba engleză, Editura Paralela 45, 2013.

SURDU, Alexandru, „Aspecte logico-pedagogice ale operei lui Dimitrie Cantemir”, în volumul *Conferința Internațională Cantemir, 2013.*

ŞTEFĂNESCU M., „15 lecții de istorie a matematicii”, Editura Matrix Rom, 2008.

Partea a doua

ISTORICUL MILITAR, STRATEGUL ŞI OMUL POLITIC DIMITRIE CANTEMIR

CEL DINTÂI RĂZBOI AL IMPERIULUI OTOMAN CONTRA LUI MIHAI AL ROMÂNILOR[1]

Dimitrie Cantemir

Starea Imperiului Otoman până la anul 1590 (Otoman 1009)[2]

Imperiul Otoman, până la 1590, n-a avut Sultan. Mai mult de 60 ani a fost ocârmuit de către un Paşă Vizir. Cel din urmă vizir ce a condus Țara Turcească, până în anul 1590, s-a numit Sinan Paşa, comandantul întregii armate de ieniceri, care era cu mult mai numeroasă decât cea a Sultanului.

Din cauza unui mare răstimp de neînțelegeri, Imperiul resimțea o mare slăbiciune față de țările vecine, precum şi o mare lipsă de bani în visteria țării. Egiii (Egiptenii) şi Arabii, văzând slăbiciunea Turcilor, au năvălit cu războiu în țara lor, ocupând un însemnat teritoriu.

Acest război s-a făcut în anul 1591. Dar vestitul Sinan Paşa i-a izgonit tot cu război, ocupând toată Arabia. După ce a făcut aceasta, Sinan, împreună cu toată armata, s-a hotărât să aleagă un Sultan.

Sultanul ales se trăgea tot dintr-un neam de sultani, şi anume, dintr-o ramură a familiei sultanului Suleiman. Pe acel sultan îl chema Mahomed. Pentru că el a urmat la domnie după sultanii Mahomed I şi Mahomed II, poporul l-a numit tot Mahomed I (Profetul), în semn de iubire.

De îndată ce Sultanul Mahomed a luat conducerea poporului turcesc, s-a gândit, mai întâi, să-şi întărească armata, şi să-şi asigure granițele. Era un om tânăr, de numai de 32 ani, ager la minte şi cu pricepere la război.

Fiind ajutat de Vizirul său, Sinan Paşa, şi-a întărit toate cetățile din jurul țării, afară de cele de pe malul drept al Dunării, pe care voia să le întărească mai târziu. Din această parte, nu se temea de război pentru că turcii cunoşteau puterea Principatelor Româneşti, pe care tot ei le conduceau.

Cu schimbările Sultanului şi cu neînțelegerile din popor, care au durat atât timp, visteria țării ajunsese într-o mare lipsă de bani. Acest gol s-a dovedit în momentul când s-a zvonit că împăratul Rudolf al Germaniei, împreună cu Austria (Țările din Apus), vor să declare război Turciei, lucru care nu a fost adevărat, ci numai o spaimă.

Sfătuindu-se cu Vizirul său, Sinan Paşa, care era comandant, Sultanul Mahomed l-a întrebat cum ar putea umplea lipsa de bani în visteria țării ? Atunci Vizirul i-a făcut cunoscut că, de trei ani, nu s-a luat haraciul din Valahia, 300 pungi galbeni.

Acest principat al Valahiei era cârmuit de Domnul Alexandru, care cumpărase cu bani Scaunul acestei țări de la Sinan Paşa, plus birul de 100 pungi galbeni pe fiecare an.

Domnul Alexandru nu plătise pe trei ani suma datorată şi, din cauza aceasta, poporul l-a poreclit Alexandru cel Rău.

---

[1] Titlul original "Chitap Biringi moharebe Otoman memlehet Mihai à Moldovanân". Lucrarea este o creație a lui Dimitrie Cantemir la anul 1704 (Otoman 1122), după bucățile scrise de turci şi găsite într-o odaie secretă din arhivele lor. Ea a fost publicată de col. (r) CRISTESCU GH. GHEORGHE, veteran de război, în revista „PONTICE" din februarie 1939.

[2] Traducere din limba turcă a fost realizată de imamul ABDULAMIT EIT OMER din satul Valea Țapului (Tekederesi), județul Constanța.

Sultanul, cum a auzit de 300 pungi galbeni, a trimis trei solii, cu firman întărit de semnătura sa, să ia haraciul de la Alexandru cel Rău, Domnul Valahiei.

Solii au ajuns la Domnul Valahiei în luna august 1592, arătându-i firmanul pentru ridicarea sumei datorate. Alexandru le-a spus că n-a putut strânge suma cu care țara era datoare către Sultan, dar că sunt liberi să ia de la locuitori tot ce vor găsi: vite mari, vite mici, până chiar şi copii –băieți şi fete–, dintre cei mai frumoşi şi de la 10 ani în sus. Slujbaşii turci din Valahia au şi început beilicul pentru bir.

Numeroase convoaie de vite au trecut Dunărea în Dobrogea, iar pe copii i-au pus în caice, şi i-au pornit spre Stambul.

Voievodul Alexandru, văzând jafurile făcute de Turci, fuge în Pocuția.

După ce au terminat cu beilicul, solii au comunicat, la timp, Înaltei Porți că birul s-a luat de la Valahia, mai mult decât trebuia, şi că ei au pornit spire Stambul. Sultanul Mahomed a dat ordin Vizirului său Sinan Paşa, să facă o armată pentru întărirea cetăților din dreapta Dunării, de la Silistra la Sulina, cu un număr de 14.000 soldați. Încorporările tinerilor pentru completarea acestui număr se făceau foarte greu din cauză că făceau serviciu cel puțin şase ani.

Numărul cerut de Sultan pentru facerea acestei armate s-a completat în primăvara anului 1593 (Otoman 10l2).

Sinan Paşa a lăudat către Sultan pe Omer Paşa ca om viteaz, că, alături de el, i-a învins pe Egii (Egipteni) şi că acesta ar fi cel mai bun comandant al recentei armate. După spusele lui Sinan Paşa, sultanul l-a numit pe Omer Paşa comandant. Pentru această numeroasă armată, sultanul Mahomed a dat cel mai mare steag de pe atunci, Steagul Profețial, cu pânza mare, verde, având semiluna cu cei trei luceferi.

Mersul drapelului era cu dunga semilunii înainte, cei trei luceferi cu ramurile aşezate orizontal însemnau aşa: cel din mijloc, unde se termină semiluna, aminteşte pe Allah, iar celelalte două pe sultanii Mahomed I şi Mahomed II. Noului comandant i s-a fixat ca post de comandă, Cetatea Asarlâc, iar Sultanul i-a urat sănătate lui şi întregii armate, biruințe în luptă pentru apărarea țării şi a scumpului steag. Omer, cu întreaga armată, jură credință față de Sultan, Țară şi Steag, pe Coran şi că va lupta până la moarte.

Sultanul îi dă pentru cazare, până la noi ordine, oraşul Adrianopole.

Ocuparea Valahiei de către Domnul Mihai

Domnul Mihai, auzind de fuga lui Alexandru de pe tronul Valahiei, în anul 1593, cam pe la sfârşitul lui Martie, intră cu o parte din armata sa – mai mult cavalerie –, pentru a ocupa țara. În marşul său spre Bucureşti, a fost primit cu cântece şi flori de către populația care-l aclama cu lacrimi de bucurie, blestemându-l, în acelaşi timp, pe fostul Domnitor, care-i lăsase pradă Turcilor.

Domnul Mihai, văzând voința poporului, înaintează cu mare curaj şi dragoste pentru această țară. Prin satele prin care trecea, Domnul Mihai lua cu el pe locuitori, fără să le facă vreun rău.

Ajuns la marginea capitalei Bucureşti, a fost primit cu supunere de slaba armată a fostului domnitor şi de populație.

Armatele s-au unit, formând una. Domnul Mihai a dat ordin să se adune toți turcii ce se află în acest ținut al țării, cât se poate mai repede, la Bucureşti, fiind chemați de noul domn Mihai pentru a li se da bacşişuri şi mari funcțiuni. În câteva zile, jefuitorii acestei țări s-au adunat la Bucureşti. Turcii au crezut că Domnul Mihai a venit cu ordinul Sultanului Mahomed al lor.

Domnul Mihai opreşte câțiva turci mai deştepți, iar cu ceilalți formează un convoi, spunând că-i trimite sub pază la Stambul. Până la Dunăre, nu a rămas picior de turc. Aşa a curățat Mihai țara.

Față da cei opriți, Mihai se arată blând, bun, nu serios. Ii întrebă: „Care dintre ei au avut slujbe pe lângă Domnul Alexandru?". A găsit pe doi care avuseseră funcțiuni mari, încredințate de Sultan în Valahia. Pe unul îl chema Asman Iusmen (Tasmangi), iar pe celălalt Ismail Memet (Echingi).

Asman Iusmen avusese serviciul de control. El trebuia să vegheze ca domnul acestei țări să nu facă nici o cetate pe malul stâng al Dunării. Armata să nu fie mai mare decât dă voie Sultanul, şi arme să nu aducă din alte țări.

Ismail Memet Echingi avea însărcinare de a rechiziționa tot ce cerea Sultanul, atât în timp de pace, cât şi în timp de război.

Domnul Mihai le făgăduieşte acestor doi slujbaşi averi mari şi funcțiuni mai bine plătite, dacă vor putea aduce ştiri din țara lor în timp de 60 de zile, dacă cetățile cele mari sunt întărite, cu armată şi pe unde ar putea el trece cu oaste spunându-le că vrea să dea ajutor Turcilor contra Ruşilor, şi ca să umble cât se poate de ascuns. Aceşti doi trimişi şi-au făcut datoria față de Domn, şi au adus ştiri bune. La trecerea Dunării, l-au condus prin ținuturile Dobrogei, pe unde au găsit vitele luate din Valahia.

Mihai, timp de două luni de la plecarea celor doi spioni, a chemat sub steag, de bună voie, o armată alcătuită numai din tineri. In scurt timp, s-a întregit numărul dorit, cu oameni armați pentru luptă, cu arme – cei ce aveau – iar ceilalți cu măciuci, topoare, săbii, lănci şi altele. La terminarea celor două luni, cei doi trimişi ai Domnului Mihai s-au înfățişat înainte-i aducându-i ştiri chiar şi din Stambul. În primul rând, i-au spus că încorporarea marii armate s-a făcut foarte greu şi că, la plecarea lor, armatele nu aveau ordin să plece înspre cetățile Dunării. Că cetățile erau păzite de gărzi slabe, iar comandanții erau chemați la Stambul, să ia ordine: că armata era compusă numai din cavalerie.

Domnul Mihai le dă un repaus de 12 zile, apoi îşi împlineşte făgăduința şi le dă răsplata promisă la plecare.

Intrarea Domnului Mihai în Dobrogea (luna iunie 1593, Otoman 1013)

Armata Domnului Mihai era alcătuită din olteni şi munteni, şi număra 12.000 oameni. Din aceşti soldați a lăsat în țară 4.000, iar 8.000 trec Dunărea, conduşi de cei doi turci credincioşi lui Mihai. Trecerea s-a făcut prin locul unde este Oltenița. Timp de 10 zile de marş călare au umblat prin Țara Turcească luând înapoi vite de tot soiul, pe care le treceau Dunărea în Valahia.

Ajunse cu călcarea până la Târgul Mic, ce se spune pe turceşte Bazargic. Din zona aceea au luat-o spre Dunăre, pe un drum negru, mare, ce leagă Dunărea cu Batova-Balcic, numit Gogiomah su Dermen (Drumul norilor de apă) distrugând câteva cete de turci şi tătari ce i s-au împotrivit.

Lupta Domnului Mihai cu Omer Paşa în Pădurea Iechini Ormnan Deli (22 iulie 1593, Otoman 1013)

Sultanul Mahomed, primind ştiri că Domnul Mihai i-a jefuit o parte din țară pustiind tot ce s-a întâlnit, dă poruncă lui Omer Paşa să meargă contra sa. Omer Paşa, cu l0.000 soldați călăreți, pleacă pe uscat în căutarea Domnului Mihai, iar cei 4.000 pedestraşi pe mare cu corăbiile.

Marşul călare pe timp de căldură se făcea numai noaptea, cu mare pază, iar ziua armata se repauza prin păduri.

Mergând mai multe zile pe drumul ce ducea spre Cetatea Silistra pentru a tăia drumul Domnului Mihai, turcii au ajuns în ținutul Curt-Dunar. De aici, a aflat în ce parte a luat-o Domnul Mihai cu armata sa. Nu a trimis la Silistra nici un efectiv, având nevoie de toată armata.

Domnul Mihai, în marşul său de operaţii, făcea mai multe întorsături, aşa că Omer Paşa umbla cu oştirea buimăcit.

Văzând acest paşă că întâlnirea lui cu Domnul Mihai este grea, s-a hotărât să ia drumul său de comandă Asarlâc. Din localitatea Cainargeaua Mare, a luat drumul spre post, spre răsăritul codrului Iechini Orman Deli, ce se află între cetatea Asarlâc Teche-Deresi, având satele Dobromir Vale, Dobromir Deal şi se isprăvesc cam la patru kilometri de un sat vechi de locuitori persani, rămaşi de pe timpuri, numit Checideresi (Pârâul Caprei). Ajunşi cam la un sfert de codru, în marş, au găsit drumul morilor. Făcându-se ziuă, el a ordonat repaosul în nişte poiene cu fânețuri multe.

Întocmeşte paza trupei, i se face cortul pe o movilă înconjurată de păduri, iar pe vârful cortului arborează drapelul său profețial, după obiceiurile şi ordinele de atunci.

Vântul adia uşor pânza mare şi verde, brodată cu fir auriu, iar de pe pajura semilunii, cădeau, vertical în jos, doi ciucuri mari din fir auriu ținuți de o panglică verde de mătase brodată în stele aurii: în mijlocul pânzei de mătase era brodat cu fir de aur nodul cel mare al Imperiului Otoman (marca) în tuspatru colțuri avea semiluna cu cei trei luceferi brodați cu fir.

Nu departe de acest loc de repaos al armatei lui Omer Paşa, prin codru, tot pe acest drum se afla o movilă mai mare ca aceasta şi mai sus ca a lui Omer Paşa, cam la o jumătate de kilometru distanță, unde se găsea armata Domnului Mihai.

Observatorii au văzut poposirea armatei turceşti şi au înştiințat pe domnul Mihai. Domnul Mihai, văzând că armata turcă s-a apropiat, şi-a împărțit trupa în şase părți, apropiate unele de altele, potrivit desfăşurării pentru luptă, spunându-le să fie cu cea mai mare băgare de seamă şi fără nici un zgomot.

Domnul Mihai cerceta des detaşamentele sale şi aştepta mişcarea trupei turceşti, pentru a nu-i scăpa din mâini.

Terenul de luptă al armatei iui Mihai era foarte bine ales, cu mai multe poene şi fără dealuri.

La ora 1 după amiază, Omer Paşa cheamă, în fața cortului său verde, ofițerii pentru o sfătuire, dându-le poruncă să fie cu băgare de seamă până vor ieşi din pădure, şi că trupa mai are un ceas repaos până la plecare. Asarlâc avea de la acest loc 5-6 kilometri pe drumul ce apucase mai de-a dreptul fără să mai dea prin alte sate din cauza dealurilor şi codrului prea des şi drumuri rele.

Fiind ora de plecare, se sună echiparea şi pornirea la drum. Semnalul de marş turcesc a deşteptat întreaga armată a Domnului Mihai.

Aşteptarea lor era foarte mare. În marş, trupa turcă, cam la distanță de 500 metri, a primit un semnal din partea înaintaşilor patrulelor turceşti pentru pregătirea de luptă. Aceştia văzuseră puțini soldați români ca observatori pe movilă.

Nu a putut armata turcă să se desfăşoare bine pentru luptă şi a fost atacată din şapte locuri de armata Domnului Mihai.

In această învălmăşeală, Românii trimiteau mereu la pământ trupa turcească. Domnul Mihai năpustindu-se cu căpitanii săi spre Omer Paşa, cu care se luptă cam mult; în primul rând, până a nu-l lovi Domnul Mihai pe Omer, acest Omer i-a lovit calul Domnului Mihai, de moarte.

Bietul dobitoc, de durere, se năpusti mai cu putere spre turc şi, de astă dată, Domnul Mihai izbi cu putere pe Omer Paşa în spinare cu sabia sa.

Omer Paşa văzându-se rănit de moarte, lăsă comanda lui Murat Tembia să ducă, până la sfârşit, lupta, iar el se retrage pentru pansare.

Văzându-se că lui Omer Paşa ii este mai rău, a fost dus mai departe la un sat cerchezesc. Călătoria până la acest sat a fost de 4 ceasuri spre răsărit.

Căpitanul Buzescu, văzând calul Domnului Mihai rănit de moarte, descăleca de pe al său şi îl dă Domnului, iar el, căpitanul, încalecă pe unul din armata turcă, un armăsar arăbesc.

Lupta merge înainte, crâncenă, Domnul Mihai se repede cu furie la drapelul turcesc, unde lupta era foarte grea. Seara a venit, iar la întunecimea codrului şi a nopții, drapelul nu s-a mai putut vedea.

Pe jos, zăceau sute de morți, izbânda fiind de partea Românilor.

Turcii se retrag distruşi şi speriați de acest măcel, pierzându-şi şi drapelul cel mare.

In trei zile după această luptă, s-a mai format o mică oştire din cei ce mai rămăseseră!

Omer Paşa, auzind de pierderea drapelului şi a armatei sale, distrusă mai mult de jumătate, înştiințează pe Sultan, iar el se stinge din viață în câteva zile, lăsând cuvânt să-i pună numele său la acest sat, căruia i s-a zis Cara-Omer-Paşa, până la moartea Sultanului Mahomed, care a dat ordin, înainte de moarte, să nu-i mai zică Paşa, ci numai Cara-Omer.

Aşa s-a sfârşit cu această luptă.

În zorii zilei de 23 iulie, Domnul Mihai îşi adună rămăşițele oştirii sale, merge la locul unde s-a început lupta, adunându-şi răniții, cei de prin pădure, iar cei sănătoşi prind caii turceşti şi româneşti, şi se pregătesc de plecare.

Domnul Mihai face apelul armatei sale. Din cei 8.000 de români, are pe acest loc de luptă 2.000 morți, iar răniți 1.100, pe care i-a dus în țară pe cai, pe cei mai uşor răniți i-a dus pe jos.

Domnul Mihai ține o cuvântare, până a nu pleca:

„Sunt mulțumit de felul cum mi-ați arătat că ştiți a lupta. Ştiți cum să plătiți celor ce vor îndrăzni să ne calce hotarul țării noastre. Nerăbdarea mă face să vă întreb mai înainte de cele ce mai am de spus - care din voi, ați pus în stăpânirea voastră steagul turcesc?"

Nimeni nu a răspuns la această întrebare. Domnul s-a întristat de această tăcere.

Cu lacrămi în ochi vorbeşte de morți: *„Luptători dormiți în pace pe aceste locuri depărtate de căminele voastre. Din sângele vostru, ce a curs pe acest pământ, se vor naşte alți ostaşi, care, şi ei, la rândul lor, vor şti să-şi apere moşia, după cum voi ați ştiut. Dacă bunul Dumnezeu nu a vrut să ducem cu noi semnul cel mare şi scump, pentru care am luptat cu atâta vitejie, s-a dus însă vestea, până la Stambul, că Mihai cu ai săi ştie să se războiască."*

Strângându-şi armata, dă foc cetății Asarlâc, luându-şi drumul spre Silistra, unde mai poposi puțin şi, de ciudă, i-a pus foc şi acesteia, omorând pe cei ce s-au împotrivit.

Trece Dunărea şi, astfel, a terminat prima luptă cu turcii, pe teritoriul lor.

Murat Tembia, pe ziua de l august, îşi strânge rămăşițele trupei sale, caută drapelul mai bine de şase zile, apoi se convinge că este luat de români. Printr-o depeşă spune Sultanului Mahomed cele întâmplate şi mai presus de toate spune despre cei doi slujbaşi turci din Bucureşti, care au servit pe Domnul Mihai la intrarea în țară, cum şi la ieşirea din țară, Asan Iusmen Tasmangi şi Ismail Memet Echingi.

Murat Tembia îşi adună morții de legea lui, şi formează două cimitire, unul lingă movila de unde s-a început lupta, iar cel de al doilea în marginea Dobromirului, ce i s-a zis (Gaidagi mezarlî) Cimitirul Cimpoierului Turc, care le cânta în timp de repaus.

Pe morții români i-au lăsat neîngropați, zicându-le (ghiaur chiopec icinea): Nelegiuiților**,** câinii să vă mănânce, că ați călcat pământul țării noastre.

Sultanul Mahomed, primind ştirea despre distrugerea armatei sale, precum şi de moartea lui Omer Paşa şi pierderea drapelului profețial, se supără rău, precum şi vestitul său Sinan Paşa, care îşi cere voie să pedepsească foarte aspru pe cei doi trădători turci, precum şi pe Domnul Mihai, căruia să-i prefacă țara în paşalâc.

Sultanul a dat voie lui Sinan care, cu o numeroasă armată, izbuti să ocupe Bucureştiul. Cea dintâi grijă a fost de a trimite pe cei doi trădători sub pază la Stambul.

Bietul Sinan nu a mai stat decât câteva zile, fu alungat de viteazul Domn Mihai, cu armata mai puțin de jumătate. Sinan Paşa s-a întors ruşinat în țara sa.

Cei doi trădători au fost chinuiți de Sinan Paşa cu fierul roşu de ars, până au spus toate cum s-au întâmplat până la terminare, spunând şi de drapel că nu l-a găsit Domnul Mihai.

Nefericiții turci, de la care țara a avut mari foloase, au murit în cele mai mari chinuri.

Sultanul de supărare se îmbolnăvi şi a scris următorul firman:

„Cât timp va trăi Imperiul Otoman sub semnul Semilunii să-şi aducă aminte de scrierea mea. Cel ce va găsi drapelul profețial a lui Omer Paşa, va căpăta cele mai mari slujbe şi bacşişuri cele mai mari.

Nu doresc eu şi nici urmaşii mei să nu vrea ca cele trei drapele ale Sultanilor Otomani să fie de veci laudele de biruințe a supuşilor noştri de mai înainte.

Las acest act întărit de mine ca să nu uite nici urmaşii mei cele scrise de mine.

Chiar la regăsirea acestor trei mari drapele pierdute să nu se arate scrierile mele şi nici toate declarațiile celor doi vânzători otomani, ştiind primul război al lui Omer Paşa cu Domnul Mihai ca şters din toată ştiința neamului otoman de războaie, precum şi lupta cu Sinan Paşa, în care s-au pierdut două drapele."

ss. Sultan Mahomed

Văzând Sultanul Mahomed că nu a putut bate pe Domnul Mihai, şi că a pierdut atâta armată, arme şi steagurile cele mai mari, nu a mai avut îndrăzneala să mai facă război contra Domnului Mihai.

În anul 1595, (Otoman 1014), sultanul se îmbolnăvi. În anul 1598, (Otoman 1017) a murit nefericit, că nu a rămas pentru poporul său nici o victorie însemnată, ci numai pierderi de războaie.

Mențiune:

Într-o notă cu privire la cercetările ulterioare, efectuate de locuitorii din zonă, pe baza informațiilor date de Dimitrie Cantemir în descrierea acestei bătălii, pentru descoperirea drapelului dispărut, colonelul (r) Gheorghe Cristescu notează:

In primăvara anului 1938, fiind în inspecția Secției de Jandarmi Adamclisi, Județul Constanța, am fost informat de şeful secției, că locuitorii Constantin Nicoară (colonist) şi Cadâr Memet-Curt (localnic), ambii din satul Techederesi (Valea Țapului) din Județul Constanța, folosind traducerea unei cărți scrisă în limba turcă de Dimitrie Cantemir, în anul 1704, tradusă, în anul 1926, de imanul (preot musulman) Abdulamit Seit Omer, ce era şi învățător la şcoala turcă din satul Tekederesi, au făcut săpături în zona din imediata apropiere a satului (fostă zonă de frontieră 1913-1940), care era indicată ca loc al unei bătălii între o armată turcească venită de la Adrianopol, contra Voievodului Mihai al Românilor, soldată cu victoria Domnului Mihai şi distrugerea armatei turceşti, şi pierderea drapelului ei sfânt care nu a fost găsit nici de turci şi nici de români. S-a presupus că a fost îngropat de port-drapelul turc. Pentru găsirea lui, Sultanul Mahomed a promis găsitorului recompense mari.

După 12 ani de săpături, cei doi locuitori au găsit resturile drapelului turcesc, complet putrezit, din care nu rămăsese decât semiluna (pajura) drapelului şi un topor ruginit, care urmau a fi duse la Constantinopol (Stambul), pentru a negocia recompensa promisă. (…)

Autenticitatea informațiilor scrise de Dimitrie Cantemir în cartea sa „Primul război al Imperiului Otoman cu Mihai al Românilor", scrisă în 1704, în limba turcă, se concretizează astfel:

1.- Stilul, conținutul istoric şi geografic, presupun un om cu o cultură vastă şi un simț patriotic neegalat. Datele au fost extrase, aşa cum se arată, din arhivele turceşti din Stambul (Constantinopol), unde avea acces total, fiind însărcinat de Sultan a scrie istoria Imperiului Otoman. Datele au fost extrase din dosarul cu cercetările făcute de Sinan Paşa contra celor doi funcționari turci în Valahia.

2.- Faptul că 12 ani de săpături metodice în zona bătăliei, care se găsea în fosta zonă de frontieră dintre anii 1913-1940, le-a permis lui Constantin Nicoară şi Cadâr Memet-Curt a lucra nestingheriți din 1926-1938, când au găsit resturile drapelului turcesc.

3.- Din cartea scrisă de Dimitrie Cantemir reiese că morții turci din bătălia din ziua de 22 iulie 1593 au fost îngropați în două cimitire, din care unul lângă satul Dobromir Deal, care

există şi azi, şi în plus din relatările bătrânilor locuitori bulgari din satul acest sat, repatriați în 1940 cu ocazia schimbului de populații, conform Convenției de la Craiova din 1940.

4.- Cara-Omer Paşa, după rănirea sa gravă, a fost transportat, spre est, la un sat cerchezesc căruia, după moartea sa, i s-a dat numele de Cara Omer (paşa), azi Negru Vodă, sat ce se află într-o zonă locuită de cerchezi.

Din cercetările făcute pe teren, este evident că, grație informațiilor transmise de Dimitrie Cantemir, s-au găsit:

a) resturile drapelului turcesc (semiluna şi toporul);

b) cimitirul Cimpoierului de la Dobromir Deal.

c) zona cerchezească şi originea denumirii satului cerchezesc, căruia i s-a dat, inițial, numele de Cara Omer Paşa şi, apoi, numai Cara Omer (azi Negru Vodă).

Notă: Lucrarea a fost preluată din Revista *Univers Strategic* nr. 3 din septembrie 2010, pp. 45-53.

MOLDOVA ÎN GEOPOLITICA SUD-ESTULUI EUROPEAN LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA. RELAȚIILE MOLDO-RUSE ȘI PRIETENIA DINTRE DIMITRIE CANTEMIR ȘI PETRU CEL MARE

Mihail Ţăpârlea[1]

taparlea.mihai@yahoo.com

Ileana Chiriţă[2]

ileanachirita13@gmail.com

Abstract

Marele enciclopedist, voievod, diplomat, scriitor, cărturar şi filosof, Dimitrie Cantemir, la începutul secolului al XVIII-lea, a jucat un rol deosebit în istoria, politica şi cultura nu numai a Țării Moldovei, dar şi a Țării Româneşti, Imperiului Otoman, Rusiei, a țărilor din conglomeratul german, Marii Britanii, Franței, etc. A fost primul turcolog şi arabist din lume, şi primul care a tradus Coranul. Ca savant, diplomat, om politic a fost un liant, un "pod aur" al cunoaşterii dintre Occident şi Orient. A contribuit substanțial la impulsionarea procesului de modernizare a Rusiei. A avut importante merite ştiințifice în cele mai diverse domenii cum ar fi arheologia, arhitectura, istoria, geografia, literatura, lingvistica, arta plastică, etnografia, muzica, etc. Este recunoscut în lumea orientală drept clasic al muzicii turceşti. Cantemir a fost emițătorul ce a asigurat radierea spiritului românesc asupra altor culturi, constituind o contribuție identitară, definitorie pentru poporul român. Este un reper cu valoare universală al culturii şi civilizației româneşti. Comunitatea ştiințiințifică europeană, i-a recunoscut meritele susținându-l pentru a deveni, în anul 1714, membru al Academiei din Berlin. De aceea, este îndrituită afirmația potrivit căreia Dimitrie Cantemir este considerat a fi "cel mai erudit principe din ultima mie de ani".

Cuvinte cheie: *geopolitică, umanism, imperiu, enciclopedism, capitulații.*

1. Geopolitica sud-estului european la începutul secolului al XVIII-lea

Relațiile moldo-ruse au influențat, iar, într-o perioadă istorică de peste trei secole şi au determinat evoluția istorică a poporului român, punându-şi, neîndoielinic, pecetea asupra unor evenimente istorice majore. Încă de la formarea sa ca entitate distinctă, poporul român a viețuit pe o arie geografică relativ întinsă, atât la nord, cât şi la sud de Dunăre, în spațiul carpato-danubiano-pontic. Spațiul a fost râvnit de imperiile vecine: Otoman, Habsburgic şi Rus. Este şi motivul pentru care arealul românesc a fost teatrul unor invazii ale puterilor vecine şi al unor confruntări armate între imperii. Pe cale de consecință, *s-a constituit un*

[1] Gl. bg. (r), vicepreşedinte al Asociației Europene "Dimitrie Cantemir".
[2] Gl. mr., membru în Consiliul Director al Asociației Europene "Dimitrie Cantemir".

pluralism statal românesc, ce a fost un obstacol în calea islamizării Europei centrale şi de vest, fapt ce a permis evoluția civilizației occidentale în condiții prielnice.

De aceea, problema funamentală pentru Principatele Române a fost cea a păstrării identității lor naționale şi politice. Transilvania a fost integrată în Imperiul Habsburgic, în anul 1689, actul integrării fiind recunoscut de turci 10 ani mai târziu. Moldova şi Valahia dețineau un "*statut distinct în cadrul unor relații speciale cu Imperiului Otoman*"[3] , pe baza "*capitulațiilor*". Acestea erau o specie de tratate, caracteristice epocii, dictate de Poartă, prin care, în schimbul unui tribut, statele româneşti se bucurau de un regim de favoare prin care îşi păstrau autonomia internă, iar imperiul se obliga să garanteze integritatea lor teritorială.

Austria şi Rusia îşi coordonau eforturile pentru stăvilirea islamizării Europei, încercând să-i alunge pe turci din zonele ocupate. Lor li s-au alăturat, de multe ori, statele creştine oprimate de către turci. Franța acelor vremuri, temându-se de expansiunea Rusiei, în cele mai multe situații, era solidară cu Poarta. Aceste tendințe de stăvilire a avansării islamului către Centrul Europei erau socotite de Principate ca fiind ocazii favorabile pentru emanciparea lor de sub suzeranitatea turcească.

Începând cu domnia lui Petru I, Rusia desfăşoară o politică externă bazată, în mod preponderent, pe forța armatelor sale, politică ce avea ca scop expansiunea spre Marea Baltică, Marea Neagră, dar şi Marea Mediterană. În acest spațiu geopolitic, Transilvania, Moldova şi Țara Românească reprezentau, în funcție de conjuctura istorică, un obstacol sau un aliat în relizarea de către Rusia a obiectivelor sale strategice. După căderea Constantinopolului, în anul 1453, "*centrul bisericii ortodoxe orientale s-a deplasat spre nord, şi Moscova s-a putut considera moştenitoarea culturii bizantine*".[4]

Ivan al III-lea, marele duce al Moscovei, şi-a asumat rolul de patron al Bisericii Ortodoxe, acreditându-se ideea că Moscova este, de drept, moştenitoarea Romei şi a Constantinopolului, considerându-se "*A Treia Romă*". Principatul moscovit-prin cuceriri succesive de teritorii, etnii şi popoare-, devine Marea Rusie al cărei vis era să moştenească cultura şi misiunea istorică ale Bizanțului. Devenită o mare putere, Rusia țaristă, întotdeauna, s-a călăuzit după scopuri imperiale. Urmărind eliberarea popoarelor creştin-ortodoxe, Petru I şi urmaşii săi au încercat să-şi întărească pozițiile geostrategice în Balcani, să capete noi sfere de influență şi noi teritorii. Evident, planurile sale strategice vizau şi Principatele Române, cu precădere Moldova şi Valahia, devenite componente ale "chestiunii orientale". Confruntările dintre cele două împerii, erau considerate "*ocazii favorabile pentru emanciparea de sub suzeranitatea otomană*"[5] .

În aceste condiții istorice, Dimitrie Cantemir şi Moldova au devenit actori importanți în confruntarea dintre cele două imperii: Otoman şi Țarist. Încercând să stăvilească iureşul rusesc, în continuă creştere, turcii au căutat să-şi subordoneze şi mai mult țările române, pentru a fi siguri că nu se va putea produce nici o defecțiune din partea acestora.

Din punct de vedere geostrategic, ținând seama de mijloacele de luptă şi armamentul specifice perioadei istorice la care ne referim, de potențialul său militar, Rusia avea capacitatea să întreprindă atacuri în toate direcțiile şi, de asemenea, putea fi supusă unor

[3] Apostol Stan, Prefață la lucrarea "12 invazii ruseşti în România" Editura Saeculeum I.O., Editura Vestfala, Bucureşti, 1996, p. 7.
[4] *Ibidem*, p. 8.
[5] *Ibidem*, p. 8.

atacuri similare din toate direcțiile, cu excepția nordului mărginit de Oceanul Artic. "*Politica izolaționistă*", caracteristică politicii externe a Rusiei, între secolele X şi XV, a început, din ce în ce mai mult, să fie abandonată. Ca urmare, apar germenii "mesianismului tuturor Rusiilor", care, opunându-se Imperiului Otoman, aveau menirea să elibereze statele creştine de "păgânismul" musulman. Potrivit acestui rol mesianic, Rusia începe să modeleze, în funcție de interesele pe termen lung sau de moment, spațiul politic din vecinătatea apropiată sau îndepărtată.

Frământările şi rivalitățile politice din centrul şi estul Europei conduc la conflicte armate de proporții. Confruntarea violentă dintre Suedia şi Rusia, nu lasă indiferentă nici Poarta Otomană, care devine aliata suedezilor, după ce Carol al XII-lea, regele Suediei, suferă, la Poltava, în 1709, o înfrângere zdrobitoare din partea armatei ruse, condusă de Petru I. Carol al XII-lea şi-a găsit protecție în persoana sultanului Ahmed al III-lea, refugiindu-se la Varnița, lângă cetatea Bender pe Nistru. Situația strategică devine mai complicată pentru Imperiul Otoman, deoarece evenimentele s-au deplasat din zona Mării Baltice în cea situată în apropierea stăpânirilor otomane din nordul Mării Negre. În acest fel, pericolul unei confruntări directe dintre Rusia şi Imperiul Otoman devine iminent.

"*Vecinătatea apropiată*" Rusiei era foarte dinamică în „*direcții multiazimut''*, culisând spre nord-vest, spre sud, sud-vest şi, chiar, spre vest. Evident, aceasta se făcea în concurență sau prin confruntări militare cu cele două imperii apropiate. Cel otoman, în primul rând, dar şi cel austriac, precum şi cu Regatul Poloniei. Evident, în logica şi paradigmele geopolitice ale epocii, spațiul românesc, aparținea, deseori, unei *"zone a litigiilor"* imperiale, devenind o miză importantă în disputa dintre puterile continentale ale vremii. Petru I, care poate fi considerat şi un precursor al panslavismului, a realizat că, doar posedând o capacitate militară deosebită, Rusia îşi poate realiza mesianismul şi scopurile sale geopolitice.

2. Petru cel Mare – țarul suprem şi artizanul modernizator al Maicii Rusia

Petru cel Mare (Piotr Veliki), pe numele său Piotr Alexeevici Romanov, s-a născut la Moscova, pe 9 iunie 1672. Avea o statură impresionantă, față de media de înălțime a oamenilor din epocă. Măsura doi metri înălțime, iar, din acest considerent, era uşor remarcat pe stradă, la palat, la evenimente mondene, ori atunci când se afla în mijlocul mulțimii. Petru, în vârsta de doar 10 ani, a fost declarat țar, împreună cu fratele său mai mare, Ivan. Regentă devine Sofia, sora sa vitregă. Jilțul imperial, din aceste motive, era dublu. A reprezentat singurul caz din întreaga istorie a Rusiei, când, simultan, două persoane au ocupat postul de țar. Țara era cuprinsă de haos, de corupție şi scandaluri, iar la Curte existau sfetnici ipocriți şi cupizi. Guvernarea se făcea după metode medievale. Pe fondul unui astfel de tablou politic, social şi economic, în anul 1694, la vârsta de 22 de ani, Petru devine stapân absolut al destinelor Rusiei. Conform filosofiei politice a epocii, imperiile erau considerate a fi o "emanație a voinței divine", iar împăratul este alesul domnului, fiind omologul său pe pământ. Prin urmare, puterea țarului este, de drept, absolută, întrucât are un caracter divin. Educația lui Petru era deficitară, deoarece persoanele care aveau datoria de a-l instrui, erau mediocre, nefiind la curent cu valorile lumii occidentale. În cartierul străinilor, *"Nemețkaia sloboda*", din Moscova, în escapadele sale adolescentine, Petru are prilejul să cunoască persoane cultivate venite din Occident, aşa cum au fost: Franz Lefort din Geneva; scoțianul Gordon; strasburghezul Timmerman; olandezul Winnius şi alții. Aceştia vor deveni profesorii săi în materie de artă militară şi de navigație, şi îl vor inița în tainele civilizației europene. Drept recunoştință, aceste personalități sunt chemate la curtea țarului, unde vor ocupa demnități de sfetnici, generali şi tehnicieni a căror menire era aceea de a conduce proiecte de mare anvergură, care să modernizeze Rusia.

Lefort, care şi-a însuşit rapid limba rusă, şi vorbea aproape toate limbile europene, i-a plăcut mult lui Petru, care l-a chemat la curte, unde a intrat în slujba ţarului, devenindu-i, acestuia, prieten apropiat, mentor şi ministru. Lefort, după spusele lui Voltaire, "*L-a făcut să înţeleagă pe tânărul Petru că există şi un alt chip de a trăi şi a domni decât acela care se practica, din toate timpurile, în neţărmuritul său imperiu. Poate că, în lipsa acestui genevez, Rusia ar fi şi azi barbară*." În acea periodă, Petru a conştientizat retardul civilizaţional, care caracteriza Rusia, comparativ cu statele europene. Drept urmare, a dorit să modernizeze ţara şi să educe poporul. În scopul formării unor vectori civilizaţionali, Marele Suveran trimite 50 de nobili autohtoni în Olanda, în Anglia şi la Veneţia, care, intrând în contact cu civilizaţia vest europeană, aveau prilejul să se perfecţioneze în domeniul artelor şi ştiinţelor. De asemenea, Petru I exercită, în pofida vociferării marilor boieri, posturi neînsemnate în armată: servant de tun în trupele terestre; timonier în flota de război etc. Uneori, Petru putea fi văzut mergând pe jos prin noroaie, împreună cu generalul Lefort. El neglijează paradele, datinile şi tradiţiile de la Curte. Totodată, prin acordarea unor demnităţi şi privilegii străinilor ce-l înconjurau, a determinat reacţii ostile în rândul curtenilor şi al marilor boieri.

Aceste preocupări, care nu *"încadrau"* cu funcţia de monarh absolut sau de *"tătuc"* al Rusiei, i-au permis să cunoască, în mod direct, viaţa oamenilor de rând, ceea ce i-a format convingerea că standardele culturale, profesionale, tehnice şi ştiinţifice din ţara sa trebuie puse în acord cu cele existente în statele civilizate. Rezistenţa la schimbare era, şi ea, foarte puternică, atât din partea curtenilor, cât şi din cea a marilor boieri şi chiar a poporului, care se ghidau după reguli şi obiceiuri medievale.

De aceea, Petru se baza, aproape exclusiv, pe savanţii şi specialiştii străini pentru a schimba Rusia. Astfel, Lefort şi Gordon au fost abilitaţi să se preocupe de: organizarea unei armate permanente, după modelul european; elaborarea strategiei şi tacticii de luptă pentru trupe; numirea ofiţerilor şi generalilor în funcţii. La recomandarea acestora, Petru dezvoltă industria navală, ameliorează armele şi tehnicile militare, creează trupe de elită şi constituie o grupare navală permanentă în Marea Baltică, menită să descurajeze sau să oprească armatele suedeze. Contradicţiile ireductibile în plan politic şi religios, scopurile strategice potrivnice ce caracterizau relaţiile Rusiei ortodoxe cu "*păgâni*" turci, il indeamnă pe tânărul ţar să încerce cucerirea Cetăţii Azov, aflată în posesia Semilunii.

În acest scop, este pregătită o primă campanie la care participă Petru ca simplu tunar, în cadrul unui regiment. Gruparea de forţe era formată din câteva regimente ruseşti şi formaţiuni de luptă ale cazacilor de pe Don. Lipsa de experienţă a trupelor, absenţa unei flote propriu-zise, care să sprijine acţiunile trupelor terestre, au condus la eşecul acestei prime expediţii. Petru I trage învăţamintele de rigoare după această ruşinoasă înfrângere. "*Lecţiile învăţate*" îl determină să treacă la construirea câtorva şantiere navale. De asemenea, angajază din statele occidentale artilerişti străluciţi, ofiţeri de marină, precum şi ingineri civili şi militari. A constituit o flotă, menită să asigure sprijinirea acţiunilor trupelor terestre. De asemenea, a impus o instruire temeinică a trupelor şi perfecţionarea tacticii de luptă. Drept urmare, în mai 1696, acţionând pe mare şi pe uscat, reuşeşte blocarea Mării de Azov. Încurajat de acest succes şi, pe baza recomandărilor sfetnicilor săi occidentali, dezvoltă infastructura teritorială, dispunând construirea unui canal între Don şi Volga, precum şi constituirea unei flote permanente în Marea Neagră. Astfel, urmărind înfăptuirea misiunii providenţiale a Rusiei, acest colos, sub conducerea lui Petru I, nu mai are picioare de lut, fapt ce-i permite realizarea primelor expansiuni teritoriale.

3. Ucenicie în anonimat

Înfrângând ostilitățile curtenilor săi, Petru obține permisiunea de a lua contact cu Occidentul. La cârma Rusiei a lăsat persoane de încredere. A decis să călătorească incognito în Europa Occidentală, sub numele Piotr Mihailov. Evident, pentru ca misiunea să aibă succes şi să se edifice asupra a cât mai multe domenii, a format un grup de 270 persoane, pe care l-a denumit "Marea Ambasadă". Scopul afirmat al misiunii era acela de a studia instituțiile occidentale, modul lor de funcționare, dar şi acela de negociere a unor alianțe trainice opuse Imperiului Otoman. La Brandenburg şi Hanovra, Petru nu s-a arătat interesat de viața de la palat, ci a fost atras de fabrici, uzine, arsenaluri, laboratoare şi farmacii. A examinat, cu multă răbdare, podurile, canalele, morile de vânt şi de apă, studiind, în paralel, cu egală ardoare, matematicile, chimia, fizica, zoologia şi, chiar, medicina. Pentru a-şi însuşi arta maritimă, Petru ajunge, neînsoțit, la Zaandam şi Amsterdam, unde se angajază ca simplu lucrator la joagăre, la fabrici de parâme sau în docuri. Nefiind satisfăcut de cele constatate, pleacă, pentru trei luni, în Anglia, unde navele se construiesc "*potrivit unor principii solide"*. Aici este impresionat de progresul tehnic existent. Ca urmare, cumpără câteva importante modele de vase, care, într-o perspectivă apropiată, urmau să fie construite în Rusia.

De asemenea, angajază circa 500 de muncitori, ingineri, şi arhitecți, care au menirea de a contribui la modernizarea industriei de profil din Rusia. Ulterior, pleacă la Dresda. De aici intenționa să se deplaseze la Veneția, una dintre marile puteri maritime ale epocii, cu care Rusia dorea să se alieze în lupta împotriva turcilor. Abandonează proiectul acesta, deoarece a aflat de o revoltă a milițiilor moscovite (streliților), revoltă ce urmărea s-o plaseze pe Sofia pe tronul Rusiei. Complotul a fost anihilat de credincioşii lui Petru. O dată întors în țară, apelează la ancestralele rudimente punitive ruseşti, ordonând torturarea şi spânzurarea complotiştilor, trupurile lor fiind expuse în public. Pe Sofia o întemnițează. Pe Evdochia, soția sa, o repudiază, trimițând-o la mânăstire, după ce, în prealabil, o condamnase la moarte, căsătorindu-se, în anul 1712, cu Marta Skavronskaia. Aceasta, după moartea lui Petru cel Mare, va urca pe tron sub numele Ecaterina I a Rusiei. În istorie mai este cunoscută şi sub numele "*Ecaterina cea Mare*" sau "*Împărăteasa filosoafă*".

Fiind fascinat de mare, Petru decide ca, la Gurile Nevei, să se construiască, la cele mai înalte standarde occidentale, oraşul care-i va purta numele, fiind numit Sankt Petersburg. Aceasta va fi cea mai măreață şi mai trainică operă a sa. "*Înălțând oraşul acesta, viitoare capitală a țării, el sfideaza natura şi, în acelaşi timp, trecutul Rusiei. Petru urăşte vechea cetate a țarilor, cu clima ei continentală, cu tradițiile ei de veacuri, cu superstițiile şi intrigile de curte, cu spiritul ei oriental. Vecinătatea mării îl ameţeşte. Aici se simte la el acasă. Noul oraş va oglindi dorința de înnoire a unui țar care se leapadă de moştenirea strămbunilor."*

4. Dimitrie Cantemir, primul prevestitor al decăderii Imperiului Otoman

În perioada martie–aprilie 1693, după moartea tatălui său, a fost ales de principalii boieri electori domn al Moldovei. Sultanul Ahmed al II-lea (1691-1695) nu l-a uns în domnie, needictând firmanul de rigoare. Probabil, atunci, Cantemir nu era considerat un fidel al Porții, capabil să *"…împlinească fără zăbavă poruncile"* acesteia şi s-o *"slujască în toate chipurile cu credință şi suflet curat"*[6], aşa cum se specifică în actul de numire a domnilor români. Ca urmare, tânărul prinț a fost nevoit să renunțe la tron, şi s-a întors la Constantinopol pentru a-şi continua studiile şi activitățile cărturăreşti. Neconfirmarea sa ca domn, poate fi cauza lăuntrică a pierderii încrederii în Imperiul Otoman. Neîncrederea i-a format convingerea şi determinarea de a acționa pentru scoaterea țării sale de sub suzeranitatea otomană. În anii primei domnii a fratelui său, Antioh Cantemir (1695-1700), Dimitrie îndeplineşte misiunea de capuchehaie, adică de reprezentant, de ambasador al domnului la Constantinopol, fapt care l-a

[6] Dimitrie Cantemir, "Descriptio Moldavie", Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1973, p. 102.

plasat în cercurile politice şi diplomatice ale Curții otomane, iar această demnitate i-a permis să fie informat din surse primare despre tot ce se petrecea mai important în materie de relații internaționale şi politică în imperiu, în țările europene şi arealul românesc. La Constantinopol, a reuşit să cunoască, din interior, situația politică otomană, contradicțiile politice şi sociale ce măcinau imperiul. De asemenea, "…*a întreținut relații cu reprezentanții diplomatici ai țărilor europene"*[7], precum şi cu savanți occidentali. În cea "de-a doua Romă", Dimitrie Cantemir a trăit, a creat şi a acționat în mijlocul elitei otomane, a participat la diferite campanii militare ale oştilor turceşti, la diverse evenimente acumulând o importantă experiență politică, strategică şi militară. Astfel, în 1697, tânărul savant participă, în tabăra otomană, la luptele de la Petrovaradin şi Zenta, în confruntarea strategică cu Imperiul Habsburgic. Înfrângerea catastrofală suferită de oştile sultanului Mustafa al II-lea (1695-1703) în fața austriecilor, i-a argumentat şi consolidat o importantă previziune geopolitică şi strategică: **puternicul Imperiu Otoman începe să decadă, după ce a atins momentul măreției sale**. Atunci, a realizat că traseul ascendent *("incrementa*")[8] al Imperiului Otoman s-a epuizat, urmând, în logica naturală a lucrurilor, decăderea *("decrementa*"), deşi mai dispunea, încă, de resurse. Ulterior, teza a fost tratată şi argumentată pe larg în celebra-i operă *"Istoria creşterii şi descreşterii Imperiului Otoman*" *("Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae"),* redactată în limba latină. În lucrare, a analizat cauzele care ar fi putut duce la destrămarea sa, a avansat ideea posibilității popoarelor de a obține propria libertate. Lucrarea a fost tradusă şi publicată în limbile de mare circulație ale vremii: engleză, franceză şi germană.

În altă lucrare -elaborată în anul 1714-, *"Interpretarea naturală a monarhiilor" "(Monarchiarum physica examination)",* explică evoluția în spirală a imperiilor, subliniind faptul că cel otoman a intrat în perioada de descreştere, iar "*Imperiul de Răsărit"*, evident cel rus, care este în perioada de "*incrementa*", va deveni cel mai puternic şi important imperiu cunoscut vreodată de omenire.

A sesizat că Rusia devenea, din ce în ce mai mult, ca o redutabilă forță orientală, de sorginte creştin-ortodoxă. Astfel, Cantemir s-a afirmat ca primul *"vestitor al slăbirii şi decăderii Imperiului Otoman".*

*5. **Opțiunea strategică rusă***

Animat de scopuri nobile, naționale, realiste şi raționale, Dimitrie *Cantemir "a trecut la elaborarea unui plan politic de eliberare a Țării, plan ce se fundamenta pe o pregătire îndelungată şi o matură chibzuință".*[9] Planul a fost elaborat pe baza unei temeinice analize geostrategice, care presupunea şi luarea în calcul a raportului forțe între marile puteri ale epocii. Țara, aşa cum afirma tatăl său, Constantin Cantemir, era "*biruită de toate neputințele*", având de plătit obligațiile către *"stăpânii noştri turci şi tătari",* era *"spăimântată din sud de tâlhari, dinspre Orhei şi Soroca de cazaci"*, iar *"Țara de Jos din sud de tătari"*[10].

În ecuația geopolitică a vremii, Moldova nu putea să se mențină ca stat de sine stătător fără protectoratul unei mari puteri. Excluzând status quo-ul Moldovei de a fi sub suzeranitate otomană, eruditul Principe a studiat câteva alternative posibile, luând în calcul celelate două imperii din proximitate (cel habsburgic şi cel țarist), Polonia şi Ungaria, care ar fi putut reprezenta opțiuni pentru protectoratul necesar conservării vieții statale a Moldovei. Privitor la posibilitatea unei alianțe defensive cu Polonia lui Sobieski, care să vizeze anularea suzeranității Porții, în analiza repectivă, au putut fi luate în calcul următoarele: Regatul

[7] Florin Negoiță, "Dimitrie Cantemir – 300. Activitatea diplomatică", în volumul "Dimitrie Cantemir, Prinț între filosofi şi filosof între prinți", Ed. Pro Universitaria, 2011, p. 111.

[8] Virgil Cândea – "Dimitrie Cantemir. Istoria Imperiului Otoman", în "Manuscriptum", nr. 2, Bucureşti, 1985, p. 18-20.

[9] Constantin Degeratu, *Cantemir omul politic al epocii sale*, în Revista "Univers Strategic", nr. 3, p. 26 şi 32.

[10] *Ibidem*.

Poloniei era considerat un *"aliat natural în lupta antiotomană* "[11]; confruntările miltare turco-polone, ce au avut loc pe teritoriul Moldovei, au provocat, însă, pagube însemnate populației autohtone.

Concluzia: o suzeranitate poloneză nu era de acceptat, pentru că nu ar fi fost diferită prea mult de cea otomană. De asemenea, au fost dese situații când armata polonă a pustiit ținuturile Moldovei. Mai mult decât atât, regatul Poloniei îşi pierduse mult din potențialul militar şi economic, nemaifiind o putere de temut.

Pe cale de consecință, un "protectorat polon" ar fi fost nesigur, ceea ce ar fi determinat revenirea la cel otoman sau dobândirea celui rusesc. Realismul acestei *"judecăți geostrategice*" este susținut de faptul că Polonia, chiar în epoca cantemiriană, a început să decadă, ajungând sub influența Rusiei. Luată în calcul, ipoteza unei dominații a Regatului Ungariei, a relevant următoarele aspecte, incompatibile cu concepția şi planul cantemirian de asigurare a identității statale moldoveneşti: Ungaria a dominat Moldova în perioada constituirii statalității; acest stat era disputat, atât de către otomani, cât şi de către habsburgi; reprezenta un pericol important pentru securitatea şi integritatea Valahiei şi Moldovei; se înregistrau incursiuni ungureşti în Moldova, ce vizau scopuri prădalnice; în Transilvania, aflată sub dominația acestui stat, se desfăşurau acțiuni ce vizau eliberarea populației româneşti. Referitor la protectoratul habsburgic, ilustrul cantemirolog *Constantin Barbu*, pe baza cercetării documentare efectuate, a descoperit că *Dimitrie Cantemir a propus ca teritoriile unite de Mihai Viteazul să formeze, sub conducerea sa, un singur stat în cadrul imperiului central european, renăscându-se, în acest fel, fenixul dacic.* Propunerea nu a fost agreată de domnul Valahiei, Constantin Brâncoveanu, şi nici de respectivul imperiu. În aceaste condiții, singura sa opțiune viabilă rămânea varianta rusă. Religia creştin-ortodoxă comună a fost un important argument decizional. Ion Neculce socoate că D. Cantemir *"s-a înstrăinat de Poartă în urma intrigilor lui Constantin Brîncoveanu, domnul Valahiei* ", şi a consecințelor, pe care el nu le-ar fi putut evita.

Totodată, sunt aprecieri conform cărora relațiile de colaborare şi, chiar, de prietenie cu Piotr Andreevici Tolstoi, ambasadorul rus la Poarta otomană, personaj extrem de influent şi artizan al politicii orientale a lui Petru cel Mare, au cântărit greu în luarea deciziei. Acesta i-a dat asigurări că Rusia va sprijini Moldova în demersurile sale de emancipare statală. La finalul analizării acestor posibile *"opțiuni strategice*", Dimitrie Cantemir a optat pentru *"varianta rusă"*, care, potrivit promisiunilor lui Petru I, consfințite în tratatul ce avea să fie încheiat, asigura menținerea identității statale a Moldovei. Sunt istorici care au apreciat relațiile dintre Cantemir şi ambasadorul rus ca fiind acțiuni de subminare prin spionaj a otomanilor, iar savantul român este catalogat drept spion rus. Acest aspect al activității sale a contat mult în luarea unei hotărâri. Spre exemplu, marele istoric A. Xenopol, scrie despre "*trădarea lui Cantemir*".[12]

Rusia, sub conducerea țarului Petru I, a implementat un plan de modernizare după modelul celor mai importante state occidentale, plan ce a condus, de facto, la transformarea acestei țări într-o mare şi veritabilă putere europeană. Fie sub influența concluziilor proprii de mare declin al Imperiului Otoman, fie sub influența unor personalități politice, cum ar fi, de exemplu ambasadorul Rusiei la Constantinopol, P. A. Tolstoi – *"unul din cei mai valoroşi diplomați din epocă".*[13]

Dimitrie Cantemir ajunge la convingerea că s-au creat împrejurări favorabile pentru a scoate țara de sub stăpânirea turcilor, în alianță cu Rusia, cea mai mare putere creştină ortodoxă de atunci. În scurtă vreme, Dimitrie Cantemir stabileşte legături cu țarul Petru, în scopul încheierii unei alianțe antiotomane.

[11] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Bucureşti, 1980, p. 188.

[12] A. Xenopol, *Resboaiele dintre ruşi şi turci şi înrâurirea lor asupra țerilor Române*, Iaşi, Tipolitografia H. Goldner, 1880, p. 31.

[13] Nicolae I. Arnăutu, *12 invazii ruseşti în România*, Editura Saeculeum I.O., Editura Vestfala, Bucureşti, 1996, p. 28.

6. Prietenia Cantemir-Petru cel Mare

La mijlocul lunii iunie 1711, Dimitrie Cantemir a fost informat că unități de *"oaste moschicească au trecut Prutul pre la Zagarance"*, cum mărturiseşte cronicarul Ion Neculce. Această importantă trecere de oaste avea să fie urmată de vizita în Țara Moldovei a țarului Petru cel Mare. La 24 iunie 1711, țarul a ajuns, la Iaşi, la Curtea Domnească, pentru a se sfătui cu Dimitrie Cantemir şi cu marii boieri moldoveni. „…Au trecutu Prutul şi au venitu marele Petru, împărat al Moscului dreptu în târgul Iaşului, împreună cu împărăteasa lui"[14]

În acea zi, Dimitrie Cantemir se găsea în tabăra trupelor ruse organizată *"în Branişte de la Ţuţora"*. Scopul prezenței sale era acela de a stabili strategia inevitabilei confruntări cu otomanii şi de se realiza o unitate de acțiune cu trupele ruse. Aici a aflat de sosirea lui Petru I. Oarecum luat prin surprindere, Cantemir s-a întors în Capitală, cel mai probabil în cursul nopții aceleiaşi zile. Axinte Uricariul, participant la acest eveniment, prezintă vizita astfel: *"Caimacamii, împreună cu alți boieri şi orăşeni bătrâni mai de cinste şi mitropolitul cu tot clirosul… blagoslovindu-l cu crucea şi cu aghiazmă stropindu-l şi boiarii toți i-au sărutat mâna împăratului… şi au venit la Iaşi… de au mas (au fost găzduiți, n.n.) în curtea domnească… unde a venit şi împărăteasa"*. Vizita lui Petru I la Iaşi reprezenta nu numai un eveniment important, dar şi o mare speranță în izbăvirea de sub dominația turcească *"şi i s-au închinat unui împărat creştin, dând laudă lui Dumnezeu, că doar îl va cerceta cu mila sa şi-i va scoate de sub giugul robiei turcilor".*[15]

Prima întâlnire între Dimitrie Cantemir şi Petru cel Mare a avut loc, la Iaşi, în dimineața zilei următoare, duminică 25 iunie 1711, pe când *"împăratul venea de la feredeu (baie n.n) şi în curte, la scări, s-au adunat cu împăratul, de i-au sărutat mâna şi împăratul l-a sărutat pe cap, luându-l în brațe şi ridicându-l sus cu o mână, fiind Vodă om scund şi împăratul om de-a firea întru tot şifaeş (mare, înalt, n.n.)"*. Ion Neculce mai adaugă, referitor la această primă întâlnire, că Dimitrie Cantemir, împreună cu împăratul, *"au îmblat pre toate mănăstirile… De le-au văzut, şi din toate i-au plăcut mănăstirea Golâe (Golia)… şi mult lăuda împăratul lucrurile, chipul şi toate obiciele moldovenilor".*[16] Seara, domnitorul moldav, zice cronicarul, *"au făcut vodă împărăției masă frumoasă în curțile domneşti, în casa ce mare… iar când au fost să şadză împăratul la masă, n-au vrut să şadză în capul mesei, ce-au şedzut în scaon lângă masă, iar în capul mesei au pus pe Vodă…"*

Cronicarul Ion Neculce a descris atmosfera ce domnea la acea masă împărătească: *"Să ospătă şi să veseli pre frumos cu vin de Cotnar şi lăuda vinul foarte. Şi încă mai bine le plăce vinul cel cu pelin, şi mult să miră cum spre partea lor nu să face vin cu pelin aşe bun"*[17]*.* Axinte Uricariul arată că atunci când *"în capul scaunului au pus pe Vodă, şi când au vrut să şadză, au sărutat mâna împăratului şi el încă l-au sărutat pre cap şi la paharul dintâi iar au*

[14] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p.384.
[15] *Ibidem*.
[16] *Ibidem*, p. 385.
[17] *Ibidem*.

făcut sărutare… Şi aşa cu toţii s-au veselit cu tabulhanaoa (muzica orchestrală subl. n.)". Este remarcat faptul că *"în casa mică, ospătau doamna lui Vodă (Casandra, soţia lui Dimitrie) cu împărăteasa (Ecaterina, subl. n) şi cu giupânesele. În ceea ce priveşte apropierea şi prietenia dintre cei doi şefi de stat, cronicarul mai consemnează faptul că împăratul să tinde cu amândouă mânule şi cuprinde pre Vodă de grumadzi şi-l săruta pe faţă, pe cap şi pe ochi, ca un părinte pre un fiu al său".*[18]

A doua zi, luni dimineaţa, *"au ieşit împăratul făr de veste – spune cronicarul – pe poarta despre grajduri singur, pe jos şi au mersu la Trei Sfetitele (*Biserica "Sf. Trei Ierarhi"*) de s-au închinat, sărutând sfintele icoane şi moaştele Preacuvioasei Paraschevei. Acolo s-au întâmplat şi Ghedeon mitropolitul şi poftiia pe împărat să şadză în scaunul cel domnesc şi n-au vrut, ci tot în picioare au stătut… Eşind din biserică s-au suit la trapeza egumenului. Atunce au sosit şi curtenii lui… şi Vodă cu curtea lui… îşi tocmise de au fost stând de-a rândul toţi polcovnicii şi rotmiştrii ce-i făcuse din moldoveni. Şi trecând împăratul pentre dânşii….. i-au sărutat mâna toţi pe rând".* După acest moment, cei doi au trecut şi pe la Mitropolie, şi pe la alte biserici, unde s-au închinat, apoi *"au trecut pe la curtea domnească şi până seara au purces iar la obuz (tabăra militara n.n.), la Prut, cu împărăteasa".* Goloftin Gavriil Ivanovici, şeful cancelariei împărăteşti, s-a întâlnit cu cei mai importanţi demnitari moldoveni, în casele *"Dediului spatariu, lângă curţile domneşti. Şi au început a spune... cuvântul împăratului către boierii Moldovii, robie de sub mâna păgânilor şi nu-i trebuie nemică de la dânsa să ie, ce voia să-şi facă pomană, fiind creştini mîncaţi de păgâni".*[19] Aşadar, acestea sunt descrierile referitoare la întrevederea lui Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare la Iaşi.

A doua întîlnire dintre Cantemir şi Petru I, a avut loc chiar de ziua onomastică a ţarului, praznicul Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel, în tabăra de la Seimeni, pe malul stâng al Prutului. Scopul întâlnirii, pe lângă aniversarea zilei onomastice a lui Petru I, l-a reprezentat definitivarea planului de acţiuni comune contra trupelor turceşti. Referitor la acest moment, cronicarul Ion Neculce, care era printre boierii invitaţi la această serbare, ne spune că împăratul i-a spus lui Vodă "*să ie cu dânsul 15 boieri, pe care-i vor place lui, să-i cinstească acolo. Şi să margă şi mitropolitul ţării să slujască liturghia în beserica de cortu. Şi au pus de au cumpăratu şi câteva vasă de vin, să fie de cinstit oştenii, că atunce era şi sărbătoare… fiind şi numele lui Petru. După ce s-a asistat la Liturghia săvârşită de Ghedeon, mitropolitul Moldovei, şi de Theofan Prokopovici"*, cei doi şefi de stat au intrat în alt cort, *"unde au pus masă… gios pre pământ… şi ne-au cinstit pre bine şi frumos şi mai pe urmă ne-au închinat însuşi împăratul, cu nişte vin al lui de la franoji, care îndată cum au băut, au mărmurit toţi de beţi, bând de acel vin"*. A doua zi, domnitorul Ţării Moldovei, împreună cu boierii, s-au întors la Iaşi *"unde după slujbă au strâns pre alţi boieri şi arhierei… în beserica domnească… Unde au cetit catastiful cel de tocmeală, ce au făcut"*, fiind vorba de Diploma cu 17 puncte dată de Petru I domnitorului Moldovei. Ţarul a avut prilejul să-l cunoască bine pe Dimitrie Cantemir, să fie impresionat de calităţile sale personale. A schiţat un "portret" al lui Cantemir, scriind în jurnalul său de campanie următoarele: *"Acest domn este un om foarte deştept şi în stare să povăţuiască… o persoană foarte isteaţă, inteligentă şi abilă"*[20] .

Astfel, s-au încheiat întâlnirile dintre cei doi şefi de stat din vara anului 1711 pe pământul Ţării Moldovei. Petru I, avea să fie impresionat de fastul cu care a fost întâmpinat, de noblețea poporului român, de calităţile de erudit de excepţie ale lui Dimitrie Cantemir. De aceea, ***putem considera că cele două întâlniri ale ţarului Rusiei cu domnitorul moldovean, şi prietenia dintre ei, au reprezentat un eveniment important pentru geopolitica vremii din sud-estul Europei.*** Trebuie să spunem, însă, că prietenia şi preţuirea reciproce erau pe fundalul *relaţiilor dintre suzeran şi vasal*.

[18] *Ibidem*, p. 386.
[19] *Ibidem*.
[20] Ion Focşeneanu, *Tratatul de la Luţk şi campania ţarului Petru I în Moldova 1711,* în "Studii privind relaţiile româno-ruse", Bucureşti, Academia Republicii Populare Române. Institutul de studii româno-sovietic, 1963, p. 34.

7. Cantemir în Rusia

Reuşind să se strecoare, în trăsura ţarinei, printre liniile otomane, Dimitrie Cantemir, şi-a salvat viaţa. Apoi, şi-a luat familia de la Iaşi şi, împreună cu mai mulţi dregători şi un detaşament numeros de ostaşi, între care şi hatmanul Ion Neculce, viitorul cronicar, porni spre Rusia pe calea pribegiei, însoţindu-l pe ţar. La puţin timp, el a fost urmat de circa patru mii de moldoveni, din care aproape 400 erau boieri cu familiile lor, iar ceilalţi erau reprezentanţi ai diferitor categorii de slujbaşi. O dată ajuns în Rusia, în spiritual prevederilor Tratatului de la Luţk, prietenul şi protectorul său, ţarul Petru I, a asigurat condiţii optime de viaţă şi de muncă lui Cantemir, familiei sale şi moldovenilor ce l-au însoţit. În acest sens, cronicarul Ion Neculce scrie că *"Dumitraşco-vodă, după ce s-au aşădzat la Harcov, zahará prè multă îi da şi lui şi tuturor moldovenilor, cât nu putè birui să o mănânce. Şi i-au mai dat pe deasupra şi 13 sate a unui gheneral, ce-l chema Sidlovschi, pline de pâine şi de hălăşteie cu mori şi câte doao, tri sute de oameni într-un sat. Şi bucate, vaci, boi, oi, stupi, odoare, toate le dedese lui Dumitraşco-vodă…"*[21]

La începutul anului 1712, Dimitrie Cantemir a vizitat oraşul Sankt Petersburg, unde s-a întâlnit cu Petru I, pe care l-a sfătuit cu privire la construirea viitoarei capitale a Rusiei. Conform unor documente ruseşti, reprezentantul englez Whitworth relatează că, la o recepţie dată de cneazul Cercaski, l-a văzut *"şi pe fostul domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir. Nu am observat la el nici urmă a nenorocirilor care l-au lovit şi pe care ţarul le-a despăgubit în parte, dăruindu-i moşii foarte întinse în Ucraina"*. În ianuarie 1713, la cererea lui Petru I, Dimitrie Cantemir se mută cu întreaga familie la Moscova. Cu acest prilej, Petru I şi-a manifestat şi mai mult generozitatea faţă de prietenul şi sfetnicul său: *"Deci sinatul, audzind, au ales să dè lui Dumitraşco-vodă 1.000 de dvoruri în Ţara Moscului, care acea mie de dvoruri cuprinde 50 de sate, şi oameni ca 15.000 sîntu. Şi să-i mai dè ţi câte 20 pungi de bani pre an, care fac 6.000 de ruble, şi 2 părechi de curţi frumoasă în stoliţă".*[22]

În Rusia, Dimitrie Cantemir devine sfetnicul intim al ţarului în problemele de politică orientală, membru al Senatului, ceea ce echivalează cu postul de ministru. Aici, a cartografiat teritoriul Rusiei. Îşi scrie principalele opere ştiinţifice, care i-au adus consacrarea ca savant de renume european şi alegerea ca membru al Academiei din Berlin. Totodată, a pus bazele Academiei Rusiei. Moartea sa prematură -1723- nu i-a permis să devină preşedintele acestui forum. Perioada rusă a devenit cea mai rodnică şi mai însemnată în domeniul creaţiei ştiinţifice, care se caracterizează prin elaborări teoretice remarcabile în multe ramuri ale ştiinţei. Metoda şi spiritul scrierilor sale de istorie, filosofie, geografie, orientalistică şi în alte domenii poartă amprenta şi substanţializează modernitatea epocii. În această perioadă a vieţii sale, Dimitrie Cantemir şi-a scris principalele lucrări: "Descrierea Moldovei (Descriptio Moldaviae)", "Istoria creşterii şi descreşterii Imperiului Otoman (Incrementa atque decrementa aulae othomanicae)", "Sistema religiei mahomedane", "Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor" etc.

Privită din punct de vedere literar, ştiinţific şi politic, activitatea desfăşurată de Dimitrie Cantemir în Rusia s-a încadrat în tendinţele progresiste ale epocii, contribuind la realizarea marilor reforme politice, economice şi culturale iniţiate şi transpuse în viaţă de Petru I. Edificator pentru prietenia şi preţuirea pe care ţarul i le acorda, este şi faptul că, la cea de-a doua căsătorie a lui Dimitrie Cantemir cu cneazina Anastasia, în anul 1719, naş de cununie nu îi este altcineva decât Petru cel Mare. Casandra, prima soţie a acestuia, a murit în anul 1713.

[21] Ion Neculce, *Op. cit.,* p. 257
[22] Ion Neculce, *Op. cit.,* p. 257.

Trăind într-un climat cultural favorabil şi beneficiind de acţiunile ţarului de modernizare a Rusiei după modelele occidentale, opera cantemiriană este tot mai cunoscută în cercurile ştiinţifice şi aristocratice ruseşti, dar şi în Europa şi în afara ei.

Petru cel Mare, învăţaţii ruşi, savanţii şi specialiştii europeni, chemaţi de ţar pentru a accelera procesul civilizaţional în Rusia, îl preţuiesc pe marele cărturar moldovean. Pe perioada iernii, Cantemir se afla, în cea mai mare parte a timpului la Moscova, unde lucra intens la multe din operele începute cu ani în urmă, fie în Moldova, fie la Istanbul. Coresponda cu ţarul, cu alţi demnitari ruşi, cu oameni de ştiinţă, mai cu seamă cu cei de origine germană, care se stabiliseră într-un număr destul de mare la Petersburg. Prin intermediul acestora, Dimitrie Cantemir începe să fie cunoscut în mediile ştiinţifice şi academice din Germania, în special la Academia de Ştiinţe din Berlin.

Drept urmare, aici încep să fie studiate unele din operele sale, atât cele ce ţineau de istoria, cultura şi civilizaţia poporului român, cât şi cele consacrate valorificării civilizaţiei orientale turco-arabo-persane.

Cantemir se bucura de faima de savant orientalist de vastă cultură intelectuală şi de autor al unor lucrări ce prezentau un mare interes pentru savanţii din Germania de atunci. Iată de ce, la propunerea unor oameni de ştiinţă germani aflaţi în serviciul ţarului, în 1714, Dimitrie Cantemir este ales membru titular al Academiei din Berlin pentru Secţiunea ştiinţelor orientale.

Petru cel Mare a văzut în Cantemir o personalitate novatoare, care putea *"impulsiona şi da coerenţă eforturilor de modernizare a Rusiei"*[23] *dar şi de realizare a scopurilor sale geopolitice de dilatare teritorială spre "vecinătatea apropiată, apoi spre sud-estul Europei şi spre Marea Mediterană"*.

Geniu pozitiv, Cantemir a fost un inovator în domenii de manifestare a spiritului, în teologie, istorie şi geografie, etnografie, imagologie, sociologie, filozofie, retorică, pedagogie şi, nu în ultimul rînd, în literatura de ficţiune alegorică şi satirică.

În 1722, Cantemir a participat, în calitate de consilier în problemele lumii orientale, la expediţia întreprinsă de Petru cel Mare în Persia. Pe timpul campaniei, s-a îmbolnăvit grav. Revine cu mare greutate în Rusia. La scurt timp, Dimitrie Cantemir se stinge din viaţă, la 21 august 1723, la moşia sa Dimitrievka. Este înmormântat în biserica construită de el la Moscova. Astfel s-a încheiat viaţa uneia dintre cele mai mari personalităţi ale culturii şi spiritualităţii româneşti de la hotarul sec. XVII-XVIII.

Bibliografie

APOSTOL, Stan, Prefaţă la lucrarea *"12 invazii ruseşti în România"* Editura Saeculeum I.O., Editura Vestfala, Bucureşti, 1996.

CANTEMIR, Dimitrie – *"Descriptio Moldavie"*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1973, p. 102.

DEGERATU, Constantin – *"Cantemir omul politic al epocii sale",* în Revista "Univers Strategic", nr. 3, p. 26 şi 32.

FOCŞENEANU, Ion – *"Tratatul de la Luţk şi campania ţarului Petru I în Moldova"* (1711), în *"Studii privind relaţiile româno-ruse"*, Bucureşti, Academia Republicii Populare Române. Institutul de studii româno-sovietic, 1963, p. 34.

GULIAN, C.I., *„Dimitrie Cantemir, un mare patriot şi cărturar".*

NEGOIŢĂ, Florin *"Dimitrie Cantemir – 300. Activitatea diplomatică",* în volumul *"Dimitrie Cantemir, Prinţ între filosofi şi filosof între prinţi"*, Ed. Pro Universitaria, 2011.

XENOPOL, A.– *"Resboaiele dintre ruşi şi turci şi înrâurirea lor asupra ţerilor Române"*, Iaşi, Tipolitografia H. Goldner, 1880, p. 31.

[23] Gulian C. I., *Dimitrie Cantemir, un mare patriot şi cărturar*, p. 10.

DIMITRIE CANTEMIR - ARTIZAN AL RĂZBOIULUI DIN UMBRĂ

Gabriel I. Năstase[1]

gabriel.i.nastase2013@yahoo.com

Bogdan Paul A. Păpădie[2]

Rezumat

***Dimitrie Cantemir** a fost domn al **Moldovei** (martie-aprilie 1693 şi 1710-1711), lingvist, scriitor, istoric, filosof, muzicolog, compozitor, mare cărturar umanist al spațiului cultural românesc şi primul român membru al Academiei de Ştiințe din Berlin, personalitate de prim rang ce a pus bazele Academiei Rusiei. Ceea ce se ştie mai puțin despre Dimitrie Cantemir este că acesta s-a remarcat ca unul dintre spionii de marcă ai perioadei de la finele Renaşterii. Controversele pe tema că a spionat sau nu pentru Rusia continuă chiar şi în ziua de astăzi.*

***Cuvinte cheie:** spionaj, diplomație, independență, domnitor, regim, centralizat, domnesc*

Spionajul, arma secretă a diplomației

Dimitrie Cantemir, fost domn al Moldovei (martie-aprilie 1693 şi 1710-1711), lingvist, scriitor, istoric, filosof, muzicolog, compozitor, mare cărturar umanist al spațiului cultural românesc şi european şi primul român membru al Academiei de Ştiințe din Berlin, personalitate de prim rang ce a pus bazele Academiei Rusiei. **Ceea ce se ştie mai puțin despre Dimitrie Cantemir este că acesta s-a afirmat ca unul dintre spionii de marcă ai perioadei de la finele Renaşterii**. Controversele pe tema că a spionat sau nu pentru Rusia continuă chiar şi în ziua de astăzi. Cu toate acestea, făcând o reflecție realistă a situației geo-politice şi strategice a vremii, se poate spune, cu certitudine, că **marele patriot moldovean nu a spionat în favoarea vreunei puteri străine, ci doar în favoarea poporului său**. Argumentul constă în chiar principalele idei politice ale lui Dimitrie Cantemir, care erau strict legate de lupta împotriva jugului otoman, precum şi lupta pentru formarea, în Moldova, a unui stat autoritar domnesc, care să înlocuiască formula statului nobiliar. Aceste idei sunt cuprinse în tratatul încheiat, la Luțk, între Moldova şi Rusia lui Petru cel Mare (1682-1725), în aprilie 1711, care prevedea **independența statului moldovenesc şi stabilirea unui regim dinastic cantemirian**, sub garanția Rusiei.

În acelaşi an (1711-n.a.), Rusia a încercat să-şi alipească Moldova, tot aşa cum a făcut cu Ucraina, în 1654. Figura centrală a acelui proiect a fost nimeni altul decât Dimitrie

[1] Conf. univ. dr. ing., Universitatea Creştină "Dimitrie Cantemir", membru în Consiliul Director al Asociației Europene "Dimitrie Cantemir".

[2] Jurnalist, membru al Asociației Europene "Dimitrie Cantemir".

Cantemir, considerat, pe nedrept, de unii istorici, ca agent secret al Rusiei, încă din anul 1700. Această percepție eronată este dată de faptul că, timp de 10 ani, Dimitrie Cantemir a interacționat (la Constantinopol, Istanbulul de azi) cu diplomatul şi agentul rus Piotr A. Tolstoi. Diplomatul rus ar fi declarat, ulterior, că, în 1710, Dimitrie Cantemir a fost încadrat oficial în serviciul de spionaj al Rusiei, având misiunea de a afla toate detaliile legate de pregătirile de război cu Turcia, cât şi despre relațiile imperiului otoman cu țările europene. Mai mult, conform sarcinilor trasate de țarul Petru cel Mare, Dimitrie Cantemir ar fi dezinformat, voit, Înalta Poartă în privința intențiilor militare ale Rusiei.

Anii următori, atât ante cât şi post domnie, au arătat cum totul fusese planificat, în cele mai mici amănunte, de către marele patriot român. Astfel, în schimbul ajutorului financiar necesar pentru obținerea tronului Moldovei, Dimitrie Cantemir a promis ruşilor că, dacă va deveni domn al Moldovei, imediat după începerea războiului ruso-turc, se va alia cu Rusia. Fidel cuvântului dat, după 5 luni de domnie în Moldova, la 13 aprilie 1711, Dimitrie Cantemir semnează, cu țarul rus, Petru I, o înțelegere secretă care declanşa procesul de intrare a Moldovei sub protectoratul Rusiei.

După ce ruşii au fost înfrânți de turci în lupta de la Stănileşti pe Prut (18-22 iulie 1711), se ajunge la tratatul de pace de la 23 iulie cu Turcia, prin care Rusia se obliga să restituie Cetatea Azov, să demoleze o serie de cetăți de la hotarul Ucrainei şi să plătească o despăgubire de război Turciei. Dimitrie Cantemir, pe care turcii îl solicitaseră, în mod special, ca prizonier, a reuşit să scape din zona frontului în caleaşca țarinei, nimeni alta decât cea care avea să devină, după decesul lui Petru I, Ecaterina I a Rusiei, rămasă în istorie ca „Ecaterina cea Mare".

De la „beyzade" şi paşă, la cneaz

Interesant este cum Dimitrie Cantemir, numit de către sultanul Ahmed al III-lea, paşă cu trei tuiuri (ceilalți domni aveau două tuiuri), este şi omul care a conceput „Kitab-i-musiki" („Cartea muzicii"). Scrisă în limba turcă, lucrarea cuprinde un studiu aprofundat al muzicii otomane laice şi religioase, fiind primul sistem de notație muzicală al muzicii otomane. Cartea a fost scrisă de Dimitrie Cantemir într-o perioadă când era contemporan cu Johann Sebastian Bach. Datorită acestei lucrări, Dimitrie Cantemir a intrat în istoria muzicală a Turciei ca fondator al muzicii laice şi cunoscător al celei religioase sub numele de „Cantemiroglu - fiul lui Cantemir". **Primul turcolog şi arabist din lume şi primul care a tradus Coranul, a ajuns să fie unul dintre cei mai înfocați adversari ai Imperiului Otoman**. Interesant, deoarece „beyzade" (din lb. turcă - fiu de domn, prinț) Dimitrie Cantemir, începând cu anul 1688, de la vârsta de 15 ani, va trăi în capitala Imperiului Otoman unde, deşi avea statutul de ostatic la curtea sultanului, a beneficiat de numeroase privilegii printre care posibilitatea să-şi continue învățătura la Academia Patriarhiei constantinopolitane.

Reîntors la Iaşi, devine coparticipant la domnia tatălui său, iar, la moartea acestuia, în martie 1693, va fi ales domn de marii boieri. Sultanul Ahmed al II-lea (1691-1695), plătit de Constantin Brâncoveanu - Domn al Țării Româneşti (1688-1714), nu îl va recunoaşte şi îl va impune după numai trei săptămâni la tron pe Constantin Duca. A fost o nouă mare decepție a lui **Dimitrie Cantemir** față de Înalta Poartă şi, poate, momentul care l-a convins să facă orice pentru a reveni pe tronul părintelui său, chiar dacă a trebuit să se îndeletnicească cu una din cele mai vechi meserii din lume, spionajul!

Având strânse legături cu diplomații Marilor Puteri europene, care i-au încurajat şi susținut interesul pentru literatură şi ştiințe occidentale, Dimitrie Cantemir a realizat valoarea şi puterea de schimb a informațiilor discrete şi secrete. Mai mult, având acces, aproape total, la stilul de viață turcesc şi cunoscând bine liderii corupți ai acestui mare imperiu, **Dimitrie Cantemir avea serioase îndoieli cu privire la viitorul statului otoman, astfel că şi-a îndreptat atenția şi speranțele către puterile Europei creştine**. Posesorul unei inteligențe sclipitoare, Dimitrie Cantemir avea să profite, ulterior, din plin, de informațiile

deținute, obținute la Constantinopol, ajungând unul dintre cei mai buni prieteni şi consilier personal al lui Petru cel Mare al Rusiei, care l-a răsplătit cu numeroase domenii şi l-a investit cu înaltul titlu de „Principe Serenissim" al Rusiei (1 august 1711), adică cneaz. Dar să nu anticipăm...

Moştenind abilitățile Cantacuzinilor

În 1699, **Dimitrie Cantemir** se însoară cu Casandra, fiica lui Şerban Cantacuzino - Domn al Țării Româneşti (1679-1688). Regretatul domnitor muntean, cunoscut şi ca Şerban Vodă, s-a remarcat ca unul dintre promotorii spionajului, pe care l-a folosit fără reținere în lupta împotriva Imperiului Otoman. Nutrind speranța de a scăpa de suzeranitatea Porții, dar neputând interveni direct în lupte, domnul Țării Româneşti, Şerban Cantacuzino, şi cel al Moldovei, Gheorghe Duca (septembrie 1665 - mai 1666, prima domnie în Moldova, noiembrie 1668 - 10 august 1672, a doua domnie în Moldova, noiembrie 1678 - 25 decembrie 1683, ocupă tronul Țării Româneşti, noiembrie/decembrie 1674 - 29 noiembrie 1678, a treia domnie în Moldova), au ales calea unor inițiative informative, de spionaj şi chiar a sabotajului (înlocuirea ghiulelelor din tunuri cu paie), acționând, ca să folosim o terminologie modernă, ca „agenți dubli". Astfel, **Şerban Vodă a mijlocit circulația curierilor imperiali habsburgici, dar şi a informațiilor, înştiințându-i pe austrieci, într-un moment deosebit de critic din asediul Vienei (1683), că turcii nu mai au resurse să continue**.

Tot în familia soției sale Casandra, cea a Cantacuzinilor, **Dimitrie Cantemir** va avea un sprijin nesperat în persoana stolnicului **Constantin Cantacuzino** (1655-1716), fratele lui Şerban Vodă Cantacuzino, care **a fost unul dintre cărturarii vremii ce s-au implicat în acțiuni informative, devenind conducătorul a ceea ce poate fi considerat primul serviciu de acest fel din Țările Române**. Printre activitățile desfăşurate la „Cancelaria secretă", pe care a organizat-o la Curtea Veche, se numărau primirea agenților care aduceau informații din diferite țări, redactarea, traducerea, dar şi „deschiderea" corespondenței secrete. De altfel, stolnicul a conceput şi un „cifru". Palatul de la Mogoşoaia găzduia, adesea, întâlniri secrete cu trimişi străini, uneori travestiți, care apoi erau îndrumați să plece pe drumuri tainice. O abilitate deosebită a stolnicului era aceea de a obține informații de la interlocutori străini, fără ca aceştia să-şi dea seama (modern - „exploatare în orb"), mai ales în cursul unor ospețe stropite cu vinuri bune. Prin urmare, **schimbul de informații dintre Dimitrie Cantemir şi unchiul soției sale va fi neprețuit**, mai ales pe perioada celei de-a doua domnii din Țara Moldovei. Totuşi, nu putem să facem abstracție de modul cum, în 1693, cu doar câțiva ani înainte să devină rude prin alianță (1699), Constantin „Dinu" Cantacuzino a participat din plin la jocurile de culise făcute la Înalta Poartă de nepotul său, Constantin Brâncoveanu (domnitorul din Țara Românească era băiatul Doamnei Stanca, sora lui Constantin Cantacuzino şi Şerban Vodă), care va plăti pentru mazilirea lui Dimitrie Cantemir!

Sultanul l-a dorit „iscoadă"

Însă roata istoriei se întoarce, iar lecțiile ei pot fi învățate! Iar cum, în politică, nu există sentimente, ci doar interese, în 1710, Dimitrie Cantemir va ajunge, fiind numit la 14 noiembrie, prin firman de către sultan, din nou, domnitorul Moldovei. Acestra era considerat de către otomani un supus fidel, având o neclintită credință față de Poartă. Cei 22 de ani petrecuți, cu mici intermitențe, la curtea sultanilor turci, educația primită, opera sa ştiințifică şi filosofică, precum şi participarea sa la unele expediții militare turceşti, au fost argumente solide ce l-au determinat pe însuşi sultanul Ahmed al III-lea (1703-1730) să decidă înscăunarea acestuia pe tronul Moldovei. Şi cum nimic nu este gratis în lumea Puterii, **Dimitrie Cantemir va avea, totodată, misiunea de a-l ține sub supraveghere şi a înlesni prinderea lui Constantin Brâncoveanu, bănuit că ar avea planuri să treacă de partea ruşilor, în eventualitatea, tot mai probabilă, a unui conflict armat între sultan şi țar**.

Părerea unanimă a istoricilor este că dezastrul din 1697 de la Zenta – una dintre cele mai semnificative înfrângeri din istoria turcilor, la care Dimitrie Cantemir participase în anturajul vizirului –, l-a impresionat şi i-a scăzut respectul faţă de valoarea militară a otomanilor. Prin urmare, în ciuda tuturor aparenţelor şi nutrind speranţa că a sosit momentul ieşirii de sub tutela Imperiului Otoman, Dimitrie Cantemir va trece de partea ruşilor, luând parte la războiul ruso-turc. Deşi alegerea a fost corectă, domnitorul moldovean urmărind independenţa ţării sale, în cele din urmă s-a dovedit că pariul său n-a fost cel mai inspirat, Moldova căzând într-o robie otomană şi mai cruntă după înfrângerea de la Stănileşti pe Prut (18-22 iulie 1711).

Ulterior, **Dimitrie Cantemir va avea mari regrete faţă de faptul că nu a reuşit să organizeze un serviciu domnesc special de „olăcari" (curieri), prin care informaţiile să circule cu repeziciune între aliaţi**. Este şi motivul pentru care, deşi avea sarcina expresă de a opri armatele otomane la Dunăre, oastea lui Petru cel Mare a plecat cu aproape o lună întârziere din Ucraina de azi, ruşii fiind convinşi că turci nu vor porni la drum mai devreme de luna mai. Dar au făcut-o în prima decadă a lunii aprilie!

„Spionul" Cantemir a dorit reeditarea Unirii de la 1600!

La vremea respectivă, spaţiul carpato-danubiano-pontic era râvnit de imperiile vecine: Otoman, Habsburgic şi Rus. Este şi motivul pentru care Ţările Române au fost teatrul unor invazii ale puterilor vecine şi al unor confruntări armate între imperii.

Pe cale de consecinţă, **s-a constituit un pluralism statal românesc, ce a fost un obstacol în calea islamizării Europei centrale şi de vest, fapt ce a permis evoluţia civilizaţiei occidentale în condiţii prielnice**.

De aceea, problema fundamentală pentru Principatele Române a fost cea a păstrării identităţii lor naţionale şi politice. Transilvania a fost integrată în Imperiul Habsburgic, în anul 1689, actul integrării fiind recunoscut de turci 10 ani mai târziu. Moldova şi Valahia deţineau un „statut distinct în cadrul unor relaţii speciale cu Imperiului Otoman", pe baza „capitulaţiilor". Acestea erau un fel de tratate, specifice epocii, dictate de Înalta Poartă prin care, în schimbul unui tribut (un gen de „taxă de protecţie"), statele româneşti se bucurau de un regim de favoare prin care îşi păstrau autonomia internă, iar imperiul se obliga să garanteze integritatea lor teritorială.

După cum bine remarca reputatul general de brigadă (r) Mihail Ţăpârlea, Vicepreşedinte al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir", Austria şi Rusia îşi coordonau eforturile pentru stăvilirea islamizării Europei, încercând să-i alunge pe turci din zonele ocupate. Lor li s-au alăturat, de multe ori, statele creştine oprimate de către turci. Franţa acelor vremuri, temându-se de expansiunea Rusiei, în cele mai multe situaţii, era solidară cu Poarta. **Aceste tendinţe de stăvilire a avansării islamului către Centrul Europei erau socotite de Principate ca fiind ocazii favorabile pentru emanciparea lor de sub suzeranitatea turcească.**

În aceste condiţii istorice, **Dimitrie Cantemir şi Moldova au devenit actori importanţi în confruntarea dintre cele două imperii: Otoman şi Ţarist**. În conjunctura creată, Moldova şi Ţara Românească, cum scriam şi anterior, au profitat din plin de rivalitatea marilor imperii şi de lăcomia de teritorii a acestora, transformând obţinerea de informaţii într-o artă a comerţului, un fel de bursă sau bază de date. Folosind aceste informaţii, Ţările Române au reuşit să evite mai multe invazii şi să-şi păstreze fiinţa naţională.

Dimitrie Cantemir n-a făcut nici el excepţie de la armele de tărie ale ţărilor mici, inteligenţa şi informaţia. Animat de scopuri nobile, naţionale, realiste şi raţionale, **Dimitrie Cantemir a trecut la elaborarea unui plan politic de eliberare a Ţării Moldovei**, plan ce se fundamenta pe o pregătire îndelungată şi o mare diversitate de informaţii. **Planul a avut la bază informaţii obţinute din lumea diplomatică şi politică a vremii, din teren (acolo unde agenţii Moldovei şi confraţii din diferite state europene culegeau date importante), toate**

conducând la o amplă şi exactă analiză geostrategică, care lua în calcul raportul de forțe între marile puteri ale epocii. Să recunoaştem, în ecuația geopolitică a vremii, Moldova nu putea să se mențină ca stat de sine stătător fără protectoratul unei mari puteri. Excluzând status quo-ul Moldovei de a fi sub suzeranitate otomană, eruditul Principe a studiat câteva alternative posibile, luând în calcul celelalte două imperii din proximitate (cel habsburgic şi cel țarist), precum şi regatele Poloniei şi Ungariei, care ar fi putut reprezenta opțiuni pentru protectoratul necesar conservării vieții statale a Moldovei.

Luând în calcul forța şi perioada de ascensiune imperială, Dimitrie Cantemir a avut de ales între Imperiul Habsburgic şi cel Țarist. Referitor la protectoratul habsburgic, cum bine defineşte Mihail Țăpârlea, **Dimitrie Cantemir a propus ca teritoriile unite de Mihai Viteazul să formeze, sub conducerea sa, un singur stat în cadrul imperiului, în centrul european**. Propunerea nu a fost agreată de domnul Valahiei, Constantin Brâncoveanu, ce se temea de pierderea privilegiilor date de domnie, şi nici de Imperiul Habsburgic. În aceste condiții, singura sa opțiune viabilă rămânea varianta rusă.

Mai mult, relațiile de colaborare şi chiar de prietenie cu P. A. Tolstoi, ambasadorul rus la Constantinopol, personaj extrem de influent şi artizan al politicii orientale a lui Petru cel Mare, au cântărit greu în luarea deciziei. Acesta i-a dat asigurări că Rusia va sprijini Moldova în demersurile sale de emancipare şi neatârnare. Prin urmare, era firesc ca Dimitrie Cantemir să opteze pentru Rusia, care, potrivit promisiunilor lui Petru I, consfințite în tratatul ce avea să fie încheiat la Luțk (1711), asigura menținerea identității statale a Moldovei. De aici şi aprecierile unora că relațiile dintre Dimitrie Cantemir şi ambasadorul rus au fost acțiuni de subminare prin spionaj a otomanilor, iar savantul român este catalogat eronat drept spion rus.

În concluzie, marele savant, cărturar şi om politic, considerat, pe bună dreptate, la acea vreme „cel mai erudit principe al ultimilor 1000 de ani", l-am numit pe **Dimitrie Cantemir, n-a fost vreodată spionul nimănui, ci doar artizanul folosirii armei spionajului în încercările sale de a crea un stat moldovenesc puternic, modern şi independent.**

Acesta a avut cunoştință despre metodele de culegere a informațiilor, folosite la acea vreme în Occident şi Orient, fiind un pod al cunoaşterii şi interferenței şi în acest domeniu, iar cu inteligența-i şi aplecarea spre studiu recunoscute chiar de contemporanii săi, prin analiza şi sinteza informațiilor obținute din diferite surse (cărți, diplomați, învățați, boieri, oşteni), a folosit acest demers şi în slujba țării sale.

Marele patriot român Dimitrie Cantemir a dovedit, şi în calitatea sa de vizionar, cum spionajul devine, pe zi ce trece, cea mai importantă armă şi resursă a unui stat relativ mic, fără de care o țară este ca un surdo-mut şi orb în vâltoarea nemiloasă a vieții.

Bibliografie

*** *Aspecte din viața, personalitatea şi opera lui Dimitrie Cantemir*. Editată de Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", Bucureşti, 2012.

BÂRSAN, Cristina, *Dimitrie Cantemir şi lumea islamică*. Editura ACADEMIEI ROMÂNE, Bucureşti, 2005.

CANTEMIR, Dimitrie, *Descrierea Moldovei.* Editura SOCEC & Co, Societate Anonimă, Bucureşti, 1906.

CANTEMIR, Dimitrie, *Istoria ieroglifică*. Editura GRAMAR, Bucureşti, 2008.

PĂPĂDIE, A., Bogdan, NĂSTASE, I., Gabriel, *Frăția spionilor. Istoria războiului din umbră,* Editura Paco, Bucureşti, 2014.

PĂPĂDIE, A., Bogdan, NĂSTASE, I., Gabriel, *Spionii şi loviluția*. Editura OBIECTIV, Craiova, 2014.

CONFIDENȚIALITATEA INFORMAȚIILOR ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI DIMITRIE CANTEMIR

Neculae Nabarjoiu[1]

nnabarjoiu@yahoo.com

Abstract: *Putem aprecia că Dimitrie Cantemir era foarte bine pregătit să țină secrete şi să ceară acest lucru altora, aplicând verificări proprii de loialitate.*

Cuvinte cheie*: erudit, confidențialitate, informații, legende, masonerie.*

Neîndoielnic, în toate timpurile, secretele au fost ținute cu strajnicie. Nu avem date că secretele cantemiriste ar fi fost păstrate mai bine sau mai puțin bine decât în alte perioade. Un erudit ca Dimitrie Cantemir, instruit aproape 20 de ani la Istanbul, avea toate motivele să cultive păstrarea secretelor în perspectiva succeselor preconizate, ca şi condiție de realizare a acestora.

S-a păstrat cu sfințenie secretul că Dimitrie Cantemir a fost francmason (Nr. 142 al Revistei HISTORIA: *"*Francmasonul Dimitrie Cantemir şi năravurile moldovenilor din Secolul Luminilor"*),* iar ca dovadă ne mulțumim cu o trimitere la ...*documente din arhiva Marii Loje a Franței, ce are sediul la Paris*. Putem, fără pretenții, să vedem că misterul din "***Descriptio Moldaviae"*** (1716) ar avea o motivație ocultă, o obligație a lui Dimitrie Cantemir în complicatele țesuturi ale organizațiilor secrete, completată de presupunerile evidențiate prin comanda lucrării amintite din partea Academiei berlineze, intermedierea Țarului Petru I, el însuşi *inițiat* în rosicrucianism.

Pe site-ul Marii Loje a României, un subiect precum Dimitrie Cantemir este prezent şi, c*um numeroase legende s-au țesut în jurul existenței sale, începem şi noi să dăm crezare unor posibile legături cu societățile inițiatice pornind de la realitatea vremurilor şi de la capacitățile intelectuale, culturale şi politice care îl recomndau pentru o asemenea apartenență* de elită.

În Jurnalul Masonic: este, se pare, înscrisă a*partenența lui Cantemir la diferitele societăți inițiatice ale vremii, cu Masoneria din Imperiul Țarist, chiar din Înalta Poartă, acolo unde Cantemir se dedică studiului şi aprofundării cunoştințelor sale de istorie, filosofie, literatură, muzică, matematică şi limbi orientale. Şi asta de la 15 ani când, din nou în taină, se spune că a fost zălog timp de 17 ani (şi aceasta în secret) al tatălui său, domnitorul Moldovei, Constantin Cantemir, la Înalta Poartă.*

[1] Prof. univ.dr., absolvent, acum 50 de ani, al Liceului Militar „Dimitrie Cantemir" din Breaza

Desigur, un simț critic nu poate fi multumit cu astfel de explicații. Din scrierile sale nu a rezultat aşa ceva. Putem aprecia că era foarte bine pregătit să țină secrete şi să ceară acest lucru altora, aplicând verificări proprii de loialitate.

Merită o analiză specială „Istoria ieroglifică", scrisă de Dimitrie Cantemir în anul 1705, o istorie secretă, în sensul că nu numai numele personajelor, contemporanii autorului, sunt ascunse sub denumiri de păsări şi de patrupede, dar şi faptele la care se face aluzie în text sunt redate prin alegorii. În felul acesta, toate manevrele din jurul tronului sunt prezentate "sub acoperire", un model de securizare elegantă a informațiilor. Cartea, structurată în două-sprezece părți, urmează etapă cu etapă, lupta pentru tronul Moldovei de la mazilirea lui Constantin Duca Vodă (Vidra) din a doua domnie, în anul 1703, când a fost ales în locul sau Mihai Racoviță (animal hibrid, Struțocămila), la înlocuirea lui cu Antioh Cantemir (Filul) în a doua domnie şi cu împăcarea temporară a lui Dimitrie Cantemir cu domnul muntean Constantin Brâncoveanu.

Se putea scrie codificat despre lupta pentru consolidarea poziției, unde boierii munteni şi cei moldoveni, împreună cu domnii celor două țări, încheie un tratat de sprijin reciproc, îndreptat mai ales împotriva fraților Cantemir şi a câtorva partizani ai lor, care amenințau situația dobândită de marea boierime, cu prilejul alegerii următorului domn. Astfel, cu prilejul banchetului, pe care Cantemir l-a imaginat că a fost dat de fiarele şi păsările de pradă, când toți boierii se bucurau de biruința şi de puterea lor nemarginită, are loc pe neaşteptate răscoala țăranilor din cele două țări, muştele (țăranii) năvălesc la banchet şi mănâncă bucatele boierilor.

Cu măsurile de atunci, am putut afla adevărul doar după 300 de ani. Dacă s-ar aplica standardele de azi în securitatea personalului, securitatea industrială, fizică şi a documentelor, că de securitatea informațiilor pe suport electronic nu se putea vorbi, n-am fi aflat (poate) niciodată informațiile sensibile, păstrate ca atare mai mult timp, despre, să zicem, prințesa Maria, fiica lui Dimitrie Cantemir, "cea mai cultivată femeie din Rusia" (sic!), care i-a pus inima pe jar lui Petru cel Mare. Între cei doi s-ar fi înfiripat o poveste de dragoste interzisă, țarul fiind căsătorit. Supuşii lui Petru I o admirau pe prințesa venită din Moldova, care, atunci, avea doar 23 de ani, pentru că era frumoasă, elegantă, sclipitor de inteligentă şi educată, în contrast cu țarina Ecaterina pe care mulți o considerau o țărancă analfabetă, nedemnă de tronul Rusiei.

.

MOLDOVA ÎN CAMPANIA MILITARĂ ANTIOTOMANĂ DIN ANUL 1711

Ion-Aurel Stanciu[1]

stanciuromania@yahoo.com

Mihail Ţăpârlea[2]

taparlea.mihai@yahoo.com

Abstract: *La începutul secolului al XVIII-lea, în conjunctura geostrategică gravă, Principatele Române puteau să-şi asigure suveranitatea naţională şi independenţa numai în condiţiile în care ar fi dovedit o deosebită iscusinţă diplomatică şi o atentă angajare militară în cadrul unei alianţe.*

Cuvinte cheie*: Dimitrie Cantemir; campanie; principate; domnitor; ţar; împărat, sultan, otomani; eniceri; moscali; leşi; hărţuire; Poltava; Şved; tratat; mazilire; oboz; olac; plean, podgheaz; lipcan; hăinie; greime; ferman; feredeu; hatman; dragun; crai; caftan; branişte; bei; paşă; agă; vezir; cavalerie; provizii; Carol al XII-lea; Petru cel Mare; Şerementev; Şafirov; Azov; Tighine; Stănileşti.*

1. Contextul internaţional şi preliminariile campaniei militare

După bătălia de la Poltava[1], ce a avut loc în anul 1709, şi încurajată de importantele anexiuni din teritoriile baltice, Rusia şi-a sporit presiunea diplomatică asupra Porţii, cu scopul extrădării regelui suedez Carol al XII-lea, aflat la Tighina, şi al extinderii influenţei sale în teritoriile de sub dominaţia otomană. Creşterea puterii, influenţei şi a tendinţelor expansioniste ale Rusiei este înfăţişată şi în cronicile româneşti. Astfel, Ion Neculce, cunoscutul cronicar moldav, consemnează: *„Atunce Petre Alecsiiovici, împăratul moschiescu, începusă tare a s-întări şi din puteri şi din nume, cât lua cetăţile Şvedului* [2]. *Şi atunce au luat şi cetatea cea vestită din lume şi mare, anume Riga. Şi într-alt chip nu o pute lua, iar de cât au făcut meşteşug cu nişte cambarale*[3] *cu otravă, care ţine o cambara 50 de pungi de bani cheltuială. Şi aruncându aceste cambarale în cetate, i-au lovit de moarte pe şvedzi, cât le-au căutat a se închina, că să spăriese că n-a mai rămâne nime. Şi cu acel meşteşug au luat muscalii Riga de la şvedzi. Şi alte cetăţi multe şvedzeşti le tot băte şi le lua, că Şvedul atunce, în nădejdea Turcului, era la Tighine*[4] *pribegu."*[3]

Regele Suediei, Carol al XII-lea, a rămas, sub protecţie turcească, în cetatea Tighina. Evident, dorinţa acestuia era aceea de a se reîntoarce în ţara lui şi de a elibera cetăţile şi teritoriile ocupate de ruşi. Periodic, sultanul trimitea demnitari, ca de pildă pe *„voevoda*

[1] General (r), Secretar de stat la Ministerul Transporturilor, vicepreşedinte al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

[2] General de Bg. (r.), Vicepreşedinte al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

[3] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, în lucrarea *„Letopiseţul Ţării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 375.

Chiovschii", pentru a analiza, împreună cu înaltul său oaspete, problemele create de întreținerea sa şi a ostaşilor ce-l însoțeau, precum şi posibilitatea eliberării acestuia şi a trupelor suedeze ce-l acompaniau. *„Şi au scris împăratu turcescu cărți*[5] *la craiul Şvedului la Tighine, precum nu l-a lăsa în streinătate. Şi s-au adeverit(i-*a promis, nn*) pre tare precum va sta de-l va împăca cu Moscalul, de-i va da Moscalul pre pofta lui , toate ce-au păgubit. Iată de nu va primi Moscalul pace cu Şvedul, să-l întoarcă ce i-au luat, s-a bate el singur cu Moscalul".*[4] De asemenea, sultanul s-a angajat că-i va da o oaste suficient de puternică, care să-i asigure securitatea şi să-l conducă în țara lui. Având în vedere că Moldova era o țară ce deținea, în anumite perioade, importante rezerve de cereale, nutrețuri şi multe bovine, ținând cont şi de faptul că Tighina – locul de prizonierat al regelui suedez – era o importantă cetate moldovenească, aflată pe cursul inferior al Nistrului, ce a fost cucerită de către turci, în anul 1538, a stabilit ca aprovizionarea suedezilor cu cele trebuitoare pentru hrana oamenilor şi animalelor să se efectueze din Moldova. Pentru a exista o certitudine în domeniul aprovizionării regelui şi a corpului său de oaste, *„Şi au făcut şi ferman (*ordin scris, dispoziție*,* nn) *să de Moldova zahară oştii leşeşti şi şvedeşti ce era la Tighine: ialoviți (*vite, nn*), ordzu, grâu, făină, cât le-a trebui".*[5] Primirea scrisorii de la sultan l-a bucurat mult pe regele suedez, îi dădea multă încredere şi speranțe apropiate pentru reîntorcerea în țara lui, *„…şi ține acea carte de adeverința împăratului tot la sân, la dânsu*l."[6] Sub pretextul *„eliberării popoarelor de aceeaşi credință de sub dominația păgânilor nelegiuiți"*, Petru cel Mare a încercat să-şi întărească pozițiile geostrategice în Balcani, să capete noi sfere de influență şi noi teritorii, de a domina alte popoare mai mici, precum era şi poporul român. În octombrie 1710, la indicațiile țarului Petru cel Mare, Piotr Andreevici Tolstoi, ambasadorul rus la Țarigrad, *„...a somat divanul otoman să-şi precizeze politica de pace sau război, amenințând cu invazia."*[7]

Îngrijorați de mărirea accentuată a influenței ruşilor la Marea Neagră, a puterii lor militare în continuă creştere, precum şi de intențiile acestora de dilatare teritorială „*multiazimut*", turcii au declanşat pregătirile de război. Îngrijorarea era firească, fiind generată de teama pe care o inspira armata rusă otomanilor, după victoria răsunătoare de la Poltava, care avea să demonstreze puterea militară remarcabilă a Rusiei. Ca urmare, riposta Porții a fost fermă şi dură, proclamând război Rusiei, prin declarația din 20 noiembrie 1710, adoptată în şedința solemnă a Divanului. Declarația cuprindea „*condiții inacceptabile: Rusiei i-se cere să recunoască pe Stanislaw, ca rege al Poloniei, să înapoieze Suediei Livonia şi Ingria, şi să se angajeze că nu va mai pătrunde niciodată la Marea Neagră*".[8] Potrivit practicii otomane, imediat după declararea stării de război, Piotr Andreevici Tolstoi, a fost arestat şi încarcerat la Edicule.[6] La început, riposta rusească a constat în slujbe religioase şi jocuri de artificii, care aveau un rol de a pregăti mai mult populația, şi nu forțele armate. Declarația de război a Rusiei a venit, relativ, târziu, la 19 martie 1711. În mod natural, această situație potențială şi, apoi, iminentă de război, a influențat politica statelor româneşti. Rusia era aureolată de izbânzile din Războiul Nordic, pe când Poarta suferise, în urmă cu puțin timp, înfrângeri în conflictul cu Imperiul Habsburgic. *„Victoria de la Poltava i-a întărit lui Petru încrederea în oştenii şi generalii săi; turcii au să împărtăşască soarta suedezilor."*[9] În acest fel, raportul de forțe otomano-rus apărea boierimii moldovene şi lui Cantemir ca favorabil puterii țariste.

În concepția lui Petru cel Mare, un război împotriva otomanilor nu putea avea succes decât în alianță cu Țara Românească şi Moldova, care erau poziționate strategic în zona de interes a Rusiei, dar şi datorită potențialului lor uman, militar şi economic. *„Cheia campaniei lui Petru erau două principate creştine, Valahia şi Moldova…. În secolele al XV lea şi al XVI lea,*

[4] *Ibidem*, p.371.
[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem.*
[7] *Istoria Militară a Poporului Român*, volumul III, Editura Militară, Bucureşti, 1987, p. 411.
[8] Henry Troyat*,* „*Petru cel Mare"*, Editura Corint-Istorie, p.190.
[9] *Ibidem.*

în căutarea securității, ele s-au plasat sub suzeranitatea Sublimei Porți, păstrându-și autonomia internă, dar acceptând să plătească sultanului tribut anual în schimbul protecției."[10]

În această conjunctură istorică şi geostrategică, într-o confruntare militară ruso-otomană, raportul de forte şi, deci, cele mai multe şanse de victorie, erau favorabile Rusiei, ceea ce reprezenta un argument important pentru statele româneşti extracarpatice de a se alia cu puterea ortodoxă din răsărit în vederea prezervării ființei lor statale, şi a înlăturării dominației otomane. Năzuința eliberării statelor din Balcani, în primul rând a celor româneşti, de sub dominația turcească se lega tot mai intens de o alianță cu o mare putere creştină. Cu mai puțin de două decenii în urmă, față de perioada de referință, încercatul ostaş şi domn, Constantin Cantemir, spunea că „*se află creştin după lege şi după inima lui, şi că ar fi de o mie de ori mai bucuros să moară în tabăra creştină, decât să trăiască fericit slujindu-l pe turcul asupritor, numai să ştie sau măcar să poată, cu un temei oarecare, pricepe că va putea, cu armele şi legăturile sale, dobândi libertatea întâi pentru patria sa, şi apoi pentru ceilalți creştini*".[11]

Înfruntarea dintre cele două mari puteri era iminentă, şi nu se putea desfăşura decât în spațiul românesc, sau, în cel mai bun caz, deplasarea trupelor, fie a celor ruseşti, fie a celor otomane, spre teatrul de operațiuni militare ar fi avut loc pe teritoriul Munteniei şi al Moldovei. În această conjunctură geostrategică gravă, Principatele Române puteau să-şi asigure suveranitatea națională şi independența numai în condițiile în care ar fi dovedit o deosebită iscusință diplomatică şi o atentă angajare militară în cadrul unei alianțe. *„Factorilor politici români li se impunea, aşadar, neîntârziat o decizie de însemnătate vitală pentru însuşi viitorul Moldovei şi Munteniei."*[12] Astfel, în Moldova, s-au auzit voci puternice, ca cele ale mitropolitului Ghedeon şi hatmanului Antiohie Jora, care s-au pronunțat, în mod ferm, pentru o alianță cu Rusia, ca alternativă unică de obținere a suveranității față de Poartă. Dimitrie Cantemir era *„… convins de regresul ireversibil al puterii otomane",* considerând că, doar o alință cu Petru cel Mare, *„putea să restabilească independența deplină a Moldovei."*[13] Au fost şi opinii opzante, în special față de prevederea referitoare la succesiunea dinastică la tronul țării. Astfel, Vornicul Iordache Ruşet, hatmanul Dumitraşcu Racoviță, banul Savin Zmuncilă s-au împotrivit. *„Nu este bine să fie domnitor veşnic*", spuneau ei. În opinia lor, domnitorul trebuia să se schimbe „*cum va pofti țara".*[14]

Este de remarcat faptul că, pentru a nu afla otomanii, primele negocieri cu ruşii sunt cele ale „*…fracțiunii boierimii moldovene cu diplomați ruşi la Jaworow şi Jaroslaw, în Polonia, la care, ulterior, s-au adăugat trimişii lui Dimitrie Cantemir…*"[15].

Cu toate că era, din ce în ce, mai greu de suportat dominația otomană, în viața politică internă, atât în Moldova, cât şi în Muntennia, erau boieri importanți, care considerau „*jugul turcesc*" ca o pavăză împotriva ocupării Principatelor de către Imperiul Habsburgic, Imperiul țarist sau, chiar, în anumite perioade, de către Polonia. Astfel, se aprecia că eliberarea de sub dominația otomană şi *„protecția*" ce s-ar obține din partea imperiilor țarist şi habsburgic nu însemna obținerea unei independențe totale, ci nu reprezenta altceva decât anexarea teritoriilor româneşti la un imperiu sau altul, fapt ce ar fi pus în pericol existența lor statală.

Cei care susțineau o alianță cu Imperiul Rus, devenit o importantă putere europeană sub conducerea lui Petru I, aveau argumente ce constau în: apartenența la comunitatea creştin-ortodoxă; lipsa unor conflicte anterioare româno-ruse; intensificarea pericolului habsburgic; necesitatea găsirii unei contraponderi credibile față de *„Imperiul peren*", aşa cum

[10] Robert K. Massie, „*Petru cel Mare,viața şi lumea lui"*, Editura All, 2015. p.505.

[11] Ion Neculce, „*Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat"*, în lucrarea *Letopisețul Țării Moldovei*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 375.

[12] *Istoria Militară a Poporului Român, Ibidem.*

[13] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Girescu, „*Istoria românilor dincele mai vechi timpuri până astăzi", ediția a doua, revăzută şi adăugită*, Editura Albatros, p. 446.

[14] Ion Neculce, „*Letopisețul Țării Moldovei*", Bucureşti, 1980, p. 201.

[15] Istoria Militară a Poporului Român, p. 412.

se considera cel Otoman, care încălca frecvent autonomia Valahiei. Exista, astfel, o preocupare deosebită pentru evitarea ocupării Țării de către posibilii învingători ai Porții şi, totodată, evitarea represaliilor otomanilor în eventualitatea unui insucces, ceea ce ar fi condus şi la mazilirea domnilor. Dacă Brâncoveanu era prudent în ceea ce privea dezvoltarea relațiilor cu Rusia, reprezentanți importanți ai familiei domnitoare Cantacuzino acționau deschis pentru o alianță româno-rusă**.**

„Valahia, cel mai bogat şi mai puternic dintre cele două principate, era condus de un prinț (titlul local era de hospodar), Constantin Brâncoveanu, un voievod activ şi flexibil"[16]*,* iscusit diplomat, care, în domnia sa de peste două decenii, *„a construit o armată puternică şi a acumulat o mare avere personală*."[17]

În acei ani, Poarta nu mai avea mare încredere în domnitorul valah, căruia ar fi dorit să-i îngrădească influența, din ce în ce mai puternică, pe care o avea pe plan intern, dar şi pe plan international.

„Din punctul de vedere al sultanului, Brâncoveanu era mult prea bogat şi puternic pentru un prinț satelit, iar domnitorul a fost luat în vizor pentru înlocuire, atunci când avea să se ivească ocazia. Inevitabil, Brâncoveanu a simțit aceste lucruri şi, după Poltava, fiind convins că steaua lui Petru este în ascensiune, a încheiat un tratat secret cu țarul."[18] Tratatul secret de alianță a Țării Româneşti Muntenia cu Rusia, al cărui text nu a fost cunoscut, s-a încheiat în anul 1709. Se poate aprecia că tratatul, la solicitarea lui Constantin Brâncoveanu, care nu dorea ca Poarta Otomană să afle despre această alianță, nu a fost cunoscut decât de un număr restrâns de persoane. În caz contrar, ar fi urmat represiuni puternice asupra țării şi asupra domnitorului, care, în mod sigur, ar fi fost mazilit. În tratat, se stipula că, în cazul unui război al ruşilor împotriva turcilor, Muntenia trebuia să se ralieze armatei țariste cu 30.000 de soldați pe câmpul de luptă, să furnizeze alimente şi nutrețuri trupelor ruse. Cheltuielile urmau să fie suportate de Cancelaria lui Petru I. În acelaşi timp, se prevedea şi obligativitatea domnitorului de a atrage la conflictul antiotoman pe bulgari şi pe sârbi.

Obligațiile Rusiei, stipulate în tratat, constau în: garantarea independenței Țării Româneşti şi a drepturilor ereditare dinastice ale familiei Brâncoveanu de a ocupa tronul țării; suportarea cheltuielilor privind mobilizarea armatei Munteniei, precum şi a celor prilejuite de aprovizionarea armatei ruse. Urmare a prețuirii de care se bucura din partea țarului, Constantin Brâncoveanu era apreciat pentru *„râvna sa creştină*." Totodată, în corespondența oficială, era numit *„binefăcătorul preamilostiv şi preascump*", fiind decorat de către Peru cel Mare cu *„Ordinul Sfântul Andrei*"[19] iar, în anul 1701, i s-a acordat un act de favoare (*„Jalovannaia gramota*"), care-i asigura domnitorului şi familiei Cantacuzinilor azil în Malorusia (Ucraina), în caz de necesitate.

În aceste condiții, după ce cele două imperii şi-au declarat, în mod reciproc, războiu, au fost declanşate confruntări la scară relativ redusă între cele două importante puteri şi aliații lor. Aşa, spre exemplu, potrivit angajamentului luat față de *„împăratul turcescu",* Hanul tătarilor, în calitate de aliat al Porții, a pornit într-o acțiune de hărțuire şi de prădare a teritorului *„moschiesc*", deplasîndu-se *„în sus pre apa Donulului, ...pre la Harcov"*[20]*.* Acțiunea a început după ce apele Donului au înghețat datorită gerului puternic ce a avut loc de bobotează anului 1711. Nu toate obiectivele pentru care s-au efectuat incursiunile au fost îndeplinite**,** cum, spre exemplu, nu s-a realizat distrugerea galioanelor (nave de război, n.n.) ruseşti. *„Dar la galioanele moschieşti n-au putut agiunge, să le aprindză, precum s-a apucat cătră împăratu turcescu.*"[21] De asemenea, forțele căzăceşti nu au ajuns la Chiov, deoarece oraşul era apărat

[16] Robert K. Massie, *Op. cit.* p. 505.
[17] *Ibidem.*
[18] *Ibidem*, p. 504.
[19] *Ibidem.*
[20] Ion Neculce, *Op. cit.* p. 375.
[21] *Ibidem.*

de importante trupe ruseşti. Cu toate acestea, expediția militară „... *s-au întors, iar, la Crîm, cu multu plean."* [22][7]

De asemenea, sultanul din Bugeac[8] şi cu voievodul Chihovschi de la Binder au trecut Nistrul, au pătruns în Ucraina, unde au produs distrugeri importante până în apropiere de Kiev. Trupele ruseşti s-au retras în localitățile "*Podolia spre Iaslovîăț şi Buceci"*, aşteptând „*ucaz de la Peterburhu, de la împăratul moschiescu să vadă ce vor face"*[23]*.* Aici, au primit întăriri cifrate la 300 steaguri leşeşti şi 10.000 de moscali. Această grupare de forțe a determinat trupele invadatoare să se retragă. Cele două căpetenii au informat, în scris, Poarta. Vizirul, însă, nu i-a crezut. Pentru a le verifica loialitatea, printr-un curier special, a cerut lui Dimitrie Cantemir să verifice informațiile. Domnul Moldovei se bucura de o mare credibilitate la Țarigrad, fiind apreciat de către vizir că este un *„...ghiaur şi ştie de toate ce să făcu la Moscu şi la leşi, de le scrie tot adevărul la Poartă... La atâta credință şi laudă ave Dumitraşcu-vodă la Poartă, cât apoi paşa Tighinei tot la dânsul trimite a lua veşti, de scrie la Poartă..."*[24]

Este foarte interesant procedeul lui Dimitrie Cantemir care, pentru a menține încrederea sultanului, reținea, la Iaşi, timp de 5-6 zile, corespondeța paşei de Tighina pentru a avea răgazul necesar de a scrie şi a-l informa, mai întâi el, pe vizir. Prin urmare, informațiile oferite de domnul Moldovei coincideau cu cele oferite de paşă. Astfel, Dimitrie Cantemir era considerat a fi un domnitor fidel Înaltei Porți, sultanul şi marele vizir putându-se baza pe Moldova în caz de conflict cu Rusia. Evident, aprecierea Porții față de domnitorul moldovean era întărită şi de faptul că, în calitate de „*capichihae",*[9] Dimitrie Cantemir a trăit, la Constantinopole, mai bine de două decenii, fiind un bun cunoscător al realităților turceşti, precum şi un factor modernizator al culturii otomane. Aici, în capitala Imperiului Otoman, frecventa cele mai înalte şi influente cercuri, având legături de prietenie cu ambasadorii Rusiei, Olandei şi Franței. De fapt, Cantemir a fost întemeietorul muzicii laice moderne, contribuind la europenizarea spațiului geografic turcesc. În perspectiva începerii operațiunilor militare, ca o măsură de precauție, domnii celor două state româneşti, aflate sub dominația Porții Otomane, au concentrat importante forte militare. „*Dimitrie Cantemir a concentrat 5-6 steaguri* [10] *de oaste în zona Mânăstirii fortificate Cetățuia de lângă Iaşi, în timp ce Constantin Brâncoveanu îşi instalase tabăra oştirii sale la Albeşti, în gura Urlaților.*"[25]

„Grosimea" oastei Moldovei, împreună cu un detaşament rusesc, s-a concentrat în tabăra de la Podu lui Bâtcă, iar corpul de oaste, comandat de feldmareşalul Şeremetev, după trecerea Nistrului, s-a deplasat până în dreptul Țuțorei, sat situat în apropierea Iaşului. O mare greşală, a fost ezitarea lui Şeremetev de a trimite, un corp de oaste la Dunăre pentru a bloca accesul turcilor în Moldova, prin interzicerea traversării fluviului, care, astfel, ar fi reprezentat un obstacol aproape de netrecut pentru forțele otomane.

Pregătirea luptei se putea face în bune condiții numai dacă populația va agrea acțiunea şi va fi dispusă să facă unele sacrificii, atât pentru propria-i oaste, cât şi pentru armată rusă. Pentru a atrage simpatia moldovenilor, care să socotească venirea trupelor străine ca pe o binecuvântată acțiune eliberatoare, Şeremetev a răspândit mesaje tipărite de la țar, care se adresau creştinilor din Balcani. În mesajul lui Petru, se spunea „*Ştiți cu toții cum au călcat turcii în picioare credința noastră, cum au pus mâna, prin trădare, pe toate locurile sfinte, cum au devastat şi au distrus multe biserici şi mănăstiri, cum au făcut multe înşelătorii, şi ce nenorociri au provocat, şi câte văduve şi orfani au robit şi i-au împrăştiat cum face lupul printre oi. Acum eu vin în ajutorul vostru. Dacă inima voastră doreşte, nu vă feriți de marele meu imperiu, pentru că e drept. Nu-i lăsați pe turci să vă înşele, şi nu întoarceți spatele cuvântului*

[22] Ion Neculce, *Op.cit.* p.376.
[23] *Ibidem*, *Op.cit.* p.376.
[24] *Ibidem.*
[25] *Istoria Militară a Poporului Român*, vol.3, Editura Militară, Bucureşti, 1987, p. 412.

meu. Alungați-vă teama şi luptați pentru credință, pentru biserică, pentru care noi vom vărsa şi ultima noastră picătură de sânge."[26]

Atitudinea populației față de Rusia era determinată şi de comportarea soldaților ruşi față de locuitorii, resursele şi teritoriul Moldovei. Antecedentele comportamentului antisocial al ostaşilor ruşi persistau, încă, în memeoria colectivă şi, mai ales, în cea individuală. Prin urmare, Petru i-a dat feldmareşalului Şeremetev ordine stricte de comportare a soldaților ruşi în timpul marşului prin Moldova şi cu privire la relațiile lor cu populația. Astfel, ei erau obligați să se comporte în modul cel mai decent cu populația locală, fiind total interzise „*zburdăciunile" (*desfrânările - nn*)* sau rechiziționarea unor bunuri sau animale.

Ostaşii trebuiau să plătească ceea ce luau de la creştini. A precizat că orice jaf săvârşit de un soldat rus trebuia să fie pedepsit cu moartea. Populația a primit cu oarecare optimism hotărârea domnitorului țării şi divanului de a se alia cu ruşii în scopul scăpării Moldovei de *„păgâni".*

Imediat după ce s-a aflat că Dimitrie Cantemir şi Moldova s-au aliat cu ruşii în lupta antiotomană, şi o dată cu intrarea trupelor „*moschieşti*" în țară, ca urmare a resentimentelor seculare, populația Iaşului, apoi şi a altor localități, a trecut la represalii împotriva rezidenților şi negustoriilor turci: unii au fost izgoniți, iar alții şi-au pierut viața în disputele ce au avut loc*.*

Unii şi-au pierdut vitele, oile, hainele, argintul şi bijuteriile. Tot în scopul pregătirii luptei prin participarea populației la efortul de război, în iunie 1711, Dimitrie Cantemir s-a adresat cu un apel către populația țării cerându-i să-i susțină pe ruşi *„ca pe nişte frați de arme, din toată inima, din tot sufletul, cu tot avântul nostru să ne ridicăm împotriva silniciei, tiraniei şi năvălirii turcilor*."[27]

Pregătirea luptei cu turcii s-a făcut în mod deficitar, în primul rând, din partea lui Petru cel Mare, care nu s-a preocupat, îndeajuns, de asigurarea forțelor şi mijloacelor necesare desfăşurării unei astfel de confruntări. Şi, în Moldova, în 15 zile, Dimitrie Cantemir a reuşit să mobilizeze o armată de numai de 5-6 mii de oameni, ceea ce demonstrează că locuitorii Moldovei nu erau prea entuziasmați de lupta cu turcii, deoarece, în situația în care trupele moldo-ruse erau învinse, turcii treceau la represiuni, țara urmând să fie devastată, iar populația prigonită.

2. Tratatul de la Luțk [11]

Dimitrie Cantemir era considerat de către otomani un supus fidel, având o neclintită credință față de Poartă. Cei 22 de ani petrecuți, cu mici intermitențe, la curtea sultanilor turci, fidelitatea față de Poartă, educația primită, opera sa ştiințifică şi filosofică, precum şi participarea sa la unele expediții militare turceşti, au fost argumente solide ca l-au determinat pe sultanul Ahmed al III-lea[12] să decidă înscăunarea prințului moldovean pe tronul Moldovei. Dimitrie Cantemir, nerăbdător de a se întoarce în țară, poate din setea de a-şi revedea țara, unde domnise, în luna martie 1693, numai câteva zile, el apare fără obişnuita pompă domnească, cu poşta, *„în cai de menzil"*[13] numai cu „Aga Scaunului*", fără tuiuri*[14], *fără sangeac*,[15]*"tabulhanaua împărătească*", *muzica de la sultan, el, cunoscătorul şi codificatorul, înnoitorul „nubeturilor" şi „pestrefurilor" turceşti*. Doar, la primirea lui de către boieri, un turc cu „*ghioaga de lemn, îi merge înainte.*"[28] Autorii unor studii afirmă că, la *„ceremonia de ungere*" ce a avut loc, la Iaşi, în noiembrie 1710, a participat „*sultanul personal."* Această situație nu este menționată, nici măcar în treacăt, de către cronicarul Ion Neculce, care a fost martor la eveniment. Neparticiparea sultanului la *„ungerea domnului"* nu a diminuat, în opinia multor cercetători, cu nimic apreciarea deosebită la adresa principelui român sau importanța pe care Imperiul Otoman o acorda Moldovei. Pentru otomani, Moldova reprezenta „*culuarul terestru obligatoriu de trecere*" către spațiul est european, Marea Neagră,

[26] Robert K. Massie, „*Petru cel Mare, viața şi lumea lui*", Editura All, 2015, p. 505.
[27] Ion Neculce, „*Letopisețul Țării Moldovei*", Bucureşti, 1980, p.188.
[28] Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VII, Reformatorii, Editura enciclopedică, Bucureşti, 2002, p. 53.

Marea Caspică şi Marea de Azov. În viziunea sultanului, domnitorul moldovean avea misiunea de a-l *„ține sub supraveghere"* pe Constantin Brâncoveanu, bănuit că ar avea planuri de a trece de partea ruşilor. Totodată, Cantemir trebuia să fie şi o *„iscoadă"* a Porții, care dorea să cunoască intențiile şi planurile țarului. În urma stăruințelor lui Carol al XII-lea, aflat sub protecție turcească la Tighina, şi ale lui Ludovic al XIV-lea, regele Franței, otomanii pregăteau un război împotriva Rusiei. În aceste condiții, vizând o apropiere față de Imperiul Rus, Cantemir putea fi deconspirat, iar Poarta, pe cale de consecință, l-ar fi mazilit. Având în vedere mandatul primit de la sultan, prin care i se cerea, printe altele, să informeze pe vizir asupra intențiilor şi acțiunilor „moscalilor" şi, în scopul de-a nu fi acuzat de „hăinie", [16] Cantemir l-a informat, în scris, pe sultan. *„Aşa, cu meşterşug au scris la Poartă, ca să-i de voie să facă a să agiunege cu moscalii şi ce-or vede şi ar înțelege, de toate să facă ştire Porții. Deci vezirul, gândind că va hi drept Porții, datu-i-au voie."*[29] . Cu toate acestea, Dimitrie Cantemir a colaborat cu serviciile de informații ruseşti, punându-le la *„dispoziție unele cărți* (scrisori, n.a.) de la solul *moschiescu* (ambasadorul Tolstoi nn), *ce era închis la Edicula ....şi le trimite la împăratul Mosculi*."[30] Evident, colaborarea era mai veche, din perioada în care era capuchehaie la Constantinopole, când a avut relații privilegiate cu P. A. Tolstoi ambasadorul rus la Poartă. Având asemenea legături cu reprezentanți ai Marii Rusii, Cantemir şi-a atras prețuirea lui Petru cel Mare. Evidențiind acest fapt, Ion Neculce scrie *„Deci cu acest felu de credință şi slujbă au căzdut Dumitraşcu-vodă în mare cinste şi dragoste la Petru Alecsiecviciu, împăratul Moscului."*[31]

În acest timp, Brâncoveanu nu ştia de serviciile făcute de Cantemir țarului. Evident, nici boierii moldoveni nu au fost la curent cu acțiunile domnului lor. Cei care erau turcofili l-ar fi deconspirat la Poartă, ceea ce ar fi însemnat „hăinirea" lui Cantemir, şi, pe cale de consecință, mazilirea sa. De aceea, informațiile defăimătoare privitoare la Dimitrie Cantemir trimise de către munteni lui Petru cel Mare nu erau credibile în cercurile şi mediile „moschieşti." La fel s-a întâmplat cu informațiile trimise de mitropolitul Gheredon şi de către unii boieri moldoveni, informații în care era domnul Moldovei era apreciat *„că el este ca şi unu turcu şi ține cu turcii."*[32]

Urmare a propriilor convingeri, şi urmărind scoaterea țării de sub suzeranitatea otomană prin „*opțiunea rusă*", Dimitrie Cantemir a conceput, redactat şi a propus lui Petru I un tratat secret de alianță, care avea drept scop eliberarea țării de sub dominația turcă şi păstrarea identității statale a Moldovei şi perpetuarea "Dinastiei Cantemirilor". Tratatul a fost remis lui Petru I de către Ştefan Luca, marele visternic, trimisul domnitorului moldovean. Luca era cumnatul şi adeptul politic al lui Ion Neculce, fiind apreciat pentru discreția şi fidelitatea sa față de domn şi de țară, dar şi pentru calitățile sale de bun negociator. Evident, pentru a disimula scopul trimiterii solului moldovean-despre a cărui călătorie în spațiul moscalilor turcii ar fi aflat-, Dimitrie Cantemir a informat Poarta, spunând că-l trimite pe dregătorul său ca „*iscoadă la moscali*". Acesta a reuşit să-l întâlnească pe *„împăratul Moscului aproape, în Țara Leşască, la Iaroslav, şi aşe au aşădzat cu împăratul de-a făcut legătura*."[33] Aici au convenit fiecare prevedere a tratatului. Tratatul a fost încheiat la Luțk, în Polonia, la 13 aprilie 1711. Aprobat de țar, documentul, potrivit practicilor vremii, a fost promulgat sub forma unei diplome împărăteşti acordate domnului Țării Moldovei de către Petru I. Tratatul de la Luțk cuprinde un preambul şi 17 articole.

În preambul, după ce se afirma reaua credință a turcilor față de respectarea înțelegerilor convenite, se scria *„…prea strălucitul domn şi principe al țării Moldovei, Dimitrie Cantemir, ca un creştin drept şi credincios şi luptător pentru Isus Hristos, a chibzuit că este spre binele numelui lui Hristos, mântuitorul nostru, să trudească alături de noi şi pentru*

[29] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei,* Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 376.
[30] Ion Neculce, *Ibidem*, p. 376.
[31] Ion Neculce, *Ibidem.*
[32] Ion Neculce, *Ibidem.*
[33] Ion Neculce, *Ibidem*, p. 377.

eliberarea slăvitului popor moldovenesc, aflat sub cârmuirea lui, care pătimeşte împreună cu alte popoare creştine sub jugul barbarilor, necruțând, de asemenea, viața şi starea sa, ne-a dat de ştire prin scrisorile sale despre gândul său, dorind, aşadar, să fie sub protecția măriei noastre, țarul, cu țara şi poporul Moldovei. De aceea, noi, văzând această râvnă creştinească a sa, îl primim pe principe sub apărarea noastră prea milostivă şi ne învoim cu articolele propuse de dânsul mai jos."[34] În primul articol, se stipula că țarul ia „sub oblăduire" pe domn şi întreg poporul țării. Conform articolului doi, domnul Moldovei se obliga să întrețină *„10.000 de oaste să fie tot gata în țară, şi împărăția să le de lefe din visteria împărătească din stoliță."*[35] Meritul de a fi prevăzută în tratat suportarea de către Partea rusă a cheltuielilor privind mobilizarea, dotarea pregătirea şi întreținerea armatei moldovene, îi revine lui Dimitrie Cantemir. În Tratat, de asemenea, era cuprinsă prevederea potrivit căreia armata moldovenească trebuia să se alăture oastei ruse în cazul unor acțiuni militare. În situația în care Moldova nu îşi putea conserva independența, se insera că Dimitrie Cantemir *„… va fi sub protecția noastră şi supus al măriei noastre țarului şi urmaşilor noştrii, el şi urmaşii lui, în veci."*[36] După scuturarea stăpânirii otomane, Moldova va înceta să mai plătească tribut şi alte dări Porții. Astfel, se revenea la „Status quo ante bellum" teritorial al Țării Moldovei de până la instaurarea dominației otomane.

În acest sens, în articolul 11, se prevedea că *„Pământurile Principatului Moldovei, după vechea hotărnicie moldovenească, asupra cărora domnul va avea drept de stăpânire sunt cele cuprinse între râul Nistru, Camenița, Bender, cu tot ținutul Bugeacului, Dunărea, granițele țării Munteneşti şi ale Transilvaniei şi marginile Poloniei, după delimitările făcute cu acele."*[37] În continuare, se arăta că Moldova urma să treacă sub protectoratul Rusiei, care garanta integritatea teritorială a Principatului şi se obliga să nu se amestece în treburile lui interne. Scaunul domnesc era rezervat dinastiei Cantemireştilor, modalitate prin care Moldova trebuia să devină o monarhie absolută şi ereditară. *„Bir să nu dea țara nici un ban, pe domnu să nu-l mazilească împăratul până la moarte, şi pe urmă fiii lui, pe care s-or alege țara. Neamul lui să nu iasă din domnie"*[38]. Titlul de domnie conferit prin tratat era mai „*de cinste şi mai sus după cum scriu domnii acumu, iar titlul aşe-i era: Săninatul domn al Țării Moldovei samoderjeț (singur stăpânitor,* n.n.*) şi colegat (prieten,* n.n.*) Țării Moschieşti, iar nu robu supus."*[39] Totuşi, țarul putea să-l înlocuiască pe domnitor numai dacă acesta părăsea credința ortodoxă sau lupta antiotomană. Important este şi articolul 15, ce conținea textul *„Proprietățile şi palatele pe care el (Dimitrie Cantemir,* n.n.*) le are la Țarigrad şi le lasă acolo pentru măria noastră țarul, îi vor fi despăgubite de măria noastră țarul cu altele, la Moscova, deopotrivă şi asemănătoare cu acelea."*[40] Această prevedere a permis împropietărirea lui Cantemir cu domenii însemnate şi locuințe la Harkov, Moskova şi Sankt Petersburg. Prin prevederile tratatului, țarul *„…anula promisiunea facută altcuiva privind domnia Moldovei „*[41]. Se pare că această promisiune fusese dată lui Constantin Brâncoveanu. Unele surse documentare spun că promisiunea respectivă a fost făcută şi lui Francisc II Rakoczy. Articolul final prevedea intrarea în vigoare a Tratatului şi a Diplomei *„… după ce îi vor fi înfățişate prea strălucitului domn Dimitrie Cantemir"*[42] şi *"după ce acesta (…) ne va depune jurământ de credință în fața Prea Sfintei Treimi că se va supune întotdeauna poruncilor noastre şi ne va sluji cu slujbă credincioasă şi cinstită şi, după ce va iscăli cu mână proprie acel jurământ şi aceste puncte, le va trimite măriei noastre țarului şi se va strădui a le aduce la îndeplinire nestrămutat, iar după intrarea*

[34] Ion Neculce, *Op. cit.*, p. 188.
[35] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 377.
[36] Ion Neculce, *Op. cit.,* p. 189.
[37] Ion Neculce, *Op. cit.*, p.200.
[38] Ion Neculce,*"Letopisețul Țării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980,p.378.
[39] *Ibidem.*
[40] *Ibidem.*
[41] Ion Neculce, *Op. cit.*, p.201.
[42] Ion Neculce, *Op. cit.*, p.202.

oştirilor noastre va aduce pe toţi boierii mari şi mici, oştirea şi tot poporul moldovenesc ca să ne jure credinţă şi se va uni cu oştirile noastre. Pentru aceasta, în schimb, noi, marele stăpânitor, măria noastră ţarul, făgăduim să-l apărăm pe el şi tot poporul moldovenesc de toţi duşmanii şi să nu-l părăsim niciodată. Pentru întărirea acestora s-a dat această diplomă împărătească a noastră, semnată cu mână proprie şi pecetluită cu pecetea noastră de stat la Luţk, aprilie, ziua 13, anul 1711."[43]

După unele aprecieri, Tratatul de la Luţk este un model de prudenţă şi abilitate diplomatică, prin care Dimitrie Cantemir urmărea obţinerea independenţei şi integrităţii teritoriale a Moldovei.

Principatul Moldovei trebuia să recunoască puterea supremă a Moscovei, păstrându-şi statutul de independenţă şi tradiţiile neamului. Privilegiile boierimii rămâneau neschimbate. Moldovei urma să-i revină pământurile acaparate de turci, ce au fost transformate în paşalâcuri sau în cetăţi otomane.

După ce a fost făcut public, tratatul a fost salutat de populaţia Moldovei. *„Ai făcut bine cerându-le ruşilor să ne elibereze de sub jugul turcesc“*, îi spuneau nobilii. *„Dacă aflam că ai de gând să te întâlneşti cu turcii, eram hotărâţi să te abandonăm şi să ne predăm ţarului Petru.“*, spuneau alţii. Au fost şi boieri potrivnici, care doreau ca ţara să rămână, în continuare, sub dominaţia otomană. Deşi turcii puseseră mari „speranţe" în Cantemir, el *„a trecut la ruşi"*[44], apreciindu-se că tratatul este consecinţa „trădării" domintorului moldovean.

Se mai invocă faptul că Tratatul de la Luţk n-a fost iscălit de către Dimitrie Cantemir, n-a fost aprobat de către „poporul moldovenesc", n-a fost susţinut de „toţi" boierii moldoveni. În fapt, acest lucru era imposibil, deoarece tratativele şi conţinutul Tratatului au fost ţinute în secret, întrucât Poarta nu trebuia să fie la curent cu aceste acţiuni, care l-ar fi deconspirat pe Cantemir. De asemenea, în practica perioadei istorice la care ne referim, nu existatu stabilite modalităţi prin care poporul putea aproba această alianţă cu Rusia. Sunt şi unele studii, ca cele ale lui Victor Ţvircum, prin care se apreciază că acest tratat nu face parte din categoria tratatelor de alianţă, ci este categorist a fi un „tratat unional" prin care Moldova era primită în componenţa Rusiei. *„În rezultat* – spune Victor Ţvirnicum –, *la 13 aprilie 1711, la Lutsc, a fost încheiat tratatul unional între Ţara Moldovei şi Statul Rus. Conform celor 17 articole ce intrau în tratat, Moldova era primită în componeţa Rusiei, cu păstrarea autonomiei şi a tuturor legilor şi obiceiurilor vechi.*"[45] Autorul vorbeşte chiar de o unire între cele două state arătând că „*..principalele cauze care complicau înfăptuirea unirii ruso-moldoveneşti militar-politice în primul deceniu al sec. XVIII au încetat să mai existe.*"[46] Se poate trage concluzia că, în concepţia autorului, realizarea „unirii ruso-moldoveneşti" era un fapt istoric natural, care nu ar fi fost împiedicat de nici un obstacol. Evident, nu putem fi de accord cu asemenea aserţiuni. Litera şi spiritul Tratatului de la Luţk nu conduc, în nici un fel, la asemenea concluzii şi, pe cale de consecinţă, acest document diplomatic nu poate fi catalogat ca fiind un „tratat unional". În tratat, chiar de la început, se face vorbire despre dorinţa lui Cantemir de a fi sub protecţia ţarului, *„împreună cu ţara şi poporul Moldovei."*

De aceea, „*… îl primim pe principe sub apărarea noastră prea milostivă…"* După cum uşor se poate consata, fie şi în urma unei superficiale lecturi, nu se folosesc, absolut de loc, sintagmele „primirea în componenţa Rusiei" şi „tratat unional", ci „păstrarea autonomiei şi a tuturor legilor şi obiceiurilor vechi." Nu vom demantela, documentar, aceste teorii, pentru că nu este scopul studiului de faţă. Însă, vom spune că reprezintă o distorsionare voită a textului Tratatului de la Luţk, sau o încercare de manipulare a adevărului istoric, care sunt, poate, menite să justifice răpirea Basarabiei, care va avea loc o sută unu ani mai târziu, în 1812.

---

[43] *Ibidem.*

[44] A. Xenopol – "*Resboaiele dintre ruşi şi turci şi înrâurirea lor asupra ţerilor Române",* Iaşi, Tipolitografia H. Goldner, 1880, p. 31.

[45] Victor Ţvircum, „*File din istoria campaniei de la Prut din anul 1711"*www. cogito.ucdc.ro…/ filedinistoriacampanieidelaprutdin anul1711_victortvircum.

[46] Victor Ţviricum, *Op. cit.*

Unii istorici au apreciat că, aliați sau inamici, ruşii îşi urmăresc, întotdeauna, interesele lor geopolitice. De aceea, se consideră că Tratatul de la Luțk a fost un factor premergător pentru cele 12 invazii ruseşti în România, ce au avut loc în perioada 1711-1944. Având în vedere şi trecerea frontierelor sovietice de către trupele române, sub comanda generalului Ion Antonescu, în anul 1941, „scorul general" este de 12 la 1 în favoarea Rusiei. În concluzie, se poate spune că paleta interpretărilor tratatului este foarte diversă, de la un act progresist, la o adevărată catastrofă diplomatică şi statală.

3. Concepția strategică a confruntării militare

Scopul strategic al Rusiei în acest război îl constituiau, pe de o parte, *„obținerea unei poziții avantajoase pe țărmul Marii Negre, iar pe de altă parte, eliberarea popoarelor creştine din Balcani, aflate sub dominația Porții."*[47] Sunt aprecieri potrivit cărora eliberarea popoarelor ortodoxe de sub păgâni este doar un pretext de atragere a acestor state sub dominația rusească. Ca atare, şi concepția strategică a acestei campanii militare, pornea de la necesitatea realizării acestui scop de „*dilatare* teritorială" a Imperiului Rus.

Planul de acțiuni al armatei ruse prevedea ca bătălia să se desfăşoare în două etape distincte. Într-o primă etapă, armata comandată de feldmareşalul Şeremetev trebuia să pătrundă în Moldova, să ajungă la Dunăre, şi să împiedice, în acest mod, trecerea trupelor otomane peste fluviu. În cea de-a doua etapă, după realizarea unui „cap de pod" peste fluviu, ofensiva trebuia continuată peste Dunare, prin Dobrogea, spre Țarigrad. Planul nu a devenit realizabil, deoarece armata rusă s-a pus în mişcare, cu mare întârziere, în ultima parte a lunii aprilie a anului 1711, pe direcția Kiev – Soroca – Iaşi. Ca urmare, forțele ruseşti nu au reuşit să ajungă la Dunăre pentru a opri pe cele turceşti să pătrundă în Moldova. Gruparea principală de forțe se afla sub comanda directă a țarului. *„Avangarda era constitută dintr-un detaşament de cavalerie, comandat de feldmaresalul Şeremetev*."[48] De asemenea, un corp de oaste, în frunte cu generalul K.E. Ronne, marele spătar valah Toma Cantacuzino[17] şi generalul Kropotov, alcătuit din trupe de cavalerie rusă, cazaci şi steaguri româneşti din oastea Moldovei, se deplasa spre sud în teatrul de operațiuni militare, având următoarele misiuni: antrenarea în război a oastei Munteniei; lichidarea prezenței militare otomane din cetatea Brăilei; trecera Dunării şi cucerirea podului de la vadul Obluciței, tăind linia de comunicații a oastei turceşti; obținerea proviziilor necesare armatei ruse, provizii care se păstrau în depozitele şi magaziile din cetatea Brăilei.

4. Grupările de forțe

Având în vedere potențialul uman deosebit al Rusiei, precum şi interesele sale strategice, de factură *„multiazimut"*, forțele militare ruseşti erau remarcabile, fiind dislocate în zone de mare interes şi de mare importanță strategică. Astfel, o grupare puternică de forțe era dislocată la Marea Baltică pentru a putea face față suedezilor.

Pentru Crimeea, care reprezenta o altă zonă de interes a Rusiei, pe care intenționa s-o stăpânească, Petru I avea la dispoziție 80.000 de luptători, dispuşi în mai multe tabere. „*Împăratul moschiesc mai ave un obuz mare de oaste strânsă la Aza*c,[18] *ca să mergaă să bată Crîmul* [19]. *Şi era la acel obuz* [20] *20.000 de calmîşi* [21]*. şi 20.000 de donți* [22] *şi 15.000 mii de cazaci* [23] *din olatul* [24] *Harcovuluin şi 5000 de cazaci ce le dzic eiți, ce trăiesc peste Don, şi 20.000 de moscali, care se făcu preste tot 80.000."*[49] Comandantul

[47] *Ibidem.*
[48] *Ibidem.*
[49] Ion Neculce, *Op. cit.*, p.202-203.

acestei importante forțe era cneazul Apracsin, gubernatul de Azov. Această oaste era pregătită să *„purceadă să între în Crîm.”*[50]

Căpetenia acestei forțe şi soldații erau nerăbdători să ocupe Crimeea pentru a realiza scopul pentru care a fost constituită gruparea militară. Cum era şi firesc, pentru a putea trece la acțiune, cneazul Apracsin a cerut permisiunea țarului pentru ca aceste forțe să intre în peninsulă.

Dar Petru I i-a dat un răspuns negativ, comunicându-i că a stabilit *„… să nu se grăbească a intra în Crîm, păn s-a bate el cu vezirul, şi apoi îi va face ştire să intre în Crîm*”[51]. O altă grupare de forțe se afla dislocată în apropierea Kievului, fiind formată din 15.000 moscali şi 30.000 de cazaci, *„care se țin de hătmănia cazăcească. Şi era cap acelui obuz Dumitru Galenici, cneajul şi gubernatul de Chiov, şi cu Scoropațschii, hatman căzăcescu.*”[52] Gruparea era constituită în scopul de a se deplasa în jos pe Nistru pentru a lovi Vozia.[25]

Deci, armata rusă avea dimensiuni considerabile, suficiente pentru ca Rusia să înfrângă Poarta într-o confruntare militară. Dar, aceste forțe erau dispersate pe *direcții divergente*, ceea ce constituia un dezanvataj greu de surmontat. Dispersia acestor forțe era determinată de direcțiile strategice de mare interes: *direcția nord*, care viza Suedia; *direcția sud* şi direcția *sud-vest*, care vizau Imperiul Otoman, Marea Neagră, Peninsul Balcanică şi ieşirea, într-o perspectivă nu prea îndepărtată, la Marea Mediterană.

Erau unele inconveniente importante într-o confuntare pe teritoriul statelor româneşti sau în Peninsula Balcanică cu trupele turceşti. Pentru trupele ruseşti, un factor dificil de depăşit îl reprezenta distanța mare ce urma să fie parcursă, necesitatea traversării unor cursuri de apă, precum şi dificultatea aprovizionării trupelor cu alimente, iar a animalelor cu nutrețuri.

Pentru a diminua, într-o oarecare măsură, aceste inconveniente, Petru cel Mare s-a bazat pe aliațele cu statele creştine şi creştin-ortodoxe din proximitate şi din Peninsula Balcanică. Războiul pregătit de el erau unul *de coaliție*, ce miza pe efective ce excedeau cifrei de 100.000 de soldați. El a considerat că va folosi 30.000 de ostaşi ai lui Constantin Brâncoveanu şi 20.000 de sârbi. Petru spunea că polonezii „*ne vor da 30.000 de ostaşi.*” Şi din Moldova planifica să primească 10.000 de ostaşi, având personal numai 30.000 de moscali. *„Şi ne ajunge atâta oaste*”, a spus Petru I. Dar situația a fost, însă, alta.

Turcii au adus în Moldova 150.000 de eniceri, „*250.000 de călărime”* şi „*40.000 de sindighiştri*.”[26]. Era o greşală strategică majoră, deoarece aliații preconizați nu erau siguri, iar realizarea *unității de acțiune*, a *cooperării* în luptă pentru o grupare multinațională de forțe cerea un timp relativ îndelungat.

Chiar într-o asemenea situație, gruparea de forțe pregătită trebuia să aibă o rezervă, care putea intra imediat în luptă, atunci când situația impunea aceasta. Or, trupele otomane au declanşat pregătirile mult mai devreme.

În plus, ele se deplasau pe un itinerar ce traversa state ce erau supuse „Sublimei Porți.” Pe teritoriul acestora exista o oarecare infrastructură teritorială (depozite, drumuri accesibile, poduri etc.) pregătită din timp, cât şi anumite mijloace de transport cu tracțiune animală, precum şi provizii de alimente şi nutrețuri.

La sugestia suedezilor, care cunoşteau foarte bine tactica de luptă a armatei ruse, trupele otomane au efectuat o temeinică pregătire, fiind dotate cu aproximativ 400 tunuri, iar efectivele lor, din gruparea principală de forțe, se cifrau la peste 120.000 de oameni. De asemenea, otomanii au echipat *„120 de corabii de luptă şi alte vase maritime mici în Marea Neagră.”*[53]

---

[50] Ion Neculce, „*Letopisețul Țării Moldovei”*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980,p.389.
[51] Ion Neculce, *Op. cit.*, p.203.
[52] Ion Neculce, „*Letopisețul Țării Moldovei”*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p.384-385.
[53] Adrian Tertecel, „*Anexele Jurnalului lui Ahmed bin Mahmud privind campania de la Prut (1711*)”, în „*Studii şi materiale de istorie medie*", XII, 1994, p. 203.

Totodată, în sprijinul armatei otomane, erau pregătiți să intervină cazacii din Crimeea, al căror efectiv se cifra la 20.000 de luptători. Astfel, armata otomană a plecat din Constantinopol la 9 aprilie 1711 – dată la care tratatul moldo-rus nici măcar nu era încheiat –, urmând ca, după o lună, să se realizeze joncțiunea cu trupele aflate la Bender, sub comanda lui Carol al XII-lea.

Principalul corp de armată otoman, plecat din Constantinopol, a parcurs traseul *„Edirne – Karnobat – Aitos – Provadia – Medgidia – Babadag – Isaccea – Kartal – Kahul – Stănileşti."*[54] Nu există o apreciere unică privitoare la cele două grupări de forțe. Raportul de forțe era de 1 la 3 în favoarea turcilor. Cu toate acestea, comandanții otomani erau îngrijorați cu privire la rezultatul confruntării, considerând că *„dacă oastea islamică nu va fi învingătoare, iar duşmanii vor birui, atunci va fi primejdie, chiar şi pentru oraşul Istanbul."*[55]

În mod firesc, şi în Moldova, a început pregătirea luptei, acțiune care nu era uşor de realizat, deoarece țara şi domnul nu dispuneau de o armată profesionistă şi nici măcar de un nucleu consistent al acesteia.

De menționat este faptul că pregătirile au fost declanşate destul de târziu, atunci când oastea turcă se afla în deplasare spre teatrul de acțiuni militare. Este meritul lui Dimitrie Cantemir, care, în Tratatul de la Luțk, a inserat obligativitatea partenerului rus de a suporta cheltuielile cu mobilizarea, dotarea şi pregătirea armatei. Acest lucru permitea acordarea unor solde atractive celor ce veneau la oaste.

O stare de fapt, care a făcut şi mai dificilă pregătirea armatei, a fost seceta din anul 1710, secetă care a determinat o recoltă foarte slabă de cereale, în special de grâu. Moldova avea, în acel an, un mare deficit de pâine, situație ce a complicat măsurile de pregătire a luptei. De asemenea, țara nu putea să asigure, în totalitate, alimentele de bază pentru propria-i armată, şi, cu atât mai mult, pentru armata rusă.

Acestă situație a fost adusă la cunoştința lui Petru I, care, în consecință, a acționat imediat, solicitnd, de urgență, în scris, cneazului Galenici să trimită *„4.000 de saci cu pâine"*, care urmau să fie transportați cu căruțele din Kiev, *„să dea oştii celei bolnave de la Soroca, şi să răpadă o samă de căruță aice în Iaşi, după dânsul , înțelegând că nu-i pâine în Moldova."*[56]

5. Neizbânda trecătoare de la Stănileşti, 19-23 iulie 1711

După ce Imperiul Otoman şi Imperiul Țarist şi-au declarat, reciproc, război, feldmareşalul Şeremetev a trimis, de la Soroca, la 27 mai 1711, o proclamație adresată locuitorilor Moldovei, prin care le cerea să se înroleze în armata rusă, urmând să primească solda potrivit gradului dobândit şi funcției ocupate.

Sultanul a aflat de tratatul ruso-moldovean, şi l-a considerat pe Cantemir *„trădător"*, urmând ca acesta să fie pedepsit, cât mai curând. În aceste condiții, situația domnitorului şi cea a țării erau foarte dificile. Prin urmare, îmediat ce aflase de începerea deplasării trupelor otomane spre Molodova, la 30 mai 1711, ştiind că acestea vor ataca Iaşul, Cantemir a solicitat ajutor militar rus, în regim de urgență.

„La Iaşi, un consiliu nobiliar – alcătuit din marele logofăt Nicolae Costin, marele visternic Ilie Catarghiul, hatmanul Ion Neculce, vornicii Ioan Sturza şi Iordache Ruset –, a aprobat, aproape unanim, orientarea politică a lui Dimitrie Cantemir. Un singur glas, al celui mai influent boier al țării, Iordache Ruseț, a criticat decizia domnului, socotită de el precipitată, de a chema un detaşament militar rusesc la Iaşi."[57]

---

[54] AdrianTertecel, *Ibidem.*
[55] Adrian Tertecel, *Ibidem*, p. 97-98.
[56] Ion Neculce,*"Letopisețul Țării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p.394.
[57] *„Istoria Militară a Poporului Român"*, volumul III, p.412.

În sprijinul domnitorului, a fost trimis un detaşament de 3.000 de oameni, iar lui Cantemir i-au fost oferite 10.000 de ruble. Banii erau necesari pentru recrutarea de voluntari, deoarece Moldova nu dispunea de o armată bine închegată, permanentă şi profesionistă. Banii aveau o putere de atracţie şi reprezentau un stimul pentru cei ce se înrolau în armată.

Conform obilgaţiilor ce îi reveneau în baza tratatului moldo-rus, Cantemir trebuia să se alăture trupelor ruseşti cu o oaste de 10.000 de oameni, şi să pregătească alimente şi furaje pentru aliaţi. În acest scop, a lansat, la 1 iunie, o proclamaţie prin care se cerea supuşilor săi să se *„… prezinte, în numar cât mai mare, la oaste pâna la data de 15 iunie”*. Declaraţia continua cu o ameninţare la adresa celor ce nu s-ar fi supus poruncilor domnitorului: *„Dacă, de acum înainte, cineva ar voi să fie de partea otomanilor, făţis ori în taină, acela va fi afurisit, blestemat, izgonit ca Iuda, iar averile lui i se vor confisca şi ca pedeapsă să i se taie capul.”*[58]

În Proclamaţie, Dimitire Cantemir a justificat actul de felonie prin care sfida Înalta Poartă cu argumente istorice. Acţiunea sa constituia o împotrivire faţă de abuzurile făcute de Poartă, otomanii fiind apreciaţi *„pagânul cel nevrednic şi călcător de juramânt. La oaste au venit boierii mazili de prin băjenii şi slujitorii foarte pre puţini n-au venit . Aşijdere şi slujitorii, dac-au auzit, au şi început a vini toţi de toate părţile şi a să scrie la steaguri. Şi auzind de leafă, nu numai slujitorii să scria, ci şi ciobotarii, croitorii, blănarii, crîşmarii.” [59]*

Ecoul şi urmările proclamaţiei cantemiriene nu au fost pe măsura aşteptărilor domnului, deoarece nu toată populaţia a aflat într-un timp aşa de scurt de chemarea la oaste. Ca urmare, pentru încadrarea tuturor steagurilor, a câte 100 de soldaţi fiecare, Dimitrie Cantemir a dat o nouă proclamaţie, în a doua parte a lunii iunie, similară celei din 11 iunie, prin care se prelungea răstimpul ridicării la oaste până la 26 iulie1711. Trebuie să menţionăm că, la acest termen limită, campania militară era, de câteva zile, încheiată.

Domnitorul Moldovei s-a preocupat de asigurarea structurii de comandă a oastei ce se forma. În acest scop, a *„numit 17 polcovnici, plătiţi cu câte 100 de ruble pe lună, şi 117 rotmiştri (căpitani de cavalerie, n.n.), plătiţi cu câte 30 de ruble pe lună.”*[60] Aceştia din urmă erau comandanţi ai tot atâtor steaguri de cavalerie. La puţin timp, Dimitrie Cantemir şi-a dat seama că trupele otomane vor ajunge la Dunare înaintea celor moldo-ruse, fapt ce nu permitea oprirea acestora la marele fluviu şi interzicerea pătrunderii lor în Moldova.

Deîndată, l-a informat cu privire la acest lucru pe feldmaresalul Boris Şeremetev, comandantul forţelor ruse. Acesta nu a reacţionat prompt şi, drept urmare, armata otomană, sub comanda marelui vizir Baltaci Mehmed paşa, a ajuns la Isaccea, la 16 iunie 1711. Aici a staţionat timp de două săptămâni, în scopul refacerii forţelor şi al pregătirii luptei.

Referitor la prezenţa în teatrul de operaţii a ţarinei Ecaterina I, care, la 19 februarie 1711, i-a devenit ţarului soţie, în Jurnalul lui Petru, se scrie *„Majestatea Sa dorea să-şi trimită soţia, împreună cu celelate doamne, într-un loc sigur din Polonia, unde ar fi fost la adăpost de necazurile pe care o femeie nu se cade să le îndure. Dar Ecaterina, fiind deasupra acestor slăbiciuni, l-a rugat atât de fierbinte să rămână alături de armată, încât Majestatea Sa a fost nevoită să cedeze. De atunci, ţarina l-a însoţit în toate expediţiile militare.”*[61]

---

[58] Ion Focşeneanu – "*Tratatul de la Luţk şi campania ţarului Petru I în Moldova"* (1711), în *"Studii privind relaţiile româno-ruse"*, Bucureşti, Academia Republicii Populare Române. Institutul de studii româno-sovietic, 1963, p. 34.

[59] Ion Neculce,*"Letopiseţul Ţării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 404.

[60] Ion Focşeneanu, *Op. cit.*, p.34.

[61] Henri Troyat, *Op. cit.*, p. 192.

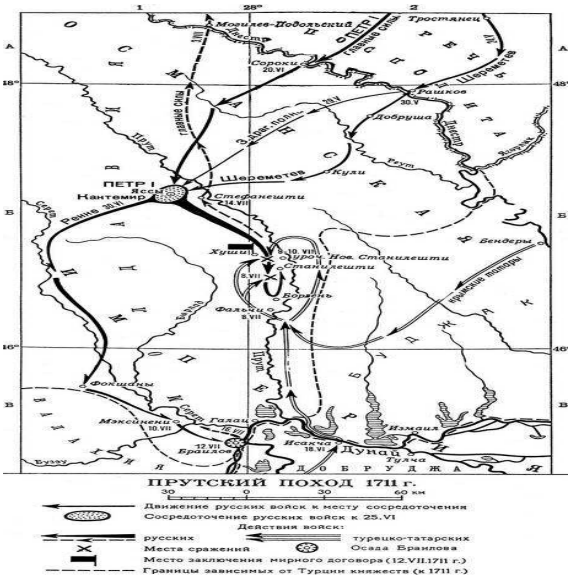

Pe o bună parte a teritoriului moldovean, au fost raspândite manifeste prin care populația era îndemnată să asigure aprovizionarea armatei ruse cu alimente şi furaje. Generalii ruşi au contat şi pe proviziile turceşti, ce se găseau în depozite sau chiar în mânăstiri, presupunând că acestea vor fi capturate de către trupele ruseşti, aflate în ofensivă. Dar proviziile trupelor otomane, pentru a nu cădea în mâinile adversarilor, au fost concentrate la Urlați, în Muntenia. În scopul capturării proviziilor adversarilor, corpul expediționar rus a pornit, în marş forțat, spre Brăila, garnizoană în care trupele turceşti se cifrau la 3.000 de soldați, şi aveau mari cantități de alimente. Având şapte ziduri de apărare, şi fiind bine apărată de forțele militare dislocate în ea, cetatea nu a putut fi ocupată decât după câteva zile de lupte.

Ca urmare a secetei prelungite din această regiune, marşul armatei ruse are loc în condiții deosebit de dificile, caracterizate de temperaturile de vară deosebit de ridicate şi lipsa proviziilor de alimente şi nutrețuri.

Coaliția, aşa cum fusese gândită, nu a funcționat. Astfel, *„Pornind împotriva turcilor, Petru aşteaptă sprijinul Poloniei, al creştinilor din Răsărit, al voievozilor din Moldova şi Țara Românească. Doar Cantemir, domnul Moldovei, răspunde chemării sale, dar nu-i aduce în ajutor decât o oaste neînsemnată, de cinci mii de călăreți, înarmați cu arcuri şi cu lănci*." [62]

În jurnalul lui Petru se consemnează *„Căldura este înnebunitoare, totul în jur este uscat, ars. Obişnuiți cu cețurile reci ale Balticii, soldații ruşi sunt istoviți înainte de a porni la luptă. Din cauza setei, le curge mereu sânge din nas şi le vâjie urechile. Hrana oamenilor şi a animalelor este neândestulătoare. Iarba de pe câmp a fost roasă de lăcuste până la rădăcină."*[63] De aceea, generalii străini ce însoțeau armata rusă, l-au povățuit pe țar ca armata să fie amplasată de-a lungul Nistrului, aşteptând oastea turcă. În acest fel, se putea pregăti bine câmpul de luptă, iar trupele ar fi avut şi timp de refacere după marşul istovitor. În schimb, generalii ruşi, susținuți de Golovkin şi Şafirov, nu au acceptat aceste propuneri, spunând că *„onoarea națională le cere să atace primii."*[64] Petru apreciază că, dacă ar rămâne pe loc, în aşteptarea forțelor turceşti, ar pierde, din cauza bolilor, mii de oameni şi de cai. *„Mai*

[62] Henri Troyat, *Ibidem.*
[63] Henri Troyat, *Op. cit.*, p. 193.
[64] Henri Troyat, *Ibidem.*

bine să-i piardă în luptă."[65] Trecând Nistrul, pe la Soroca, în luna mai 1711, oastea rusească ridică taberele pe malul Prutului, pentru odihnă, dar şi pentru aniversarea bătăliei de la Poltava. Aniversarea este udată cu importante cantităţi de vin şi de vodcă. Tot aici, are loc cea de-a doua întâlnire a lui Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare.

Dimitrie Cantemir a reuşit să strângă, până la începutul lunii iulie, un număr de oşteni ceva mai mic decât cel preconizat prin tratatul de alianţă cu Rusia**.** Astfel, efectivele grupării de forţe ruso-moldoveneşti erau de 38.246 de oameni, comparativ cu oastea turcă ce îngloba 119.600 de militari, fără a mai adauga pe tătari şi oastea suedeză, care au venit în sprijinul aliaţilor turci. Otomanii mai aveau la dispoziţie 120 de corăbii echipate de luptă *„şi alte vase maritime mici în Marea Neagră."*[66] Trupele tătare nu făceau parte din gruparea principală de forţe, având misiunea de a efectua incursiuni de hărţuire a trupelor moldo-ruse în zonele centrale şi nordice ale Moldovei, în scopul împiedicării aprovizionării acestora cu alimente, furaje, arme şi muniţii.

În primele confruntări, otomanii au suferit pierderi însemnate. În seara zilei de 19 iulie, armata rusă şi-a consolidat poziţiile defensive, dar a fost încercuită de către trupele adverse, de 4-5 ori mai numeroase decât forţele ruseşti. *„Turcii, împreună cu tătarii, văzând că oastea rusească e puţină la număr şi obosită, o înconjoară..."* [67] Pe data de 20 iulie 1711, *„s-a dat o luptă atât de cumplită încât nu are asemănare."*[68] Otomanii nu au reuşit să cucerească tabara rusă, dar şi-au menţinut poziţiile. Ulterior, puterea de foc a turcilor a crescut, deoarece *„A sosit şi artileria turcă, iar tunurile au fost dispuse într un semicerc larg; până la lăsarea întunericului, 300 de tunuri stăteau cu gurile îndreptate spre tabăra rusă. Mii de călăreţi tătari, laolaltă şi polonezi şi cazaci trimişi de Carol patrulau pe malul opus."*[69] Nu era nici-o scăpare: ţarul şi armata lui erau înconjuraţi. La 21 iulie, ruşii au lansat, fără succes, mai multe contraatacuri, încercând să scape din încercuire: *„La ivirea zorilor, trăgând din armele ce le aveau în mâini, ruşii au ieşit din tabăra lor şi au pornit la atac asupra gaziilor musulmane."*[70] Acţiunea nu a reuşit, dar ruşii au produs pierderi însemnate otomanilor. Soldaţii, însă, şi-au epuizat muniţia. *„Văzând că tunurile şi puştile lor nu mai pot trage, ghiaurii (ruşii n.n) se băteau cu vitejii gazii numai cu sabia. Petru era captiv între râu şi cele 300 de tunuri care puteau să mature tabăra lui cu obuze şi proiectile."*[71] Cel mai grav era că şi oamenii lui ajunseseră atât de epuizaţi de foame şi căldură, încât unii nici nu mai erau în stare să lupte. *„Era greu şi să iei apă de la râu; oamenii trimişi acolo în acest scop se întorceau sub ploaia de gloanţe venită de la călăreţii tătari masaţi pe malul opus."*[72] Henri Troyat menţionează că, în jurnalul său, Petru a scris: *„Nu puteam nici să dăm înapoi, nici să stăm pe loc, nu mai aveam provizii, nici hrană pentru cai, aşa că nu ne rămânea decât să învingem, ori să pierim."*[73] Este de la sine înţeles că, în asemenea condiţii, de învins nici nu putea fi vorba. Tot ce se putea face era să se încerce salvarea vieţii ţarului şi a ţarinei, şi, eventual, prin negocierea unei păci cu otomanii, care să prevadă condiţii acceptabile, precum şi salvarea armatei. *„În mijlocul taberei fusese săpată o mică groapă în care să se adăpostească Ecaterina şi femeile din suita ei. Înconjurate de căruţe şi protejate de soare cu o prelată, aveau o barieră fragilă împotriva obuzelor turceşti. Înăuntru, Ecaterina aştepta calmă, în timp ce femeile de lângă ea plângeau."*[74] Situaţia devenise disperată pentru ţar şi trupele lui. *„În vreme ce gloanţele şueră din toate părţile, Petru încearcă una dintre cele mai mari spaime ale vieţii sale: umilinţa înrfrângerii, perspectiva*

[65] Henri Troyat, *Ibidem.*
[66] Ion Focşeneanu, *Op. cit.*, p.34.
[67] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Girescu,"*Istoria românilor dincele mai vechi timpuri până astăzi*", ediţia a doua, revăzută şi adăugită, Editura Albatros, p. 447.
[68] *Ibidem.*
[69] Robert K. Massie, *„Petru cel Mare,viaţa şi lumea lui"*, Editura All, 2015. p.505.
[70] Adrian Tertecel, *Op.cit.*, p.20.
[71] Constantin Şerban, *Op.cit.*, p.30.
[72] Robert K. Massie, *Op. cit.* p.506.
[73] Henri Troyat, *Op. cit.*, p. 193-194.
[74] Robert K. Massie, op, cit. p.507.

robiei în Turcia, neliniştea pentru soarta soției."[75] La început, îi trece prin minte să treacă prin liniile duşmane cu ajutorul unei călăuze căzăceşti sau al lui Ion Neculce. Se pare că Neculce a refuzat pe considerentul că, dorind să meargă în Transilvania pentru a beneficia de protecție „nemțească", în mod cert, ar fi fost prinşi de forțele turceşti, care erau la tot pasul.

Situația ajunsese la paroxism. Îngrozit de o înfrângere dezastruoasă şi de urmările catastrofale ale acesteia, căuta să-şi salveze viața printr-o pace convenabilă. *„El, țarul rus, învingătorul de la Poltava, avea să fie zdrobit şi, probabil, plimbat pe străzile Constantinopolului într o cuşcă. Roadele strădaniei lui înfocate, uriaşe, de douăzeci de ani, erau pe punctul de a se evapora într o zi. Era posibil să se ajungă acolo? Şi totuşi, de ce nu? Nu exact acelaşi lucru se întâmplase şi cu inamicul lui, Carol? Şi dintr un motiv identic: prea orgolios, prea sigur de destinul lui, el s-a aventurat prea departe în teritoriul inamicului."*[76] Situația lui Petru şi a trupelor sale era, în fapt, mai rea decât a lui Carol la Poltava. *„Acolo armata suedeză nu era încercuită de forțe superioare, iar regele însuşi a putut să fugă. Dar aici turcii aveau toate cărțile: ei puteau să captureze armata rusă, pe noua țarină şi, cel mai grav, pe omul pe care se sprijinea totul, țarul însuşi. La ce ar fi trebuit să renunțe, ce sacrificii uriaşe de teritorii sau de bogății ar fi trebuit să facă Rusia ca să şi poată plăti libertatea?"*[77] .

Ecaterina, văzând frământările lui Petru, îl sfătuieşte pe acesta să trateze cu turcii condițiile unei păci. Îi spune că, în acest scop, va pune la dispoziția negociatorilor caseta sa cu aur şi cu numeroase bijuterii, în scopul „cumpărării" marelui vizir. Deşi forțele ruseşti de la Stănileşti erau într-o situație disperată, gruparea de forțe condusă de generalul K.E. Ronne a avut un mare succes în sudul teatrului de operațiuni, respectiv, în cetatea Brăila. Vineri, 24 iulie, aceste forțe moldo-cazaco-ruse au reuşit să ocupe fortificațiile exterioare ale Brăilei şi să întrerupă aprovizionarea cu apă din Dunăre. Cetatea a capitulat în zorii zilei următoare, ca urmare a pierderilor suferite şi a lipsei de apă. *„Concomitent, generalul Ronne a adresat o scrisoare ultimativă lui Constantin Brâncoveanu, somându-l să i se alăture şi anunțându-l, totodată, că orice tergiversare „ar putea produce duşmănie împotriva Înălțimii Voastre"* şi ar atrage *„luarea măsurilor de altă natură, pentru care am înaltă poruncă."*[78] Constantin Brâncoveanu şi divanul muntean nu au răspuns somației generalului rus. Evident, Petru cel Mare şi conducerea grupării de forțe nu ştiau de succesul acestui corp de armată. Ştia, doar, marele vizir. *„Două zile mai târziu, au sosit trimişii marelui vizir care l-au anunțat pe comandantul rus despre încheierea păcii."*[79] După ce a primit ştirea, corpul de oaste s-a retras în Moldova şi, de acolo, spre casă.

În seara aceea, după o zi chinuitoare, cu atacuri turceşti, din ce în ce, mai agresive şi cu țarul alarmat de absența oamenilor lui Repnin şi de lipsa proviziilor, s-a ținut un consiliu rus de război. Nu aveau altceva de hotărât decât retragerea, care devenise imperativă. Pe baza celor hotărâte, retragerea a început în timpul nopții şi a continuat în dimineața următoare, în direcția diviziei lui Repnin, la Stănileşti. Retragerea a fost un coşmar. Turcii făceau presiuni foarte aproape în spatele lor, lansând, permanent, atacuri asupra ariergărzii ruseşti. Escadroanele tătăreşti galopau înainte şi înapoi printre coloanele de căruțe ruseşti, care asigurau aprovizionarea trupelor cu hrană, muniție şi echipamente necesare luptei. Această hărțuire avea să producă mari prejudicii aprovizionării trupelor cu alimente, apă şi cu cele necesare luptei.

Infanteria rusă, ce constitua majoritatea grupării de forțe aliate, era epuizată, neavând alimentele necesare. În plus, soldații ruşi nu aveau asupra lor recipinte pentru apă. Din această cauză, *„Companiile şi batalioanele formau careuri şi mergeau în această formație pe malul râului, unde, pe rând, unii beau apă, în timp ce alții se băteau cu călărești tătari."*[80]

---

[75] Robert K. Massie, op, cit. *Ibidem.*
[76] Robert K. Massie, op, cit, *Ibidem.*
[77] Robert K. Massie, op, cit. p.509.
[78] „*Istoria Militară a Poporului Român*, Editura Militară, Bucureşti, 1987, vol. III, p. 415-416.
[79] *Istoria Militară a Poporului Român*, Editura Militară, Bucureşti, 1987, vol. III, p. 416.
[80] Robert K. Massie, op, cit. p.506.

Ca urmare, cei mai mulți luptători sufereau de sete, situație ce a micșorat, în mod drastic, capacitaea de luptă a armatei ruseşti. *„Doar târziu, luni după amiaza, în 22 iulie, a reuşit toată infanteria să se reunească la Stănileşti, unde, pe un promontoriu, au început să sape şanțuri puțin adânci, ca să poată rezista împotriva călăreților care mişunau în jurul lor.*"[81]

6. Pacea de la Vadul Huşilor

Analizând-se situația dezastruoasă a armatei ruse, în cadrul a două consilii de război, conduse de Petru I, s-a hotărânt să se ceară pace adversarilor iar, în cazul în care solicitarea nu era acceptată, să se încerce, încă o dată, ieşirea din încercuire. Marii boieri şi generalii ruşi susțineau poziția lui Petru. *„Aşişdere şi împărăteasa iarăş îl îndemna să facă pace."*[82] Trebuie subliniat faptul că genaralii străini nu erau de acord, în situația dată, cu negocierea păcii, deoarece era puțin probabilă obținerea unor condiții avantajoase de pace. *„Iar genararii cei streini, nemții, nu primiie pace şi dzice împăratului să nu facă pace, că se va căi pe urmă.*"[83] De asemenea, Dimitrie Cantemir şi boierii moldoveni se opuneau realizării aranjamentelor de pace cu otomanii, deoarece numai o victorie a trupelor moldo-ruse ar fi asigurat continuarea domniei şi obținerea eliberării Moldovei de sub dominația otomană. Participant la aceste frământări, Ion Neculce consemnează că *„Aşişdere şi Dumitraşcu-vodă cu boierii moldo-veneşti încă căuta rău şi grăe şi ei să nu facă pace, dar nu-i mai asculta nime, că moscalilor tuturor le era voia*"[84]. În acestă situație, Petru a stat în cumpănă, analizând avantajele şi dezavantajele fiecăreia dintre cele două opțiuni. *„Şi sta împăratul în cumpene. Numai nu au putut, că sta împărăteasa vârtos să facă pace."*[85]

Hotărârea de a face pace a devenit ireversibilă. Problema care se punea era aceea de a se obține condiții acceptabile pentru Partea Rusă. Şerementev Boris Petrovici, feldmareşal şi comandant al forțelor ruseşti, care era şi un abil diplomat, este abilitat să stabilească, în nume personal, în calitate de comandant al grupării de forțe ruseşti, coordonatele negocierii cu marele vizir. Pe lângă *„forța de negociere*" a diamantelor, Şerementiev invocă şi argumente de ordin militar, cum sunt: ruşii mai au capacitatea de a riposta, având şanse să încheie cu succes lupta; trupele ruse comandate de generalii Ronne şi Cirivov, importante ca forță şi număr, aflate în acțiunea de cucerire a Brăilei, pot lovi, din flancuri, armata turcă, făcând să zădărnicească retragerea acesteia spre Țarigrad. Pregătind oferta, ştiind că regele suedez Carol al XII-lea este oaspetele şi aliatul sultanului, Petru se gândea la condițiile de pace, care îi vor fi impuse. Era resemnat, fiind convins că pacea va include aranjamente atât pentru disputele cu suedezii, cât şi pentru cele cu turcii, fiind nevoit să facă nişte concesii drastice, cedând tot ce câştigase de la turci cu douăzeci de ani înainte. „*Suedezilor le ar fi redat Livonia, Estonia, Karelia – tot ce luase în război, cu excepția Sankt Petersburgului, „paradisul lui iubit.*"[86] Era pregătit să accepte condițiile Porții impuse prin declarația de război, să cedeze şi alte oraşe şi teritorii ruseşti. „*Ca să-l tenteze pe marele vizir şi pe alți oficiali turci, el ar fi oferit mite generoase: 150.000 de ruble era darul pe care îl avea în vedere pentru marele vizir"*[87]

Pentru a tatona atmosfera şi condițiile de pace este desemnat Şafirov Piotr Pavlovici, vicecancelar şi un foarte bun diplomat rus, de origine evreiască. Delegația rusă de negociatori mai cuprindea pe „feciorul lui Şeremet(Şeremetev, n.n.) şi Savva Rogojenschiii. Aceştia erau însoțiți de un trompetist cu steag alb. Şafirov avea asupra sa bijuteriile țarinei şi banii, ca „argumente" cu mare putere de persuasiune, care să atragă bunăvoința marelui vizir. „*Fără*

[81] Robert K. Massie, op, cit. *Ibidem.*
[82] Ion Neculce,*"Letopisețul Țării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p.396.
[83] Ion Neculce,*"Letopisețul Țării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, *Ibidem.*
[84] Ion Neculce,*"Letopisețul Țării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, *Ibidem.*
[85] Ion Neculce,*"Letopisețul Țării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, *Ibidem.*
[86] Robert K. Massie, *Op. cit.* p. 508.
[87] Robert K. Massie, *Op. cit. Ibidem.*

ca ruşii să ştie, sosirea lui Şafirov în tabăra marelui vizir i-a produs o uşurare imensă războinicului ezitant(lui Mehmet Baltadji, marele vizir,nn). În cortul lui de mătase cu mai multe camere, bătrânul Baltadji fusese năucit şi tensionat. Trupele lui cele mai bune, ienicerii,**[27]** *nu erau încântate de reluarea atacului.... în timp ce se zvonea că Austria habsburgică se mobilizează pentru un alt război. Pe urmă, marele vizir mai avea o veste pe care Petru încă nu o aflase: cavaleria rusă a lui Ronne capturase Brăila, pusese mâna pe multe dintre proviziile turcilor şi incendiase câteva dintre depozitele de praf de puşcă*"[88]. Carol al XII-iea şi hanul tătar îl implorau să lanseze atacul final şi să termine războiul, făcându-i prizonier pe ţar, ţarină şi pe ostaşii ruşi. „*Şovăitor, Baltadji era pe punctul de a accepta şi de a da ordin pentru marele asalt, când Şafirov a fost adus în cortul său. Vicecancelarul rus i-a înmânat scrisoarea de la Şeremetev, care sugera că războiul nu se duce cu adevărat în interesele vreuneia dintre părţi, ci a fost stârnit de intrigile altora."*[89] Negociatorii ruşi au susţinut că, ar fi în beneficiul ambelor tabere, dacă marele vizir şi comandantul rus al forţelor ar opri vărsarea de sânge şi ar căuta pacea. Emisarul rus i-a înmânat, în acelaşi timp, darul trimis de ţarină şi de Petru.

Marele vizir a fost de acord cu încheierea păcii şi a ordonat oprirea bombardamentului, aşezându-se bucuros la masa negocierilor cu trimisul rus. Negocierile au durat toată noaptea, neajungându-se însă la un acord. În dimineaţa următoare, Şafirov a trimis vorbă în tabăra rusă, informându-l pe ţar că, deşi marele vizir e dornic să facă pace, discuţiile trenează. *„Nerăbdător, Petru l-a instruit pe trimisul său să accepte orice fel de termeni pe care acesta îi oferea, „cu excepţia sclaviei", dar a insistat pe un acord imediat. Trupele ruse sufereau de foame, iar dacă pacea nu venea, Petru voia să se folosească de ultimele lor puteri într- un ultim atac asupra tranşeelor turceşti."*[90] Baltagi Mehmet, marele vizir, a încercat să-şi impună condiţiile sale de pace, trimiţându-l în tabăra adversă, în zorii zilei de 22 iulie, pe Cerchez Mehmet paşa, care era imbrihor[28], pentru a prezenta condiţiile sale.

Condiţiile de pace, formulate de către marele vizir, vizau: cedarea roadelor obţinute în urma campaniei din 1696 şi a tratatului din 1700, respectiv, înnapoierea cetăţii Azov şi a Taganrogului; desfiinţarea câtorva cetăţi din apropierea Azovului; neamestecul în treburile Poloniei, precum şi angajamentul că regele suedez va fi lăsat să se întoarcă, nestingherit, acasă. Turcii au susţinut încă o clauză: Şafirov şi colonelul Mihail Şeremetev, fiul feldmareşalului, să rămână în Turcia ca ostatici, până când ruşii îşi îndeplineau promisiunile de a returna Azovul şi celelalte teritorii. Turcii au solicitat bir şi cheltuiala ce au făcut-o cu oaste.

Negociatorii ruşi nu au respins solicitarea de bir, dar au oferit o mie de pungi de cheltuială. O altă solicitare otomană, a fost aceea privitoare la cedarea tuturor armelor ruseşti. Argumentul invocat de Şafirov a fost acela că *„leşii le sînt neprieteni"*[91], iar fără arme nu pot să meargă prin ţara lor. În schimb, la predarea cetăţii de Azov, turcii vor primi şi armele existente acolo, în cantitate egală cu cele ce le aveau acum ruşii. *„În schimbul acestor angajamente, armata otomană avea să stea deoparte, permiţând armatei ruseşti încercuite să se retragă paşnic spre casă."*[92]

La rândul lor, negociatorii *ruşi „Şi au cerut la vezirul, pentru prada ce făcuşă tătarii în ţările moschieşti, să dea turcii Dunărea hotar Moscalului*."[93] O astfel de soliciatre a trimişilor ruşi reprezenta o modalitate de a-l determina pe vizir să renunţe la unele cereri inacceptabile.

Predarea lui Cantemir a fost una dintre condiţiile iniţiale ale marelui vizir. Domnitorul Moldovei fusese ascuns, într-o trăsură, printre bagajele ţarinei Ecaterina, şi doar trei dintre oamenii lui ştiau unde se află. Aşa că Şafirov i-a răspuns cinstit marelui vizir că e imposibil să-l

[88] Robert K. Massie, *Op. cit. Ibidem.*
[89] Robert K. Massie, *Op. cit. Ibidem.*
[90] Ion Neculce,*"Letopiseţul Ţării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 404.
[91] Robert K. Massie, *Op. cit.* p. 508.
[92] Robert K. Massie, *Op. cit.* p. 508.
[93] Ion Neculce,*"Letopiseţul Ţării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 403.

predea pe Cantemir, deoarece nu l-a mai văzut nimeni din prima zi de confruntări. *„Cerut-au pre Dumitraşcu-vodă turcii să le-l de. Iar moscalii au dzis că din războiul dintăi nu să ştie ce s-au făcut. Pierit-au, au fugit-au? Că noi am gândit c-au venit la voi.*"[94] Marele vizir a lăsat chestiunea de-o parte, declarând cu dispreț*: „Ei bine, să nu mai vorbim despre asta. Două mari imperii nu trebuie să prelungească un război de dragul unui laş. Îşi va primi curând pedeapsa meritată."*[95]

Pentru convenirea tuturor condițiilor şi încheierea păcii, în mod firesc, era nevoie ca țarul să agreeze solicitările marelui vizir. Evident, ele i-au fost prezentate*."Când Petru a auzit de aceste clauze, a fost uluit. Nu erau uşoare – el urma să piardă totul în sud, dar erau mult mai blânde decât se aşteptase."*[96] În aceste condiții, pacea convenită reprezenta o salvare pentru el şi armata rusă. De asemenea, şi Mehmet Baltadji era mulțumit cu încetarea luptelor şi încheierea păcii. El constatase că ienicerii erau extenuați, nu mai aveau voința de a lupta, dorind să se întoarcă, cât mai repede, acasă.

Toate aceste argumente strategice şi *„darul"* Ecaterinei, îl îndeamnă pe comandantul oastei otomane la semnarea păcii. Petru era nerăbdător să semneze mai repede, până când marele vizir nu se răzgândea. entru a-l determina pe vizir să semneze cât mai repede tratatul de pace, Şafirov l-a luat pe tânărul colonel Şeremetev şi s-a întors imediat la tabăra turcească, unde s-au predat marelui vizir pentru a fi o garanție a respectării condițiilor de pace. În noaptea şi ziua următoare, armata rusă s-a grupat în coloane pentru a începe marşul de revenire în țară. Asfel, în regim de urgență, este semnat, în ziua de 23 iulie 1711, "Tratatul de la Prut" sau „Pacea de la Vadul Huşilor", cum mai este invocat în unele documente.

Spre deosebire de marele vizir, hanul tătar şi regele suedez, Carol XII, nu doreau încheierea păcii. Astfel, hanul era de parere că *"acest ghiaur foloseşte multe şiretenii şi viclenii."*[97] Regele suedez, din motive de precădere diplomatică, nu s-a deplasat în tabăra turcească pentru a asista la negocieri. El a socotit că, în mod normal, vizirul ar fi trebuit să meargă la Tighina pentru consultări.

Neparticiparea regelui suedez la negocieri, i-a avantajat pe ruşi. *„Nărocul moscalilor că n-au vinit Şfedul atunce de la Tighine, că n-ar fi scăpat picior de moscali, că el ar fi ştiut ce ar fi făcut."*[98] Pus în fața faptului împlinit, *„Carol al XII-lea, cuprins de furie, soşeşte călare în tabăra turcească, năvăleşte în cortul marelui vizir şi-i reproşază că nu a nimicit armata rusă şi că nu l-a prins pe țar, atunci când îi era atât de uşor s-o facă*."[99] Marele vizir i-a răspuns că nu va rupe pacea încheiată, iar dacă regele suedez doreşte poate să se bată cu ruşii, dar cu oamenii lui, nu cu cei ai otomanilor.

În principal, prevederile Tratatului de pace încheiat constau în: retocedarea teritoriilor cucerite de către ruşi, inclusiv a cetății Azov; distrugerea unei serie de cetăți de la hotarul Ucrainei, iar altele să fie trecute sub autoritate turcească; dreptul țarului de a-se întoarce în țară cu toată armata şi artileria; Rusia nu se va mai amesteca în problemele Poloniei; regele Suediei să ajungă în siguranță în țara lui, trecând nestingherit prin Polonia; țarul să predea ostatici pe fiul feldmareşalului Şerementev şi pe Şafirov.

7. Cauzele „neizbândei trecătoare" de la Stănileşti

Cauzele înfrângerii trupelor ruso-moldovene de la Stănileşti sunt numeroase şi de natură diversă. Soldații ruşi erau nerefăcuți, ca urmare a marşurilor lungi din nordul Rusiei pâna la Nistru şi, apoi, până la Prut. Entuziasmul ruşilor după bătălia de la Poltava, încrederea exagerată în forțele proprii au condus la pregătirea superficială a companiei militare. În acelaşi

[94] Ion Neculce,*"Letopiseţul Ţării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 405.
[95] Robert K. Massie, *Op. cit.* p.509.
[96] Robert K. Massie, *Op. cit. Ibidem.*
[97] Ion Focşeneanu, *Op. cit.*, p. 35.
[98] Ion Neculce,*"Letopiseţul Ţării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 397.
[99] Henri Troyat, *Op. cit.*, p.195.

timp, s-a făcut o evaluare necorespunzătoare a necesarului de forțe umane şi armament. Lipsa proviziilor şi a rezervelor necesare luptei pentru perioade mai îndelungate de timp, a impus procurarea acestora de la mari distanțe. Din punct de vedere tactic, sosirea cu mare întârziere a trupelor ruseşti în Moldova, nu a permis oprirea turcilor la Dunăre, fluviu ce reprezenta un obstacol natural greu de "forțat" cu mijloacele epocii.

Conform multor aprecieri, principala cauză a infrângerii de la Stănileşti o constituie "defecțiunea" alianței încheiate de țar în scopul alungării otomanilor din țările creştine, alianță din care mai făceau parte-alături de Moldova – Polonia, Valahia şi Serbia, fapt ce a condus la un raport de forțe disproporționat (3/1) în defavoarea Rusiei. La aceasta s-a adăugat şi folosirea unei strategii şi tactici de luptă neadecvate situației. Spre exemplu, generalii străini participanți la campanie au insistat ca, ab initio, trupele ruseşti, aşteptând adversarii, să ocupe poziții defensive pe malul stâng al Nistrului, fără a se mai deplasa la Prut.

În această situație, trupele ruseşti ar fi avut un răgaz, cam de o saptamână, pentru refacerea forțelor şi pregătirea luptei, iar cele turceşti ar fi fost nevoite să mărşăluiască o săptămînă în plus, ceea ce ar fi condus la mărirea stării de oboseală în rândul oastei. De asemenea, analiştii militari apreciază că armata Rusiei era împărțită şi lupta pe mai multe fronturi: la Marea Baltică, în Moldova şi între Bug şi Marea Caspică. Războiul pe mai multe fronturi a fost una din cauzele majore ale înfrângerii, deoarece "*în nădejdea voroavelor streini, a muntenilor, a leşilor, a sârbilor, a moldovenilor, au venit împăratul fără oaste, negrijit, să să bată cu veziriul."*[100]

Pregătirea luptei cu turcii s-a făcut în mod deficitar, în primul rând din partea lui Petru I, care nu s-a preocupat îndeajuns de asigurarea forțelor şi mijloacelor necesare desfăşurării unei astfel de confruntări, cum a fost lupta de la Stălineşti. „*Petru I se ocupa mai mult cu beția decât cu organizarea luptei cu turcii."*[101]

O mare greşală, a fost ezitarea lui Şerementev de a trimite cu, aproximativ, o lună mai înainte, forțele primcipale ale grupării pentru a opri armata otomană la Dunăre, de a nu-i permite traversarea fluviului. Ulterior, cucerind un important cap de pod la Isaccea, şi având şi sprijinul aliaților-inclusiv al lui Constantin Brâncoveanu-, ar fi putut dezvolta ofensiva pe direcția Edirne-Țarigrad, ceea ce, prin ocuparea capitalei Imperiului Otoman, ar fi realizat scopul strategic al războiului. „*O altă greşală a fost plecarea din Iaşi spre Bugeac, înainte de a fi strâns proviziile necesare*."[102]

O cauză principală este şi aceea că, aliații ruşilor-cu excepția Moldovei-, nu şi au îndeplinit obligațiile ce le-au revenit prin tratatele sau înțelegeri le încheiate cu Rusia. Astfel, în perioada premergătoare luptei, Petru cel Mare, miza pe o grupare de forțe de 100.000-120.000 de oameni. Nici Moldova nu s-a achitat, în totalitate, de obligațiile asumate, reuşind să pună la dispoziția lui Petru doar 8.000 de oameni, față de 10.000, cât era prevederea cuprinsă în Tratatul de la Luțk.

Neintervenția directă în conflict a puterncei armate a lui Constantin Brâncoveanu, al cărui efectiv era de 30.000 de oameni, care, având calități de bun strateg şi diplomat, a adoptat o atitudine de expectativă. Domnul muntean a aşteptat câteva zile pentru a vedea deznodământul luptei de la Stănileşti, şi numai în situația în care ruşii obțineau victoria, ar fi ordonat întrarea în luptă a armatei. După retragerea lui Petru I şi Dimitrie Cantemir din Moldova, sultanul planifica să transforme Țara Moldovei într-un "paşalâc."[29]

Condițiile meteorologice, în perioada luptei, au fost extrem de dificile, determinate de lucirea „*soarelui cu mare hierbințeală, cumu-i în luna iulie.*"[103] La temperaturile ridicate, se mai adăugau seceta deosebită, lipsa apei, alimentelor, vegetației şi furajelor. Extenuarea trupelor determinată de distanțele mari parcurse până în teatrul de operațiuni militare, a fost un alt

[100] Ion Neculce,*"Letopisețul Țării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 397.
[101] Robert K. Massie, *Op. cit.* p. 510.
[102] Constantin C. Giurescu, „*Istoria Românilor*", volumul III, Editura Bic All, Bucureşti 2007, p. 160.
[103] Ion Neculce, „*Letopisețul Țării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 380.

factor devalorizant pentru capacitatea de luptă. Lipsa apei a scăzut puternic capacitatea de luptă a trupelor.

Proviziile, care erau aduse trupelor, nu cuprindeau şi o cantitate nevesară de apă, apreciindu-se că apa se găsea cu uşurință peste tot. Situația era agravată şi prin aceea că soldații nu aveau asupra lor recipienți personali pentru apă, deoarece acest lucu nu era stipulat în reglementările interne. Totodată, în dotarea armatei nu erau mijloace de transport al apei, aşa cum aveau otomanii, sacalele.

Zona de nord a Europei, zonă în care armata rusă desfăşurase campanii de succes, nu impunea, datorită temperaturilor prietenoase, un consum mare de apă. Ion Neculce, referindu-se la această situație, a notat că „*Moscalii cei din bătaie trăge atunce mare greu de sete, că n-au obiceiu, ca turcii, să le care apă cu sacalele. Deci împăratul au poruncit la moldoveni să le care apă cu ploşce, cu fedeleşe, cu poloboace, cu ce or pute. Deci au pornit cu toții de le căra apă. Vărsa medurile şi vinurile de prin poloboace şi căra apă de duce la săldați."*[104]

O altă cauză a înfrângerii a fost şi calitatea armelor individuale de foc, deoarece*"... inicercile[30]. turcilor era mai lungi şi heră mai bune ți băte mai departe decât flintele moscalilor."*[105] Ca urmare a bătăii mai lungi a „ienicercilor", enicerii executau foc de la distanță, fiind în afară „bătăii" flintelor ruseşti. Dacă „bătaia" puştilor ruseşti ar fi fost „*ca a turcilor , n-ar fi putut ține inicerii, atâta de lungu, bătaia ... încât n-ar fi ținut turcii războiul."*[106]

8. Moldova „post belum" şi urmările Luptei de la Stănileşti

După retragerea armatei ruse, mulți moldoveni, refugiați în păduri, au continuat să lupte. Pentru a-i face pe aceştia să înceteze lupta, marele vizir a eliberat toți prizonierii luați de turci, care nu fuseseră duşi în afara teritoriului Moldovei. Populația, "a avut de îndurat greutăți insuportabile". După 10 iulie 1711, Moldova a „*fost jefuită, înjosită, chinuită, s-a ales cu satele arse şi casele pustiite. Numai în ținutul Hotin au fost arse 73 din 93 de sate.*"[107] Negocierile pentru încheierea păcii nu au permis ostaşilor ruşi să iasă din tabără. Situația devenise dramatică, deoarece *„..de cum era leşinată oastea, încă şi mai rău leşinase, fiind închişi atâtea zile. Că mai înainte de nu ave pită, ave carne, că le duceam ciredzi de vite multe, iar de cum s-au închis, au luat ciredzile turcii, şi nu ave nici carne, nici pită. Şi caii încă zămesiseră."*[108] Turcii erau la curent cu situația alimentară dezastruoasă a trupelor ruse. De aceea, au fost situații în care ostaşii turcii le aruncau pâine în tabăra rusească. De asemenea, este de reținut faptul că armata rusă s-a confuntat şi cu unele dezertări*: „Şi după ce s-au pornit obuzul, mulți moscali fugie la turci de foame."*[109] După campanie, țarul a concediat 14 generali şi peste 200 de ofițeri, considerați răspunzători de insuccesul campaniei. Cu toate acestea, înfrângerea de la Stănileşti nu este considerată a fi un dezastru pentru Rusia. Pierderile au fost într-un raport de cel puțin 1/5 în defavoarea otomanilor, respectiv, 3.000 de pierderi din partea armatei ruse, față de circa 16.000 de morți şi răniți, cât au avut trupele turceşti.

Esențialind rezultatele „*neîzbândei trecătoare*" de la Stănileşti, Ion Neculce a consemnat că „*Aşişdere şi turcii după ce i-au zăbovit cu pace pe moscali, să nu hie ținut pace, ar fi bătut pe moscali, precum şi ei, şi caii...voia lui Dumnedzeu au fost, de nici moscalilor nu le-au dat Dumnedzeu chiverniseală ca să biruiască pe turci. Aşişdere şi turcilor le-a dat Dumnedzeu mintea de nu s-au prăpădit moscalii de tot."*[110] Reuşind să se strecoare, în trăsura țarinei, printre liniile otomane, Dimitrie Cantemir, şi-a salvat viața. Apoi, şi-a luat familia de la

[104] Ion Neculce, „*Letopiseţul Ţării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 399.
[105] Ion Neculce, „*Letopiseţul Ţării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 400.
[106] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 401.
[107] N.A.Mohov, *Drujba kovalasi vekami*, Chişinău, 1980, p.188, citat de Victor Ţărvicum, *Op.cit.*
[108] Ion Neculce, *Op. cit.*, p. 398.
[109] Ion Neculce, *Op. cit. Ibidem.*
[110] Ion Neculce, *Op. cit.*, p. 399.

Iaşi şi, împreună mai mulţi dregători şi un detaşament numeros de ostaşi, între care şi hatmanul Ion Neculce, viitorul cronicar, porni spre Rusia pe calea pribegiei, însoţindu-l pe ţar. La puţin timp, el a fost urmat de circa 4 mii de moldoveni, din care aproape 400 erau boieri cu familiile lor, iar ceilalţi erau reprezentanţi ai diferitor categorii de slujbaşi**.**

Urmările pentru Moldova au fost deosebit de însemnate, deoarece: nu a fost înlăturată suzeranitatea otomană; ţara a fost prădată de turci şi de tătari; cariera politică a lui Dimitrie Cantemir a fost compromisă; un mare număr de localităţi au fost prădate şi incendiate; mii de oameni au fost luaţi în robie şi, ulterior, vânduţi la pieţele de sclavi din Istanbul; alte mii de locuitori ai Moldovei au fost nevoite să caute adăpost în ţările vecine. Urmarea cea mai severă-şi care a marcat timp de un secol istoria Moldovei, ca şi pe cea a Munteniei –, a fost aceea a instaurării domniilor fanariote. „*După trecerea la ruşi a lui Dimitrie Cantemir, în care turcii puseseră atâtea speranţe, la ruşi, sultanul hotărăşte să nu mai încredinţeze tronul Moldovei unui domn de ţară, ci să-l dea unui grec dintre cei legaţi, prin slujbă, familie şi interese, de împărăţie, spre a-l avea întotdeauna în mână. Persoana aleasă este Nicolae Mavrocordat. Acelaşi lucru se întâmplă şi în Muntenia, după înlăturarea lui Ştefan Cantacuzino...*"[111]. *Epoca fanariotă este o epocă de decădere, „o epocă tristă a istoriei noastre"*[112], în acest răstimp „*au fost 40 de domni în Muntenia şi 36 în Moldova.*"[113] După unele aprecieri, situaţia "post belum" este considerată unul din cele mai dezastroase evenimente din istoria Moldovei.

Note şi comentarii

[1] Poltava, oraş şi cetate în Ucraina, pe râul Vorşcia, afluent al Niprului. Numele oraşului este în mod tradiţional legat de aşezarea Ltava. Regiunea a aparţinut Marelui Ducat al Lituaniei în secolul al XIV-lea. Oraşul a trecut sub administraţia Poloniei în 1569. Poltava a fost garnizoana de bază a unuia dintre cele mai renumite regimente de cazaci. În 1667, oraşul a trecut sub stăpânirea Imperiului Rus.

În bătălia de la Poltava din 27 iunie/8 iulie stil nou 1709, ţarul Petru cel Mare, aflat în fruntea a 45.000 de soldaţi a înfrânt armata suedeză de 29.000 de oameni a regelui suedez Carol al XII-lea, care s-a refugiat, sub protecţia forţelor otomane, în cetatea Tighina (Bender).

[2] Şved, Suedia sau suedezul. În acest din urmă caz, este vorba de regele suedez Carol al XII-lea.

[3] Cambara sau cumbara, bombă; ghiulea; grenadă; obuz; mortieră.

[4] Carte, scrisoare, răvaş.

[5] Denumire istorică **Tighina** sau **Tighine,** târg şi cetate moldovenească de pe cursul inferior al Nistrului. Toponimul este o denumire foarte veche, preistorică, de origine geto-dacă sau proto-românească. Cetatea a fost cucerită, în anul 1538, de către turci; Poarta i-a dat numele de Bender, cuvânt de origine persană ce semnifică: „port", „oraş portuar", „oraş fluvial", „loc de acostare a navelor". Aici era sediul administrativ al raialei turceşti, în care erau cuprinse mai multe sate de pe ambele maluri ale Nistrului. Raia, era denumit ţinutul locuit de nemahomedani, ce înconjura o cetate ocupată de turci. Tighina este situată la 61 km mai la sud-est de Chişinău. Începând cu 1992, în urma conflictului din Transnistria, oraşul şi localităţile înconjurătoare se află sub controlul autoproclamatei Republici Moldoveneşti Nistrene.

[6] Edikule, „*Castelul cu Şapte Turnuri*" (în limba turcă *Yedikule Hisari*, în limba greacă *Heptapyrgion*), este o renumită cetate din Istanbul, construită de Mahomed al II-lea*,* în 1458, la puţin timp după cucerirea Constantinopolului, prin extinderea fortificaţiilor deja existente. La cele 4 turnuri ale Zidurilor Constantinopolului, ce formau „Poarta de Aur", sultanul a construit,

[111] Constantin C. Girescu, *Istoria Românilor*, volumul III, Editura Bic All, Bucureşti 2007, p.165.
[112] Constantin C. Giurescu, *Op.cit.* p.164.
[113] Constantin C. Giurescu, *Op. cit. Ibidem.*

în 1458, încă 3 turnuri mai masive. În cetate, sultanul păstra tezaurul şi arhiva. Tot aici erau reținuți dușmanii politici ai sultanului, inclusiv ambasadorii puterilor care luptau împotiva Turciei. Fortăreața Edikule a fost locul de execuție al unor opozanți(viziri trădători sau şefi de state vasale turcilor), aşa cum a fost cazul lui Constantin Brâncoveanu.

[7] Plean, pradă de război constând în bunuri şi oameni.

[8] Bugeac (denumire în limba ucraineană; în limba turcă **Bucak**), regiune de cîmpie a voevodatului Moldova, cuprinsă între Nistru, Marea Neagră, Dunăre şi Prut. Bugeacul este Basarabia istorică, azi situată la sud de Republica Moldova, între hotarul acestui stat, Dunăre şi Marea Neagră. În 1812, când Imperiul Rus a anexat partea de răsărit a Moldovei, dintre Prut şi Nistru, autoritățile imperiale au extins numele de Basarabia la tot teritoriul anexat, folosind pentru Basarabia istorică denumirea turcească de Bugeac. În 1940, regiunea a fost preluată de Ucraina în cadrul URSS, în urma Pactului Ribbentrop-Molotov.

[9] Capochihae sau **capichihai** era reprezentantul, solul, trimisul, ambasadorul domnului pe lângă Poarta Otomană.

[10] Steaguri erau denumite unitățile miltare, având fiecare câte 50-100 de soldați şi un steag.

[11] Luțk (în limba polonă: **Luck;** în limba bielarusă**: Luțak),** oraş care, în momentul semnării tratatului ce-i poartă numele, a aparținut Poloniei. Acum aparține Ucrainei, fiind situat în regiunea Volînia.

[12] Ahmed al III-lea, a trăit între 1673-1736; a fost sultan între anii 1703 - 1730.

[13] Menzil, poştă cu cai, destinață transportului demnitarilor şi curierilor speciali.

[14] Tui-steag turcesc alcătuit din două sau trei cozi de cal, lungi şi albe, atârnate pe o lance vopsită în roşu, cu semiluna în vârf; era un simbol al puterii celui care-l primea.

[15] Sangeac, diviziune administrativeă otomană de mărimea unui județ, care avea drapel propiu.

[16] Hăinie, trădare; **hain**, trădător.

[17] Cantacuzino Toma, fiul lui Matei Cantacuzino, care era agă. A fost la doilea logofăt, mare spătar în Muntenia. Trece de partea lui Petru cel Mare în timpul campaniei militare din 1711, apoi pleacă în Rusia.

[18] Azov, cetate situată pe malul stâng al Donului, la opt km de locul în care fluviul se varsă în Marea de Azov.

[19] Crîm, Hanatul Crimeii, peninsulă situată la nordul Mării Negre.

[20] Obuz sau **oboz**, tabără militară sau lagăr.

[**21] Calmîşi** sau **calmic**, popor aşezat în zona Mării Caspice.

[22] Donți erau numiți cazacii din regiunea Donului.

[23] Cazaci, termen de origine turcă, care desemnează o persoană liberă; în mod obişnuit, termenul desemnează populația situată le marginele de est şi de sud ale Rusiei şi ale Poloniei.

[24] Olat desemnează ținutul din jurul unei cetăți al cărui commandant are funcții administrative, fiscale şi judecătoreşti; uneori, desemnează o regiune.

[25] Voziei i-se mai spunea Oceacov, era o cetate turcească situată ân partea de nord a limanului Niprului. În limba turcă i-se mai spunea **Ozu.**

[26] Sindighiştri, tătari sau ghiauri, care erau gata să lupte de partea turcilor**.**

[27] Enicer, soldat din corpul de elită al vechii infanterii turceşti, recrutat la început dintre prizonierii de război, iar mai târziu dintre copiii turciți ai populațiilor creştine, aflate sub autoritatea Porții

[28] Imbrihor era intendent al grajdurilor sultanului, având şi misiunea de a mazili sau de a înscăuna un domnitor.

[29] Paşalâc, provincie a Imperiului Otoman sau țară subjugată de turci, un fel guber-nie turcească condusă de un paşă.

[30] ***Inicercă****-puşcă de enicer lungă şi prevăzută cu o baionetă.*

Bibliografie

**** *Istoria Militară a Poporului Român***,** volumul III, Editura Militară, Bucureşti, 1987.

FOCŞENEANU, Ion, *Tratatul de la Luțk şi campania țarului Petru I în Moldova (1711)*, în *Studii privind relațiile româno-ruse,* Bucureşti, Academia Republicii Populare Române. Institutul de studii româno-sovietic.

GIURESCU**,** C. Constantin**,** GIURESCU**,** C. Dinu, „*Istoria românilor dincele mai vechi timpuri până astăzi", ediția a doua, revăzută şi adăugită*, Editura Albatros.

GIURESCU, C. Constantin, *"Istoria Românilor"*, volumul III, Editura Bic All, Bucureşti 2007.

IORGA, Nicolae, *"Istoria Românilor"*, vol. VII, Reformatorii, Editura enciclopedică, Bucureşti, 2002.

MASSIE,Robert *"Petru cel Mare, viața şi lumea lui"*, Editura All, 2015.

MAHOV, N.A. "*Drujba kovalosi vekami",* Chişinău, 1980.

TROYAT, Henry *"Petru cel Mare"*, Editura Corint, Bucureşti, 2014.

TERTECEL, Adrian *"Anexele jurnalului lui Ahmed Bin mahmud privind campania de la Prut (1711)* ", în Studii şi materiale de istorie medie, XII, 1994".

ȚVIRCUM,Victor, *„File din istoria campaniei de la Prut din anul 1711,* www.cogito.ucdc.ro.../file *_din_istoria_campaniei_de_la_Prut_din_1711_victor_tvircum*".

RELATAREA UNEI MĂRTURII A LUPTEI DE LA STĂNILEȘTI

Constantin Barbu [1]

Constantin54barbu@yahoo.com

Abstract: *Înainte de angaja lupta împotriva turcilor, alături de țarul ortodox Petru I, Cantemir a încheiat celebra diplomă de la Luțk, unde s-a asigurat în cele 17 puncte de domnie ereditară, iar în caz de eşec de despăgubiri, titluri şi destin excepționale pe pământul Rusiei.*

Cuvinte cheie: *luptă, diploma, diplomație, bătălie, hoardă, creştini.*

Întâi de toate trebuie spus că Dimitrie Cantemir era un mare istoric, cunoscând, în chip excepțional, secole şi imperii. Cine cunoaşte biblioteca lui Antioh Cantemir poate să depună mărturie că n-a existat țară importantă pe pământ pe care să n-o fi cunoscut fiul şi, evident, tatăl. Numai bibliografia la *Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor* cuprinde cele mai importante cărți de istorie scrise pentru secolele I-XIII. Cantemir citează peste 150 de capodopere ale istoriei.

Istoria Imperiului Otoman o cunoştea şi teoretic, şi practic. Practic prin faptul că vieţuise peste 20 de ani la Constantinopol. Strategic, observase, la Zenta, în 1697, înfrângerea zdrobitoare pe care o oferise Eugeniu de Savoia turcilor. Înainte de înfrângerea de la Zenta, turcii mai fuseseră învinşi: în 1683, la Viena; în 1687, la Budapesta; în 1689, la Vidin. Cantemir meditase asupra acestor înfrângeri, şi acestea i-au dat revelația că imperiul turcesc este într-o descreştere ireversibilă.

Istoria Rusiei o cunoaştea foarte bine şi a înțeles foarte exact semnificația victoriei lui Petru cel Mare împotriva lui Carol al XII-lea, înfăptuită la Poltava.

Trebuie spus că Dimitrie Cantemir era nu numai un mare istoric, ci şi un subtil diplomat. Era aproape neîntrecut în cabale şi subterane lumeşti. Nici banii, nici influența, nici intrigile rudei sale Constantin Brâncoveanu nu l-au doborât.

În ceea ce priveşte lupta de la Stănileşti, Voltaire a înțeles perfect. Nu inteligența învinge, ci numărul copleşitor al duşmanilor. Şi nu numai atât. Feldmareşalul Şeremetiev avea fiul prizonier la Istanbul. De cealaltă parte, în oastea turcilor, Baltagii Paşa ştia că sultanul Ahmed al III-lea a făcut din nevasta lui o înflăcărată "ibovnică", aşa cum scrie Cantemir însuşi.

Înainte de angaja lupta împotriva turcilor, alături de țarul ortodox Petru I, Cantemir a încheiat celebra diplomă de la Luțk, prin care s-a asigurat, în cele 17 puncte, de domnie ereditară, iar în caz de eşec de despăgubiri, titluri şi destin excepționale pe pământul Rusiei. Înainte de bătălia de la Stănileşti, Petru cel Mare a lansat manifestul său către locuitorii Moldovei şi ai Țării Româneşti intitulat: *"Manifestul lui Petru Întâi către Moldova, Țara Românească şi către toate popoarele creştine, conținând chemarea la luptă comună împotriva Turciei şi începerea acțiunilor militare"*. Dimitrie Cantemir a lansat şi el proclamația sa către

[1] Filosof, cercetător la Institutul de Studii Cantemiriene Bucureşti, membru în Consiliul Director al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

moldoveni, proclamație care transpare din scrisoarea lui Cantemir către Şeremetiev: *"Am trimis ordine în toate părțile principatului meu, împreună cu manifestele dumneavoastră şi am poruncit să se adune şi să se înarmeze tot poporul şi să vie sub conducerea armatei monarhului până în ziua de 15 a acestei luni, şi cine nu va veni din boieri , se vor lua moşiile, iar poporul va fi dat judecății, nu numai celei lumeşti, ci şi blestemului împărătesc".*

În cele ce urmează, prezentăm o mărturie a unui participant la lupta de la Stănileşti. Numele lui este Tarangul, şi documentul a fost publicat de un strănepot al său, Marin Tarangul, un eseist strălucit care a murit la Paris, ca şi Antioh Cantemir. Iată povestea de la 1711 a moldoveanului de origine tătărească pe numele său Tarangul:

"Mă chiamă Ioan Arsenoiu, fiul lui Vasilie Arsenoiu din Balta şi al Mariei Gavriliță din Boian. In acte sunt trecut cu numele Ivan Vasilievici Arsinov. M-am născut la Iaşi, în 8 Septembrie 1682. Mama a murit la naşterea mea. Familia Arsenoiu era originară din Moghilău. Acolo tatăl meu atrăsese asupra sa atenția domnitorului Moldovei Gheorghe Duca când acesta deveni în 1681 şi hatman al Ucrainei. Adus la Iaşi, tatăl meu cunoscu mulți curteni. El băgă de seamă că cei ce aveau trecere la domnitor nu erau boierii. Gheorghe Duca avea ca oameni de încredere mai ales tătari la origine, aparținând micii nobilimi. Cel mai important dintre ei era Constantin Cantemir care îi făcu tatei cunoştință cu un alt coborâtor din Hoarda de Aur pe nume Alecsa Tarangul. Acesta trecea drept un zelos admirator al mitropolitului Dosofteiu.

Tatăl meu nu ştia carte însă avea o ținere de minte uimitoare. Când m'am făcut mare, el mi-a istorisit întâmplări din tinerețea sa. Nu odată mi-a vorbit de prietenia pe care o legase cu Alecsa Tarangul în tabăra turcească din fața Vienei în vara anului 1683. La asediul de acolo Alecsa avea sub comanda sa trupa de poduri în oştirea Moldovei. Domnitorul Gheorghe Duca lua parte cu două mii de moldoveni, alături de domnitorul Valahiei, ce avea patru mii de valahi, la războiul dus de marele vizir Kara Mustafa împotriva împăratului Germaniei. Atât Moldovenii cât şi Valahii fuseseră siliți să lupte de partea Turcilor. În inimile lor ei țineau, însă, cu Creştinii. Domnitorii Moldovei şi Valahiei aşişderea.Tata îşi amintea cum Alecsa Tarangul fu trimis să treacă neobservat şanțurile în cetate şi luând cu sine o ploscă cu vin s'o ofere acolo trecătorilor spre a fi dus în fața comandantului Vienei cu vestea că este mare lipsă de nutreț pentru cai în tabăra turcească. Altădată, când fusese distrus de artileria germană podul ce lega o insulă mare a Dunării, Kara Mustafa ceru domnitorilor români să-l repare. După ce Moldovenii cu Valahii au lucrat o noapte întreagă la refacerea lui, de îndată ce tunurile germane au tras în zori primele salve, Alecsa Tarangul a anunțat încetarea lucrului lăsând podul neterminat. Era la mijloc o înțelegere între Gheorghe Duca şi ambasadorul german de la Constantinopole aflat în tabără, fiind adus cu dânsul de marele vizir. Când regele Poloniei sosi cu armata sa în ajutorul împresuraților şi Turcii pierdură lupta pe un deal, Kara Mustafa dădu ordinul de retragere. Terminându-se astfel campania, Moldovenii şi Valahii în frunte cu domnitorii lor luară drumul spre casă. în tot acest drum tata şi Alecsa Tarangul erau nedespărțiți. întors în Moldova, Gheorghe Duca fu prins de Poloni şi omorât la Liov. Tata cu oamenii săi s'a întors în Ucraina. După doui ani a venit la Boian să mă ia de la bunici. Moşia Bereşti a familiei Tarangul fiind în apropiere el trecu pe acolo şi se văzu pentru ultima oară cu prietenul său Alecsa.

Bunica mea dinspre tată era născută Apostol. Un văr al tatei, colonelul Pavel Apostol, avea un fiu Daniel căruia i-am fost încredințat ca flăcău să-mi fac instruirea ostăşească în tabăra Cazacilor zaporojeni dela Pragurile Niprului. Datorită lui am fost luat în seamă acolo de hatmanul Ivan Stepanovici Mazeppa care mă trimise cu încuviințarea tatei țarului Petru la Moscova pentru a urma Şcoala de Ofițeri. Profesorilor nu le eram binevenit. În schimb m'au primit călduros colegii, toți fii de nobili. La lecțiile de istorie ne era înfățişat începutul veacului drept răscruce pentru viitorul Rusiei. Ni se arăta importanța accesului obținut la Marea Neagră şi la Marea Baltică. Cel dintâi, prin pacea din iunie 1700 cu Turcia, care recunoştea cucerirea Azovului. Cel de al doulea, prin cucerirea în Noiembrie 1700 a teritoriului Ingermanland dela Suedeji, în ciuda înfrângerii suferite de Ruşi la Narva. Ştiam că pe tata îl interesau toate

faptele de arme ale epocei şi aşteptam cu nerăbdare vacanța pentru a veni acasă. N-am căpătat însă nici o vacanță fiind război. La terminarea şcolii ca proaspăt stegar am fost repartizat la fortăreața Taganrog construită de curând pe malul Mării de Azov. Şi, astfel, am fost nevoit să amân convorbirea cu tata. N'am apucat să ajung acasă decât la înmormântarea sa, într'o scurtă permisie. Căci a trebuit să mă întorc la unitatea mea care fu trimisă ca întărire generalului Baier în bătălia de lângă Lesno dintre Ruşi şi Suedeji. Botezul focului l-am primit în dimineața zilei de 28 septembire 1708. Suedejii retrăgându-se, au dat foc căruțelor lor. Cu escadronul meu am sosit la timp pentru a împiedeca arderea întregului şir şi astfel am salvat câteva sute de căruțe. Pentru această faptă m'au felicitat cnejii Mencicov şi Golițân. Ei i-au vorbit de mine țarului Petru care şi-a adus aminte că-i fusesem trimis de hatmanul Mazeppa. Cum acesta lupta acum de partea Suedejilor, țarul era bănuitor față de ofițerii proveniți din Ucraina şi folosi prilejul ca să mă iscodească. Astfel avui cinstea să fiu chemat în cortul imperial pentru decorare şi înălțare la gradul de locotenent. Mare fu uimirea țarului când află din gura mea că nu sunt Ucrainean, ci Moldovean. Venind vorba de limba maternă, Petru I ştia de la cancelarul său Corbea ca Moldovenii şi Valahii vorbesc aceeaş limbă. Întâmplarea aceasta îl făcu să se gândească la mine nouă luni mai târziu. Era în 28 Iunie 1709 la Poltava, după victorie. Eu luptasem acolo sub comanda contelui Golovin. După ce stătuse la masă cu generalii suedeji făcuți prizonieri, Petru I le restitui săbiile. Totodată, dădu ordin ca să fie omorâți toți Cazacii lui Mazeppa căzuți în mâna Ruşilor. Mai rămăseseră prizonieri o mie de Valahi care luptaseră alături de Suedeji. Înainte de a hotărî soarta acestora, țarul dori să pună câteva întrebări comandantului lor. Pe translatorul oficial Corbea, nu îl luase cu dânsul fiind bolnav, îşi aminti atunci de mine. Făcui astfel întăia oară pe tălmaciul la interogarea lui Alecsandru Colțea. A doua oară am fost folosit ca tălmaci la nişte tratative pe care țarul le tăinuia față de Corbea, ştiindu-l om al lui Brâncovanul. L-am însoțit de acea dată pe Simeon Vladislavovici Sava Ragusanski la Luțc, unde ne-am întâlnit cu trimişii Moldovei, în ziua de 2 Aprilie 1711. A treia oară a fost la Iaşi, în 1 Iulie 1711, când i-am mijlocit țarului convorbirea cu Toma Cantacuzino. Am devenit, astfel, părtaş al gândirii țarului. De fiecare dată am fost iscodit de curioşi dornici să afle ce s'a discutat. Le-am răspuns că sunt ostaş şi ştiu să tac atâta timp cât port uniforma.

Încă în timpul călătoriei spre Luțc de la Iaroslav, unde se afla țarul, Simeon Vladislavovici mi-a vorbit de secretul, care trebuie păstrat deoarece Moldova şi Valahia erau sub oblăduirea sultanului. Ahmed III declarase, în Decembrie 1710, război Rusiei, datorită uneltirilor regelui suedez Carol XII care se găsea la Varnița lângă Tighina. Scopul urmărit de Petru I era să câştige de partea sa pe domnitorii Valahiei şi Moldovei. Ca împreună să-i bată pe Turci şi țarul să se încoroneze la Constantinopole, căci în Rusia nu fusese încoronat. David Corbea îi fusese trimis cu ani în urmă de Brâncovanul. Corbea nu i-a ascuns țarului marea duşmănie dintre Brâncovanul şi Cantemir, unul căutând să-l ponegrească pe celălalt la sultan. De aceea, Brâncovanul nu trebuia să afle despre întâlnirea de la Luțc cu trimişii Moldovei. Luca şi Pricopie era numele lor. Ei au venit cu textul gata întocmit de Cantemir în ruseşte. Simeon Vladislavovici avea dezlegare să accepte condițiile lui Cantemir dacă nu se deosebeau de cele stabilite între Cantemir şi ambasadorul Rusiei la Constantinopole, Petru Andreievici Tolstoi. Cum n'au fost deosebiri, s'a discutat puțin, şi eu am avut treabă uşoară. Tratatul a fost iscălit de împuternicitul Moldovei şi împuternicitul Rusiei în ziua de 2 Aprilie 1711. Dela Luțc ne-am întors la Iaroslav, şi Simeon Vladislavovici i-a predat țarului tratatul încheiat. Cu acea ocazie fui avansat căpitan şi primii ordinul de a mă înfățişa feldmareşalului conte Boris Petrovici Şeremetiev, care se afla pe malul stâng al Nistrului la Moghilău, locul de obârşie al Arsenoilor. Odată cu prezentarea, am predat hârtii importante ce mi-au fost încredințate la Iaroslav şi am obținut permisia să mă reped până la Boian la mormântul bunicilor mei dinspre mamă cari mă crescuseră cât am fost mic. Cum dela Boian la Bereşti era cale scurtă, şi cum aveam un cal bun, m'am dus să-i cunosc pe urmaşii lui Alecsa Tarangul. Am găsit, la Bereşti, pe bătrâna Anca, văduva lui Alecsa, născută Arbore, pe fiul ei Dimitrie, de vr'o 40 de ani, şi pe sora acestuia Ileana, de vârsta mea. Fui primit cu căldură,

deşi ei mă vedeau pentru întâia oară. Dimitrie se pregătea să plece la oaste. Pe Ileana am îndrăgit-o din clipa în care ne-am cunoscut. Acum, când scriu acestea, dânsa este soția mea. Înapoiat la Moghilău, am luat parte la organizarea campaniei într'un regiment de dragoni din brigada Kropotov. Cu ocazia unei misiuni la Balta m'am închinat la mormântul tatei şi am încredințat unor oameni de încredere moştenirea lăsată de dânsul. În 25 Mai 1711, brigada noastră primi ordin să se deplaseze la Iaşi, alături de regimentul moldovenesc din armata rusă, comandat de colonelul Tigheciu. Cu 29 de ani în urmă, la Iaşi, m'a adus pe lume mama în ziua Naşterii Maicii Domnului, când a şi murit. M-a cuprins emoția căci ne îndreptam spre oraşul meu natal. În 30 Maiu am ajuns pe Prut la Zagarance unde ne-a ieşit în întâmpinare domnitorul Moldovei Dimitrie Cantemir. El ne-a condus dealungul malului stâng al Jijiei până la revărsarea ei şi ne'a arătat locul unde să aşezăm tabăra; lângă un pod peste Bahlui, în dreptul satului ţuţora, Domnitorul Moldovei s-a întors la Iaşi luându-mă cu dânsul în fruntea a două escadroane de dragoni. Era o excelare făcută mie de domnitor când a aflat că sunt născut în Iaşi. Furăm găzduiți la Cetățuie unde ne-a primit Doamna Moldovei, Casandra. Nu m'am codit să-i spun că tatăl meu a fost sub zidurile Vienei alături de tatăl ei, domnitorul de atunci al Valahiei. Tot timpul şederii la Cetățuie eram oaspe la masa domnească. La una din mese am făcut cunoştință cu hatmanul Niculce. Pe acesta îl preocupa organizarea în grabă a oştirii Moldovei. La rugămintea mea, hatmanul îmi înlesni să dau de urma lui Dimitrie Tarangul. Ne-am întâlnit la Iaşi de mai multe ori şi, cu toată deosebirea de vârstă dintre dânsul şi mine, am întărit prietenia care îi apropiase, cu ani în urmă, pe tații noştri. Stăteam de vorbă ore în şir. Ca să nu uit, făceam însemnări după relatările sale. Însemnările le-am purtat cu mine băgate în şea.

Am notat, astfel, că tatăl lui se ținea foarte mândru şi, de câte ori vr'un boier se lega de originea familiei Tarangul, el îi replica că neamul său era pământean înainte de venirea lui Dragoş, când Moldova se chema Cumania Neagră.

Când a venit la domnie, Constantin Cantemir l-a adus la curte pe Dimitrie care avea atunci 16 ani. Dimitrie Tarangul învață la Iaşi meseria armelor sub îndrumarea spătarului Ilie Tifescul, iar ştiința de carte sub îndrumarea mitropolitului Dosofteiu. Mânuirea armelor a deprins-o repede dar, pe lângă carte, Dimitrie căuta să afle dela mitropolit amănunte despre locuitorii Moldovei dinainte de venirea lui Dragoş. Din acele amănunte îşi reamintea acuma doar că erau mult mai înaintați decât Apusenii în ducerea luptei şi cunoşteau praful de puşcă pe care îl foloseau la săgeți pentru incendierea de la mare depărtare a cetăților de cucerit. Despre tatăl lui Dimitrie, mitropolitul susținea că postelnicul Alecsandru îşi spunea Alecsa în memoria unui strămoş cu acest nume, decapitat de Ştefan cel Mare pentru că făcuse parte din cei ce erau împotriva unui războiu cu Radul al Valahiei. Odată când Dimitrie l-a însoțit pe mitropolit la tipografie, află că întreaga instalație a fost trimisă ca dar de patriarhul Moscovei din timpul țarului Alecsei Mihailovici. Apoi, Dimitrie mi-a mărturisit că se îndrăgostise la Iaşi, ca adolescent, de o copilă dar întâmplările, pe care le redau mai încolo, l-au determinat să plece urgent din Iaşi. Când s-a reîntors după doui ani ca să o ceară de soție, dânsa nu mai era în viață. N'a putut-o uita multă vreme, iar pe urmă n'a găsit alta pe placul său, aşa că a rămas neînsurat.

Întâmplările amintite sunt următoarele: Sobieski regele Poloniei întorcându-se din Bugiac cu oastea înfrântă de Tătari, a dat foc oraşului şi l-a luat în robie pe mitropolitul Dosofteiu. Constantin Cantemir trimise îndată mai multe detaşamente ca să-i hărțuiască pe Poloni. Dimitrie însoți unul din detaşamente o bucată de drum, apoi călări în goană la Bereşti. Când a aflat tatăl său cele întâmplate, şi-a adunat oamenii şi a pornit să-l elibereze pe mitropolit. Lângă oraşul Siret au reuşit să taie calea convoiului şi să risipească ostaşii poloni. Convoiul rămăsese în urmă din cauză că transporta racla cu moaştele sfântului Ioan Novi furate de la Iaşi. Dar bucuria eliberării a fost de scurtă durată. Numai după câteva ore Polonii, regrupați, au atacat la rândul lor. În ciuda rezistenței lor dârze, oamenii din împrejurimile Bereştilor au fost până la urmă copleşiți de superioritatea ca număr a Polonilor, şi au părăsit locul înfrânți. Ataşamentul lui Alecsa față de persoana mitropolitului a mers până la supremul

sacrificiu. El căzu în luptă. Iar convoiul cu Dosofteiu şi-a continuat drumul spre Polonia. Trupul lui Alecsa fu dus la Siret şi înmormântat în cimitirul bisericii Muşatei. Dimitrie a rămas singurul bărbat în familie. împlinise abia 17 ani, iar sora sa avea numai 3 ani. Acum, la Iaşi, când mi-a istorisit acestea, Dimitrie Tarangul era sub ordinele logofătului Darie Donici, în regimentul de cavalerie constituit din mazili şi răzeşi veniţi cu caii lor.

Între timp cei de la Cetăţuie s'au mutat la curtea din Iaşi. Cele două escadroane de dragoni aveau să se întoarcă în tabără. L-am escortat pe domnitor până la Tzuţora unde sosise, cu 20 mii ostaşi şi 50 tunuri, feldmareşalul Şeremetiev venind dela Nistru. Cu acea ocazie l-am reîntâlnit pe Simeon Vladislavovici Sava de la care am aflat că şi ţarul trecuse în Moldova. În 24 Iunie Petru I sosi la Iaşi şi Dimitrie Cantemir cu feldmareşalul Şeremetiev s'au grăbit într'acolo luându-mă pe mine cu dânşii. Ţarul i-a spus lui Cantemir că este exact aşa cum îi fusese descris lui de ambasadorul Tolstoi. Petru I era încrezător în victorie, arăta interes pentru clădirile istorice din Iaşi, se ţinea de petreceri şi-l simpatiza făţiş pe Cantemir. Datorită acestei simpatii, ţarul evita să se servească de translatorul oficial şi apela la mine de câte ori avea de a face cu oameni din preajma lui Brâncoveanul. În ziua întâi din Iulie fui chemat să fac pe tălmaciul la întrevederea ţarului cu Toma Cantacuzino, fugit de la Brâncovanul. Ca urmare la convorbirea dintre ei, Toma căpătă misiunea de a cuceri cetatea turcească Brăila în fruntea cavaleriei de curte a Valahiei ce o adusese cu dânsul. Misiunea trebuia îndeplinită imediat împreună cu unităţi ruseşti de sub comanda generalului Roenne. Ordinul scris de mâna ţarului l-am dus feldmareşalului Şeremetiev. Câteva zile mai târziu, iscoadele moldoveneşti au adus ştirea că Turcii trec Dunărea pe un pod de la Obluciţa la cetăţuia Cartal. A fost convocat numaidecât un consiliu de război la care au participat Petru I şi Dimitrie Cantemir. Ce s'a hotărât acolo reieşea din ordinele comunicate unităţilor. Nu se mai aşteaptă întăririle ce trebuiau să vie din Polonia, nici oştirea Brâncovanului, ci se porneşte pe malul drept al Prutului la Fălciu în întâmpinarea armatei turceşti. Eu cu dragonii mei, am trecut sub comanda generalului Ianus. Din cauza lipsei de iarbă, datorită unei invazii de lăcuste, n'am coborât până în Fălciu ci ne-am oprit cu două verste mai sus de gura Săratei, pe malul acestălalt al Prutului, unde se găsea păşune pentru cai. în 6 Iulie, la amiază, ne-au zărit Turcii, care urcau pe malul stâng al Prutului. Ei şi-au oprit înaintarea şi au început să construiască patru poduri pentru a trece dincoace de râu. Avantgarda din care făceam parte număra cam cinci mii de cavalerişti. Generalul nostru a apreciat că armata turcească trecea de douăzecii mii şi a ordonat retragerea la adăpostul întunericului spre a ne uni cu grosul armatei ruseşti, a cărei ariergardă, cu o zi mai devreme, nu trecuse încă de Râşeşti. În timp ce ne retrăgeam, s'a făcut ziuă, Duminică 7 Iulie 1711 şi, cum Turcii ne ajunseră din urmă, am fost atacaţi de avantgarda lor comandată de paşa Vali. Generalul nostru pornise noaptea către Cartierul General spre a raporta cele văzute. Orice trupă în retragere are moralul scăzut. Pe deasupra, la noi lipsea comandantul. Partea din urmă a corpului nostru a întors caii şi a primit lupta, făcând cu greu faţă primei izbituri cu cavaleria duşmană în care au pierit mulţi de ambele părţi. Când iureşul Turcilor s'a mai încetinit, n'am aşteptat un alt iureş, ci am pornit la contraatac, singura posibilitate de a ne apăra. Am pătruns adânc în centrul călăreţilor duşmani care dădură dosul. Pe flancuri, însă, Turcii rezistau şi ne-am pomenit deodată cu ei în spatele nostru. Aproape două mii furăm încercuiţi. Restul de trei mii reuşiră să facă legătura cu cavaleria Moldovei şi cu armata rusească care numărau împreună peste douăzeci mii de ostaşi. Situaţia noastră, a celor încercuiţi, era desperată. Atunci porni în ajutorul nostru cavaleria mazililor şi răzeşilor moldoveni. Atacul ei a străpuns frontal încercuirea şi când dădură de noi s'au desfăcut în două, rostogolindu-se pe ambele noastre flancuri împotriva Turcilor pe care îi loveam acum împreună. O bună parte dintre ei s'a pus pe fugă. Atunci, pentru a opri panica ce îi cuprinsese, însuş paşa Vali s-a avântat înainte în fruntea gărzii sale. Lupta se dădea de pe cai corp la corp numai cu săbiile. În toiul încleştării l-am văzut pe Dimitrie Tarangul apropiindu-se de paşă, croindu-şi drum printre călăreţii din gardă, şi paşa cu Dimitrie se prăbuşiră în învălmăşeală. Moldovenii reuşiră să schimbe soarta noastră cu mult curaj, însă cu pierderi foarte mari. Printre cei căzuţi era şi Dimitrie Tarangul. Pe morţi i-am

lăsat pe câmpul de luptă, luând cu noi numai răniții ce puteau fi transportați pe caii rămaşi fără stăpân. Noi cei dispresurați şi ce mai rămăsese din cavaleria Moldovei, cu oamenii lui Dimitrie strânşi în jurul meu, ne-am unit cu vârful marei armate ruseşti care înainta, în timp ce avantgarda turcească, cu paşa Vali rănit, s'a retras făcând loc grosului armatei comandată de marele vizir Mehmet Baltagi.

S-a ciocnit atunci grosul celor două armate desfăşurate pe un front larg şi o mare bătălie începu. Inițiativa a fost a noastră. Am pătruns adânc în dispozitivul turcesc. Dar această înaintare a fost oprită treptat de Turci şi încercam acum cu îndârjire să-i ținem pe loc. Pentru luptă noi am adoptat patrulaterul format dintr'un şir de capre din lemn încrucişate cu sârmă, un şir de tunuri şi patru şire de pedestraşi. În mijloc se aflau căruțele cu muniție şi cu alimente. Turcii ne atacau fără încetare. Erau mult mai numeroşi decât îi apreciase generalul Ianus. Pierderile lor erau mari căci ne apăram organizat. Ei primeau însă mereu întăriri proaspete, în timp ce puterile luptătorilor noştri se sleiau din oră în oră. O împrospătare ne putea veni numai de la ariergardă, dar aceasta nu se zărea. în cele din urmă țarul ordonă retragerea şi abandonarea unei mari părți din căruțe. Executarea ordinului s-a făcut cu mare încetineală căci nu reuşeam să ne desprindem de inamic şi, tot luptând, am dat pas cu pas înapoi către miazănoapte ținându-ne de malul drept al Prutului. Turcii ne-au hărțuit până la căderea întunericului. Retragerea noastră a continuat toată noaptea. A doua zi, 8 Iulie, dimineața am dat de ariergarda noastră, comandată de generalul Repnin, în dreptul satului Stănileşti. Acolo, într'o imensă meandră a Prutului, având spre răsărit un deal şi spre apus o mlaştină, ariergarda construise o poziție fortificată. Aceasta avea cinci laturi, formate din bârne groase împrejmuite pe dinafară de un şanț adânc, aşezate în unghiuri ca la bastioanele de cetate. Fortificația urma să o apărăm cu artilerie şi cu pedestraşi formați din infanteria şi cavaleria noastră descălecată. în interior era o a doua linie de apărare cu trei laturi, iar în centrul acesteia au fost grupate restul căruțelor, caii, muniția şi cortul țarului. Văzând fortificația noastră, Turcii s'au oprit la distanța de bătaie a tunurilor şi s'au fortificat la rândul lor pe un mare semicerc cu flancul drept pe Prut şi cu cel stâng pe mlaştină, având centrul în fortificația noastră. Ei au săpat un şanț adânc şi lat pe toată lungimea semicercului şi au adunat în fața şanțului, din pământul săpat, o ridicătură înaltă, un val întrerupt din loc în loc. Lucrarea lor a durat toată ziua. Un atac al ariergărzii noastre neintrată în foc, i-ar fi putut împiedeca pe Turci să se fortifice în voie. Însă țarul a interzis deocamdată orice acțiune care ar provoca o nouă ofensivă a Turcilor considerând că trebuie profitat de acest răgaz pentru a ne odihni. Meandra Prutului care înconjura pe trei sferturi fortificația noastră, era o foarte bună apărare naturală şi ne asigura apa de băut şi de adăpat. Pentru a se împiedeca împrăştieri de soldați nedorite, a fost interzisă cu străşnicie scăldarea în Prut şi trecerea pe malul stâng al meandrei. În felul acesta dealul de pe malul răsăritean al Prutului din dreptul meandrei a rămas neocupat de noi. Inamicul a profitat de această eroare a comandamentului nostru şi a instalat acolo un detaşament de Suedeji şi Poloni cu câteva tunuri. Ostilitățile au reînceput în noaptea din 8 spre 9 Iulie printr'un duel între ambele artilerii. Superioritatea ca număr a tunurilor inamice față de artileria noastră era evidentă, însă tirul nostru era mai precis. Cum s'a crăpat de ziuă, a urmat atacul armatei turceşti care a durat câteva ore şi a fost respins cu mari pierderi pentru atacanți. În urmărirea acestora, ieşind din fortificație, a pornit contraatacul nostru cu grenade, în frunte cu generalul Weidemann. Acesta căzu în primele rânduri. Pe mine m'au lovit schije la ambele glezne. Cavalerişti moldoveni pe jos m'au scos pe brațe din luptă. Oficerii răniți erau aduşi în centrul fortificației, luați în primire de sanitari şi îngrijiți de medicul țarului. Petru I a venit să ne îmbărbăteze dar i s'a făcut rău. Contraatacul nostru nu izbutise să treacă de şanțul dinaintea poziției inamice. Artileria noastră făcea față tirului neîntrerupt ce venea de acolo, anihilându-l. Totodată ea răspundea focului celor câteva tunuri de peste Prut, dinspre răsărit, a detaşamentului de Suedeji şi Poloni. În acelaş timp, ea trăgea spre miazănoapte în cavaleria tătară care înaintase pe malul stâng, printre coline cu tufăriş, fără a fi văzută şi trecuse acum Prutul, închizându-ne calea de retragere. Muniția noastră se împuțina mereu şi nu mai ajungea decât pentru o rezistență pe poziție de cel mult cinci zile.

Noaptea s'a ținut sfat în cortul țarului. În dimineața zilei de Miercuri, 10 Iulie, o solie cu steagul alb părăsi fortificația noastră şi porni spre cea turcească, ducând o scrisoare din partea feldmareşalului Şeremetiev prin care acesta cerea pace. Solia împuternicită să semneze pacea era compusă din ministrul Şafirov şi generalul-maior conte Mihail Şeremetiev, fiul feldmareşalului. Am aşteptat pe poziție trei zile până când s'a încheiat pacea. În aceste trei zile am fost batjocura învingătorilor. Din toate părțile se apropiau de intrarea în fortificația noastră Turci călări, rânjind şi făcând tot felul de gesturi murdare la adresa noastră. Soarele ardea cumplit. Oficerii răniți furăm transportați mai aproape de apă în incinta fortificației, sub nişte umbrare din crengi. Şi acolo, pe malul opus, se strânseseră Suedeji şi Poloni care ne strigau pe ruseşte salutări învingătorului de la Poltava din partea regelui Suediei, sau că a sosit timpul ca să ia sfărşit ocuparea Poloniei de către Muscali. Țarul stătea tot timpul în cort. Era deprimat şi analiza cu generalii erorile făcute. Cea mai mare, recunoscută acum de toți, era că nu s'a aşteptat până să vie întăririle din Polonia şi oştirea Brâncovanului. Pacea fu semnată la Huşi. Turcilor li s-a spus că feldmareşalul Şeremetiev este comandantul suprem şi că Petru I se găseşte, la Iaşi, împreună cu Cantemir. În realitate acesta din urmă însoțit de hatmanul Niculce, profitând de răgazul când Turcii îşi făceau fortificația, au călărit spre Iaşi iar țarul împărtăşea soarta noastră alături de amanta sa Ecaterina Skavronski pe care o lua cu dânsul peste tot. Imediat după întoarcerea de la Huşi a ministrului Şafirov şi a fiului feldmareşalului, s'a aflat că una din condițiile păcii era renunțarea Rusiei la ieşirea spre Marea Neagră. Mi-am amintit atunci de stagiul meu ca stegar la Taganrog. Nu era însă timp pentru amintiri căci s'a dat ordin să ieşim cu toții din fortificație şi să ne încolonăm. Marele vizir Mehmet Baltagi permise armatei înfrânte să se retragă fără a depune armele, fiind escortată în drumul ei până la Nistru de Turci sub comanda paşei Mehmet Cerchez. Având gleznele rănite, eu nu puteam încăleca. M'au luat cu ei, într'o căruță, oamenii lui Dimitrie Tarangul. Convoiul nostru porni încet pe malul drept al Prutului către miazănoapte până la Ştefăneşti unde am trecut Prutul îndreptându-ne spre Moghilău. Când am ajuns la Nistru, paşa Mehmet Cerchez veni să-şi ia rămas bun de la feldmareşalul Şeremetiev. Deoarece țarul nu voia ca Turcii să ştie de prezența sa în convoiu, dânsul se ascunse într'o caretă în care se afla Ecaterina Skavronski.

Zărind careta, paşa Cerchez se îndreptă călare spre ea şi, când dădu cu ochii de Ecaterina, salută mirat şi îşi ceru scuze, printr'un tălmaciu care îl însoțea, spunând că Turcii nu duc războiu cu femeile. Pentru mine scena aceasta, la care am asistat întins cu şeaua mea sub cap într'o căruță moldovenească, a fost lămuritoare. Din acea clipă am încetat să-l urmez mai departe pe Petru I.

Oamenii lui Dimitrie m'au dus în căruță până la Bereşti. Aici m'au dat în grija văduvei Anca Tarangul care de la noi a aflat de moartea fiului ei. A fost jele mare! în casa ei m'a îngrijit cu multă dragoste şi devotament Ileana Tarangul. După tămăduire, am luat hotărârea de a rămânea definitiv în Moldova. M'am însurat cu Ileana şi sper să avem copii. Ne-am înțeles ca al douilea fiu al nostru când se va naşte, să poarte numele de familie Tarangul pentru a continua linia acestui neam întreruptă la Stănileşti prin sacrificiul lui Dimitrie."

Acest mic memoriu a luminat, cred, câteva aspecte deosebite din lucrurile mai puțin ştiute dar întâmplate, în 1711, la Stănileşti.

FILOSOFIA GUVERNĂRII MOLDOVEI ÎN CEA DE-A DOUA DOMNIE A LUI DIMITRIE CANTEMIR

Mihail Ţăpârlea[1]
taparlea.mihai@yahoo.com

Abstract: *Una dintre problemele importante, asupra căreia a insistat domnitorul, încă de la debutul celei de-a doua domnii, a fost aceea a armoniei sociale, fără de care n-ar fi fost posibilă propăşirea ţării.*

Cuvinte cheie: *armonie, spătar, vornic, zlobiv, nerăbdătoriu, boieri, voroavă, divan*.

1. Tainele, luminile şi umbrele revenirii pe tronul Moldovei a lui Dimitrie Cantemir în noiembrie 1710

În răstimpul celor peste 20 ani în care a trăit ca ostatic sau capuchehaie la Poartă, Dimitrie Cantemir avea foarte mulţi prieteni şi frecventa cercurile cele mai alese din Constantinopol. Sintetizând magistral această perioada ţarigrădeană a lui Cantemir, marele istoric Nicolae Iorga, scria „*...se duse la Constantinopol, nu ca în capitala stăpânilor săi, ci ca într-o meteropolă, unde se întîlneau, fiecare cu moştenirea sa de civilizaţie, turci, greci, levantini şi occidentali. Domnul moldovean, frecventând toate aceste medii diverse, ajunse să fie un* ***fenomen de erudiţie...”***[2]

Era un om cultivat, de o înaltă cultură enciclopedică a vremii, care impresiona, în mod favorabil, pe interlocutori, dar şi pe cei care îi pregătea în domeniul muzical sau în alte domenii sau pe profesorii săi de la Academia Patriarhiei Ortodoxe din Constantinopol. Prinţul moldav vorbea 10-11 limbi străine de largă circulaţie internaţională şi limbi orientale. De asemenea, eruditul principe moldav scria în patru alfabete. Sub această „*platoşă de o rară erudiţie”,* se ascude o persoană cu o înfăţişare fascinantă. Nicolae Iorga, descoperind un portret din adolescenţă al lui Cantemir, îl descrie astfel: „*…îi mijise mustaţa spână, părul în bucle largi îi atârna pe umerişi lateral dându-i înfăţişarea cum o găsim în picturile…olandeze. Ochii lui au căutătura de cercetare noebosită, mândră, faţa se subţie într-o bărbie ascuţită, de viaţă. Are haina de brocart de aur a situaţiei sale şi sabia feciorului domnesc; cravată înfoiată la gât spune de legături preţioase cu saloanele ambasadei şi coloniei franceze, care a impus cultura Parisului, în casele vechiului italianism bizantin. Dar pe buclele creţe ale perucii, sistem Ludovic al XIV-lea, turbanul alb şi albastru arată contactul cu cealaltă cultură: a Stambulului.”* [3]

Este foarte sugestiv şi portretul literar al lui Dimitrie Cantemir, creionat, în timpul şederii sale în Rusia, de Moreau de Brassey, ofiţer francez ce slujea în armata rusă. Este, astfel,

[1] Vicepreşedinte al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

[2] Nicolae Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, Editura Ştiinţifică şi Encilopedică, Bucureşti 1985, p. 295.

[3] Vezi Constantin Măciucă, *Studiu introductiv, antologie şi note finale, la lucrarea Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei,* Lyceum, Editura Tineretului, 1967, Bucureşti, p. 316.

descris: „…*era un prinț de talie mică, făcut dintr-o bucată, om frumos, distins, cu chip foarte plăcut, cum n-am mai văzut în viața mea. Era afabil, civilizat, cu o conversație plăcută, politicos, liniştit, vorbind foarte bine latineşte, ceea ce era un avantaj pentru aceia cu care vorbeau limba şi care simțeau plăcere întreținându-se cu prințul."*[4] Cele două descrieri, cea a lui Nicolae Iorga realizată după un portret, iar cea de-a doua a ofițerului francez din contactul nemijlocit, relevă o sinteză culturală a culturii orientale cu cea apuseană. Adesea, era invitat la activitățile organizate în cele mai renumite saloane din capitala Sublimei Porți de către cei mai înalți dregători, tocmai pentru calitățile sale deosebite: cultură temeinică, fără egal; inteligența deosebită; frumusețe fizică şi sufletească deosebită; abilitățile de muzician şi muzicolog, ştiind să cânte la tambur etc. Ca urmare, Cantemir era cunoscut în cele mai înalte cercuri, având mulți prieteni din protipendada culturală, politică şi diplomatică a vremii.

La Constantinopol, unul din prietenii săi era Smail-efendi, iubitor de muzică şi om de casă al sultanului, „*şi era capicihai hanului*" şi „*ave bun prieteşug acel turcu cu Dumitraşco beizade, fiul lui Cantemir-vodă. Că merge de multe ori turcul la gazda lui Dumitraşcu-vodă…şi-i dzice beizade în tambură. Că aşa ştie a dzice bine în tambură, că nici un țarigrădean nu pute dzice ca dânsul. Şi-i era foarte dragu beizade acelui turcu."*[5] Frecventând cercul intim al sultanului, *Smail-efendi* era la curent cu multe intenții ale sultanului Ahmed al III-lea. Dimitrie Cantemir s-a informat de la prietenul său de „…*tainele împărăteşti ce vor să facă*". A aflat, prin urmare, şi de intenția Porții de a schimba pe domnul Moldovei. Atunci, el i-a sugerat prietenului său „ *să grăiască hanului* (hanul Crimeei, Ghirai al-II-lea, n.a.) *, şi hanul împărăției, să-l facă domnu în Moldova. Şi l-au învățat şi în ce chip a grăi, giuruind (promițând n.a.) câteva mii de galbeni hanului. Iar hanul, auzind aceste din Smail-efende, îndată-au primit."*[6] Cantemir era bine informat în privința preocupărilor Sublimei Poarți, cât şi asupra intențiilor strategice ale acesteia. Hanul Crimeei, Ghirai al-II-lea, care, prin intermediul fiului său, este foarte probabil să-l fi cunoscut pe prințul moldav, a depus diligențele necesare pe lângă sultan pentru revenirea lui Dimitrie Cantemir pe tronul Moldovei. Un argument folosit de han în favoarea lui Dimitrie Cantemir a fost acela „*..că Brâncoveanu-vodă, domnul muntenesc, este un domnu bogat şi puternic, are oaste multă şi-i de multu pre bun prieten moscalilor. …Nu trebuieşte la această vreme lăsat să fie domnu, că poate să hăinească şi a face sminteală oştii împărăteşti."*[7] A mai adăugat că Brâncoveanu trebuie prins, deoarece de bună voie nu va veni la Poartă. De asemenea, a spus că nimeni nu este mai indicat decât Dimitrie Cantemir să-l prindă, fiind „*omu mai sprinten decât frate-seu Antioh-vodă."*[8] Sultanul a fost de acord cu propunerea hanului şi, imediat, l-a chemat pe Dimitrie Cantemir în seraiul împărătesc. De îndată, Cantemir a fost îmbrăcat cu *„cabaniță"[1]* cu spinare de soboli, în loc de caftan,[2] iar sultanul l-a numit „*domnu în Țara Moldovei". Apoi, Cantemir a fost condus la marele vizir, care l-a îmbrăcat în caftan şi i-a înmânat fermanul[3]. Noul domn moldovean nu a mai zobovit şi a plecat spre Moldova, imediat, însoțit de zece-douăzeci de oameni. Este relevant şi faptul că „tuiurile [4] şi sîngeacul*[5] *pre urmă i l-au trimis."*[9]

Vizirul -consemnează în letopiseț Ion Neculce- a spus, în mare taină, lui Dumitraşcu-vodă*: „După ce vei merge în țară, să chiverniseşti lucrul, să-mi prindzi pre Brâncoveanul-vodă munteanul, să mi-l trimiți aice viu. Şi de la împărăție vei ave mare dar şi cinste, şi în locul lui tu vei rămâne acolo domnu neschimbat.*"[10] Cantemir a aceptat *„mandatul"* primit, propunându-i vizirului să ceară, în scris, lui Brâncoveanu, cu titlu de împrumut, 500 de pungi cu aur pentru cheltuiala oştirii, ce se pregătea pentru confruntarea preconizată cu armata rusă. Propunerea

[4] *Ibidem*, p. 318.
[5] Ion Neculce, Letopisețul Țării Moldovei, în lucrarea Letopisețul Țării Moldovei, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 374.
[6] *Ibidem.*
[7] *Ibidem.*
[8] *Ibidem.*
[9] *Ibidem.*
[10] *Ibidem, p. 372.*

lui Cantemir a fost agreată de către vizir. Evident, înmânarea pungilor de către *„beiul de aur”,* cum i-se spunea lui Brâncoveanu, putea fi un bun prilej pentru prinderea acestuia. Prin urmare, vizirul îi trimite lui Brâncoveanu o scrisoare, prin care i se solicitau cele 500 de pungi cu galbeni. Ion Neculce apreciază modul doxic în care domnitorul muntean a reacționat la solicitarea vizirului, consemnând următoarele: „*Deci Brâncoveanul, ca om cu minte*, *au primit că a da, numai o dată n-a pute să-l dea toți, că țara-i săracă, ce pe o lună a da câte 100 de pungi care să îmbracă în 5 luni, socotind că până la 5 luni, or sosi şi moscalii, şi atunce de-or şi vre să-i facă ceva, nu i-or pute să-i facă ceva, nu i-or pute strica nemic.”*[11] Imediat după ce a fost pregătit de vizir, noul domn a plecat la Iaşi. Chiar în momentul plecării, vizirul i-a precizat lui Dimitrie Cantemir că, abia după primirea, prin intermediul unui trimis special al vizirului, a unui ferman special, va trebui să-l prindă pe Constantin Brâncoveanu. În drum către țară, Cantemir a călătorit împreună cu capigi-başe cu mazili [6] a. După o călătorie fără peripeții consemnate, Cantemir a rămas la Galați. El a *„trimis înainte pe capigi-başe cu mazilia şi pe omul său, anume Dumitru Saraciul, iar Neculai-vodă nemic nu ştie de mazilie şi şede la divan şi de giudeca țara.”*[12] Cei doi trimişi ai lui Cantemir aveau misiunea de a mazili pe domnitorul Moldovei, Nicolae Mavrocordat, de a anunța numele noului domn, dar şi de a pregăti ceremonia de urcare pe tron a lui Dimitrie. Dovedind înțelepciune, umanism şi un nivel de cultură şi educație deosebit, Cantemir a dat dispoziții *„să nu s-atingă nime de cinstea lui Neculai-vodă sau de oamenii lui, ce cu mare cinste, ca pe un domnu, de toate ce i-ar trebui la pornitul lui nimic să nu-i lipsească.”* [13]

Imediat, după ce Dumitru Saraciul a ajuns la Curtea domnească din capitala Moldovei, a fost eliberat vornicul Iordache Ruset, căruia i s-a înmânat *„cartea de căimăcănie de la domnu nou, Dumitraşcu-vodă.”*[14] La primirea fermanului de mazilire, Neculai-vodă, care avea mai puțin de un an de domnie, fiind şi un neştiutor de datini, a fost foarte surprins şi speriat, mai ales de *„obiceiul moldovenilor celor necăjiți de strâmbătăți, să facă calabalâcuri domnilor mazili.”*[15] Cu toate acestea, urmare a celor stabilite de Dimitrie Cantemir, fostul domnitor a fost tratat în cel mai civilizat mod cu putință. Până la sosirea lui Cantemir, treburile țării au fost conduse de caimacanul Iordache Ruset, care a permis reîntoarcerea în țară a boierilor refugiați.

Nicolae Mavrocordat, în semn de gratitudine față de modul în care a fost tratat la părăsirea domniei, ajungând la Galați, a mers la Dimitrie Cantemir. Acest gest a impresionat, atât pe Cantemir, cât şi pe boieri. Întâlnirea dintre cei doi „*Care nu puțintel lucru au făcut Neculai-vodă atunce, de-a mersu la gazda lui Dumitraşcu-vodă de s-au împreunat amândoi. Că alți domni nu mai stau să se împreune, după ce se mazilescu, ce fug unul de altul să-şi scoată ochii*.”[16] Cele două personalități şi-au dat asigurări reciproce, Nicolae Mavrocordat spunând că nu va încerca să obțină scaunul Moldovei, ci, doar, pe al Țării Munteneşti.

Apoi, cei doi şi-au urmat drumul, fostul domn plecând spre Țarigrad, iar noul domn spre Iaşi, capitala Moldovei. Referitor la debutul celei de-a doua domniei a lui Dimitrie Cantemir, Nicolae Iorga consemnează: *„Din iubirea „filosofică” de simplicitate, ca şi din cauza greutății vremilor şi poate din setea de a-şi revedea țara, unde domnise cândva numai câteva zile, el apare fără obişnuita* ***pompă domnească, cu poşta, „în cai de menzil”****[7]* ***numai cu „Aga Scaunului”, fără tuiuri, fără sangeac, fără „tabulhanaua împărătească”,*** *muzica de la sultan, el, cunoscătorul şi codificatorul, înnoitorul* ***„nubeturilor”*** *şi „****pestrefurilor”*** *turceşti, Doar, la primirea lui de boieri, un turc cu „****ghioaga de lemn, îi merge înainte.”****[17]* Ceremonia aceasta era deosebită față ce cea care a avut loc, cu un an mai înainte, atunci când Nicolae

[11] *Ibidem.*
[12] *Ibidem*, p. 373.
[13] *Ibidem*.
[14] *Ibidem*.
[15] *Ibidem*.
[16] *Ibidem*.
[17] Nicolae Iorga, Istoria Românilor, volumul VII, Reformatorii, Editura Enciclopedică, Bucureşti 2002, p. 53.

Mavrocordat *„sosiră cu o adevîrată oaste exotică de sârbi şi arnăuți, ca şi cum s-ar teme de noii săi supuşi."*[18] Sosirea lui Cantemir la Iaşi a fost un prilej de bucurie şi speranțe pentru boierime, dar şi pentru popor. Boierii apreciau serviciile aduse Moldovei de către Constantin şi Antioh Cantemir. Acum domnul lor era de „al locului", nefiind un domn străin de tradițiile şi treburile țării. Dimitrie Cantemir, *„….vrând să intoducă lumina în partea cea mai întunecată a vieții națiunii sale*"[19], a început cea de-a doua sa domnie sub auspiciile speranței eliberării poporului său. *„Ajuns iarăşi domn al Moldovei, el apăru ca un reformator, bizuindu-se pe cei umili, dar reunind în aceeaşi dragoste de țară toate clasele Moldovei sale, pe care socotea s-o cheme, în curând, la o schimbare fundamentală a vieții ei politice."*[20] Poporul spera în îmbunătățirea condiției sale sociale şi economice.

2. Filosofia cantemiriană a guvernării

Numirea unui domn pământean pe scaunul Moldovei nu era, însă, pe placul *„grecilor împământeniți,"*[21] care ajunseseră să domine viața politică şi culturală a Moldovei, dar şi a Țării Româneşti. Prin revenirea lui Cantemir, ei erau în pericol să-şi piardă numeroasele privilegii pe care le aveau. În perioada anterioară, *„O mulțime de greci au venit.....cât rămânsese Feneriul pustiu în Țarigrad, cât numai muierile lor rămăsese....căci grec umblai mult până dai de vreunul acolo, iară aice, sosind, împlut-au curtea domnească, prin toate odăile, şi prin târg pre la gazde...Banii ce se strângeau din țară tot la mâna grecilor se strângeau, iară nu la visteria țării."*[22] Dările erau strânse de zapcii greci. Unii greci țarigrădeni au venit în țară să se *„desfăteze, unii pentru agoniseală, alții pentru îmbucături."*[23]

După ce a ocupat scaunul domnesc, o primă măsură luată de către noul domnitor, a fost aceea de a numi persoane de încredere în funcții de demnitari. Atfel, au fost numiți: Nicolai Costin, vel-logofăt;[8] Lupu Costache, mare vornic[9] în *„Țara de Gios";* Ioan Sturza, vornic în *„Țara de Sus";* Antiohie Jora, hatman; Spraioti Dracumana, vel-postelnic; Ioan Neculce, vel-spătar. Pentru domnitor, cel mai de încredere şi mai apropiat demnitar a fost vel-spătarul[10] Ioan Neculce, marele cronicar moldovean. Evident, unele privilegii aveau şi boierii ce s-au îngrijit de Dimitrie Cantemir, atunci când era beizadea pe timpul domniei *„frățâne-său Antiohie-vodă". „Că era atunce nerăbdătoriu şi mânios, zlobiv (*furios, mânios n.a*.) la beție, şi-i ieşisă numele de om rău, iar acumu, venind cu domnia, nu ştiu,să-ş piardă numele cel rău: au doar mai la vârstă venisă, au doar chivernisisă viiața lui unde nu era pace?"*[24] Având mari responsabilități, în calitate de domn, comportamentul lui s-a schimbat în mod semnificativ. *„Că aşe să arăta de bun şi blând! Tuturor uşă deschisă şi nemărețu, de vorovie cu toți copii."*[25] Dimitrie Cantemir, fiind pe scaunul domnesc sau, ulterior, în exil, se intitulează *„Domn de moşie", adecă: ereditar, - şi din această tendință a lui a venit şi contra lui o puternică opoziție boierească -, se ajunsese acum la introducerea alegerii domnilor."*[26] Pornind de la concepția că domitorul este trimisul domnului pe pământ, esența filosofiei de guvernare, urmărită de Dimitrie Cantemir, era de a transforma principala instituție în stat în domnie absolută şi ereditară, asemănătoare modelului apusean de guvernare. Acest tip de domnie era, în concepția marelui enciclopedist, izvorâtă din *„dreapta şi părinteasca moştenire a*

[18] Nicolae Iorga, *Op. cit.*, *Ibidem*.
[19] Nicolae Iorga, Locul românilor în istoria universală, Editura Ştiințifică şi Encilopedică, Bucureşti 1985, p. 295.
[20] *Ibidem*.
[21] *Vezi Conf. univ. dr. Olga Cicanci, Rolul cantacuzinilor din Țările Române în Răsăritul Ortodox(Sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui de-al XVIII-lea) în lucrarea Muzeul Cotroceni, Studii şi articole de istorie şi istoria artei, Editura SIGMA, 2001, p. 50-55.*
[22] Ion Neculce, op.cit, p.374.
[23] *Nicolae Iorga, Op.cit. p. 13.*
[24] *Ion Neculce, Ibidem.*
[25] *Ibidem*.
[26] Nicolae Iorga, *Ibidem*.

Cantemiriştilor, *domnie ce nu mai trebuia să fie sub influența marilor boier.*"[27] Domnul era comandantul oştirii, şeful administrației şi judecător suprem. El purta răspunderea politicii externe, declara război sau încheia pacea, răspundea doar în fața Divanului şi a poporului.

Răspunderea domnitorului este în fața țării, şi nu a boierilor. Domnul trebuie să stăpânească singur, dar să țină seama şi de părerea, suferințele şi starea maselor. Era în favoarea sprijinirii țărănimii, dorind, chiar, în perspectivă, desființarea şerbiei. Este posibil să fi văzut în țărănime un aliat fidel în lupta împoriva boierimii, care avea un rol important în luarea deciziilor privitoare la situația țării. Avea resentimente față de boierime şi, ca urmare, a faptului că, în 1693, când a fost ales ca domn, nu a avut întregul sprijin al acesteia şi, prin urmare, domnia sa nu a fost recunoscută de sultan, care nu a edictat firmanul de rigoare.

Una dintre problemele importante, asupra căreia a insistat domnitorul, încă de la debutul celei de-a doua domnii, a fost aceea a armoniei sociale, fără de care n-ar fi fost posibilă propăşirea țării. „*Nevrând să se lase întrecut de învățatul Fanariot, cu vederi „luminate*"[28], care-l precedase, respectiv – Nicolae Mavrocordat –, Cantemir a subliniat această preocuapre a sa în discursul inaugural, ce a avut loc pe timpul ceremoniei de înscăunare, discurs ce a exprimat „filosofia" sa de guvernare a țării. Astfel, Nicolae Costin, citat de Nicolae Iorga, a scris „*Dumitraşco-Vodă au făcut voroavă(convorbire, vorbă n.a.) singur la toți de obşte, că era slovesnic la aceste, zicând să fie unii către alții întru dragoste, poftind pe cei bătrâni ca pe nişte părinți, pre cei de vârsta sa ca pe nişte frați, pre cei mai tineri ca pe nişte fii, arătând ce ar fi în folosul unirii boiereşti.*"[29] Cantemir dorea să obțină o unitate de cârmuire a țării, prin unirea tuturor boierilor. Evident, această concepție socială era printre cele mai avansate din epocă, stând la baza „filosofiei" sale de diriguire a treburilor Moldovei. Nicolae Iorga a sintetizat cel mai bine resorturile ce au stat la baza concepției lui Cantemir referitoare la guvernarea țării: „*Venind dintr-o lume de învățați, de gânditori, de poeți, de turci crescuți în mila de om a Coranului, de greci cetitori ai lui Plutarh, de apuseni francezi din vremea iluziilor sociale ca ale lui Fenelon, Dimitrie Cantemir va trebui să urmeze şi el această direcție, odată trasă de rivalul său, tânărul Duca, a reformelor.*"[30]

Evident, schimbarea domnitorului îi întrista pe grecii din țările române, care ar fi dorit să ocupe scaunul domnesc unul de-al lor, dar i-a bucurat pe boierii moldoveni. „*După ce au sosit Dumitraşcu-vodă în Iaşi, după obiceiu a tree zi au boierit boierimea.*"[31] Este remarcabilă blândețea şi deschiderea pe care le manifesta în relațiile cu boierii, dar, în special, cu oamenii de rând. Această atitudine empatică, blândă, plină de bunăvoință a impresionat şi a stârnit admirația multor contemporani ai săi.

„Că aşe să arăta de bun şi de blând! Tuturor uşe deschisă şi nemăreț de vorovie cu toți copii."[32] Această atitudine a domnitorului moldav era total diferită de modul în care predecesorul său îi trata pe colaboratori sau pe oamenii de rând. Acesta evita discuțiile cu marii boieri, pe care nici nu-i privea. Cu referire la acest „stil de domnie" al lui Nicolae Mavrocordat, Ion Neculce a consemnat „*Nu ca domn, ce ca un leu (sta) asupra tuturor.....Nici cu ochii asupra lor nu căuta, necum să grăiască cu dânşii sau să mai întrebe pe cineva vreun cuvânt...Nici o cinste nu avea cu boierii....Limbă românească neştiind, tot cu tălmaciu grăia.*"[33]

Trebuie spus că, şi Dimitrie Cantemir, față de prima sa domnie, avea un comportament, în mod esențialmente, diferit. Acum, renunțase la „*acea datină turcească de teroare care domnea în acel moment la Stambul.*"[34] Antecesorul său era „*Foarte strajnic şi răpit la mânie,*

[27] Titus Corlățean, „*Politica externă a Moldovei în timpul domniei lui Dimitrie Cantemir*" în volumul „International Conference „Dimitrie Cantemir-Educator of the Romanian People", Pro Universitarie, Bucharest, 2013, p. 13.
[28] Nicolae Iorga, *Op. cit.*, p. 53.
[29] Nicolae Iorga,*Istoria Românilor, vol. VII,Reformatorii,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002, p. 53 .
[30] Nicolae Iorga, *Op. cit.*, p. 53.
[31] Ion Neculce, *Op. cit.*, p.374.
[32] *Ibidem.*
[33] Ion Neculce*, Op. cit., p. 375.*
[34] *Ibidem.*

ca să se cutremure toți."[35] Nicolae Mavrocordat era greu de abordat „*Uşa lui era închisă, tot pentru mândria ce o avea. Urât şi neplăcut era Nicolae Vodă, şi, de ar mai fi domnit, toată boierimea ...se ridica să fugă din țară şi să meargă să facă jalbă la Împărăție..."*[36] Domnitorul grec era „*Neânblânzit şi străin de firea moldovenească."*[37]

Pentru a stimula activitatea economică a țării şi, mai ales, pentru a fi agreat de boieri şi de popor, Dimitrie Cantemir a luat măsuri pentru reducerea dărilor către stat, precum renunțarea la unele tipuri de dări. Nu era un om lacom, această trăsătură de caracter fiind evidențiată de Ion Neculce, care scria că „*Lăcomie nu ave mare, lucrurile lui poftie să fie lăudate.*"[38] Astfel, domnitorul, încă de la începutul domniei, a fost agreat de către cei mai mulți dintre marii boieri. „*Deci boierii, văzând aşa milă şi nemărire, începură toți a să lipi şi a-l lăuda."*[39] Gradul înalt de cultură, enciclopedismul domnitorului erau privite cu multă admirație de cei ce-l înconjurau.

"Era omu învățat", scrie Ion Neculce. Potrivit tradițiilor şi cutumelor vremii, domnitorul reprezenta şi instanța supremă în stat. Era un temperament coleric, iute la mânie, situație ce crea premise ca sentințele pe care le da să nu fie cele mai potrivite cu spețele în cauză. De asemenea, cunoştea prea bine modul în care, în capitala Imperiului Otoman, se luau sentințele, potrivit unor obiceiuri medievale ancestrale, care nu țineau prea mult seama de viața oamenilor. Acest lucru este subliniat de către marele cronicar al domnitorului, care scria că „*Numai la giudecăți nu pre pute lua sama bine, poate fi trăind mult la Țarigrad în streinătate*."[40]

Provocări majore pentru domnitor decurgeau din situația geostrategică din sud-estul continentului, precum şi din starea țării. „*Atunce ave mare supărare şi cheltuială, fiind pacea stricată cu oastea lui voevoda Chiovschi şi cu cea şfedzască.*"[41] Iarna se apropia, iar nevoile țării şi ale oamenilor erau mari. În acest scop, de la Tighina se procura lemnul pentru „*tocmitul cetății*". De la Brăila, se procura pâine pentru Tighina. De asemenea, se transporta lemn la Dunăre pentru a „*..face mereu pod la Cartari"*[42].

Potrivit mandatului cu care i s-a încredințat domnia , domnitorul era obligat să trimită la Țarigrad „*Veşti din Țara Leşească şi de la moscali în tot ceasul cerea de a-le trimite la Poartă"*[43]

Situația generală a țării era foarte grea, aproape din toate punctele de vedere: economic, social-politic şi de securitate. *„Căci el venisă de curând, şi lucrurile toate neaşădzate şi lipsite. Şi silie ca să plinească poruncile Porții toate, şi-i era pre cu greu că era țara stricată mai de înainte vreme."*[44]

Anul agricol 1710 a fost un an dificil, cu o recoltă foarte slabă. *„De pâine încă era lipsă, că nu rodise în acel an",* relatează cronicarul moldovean, iar țara era „*mişcătoare şi neaşezată.*"[45] Adierile de onestitate din partea unor boieri erau destul de rare, de aceea Cantemir trebuia să acționeze, de multe ori, în secret, aşa cum a acționat pentru încheierea tratatului de alianță cu Petru I.

Domnia lui Cantemir de doar 230 de zile -aproximativ, şapte luni-, a fost prea scurtă pentru a demonstra calitățile sale de administrare a țării sau de a închega o doctrină proprie de guvernare.

---

[35] Nicolae Iorga, *Op.cit. p.53-54.*
[36] Nicolae Iorga, *Ibidem.*
[37] Nicolae Iorga, *Ibidem.*
[38] Ion Neculce, *Op. cit.*, p.374.
[39] *Ibidem*.
[40] *Ibidem*.
[41] *Ibidem*, p. 375.
[42] *Ibidem*.
[43] *Ibidem*.
[44] *Ibidem*.
[45] *Ibidem*.

De fapt, o bună parte din perioada de guvernare a fost consacrată, exclusiv, pregătirilor pentru eliberarea țării, deoarece turcii *„ca o negură, toată lumea acoperea."*[46]

Remarcabilă este activitatea diplomatică a lui Dimitrie Cantemir, ca mijloc eficace de păstrare a entității statale a Moldovei. Ca urmare a asigurărilor date de către Petru I, prin intermediul trimisului său la Constantinopol, Piotr Andreevici Tolstoi, domnitorul Moldovean redactează textul tratatului de alianță, care este prezentat țarului de către Luca vistiernicul.

După semnarea sa de către Petru I, documentul este denumit „Tratatul de la Luțk", după numele localității poloneze în care a fost convenit.

Tratatul, prin prevederile sale, care asigurau revenirea Moldovei în granițele străvechi şi măsuri asiguratorii pentru protecțiea Moldovei şi a dinastiei ereditare cantemiriene, este considerat a fi un mare succes diplomatic pentru Dimitrie Cantemir.

3. Relațiile cu Constantin Brâncoveanu

Dimitrie Cantemir avea poruncă de la Poartă ca acesteia, să-i transmită informații privitoare la activitatea lui Constantin Brâncoveanu, domnul Munteniei. Poarta Otomană îl suspiciona pe domnitorul muntean de trădare, deoarece acesta era bănuit de încheierea unor alianțe secrete cu Rusia şi cu Imperiului Austriac.

De asemenea, vizirul i-a cerut lui Cantemir să-l prindă pe Constantin Brâncoveanu, domnitorul Munteniei. Evident, pentru aceasta avea nevoie de informații despre domnul muntean. Pentru obținerea de informații, Cantemir a trimis *„..iscoade la munteni, de vădzusă toate lucrurile lui cum stau."*[47] Pentru a putea să prindă sau să-l lichideze pa Constantin Brâcoveanu, potrivit mandatului ce-l primise de la Înalta Poartă, Dimitrie Cantemir a creat o forță specială formată din mercenari cazaci şi moldoveni. Ion Neculce a consemnat următoarele: *„Şi s-au fîcut Dumitraşcu-vodă vro cinci, şase steaguri de lefecii şi 2 steaguri de lipcani[11] şi câțiva feciori de boieri grijiți, îi ține gata în Iaşi."*[48]

Pentru inducerea în eroare a „*iscoadelor brâncoveneşti*" din Moldova, în mod oficial, s-a spus că aceste forțe erau destinate pentru efectuarea de incursiuni în scopul hărțuirii şi al prădării moscalilor.

Ion Neculce consemnează: *„Şi făcusă cuvânt că va să meargă în sus, cu podghiaz la moscali, ca să nu priceapă muntenii."*[49] Dimitrie Cantemir era nerăbdător să-l captureze pe Brâncoveanu, *„Şi aştepta din ceas în ceas să-i vie omul cu fermanul de la împărăție, să şi pornească la Brâncoveanul, să-l prindză."*[50] A solicitat, în scris, Porții acordul pentru a se efectua o incursiune în scopul capturării sau al lichidării domnitorului muntean. Poarta i-a comunicat să mai aştepte până când va primi ordin pentru aceasta. Cronicarul a dedus faptul că ordinul de capturare nu a fost dat, deoarece vizirul aştepta să primească de la domnitorul muntean-care era denumit şi „beiul de aur" –, cele 500 pungi de bani, pe care acesta i le promisese.

Cu toate acestea, *„Brâncoveanu şi Cantemir pledează pentru înnobilarea poporului prin cultură, manifestau încredere în potențialul creator al românilor, au acționat energic pentru stimulrea eforturilor de dezvoltare a culturii şi a patrimoniului cultural din arealul românesc, dar şi din afara acestuia,"*[51]

Din păcate, domnia extrem de scurtă nu a permis lui Cantemir să implementeze, în totalitate, concepția modernă cu privire la administrarea țării. Spre deosebire de Cantemir,

[46] *Ibidem*.
[47] Ion Neculce*, Op. cit.,* p. 375.
[48] *Ibidem*.
[49] *Ibidem*.
[50] *Ibidem*.
[51] George Ivaşcu*, Istoria literaturii române,* vol 1, 1969, p. 122.

Constantin Brâncoveanu a avut una dintre cele mai îndelungate domnii din istoria Țării Rămâneşti (26 de ani), fapt ce i-a permis să acționeze pentru modernizarea statului. În acest fel,*"Pe o bază materială solidă şi cârmuind corabia în mijlocul unei adevărate apocalipse politice, în care raporturile de forțe în Europa răsăriteană se revizuiau şi se stabileau pentru un sfert de mileniu, Brâncoveanu a prezidat cel mai intens efort de cultură pe care l-a cunoscut Țara Românească. Lipsită de armată, bazată exclusiv pe diplomație şi transformând efectiv Bucureştii într-un centru al diplomației internaționale a vremii , domnia lui Brâncoveanu nu avea decât o singură posibilitate de a străluci: cultura. Gloria domnului a venit din faptul că a ştiut să folosească , la maximum, acestă posibilitate unică."*[52]

Sprijinit pe canoanele strămoşilor şi ale înaintaşilor săi, ca şi pe *„legile dumnezeieşti",* concepția de guvernare a Moldovei, întemeiată pe sistemul de valori al „*lumii mai luminate*", era una dintre cele mai progresiste ale vremii. În scurt timp, avea să se desfăşoare bătălia de la Stănileşti, care, datorită înfrângerii trupelor ruso-moldoveneşti, avea să constituie punctul terminus al domniei marelui savant Dimitrie Cantemir.

Bibliografie

**** Muzeul Cotroceni, Studii şi articole de istorie şi istoria artei, Editura SIGMA, 2001.*

CANTEMIR*,* Dimitrie*, Descrierea Moldovei,* Lyceum, Editura Tineretului, 1967, Bucureşti.

CORLĂȚEAN*, Titus, „Politica externă a Moldovei în timpul domniei lui Dimitrie Cantemir*" în volumul „International Conference „Dimitrie Cantemir-Educator of the Romanian People", Pro Universitarie, Bucharest, 2013, p. 13.

IORGA, Nicolae, *Istoria Românilor, Volumul VII, Reformatorii, Editura Enciclopedică, 2002*

IORGA*,* Nicolae, *Locul românilor în istoria universală, Editura Ştiințifică şi Encilopedică, Bucureşti 1985.*

IVAŞCU*, George, Istoria literaturii române, vol 1, 1969.*

MĂCIUCĂ, Constantin, *Studiu introductiv, antologie şi note finale, la lucrarea Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei,* Lyceum, Editura Tineretului, 1967, Bucureşti.

NECULCE, Ion, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990.

Note şi comentarii

[1] Cabaniță*, mantie îmblănită cu samur şi bogat împodobită cu pietre prețioase.*

[2] Caftan, *manta alba, largă şi lungă, împodobită cu fir de aur şi mătase, pe care sultanul o dăruia domnilor la numirea lor.*

[3] Ferman, *ordin scris emis de sultan, prin care erau numiți domnitorii Moldovei şi Munteniei.*

[4] Tui*, steag turcesc alcătuit din două sau trei cozi de cal, lungi şi albe, atârnate pe o lance vopsită în roşu, cu semiluna în vârf; reprezenta un simbol al puterii celui care-l primea; înalții demnitari aveau dreptul, după rang, la un număr variabil de tuiuri.*

[5] Sîngeac*, steag turcesc de culoare verde cu semiluna în vârf, trimis de Poartă noului domn la urcarea pe tron, ca semn al puterii; înalții demnitari din imperiu aveau dreptul, după rang, la un număr fix de steaguri.*

[6] Capigi-baş*, căpetenie a capigiilor (Capigiu era portar al seraiului, demnitarul care aducea la îndeplinire hotărârile sultanului ce vizau Moldova.*

[52] *Ibidem*.

[7] Menzil*, poştă cu cai, destinaţă transportului demnitarilor şi curierilor speciali.*

[8] Vel-logofăt*, mare logofăt, boier de cel mai înalt rang, care, în lipsa domnului, prezida şedinţele divanului şi îndeplinea atribuţii judecătoreşti; şef al cancelariei domneşti.*

[9] Vornic*, mare boier, membru în Divanul domnesc, cu atribuţii judecătoreşti, care, în lipsa domnitorului comanda armata în timp de război. Erau doi mari vornici, unul al Ţării de Sus, iar cel de-al doilea al Ţării de Jos.*

[10] Vel-spătar*, mare dregător la curtea domnească, ce purta sabia domnului, în urma acestuia, la ceremonii. Pe câmpul de luptă era unul dintre comandanţii armatei.*

[11] Lipcani*, tătari din raiaua Hotinului; slujitor călăreţ, care se afla pe lângă domnitor sau divan, îndeplinind funcţia de curier special.*

DIMITRIE CANTEMIR, ÎN SLUJBA DREPTULUI ANCESTRAL AL POPORULUI ROMÂN

Agata Mihaela Popescu[1]

avagata@yahoo.com

Abstract: *Dimitrie Cantemir este unul dintre promotorii şi susținătorii configurării dreptului ancestral al poporului român la durată, unitate, prosperitate şi integralitate. Visul lui a fost acela de a contribui la crearea condițiilor necesare pentru unitatea, indivizibilitatea şi prosperitatea poporului român.*

Cuvinte-cheie*: cărturar, obiceiuri, drepturi, drept ancestral, supraviețuire, unitate, indivizibilitate, prosperitate.*

Un cărturar de formație enciclopedică nu putea, totuşi, evita nici problemele extrem de acute ale vremii, nici problemele ce țin de rânduieli, adică drept şi de lege. Poate că un enciclopedist, un cărturar de largă deschidere spirituală, nu intră în toate detaliile şi chichițele legii, ca un jurist, dar niciodată o astfel de personalitate nu rămâne indiferentă la raporturile dintre oameni şi, mai ales, la cele dintre om şi lege. E drept, Cantemir a fost un spirit universal, un vizionar, dar, în acelaşi timp, el a cunoscut viața, oamenii, obiceiurile şi drepturile, aşa cum au fost ele, aşa cum sunt şi, evident, cum ar fi trebuit să fie.

Interesantă este, spre exemplu, concepția lui privind conducerea țării, modul cum se aleg domnitorii, *„obiceiuri la înscăunare, întărirea şi scutirea de domnie"*[2] etc. În partea a doua a lucrării *Descrierea Moldovei*, Cantemir, pe lângă o prezentare importantă şi sugestivă a realităților şi obiceiurilor vremii, susține şi necesitatea domniei ereditare absolute, deci a unui regim autoritar. Se pare că el a forțat chiar şi unele dintre datele istoriei[3], pentru a avea argumente suficiente în susținerea acestui concept. Cantemir arată că puterea absolută a domnitorului ar fi existat din vechime, până în epoca lui Ştefan cel Mare. Dar boierii şi turcii, fiecare dintr-o altă perspectivă şi, desigur, dintr-un alt interes, au deteriorat acest principiu şi această realitate. Desigur, se poate spune că un astfel de concept nu este, de fel, original la Cantemir. În vreme, chiar se practica un astfel de autoritarism. Să nu uităm că el a scris cartea *Descrierea Moldovei*, pe când se afla în Rusia, unde Petru cel Mare conducea autoritar Imperiul Rus. Dar autoritarismul se practica şi în alte țări din Europa.

Unii dintre autori sunt de părere că Dimitrie Cantemir a fost influențat în susținerea acestui concept, de anumite realități din acea vreme privind puterea. Şi, evident, având planuri mari şi importante pentru neamul său, marele cărturar, ca domn, ar fi dorit să aibă suficientă putere – de fapt, toată puterea –, pentru a le putea duce la bun sfârşit. Era, într-un fel, vremea monarhilor luminați, a celor care erau priviți, cel puțin prin formulele de adresare şi prin

[1] Conf. univ. dr. Agata Mihaela Popescu, Director al Institutului Internațional pentru Drepturile Omului, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", membru în Consiliul Director al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

[2] Silvestru Boatcă, *Dimitrie Cantemir*, Editura Recif, Bucureşti, 1995, p. 93.

[3] *Ibidem*.

mijloacele diplomatice, ca un fel de trimişi ai lui Dumnezeu pe pământ, pentru a păstori popoarele lor.

Cantemir era un om nu doar foarte educat, ci educat într-un spațiu inter-civilizațional, în care ecourile Bizanțului încă nu se stinseseră (nu se vor stinge niciodată), iar dialectica puterii avea încă nevoie de torța luminii autoritare. Noi credem, însă, că, – dincolo de ceea ce rezultă din suprapunerea grilei noastre upgradate de evaluare a moralei şi dreptului trans-epoci, destine şi prejudecăți- exista, la marele cărturar, un fel de gând peste epoci, un fel de simț al dreptului imprescriptibil al neamului, de **drept natural, la unitate, înțelepciune şi libertate**. Un drept uzurpat atât din exterior, cât şi din interior. Probabil, acele vremuri erau extrem de dure şi de nemiloase şi semănau foarte mult cu cele de azi. Duşmanii externi şi interni ai țării, ca şi neprietenii ei, aveau toată grija să lovească prin toate mijloacele posibile în acest neam neclintit niciodată de la locul său şi să nu permită, sub nici-o formă, unitatea de jure a poporului român. Nici ca istorie, nici ca realitate, şi cu atât mai puțin ca proiect politic. Ca şi azi, poporul era divizat şi umilit, boierii dezbinați şi avizi de putere, frontierele nesigure. Puterea imperiilor de atunci era mult prea mare pentru ca românul – boier sau țăran – să poată visa şi, cu atât mai puțin spera la unitate şi libertate. Acest concept era, pe atunci, un adevăr ancestral, care exista în mințile luminate ale neamului, dintre care evident făcea parte şi marele cărturar, şi se prezenta ca un fel de vis interzis. Or, aceste două cuvinte – **unitate şi libertate** – însemnau atunci, ca şi acum, poarta deschisă spre civilizație, spre bunăstare şi securitate. Or, marii oameni ai acelor vremuri, care gândeau româneşte, erau ei înşişi dezbinați şi îndepărtați de un astfel de ideal, considerat aproape imposibil. Boierii mergeau cu pâra şi peşcheşul la Înalta Poartă, turcul stăpânea peste tot, chiar dacă rusul dorea să ia sub aripa lui creştinătatea, desigur, tot pentru a o stăpâni şi a-şi extinde puterea, iar Occidentul încă nu se trezise pe deplin din autodistrugerea năucitoare a Imperiului Roman şi din căderea Constantinopolului, în ziua de marți, 29 mai 1453, sub loviturile lui Mehmet al II-lea.

Trecuseră două secole şi jumătate de la acel ultim dezastru al creştinătății, iar Cantemir, românul, creştinul şi cărturarul, trăise acolo, pe acel pământ din care s-au generat cam toate izvoarele valorilor europene de azi. Dincolo de acest tablou, pe care el în cunoştea şi îl înțelegea mai bine decât oricare dintre pământeni, Cantemir purta cu el matricea poporului român, popor lovit cumplit de migratori şi de forța colosală a imperiilor, obligat să supraviețuiască umil pe pământul strămoşilor, sau să folosească tot felul de strategeme pentru a nu dispărea definitiv.

El, Cantemir, nu numai că nu a pus niciodată la îndoială dreptul poporului său de a trăi liber şi puternic în spațiul său de viață şi de existență milenară, ci chiar s-a străduit să pună în operă acest drept. Dar, pentru aceasta, trebuia să aibă putere. Chiar toată puterea. Or, în vremea aceea, un român din Principate, n-avea cum să aibă acces la putere fără girul unuia sau altuia dintre marile imperii ale vremii. De ce a ales Cantemir Rusia şi nu Turcia? Este o chestiune extrem de profundă, care nu poate fi tratată deloc simplist.

Chiar dacă marele cărturar este considerat o punte de cunoaştere între Occident şi Orient sau un pilon de construcție intercivilizațional, el nu a fost niciodată un hibrid. El a fost tot timpul, prin construcție şi vocație, un român, care a rămas mereu un român, un cărturar care nu a părăsit, niciodată, valorile civilizației poporului său (pentru că spațiul românesc reprezintă efectiv o civilizație autentică, diferită de cea a vecinilor săi, în majoritatea lor migratori sedentarizați), iar trecerea lui de partea Imperiului Țarist nu trebuie privită ca o trădare a Imperiului Otoman, ca o încercare de folosire a unei mari puteri pentru a obține puterea în țara lui -aşa cum procedau foarte mulți dintre competitorii la tronuri şi putere, ca o bătălie pentru putere- ci ca o modalitate de a înfăptui, chiar şi printr-o stratagemă, un drept: dreptul poporului său la libertate, la existență de sine stătătoare, la demnitate şi onoare!

Cantemir a înțeles foarte bine că între cele două civilizații – cea creştină şi cea musulmană – nu exista, la acea oră, şi nu există nici acum vreo confluență semnificativă (chiar dacă, atunci, ca şi acum, Constantinopolul de ieri, Istanbulul de azi, pare punte de legătură între zone de construcție culturală comună sau interculturală), iar acest lucru este

foarte important pentru configurarea geopolitică a viitorului. Cantemir a crezut că dreptul poporului său la libertate şi demnitate nu putea fi înfăptuit, în acea vreme, decât alături de o putere creştină, într-un ambient geopolitic Orient-Occident, prin Orient înţelegând nu Turcia, ci, în primul rând Rusia şi, probabil, toată lumea eurasiatică. Una dintre expresiile cele mai concludente ale acestei viziuni o constituie opera lui monumentală, faptul că, prin sine şi prin Rusia, el a devenit membru al Academiei din Berlin şi un cărturar respectat în Occident.

În acele vremuri, relaţiile dintre state nu erau precum cele de azi, conceptul de internaţionalitate, în afară de faptul că nu exista, nu se baza pe egalitate şi echitate între state (dreptul forţei încă domina lumea, aşa cum, cameleonic, o domină şi azi), iar un stat mic cu greu îşi putea valorifica potenţialul său, fără să aibă garanţia sau girul uneia sau alteia dintre marile puteri.

Aşadar, pentru a-şi înfăptui planul său de consolidare a unităţii şi puterii moldo-valahe – în fond, unul şi acelaşi popor cu cel din Transilvania –, Cantemir avea nevoie, pe de o parte, de putere, de toată puterea (cum doresc şi unii dintre preşedinţii României de azi, dar din cu totul alte raţiuni) şi, pe de altă parte, de susţinerea unor mari puteri (Rusia şi Vestul geopolitic şi ştiinţific, îndeosebi Germania şi Franţa, foarte bine cunoscute de el din vremea când se afla la Istanbul).

În art. 2 din Tratatul de la Luţk, ţarul, în calitatea lui de mare stăpânitor, promite lui Cantemir bani pentru oştire (în vederea războiului din 1711), pentru a se alătura oastei ruse împotriva duşmanului Crucii, cerând ajutor nu doar cu armele, ci şi cu sfaturile, după priceperea sa[4], în acţiunile de acolo. În articolul 3 din acest Tratat, ţarul se angajează să nu se amestece nici el şi nici urmaşii săi în numirea domnitorului în Moldova şi în Ţara Românească şi să păstreze pe vecie, domnia pe linie bărbătească, din cadrul familiei Cantemir.

Chiar dacă şi acest Tratat, ca mai toate din acele vremuri, pare a fi doar o consemnare a voinţei şi bunăvoinţei unei mari puteri, faţă de o ţară mai mică, textul consemnează, totuşi, dreptul la moştenirea tronului, la existenţă de sine stătătoare şi la pământurile strămoşilor. Ceea ce era chiar foarte mult şi pentru acele vremuri pentru o ţară aflată la răscruce de interese şi ambiţii imperiale.

În articolul 11 din acest Tratat dintre Moldova şi Rusia, se arată că *„Pământurile principatului Moldovei, după vechea hotărnicie moldovenească asupra cărora domnul va avea drept de stăpânire sunt cele cuprinse între râul Nistru, Cameniţa, Bender, cu tot ţinutul Bugeacului, Dunărea, graniţele ţării Munteneşti şi ale Transilvaniei şi marginile Poloniei, după delimitările făcute cu acele ţări."*

Toate celelalte prevederi ale Tratatului se înscriu în conceptul de ţară supusă împărăţiei, dar cu drept la păstrarea identităţii, la domnie autohtonă veşnică şi autoritară, în care principalele decizii se iau de domn, în limitele generoase acordate de ţar.

Situaţia din Ţara Românească şi Moldova, ca şi cea din Transilvania, nu era deloc liniştitoare. Cantemir înţelegea foarte bine acest lucru, şi îşi lua toate măsurile pentru ca situaţia Moldovei şi a celorlalte identităţi statale româneşti să nu devină şi mai rea.

N-a fost însă să fie aşa. Din motive pe care nu le dezvoltăm aici, bătălia de la Stănileşti (19-23 iulie 1711), în care marele cărturar îşi pusese speranţe foarte mari, a fost pierdută. Desigur, a fost pierdută, în primul rând, de ruşi, dar, probabil, tot proiectul de ţară al unui cărturar de talia lui Cantemir -care, credem noi, undeva în profunzimile gândului său, probabil, se şi vedea un fel de nou Mihai Viteazul, unificator de neam- s-a năruit.

Şi atunci, a trebuit elaborat şi pus în operă **un nou proiect – cel al cunoaşterii neamului românesc de către toată lumea**. Iar Cantemir a dus la capăt acest proiect, cum nu se poate mai bine. Una dintre cele mai importante părţi a operei sale are drept tematică şi conţinut cunoaşterea neamului românesc, a rânduielilor sale ancestrale, a obiceiurilor şi valorilor care-i dau consistenţă şi durabilitate. Lucrările sale au abordat,cu precădere, acest subiect, Cantemir devenind astfel unul dintre cei mai importanţi intelectuali români ai timpului

[4] Tratatul de la Luţk, art. 2, http://moldovenii.md/md/section/228/content/5242 .

său. Deşi nu s-a mai întors niciodată în țara sa, el a slujit-o, totdeauna, cu credință, oriunde l-au dus paşii şi îndeletnicirile.

După pierderea bătăliei de la Stănileşti, țarul a asigurat condiții lui Cantemir şi apropiaților săi nu doar pentru a supraviețui, ci şi pentru a-şi continua studiile şi cercetările.

Cantemir a slujit, ca nimeni altul în acele vremuri, **dreptul la cunoaştere**. El a scris enorm, elegant şi realist, slujind, de fapt, punerea în operă a acestui drept. Europa a aflat, astfel despre obiceiurile poporului român, despre modul său de viață şi despre principiile după care îşi ghidează munca, relațiile sociale şi existența de zi cu zi.

Istoria Imperiului Otoman (Historia incrementorum acre decrementorum aulae othomanicae), scrisă tot în Rusia, între 1714 şi 1416, folosind surse turceşti, arabe, persane, ruseşti şi româneşti, scoate la lumina zilei problema creşterii şi descreşterii Imperiului semilunii, relevă, dincolo de date şi considerații istorice, şi calitatea lui Cantemir de fin cunoscător al lumii ştiințifice, artistice şi al civilizației orientale. Cantemir a prețuit poporul turc, a scris pentru el, a compus pentru el, dar a relevat şi comportamentul autocratic şi necinstit al conducătorilor turci, pericolul pe care l-a reprezentat acest imperiu şi, mai ales, nedreptul distrugerii valorilor, inclusiv a celor universale. Mai ales că el a crescut şi a studiat într-un mare oraş al unei civilizații, înfrânt şi distrus de o altă civilizație.

Când a fost încă vorba de apărarea valorilor culturale, Cantemir nu i-a scutit de aspre critici nici pe cei pe care, dealtfel, îi prețuia pentru calitățile lor remarcabile, pentru ceea ce, de fapt şi de drept, au durat în spațiul material şi spiritual al efemerei noastre existențe umane.

În 1687, flota venețiană a bombardat Atena şi a distrus Acropole. „*Tocmai neamul cel mai civilizat al Italiei, venețienii, au nimicit monumentele pe care barbarii le-au păstrat întregi la Constantinopol şi la Atena…"* a scris Cantemir în Istoria Imperiului Otoman.[5]

Dealtfel, Cantemir acordă o **atenție specială moralei**, înțeleasă ca partea bună a naturii umane. În *„Scrisoare către Golovkin"*, el preia din etica creştină occidentală noțiunea de *synderessis*, căreia îi acordă semnificație de *„păstrare a rațiunii naturale"*. Aceasta se distinge de *sineideissis*, cea care se referă la memoria faptelor bune şi rele (sensul restrâns al conştiinței). Conceptul de *synderessis* relevă aplecarea spre bine a rațiunii omeneşti. De unde şi nevoia de a genera un comportament dominat de bine, de a face bine țării, de a ieşi din egoism şi din atitudinea de nesocotire a intereselor țării, a valorilor, cutumelor şi obiceiurilor ei. Aşa cum bine se ştie, el acuză boierimea de egoism, de dezinteres față de obşte. Crede, cum este şi normal, în puterea îndrăznelii, a curajului, în pofida norocului (*Audantes fortuna iuvat* – Pe cei îndrăzneți îi ajută norocul), dar îndrăzneala trebuie să însemne chibzuială, răspundere, dreptate şi nu „agonisita numelui", cu orice preț.

Este interesantă şi opinia lui cu privire la noblețe. În „Istoria Imperiului Otoman", el spune că turcii nu leagă noblețea de moştenire, de lanțul strămoşilor, întrucât ei cred că toți turcii sunt la fel de nobili. Turcii socot că "*onorurile nu trebuie acordate acelor care s-au născut din părinți nobili, ci oamenilor înțelepți şi cu multă experiență, care prin practicare virtuților şi-au înnobilat spiritul."*[6]

Având o formație intelectuală de foarte mare deschidere şi extrem de profundă, Dimitrie Cantemir aduce, în scrierile sale, valori morale care contribuie semnificativ la dezvoltarea universului cultural şi civilizațional al Europei, al lumii şi al neamului său, cât şi fapte, experiențe şi obiceiuri care se află în zona de confluență şi sudură intercivilizațională. Raționamentul lui interior trebuie să fi fost unul de tipul *„ce e foarte bun la turci poate fi foarte bun şi pentru noi, ce este rău la turci, trebuie cunoscut, pentru a înțelege mai bine, diferențele şi imposibilitatea".*

În dreptul ancestral al neamului său, Cantemir nu a umblat cu aroganțe şi reforme copiate de pe la alții, ci a relevat valorile şi cutumele pe baza cărora se configurează şi se

[5] *Ibidem*, p.103

[6] *Istoria filosofiei româneşti*, vol. I, Editura Academiei RSR, 1972, p. 90.

construieşte durabilitatea. Europa şi Rusia au aflat şi au învățat de la el ce este şi cum este Moldova, ce este, cum este, şi de ce este aşa, şi nu altfel, neamul românesc, divizat, agresat şi împărțit nefiresc într-o neunitate formală, într-o zonă de ruptură civilizațională, dar într-o deplină unitate ancestrală şi spirituală, unitate care, de fapt, afirmă şi confirmă dreptul poporului român la propria sa civilizație, la propriul său stat.

Bibliografie

Istoria filosofiei Româneşti, vol. I, Editura Academiei RSR, 1972

MOLDOVANU, Dragoş, *Dimitrie Cantemir, între Orient şi Occident*, Editura Fundației Culturale Române, Bucureşti, 1997.

MOLDOVEANU, Dragoş, *Dimitrie Cantemir, între umanism şi baroc*, Editura Universității Alexadru Ioan Cuza, Iaşi, 2002.

BOATCĂ, Silvestru, *Dimitrie Cantemir*, Editura Recif, Bucureşti, 1995.

CIOBANU, Ştefan, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, Editura Elion, Bucureşti, 2000

HAREA, Vasile, *Dimitrie Cantemir şi fiul său Antioh*, Editura Universității „Al. I. Cuza, Iaşi, 1999.

Tratatul dintre Moldova şi Rusia din 1711, http://moldovenii.md/md/section/228/content/5242.

http://www.bibmet.ro/Uploads/ChivuGhe_Cantemir.pdf.

http://limbaromana.md/index.php?go=articole&printversion=1&n=2652 .

SENTIMENTUL ISTORIEI LA MIRON COSTIN, DIMITRIE CANTEMIR ŞI ALEXANDRU IOAN CUZA

Bogdan Cuza[1]

cuza@online.de

Abstract: *Sentimentul istoriei la Miron Costin, Dimitrie Cantemir şi Alexandru Ioan Cuza îşi are sorgintea însăşi în sufletul neamului, în propriile simţăminte patriotice, în vibraţiile lor lăuntrice menite să contribuie la mai binele ţării. Ei a fost mândri de trecutul istoric al poporului din care s-au plămădit, înfăţişându-i aspecte din lupta sa pentru neatârnare*.

Cuvinte cheie: *cronică, letopiseţ, voroavă, stihuri, descălecat, tiranie, slobozenie.*

De-a lungul ei, istoria ne prezintă oameni feluriţi la vremuri deosebite. Graţie învăţaţilor ei, istoria ne arată şi dezvăluie chipuri de cugetare şi modalităţi de simţire originale, la care nici nu ne-am fi putut gândi vreodată. Dar mai înainte de toate, spunea Nicolae Iorga, "*munca personală în istorie trebuie să urmărească adevărul, acolo unde concepţiile mari şi întinse nu sunt oprite, dar care-şi pierd orice valoare, dacă stabilirea lor nu e sigură, nu numai din punctul de vedere logic, ci mai ales din cel al faptelor ilustrate. Aceste constatări implică o muncă răbdătoare plină de inteligenţă, pornită din sufletul istoricului, la care se alătură virtuţile iubirii preciziei şi onestităţii ştiinţifice".*

Istoria nu are sens prin ea însăşi, pentru că ea este un şir de eşecuri, evenimente şi de realizări existenţiale de seamă. Nu toţi oamenii au sentimentul istoriei, care să le călăuzească acţiunile lor transformatoare menite să crească propulsia socială a comunităţii sau poporului pe care-l reprezintă. Sentimentul istoriei reprezintă „*combustibilul intern"*, care te îndeamnă să nu disperi, să dai un sens vieţii pe baza încrederii în Dumnezeu, în poporul tău, dar şi în forţele proprii.

Substratul istoriei noastre se sprijină pe punctele de forţă ale neamului românesc, cum au fost cele ale culturii, civilizaţiei şi unităţii naţionale româneşti. Sentimentul istoriei, ca trăsătură definitorie a unor personalităţi de excepţie, dintotdeauna, s-a situat şi manifestat nemijlocit, integral şi organic, în nucleul clocotitor al celor mai importante evenimente istorice, cărora „*purtătorii lui"* le-a fost forţă motrice, în perioada în care ei au vieţuit.

În acest context, secolul al XVII-lea devine epoca lumii cărţii şi cărturarilor, în care aceştia din urmă nu sunt doar *"animatori tipografi, traducători, copişti, mitropoliţi, dascăli cu preocupări intelectuale, ci autori în adevăratul sens modern al cuvântului - cărturarul având un rol important în viaţa societăţii, identificându-se cu rolul preotului şi prin noblеţea atribuită culturii sale, obţinând un statut uman şi un rol social privilegiat".* Dintre personajele marcante, care au o contribuţie semnificativă la dezvoltarea culturii româneşti se disting, cu precădere, cronicarul Miron Costin (1633-1691) şi eruditul cărturar Dimitrie Cantemir (1673-1723).

Sentimentul istoriei la Miron Costin îşi are sorgintea însăşi în sufletul cronicarului, în propriile simţăminte patriotice, în vibraţiile sale lăuntrice, menite să contribuie la mai binele

[1] Doctor în ştiinţe economice, membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

ţării. El a fost mândru de trecutul istoric al poporului său, înfăţişându-i aspecte din lupta sa pentru neatârnare. Folosea metafore plasticizate pentru a sensibiliza cititorii, ca de exemlu: *„patria nostră nenorocită"; „cumplite vremi"; „vremi…nefericite"* etc. Cronicarul, aidoma poporului, suferă pentru patria sa, care îndură *„tiranie neroniană, prădăciuni, cruzimi de nepovestit"*, dar este încrezător că *„după aceste cumplite vremi"* vor veni cândva *„şi mai slobode veacuri."*[2] Pe lângă istorie, cu mare talent, Miron Costin zugrăveşte tablourile naturii, frumuseţea şi pitorescul peisajelor moldovene, subliniind rodnicia lor. Moldova este comparată cu o grădina înflorită, asemenea raiului, astfel încât *„Dacă zeiţele din fabulele greceşti ar fi aflat de aceste ţinuturi, ar fi venit desigur aici din Olimpul lor."*[3]

Este epoca dezvoltării culturii în toate provinciile, a profilării noilor linii de orientare culturală sprijinite consistent de curţile princiare ale lui Matei Basarab şi Vasile Lupu. Astfel, latura spirituală a societăţii se bazează pe biruinţa scrisului în limba română. Toate aceste fenomene se repercutează, în mod fericit, asupra secolelor ce vor urma. Se constituie *„genul cronicăresc"* în Moldova, fiind cel mai reprezentativ pentru literatura veche, gen ce reprezintă, şi astăzi, o mărturie elocventă a trecutului. Naraţiunea cronicarului este realizată într-un plăcut idiom moldovenesc prin *„stihuri de descălecatul Ţării".* Aşa îşi începe Miron Costin şi vestitul său Letopiseţ.

„Viaţa lumii" este un poem filozofic în care deplânge, aidoma tuturor existenţelor umane, tot ce este lumesc, ce este trecător. Poemul este foarte important, deoarece constituie o piatră de hotar pentru poezia cultă, literară. În *„Voroavă către cetitoriu"* spune că a realizat această creaţie novatoare *„Nu să poftescu vreo laudă dintr-această osteneală, ci mai multu să se vadă că poate şi în limba noastră a fi acest feliu de scrisoare ce se chiamă stihuri."* De asemenea, având sentimental istoriei, al necesităţii modernizării creaţiei literare moldoveneşti, Miron Costin se numără printe iniţiatorii poeziei laice moldoveneşti. Este perioada în care nu se poate vorbi de o limba română literară. În operele sale, cronicarul moldav foloseşte expresii plastice, îmbină limbajul popular cu cel livresc, foloseşte neologisme şi, cu multă iscusinţa, arhaisme, fapt ce demonstrează contribuţia sa la elaborarea limbii literare româneşti.

Remarcabilă este şi concepţia lui Miron Costin privitoare la rolul istoriei, spunând că *„letopisetele nu sîntu numai să le citească omul, să ştie ce au fostu în vremi trecute, ce mai multu să le hie de învăţătură, ce iaste bine şi ce iaste rău şi de ce-i să se ferescie ce va urma hiecine..."*[4] Consideră istoria a fi o ştiinţă, fiind de mare *„folos omului…să ştie domnii, apoi boierii…..ce s-au lucrat la alţii şi la ţările megieşe……la ce primejdii…." se pot aştepta. „Această ştiinţă de care grăiesc ţie, iubite cititorule, prea lesne fieştecine o poate agonisi cu cetitul istoriei."*[5]

Miron Costin este numit, în anul 1675, mare logofăt, cea mai mare dregătorie a statului moldovenesc, funcţie în care rămâne până în anul 1683. În această demnitate, din însărcinarea domnilor moldoveni, Miron Costin negociază cu regele Poloniei, Ioan Cazimir, şi cu Constantin Şerban, domnul Ţării Româneşti, diferite probleme de stat, prin care se urmărea evitarea desfăşurării confruntării armate polono-turceşti pe teritoriul Moldovei, sau pentru armonizarea relaţiilor Moldovei cu Înalta Poartă. Opera lui Miron Costin reafirmă, în primul rând, dreptul la unitate a tuturor românilor. În "Poema polonă", în "Cronica ţărilor Moldovei şi Munteniei", în "De neamul moldovenilor, din ce ţară au ieşit strămoşii lor", în „Stihuri de descălecatul Ţării" etc., cronicarul-poet se apleacă, cu devotament şi mult discernământ cărturăresc, asupra unei mulţimi de documente vechi, manuscrise şi documente istorice şi bisericeşti, care să permită contemporanilor săi, dar mai ales urmaşilor, luarea pulsului vremii şi stabilirea unor puncte de legătură între trecutul şi prezentul istoriei neamului,

[2] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, în volumul Letopiseţul Ţării Moldovei, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p.127-128.
[3] *Ibidem*, p. 132.
[4] *Ibidem.*
[5] *Ibidem*, p.126.

căci, după cum spunea el însuşi, *"a lăsa iarăşi nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o samă de scriitori, este inimii durere."*

Întreaga scriere a lui Miron Costin este *"o oglindă",* după cum rezultă şi din propria-i apreciere, atunci când evocă fastul Romei şi gloria perioadei din Quattrocento: *"Caută-te dar acum, cititorule, ca într-o oglindă - şi te priveşte de unde eşti"*. De altfel, textele scrise de Miron Costin la acea vreme, nu diferențiază demnitatea aristocratică de virtutea înțelepciunii, amintindu-ne bunăoară, că puterea nu este întotdeauna asociată cu autoritatea, deoarece poți avea funcția, dar nu şi recunoaşterea din partea celor conduşi. Cu alte cuvinte, poți avea un statut de legalitate, dar nu şi de legitimitate. Această problematică este amplu dezbătută, chiar şi la nivelul secolului XXI. Cu cât posesorul unui rang înalt, posedă o *"cultură comună"*, care constă în ştiință de carte şi adevăr, ştiință menită să consolideze solidaritățile şi să se îndepărteze de *"cultura închisă*" hrănită doar în separarea rangurilor şi funcțiilor sociale, – cu atât acel aristocrat de rang înalt va fi mai apreciat şi recunoscut de societate. Noblețea sufletească a autorului Letopisețului rezultă, chiar din idealul uman care ne este propus să-l urmăm, acela de îmbinare a calităților cavalerului cu cele ale înțeleptului şi *"respingerii oricărei forme de tiranie care să rupă relația necesară între exercitarea puterii şi cea a fericirii țării, a întreruperii ataşamentului față de valorile europene opuse unui imperiu care-şi exploata cu duritate supuşii şi ignoră unicitatea omului, dar până în punctul în care oricare țară, ar fi venit în conflict cu "folosul de obşte al românilor"* (Alexandru Duțu, "Umanism citadin şi antropologie creştină la Miron Costin").

Miron Costin, ca personaj arhetipal, avea să reprezinte pentru Eminescu, *"plinătatea, eficacitatea şi caracterul absolut al realității istorice, favorabile ființei naționale"*, definindu-se, prin scrierile lui, ca întemeietor al spațiului sacru al culturii româneşti, al conştiinței cu *"lucrare încrezută şi naivă care produce întreguri, nu părți; acte sănătoase, nu bolnave"*. Prin urmare, el este, prin excelență, modelul de urmat al începuturilor sănătoase ale culturii, al *"tinereții naive a stilului",* al unei conştiințe ce *"lucrează"* sub semnul unei *"naivități sincere"* (Mihai Cimpoi, "Sută a şaptesprezecea în concepția lui Mihai Eminescu").

Rezultă prin aceasta că, însuşi Eminescu, se reproiectează în figura cronicarului, unde se lasă impresionat de *"tinerețea naivă"* a acestuia, iar stilul şi comportamentul sau etic devin emblema *"liniei dintâi"* a modelelor creatoare. Cronicarul-poet devine pentru Eminescu *"dulcele părinte",* cu precădere, în materie de istorie, geografie, impunându-se ca acel autor *"antic"* raportat la epoca modernă a culturii româneşti, care deține cultul adevărului şi eleganței, rămânând în imaginația fervent eminesciană *"pururea tânăr",* acel *"sălbatic bun"* căutat cu insistență şi fervoare de secolele XVI, XVII, XVIII şi XIX, dăinuind ca un mit paradisiac ce a precedat istoria.

Marele cărturar însuşi preciza în **"***Predoslovie"* la **"***De neamul moldovenilor",* că toată scrierea lui avea să urmeze calea adevărului, istoriei şi istoricilor de credință, astfel că *"am nevoit să nu-mi fie de grijă, de-ar cădea această carte ori pre a cui mâna şi dintre streini, carii de-amăruntului cearcă zmintelile istoricilor".* Miron Costin s-a dovedit a fi un fin istoric umanist, demn şi rațional, patriot înflăcărat şi totodată martir, care a ştiut să se ridice deasupra intrigilor celor avizi de putere şi să ignore jocul imposturii şi al calculelor meschine, lăsându-ne imaginea omului integru şi curajos până la ultima suflare.

Trebuie să menționăm că, față de unele aforisme şi teze umaniste costiene, sunt unele conotații negative. Ne vom opri, în câteva rânduri, doar la cugetarea lui Miron Costin, potrivit căreia *„…nu sîntu vremurile supt cârma omului, ce bietul om supt vremi",* cugetare ce aparține aşa-numitei *„înțelepciuni a cronicarilor"*[6] , a fost în atenția unor exegeți şi oameni de cultură români. Astfel, Emil Cioran a scris că „*spusele"* lui Miron Costin sunt rezultatul unei meditații conclusive, ce exprimă un fatalism arhaic. Este o „*filozofie a cumințeniei*, care nu concordă cu cerințele progresului social în societatea românească. Omul, în virtutea acestei filozofii a

[6] Ion Vartic*, Cioran, naiv şi sentimental,* ediția a III-a revăzută şi adăugită, Colecția PLURAL M, Editura POLIROM, 2011*, p. 135.*

cumințeniei, este scutit de orice responsabilitate față de sine şi față de societate, fiind, totodată, absolvit de orice vinovăție. În maxima cronicarului, spune Emil Cioran, se află „*cheia destinului nostru".* Tot de aici, afirmă Cioran, „*rezultă nu numai înțelepciunea resemnării, ci şi aceea a mediocrității*[7].

Miron Costin nu este un înregistrator impasibil al evenimentelor, ci sugerează faptele prin foşnitura şi aroma dulcelui grai moldovenesc. El posedă, ca nimeni altul, pecetea cărturărească de cronicar al speranțelor românilor. Din nefericire, acesta sfârşeşte tragic, iar sfârşitul său este legat de familia Cantemir. Constantin Cantemir, în anul 1691, pe când era domnitor, îi osândeşte la moarte, sub pretextul unui complot, pe frații Velicico şi Miron Costin. La „*descăpățânarea"* lui Velicico, asistă şi Dimitrie Cantemir, care, atunci, se afla la Iaşi. Miron Costin se afla la Bărboşi, unde îşi jelea jupânească moartă. Este anunțat de sentință, fiind sfătuit să fugă. Ion Neculce scrie că, fiind sfătuit să fugă mai înainte de venirea slujitorilor lui Constantin Cantemir, *"el n-a primit, ştiindu-se drept",* mărturisind că *"eu voi da sama de ale mele, câte scriu"*[8]. Miron Costin, având conştiința nevinovăției şi speranța că adevărul va învinge, spera să nu fie pedepsit cu moartea, mai ales că era nevinovat şi îndurerat de moartea soției. Cu toate acestea, din ordinul domnitorului, vătaful Macri „*îl scurtă de cap".* Evident, regretele post factum ale domnitorului sunt tardive. Şi tot Ion Neculce consemnează*: „Cantemir –Vodă după aceea mult s-au mai căit ce au făcut şi de multe ori plânge între toată boierimea şi blastama pe cine l-au îndemnat de-au grăbit de i-au tăiat."* [9]

Logofătul, implicat în istoria noastră şi autorul sincer, omul tragic sacrificat pe nedrept, care moare martiric din cauza dragostei de țară pe eşafodul ei, al istoriei şi artei cuvântului, va rămâne în istoria neamului său ca precursor al istoriei române moderne, va dăinui ca martirul unei țări în care cultura a fost construită prin jertfe şi care a stat dreaptă în fața asaltului mediocrității şi a celor care pentru un profit oricât de mic, s-au pus în slujba tiraniei şi a vânzării de neam şi țară.

La tema latinității limbii şi a genezei poporului nostru, concepută la timpul respectiv de Grigore Ureche şi preluată de Miron Costin, coroborată cu alte abordări istorice, geografice şi filozofice, se detaşează opera enciclopedistului prinț-cărturar Dimitrie Cantemir (1673-1723). Eforturile acestuia aveau să se concentreze, încă de la început, asupra zugrăvirii vieții din spațiul carpato-danubian-pontic a populației romanice în lucrarea **"***De antiquis et hodiernis Moldavia nomibus"*, a numelor antice şi de astăzi ale Moldovei, a istoriei moldo-vlahice. În excelenta scriere**"***Hronicul vechimii istoriei moldo-vlahice***"** , cu ramificațiile ei din antichitate, din Evul Mediu şi până în prezent. „*În ultimile două decenii ale secolului al XVII-lea şi primele ale secolului următor se împlineşte, de fapt, într-un măreț apogeu, încununat de opera lui Dimitrie Cantemir şi de cronica lui Ion Neculce, sinteză cultural-românească a epocii feudale"*[10].

Dimitrie Cantemir este un cărturar moldovean de talie universală, cunoscător al 12 limbi străine, primul academician român, care, la 11 iulie 1714, avea să devină membru în Societas Scientiarum Brandenburgicum, cunoscută, ulterior, sub numele de Academia din Berlin, fondată, la rândul ei, în anul 1700, de celebrul Leibniz, al cărei preşedinte avea să şi devină. Diploma de admitere a lui Cantemir avea să fie semnată în absența lui Leibniz, de vicepreşedintele acesteia, numismatul Johan Carol Schott (1672-1717).

Academia din Berlin avea să joace un rol hotărâtor în geneza celor două opere de căpătâi ale lui Dimitrie Cantemir: „*Descriptio Moldaviae",* ca prezentare geografică, politică şi istorică a principatului moldovean, – şi *"Historia Moldo-Vlachica***"**, ce avea să înfățişeze originile românilor din Moldova şi Muntenia. Activitatea prodigioasă a prințului Cantemir, s-a

[7] *Ibidem, p.137.*
[8] *Ibidem.*
[9] Constantin Măciucă, *Studiu introductiv, antologie şi note finale* la lucrarea Dimitrie Cantemir, **"**Descrierea Moldovei**"**, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, p.316.
[10] George Ivaşcu, *Istoria literaturii române*, vol. 1, 1969, p. 219-220.

axat pe acțiunea de cercetare şi scoatere în evidență a potențialului creator desprins, însăşi, din natura geniului românesc.

Pentru o redare şi aprofundare cât mai exacte, cărturarul a încercat să-şi întrepătrundă neamul şi să-l înțeleagă bine din lăuntrul său, pentru a-l putea îndrepta şi perfecționa, oferindu-i datele necesare din istorie, religie, limbă, învățământ, ştiințe. Avem, aici, ca exemplu *"Scara"* din **"***Istoria ieroglifică***",** care cuprinde 286 de termeni şi care este considerată drept cea dintâi lucrare lexicografică, fiind totodată prima încercare de realizare a unui dicționar unilingv românesc (Vlad Chiriac, *"Unitate națională şi culturală prin carte***"**).

Trebuie menționat că Dimitrie Cantemir a luat cu el la Moscova, exemplarul original al lucrării lui Miron Costin **"***De neamul moldovenilor***",** manuscris care se află, şi acum, în arhivele ruseşti. Acesta şi-a făcut interesante notițe originale pe manuscrisul lui Miron Costin. Prima intenție a fost să traducă **"***De neamul moldovenilor***"** în latineşte şi să-l prezinte Academiei din Berlin. Apoi, s-a gândit să îmbogățească istoria românilor, adunând tot ceea ce era memorabil din letopisetele vremii şi din marile cărți care se publicaseră în Occident. Astfel, a scris Cantemir *"Historia Moldo-Vlachica"*. Această lucrare, în două volume distincte, a fost tradusă din latină în română, între anii 1719 şi 1722 şi mult îmbogățită devenind **"***Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor".* Hronicul lui Cantemir a hrănit abundent geniile Şcolii ardelene, Hronicul fiind folosit în lucrările lui Samuil Micu-Klein (**"***Istoria, lucrurile şi întâmplările românilor***"**), Gheorghe Şincai (**"***Hronica românilor şi a mai multor neamuri")* şi Petru Maior (**"***Istoria pentru începuturile românilor în Dachia***"**).

Aşadar, manuscrisul **"***De neamul moldovenilor***"** al lui Miron Costin l-a făcut pe Cantemir să scrie Hronicul, cartea care a aprins mințile geniilor Şcolilor ardelene, ținând spiritual lipită Transilvania de trupul Principatelor Române, Moldova şi Țară Românească. Cărțile lui Dimitrie Cantemir, şi întreagă lui operă, relevă lupta pentru afirmarea noastră ca neam, *"expresia emoționant –militantă a sufletului românesc"*. Scrierile sale cu caracter arheologic (inscripțiile pictografice latine, ruinele antice, cetățile vechi descrise, etc.), referințele sale numismatice şi heraldice (vechimea monedelor, stema Moldovei, numele ei provenit din Mollis Davia etc.), descrierile arhitecturale din **"***Istoria Imperiului Otoman***"** referitoare la apeductele construite în stil romanic, datele de ordin etnografic şi etnologic în care se descriu specificul culturii populare, obiceiurile şi tradițiile transmise din neam în neam, precum şi alte informații prețioase din sfera ştiinței şi învățământului - toate acestea au contribuit la înțelegerea cursului concret al devenirii noastre istorice şi încadrării istoriei românilor în matca sa geografică, care după toate legile universale demonstrează şi formarea unității sale etnice.

Iată de ce, de la Herodot şi Hippocrates încoace, şi până la Montesquieu, gânditorii n-au putut face abstracție de legătură omului şi societăților omeneşti cu condițiile istorico-geografice, pe care le considerau determinante pentru destinele popoarelor. Aceasta este tendința urmărită şi de Dimitrie Cantemir pe tot parcursul operei sale, avea să fie preluată şi continuată de fiul sau Antioh în scrierile sale: aceea de a rezuma istoria universală a omenirii la câteva cicluri temporale încadrate în spații geografice bine determinate. Prin urmare, străbaterea altor epoci ale istoriei ne poate aduce aceleaşi învățături, produce o anumită comprehensiune evenimentelor şi urmările acestora asupra românilor. În accepțiunea lui Iorga, norocul e un termen poetic; niciun popor nu l-a avut vreodată fără să-l merite. *"Eram la începuturile vieții noastre naționale, un popor cinstit, de țărani harnici; Țărani erau boierii noştri şi în fruntea statului era reflectat spiritul țăranului prin Domnul, smerit față de Dumnezeu, cel aşezat în fruntea țării; Am avut atunci norocul cinstitilor şi harnicilor: am biruit, am fost respectați şi, într-adevăr, stătători de sine"* (N. Iorga, **"***Moralitatea şi armonia istoriei***"**).

De aceea, numai spiritele superficiale sunt cele care nu sunt în stare să înțeleagă pedeapsa inevitabilă care se răsfrânge asupra acelui popor care-şi ignoră istoria, limba, cultura, tradițiile şi biserica, după cum nu se dovedeşte a fi în stare să-şi organizeze propria-i existența şi să-şi asigure viitorul prin muncă, onestitate şi putere de sacrificiu.

Operele lui Miron Costin şi Dimitrie Cantemir, reprezintă, pentru perioada în care au trăit, *"momente apoteotice ale culturii neamului, izvorâte din în adâncimi proprii şi nicidecum din maimuțăreală noastră în preluarea obiceiurilor străine, a limbilor străine şi instituțiunilor străine"* (M. Eminescu, Opere XII).

Aşa după cum secolul al XV-lea avea să reprezinte spectrul biruințelor militare, secolul al XVII-lea lansează cultura română, deschizând drumul spre "Europa luminată", ca sinteză între antichitatea clasică şi stilul renascentist italian. Cu cât înaintăm spre a două jumătate a secolului al XVII-lea, pe aliniamentul epocii Dosoftei-Costin-Cantemir, se observă înregistrarea unor prefaceri pe plan economic, concomitent cu ameliorarea presiunii otomane şi o oarecare stabilitate a domniilor. Toate acestea contribuie la o înflorire a culturii şi literaturii româneşti.

Şi în acest context, să ne întoarcem privirile cu pietate către trecut şi să salutăm cu condescendență şi evlavie pe cei care au ştiut să ne închege, să formeze şi să păstreze țara această, trecută prin atâtea şi atâtea greutăți.

Iar printre cei care, alături de Ştefan cel Mare şi Sfânt, Alexandru cel Bun, Matei Basarab, Vasile Lupu, precum şi mulți alți strămoşi reprezentativi ai neamului, ne-au dat această energie, s-a numărat şi Principele Alexandru Ioan Cuza (1820-1873). La 1855, diplomatul francez Alphonse d`Avril, entuziasmat de conştiința națională a românilor, scria: *" Moldo-valahii au o latura foarte interesantă şi anume persistența de a-şi păstra naționalitatea. După patru secole de dezastre, invazii, ocupații, tentative de slavizare şi grecizare, cu toate asalturile terorii şi seducției, cu tot protectoratul rusesc şi călcâiul otoman, ei sunt astăzi ceea ce istoria îi arată de a fi fost cu mai bine de două milenii în urmă. Cu alte cuvinte, nu sunt nici slavi, nici greci, nici germani, nici turci, ci neolatini, - naționalitatea lor fiind azi mai hotărâtă şi de neînvins ca oricând".*

Între viețile celor doi prinți istorici ai neamului, Dimitrie Cantemir şi Alexandru Ioan Cuza, am constatat existența unor impresionante similitudini:

- deşi necontemporani unul cu altul, amândoi aveau să fie megieşi, adică vecini de moşie. Unul la Silişteni, altul la Bărboşi, în Moldova;

- deşi beneficiază de ani foarte scurți de Domnie, cei doi *"hospodari"* moldoveni, aveau să-şi înscrie prin faptele lor, numele cu litere de aur în istoria națională a românilor; (Cantemir, în calitate de enciclopedist şi creator de cultură românească, iar Cuza în domeniul politic prin realizarea Unirii a două Principate româneşti);

- ambii au murit într-un exil nemeritat, departe de țară, la vârste biologice apropiate: unul la Moscova la numai 50 de ani, altul la Heidelberg, în Germania, la vârstă de 53 de ani;

- osemintele celor două mari personalități, sunt înhumate în acelaşi locaş, biserica "Trei Ierarhi" din Iaşi;

Cât despre înrudirea familiei Cuza cu latura movilenilor şi muşatinilor lui Miron Costin, trebuie amintită cea care avea să introducă strălucirea Costinenilor în neamul Cuza, nepoata cronicarului şi logofătului Miron Costin, Ilinca, care avea să se căsătorească cu Miron Cuza, fiul marelui spătar, Dumitraşcu Cuza.

Nicolae Iorga aprecia: *"… în trecutul nostru, mulți oameni au suferit. Dacă suntem ceva, nu suntem prin biruința strămoşilor noştri, ci suntem ceva de pe urma suferinței lor. Toate puterile noastre nu sunt altceva decât jertfa lor strânsă laolaltă şi prefăcută în energie".*

Peste un asemenea popor viteaz şi tenace era menit Cuza să domnească. Şi poporul avea, la rândul lui, să-l iubească cum se cuvine pe acest mare pământean român, adunându-l în inima sa alături de Ştefan Vodă, de Mihai Viteazul şi de *"domnul cuvântului şi simțirii româneşti"*, Mihai Eminescu, care, iată, el însuşi avea să-l îmbărbăteze şi să i se încline cu emoție urmare vizitei făcute, în 1870, la Döbling în Austria, în drumul exilului Domnitorului spre Germania.

Principele Unirii a domnit, după cum se ştie, numai şapte ani, perioadă scurtă, dar de o importantă capitală pentru destinul României. Sub domnia acestuia, şi cu aportul nemijlocit al împăratului Franței, Napoleon al III-lea, au fost realizate fapte de o însemnătate fără

precedent, care au contribuit, în ansamblul lor, la formarea României, prin înfăptuirea „micii" dar esențialei Uniri, şi care a deschis, astfel, calea unor profunde prefaceri în viața socială, economică, politică şi culturală a țării.

Sentimentul istoriei pe care, din plin, A. I. Cuza l-a posedat, l-a determinat pe acesta să acționeze, eficient şi prompt, pentru modernizarea țării, având drept țel supram diminuarea *„retardului civilizațional"* față de Apusul Europei. Astfel, reforma agrară şi reforma administrației s-au relevant, prin ele însele, ca fiind şi cele mai însemnate evenimente ale istoriei României secolului al XIX-lea. Totodată, reformele lui Cuza-Vodă au avut menirea de a unifica, de a suda cele două Principate, *"de a servi ca temei de organizare unitară noului stat şi, pe de altă parte, ele au avut un aspect de democratizare – în limitele vremii respective – şi au contribuit la înlăturarea sechelelor feudale"* (Academician Dan Berindei, **"***Constituirea României moderne***"**).

După cum spunea marele nostru istoric A.D. Xenopol, *"când cunoaştem mănunchiul de însuşiri sufleteşti cu care intrase Alexandru Ioan Cuza în harnica muncă a domniei, când vom regăsi acest mănunchi întreg şi neştirbit…..va fi o datorie omenească de-a noastră, de a nu arunca în uitare memoria şi sufletul acestui bun român, care a lucrat şi s-a dedicat cu tot ce-i aparținea mai sfânt la propăşirea întregului nostru neam. Destui sunt oamenii care trec prin viață, fără a lasă nicio altă urmă pe pământ, decât câteva lacrimi ale rudeniilor lăsate pe groapa ce-i înghite. De aceea, cel puțin pe acei fericiți muritori de geniu, pe care însuşirile lor, împrejurările sau soarta divină i-a adus în fruntea treburilor spre binele țării şi neamului, suntem datori să-i purtăm în suflet şi amintire".*

"Ceea ce Dumnezeu a unit, oamenii să nu mai îndrăznească a mai despărți vreodată" spune pe bună dreptate biserica noastră. Într-adevăr, unirea noastră de astăzi trebuie să continue sub scutul înțelepciunii şi al înfrățirii; şi dacă înțelepciunea ne vine de la Dumnezeu, înfrățirea între oameni reprezintă unul dintre cele mai de căpetenie comandamente ale religiei noastre.

Procesul unificator rămâne fără fundamentul necesar, dacă nu se asigura şi nu se consolidează permanent unirea fiilor ei şi aceasta mai ales, prin întărirea unității sufleteşti a neamului. În acest crez, trebuie să trăim, să muncim şi să murim, indiferent cât de greu ne-ar fi şi aşa de cum ne-o fi dat să ne fie. Şi, tot în acest crez, trebuie să gândească şi acționeze actualii şi viitorii noştri cârmuitori.

Şi, iarăşi, înapoi la Iorga –, *"după cum se ştie, poporul se împarte fireşte în clase, clasele se împart în indivizi, interesele indivizilor nu se împacă între ele şi interesele claselor de multe ori se duşmănesc; însă mai presus de interesele indivizilor, mai presus de interesele claselor, trebuie să se ridice solidaritatea națională, sentimentul de unitate care să îmbrățişeze o societate de la un cap la altul. Acest sentiment asigură menținerea unui popor, acest sentiment asigură afirmarea unui popor şi-i dă biruință în toate împrejurările"*.

Când această simțire devine dezvoltată, începem să înțelegem cu adevărat, cât de puțin reprezintă viața individuală a oricăruia dintre noi, față de viața neamului şi destinele viitoarelor noastre generații.

Eroismul nu se arată numai în lupta fizică. Elementul moral al eroismului este redat oriunde şi oricând se aduce jertfă vieții, pe baza principiilor sănătoase pe care le avem şi ni le expunem cu curaj, acolo unde ne sacrificăm fericirea pentru ceva măreț şi sfânt. Avem, şi am avut, cu siguranță, eroi şi în timp de pace, nu numai de război. Au fost, sunt şi vor fi adevărați români, care, prin curajul lor intelectual, s-au opus şi se vor opune credințelor răspândite, aflate în contradicție cu interesele neamului şi țării, după cum, urmare a curajului lor moral, au dat şi vor da înălțare principiilor lor juste şi sănătoase, înfruntând, fără să se dea înapoi, toate durerile şi privațiunile care ar rezulta de pe urmă expunerii ideilor lor.

Frământările politice actuale, nestatornicia caracterelor, lupta grupurilor de interese, gradul înalt al corupției, care otrăveşte chiar şi atmosfera, trădarea şi indiferență unora, ne accentuează starea de scepticism cu privire la evoluția acestei țări, diminuând, într-o oarecare măsură, încrederea în noi înşine şi în cei ce ne conduc.

După cum spunea Take Ionescu, în plenul Parlamentului, la 16 şi 17 decembrie 1915, în cel mai elocvent discurs din carieră lui, **"***Discursul instinctului național***"**, *"...scopul final, scopul tuturor sufletelor şi inimilor noastre de români a fost acelaşi: unitatea națională, nu numai culturală, dar şi politică şi economică, întregirea noastră în granițele în care ne-a pus Dumnezeu şi măritul Traian, călare peste Carpați, fulgerând şi în dreapta şi în stânga, cu toate puterile noastre".*

La rândul lui, Emil Cioran afirmă în **"***Schimbarea la față a României***"** că, *"spirala istorică a României, se va înălța până acolo unde se pune problema raporturilor noastre cu lumea. Până acum am fost reptile; de aici încolo ne vom ridica în fața lumii, pentru a se şti că nu numai România este în lume, ci şi lumea în România".*

Cele trei personalități de referință fac parte din panteonul creatorilor de țară şi cultură românească, sunt vizionari, simboluri novatoare, luptători pentru libertatea națională, precusori ai desăvârşirii unității naționale. Au propulsat multe din realizările lor în conştiința Europei.

Au fost promotori ai nădejdilor româneşti, cheia de reflexivitate a epocii în care au trăit.

Au dat consistență impulsului național. Ideile şi faptele lor sale împodobesc corola de creatori de țară sau de cultură românească.

Ei sunt izvoare istorice narative sau acționale, care, în virtutea sentimentului istoriei, au contribuit, în mod esențial, la propăşirea poporului român.

Bibliografie

1. COSTIN, Miron, "*Letopisețul Țării Moldovei*", Chişinău, Editura Hyperion, 1990.
2. EMINESCU, Mihai, *"Opere complete"* ed. Tipo Moldova, Iaşi, 2012.
3. IVAŞCU, George, "*Istoria literaturii române"*, vol 1, 1969.
4. LIGOR, Alexandru, *"Prin moldova în timpul lui Vasile Lupu"*, Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1987.
5. MĂCIUCĂ, Constantin, Studiu introductiv, antologie şi note finale la lucrarea Dimitrie Cantemir *"Descrierea Moldovei*", Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1957.
6. VARTIC*,* Ion "*Cioran, naiv şi sentimental*", ediția a III-a revăzută şi adăugită, Colecția PLURAL M, Editura POLIROM, 2011*, p. 135.*

PALINGENEZA FENIXULUI DACIC

Mihail Ţăpârlea[1]

Abstract: *Brîncoveanu şi Dimitrie Cantemir, prin acțiuni politico-diplomatice,s-au străduit să anihileze teoriile ce falsificau istoria românilor, precum şi acțiunile de integrare, într-un imperiu sau altul, a provinciilor româneşti. De asemenea, doreau, dacă ar fi fost posibil, să reunească cele trei țări într-un singur stat.*

Cuvinte cheie: *civilizație, tradiție, lexeme, origine, formare, cultură, nomadism, continuitate, matrice, mirific.*

Izvoarele istorice străvechi[1] demonstrează, „*ab óvo*"[2] şi „*in extenso*"[3], aşa cum afirmă şi prestigiosul arheolog American Wiliam Schiller, citat fiind de A. Deac**,** că „*..civilizația s-a născut acolo unde trăieşte astăzi poporul român, răspândindu-se, apoi, spre răsărit, cât şi spre apus, în urmă cu 13-15 mii de ani…..Patria primitivă a omului european a fost spațiul carpato-dunăreano-pontic*.."[2]

Sunt grăitoare şi argumentele de ordin lingvistic privind vechimea limbii române, mijloc esențial în formarea şi prezervarea conştiinței de neam**.** „*Românii au o adevărată limbă ancestrală, din neolitic, păstrată în copie, la nivel de 2000 de lexeme vorbite azi*…"[3] De asemenea, noile descoperiri arheologice, au permis, cu îndreptățire, emiterea unei alte concepții referitoare la originea latină a poporului român, care vine să modifice datele de antropogeneză ale românilor.

Astfel, dr. Lucian Iosif Cueşdean, pe baza unei analize aprofundate a condițiilor de formare a poporului român, cu referire la limba noastră, afirmă că **„***Imensul ei fond latin dovedeşte, fără putință de tăgadă, originea Gintei latine în poporul get, continuatorul direct al primei civilizații a Europei, Cultura Danubiană, originea comună a rumânilor şi romanilor fiind indubitabilă, dar nu de 1900 de ani, din vremea împăratului Traian, ci de peste 3100 de ani de când geții din Banat s-au instalat pe colinele Romei..*"[4]

Cu toate acestea aceste dovezi şi argumente de netăgăduit**,** la începutul secolului al XVIII-lea, imperiile vremii-şi în mod special Casa de Austria-, au început să nege continuitatea poporului român pe pământul străbun.

Primele acțiuni au avut loc în Transilvania, când populația românească, care era majoritară în statul românesc intracarpatic, a cerut egalitatea în drepturi cu celelalte naționalități. Refuzul acordării drepturilor fireşti a fost justificat prin aceea că populația românească ar fi venit mai târziu pe aceste meleaguri, iar românii au fost etichetați ca fiind „*toleraţi*".

[1] Gl.bg.r. ,vicepreşedinte al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".
[2] Dr. Lucian Iosif Cueşdean, *Istoria Antică a Nemului Românesc,* Editura Solif, Bucureşti 2011, p. 37.
[3] Dr. Lucian Iosif Cueşdean, *Op. cit.*, p.7.
[4] *Ibidem*, p. 8.

În esență, aceste idei migraționiste referitoare la formarea poporului roman se înscriu în ceea ce se numeşte „*Teoria nomadismului*", care situa vatra biologică a poporului român la sud de Dunăre. În acest mod, se lovea în însăşi dreptul istoric al românilor. Evident, aceste acțiuni -lipsite de temei logic şi istoric-, erau determinate de justificarea dominației asupra teritoriilor străbune de către marile puteri ale vremii, în special de către Casa de Habsburg. Liviu Maior afirmă că Imperiul Habsburgic reprezenta un amalgam, un „*…. mozaic de națiuni, minorități, religii*"[5], care se menținea prin „*loialismul sau patriotismul dinastic*", iar, în întreaga sa istorie, „*Imperiul a căutat ..... să anihileze avansul procesului identitar în rândul naționalităților care-l formează*"[6].

Transilvania, o dată cu instaurarea stăpânirii habsburgice, începând cu anul 1699, era supusă unei „*agresiune fiscale şi spirituale (prin catolicism), raptul pământurilor şi resurselor miniere, regimului polițienesc de teroare şi acțiunilor ocupaționiste bazate pe principiul „divide et impera*"[7].

Trebuie să subliniem faptul că problema continuității, a unității culturale, lingvistice şi etnice a poporului român, încă din acea epocă, nu era o problemă cu determinări ştiințifice şi istorice, ci *politice*, în primul rând. Inanitatea acestor „basne" – aşa cum le-a numit cronicarul Miron Costin – a fost demonstrată, cu cele mai pertinente argumente, de către numeroşi istorici români şi străini. Indubitabil, aceste teorii aveau menirea de a justifica ocuparea ținuturilor româneşti, de către imperiul central-european, aflat în expansiune, către estul, sudul şi sud-estul bătrânului continent. Anterior, imperiul încercase să se „dilate" spre Apus, dar a întâlnit rezistența unui redutabil adversar: Franța. Secretarul personal al lui Constantin Brâcoveanu, Antonius Maria del Chiaro, asemenea altor învățați ai vremii, era convins că românii îşi trag originea din coloniştii romani şi populația autohtonă dacă. „*Toată întinderea de pământ ce astăzi se numeşte Valahia, e o parte din vechea Dacie, în care se cuprindeau provinciile, denumite de geografii de azi Transilvania, Valahia şi Moldova.*"[8]

Miron Costin vorbea de asemănarea izbitoare a portului românilor cu cel al romanilor şi a combătut, argumentat, „basnele", care urmăreau să defăimeze poporul român şi istoria sa *„…instincul excepțional cu care poporul român a ştiut să accepte cele ce puteau aduce roade utile existenței sale şi să le respingă pe cele ce ascundeau pericole*..."[9] Cele trei state româneşti au fost separate din punct de vedere politic prin acțiunea factorilor externi, a celor trei imperii, care le înconjurau: Otoman, Țarist, Habsburgic. Cu toată această divizare, conştiința de neam nu s-a pierdut, matricea spiritului românesc a dăinuit în pofida încercărilor la care românii au fost supuşi. *„Oamenii şi mărfurile, cărțile şi ideile au circulat în tot spațiul românesc, unitar prin geneza şi structura lui*."[10]

Scopul rândurilor de față nu este acela de a face o analiză aprofundată, exaustivă a acestor teorii sau de a le combate cu argumente diverse, ci de a sublinia modul în care cele două remarcabile personalități ale istoriei noastre, Constantin Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir, dar şi voievozii transilvani, au cunoscut realitatea istorică a faptului că locuitorii din cele trei state româneşti sunt de aceiaşi origine, având o conştiință a originii sale latine, ca o parte importantă a constelației spirituale şi culturale a neamului românesc. Urmând exemplul lui Mihai Viteazul, care, cu un veac mai înainte, a reuşit unirea sub un singur sceptru a locuitorilor plaiurilor româneşti, Brâncoveanu, dar şi Dimitrie Cantemir, au gândit, deşi destul

---

[5] Liviu Maior, „*Românii în armata habsburgică",* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, pp. 5-6.

[6] *Ibidem*.

[7] General-maior Ion Safta, Preşedintele Comisiei Române de Istorie Militară**,** prefață la lucrarea **„***De la Esculeu la Alba Iulia. Un mileniu de istorie românească în cronistica şi istoriografia ungaro-germană***",** Bucureşti 1993, p.9, autor Maior Mircea Dogaru.

[8] Del Chiaro, *Istoria modernelor revoluții ale Valahiei* (Istoria delle moderne Rivoluzioni della Valachia), p. 4, www.cimec.ro/carte/delchiaro/RevolutiileValahiei.

[9] Francisc Păcurariu, *Românii şi maghiarii de-a lungul veacurilor***,** editura Minerva, Bucureşti 1988**,** p. 4.

[10] Ion Toderaşcu, *Constantin Brâncoveanu şi Țara Moldovei, colaborare, rivalitate şi „domnu la două țări,* în lucrarea *Sfântul Constantin Brâncoveanu, ocrotitorul Episcopiei Slatinei şi Romanaților"*, vol. II, Editura Episcopiei Slatinei şi Romanaților, Slatina, 2014, p.7 51.

de vag, la o înviere, la o *palingeneză a Fenixului Dacic*, a Daco-României, care să reunească, în graniţele sale, pe toţi românii. Daco-România ar fi putut coincide cu „*Regatul lui Burebista, care-potrivit surselor istorice existente-poate fi apreciat la cel putin cinci ori teritoriul actual al României, întins atât la sud, cât şi la nord de Dunăre, ajunsese atât de puternic, încât regale său a devenit chiar arbitru în conflictul dintre Cezar şi Pompei.*"[11]

Chiar viziunile şi unele planuri strategice ale lor -fără a fi concretizate, însă- vizau realizarea, într-o formă sau alta, a unităţii celor trei state româneşti sau cel puţin punerea Ţării Româneşti şi Moldovei sub un singur sceptru. Evident, fiecare dintre ei dorea să domnească şi peste celălalt stat. Dimitrie Cantemir, căsătorindu-se cu prinţesa Casandra -fiica lui Şerban Cantacuzino şi verişoara lui Brâncoveanu- se socotea îndrituit să preia şi domnia Ţării Româneşti. După cum, Constantin Brîncoveanu râvnea şi la tronul Moldovei, intervenind, în câteva rânduri, la Poartă, pentru a înscăuna un domnitor sau altul**.** Au fost dese situaţiile în care o persoană ocupa, succesiv, dregătorii, atât în Ţara Românească, cât şi în Moldova.

Spre exemplu, principele Gheorghe Duca, ale cărui „aptitudini de administrator şi calităţi de negustor nu erau obişnuite", „*a fost înălţat pe tronul, pe care-l va avea de mai multe ori, schimbându-şi Moldova de origine cu Muntenia, graţie sumelor generos împărţite pe care le câştigase ca mânuitor de bani, vînzând polonezilor cenuşa copacilor moldoveni, de folos tăbăcarilor, şi trimiţând la Danzig minunaţii boi a căror rasă o păstra şi o creştea ţara*"**[12]**.

De asemenea, Brâncoveanu, faţă de Moldova adoptă o politică de bună vecinătate şi de prietenie, dar este vigilent şi caută să anihileze comploturile organizate de boierii moldoveni împotriva lui, la Istanbul. În schimb, intervine direct, având şi îngăduinţa Porţii, în treburile curţii de la Iaşi, convins fiind de interesele comune ale celor două ţări române, care trebuie să promoveze o politică externă unitară.

Prin practicarea politicii „*pungilor de aur",* reuşeşte să-l numească domn în Moldova pe tânărul Constantin Duca, numit şi „Duculeţ", fiul fostului voievod Gheorghe Duca, pe care îl căsătoreşte cu una din fiicele sale, Maria. Este de reţinut faptul că un reprezentat al familiei Cantacuzino, şi anume Ilie Cantacuzino, numit „*mâţa sălbatică"* în „*Istoria ieroglifică*" a lui Dimitrie Cantemir, „*a fost, iniţial, visternic în Moldova, unde atât îi plăcea să „strângă cu uşa" pe micii boieri ca să le stoarcă impozite, încât a devenit foarte nepopular"*, s-a refugiat, apoi, în Ţara Românească, la curtea lui Constantin Brâncoveanu, „*ajutându-l pe acesta ca, prin intrigi, la Istanbul, să clatine tronul lui Mihai Racoviţă, domnul moldovean*"[13].

Spre exemplu, având în vedere potenţialul statelor româneşti, variantele strategice şi geopolitice de asigurare a prezervării fiinţei naţionale sub protectoratul unei mari puteri, al unuia dintre cele trei imperii proxime arealului dacic, Del Chiaro, afirma că **„***Istoria acestei provincii (Valahia, n.n.), care nu a încetat să râvnească momentul fericit de a se putea adăposti sub aripele Vulturului Austriac***"[14] .**

Este de remarcat faptul că, şi voievozii Transilvaniei, având conştiinţa unităţii de neam, şi-au propus, uneori, să stapânească şi cele două state româneşti extracarpatice. În acest sens, Nicolae Iorga aminteşte de „*visul dacic al lui Rakcozy"*, principele Transilvaniei, precum şi de faptul că, după bătălia de la Hotin, în ochii boierilor, ai domnitorilor chiar, „*Scopurile lui Mihai Viteazu păreau să se impună din nou"*[15]

Brîncoveanu şi Cantemir, în mod real, aveau argumentele necesare de natură istorică şi ştiinţifică care demonstrau, fără tăgadă, că românii sunt „…*continuatorii populaţiei daco-romane aflate în spaţiul carpato-dunărean şi Balcani, cu prelungiri până în Panonia*."[16]

---

[11] Daniel Roin, *Spiritul Dacic Renaşte***,** Editura Vidia, Bucureşti 2012, pp. 11-12

[12] Nicolae Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, Editura ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1985, pp. 284-285.

[13] cf. Ion Mihai Cantacuzino, *O mie de ani în Balcani. O cronică a Cantacuzinilor în vâltoarea secolelor*, Bucureşti 1996, p. 220.

[14] Antonius Maria de Chiaro, *Istoria modernelor revoluţii ale Valahiei* (Istoria delle moderne Rivoluzioni della Valachia), p. 4, www.cimec.ro/carte/delchiaro/RevolutiileValahiei.

[15] Nicolae Iorga, *Op. cit.,* p. 285.

[16] Nicolae Stoicescu, *Continuitatea Românilor***,** Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti,1980, p. 10.

Cei doi domnitori, prin acțiuni politico-diplomatice, s-au străduit să anihileze teoriile ce falsificau istoria românilor, precum şi acțiunile de integrare, într-un imperiu sau altul, a provinciilor româneşti.

De asemenea, doreau, dacă ar fi fost posibil, să reunească cele trei țări într-un singur stat**.** Important este şi faptul că asemenea idei şi planuri aveau şi conducătorii ardeleni.

Voievodul Transilvaniei de la inceputul celui de-al doilea deceniu al secolului al XVII-lea, Gabriel Bethlen, [5] *„...om cumpănit, adept al politicii de echilibru similară cu cea a lui Brâncoveanu, dar mânat de ambiții mari (de exemplu făurirea unei noi Dacii, ocupând Țara Românească şi Moldova) şi cu exagerate acțiuni de calvinizare a românilor*."[17]

Ca o expresie a unității de neam, o constituie şi faptul că Şerban Cantacuzino, participă, în anul 1683, la asediul Vienei, în tabăra otomană, alături de Gheorghe Duca, domnul Moldovei, şi de Mihail Apafi I, principele Transilvaniei. Acțiunile sale sunt determinate de profunda sa credință ortodoxă, de dorința de „*renovatio*" a vechii Dacii, precum şi de puternicile resentimente față de Înalta Poartă.

Prin urmare, în mod precaut, el a „*sabotat stăpânii de la Constantinopole*"[18] prin transmiterea multor date şi informații prețioase privitoare la situația tactică, starea forțelor luptătoare etc., informații ce au permis înfrângerea zdrobitoare a trupelor otomane şi, astfel, stoparea înaintării lor în centrul şi apusul Europei.

El inițiază tratative diplomatice pentru a se alătura eforturilor Creştinătății de oprire a tendințelor otomane de a înainta spre centrul Europei. Constantin Brâncoveanu aparține, potrivit aserțiunilor lui Nicolae Iorga, acelui tip de monarhi „*sprijiniți pe o neclintită tradiție....pe care îl interesează istoria statelor româneşti, originea lor comună daco-romană, studiază cronicile care prezintă istoria diferitelor epoci, …caută ca ele să fie continuate, formându-se un corp, care să meargă de la origine până în zilele sale.*"[19]

Prin politica sa externă, probând un remarcabil talent diplomatic, domnul valah, a demonstrat „*Fidelitate aparentă față de turci, încredere circumspectă față de imperiali, prudență în ajutorul rus i-au definit diplomația şi i-au asigurat o domnie, în ciuda împrejurărilor defavorabile, relativ lungă.*" [20]

Conchizând, realitatea istorică ne-a demonstrat faptul că, de-a lungul întregii lor existențe, conştiința unității de neam exista în cele trei state româneşti.

În lucrarea „*Hronicul vechimii româno-moldo-valahilor*", Dimitrie Cantemir, a demonstrat caracterul artificial, falsitatea şi ipocrizia teoriilor absurde ale dezrădăcinării poporului român, a susținut, cu argumente ştiințifice de netagăduit, continuitatea românilor pe teritoriul locuit de strămoşii lor, arătând faptul că romanii au rămas „*înfipți şi nezmulşi"* şi de unde „*niciodată piciorul nu şi-au scos.*"[21]

Urmare a conştiinței de neam existente pretutindeni în cele trei state româneşti, au fost, relativ, numeroase situații în care domnii Moldovei aşteptau şi o stăpânire în Țara Românească, iar cei munteni aşteptau şi o domnie în Moldova, după cum cei din Transilvania se doreau a fi domni şi în statele româneşti din spațiul extracarpatic.

Bibliografie

**** *Sfântul Constantin Brâncoveanu, ocrotitorul Episcopiei Slatinei şi Romanaților*, vol.II, Editura Episcopiei Slatinei şi Romanaților, Slatina, 2014.

[17] Francisc Păcurariu, *Op.cit.,* p. 123.

[18] „*Enciclopedie ilustrată de istorie universală: nume, date, evenimente „Reader's Digest*", 2006. p. 120.

[19] Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VII**,** *Reformatorii***,** Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 7.

[20] Ştefan Ştefănescu, *Țările Române şi începuturile decăderii manifeste a Imperiului Otoman. Eforturi ale Țărilor Române de a-şi păstra statutul de Principate autonome*., în lucrarea „Sfântul Constantin Brâncoveanu, ocrotitorul Episcopiei Slatinei şi Romanaților", vol. II, Editura Episcopiei Slatinei şi Romanaților, Slatina, 2014, p. 135.

[21] Adolf Armbruster, *Românitatea românilor. Istoria unei idei*, 1972, p. 211.

**** *Enciclopedie ilustrată de istorie universală: nume, date, evenimente „Reader's Digest*", *2006.*

ARMBRUSTER, Adolf**,** *Românitatea românilor. Istoria unei* idei**.**

CANTACUZINO, Ion Mihai**,** *O mie de ani în Balcani. O cronică a Cantacuzinilor în vâltoarea secolelor*, Bucureşti 1996.

DE CHIARO, Antonius Maria, *Istoria modernelor revoluții ale Valahiei* (Istoria delle moderne Rivoluzioni della Valachia), p.4, www.cimec.ro/carte/delchiaro/RevolutiileValahiei.

CUEŞDEAN, Lucian Iosif, *Istoria Antică a Nemului Românesc,* Editura Solif, Bucureşti 2011.

DOGARU, Mircea, maior, *De la Esculeu la Alba Iulia. Un mileniu de istorie românească în cronistica şi istoriografia ungaro-germană***",** Bucureşti 1993.

IORGA, Nicolae, *Istoria Românilor***,** vol. VII**,** *Reformatorii***,** Editura Enciclopedica Bucuresti, 2002.

IORGA, Nicolae, Locul românilor în istoria universală", Editura ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

MAIOR, Liviu, *Românii în armata habsburgică,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004.

PĂCURARIU, Francisc, *Românii şi maghiarii de-a lungul veacurilor***,** editura Minerva, Bucureşti 1988**.**

ROIN, Daniel, *Spiritul Dacic Renaşte***,** Editura Vidia, Bucureşti 2012.

STOICESCU, Nicolae, „*Continuitatea Românilor*", Editura ştiințifică şi enciclopedică, Bucureşti,1980.

Note şi comentarii

[1]Nicolae Iorga foloseşte sintagma „*Palingeneză a Fenixului elenic*", făcând aluzie la presupusul ideal al fanarioților de a reânvia vechiul Imperiu Bizantin (Vezi lucrarea Nicolae Iorga-*"Istoria Românilor, VII, Reformatorii, Editura Enciclopedică, Bucureşti 2002, p.5)*. *Fenixul*, simbol al primenirii, al reânnoirii veşnice, este pasărea fabuloasă, imaginată ca un vultur cu penele de aur, despre care vechii egipteni credeau că ar fi trăit peste cinci sute de ani şi că ar fi murit aruncându-se în foc, renăscându-se, apoi, din propria-i cenuşă. Vezi şi Anca Balaci, „*Mic dicționar mitologic greco-roman",* Editura Ştiințifică, Bucureşti 1966, p. 312. *Palingeneză* reprezintă fenomenul de formare a magmei prin topirea unei roci preexistente, iar, în plan social, desemnează apariția în procesul dezvoltării a unor indivizi sau a unor trăsături dispărute pentru grupa din care aceştia fac parte.

[2] „*ab ovo", „De la ou*", de la începutul începuturilor.

[3] *In extenso*, pe larg, în detaliu.

[4] *Divide et impera,* în limba română însemnă „*dezbină şi stăpâneşte", „dezbină şi domină*", „*dezbină şi impune-ți voința*". În politică şi sociologie, „Divide et impera" este o combinație de tactici(politice, militare, sau economice) de câştigare şi menținere a puterii sau dominației prin divizarea populației în entități mai mici, care, luate separat, au o putere mai mică decât întregul sau decât satul, care-şi impune voința. Această strategie permite celor cu putere reală puțină să-şi impună voința asupra celor care, constituind o entitate unitară, au o putere mai mare. Expresia este atribuită lui Filip al II-lea, rega al Macedoniei, tatăl lui Alexandru Macedon.

[5] Gabriel Bethlen (1580-1629), principe al Transilvaniei între 1613-1629, a fost, începând cu 1619, lider al mişcării antihabsburgice din estul şi nordul Ungariei, în contextul războiului de 30 de ani (1618-1648), război declanşat pentru hegemonie în Europa, în care Transilvania s-a situat de partea puterilor adversare ale Sfântului Imperiu Romano-German, alături de Franța, Olanda, Suedia.

O ALTĂ SOLUȚIE POLITICĂ „BEY-UL DE AUR" – MODEL DE CONDUCĂTOR AL ROMÂNILOR DIN TOATE VEACURILE

Mircea Dogaru[1]

Abstract: *Aducând țării o epocă de prosperitate, de pace, Brâncoveanu a putut iniția o amplă activitate de construcții laice şi religioase, arhitectura, pictura murală, sculptura îmbinând armonios ideile novatoare, europene şi orientale ale epocii cu tradiția în ceea ce s-a numit „stilul brâncovenesc".*

Cuvinte cheie: *paşalâc, suzeranitate, bey, creştin, ctitor, diplomat, stil, arhitectură, cultură.*

1. Epoca în care cuvântul a luat locul armei

Dispariția neaşteptată a lui Şerban Cantacuzino (1678-1688), la 28 octombrie 1688, într-un context internațional extrem de amenințător, datorat deschiderii „Chestiunii Orientale" (1683) prin cucerirea Paşalâcului de la Buda (Ungaria) de către Imperiul romano-german (1683-1686) şi infiltrarea trupelor acestuia în Transilvania (1686-1688), punea factorilor de decizie de la Bucureşti problema găsirii de urgență a unei soluții optime şi de durată. O solie munteană, a cărei componență exprima divergențele de opinii în privința opțiunii externe – suzeranitate otomană, „protecție" habsburgică sau țaristă – luase, prin Transilvania, drumul Vienei. Războiul Ligii Creştine europene, împotriva Porții, patronat de Habsburgi, se afla în plină desfăşurare. În ofensivă, după eşecul otoman din fața Vienei (1683), Curtea imperială vieneză impusese, în 1685, principatului românesc de peste munți, dezastruoasa convenție secretă de „alianță" pentru ca, un an mai târziu, trupele imperiale să-l ocupe practic, traducând în faptă amenințarea conținută în declarația diplomatului Antide Dunod: **„Voientes nolentes proteget vos, Sua Majesta".** Atingând Carpații Orientali şi Meridionali, habsburgii întindeau aceeaşi mână „frățească" Țării Româneşti, hotărâți să o „elibereze" „cu forța", potrivit recomandării generalului Federigo Veterani. În raportul acestuia către împăratul Leopold I (1658-1705) se propunea acceptarea, într-o primă etapă, a tratativelor cu domnul de la Bucureşti, atragerea sa în războiul antiotoman şi, după ocuparea cetăților „cheie" ale Țării Româneşti, Orşovei şi Nicopolei şi a locurilor „de trecere ale Bugeacului", atingerea a ceea ce constituia „scopul" împărăției, concluzia fiind că **„dacă vrem să încartiruim trupe şi să ne folosim de această țară pentru slujba Majestății Sale, când împrejurările ar îngădui-o, vor trebui 18 sau 20 de regimente de infanterie, cavalerie şi dragoni, ca şi tunuri".** Sfărâmând, aşadar, „jugul de lemn turcesc", habsburgii se pregăteau să ofere în dar românilor munteni, ca şi celor transilvăneni, ca simbol al dragostei creştine, „jugul de fier austriac". Mânate de aceleaşi sentimente „creştineşti", dinspre răsărit, ca o consecință a slăbirii Poloniei,

[1] Colonel în rezervă, doctor în istorie militară, specialitatea "Istorie militară antică, medievală şi arheologie", membru în Consiliul Director al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

în urma efortului militar făcut pentru despresurarea Vienei, înaintau trupele țariste, dornice să „elibereze" şi ele popoarele creştine din Balcani, materializând programul politico-militar al unicului imperiu creştin al „celei de a treia Rome", elaborat pe principii de drept „istoric" şi divin de starețul rus Filoteu. Încă din 1520, când prorocea: **„Dacă cele două Rome au căzut** (Roma şi Bizanțul - n.n.) **cea de-a treia există** (Imperiul țarilor – n. n.), **iar a patra nu va mai putea fi".** Iar dacă parte din boierii moldoveni şi munteni s-au lăsat, inițial, seduşi de ideea unei alianțe antiotomane cu țarul, în scopul redobândirii deplinei independențe, unele prevederi ale tratatului de la Luck (2/13 aprilie 1711) încheiat între Petru cel Mare (1696-1725) şi Dimitrie Cantemir (1693, 1710-1711) şi, îndeosebi, apariția primelor trupe „eliberatoare" aliate aveau să le spulbere ultimele iluzii, potrivit sugestivelor descrieri ale hatmanului Neculce şi ale cronicarului secui Mikes Kelemen, despre robiri **„în vreme de iarnă"** când **„bogate şi multe lacrimi era cât se auzea glasurile la cer",** deoarece, ruşii purtându-se „mai rău ca tătarii", pământenii erau nevoiți să lase **„pustii mândrețe de pământuri bune"** şi să trăiască **„în codrii cu fiarele",** pentru că, singura lor armă, ruga **„Izbăveşte-ne Doamne pre noi de cazaci!",** se dovedea fără efect. S-ar mai fi putut opta pentru soluția polonă, dar vecinul din nord, aflat, până la moartea lui Jan Sobieski (1674-1696), în ultimul deceniu de grandoare, răsplătise grăitor, în 1685, sprijinul acordat de românii moldoveni campaniilor sale antiotomane: **„leşii acumu** – nota un contemporan – **iar prădaseră această săracă de țară de-a la târgul de la Piatră în sus, de au lăsat numai pământul".** În schimb, otomanii, dacă în anii 1659-1662, după „trădarea" principilor Gheorghe Rakoczi II, Gheorghe Ştefan, Constantin Şerban şi apoi Mihnea III Radu se arătaseră hotărâți să înlăture domnii pământeni încredințând Principatele **„ghiaurilor greci care se aflau la Poarta fericirii şi care erau în stare să guverneze". D**upă 1678, începuseră să şovăie tot mai vizibil, devenind clar pentru observatorii cancelariei Moldovei, de pildă, că **„turcul merge sau împotriva Poloniei sau a muscalilor numai cât azi poartă frică turcul față de muscali**".

Pentru sultani, înfrângerile militare repetate – datorate rămânerii în urmă pe plan economic şi „sclerozei" instituțiilor statului lor –, începuseră să contureze imaginea unui scut necesar în calea înaintării impetuoase a noilor pretendenți la dominația universală. Scut care nu putea fi altul decât statalitatea românească, teritoriul acestor țări subordonate, dar, de drept, aparte de trupul imperiului (Dar-al Islam) ca necucerite „cu sabia", deci neputând constitui obiect de împărțeală în cazul unei păci defavorabile impuse Porții. Un teritoriu bogat pe care putea fi strămutat războiul de apărare a liniei Dunării şi ai cărui locuitori, în caz de pactizare cu adversarul, puteau fi aduşi la vechea ascultare, de jandarmul răsăritean al sultanului, hanul din Crimeea, ai cărui prădalnici războinici erau gata oricând să se repeadă **„ca lupii în turma de oi"** (Nicolae Costin).

Aşadar, după amplul efort militar făcut de români, aproape neîntrerupt, între anii 1594 şi 1662, veacul XVII, început cu realizarea Marii Uniri, amenința să sfârşească prin ştergerea brumei de libertate rămasă românilor. O rezistență armată generalizată, în condițiile în care întreaga Europă părea coalizată în a le pretinde câte ceva în interesul unuia sau altuia dintre competitorii la suveranitatea planetară, ar fi adus Țărilor Române, în scurt timp, soarta Poloniei. Țăranul cu coasa şi îmblăciul nu putea înfrunta tunurile, iar „oastea cea mare" „murise" la Verbia (17-18 nov. 1561), eşecul ei în fața a câtorva sute de mercenari ai lui Despot Vodă (1561-1563), demonstrând că venise vremea armatelor de profesionişti. Mihai Viteazul ridicase pe culmi nebănuite spiritul ostăşesc, modernizând structurile militare, dar, neputând fi înfrânt, a sfârşit ucis prin trădare de mâna celor care sperau să îngroape odată cu omul şi **marele Vis al românilor** – **Unirea.** Nici chiar el însă, cu atât mai mult voievozii jertfiți pentru că i-au urmat pilda, nu ar fi putut rezista voracității celor trei mari imperii concurente: romano-german, rus şi otoman. Pentru salvarea Țării venise – datorită disproporției de forțe – timpul ca inteligența să înlocuiască forța, ca locul armei să îl ia cuvântul, iar câmpul de luptă să se mute de pe pământul atât de des sfâşiat de invazii, în cabinetele europene. Şerban Cantacuzino făcuse începutul! Dar prototipul conducătorului diplomat, al strategului politic capabil să obțină victorii prin finețea spiritului, abilitate şi puterea banului, apărut exact când

Țara avea mai multă nevoie de el, a fost Constantin Brâncoveanu. Un om care a utilizat, în sens invers, principiul **„divide et impera”** şi care, pildă pentru aproape 3 secole de istorie românească, a ridicat la rang de principiu cuvântul, valorificând înțelepciunea din bătrâni: „Fă-te frate cu dracul până treci puntea!”

2. Domn prin „voința tuturor”

În condițiile schimbării rapide a raporturilor de forțe în arena internațională, ale conturării cu claritate a unei amenințări iminente, concentric manifestă la toate fruntariile româneşti, scaunul Țării Munteneşti, care îşi fixase ca linie politică realizarea deplinei independențe şi unificarea întregului spațiu românesc nu putea fi ocupat, la 28 octombrie 1688, de Gheorghe, fiul minor, sau de Constantin Bălăceanu, turbulentul şi pro-imperialul ginere al defunctului domn. „Prin voia stărilor” a fost ales marele logofăt Constantin Brâncoveanu, preferat – preciza Johann Filstich – **„pentru înțelepciunea şi priceperea sa”. „Nu era altul obştii mai plăcut decât Măria Sa** – recunoştea boierul cărturar Radu Greceanu – **nu numai pentru multă vrednicie şi înțelepciune ce avea, ci mai vârtos pentru multă blândețe şi faceri de bine care spre toți încă den boierie avea”.** Era cunoscut şi prețuit atât pentru modul în care-şi împlinise slujbele încredințate în țară, cât şi pentru abilitatea diplomatică dovedită în tratativele cu imperialii când **„desluşise cu multă vrednicie/.../trebile ce era despre Veteran gherărariul”** (Radu Greceanu). Corespundea cerințelor legilor nescrise de moştenire fiind „strănepot bătrânului Matei Vodă Basarab” (Radu Greceanu), în fapt al fratelui acestuia, Danciu din Brâncoveni, fiind şi nepot de soră al lui Şerban Cantacuzino, deci, cu indulgență, se putea afirma că este „os domensc”. Inteligent şi cumpănit, avea un caracter ales, fapt probat ulterior de modul cum le-a ajutat **„pe toate rudele domnului răposat”** să trăiască **„în tihnă pe moşiile lor”** (Johann Filstich), pentru **„virtuțile eroice şi înfăptuirile de geniu”** fiind prezentat, în cuvinte entuziaste, lumii ortodoxe, de Athanasie, fost patriarh al Antiohiei, drept stâlp al libertății şi culturii, **„magnificul domnitor şi conducător al întregii Țări Româneşti, domnul Ioan Constantin Basarab, voievod Brâncoveanu, cu acelaşi nume si cu acelaşi caracter ca şi vestitul între regi, cu adevărat sfânt, marele Constantin”.** Era milostiv şi ştia să prețuiască serviciile aduse, dovadă că, la cererea bătrânului ban Vintilă, făcută pe patul de moarte, avea să-l ierte pe tânărul frate al acestuia, Dumitraşcu paharnicul, care-l trădase. S-a dovedit, însă, în acelaşi timp, şi un iubitor al dreptății, şi un apărător al legii, neezitând să-l pedepsească pe Constantin Ştirbei, ruda sa, pentru abuzuri şi silnicii în administrarea județelor încredințate, „pentru jafuri şi nedreptăți” făcute satelor. A lăsat, de asemenea, justiția să-şi urmeze cursul şi, în cazul boierilor **Stoica paharnicul** şi **Preda Proroceanul,** colaboratori ai imperialilor, acuzați şi executați ca **trădători de țară.** Cantacuzin, prin mama sa, Stanca, era o garanție vie a continuării liniei politice tradiționale, fiind sprijinit de gruparea conducătoare a Cantacuzinilor, în mod deosebit de unchiul său, marele cărturar şi diplomat Constantin Stolnicul, **„îndrumătorul întregii cârmuiri a Țării Româneşti”** (L. F. Marsigli). Pentru toate aceste motive, Brâncoveanu a fost, aşadar, ales domn **„cu voia tuturor”,** potrivit cutumei, sultanul fiind nevoit să respecte hotărârea Țării şi să-l confirme după două săptămâni (Johann Filstich).

3. Succesele financiar-diplomatice ale „Bey-ului de Aur”

Nevoit să facă față crescândelor pretenții în bani şi produse ale Porții, cererilor de sprijin, în special de cantonament şi aprovizionare ale imperialilor, şi jafurilor greu de preîntâmpinat ale auxiliarilor tătari ai sultanului, noul domn a ştiut să folosească în asemenea măsură prevederile convențiilor cu vecinii, legile scrise şi cutumele țării, facilitățile oferite de băncile italiene, încât, **prin sporirea producției agroalimentare şi de minereu, prin angrenarea mărfurilor româneşti într-o tot mai mare măsură în circuitul comercial european** a reuşit să asigure **creşterea constantă a tezaurului Țării** şi a cămării sale, **mijloacele**

financiare considerabile permiţându-i să reziste presiunilor externe şi să ofere 26 de ani de prosperitate principatului muntean, de progres constant şi recuperator în planul culturii şi civilizaţiei. în plin război, „Bey-ul de Aur" – cum l-au numit otomanii – a reuşit nu numai să stăvilească cererile suplimentare ale Porţii, dar şi să impună revenirea treptată la vechile obligaţii „asumate prin tratate" **(ahdnăme)** şi de atâtea ori eludate de puternicul aliat protector, sultanul. A început prin a cere (1691) capudanilor Dunării, confirmări scrise repetate la primirea sumelor de haraci, pentru a anihila abuzurile şi a restrâns autoritatea nazârilor din kazaua Brăilei, conform realei lor jurisdicţii; a obţinut de la sultani ordine de curmare a obiceiurilor, deja încetăţenite de către dregătorii otomani de margine, de a pretinde şi primi daruri în bani şi natură de la satele româneşti vecine (1692); a obţinut monopolul desfacerii sării în porturile dunărene (1697), curmarea raziilor la nord de fluviu (1699) şi respectarea sumei de haraci datorată – precum şi a celorlalte obligaţii, conform vechilor înscrisuri (1700); încetarea vămuirii abuzive a bunurilor bisericii în tranzit pe teritoriul otoman (1704) şi, în cele din urmă, extinderea acestei prevederi asupra tuturor bunurilor trecute peste frontieră de oameni aflaţi în slujba domniei (1711).

4. Un „hospodar" de excepţie

Pe plan intern, în scopul asigurării unor venituri constante statului şi domniei şi al stăvilirii abuzurilor propriilor dregători, într-un cuvânt a corupţiei născută de haosul legislativ, a hotărât, în 1701, **reglementarea sistemului de impunere,** reforma sa mergând pe principiul înlocuirii tuturor dăjdiilor cu o dare medie anuală fixă, plătibiiă în 4 rate trimestriale. Măsura a contribuit la **stabilizarea populaţiei,** la **creşterea producţiei cerealiere** şi, îndeosebi, a celei **animaliere,** cea mai lovită în ultimele decenii prin perceperea silnică a impozitelor. Pentru **rentabilizarea locurilor „pustii",** a oferit adăpost şi condiţii avantajoase de exploatare refugiaţilor transilvăneni, dar şi sud-dunăreni, îndeosebi români şi bulgari. În scopul impulsionării comerţului a acordat, apoi, **scutiri speciale** negustorilor pământeni (convoaiele cu mărfuri specifice sau de tranzit se îndreptau pe vechile drumuri româneşti ale comerţului prin Silistra, Turtucaia, Hârşova, Brăila, spre Adrianopol sau, îndeosebi, spre porturile Dunării maritime şi Armanul Negru unde erau preluate de negustorii italieni, plata făcându-se – pentru a evita dijmuirile otomane – prin depuneri în cont în băncile din Occident)! A reglementat atribuţiile dregătorilor şi a încetăţenit **ideea responsabilităţii lor** în conformitate cu legea scrisă. După numai patru ani, analizând rezultatele, el însuşi putea concluziona : **„Într-această – Ţară s-au strânsu atâta om şi atâta dobitoc/... / de iaste Ţară plină de oameni şi de dobitoace".**

Aducând ţării o epocă de prosperitate, de pace, Brâncoveanu a putut iniţia o amplă **activitate de construcţii** laice şi religioase, arhitectura, pictura murală, sculptura îmbinând armonios ideile novatoare, europene şi orientale ale epocii cu tradiţia în ceea ce s-a numit „stilul brâncovenesc". S-a erijat într-un autentic **protector al tiparului şi şcolii,** atât în Muntenia, cât şi în ţara soră de peste munţi, numele său fiind întâlnit printre cele ale donatorilor de carte şi material didactic la şcoala românească din Scheii Braşovului. **A susţinut financiar şi diplomatic pregătirea tinerei generaţii de cadre** – fii de boieri de orice stare sau negustori – **în şcolile Apusului.** El însuşi, întrevăzând necesitatea de a da Bucureştilor o „şcoală nouă", pentru a-l face pe potriva celorlalte capitale europene şi a lărgi deschiderea spre cultura universală, a întemeiat la **Sf. Sava „un colegiu public pentru pământeni şi străini".** În totul, Brâncoveanu a rămas în istoria neamului, prin realizările sale, drept un reprezentant autentic al vocaţiei muncii paşnice, al geniului constructiv al poporului român, şi un model, greu de egalat, de conducător chibzuit şi devotat interesului naţional. **„Minunate şi mari chivernisiri pământului acestuia şi ocârmuiri au făcut întru nenorocitele acestea de vremi ce au fost** – sună, cu parfum de cronică, verdictul care ne

umple de disperare şi invidie pentru actualitate, al lui Radu Greceanu – **cât altul lucrurile la cap şi la săvârşit ca acele a aduce n-ar fi putut ".**

5. Un profund realism politic

Ceea ce au observat contemporanii la Brâncoveanu, nu poate să nu ne stârnească admiraţia astăzi când cunoaştem atât evoluţia adversarilor, cât şi mersul firesc, cumpănit al naţiunii române pe drumul legitimei împliniri până în 1918, apoi pe acela al disoluţiei, de atunci încoace. Realizări de excepţie în „nenorocite vremi..."! Realizări datorate în primul rând modului eroic în care domnitorul a ştiut să apere, cu chibzuinţă, pacea, şi să se impună, ca egal, factorilor politici de decizie ai Europei şi ai lumii.

Ajuns în fruntea statului într-o epocă în care, înfiorată de amintirea încă vie a marelui Mihai, întreaga suflare românească urmărea cu atenţie desfăşurările politice şi soluţiile militare propuse de marile puteri, când minţile înfierbântate cereau intrarea în acţiune pentru împlinirea idealurilor perene româneşti de libertate şi Unire, el a ştiut să cumpănească bine ţelul şi mijloacele, interesul ţării şi ai celor încleştaţi în conflict, la hotare, să întrevadă, pe baza experienţei, istoric dobândită, primejdiile viitoare. **„Încă nu este vremea a ceea ce gândeşti, că turcul şi tătarul încă este în puterea lor",** îi scria în primele zile de domnie lui Constantin Bălăceanu, încercând să-l abată din drumul orb care conducea gruparea acestuia spre aruncarea ţării în **„jugul de fier"** austriac. L-a revocat şi dezavuat atunci când tânărul boier a persistat în greşeală şi, deşi **„toţi boierii munteneşti îndemna/... /să se-nchine la nemţi** (L Neculce)", a trimis altă solie imperialilor pentru a le împiedica intrarea în Muntenia **„cu multă rugăciune",** aducând ca argumente **„sărăcia"** în care se zbătea ţara, lipsa cetăţilor şi a centrelor fortificate **„şi altele multe"** (Radu Greceanu).

Neizbutind, a încercat să limiteze consecinţele, să evite transformarea teritoriului său în teatru de război şi ţară a nimănui, impunându-le romano-germanilor iernarea cât mai departe de Dunăre, **„spre munte, să şază la Câmpiulung",** să aştepte **„ca să mai lungească vremea, trecând aşa, până Dumnezeu altu mijloc de mântuinţa lor va arăta şi va da"** (Radu Greceanu). Pentru că, independent de ce gândea el însuşi despre otomani, despre sfârşitul puterii lor, poate în acord, poate, aşa cum afirmă – nu, cu Dimitrie Cantemir, opinia despre alianţa cu Europa germană îi era fermă şi corespundea realităţii: **„Nu avem nici o nădejde în nemţi, precum n-am avut niciodată mai înainte şi ne rugăm lui Dumnezeu să nu avem niciodată de a face cu dânşii"** – transmitea confidenţial poziţia Curţii, stolnicul Constantin Cantacuzino, agentului său la Moscova. În faţa tentativei romano-germanilor de a reedita scenariul transilvan, ocupând şi jefuind cele mai importante localităţi din punct de vedere economic şi strategic, Brâncoveanu nu a ezitat să facă apel la imperiul concurent, trimiţând **„ştire la împărăţie (la Poartă – n.n.), că nemţii au intrat în ţară"** (Radu Greceanu). A obţinut, astfel, un ajutor militar la fel de periculos, de care se va debarasa prin promisiuni şi daruri după înlăturarea pe moment, a primejdiei habsburgice, în urma victoriei de la Tohani-Zărneşti (11 august 1690) când, acţionând în contraofensivă, în sprijinul separatiştilor transilvăneni, a zdrobit trupele de ocupaţie ale generalului Heissler. Scopul său a fost cu claritate definit de cronica ţării: **„muncia şi să năvoia ca şi pre nemţi fără primejdie să-i scoată şi pre turci şi pre tătari să-i oprească să nu intre în ţară".**

Ameninţării turco-imperiale a încercat apoi să-i opună ambiţiile proaspătului intrat în arenă – ţarul Petru I. Prin soliile lui Dositei, patriarhul Ierusalimului (1693), Gheorghe Castriota (1698) şi David Corbea (1702, 1705, 1706, 1707), a tatonat intenţiile acestuia, între cei doi suverani ajungându-se, în 1709, la conturarea unui tratat secret de alianţă. Domnul român promitea un sprijin de 20.000 de luptători, cerând în schimb garanţii în privinţa colaborării împotriva otomanilor şi imperialilor („necredincioşi şi eretici"). Era însă mai mult o sondare a intenţiilor noului competitor la stăpânirea Balcanilor. Doi ani mai târziu, când ţarul declanşa ostilităţile, tragic încheiate pentru ambiţiile sale politice, deşi **„mulţi îl îndemna să meargă la moscali",** Brâncoveanu **„nici cum nu vrea",** optând pentru expectativă, **„nemişcat stând"** în tabăra sa de la Albeşti, **„în gura Urlaţilor", „ca să le vază sfârşitul în ce fel şi cum va fi"** (Radu Greceanu, I. Neculce).

O poziție spre care înclinau şi mulți boieri moldoveni în frunte cu Iordache Ruset care-şi exprimase punctul de vedere în divan reproşându-i lui Cantemir **„Te-i can grăbit Măria-Ta cu chematul moscalilor!"** (I. Neculce). Pe moment, pentru a salva țara de la distrugere şi ocupație, domnul muntean găsise soluția optimă: **solicitarea ajutorului otomanilor,** ale căror pregătiri militare erau, oricum, avansate, intrarea în campanie fiind iminentă şi, în acelaşi timp, punerea – sub masca unei acțiuni independente a rudelor sale Mihai şi Toma Cantacuzino – călărimii țării la dispoziția generalului țarist Ronne, pentru eliberarea Brăilei, în caz de succes, alianța antiotomană ar fi intrat în vigoare, prezența spătarului Toma la asediul Brăilei garantând reîntoarcerea acestui important centru comercial cu dependențele sale la trupul țării. În cazul în care, însă, urma să se contureze victoria sultanului, acțiunea – cum avea să se şi întâmple – avea să fie dezavuată. Ingenioasă şi binevenită pe moment, soluția s-a dovedit însă riscantă pentru el, punând al dispoziția sultanului Ahmed III (1703-1730) o armă gata oricând să intre în acțiune – **dezavuarea domnului sub pretextului demonstrării trădării sale din 1711.**

Complicatul joc al menținerii echilibrului între trei mari imperii agresoare, putea, în mod fatal, să ia sfârşit prin înțelegerea a două dintre ele, împotriva celui de-al treilea, pe seama Țărilor Române scoase la mezat, cum grăitor o va dovedi anul 1775. Răspunsul românesc, afirmat răspicat cândva de Mihai Viteazul – un stat puternic, unit, al tuturor românilor, cu o armată în măsură să respingă agresiunea străină, nu putea fi, însă, decât schițat la începutul veacului XVIII. Datorită gravității pericolului extern, şi Brâncoveanu a făcut-o cu toată prudența necesară, mergând pe o linie tradițională.

Implicându-se în luptele de culise de la Instanbul, a reuşit să-şi instaleze un protejat ca patriarh – Dionisie. Pentru sine a obținut firman de recunoaştere a domniei pe viață (1700) şi, ca prim pas spre extinderea autorității sale şi asupra Moldovei, impunerea ca domn, la Iaşi, a ginerelui său Constantin Duca (1693-1695, 1700-1703), a cărui reală importanță o sublinia caustic Neculce: **„Era numai cu numele domn, că-l stăpânie muntenii. Pe cine dzice muntenii, pe acie boierie şi ce dzice, acie făcie".** Susținerea, în paralel, a separatiştilor transilvăneni, conturează cu suficientă claritate planul refacerii, adaptat condițiilor concrete din epoca declanşării seriei războaielor ruso-austro-turce a frontului unic de luptă românesc.

6. „Onorat printre mai marii celor din credința lui"

Importanța economică şi strategică a Țării Româneşti, politica inteligentă care-l propulsase, de la condiția de simplu pion pe tabla europeană de şah a imperiilor la aceea de partener necesar de discuție, l-au situat pe Brâncoveanu în centrul marilor evenimente, în rândul marilor contemporani ai Regelui Soare, cancelariile disputându-şi întâietatea în realizarea alianței cu acest fabulos **„princeps Valachiae Transalpinae".** „Conte" (1688), apoi (1695) „prinț al Imperiului" romano-german (Reichsfurst), „prieten" al țarului Petru I, care, în 1701, îi acorda drept de azil în Rusia, prinț confirmat pe viață, după pacea de ia Karlowitz, de către sultan, care-l numea **„credincios si supus desăvârşit al mărețului meu stat", „cel mai înflăcărat apărător şi omenos binefăcător", „un soare binefăcător"** (egumenul Apostol Mânu) pentru popoarele balcanice, şi pentru ai săi, el însuşi nu a urmărit decât să devină **„Io... marele şi singur stăpânitorul voievod şi domn",** în tradiția vechilor voievozi ai epocii de glorie a „oastei celei mari", ale căror portrete a cerut să-i fie pictate, spre îndemn la faptă atât la Târgovişte, cât şi în palatul de la Mogoşoaia.

A urmărit câştigarea deplinei independențe a Țării, ținând cont de existența celor trei mari adversari, care căutau fiecare, să ne integreze în Europa sa, fără a merge, orb, pe o singură cale. Lăsând deschis dialogul cu ruşii şi germanii, a acționat cu mijloace adecvate epocii şi conjuncturii politice şi i-a reafirmat patriei sale statutul real si demnitatea, reaşezând raporturile cu Poarta pe linia vechilor tratate încheiate de domnii niciodată cu înfrânți cu sabia.

Sunt ilustrative, în acest sens, formulele de adresare folosite de cancelaria sultanală pentru „Bey-ul de Aur": **„Pildă printre emirii neamului Mesiei şi demn de încredere printre cei ce cred în Iisus** (sau: „onorat printre mai marii celor din credința lui Iisus – n.n.) **voievodul vilaietului țării Româneşti, sfârşitul să-ți fie cu noroc!"** (Firmanele din 11.02 şi 27.05.1691). Şi dacă nu s-a lăsat sedus de visul imperial al Cantacuzinilor, asemeni

înaintaşului său, Şerban, în mod categoric, a urmărit împlinirea celui „dacic" al Basarabilor, nădăjduind şi el, ca toți înaintaşii de stirpe Basarabă, în limpezirea vremilor, şi reînvierea operei marelui Mihai!

7. Indezirabilul Brâncoveanu

Pretextul căderii lui Brâncoveanu i-a oferit, cum era de aşteptat, poziția sa duplicitară din vara lui 1711, care a furnizat suficiente elemente formulării, la 17-26 martie 1714 a acuzației de „trădare" şi pactizare cu adversarii sultanului. Legenda, încetățenită de cronicari de partidă, preluată de istorici, îi vrea pe Cantacuzini, unchii şi verii săi, în mod deosebit pe marele cărturar patriot al veacului, stolnicul Constantin, patroni ai trădării. Cei care, prin el şi alături de el, au fost în fruntea statului, expunându-se aceloraşi riscuri 26 de ani, l-ar fi pierdut lesne pentru a-i lua tronul, redistribuindu-l în cadrul familiei. Aceasta este, însă, o concluzie ilogică din moment ce la nici doi ani după martiriul Brâncoveanului, Cantacuzinii aveau să-i împărtăşească soarta, în baza aceloraşi acuzații.

Documente recent repuse în circulație, scrisorile agenților venețieni la Pera, Memmo şi Mocenigo, ar indica drept principală cauză a sfârşitului domnului – bogăția. Este adevărat, turcii i-au „martirizat" pe el şi ai săi „în chip barbar", să dea averile, i-au promis viața în schimbul a „20.000 de pungi, adică 11 milioane", i-au executat fiii şi, în cele din urmă, şi pe el, păstrându-i în viață doar doi nepoți minori **„cu speranța că pot într-o zi să intre în stăpânirea averii"** (Memmo, 31 august 1714). Dar toate acestea i s-au întâmplat particularului Brâncoveanu şi familiei sale. Nu domnului, pentru că fusese mazilit în taină, încă în țară fiind. Iar „trădarea" care servea ca pretext, în 1714, fusese înfăptuită în 1711, toate amănuntele fiind, de trei ani, cunoscute. Şi, apoi, otomanii erau mult prea inteligenți şi practici să nu poată sesiza că este mai sigur un venit mare, constant, obținut de la un prinț ținut sub permanentă supraveghere şi amenințare, decât acela smuls prin tortură, odată pentru totdeauna, unui condamnat la moarte, creştin şi care trebuie recuperat apoi, nu se ştie cum, de la bănci cu statute clare în privința dreptului de impozitare şi moştenire, aflate în țări prin definiție adversare Islamului. O probează vechimea jocului amenințării, Mihai Nagy Lassanyi, agent ai lui Emeric Thokoly (conducător al partidei nobiliare ungare antihabsburgice), fiind în măsură să declare încă din 1689 **„că turcii numai de aceea îl sperie ca să pună Măria Sa să deie mai mulți bani, ceea ce şi Măria Sa a primit că aşa este".** Cel ce jonglase cu ambițiile a trei mari imperii, trebuia oricum, din punctul de vedere al acestora, să piară, fiind absurd „ca întreg Aliotmanul să se-mpiedice de-un ciot". Execuția de la 15/26 august 1714 n-ar fi nici primul, nici ultimul episod al istoriei noastre în care adversarii declarați şi-au dat mâna pentru a înlătura un indezirabil, om - simbol al voinței unui întreg popor. Limba în care s-a dat ordinul şi scenariul diferă, doar circumstanțele şi modul de soluționare a „crizei" româneşti le-am mai întâlnit la 9/19 august 1601, pe Câmpia Turzii, „când căzu trupul... cel frumos ca un copaciu" al lui Mihai Viteazul, sau în corespondența generalului Castaldo, privind asasinarea, la 17 decembrie 1551, la Vinț, a lui Gheorhghe Martinuzzi, a lui Ştefan Rareş la 1 septembrie 1552 la Țuțora şi în proiectul de asasinare a lui Mircea Ciobanul. Şi oare nu tot crimă poate fi numită întemnițarea, defăimarea şi trecerea pentru veacuri în lumea supranaturalului a eroului cruciadei papei – Vlad Țepeş? Metode vechi şi „europene", în haine noi, din arsenalul bogat al imperiilor!

Cum a murit Constantin Brâncoveanu, unul dintre marii oameni ai neamului, se ştie. De ce a trebuit să moară, nu este greu de înțeles, pentru că, din păcate, cu tragică constanță, istoria se repetă. Când şi cine i-a hotărât sfârşitul, care a fost rolul real al Vienei, Moscovei şi Istanbulului? Încă necunoscute documente de arhivă sau îngălbenite file de cronică, ne vor furniza, poate, cândva, răspunsul! Cert este că a căzut, cu complicitate internă, ca de obicei, victimă a jocurilor politice europene, pentru că omul Constantin Brâncoveanu, şi-a subordonat integral, tot ceea ce ținea de propria-i persoană **domnului** Constantin Brâncoveanu, sacrificându-şi interesele particulare, familia şi viața datoriei de şef de stat şi interesului național. „Pildă" într-adevăr, „printre emirii neamului Mesiei", pentru conducătorii românilor, de ieri, de astăzi, de mâine…

CONTRIBUȚII ALE DOMNITORULUI DIMITRIE CANTEMIR ÎN DOMENIILE POLITIC, DIPLOMATIC ȘI MILITAR

Constantin Iordache[1]

Jordache_constantin@yahoo.com

Lucian Stăncilă[2]

Abstract: *Domnitor umanist şi un savant de anvergură europeană, Dimitrie Cantemir a fost şi un remarcabil diplomat, care a formulat în lucrările sale ştiinţifice teorii fundamentale în domeniul social, în cel al politicii interne şi în cel al afacerilor externe, fiind primul scriitor al dreptului public românesc. Valoroasele sale idei politico-juridice din lucrarea „Istoria Imperiului Otoman" au facilitat activitatea diplomaților români în secolul XIX, acest tezaur istorico-diplomatic fiind valorificat pentru realizarea, în anul 1877, a deziderатului național – cucerirea independenței României.*

Cuvinte cheie: *Doctrină diplomatică, drept constituțional, integritate teritorială, diplomație, alianțe politico-militare, tratate, logică juridică, decrete, negocieri, succese diplomatice*

Dimitrie Cantemir a fost un remarcabil diplomat, cărturar şi umanist al epocii iluminismului european. În lucrările sale ştiinţifice a formulat teorii fundamentale în domeniul social, în cel al politicii interne şi în cel al afacerilor externe. În accepțiunea istoricilor români, el este continuatorul pe plan intelectual al domnitorului Neagoe Basarab, personalitate care, cu aproximativ două secole înainte, elaborase „Învățăturile" către fiul său Teodosie, primul document de drept constituțional românesc şi de doctrină diplomatică.

Dimitrie Cantemir a participat, în anul 1686, la organizarea şi desfăşurarea misiunilor diplomatice ale domnului Moldovei, Constantin Cantemir, cu Şerban Cantacuzino, domnul Țării Româneşti, în vederea realizării unei alianțe politico-militare împotriva Imperiului Otoman. La acel moment istoric Şerban Cantacuzino dezvolta diplomația munteană, prin intermediul unor tratative şi negocieri cu statele occidentale, în scopul limitării expansiunii otomane.

Prin tratativele şi negocierile anterioare, inițiate de stolnicul Constantin Cantacuzino şi spătarul Iordache Cantacuzino, se stabilise un acord pe plan regional privind: recunoaşterea lui Şerban Cantacuzino ca domn ereditar al Țării Româneşti; libertatea religioasă în spațiul românesc: respectarea vechilor cutume (legile țării); dreptul familiei Cantacuzino de a domni şi în Moldova. Corespondența diplomatică europeană a lui Constantin Cantacuzino a fost purtată cu personalități ilustre ale epocii: împăratul Iosif I al Austriei; țarul Petru I al Rusiei; Hrisant Notara, patriarhul Ierusalimului; Mihail Teleki, cancelarul Transilvaniei etc.

În cartea sa „*Teoria şi practica negocierilor*", marele diplomat Mircea Malița elogia activitatea diplomatică a lui Constantin Cantacuzino. „Organizarea unei cancelarii şi

[1] Colonel, prof. univ. dr. la Universitatea Națională de Apărare „Carol I", membru al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

[2] Colonel (r), prof. univ. dr. la Universitatea Națională de Apărare „Carol I", membru al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

întreținerea unor importante legături cu puterile europene, cu care negociază fără întrerupere, fac din stolnicul Constantin Cantacuzino – un Richelieu muntean", spunea Mircea Malița.

După tratatul de pace de la Karlowitz (1699), Imperiul Habsburgic a încorporat Transilvania. Anexarea Transilvaniei şi prozelitismul catolic promovat de Imperiul Habsburgic au determinat o repoziționare politico-diplomatică a domnitorilor români către Rusia, unde țarul, de religie ortodoxă, se considera succesorul împăraților bizantini, iar Moscova reprezenta, în viziune imperială a Imperiului Țarist, a III-a Romă.

În anul 1688, Dimitrie Cantemir a fost trimis de tatăl său, Constantin Cantemir, domnitorul Moldovei la acel moment istoric, la Constantinopol, unde a studiat istoria Imperiului Otoman. El a desfăşurat o activitate diplomatică intensă cu reprezentanți diplomatici ai unor state europene importante.

Pe timpul domniei lui Antioh Cantemir, Dimitrie Cantemir avea funcția de capuchehaie (reprezentant diplomatic) al Moldovei în capitala Imperiului Otoman. La Constantinopol s-a căsătorit cu fiica lui Şerban Cantacuzino. În urma acestui act matrimonial a intrat în conflict cu Constantin Brîncoveanu, bogatul şi influentul domnitor al Țării Româneşti, succesorul lui Şerban Cantacuzino.

Pe timpul activității diplomatice la Constantinopol, Cantemir s-a angajat față de Tolstoi, ambasadorul Rusiei, că după preluarea domniei va realiza un Tratat de alianță cu Petru I.

Activitatea desfăşurată la Constantinopol este relevată în cartea sa „*Istoria ieroglifică*", elaborată în anul 1705. În această lucrare ştiințifică sunt analizate principiile de bază ale diplomației statului român cu Imperiul Otoman.

Dimitrie Cantemir este considerat unul dintre fondatorii de bază ai dreptului constituțional românesc. El a formulat importante teze de politică externă, a analizat, dintr-o perspectivă juridică, primele tratate ale Moldovei cu autoritățile Imperiului Otoman.

Strategia politică a lui Dimitrie Cantemir pentru eliberarea Moldovei de sub dominația otomană, cu sprijinul unor puteri militare europene, se fundamenta pe teza că Imperiul Otoman intrase într-o perioadă de declin economic, politic şi militar.

Petru cel Mare, țarul Rusiei (1682-1721), împărat al Rusiei (1721-1725), a propulsat țara sa ca o mare putere a lumii după victoria militară împotriva Suediei la Poltava în anul 1709.

Istoricul Florin Constantiniu scria într-o lucrare[3]: „*domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir (1710-1711) urmează orientarea antiotomană, preocupat în egală măsură să scoată Moldova de sub ascultarea Porții Otomane şi să asigure o domnie autoritară şi ereditară. În acest scop, el a semnat la Luck (Luțk) un tratat cu țarul Rusiei, Petru I, (13/14 aprilie 1711), prin care se stipula că domnia va rămâne, prin descendență masculină, în familia Cantemir, exceptându-se abandonarea ortodoxiei sau încălcarea credinței față de țar (art. III) şi se indicau hotarele Moldovei: Nistrul, Dunărea, Transilvania, menținându-se apartenența de Moldova a Tighinei şi Bugeacului"*.

În anul 1711, vistiernicul Ştefan Luca, cumnatul hatmanului Ioan Neculce, a încheiat Tratatul Moldovei cu Rusia, la Volonia, reşedința țarului la data de 13 aprilie 1711. În textul acestui tratat, elaborat de Dimitrie Cantemir, era inserat acordul de voință al celor doi suverani pentru realizarea unei alianțe politico-militare în scopul eliberării Moldovei de sub dominația otomană.

Semnarea tratatului de către țarul Petru I a reprezentat un succes diplomatic pentru Dimitrie Cantemir. Tratatul conținea garanții politico-juridice pentru independența Moldovei.

Prin jurământul de credință al domnului Moldovei față de Petru I, cu semnificația de *„omagiu feudal"*, Dimitrie Cantemir a obținut sprijinul Rusiei pentru eliberarea țării şi recunoaşterea dinastiei ereditare a familiei sale.

[3] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român,* Editura Univers Enciclopedic, Ediția a III-a, Bucureşti, 1999, p. 163.

Petru cel Mare se obliga pentru respectarea conținutului tratatului, prin textul articolului 16. Suveranitatea Moldovei era garantată în conținutul articolelor 3-10. Conform tratatului, instituția monarhiei absolute trebuia să fie instaurată şi garantată prin tutela Rusiei. Politica despotismului luminat era dominantă în practica marilor puteri imperiale europene la acel moment istoric. Puterea politică, economică şi juridică aparținea suveranului.

În Moldova, Cantemir avea dreptul de a legifera în toate domeniile vieții economico-sociale. Istoricul Mihnea Ioan releva în lucrarea „*Despre Dimitrie Cantemir. Omul, scriitorul şi domnitorul*": *„Țarul Rusiei nu putea lua o decizie asupra Moldovei fără o* ***diplomă*** *a domnitorului, garantându-se sub această formă suveranitatea şi independența statală. Prin tratat se recunoştea integritatea teritorială a Moldovei, în frontierele stabilite de pe timpul domniei lui Ştefan cel Mare, inclusiv cetățile de la Dunăre". La articolul 11, se stipula „hotarele Moldovei sunt cele cuprinse între Dunăre, Țara Românească, Marele Ducat al Transilvaniei, teritoriul polonez, Nistru, Camenița şi Bender cu tot hotarul Bugeacului"*[4].

Conform textelor tratatului, suveranii Rusiei se obligau să nu încheie un acord prin care Moldova intra sub dominația totală a Imperiului Otoman. În situația pierderii unui război cu turcii, autoritățile țariste se obligau să asigure azil domnitorului Moldovei şi celorlalte persoane refugiate.

Suveranitatea Moldovei, autoritatea politico-juridică a domnului, dreptul de a negocia şi încheia tratate cu alte state erau garantate în textul tratatului cu Rusia. Erau limitate drepturile politice ale reprezentanților clasei de aristocrați moldoveni. Acest tratament politico-juridic a generat starea de revoltă a boierilor împotriva domnitorului Dimitrie Cantemir. Cronicile din acel moment istoric prezintă tratativele şi negocierile domnului cu reprezentanții clasei aristocratice privind garantarea unor privilegii şi facilități pentru boieri şi dregători. Galovkin, cancelarul lui Petru cel Mare, a convocat la Iaşi o adunare cu reprezentanții boierilor din Moldova pentru a prezenta conținutul şi clauzele tratatului.

Vornicul Iordache Ruset a protestat împotriva prevederilor care au făcut referire la domnia ereditară a familiei Cantemir. Cancelarul țarului a făcut precizări publice că Rusia va respecta cu fermitate textele acestui tratat. În urma manifestării unei opoziții vehemente vornicul a fost pedepsit cu „surghiunul" de către domnitorul Moldovei. Tratatul a fost semnat de Dimitrie Cantemir, de Ghedeon, mitropolitul Moldovei, şi de alți 15 boieri.

Arhivele ruseşti păstrează un singur exemplar al tratatului care consacră domnia ereditară. Acest document, redactat de Dimitrie Cantemir, a fost autentificat cu pecetea, sigiliul şi semnătura țarului Petru cel Mare.

După ratificarea tratatului de către Adunarea Boierilor, în ziua de 30 iunie 1711, la Iaşi, Dimitrie Cantemir a edictat „*Proclamația către Mitropolitul Moldovei şi popor*", document prin care se notifica trecerea Moldovei de partea Rusiei şi ruperea legăturilor de vasalitate cu Imperiul Otoman. În textul proclamației, domnitorul Dimitrie Cantemir se intitula „*Domn pe viață al Moldovei, cu mila lui Dumnezeu"*. Istoricul Nicolae Iorga considera foarte importantă proclamația datorită faptului că, în textul ei, se făcea referire, pentru prima dată, la valoarea vechiului tribut plătit de Moldova Imperiului Otoman.

În această proclamație, denumită „*Universalul*", se preciza că Vechiul tratat semnat de domnitorul Bogdan, fiul lui Ştefan cel Mare, cu Imperiul Otoman, era revolut deoarece sultanii Imperiului Otoman au violat clauzele referitoare la valoarea tributului plătit de Moldova.

Dimitrie Cantemir argumenta necesitatea denunțării unilaterale a tratatului prin comiterea unor acte reprobabile de către Imperiul Otoman: atacarea cetăților de la Dunăre ale Moldovei; ocuparea ilegală a teritoriului de sud al țării; acordul tacit al Imperiului Otoman pentru acțiunile de jaf comise de grupări militare ale tătarilor; creşterea valorii tributului în mod discreționar; acțiuni continue în scopul convertirii la islamism a populației autohtone.

[4] Mihnea Ioan, *Despre Dimitrie Cantemir. Omul, scriitorul şi domnitorul,* Iaşi, Editura Viața Românească, 1926, p. 370.

Domnitorul Moldovei considera că, prevederile tratatului, trebuie să respecte obligaţiile şi drepturile stabilite pe cale convenţională. El considera că prin achitarea tributului, Moldova avea dreptul la respectarea integrităţii teritoriale. Printr-o argumentare diplomatică, fundamentată pe o logică juridică, Dimitrie Cantemir considera că nerespectarea obligaţiilor contractuale, de către o parte a tratatului, conferă dreptul părţii lezate de a rezilia unilateral tratatul.

Învins după bătălia de la Stănileşti, Dimitrie Cantemir părăseşte oraşul Iaşi (16 iulie 1711). A luat sceptrul domniei *„toiagul de argint al Moldovei”*, simbol al unei viitoare reîntoarceri biruitoare. A fost însoţit la curtea ţarului Petru cel Mare de hatmanul său credincios, cronicarul Ioan Neculce, şi de, aproximativ, patru mii de boieri şi răzeşi moldoveni credincioşi. Într-o scrisoare adresată lui Petru cel Mare, Cantemir îl informează că a fost însoţit *„de peste patru mii de suflete, de popor românesc care este nevoit să-şi lase patria şi să se refugieze pe teritoriul statului rus”*[5].

Din notificarea lui Cantemir către Petru cel Mare, din 26 noiembrie 1711, rezulta că se stabilise împreună cu moldovenii săi loiali în apropierea oraşului Harkov. Cele 13 sate locuite de moldoveni se vor bucura de o autonomie specială sub tutela ţarului. Dimitrie Cantemir, în calitatea oficială de principe, exercita un drept plenar de autoritate asupra regiunii locuite de moldoveni. Principele Cantemir avea drept de jurisdicţie asupra acestei comunităţi şi se obliga să acorde respect şi supunere ţarului.

Decretele lui Petru cel Mare de reglementare a statutului juridic al principelui şi al comunităţii administrate de acesta erau în conformitate cu drepturile şi obligaţiile ţarului stipulate în textul Tratatului din anul 1711.

Dimitrie Cantemir a urmărit realizarea unor obiective majore pentru interesele politice ale poporului moldav: eliberarea Moldovei de sub dominaţia otomană; apărarea intereselor istorice ale populaţiei din teritoriile moldoveneşti; elaborarea unor lucrări ştiinţifice despre istoria poporului român, lucrări solicitate şi de Academia din Berlin.

Ţarul Petru cel Mare l-a apreciat, în mod deosebit, pe domnul moldovean. Îl considera un diplomat de mare valoare în afaceri externe orientale. Dimitrie Cantemir a fost consilier important al lui Petru cel Mare, devenit împăratul Rusiei în perioada 1721-1725. A fost desemnat membru de onoare al Senatului Imperial (Consiliul celor zece miniştri ai Imperiului), for legislativ şi cu autoritate executivă.

Într-o prestigioasă lucrare a Academiei Române se face referire la activitatea lui Dimitrie Cantemir. *„Senatorul Dimitrie Cantemir l-a sfătuit pe Petru cel Mare să ia titlul de împărat. La finele anului 1721, Senatul propunea titulatura de –* ***Tatăl patriei, împărat al tuturor ruşilor, Petru cel Mare****. În motivarea hotărârii Senatului se arata că titlul de pater patriae se acorda împăraţilor romani, prin votul senatului roman şi, în consecinţă, Senatul rus poate relua această tradiţie. În această motivare apare, la numărul patru, semnătura lui Dimitrie Cantemir”*[6]. Domnitorul a participat, în calitatea importantă de cancelar, în teatrul de operaţii militare din Caucaz, în cadrul expediţiei militare a lui Petru cel Mare împotriva Imperiului Otoman.

Dimitrie Cantemir a desfăşurat şi o bogată activitate literară. Doctrina în materie diplomatică a lui Dimitrie Cantemir este relevată în lucrarea „*Istoria ieroglifică*”. Autorul a utilizat un mod cifrat pentru oamenii politici ai acelui moment istoric narat, care erau personificaţi apelându-se, în mod simbolic, la unele nume de animale. El pleda în lucrările sale ştiinţifice pentru ca diplomatul să acţioneze pentru realizarea intereselor ţării sale, să evite expresii diplomatice neclare pe durata negocierilor şi să activeze pentru consolidarea păcii. *„Cantemir elogiază tăcerea înţeleaptă cu ajutorul căreia diplomatul ascultă şi gândeşte cu scopul de a găsi soluţia cea mai bună pentru rezolvarea problemei”*[7].

[5] Ioan Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Ediţia a II-a Iorgu Iordan, Bucureşti, ESPLA, 1959, p. 175.
[6] P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, Editura Academiei, 1958, p. 136.
[7] P. P. Panaitescu, I. Verdeş, *Dimitrie Cantemir*, *Istoria ieroglifică*, vol. 1, Bucureşti, 1965, p. 103.

În anii din tinerețe, când a urmat studii diplomatice aprofundate la Constantinopol, în calitatea sa de reprezentant diplomatic al Moldovei (1688-1695), a constatat că, în perioada anterioară, agenții diplomatici ai Țărilor Române nu au apărat interesele statelor, ei au urmărit realizarea unor interese personale de afirmare şi îmbogățire.

Într-o lucrare editată la Academia Română, în anul 1965, se releva *„realizarea unui climat de pace, de prietenie şi chiar o unire între Țara Românească şi Moldova l-a preocupat pe Dimitrie Cantemir. Era strigătul de alarmă al omului superior, care se ridicase deasupra patimilor minore ce frământau boierii noştri. Politica boierilor, care a împiedicat apropierea şi prietenia celor două țări româneşti, a fost analizată de-a lungul istoriei şi criticată de Dimitrie Cantemir"*[8].

Domnitorul aprecia, la acel moment istoric, că Țara Românească şi Moldova trebuiau să se unească contra primejdiilor externe.

Cantemir considera că *„diplomele"* sultanilor, prin care se ratificau tratatele Imperiului Otoman cu Moldova, garantau pentru statul român o serie de drepturi: respectarea religiei creştin-ortodoxe, protejarea lăcaşurilor sfinte, bisericilor şi mănăstirilor neamului romanesc; aplicarea *legii țării* în materie cutumiară şi a dreptului scris de influență bizantină.

În anul 1686, în urma agresiunii armatei poloneze împotriva Moldovei, Ioan Sobieski, regele Poloniei, a ars în piața publică din Iaşi aceste *„diplome"* ale sultanilor turci, aclamând în mod perfid că distrugerea acestor documente istorico-diplomatice va elibera Moldova de plata tributului către Imperiul Otoman.

În lucrarea „*Descriptio Moldavie*", Cantemir releva faptul că Moldova a fost un stat deplin suveran până pe timpul lui Bogdan al II-lea, fiul lui Ştefan cel Mare. Dimitrie Cantemir a făcut trimitere la Tratatul de închinare al Moldovei față de Imperiul Otoman, *„Bogdan se obliga să dea Imperiului Otoman, în fiecare an, patru mii de galbeni, patruzeci de cai şi douăzeci şi patru de şoimi, dar nu ca tribut, ci ca semn de închinare"*[9].

Filozoful Constantin Noica arăta[10]: *„Cantemir nu este numai tributar lumii culte apusene sau orientale, ci şi a dat acestora opere de seamă. Dintre ele, Istoria Imperiului Otoman, publicată după moartea sa de Antioh, fiul său, în engleză, franceză şi germană, este cea care a făcut, în primul rând, reputația cărturarului român. Ales membru al Academiei din Berlin, Cantemir este îndemnat de colegii săi germani să scrie despre poporul său. Cele două lucrări de valoare europeană, scrise în latină de Dimitrie Cantemir: „Descriptio Moldavie" şi „Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor, au fost publicate postum prin demersuri editoriale ale fiului ilustrului domnitor savant, Antioh Cantemir. Dimitrie Cantemir scria în celebra sa lucrare „Descriptio Moldavie" că neamul românesc a ştiut să-şi conserve neatinse legile sale civile şi cele bisericeşti şi că fatalismul unui moment istoric dă curaj românilor*".

Prof. dr. Mihai Oroveanu considera că: *„Dimitrie Cantemir, învederând în Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor romanitatea poporului nostru, exprima concepția că românii nu au putut fi asimilați de popoarele slave din estul Europei. Teoria romanității a avut un adânc sens politic în gândirea lui Dimitrie Cantemir"*[11].

În anii tinereții sale diplomatice Dimitrie Cantemir a studiat la Constantinopol politica externă şi tratativele Imperiului Otoman, documentându-se asupra relațiilor imperiului cu Țările Române. La textele tratativelor şi acordurilor Imperiului Otoman cu Țările Române, analizate ştiințific de către Dimitrie Cantemir în lucrările sale, s-a făcut referire în diplomația europeană pentru elaborarea unor tratate de importanță majoră pentru evoluția politică a statelor române: Tratatul de la Kuciuk-Kainargi – 1774 (art. 16); Tratatul de pace de la Bucureşti din anul 1812

[8] P. P. Panaitescu, I. Verdeş, *Dimitrie Cantemir, Istoria ieroglifică*, vol. II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1965, p. 186, 179.

[9] Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldavie*, Editura Academia, Bucureşti, 1872, p. 309.

[10] Cf. Constantin Noica, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 20.

[11] Mihai Oroveanu, *Istoria dreptului românesc şi evoluția instituțiilor constituționale*, Editura Cerma, Bucureşti, 1992.

(art. 5); Convenția de la Akerman – 1826; Tratatul de pace de la Adrianopol – 1829 (art. 5); Convenția de la Paris – 1858.

Studii ştiințifice, realizate în baza unor documente[12] din arhivele existente la Constantinopol, au confirmat notele scrise ale lui Dimitrie Cantemir, documente care s-au referit la vechile tratate ale Țărilor Române cu Imperiul Otoman. Documentele cuprind texte ale tratatului de pace încheiat de sultanul turc Mehmet al II-lea cu domnitorul Moldovei Petru Aron, în anul 1456, şi tratatul sultanului turc încheiat cu Ştefan cel Mare în anul 1490. Documentele evocă primele acorduri diplomatice încheiate de Imperiul Otoman cu Țările Române prin care se garanta suveranitatea celor două state române.

Valoroasele idei politico-juridice prezentate de Dimitrie Cantemir în lucrarea „*Istoria Imperiului Otoman*" au facilitat activitatea diplomaților români în secolul XIX, acest tezaur istorico-diplomatic fiind valorificat pentru realizarea, în anul 1877, a deziderатului național – cucerirea independenței României.

Domnitorul, cărturarul, savantul şi diplomatul Dimitrie Cantemir a fost şi un teoretician şi un strateg militar care a moştenit de la tatăl său meşteşugul armelor. Participarea directă la trei mari campanii avea să facă din Dimitrie Cantemir un fin cunoscător al artei militare. El asistă la dezastruoasa înfrângere a turcilor în războiul dintre Imperiul Otoman şi Liga Sfântă încheiat cu pacea de la Karlowitz în anul 1699, după ce văzuse din tabăra învinşilor, marea bătălie de la Zenta în anul 1697. La a doua campanie, la Stănileşti, Dimitrie Cantemir este comandant de oşti, iar la a treia campanie, expediția din anul 1722, în Caucaz, a condus un sector deosebit de important al armatei, şi anume cel al informațiilor şi propagandei în calitatea sa de consilier al țarului în chestiuni politice şi militare. Datele şi informațiile furnizate cartierului general şi participarea la consfătuirile militare au contribuit la succesele armatelor ruseşti în Caucaz şi Persia[13].

În perioada istorică a vieții şi domniei lui Dimitrie Cantemir, arta militară românească a marcat o evoluție în concordanță cu politica militară a Țărilor Române, obiectivele strategice urmărite, potențialul economic, demografic şi cultural, caracteristicile terenului, nivelul atins de construcția mijloacelor de luptă, fortificațiilor şi caracterul acțiunilor inamicului. Dominanta efortului militar era lupta pentru apărarea autonomiei statale, a integrității teritoriale şi libertății poporului.

La baza organizării sistemului militar românesc au stat următoarele principii: obligativitatea tuturor cetățenilor de a servi sub arme; dependența organizării sistemului militar de resursele materiale şi financiare; varietatea elementelor sistemului militar, determinate de nevoia satisfacerii cerinței de apărare a statelor româneşti de sistemul politic existent şi situația internațională; organizarea teritorială a oştilor române, în special a elementelor care compuneau „*oastea cea mare*"; existența genurilor de arme într-un raport echilibrat, în funcție de nevoile de apărare şi de caracteristicile geografice ale teritoriului național. Strategia oştilor române a urmărit îndeplinirea obiectivelor politice ale Țărilor Române când în acest spațiu se confruntau interesele imperiilor otoman şi habsburgic cărora li se adăugau cele ale regatului Poloniei. Principalul obiectiv îl constituia apărarea integrității teritoriale şi a ființei statale adoptând în funcție de situație, o formă sau alta de acțiune, dovedind o mare mobilitate şi adaptabilitate la situațiile politico-militare create[14].

Domnitor umanist şi un savant de anvergură europeană, membru de onoare al Academiei de la Berlin, Dimitrie Cantemir, „*filozof între regi, dar şi rege între filozofi",* a fost primul scriitor al dreptului public românesc şi s-a manifestat ca un inteligent analist politic al epocii sale.

[12] În biblioteca „Süleymanye Kütüphane" din Constantinopole, fondul Esad Efendi, nr. 336, Revista istorică română – 1945, vol. XV, p. 465.

[13] Cf. M. Muşat, S. Bratcă, *Dimitrie Cantemir*, Editura Militară, Bucureşti, 1975, pp. 136-137.

[14] Cf. Colectiv, *Istoria artei militare*, vol. 1, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, Bucureşti, 1991, p. 245.

Bibliografie

CANTEMIR Dimitrie, *Descriptio Moldavie*, Editura Academia, Bucureşti, 1872.

CONSTANTINIU Florin, *O istorie sinceră a poporului român,* Editura Univers Enciclopedic, Ediția a III-a, Bucureşti, 1999.

IOAN Mihnea, *Despre Dimitrie Cantemir. Omul, scriitorul şi domnitorul,* Iaşi, Editura Viața Românească, 1926.

MUŞAT M., Bratcă S., *Dimitrie Cantemir*, Editura Militară, Bucureşti, 1975.

NECULCE Ioan, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ediția a II-a, Iorgu Iordan, Bucureşti, ESPLA, 1959.

NOICA Constantin, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991.

OROVEANU Mihai, *Istoria dreptului românesc şi evoluția instituțiilor constituționale*, Editura Cerma, Bucureşti, 1992.

PANAITESCU P.P., *Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, Editura Academiei, 1958.

PANAITESCU P.P., Verdeş I., *Dimitrie Cantemir*, *Istoria ieroglifică*, vol. 1 şi 2, Bucureşti, 1965.

Colectiv, *Istoria artei militare*, vol. 1, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, Bucureşti, 1991.

Partea a treia

ORIZONTURI ŞI REMANENȚE COMPLICATE…

Opinii, controverse, noi perspective

NAȘTEREA RUSIEI IMPERIALE – UN PERICOL IGNORAT DE DIMITRIE CANTEMIR?

Mircea Dogaru[1]

Abstract: *După căderea Bizanțului, moscoviții se simțeau îndrituiți să revendice, în lipsa altor moştenitori, coroana imperiala bizantină.*

Cuvinte-cheie**:** *testament, Bizanț, Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană*

A existat sau nu un "testament" al lui Petru cel Mare? Decenii de-a rândul, sub ocupația rusească, apoi, de teama acestei ocupații, NOI, românii, am invocat în discuțiile înfricoşate dintre prieteni, personalitatea lui Petru cel Mare, atribuindu-i răul ce ni se întâmplă, grație diatei politice pe care acesta ar fi lăsata-o conducătorilor ruşi, de a reface, sub pumnul de fier al Moscovei, stăpânirea, odinioară romană, de la Atlantic în Orient, din nordul Mării Negre în nordul Africii. Şi l-am disprețuit pe Cantemir, marele savant, ghidat de idea fixă şi perimată, antiotomană, tocmai pentru că, în cărțile noastre de istorie, datorită alianței cu Petru I I se acorda o importantă mai mare decât lui Mihai VIteazul, în timp ce sovieticii clădeau, pe gestul lui, teoria existenței unui "popor moldovenesc" de sorginte slavă.

Da! Aşa-zisul „Testament" a existat, iar liderii ruşi l-au urmat şi îl urmează, peste secole, indiferent de „haina" îmbrăcată de Rusia.

Pentru că numai în mintea unor foşti politruci de nivel cămin cultural sau casă de cultură, care îşi zic astăzi „analişti politici", puterea Rusiei s-a prăbuşit, odată pentru totdeauna, la începutul deceniului trecut. Nimic nu poate fi mai periculos în politică decât să-ți iei dorințele drept realitate! În Evul mediu şi modern au existat puteri de pretenție universală, națiuni care au încercat, imitând vechea Romă - față de care aveau un respect deosebit - să-i refacă puterea. Aş aminti, în primul rând, Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană în Occident, care îşi trăgea pretențiile de hegemonie universală dintr-o pretinsă descendență din Octavian August (27 I.e.n.-14 e.n.), ținând în rezervă dreptul de cucerire, întemeiat pe faptul real al ocupării tronului ultimului împărat roman, de către Odoacru, în anul 476.

În acelaşi timp, în Orient, Mehmed al II-lea (1444-1446, 1451-1481), Cuceritorul Constantinopolului (29 mai 1543) pretindea hegemonia universală în calitate de urmaş direct al împăraților Răsăritului, legitim în baza dreptului medieval al sabiei şi, prin extensie, pe aceea de urmaş al vechilor împărați romani. Dar nu era creştin şi Europa, atât cea catolică, ținând de Roma, cât şi cea ortodoxă, îl contesta. În această dispută, marii cneji ai Moscovei porneau la drum defavorizați , deoarece ei nu cuceriseră nici Roma, nici Bizanțul şi nu puteau aduce nici dovezi că s-ar trage cel puțin din Caligula. Dar se puteau erija în protectori supremi ai ortodoxiei şi, dând frâu liber prolificei imaginații specifice gânditorilor asiați, puteau încerca să găsească o justificare pe linia „osului domnesc". Ceea ce au şi făcut!

[1] Colonel în rezervă, doctor în istorie militară, specialitatea "Istorie militară antică, medievală şi arheologie", membru în Consiliul Director al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

Soluția a fost găsită de un grup de călugări în stare să navigheze printre „meandrele concretului" şi ale celor sfinte, sub înțeleaptă îndrumare a stareţului Filotei. Ei au descoperit că ultimul împărat bizantin, Constantin Dragases (1449-1453), putea fi contestat fiindcă împrejurările nu i-au permis "ungerea" şi încoronarea potrivit ceremonialului, iar de la predecesori nu prea rămăseseră urmaşi, datorită zelului cu care otomanii i-au căsăpit, cu excepția unei prințese – Zoe Paleolog – nepoata de frate a împăratului Ioan al VIII-lea Paleolog (1425-1448), căsătorită întâmplător cu viitorul Ivan al III-lea (1462-1505), fiulul marelui cneaz Vasili Vasilievici (1425-1462) al Moscovei. Şi iată baza de plecare, datorită acestei căsătorii cu o urmaşa legitimă, a visului moscovit.

Moscoviții puteau revendica, în lipsa altor moştenitori, coroana imperiala bizantină, prin casătorie şi, prin urmare, tot ce a ținut vreodată de Imperiul de Răsărit şi, prin extensie, evident, de vechiul Imperiu Roman - pentru că, nu-i aşa, Bizanțul era continuatorul legitim al acestuia din urmă! Datoria suveranilor ruşi era, prin urmare, să se proclame țari (cezari) şi imperatori, şi să aducă sub sceptrul lor, teritorial, tot ce aparținuse, cândva, Romei. Datorie căreia i s-au supus neabătut toți conducătorii ruşi de la Vasile al III-lea care a domnit între 1505-1533 şi fiul său, Ivan al IV-lea cel Groaznic (1533 – 1584) până la – să zicem, deocamdată - Stalin.

„Testamentul", aşadar, are o vechime mult mai mare. Este cu 200 de ani mai bătrân decât Petru cel Mare, care nu a făcut decât să accelereze transpunerea în realitate a unui program moştenit, acela al doctrinei politico-militare a *celei de-a treia Rome*, doctrină definitivată în scris şi publicată în 1520 de stareţul Filotei.

Amestecând, în scopul justificariii, ficțiunea cu realitatea, religia cu istoria, Filotei îi îndeamnă pe stăpânii Rusiei la acțiune politico-militară concretă, hotărâtă, prorocind: *„Aceluia care este ridicat de Atotputernica mână a lui Dumnezeu în cea mai înaltă şi mai puternică între acele împărații stăpânitor, ție* (Vasile III)*, marelui cneaz şi stăpânitor al Moscovei, al cărui tron a început să strălucească deasupra acelei împărații romane şi Constantinopolitane! Biserica vechii Rome a decăzut din pricina necredinței… Celei de-a două Rome* (Bizanțul, deci) *a lui Constantin cel Mare, nepoții agarenilor, cu securea i-au distrus porțile şi există acum cea de-a treia Romă* (Moscova) *care ține de imperiul tău. Singur tu în lume eşti împărat al creştinilor. Nu încalca, împărate, poruncile pe care le-au orânduit strămbunii tăi, marele Constantin* (cel Mare) *şi fericitul Volodomer* (adică Vladimir, cneazul Kievului de pe la 980) *şi marele Iaroslav* (cel Intelelpt)*, cel ales de Dumnezeu, din ale căror rânduri te tragi şi tu! Cum ți-am scris mai înainte, aşa îți vorbesc şi acum! Ține minte şi ascultă, prea cinstite țar: dacă toate imperiile creştine s-au unit într-unul singur, al tău, dacă cele două Rome au căzut, cea de-a treia* (Moscova) *există, iar a patra nu va mai putea fi!"*

Interesantă această concluzie şi îndemnătoare la chibzuință pentru aceia care, astăzi, se grăbesc să afirme că asistăm la distrugerea celei de-a treia Rome!

Având că suport moral această doctrină, stăpânitorii ruşi, după ce au încetat să plătească tribut tătarilor în 1476, au purces cu rapiditate la treabă. Ivan al III-lea a lipit Moscovei Novgorodul (1478), Tverul şi a declanşat lupta pentru ieşirea la Baltică (1492) impunând Ordinului Livonian, sprijinit de Lituania, plata tributului în 1503. La fel de năpraznic, Vasile al III-lea a cucerit Pskovul (1510), Smolenskul (1514) şi Reazanul (1521), iar Ivan al IV-lea cel Groaznic a fost primul care a cutezat, şi, făcându-şi publice pretențiile de hegemonie universală, a luat titlul de "țar" adică "cezar" (Caesar"), la 14 ianuarie 1547. El a cucerit hanatele Cazan (1552) şi Astrahan(1556), dar îndelungata rezistență (1558-1583) a Lituaniei, Poloniei şi Suediei l-a obligat să renunțe la tentative de cucerire a Livoniei, Poloțkului şi Estoniei.

Vreme de o jumătate de secol, Rusia a stagnat datorită vecinilor – care au sesizat primejdia- şi a răscoalelor țărăneşti sau ale populațiilor subjugate, care i-au împiedicat pe suverani să urmărească marea idee.

Abia Alexandru Mihailovici Romanov (1645-1676) prin unificarea temporară a "Ucrainei" cu Rusia (1653) a reluat înaintarea spre Occident, nu fără cedări de moment. Iar

urmaşul său, Feodor (1676-1682), a fixat graniţa pe Nipru (1681) deci la fruntaria răsăriteană a poporului român. Fruntaria reală, răsăriteană, de pe Nipru! Este momentul în care a apărut în scenă Petru cel Mare ca asociat al lui Ivan al V-lea, apoi că singur stăpânitor, din 1696. Amintindu-şi că strămoşii şi-au întemeiat organizarea statală pe cuceririle civilizaţiei scandinave, pe iniţitativele şi realizările varegilor, Petru a vizitat Occidentul, i-a analizat viaţa economică şi a devenit primul importator rus de tehnologie, structuri politico-statale, militare şi cultură avansată.

Întors casă, el a retezat nu numai bărbile, dar, sub cele mai inteligente pretexte, şi capetele celor care se cramponau de un trecut patiarhal. A remodelat statul, deschizând larg porţile specialiştilor străini. Cu zâmbetul, conversaţia fermecătoare şi, de la caz la caz, cu spada, nu numai că a salvat Rusia, dar a transformat-o efectiv într-un imperiu capabil să se dezvolte pe seama obositului Imperiu Otoman şi a mărginiţilor suverani occidentali. A introdus un nou calendar, a înălţat primele fabrici moderne la Neviansk şi Kamensk, le-a dat ruşilor o nouă capitală, Petersburg (1703), a modernizat aparatul de stat şi administrativ-teritorial prin înfiinţarea guberniilor, a senatului, a modernizat armata şi a creat chiar o flota, care a rivalizat la momentul acela cu cele occidentale. Apoi, a cucerit Azovul, Ingermanalandul (1700), Ivangorodul, Narva, Dorpat (1702-1704), Revel, Riga, Wiborg (1710). A impus o pace defavorabilă Chinei şi o altă defavorabilă Persiei (1723) şi a încheiat un tratat care era cât pe ce să ne coste teritoriile răsăritene de la est de Nistru – celebrul tratat de la Lutk (2/3 aprilie 1711) cu Dimitrie Cantemir (1710-1711).

După toate acestea şi-a luat titlul de imperator în 1721. Deci nu “Cezar”, ci “Imperator”. Iară de ce tradiţia i-a atribuit “testamentul “ al cărui conţinut l-au stabilit înaintaşii săi, dar pe care el însuşi l-a făcut, deci, credibil.

După Petru, imperiul a crescut încet, dar sigur, spre toate punctele cardinale, fiecare epocă de criză fiind – atenţie! - traversată în manieră sa şi aducându-i o nouă etapă de prosperitate şi noi teritorii după încetare.

Grava rămânere în urmă sub aspect economic ce, periodic, loveşte Rusia, s-a manifestat în secolul al-XIX-lea, odată cu războiul cu otomanii (războiul nostru de independentă din 1877-1878). Aceasta i-a impus Rusiei o apropiere de adversarii deveniţi tradiţionali, Anglia, Franţa. Handicapul economic nu putea fi recuperat doar cu paleative. Industrial şi social, Rusia era un stat anacronic. Se impunea o nouă schimbare la faţă, un nou import de tehnologie şi ideologie şi, sponzorizat de Germania, Lenin a relansat revoluţia din 1917, introducând în ţară tot ceea ce era mai nou în tehnica şi în gândirea politică occidentală, fără să aibă, însă, răgazul necesar să verifice şi să se adapteze. Motiv, pentru care, reîntorcându-se la intransigenţa conducătorilor din epoca anterioară, a despotismului autocraţilor ţari, Stalin s-a văzut nevoit să procedeze la noi infuzii. Timp de 5 ani, între 1940-1944, după trădarea vechiului aliat Germania, el a secătuit “perfidul Albion” de resurse şi a obţinut mai mult decât putea spera, de la naivul sau, poate, interesatul Roosevelt, înaintând, astfel, pe seama vecinilor, în inima Europei şi a Oceanului Pacific.

Apoi, o dată cu pacea, a încărcat de-a valma, din teritoriile unde armata sa a pus piciorul, inclusiv din România, “creiere” şi fabrici, cu trenuri speciale şi le-a trimis pe “calea robilor”, ca , odinioară, mongolii, spre Karakorum.

Concluzia ar fi aceea că, ciclic, o nouă primejdie a “celei de a treia Rome“ se impunea la sfârşitul veacului trecut, ceea ce s-a şi întîmplat, cu ajutor american. S-a revenit apoi la marea idee a “tătucului “ sau “ţarului“ şi reunificarea s-a produs treptat sub Elţân şi se cristalizează sub Putin, ideea fiind aceea că unirea, mai devreme sau mai târziu, se va produce, poate în jurul unei noi capitale, poate în jurul celei dintâi capitale a tuturor ruşilor, Kiev-ul.

„Roma”, însă, „urbem regiam”, cea de-a treia Romă, va rămâne pentru că are deocamdată şi forţă şi grandoare şi este absolut necesară menţinerea echilibrului întronat de “pacea americană”. Cu atât mai rău pentru orbi, pentru că “ a patra”, cum zicea Filotei, nu va mai putea fi dacă se greşeşte acum. Nici chiar într-o iluzorie Europa unită. Unde s-o fixezi? În

Berlinul reunificat, în Londra, Paris, Viena sau, de ce nu, la Budapesta? Marea idee îşi va urma cu un spor de energie destinul pentru că este tânără încă şi pentru că spiritul marelui Petru veghează!

Iar, din punctual nostru de vedere, întrucât ne aflăm la această răscruce de drumuri şi am avut de suferit de pe urma "testamentului" vechilor țări, a „testamentului" greşit atribuit lui Petru cel Mare, ar fi indicat să ne întoarcem la înțelepciunea vremurilor Brâncoveanului care, spre deosebire de Dimitrie Cantemir, a înțeles de unde venea reală primejdie. Ar fi poate, indicat, să facem ceea ce a făcut el, care, în vremuri tulburi s-a considerat şi a fost numit "prieten" al țarului – ceea ce era un titlu la vremea aceea- bey otoman su baron romano-german. Cu alte cuvinte, întreținând relații şi un anumit echilibru între cei trei mari competitori la stăpânirea spațiului românesc! Dacă Moldova de Răsărit – botezată de ruşi Basarabia- este antebrațul, iar Moldova de Nord – botezată de germani "Bucovina" - este pumnul, "Ardealul" este inima şi fără inima nu se poate face implant pe un cadavru!

În plus, trebuie să fii "analist politic" să pretinzi că o țară care întreține stația MIR, care trimite satelit după satelit şi rachetă după rachetă în Cosmos, care produce, anual, sute de noi avioane superperformante şi destabilizează întreagă economie occidentală prin rețele mafiote dirijate, este o fostă putere. Cine judecă Rusia după aparențe, după dorințe şi nu după realități, riscă să pățească ce a pățit sinistra creatură cu fustă şi gigolo-ul Monicăi Lewinski care au pecetluit soarta NATO, şi să se trezească, în final, cu urmaşii lui Petru la masă.

În urmă cu ceva timp, Statele Unite au pierdut World Trade Center. Dar pot fi mulțumite că, după ce au destabilizat Europa de Sud-Est, în interesul nibelungilor, care şi-au reluat marşul lor spre nicăieri, au scos şi castanele din foc din Afganistan pentru Rusia, înmormântând sub ruinele puterii talibane şi Cecenia. Cecenia martiră! Reîntinerită, după o nouă schimbare la față, "cea de-a treia Roma" a păşit astfel în Mileniul III, iar NATO şi Uniunea Europeană i-au întins, fără condițiile pe care ni le-au impus nouă, românilor, o mâna frățească!

UNELE ASPECTE CONTROVERSATE ALE VIEȚII, ACTIVITĂȚII ȘI OPEREI LUI DIMITRIE CANTEMIR

Ion-Aurel Stanciu[1]

stanciuromania@yahoo.com

Mihail Ţăpârlea[2]

taparlea.mihai@yahoo.com

Abstract: *În cele peste două decenii, cât a locuit la Constantinopol, Dimitrie Cantemir a cunoscut societatea turcească în profunzime.*

Cuvinte cheie: *narcotice, masonerie, iubire, spion, slăbiciune, halucinație.*

După cum s-a constatat, sunt istorici şi specialişti cantemirologi, care, abordând laturi ale vieții şi operei lui Dimitrie Cantemir, nu se opresc şi asupra unor aspecte controversate sau, chiar dacă le abordează, le descriu cu un fel de scuză, încercând să se dezvinovățească sau să formuleze unele obiecții față de sursele folosite. Smulgând „pudica draperie", care acoperă unele „cicatrici" comportamentale sau morale din viața lui Dimitrie Cantemir, putem să înfățişăm câteva aspecte controversate ale vieții marelui enciclopedist român, cum sunt: consumul unor narcotice; calitatea de iscoadă; membru al Ordinului Rosacrucian (mason) sau iubirea dintre prințesa Maria Cantemir şi Petru cel Mare. Eventualele considerații de ordin moral, vor ține seama de regulile, tradițiile şi obiceiurile existente în epoca în care a trăit marele enciclopedist român.

1. Dimitrie Cantemir, opioman?

În capitala Sublimei Porți, Cantemir a vieţuit peste două decenii, având calitățile de ostatec, prinț mazilit, capuchehaie şi, pentru puțin timp, pe cea de voievod. Aici, în funcție de calitatea ce-o avea, a frecventat cercuri diverse, de la reprezentați ai Porții, diplomați occidentali şi orientali, prieteni, oameni de ştiință, muzicieni, elevi pe care-i medita la muzică**.** **„***Aceste legături din cercul intim erau simetrice, puternice, şi caracterizate prin confidențialitate, complementaritate, schimb de păreri, încredere reciprocă şi loialitate"*[3] Printre oamenii de ştiință cu care avea legături, cei mai importanți erau: Nefi Oglui şi Saadi-effendi, un matematician renumit al vremii. În cercurile demnitarilor otomani, Cantemir era agreat, datorită calităților sale: cultură fără egal; cunoaşterea a numeroase limbi străine, inclusiv a celei turceşti; abilități oratorice; capacitate de persuasiune deosebită; aspect fizic plăcut etc.

[1] Gl.(r), secretar de stat la Ministerul Transporturilor, vicepreşedinte al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

[2] Gl. bg.(r), vicepreşedinte al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

[3] Zeynep SOZEN, *Cercul vicios: prietenii şi duşmanii lui Cantemir în Istanbul,* în lucrarea „*Dimitrie Cantemir, Prinț între filosofi şi filosof între prinți.",* Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", Editura Prouniversitaria, Bucureşti, 2011, p. 78.

De asemenea, el beneficia şi de legăturile stabilite de Constantin Cantemir, tatăl său, şi de Antioh, fratele. În aceste cercuri, erau personalități marcante ale Inaltei Porți, cum au fost: Baltaci Mehmed Paşa, Cerkez Mehmet Paşa, Firari Hasan Paşa, Daltaban Paşa, Ibrahim Hanoglu, Abraci Ali Paşa, Bostanci Mustafa Paşa, Alexandru Mavrocordat etc. În cercul de diplomați enumerăm: Piotr Andreevici Tolstoi, ambasadorul lui Petru I, Colyer, ambasadorul Olandei, precum şi marchizul Chateauneuf şi Ferriol, ambasadorii Franței.

Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie, a scris că tatăl său era „*atât de prețuit de toți miniştrii"* de la Sublima Poartă, întrucât*"manierele şi firea lui veselă erau apreciate în cea mai aleasă societate din capitala [Imperiului]*"[4]

În semn de prețuire față de modul în care s-a integrat în societatea tucească, lui Cantemir, i s-a „turcizat" numele, care a devenit *Kantemirloglu (fiul lui Cantemir)* sau *Kucic Kantemirloglu* (fiul cel mic la lui Cantemir)!"[5].

În perioada respectivă, opiomania nu era o crimă, ci era o slăbiciune uşor de iertat. Multe dintre marile personalități ale vremii erau opiomane. Opiul era considerat unul dintre cele mai bune mijloace curative, un adevărat leac universal. „Veacul de aur" în cultura Moldovei, situat între anii 1643-1743, a reprezentat epoca în care au activat „*eroi şi cugetători de talia lui Miron Costin, Nicolae Costin, Ion Neculce, Nicolae Mavrocordat, Dimitrie Cantemir, Antioh Cantemir, Nicolae Milescu Spătarul* „[6] ş.a., este tocmai veacul în care a început consumul de excitante şi narcotice. În epocă, tutunul era „*considerat un narcotic periculos, fiind înterzise folosirea şi comercializarea lui, atât în Rusia țarului Alexei Mihailovici, cât şi în China împăratului Kangxi."*[7] Era, însă, permisă folosirea plantelor psihomentale. Acestea se foloseau, în medicina populară, şi în scop terapeutic, având efecte euforice, excitante, afrodisiace sau de liniştire şi de împăcare cu sine. Erau numeroase situațiile în care, aceste „*plante de leac",* se utilizau şi la ritualurile religioase sau magice. Evident, rolul considerațiilor de față nu este de a prezenta, în concordanță cu *folclorul medical românesc,* modalitățile de utilizare a acestor plante , nici acela de a incrimina folosirea lor, ci doar acela de arăta că ele au reprezentat un „paradis arificial" în existența unor personalități marcante ale culturii româneşti şi europene. Dimitrie Cantemir a fost, alături de Nicolae Milescu Spătarul, printre primii savanți români, care au studiat remediile narcotice în Orient[8]. Am încercat, în cele ce urmează, să scoatem în evidență câteva elemente din opera cantemiriană privitoare la utilizarea acestor plante în Imperiul Otoman şi în Moldova.

În cele peste două decenii, cât a locuit la Constantinopol, Dimitrie Cantemir a cunoscut societatea turcească în profunzime. „*Unele năravuri turceşti, inclusiv consumul de excitante şi narcotice (cafea, tutun, opium/afion/tiriac/haşiş), au fost un model pentru domnitorii şi târgoveții români*"[9]. În sprijinul unei astfel de afirmații, Andrei Oişteanu aduce ca argumente unele expresii arhaice *„achiziționate*" şi intrate în limbajul comun românesc, ca de pildă*: „A bea cafea turcească", „a fuma ca un turc", „a face kyef, „a bea afion", a „umbla tiriachiu(= amețit)."*[10]

Este intersantă prima consemnare în literatura românească referitoare la folosirea cafelei, consemnare ce aparține lui Ion Neculce. Întâmplarea s-a petrecut, cam în anul 1505, la Înalta Poartă, când Bogdan-vodă „*au trimis pe Tăutul logofătul sol la turci, când au închinat țara la turci*"[11]. Pe timpul întâlnirii cu vizirul, solul moldovean „*Şi dându-i cahfe, nu ştie cum o*

[4] Vezi Andrei Oişteanu, *Narcotice în cultura română*, Ediția a II-a, Editura POLIROM, 2011, p. 138
[5] Andrei Oişteanu, *Op. cit.*, p.132.
[6] Andrei Oişteanu, *Op. cit.* p. 127.
[7] *Ibidem,* pp. 127-128.
[8] *Ibidem,* p. 12.
[9] *Ibidem,* p. 132.
[10] *Ibidem.*
[11] Ion Neculce, *Letopisetul Ţării Moldovei,* Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 270.

va be. Şi a început a închina: Să trăiască împăratul şi vizirul! Şi închinând, au sorbit felegeanul,[1] *ca altă băutură."*[12]

Aşa cum afirmă Andrei Oişteanu,[2] acestă consemnare a lui Ion Neculce este contestată de istoricul Aurel Decei, care susține că, în Turcia, cafeaua a fost introdusă cu vreo 50 de ani mai târziu, respectiv, pe la jumătatea secolului al XVI-lea, pe vremea sultanului Soliman Magnificul (1520-1566)[13]. Cafenelele[3] din Istanbul sunt descrise de Dimitrie Cantemir, numindu-le cârciumi, unde se fierbe şi se vinde kofe, spunând că aceasta conține „*duhul treaz*". Domnitorii şi boierii fanarioți au adus, şi în Țările Române, aceste obiceiuri şi năravuri turceşti, cum este consumul de excitante şi de narcotice. Trebuie spus că, aceste năravuri, au prins rădăcini trainice în spațiul românesc, cu precădere, pe timpul domniilor fanariote.

În prima perioadă a şederii sale la Constantinopol, în calitate de ostatec, Cantemir era la vârsta adolescenței, având 15 ani. „*El a fost prins într-un cerc vicios de potențiali prieteni şi duşmani, cerc ale cărei limite erau greu de definit."*[14] În descrierile sale, Dimitrie Cantemir foloseşte sintagma „*suc de mac*" pentru a desemna opiul, relatînd multe întâmplări cu cei ce consumau narcotice. Aşa cum era concepția vremii, Cantemir spunea că intoxicarea cu suc de mac nu produce „*vreo nebunie*" sau tulburări ale minții specifice beției. Însă, face referințe numeroase ce vizează „*ieşirea din fire*", ca urmare a consumului de narcotice, a călugărilor musulmani turci, numiți *dervişi*. Ei nu erau consumatori de vin, ci de „suc de mac", precum şi ai unui amesctec, denumit *berci*, „*de la care mai întâi le vine somn, apoi simt un vel de veselie şi o înviorare a duhului."*[15] Pe timpul stărilor de extaz, dervişii îl *pot vedea pe Dumnezeu însuşi, aşa cum este în sine."*[16] Referiri speciale, Cantemir a făcut şi la oameni de cultură turci: „*La turci nu e poet mai ales, nu e savant desăvârşit care să nu întrebuințeze acel suc de mac...*"[17]

Chiar din relatările lui Dimitrie Cantemir rezultă că, membrii cercurilor pe care le frecventa, erau consumatori de narcotice. La ospețele turceşti, în mod evident, nu putea să lipsească „afyonul", afirmă remarcabilul istoric cantemirolog Ştefan Lemny.[18] Prin urmare, este firească întrebarea „*Dacă prințul moldav a consumat sau nu „suc de mac*"?. Andrei Oişteanu spune că „*..ar fi nerealist să ne închipuim că tânărul Cantemir nu a încercat el însuşi „suc de mac" pe propria-i piele, mai ales că era un fapt uzual în epocă, fără conotații morale."*[19] Cel mai probabil este că, potrivit obiceiului epocii, şi Cantemir s-a numărat printre cei ce beau „*afyon*". Un argument temeinic este şi acela că savantul român a fost un mare admirator al alchimistului medic Jean-Baptiste van Helmont, numit în epocă *Doctor Opiatus,* care era un opioterapeut convins. Acesta recomanda opium ca remediu pentru cele mai multe dintre suferințele umane[20].

Din scrierile fiului său, Antioh Cantemir, rezultă că prințul moldovean se scula la cinci dimineața, când, imediat, bea o cafea „*trăgând din narghilea, după obiceiul turcesc."*[21] Şi din aceste scrieri, se poate trage concluzia că „*desfătările turceşti"* nu-i erau străine principelui Cantemir, care respecta obiceiurile turceşti. De asemenea, în timpul perioadei ruse, Cantemir

[12] *Ibidem*.
[13] Vezi Andrei Oiştenu, *Op.cit.,* pp. 132-133.
[14] Zeynep SOZEN, *Cercul vicios: prietenii şi duşmanii lui Cantemir în Istanbul,* în lucrarea „*Dimitrie Cantemir, Prinț între filosofi şi filosof între prinți,* Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", Editura Preuniversitaria, Bucureşti 2011, p. 77.
[15] Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane,* ediție îngrijită de Virgil Cândea, Editura Academiei, Bucureşti, 1987, p.463.
[16] *Vezi*: Andrei Oişteanu *Op. cit.*, pp. 135-137; Luminița Munteanu, *Dervişi sub zodia semilunei. Istoria unei cofrerii mistice şi a patimilor sale,* Kriterion, Cluj-Napoca, 2005
[17] Cf. Anderei Oişteanu, *Op. cit.*, p.137.
[18] Ştefan Lemny, *Cantemirişții. Aventura europeană a unei familii princiare,* Editura Polirom, Iaşi, 2010, p. 80.
[19] Andrei Oişteanu, *Op. cit.* p. 137.
[20] *Ibidem.*
[21] *Ibidem.*

era „*iute la beție*", iar, în tinerețe era „*zlobiv (*rău n.a*) la beție*"[22]. Seratele organizate la curtea țarului, la care era invitat de onoare, erau „*înecate în băutură*." Beția era duşmanul de moarte al lui Dimitrie Cantemir. „*După un dezmăț necuviincios el cădea la pat cincisprezece zile*"[23], aşa cum notează fiul său Antioh. În „Descriptio Moldaviae", referindu-se la „năravurile moldovenilor", Dimitrie Cantemir scria „*Desfătarea lor cea mai mare este să petreacă în ospețe, uneori de la al şaselea ceas al serii până la al treilea ceas după miezul nopții, alteori şi până se crapă de ziuă, şi bea până ce varsă. Atâta că nu au obicei să facă petreceri în fiecare zi, ci numai la sărbători sau când e vreme rea iarna, când gerul sileşte oamenii să stea acasă şi să-şi încălzească mădularele cu vin."*[24] Chiar dacă, în consens cu moravurile vremii şi ale mediilor în care a trăit şi creat, Dimitrie Cantemir a „cochetat" cu plante psihotrope, acest fapt nu avea conotații morale, era o „modă" a vremii şi mediului în care trăia. Evident, această situație nu-i diminuează cu nimic prestigiul său de savant enciclopedic sau din valoarea operei sale, care l-a consacrat ca „*un punct arhimedic"* al culturii româneşti, europene şi universale. Mai ales că, Charles Baudelaire, poetul englez Thomas De Quincey, poetul Jean Cocteau, Oscar Wilde şi multe, multe alte personalități remarcabile ale culturii europene şi universale se numărau printre consumatorii de narcotice sau „prafuri împuternicitoare" menite să combată „*lipsa de bărbăție*."

În cultura românească, aşa cum subliniază Andrei Oişteanu, o pleiadă de intelectuali, scriitori şi artişti"... *s-au raportat la diferite plante şi substanțe psihotrope. Cazurile sunt multiple şi diverse. De la savanți care au studiat folosirea remediilor narcotice în Orient (Nicolae Milescu Spătarul, Dimitrie Cantemir, J.M. Honigberger, Mircea Eliade), până la scriitori care s-au sinucis folosind opinacee (Daniil Scavinschi, Alexandru Odobescu); de la scriitori care au folosit substanțe narcotice din rațiuni medicale (cazul probabil al lui Eminescu), până la cei care le-au utilizat în căutarea paradisurilor artificiale (Alexandru Macedonschi)."*[25] *M*ulți scriitori sau savanți care au folosit substanțe narcotice pentru hrănirea imaginației şi stimularea creativității (Tristan Tzara, Ion Barbu), pentru valorizarea mesajului poetic. Unii savanți au experimentat substanțele psiheldice pe ei înşişi, în scopul îmbunătățirii propriilor cunoştințe neuropsihiatrice.

2. Dimitrie Cantemir, membru al "Ordinului Rozicrucian"?[26]

La mai mult de două secole de la moartea sa, în urma reluării, la 9 ianuarie 1934, a relațiilor diplomatice româno-sovietice, precum şi a negocierilor purtate de Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor externe al României, cu omolgul său sovietic, ministrul de externe, Maxim Maximovici Litvinov, rămăşițele pământeşti ale savantului român au fost repatriate. Astfel, la 14 iunie 1935, osemintele au fost aduse, de la Odesa, cu vaporul „Regina Maria", în portul Constanța**.** Împreună cu rămăşițele pământeşti, au fost aduse şi 1455 de lăzi cu o parte aarhivei evacuate, în anul 1916, în Rusia. Din nefericire, tezaurul nu s-a regăsit printre lăzi. De asemenea, su fost aduse şi plăcile funerare de pe mormintele lui Dimitrie Cantemir şi ale membrilor familiei sale decedați, pe timpul exilului din Rusia. De la Constanța, osemintele au fost transportate, la Iaşi, cu trenul, care a staționat în gările Buzău, Râmnic, Focşani, Bârlad şi Vaslui, fiind întâmpinat cu onoruri militare şi slujbe religioase în prezența oficialităților locale şi a unei numeroase populații. La 16 iunie, osemintele au fost înhumate, în cripta dreaptă a Bisericii Trei Ierahi, cu un ceremonial național solemn pe timpul căruia au fost trase 101 salve de tun şi a avut loc un serviciu divin la Mitropolie şi în Biserica Trei Ierahi. Astfel, după cum se scria în presa vremii, trupul țării s-a reîntregit „.. *prin repatrierea osemintelor unui erou*."

[22] Ion Neculce, *Op. cit.*, p.374.
[23] Andrei Oişteanu, *Op. cit.,* p 138**.**
[24] Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei, Lyceum, Editura Tineretului, 1967, pp. 204-205.
[25] *Andrei Oişteanu, Op. cit.* p. 12.
[26] **Cf.** Leonte IVANOV, lector universitar doctor, şeful Catedrei de Slavistică, Universitatea „Al. I. CUZA" din Iaşi, www.zorilebucovinei.com/news/show/326.

La acest eveniment, a participat şi marele istoric, enciclopedist şi om politic Nicolae Iorga. În procesul, verbal încheiat cu prilejul preluării oseminteloŗ, în portul Constanța, s-au consemnat următoarele: "S-au gasit în raclă o parte din oseminte, fară craniu, cuprinzând oasele braţelor şi picioarelor înfăşurate în resturile unui veşmânt de mătase croit oriental"[27]. De asemenea, se estima că vârsta decedatului ar fi în jurul a 50 de ani, iar înălțimea se aproxima la 60-65 centimetrii. Din procesul verbal rezultă că nu s-a găsit cutia craniană a decedatului. Lipsa neobişnuită a craniului a stârnit nenumărate discuții. Unii spuneau că, prin oprirea craniului, ruşii încearcă să şi-l revendice pe savantul principe român. Alții susțineau că a fost furat craniul.

De asemenea, trebuie spus că este neobişnuit de lungă perioada de şase săptămâni existentă între data morții lui Cantemir şi cea a funeraliilor sale ce au avut loc în Rusia. Aşa după cum se cunoaşte, savantul l-a însoțit pe Petru cel Mare la campania întreprinsă de Rusia împotriva Persiei. În timpul campaniei, boala de care suferea de multă vreme -diabetul- se agravează, şi este nevoit să se întoarcă, la reşedința sa Dimitrovka, unde ajunge la 19 martie 1723. Țarul îi cerea, însă, să revină. Este edificator răspunsul trimis de Cantemir lui Petru cel Mare, prin intermediul țarinei Ecaterina: *„Iar eu nu pot să mă scol din pat, şi cu atât mai puțin să plec într-o călătorie atât de lungă; şi nu numai că nu voi suporta greutățile unei asemenea călătorii, ci am puțină speranță chiar la viața mea... întrucât din mine a mai rămas decât sufletul, trupul supt şi oasele".*[28] A fost răpus de boală. „La 7 ceasuri şi 20 minute, în seara zilei de 21 august 1723, Dimitrie Cantemir se sfârşeşte din viață."[29] Evenimentul se produce la moşia sa, Dimitrovka. Familia țarului este anunțată despre tragicul eveniment de către de soția sa, Anastasia, care scrie familiei imperiale următoarele"....în luna lui august de acum în 21 de zile, după amiază...soțul meu şi părintele nostru, Dimitrie Cantemir, după o lungă şi grea boală (fiind în satele Sevesk), sfârşit-a cursul acestei vremelnice vieți şi s-a mutat le cea veşnică."[30] Funeraliile lui Cantemir au avut loc în ziua de 1 octombrie 1723, fiind înmormântat în "Biserica de jos", Sfinții Constantin şi Elena, ctitorie cantemiriană în curtea mânăstirii greceşti Sfântul Nicolae din Moscova.

Această situație a iscat discuții diverse. Cele mai pertinente concluzii explică acest decalaj nefiresc de lung pentru neştiutori prin apartenența lui Cantemir la Ordinul Rosacrucian (Ordinul Rozei Cruci). Evocând legenda maestrului Hiram, prin tradiție, după moarte, cadavrele membrilor roşicrucieni erau decapitate, iar craniile se depuneau, în Scoția, pe domeniul Rosslyn de lângă Edinburg, unde exista, încă din 1440, o mânăstire construită după regulile şi simbolistica masonice. De aceea, se admite că, după moarte, capul lui Cantemir a fost luat şi depus în această mânăstire. Aşa se explică lipsa craniului la aducerea osemintelor savantului, în țară. De asemenea, perioada de şase săptămâni ce a trecut de la moarte la funeralii, se explică şi prin aceea că era nevoie de acest răstimp pentru transportul şi depunerea craniului la Mânăstirea Rosslyn din Scoția.

Unii istorici explică şi salvarea miraculoasă a lui Dimitrie Cantemir după înfrângerea de la Stănileşti, tot prin aparteneța sa la rozicrucianism. După cum se consemnează în cronicile vremii, domnitorul a fost ascuns de Frăția Roşicruciană într-o trăsură a țarinei. De asemenea, se apreciază că această calitate de mason, i-a facilitat relațiile de colaborare cu membrii Academiei Regale Prusace din Berlin, care, la rândul lor, erau „rozicrucieni". Calitatea de membru al acestei „frății" a reprezentat şi un argument concludent pentru admiterea lui Dimitrie Cantemir, ca membru, în acest prestigios forum academic occidental.

O întrebare care, în mod firesc, se poate pune este aceea a lipsei unor scrieri din epocă cu referire la calitatea de „rozicrucian" a lui Cantemir. Potrivit doctrinei şi regulilor grupurilor roşicruciene membrii acestora au fost, întotdeauna, împiedicați să-şi afirme public

[27] *http/*www.historia.ro/.../cel-mai-mare-tezaur-r-mas-n-rusia-va-fi-readus-n-ro.

[28] Cf. Constantin Măciucă, *Studiu introductiv, antologie şi note finale la lucrarea Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti. 1967. p. 320.

[29] *Ibidem*.

[30] *Ibidem*.

afilierea. Mai mult, ei chiar trebuiau să nege această afiliere, adoptând o "*disciplină a tăcerii*". Pe cale de consecință, nu s-a îngăduit să se facă publică această apartenență. Factori favorizanți ai afilierii lui Cantemir la Roşicrucianism au fost: mediul în care a evoluat şi s-a format, respectiv, în spațiul cultural şi spiritual aflat la confluența dintre Bizanț, Orient şi Occident; erudiția şi apentența sa indiscutabilă pentru ezoterism; legăturile personale cu conținut politic şi ştiințific pe care le-a dezvoltat cu importante personalități ale vremii, atât din Orient, cât şi din Occident.

3. Caracteristici ale doctrinei rozicruciene[31]

Aşa după cum specificam mai sus, o problemă disputată de către cantemirologi, şi nu numai, referitoare la viața şi activitatea marelui enciclopedist Dimitrie Cantemir, este aceea a apartenenței sale la o organizație masonică, aşa cum este roşicrucianismul. În secolul al XVII-lea, masoneria s-a extins, într-o mare măsură, şi în estul Europei. Evident, nici statele româneşti nu s-au situat în afara ariei de impact a acesteia. Astfel, în Moldova, Muntenia şi Transilvania ideile masonice au început să pătrundă pe două direcții, *una sudică* cu „sinapse" în Imperiul Otoman, şi *una vestică,* având sorgintea în spațiul germanic. Promotorii masoneriei de la Istanbul erau marinarii genovezi ce făceau comerț. În Transilvania, stat românesc intracarpatic, *direcția vestică* era calea principală de pătrundere a masoneriei, deoarece contactele cu Imperiul Otoman erau mai puțin frecvente, iar cele cu Casa de Habsburg şi Prusia erau cvasipermanente. În statele româneşti extracarpatice, masoneria era promovată, cu precădere, de grecii din Fanar, împământeniți aici. Trebuie subliniat că, unii greci dintre cei ce au ocupat demnități importante, au creat loji masonice, care diseminau ideile iluministe şi modul de viață occidental.

Pătrunderea masoneriei din spațiul germanic s-a făcut prin intermediul călătorilor, oamenilor de ştiință şi al specialiştilor trăitori în aceste teritorii, dar care, pentru o perioadă de timp, se aflau în arealul românesc. În acelaşi timp, românii care efectuau studii în universități germane sau au desfăşurat activități comerciale sau de altă natură în „conglomeratul german" erau, într-o anumită măsură, purtători ai mesajelor masonice. Statele germanice constituiau un „*incubator*" propice ideilor rozicruciene**,** care erau promovate de Ordinul Rozei-Cruci, întemeiat, sub numale de „*Marea fraternitate albă*", de către faraonul Tutomis al III-lea. Acest vechi ordin este, în fapt, o miscare filosofică antică, ce îşi are originea la şcolile de mistere ale vechiului Egipt. În semn de venerare a inițiatorului şi de respect față de străvechea cultură egipteană, templele rosicruciene sunt, în cele mai multe cazuri, construite şi decorate în stil arhitectonic egiptean. În aceste temple, se reuneau iluminiştii în scopul *studierii universului şi misterelor* sale*. Misterele, în această concepție, desemnează o gnosă, o înțelepciune secretă.* Existența unor comunități de rozicrucieni pe continentul european este atestată încă din anul 1250. Cu toate acestea, ordinul şi „frățiile" rozicrucienilor s-au constituit în secolele XVI- XVII. Denumirea ca atare se trage de la Christianus Rosecreutz (1378-1484), un medic, care a descoperit şi a învățat înțelepciunea ezoterică, pe timpul unui pelerinaj în Orientul Mijlociu, de la înțelepți turci, arabi şi persani. După întoarcerea din pelerinaj, Rosecreutz a fondat "*Frăția Rozei-Cruci,"*[32] cu el însuşi, în calitate de şef al acestui Ordin. A vegheat la crearea templui „*Sanctus Spiritus*" (Spiritul Sacru), care a contrubuit la disemninarea doctrinei rozicruciene.

Învățăturile ce se transmit nu au numai un scop „iluminist", ci au şi un caracter practic, fiind concepute în asemenea manieră, încât să poată acționa asupra *devenirii propriei existențe*. Potrivit doctrinei Rozei Cruci, *evoluția omului se produce tot atât de bine în lumea materială,* cât şi în *lumea spirituală.*[33] Din aceste considerente, se apreciază că nici-o ființă umană nu poate cunoaşte fericirea dacă se orientează, doar, către una dintre aceste două

[31] *https://en.wikipedia.org/wiki/**Rosicrucianism,***www.crcsite.org/**rosicrucianism**.htm, *ww.britannica.com/topic/**Rosicrucians,** www.levity.com/alchemy/rosicros.html.*

[32] www.esoterica.ro/2009/09/idealul-**rosicrucian.**

[33] *Ibidem*.

lumi, excluzând-o pe cealaltă. Scopul Rozicrucianismului este, în primul rând, să aducă fericirea acelora care-l aplică în viața lor pe baza unei cunoaşteri mistice. Cunoaşterea mistică are ca menire să demonstreze *că gândul*, atunci când este bine şi corect folosit*, este de natură să stăpânească materia.* Problematica rozicruciană este reprezentată de tezele, teoriile şi noțiunile ş*tiintelor clasice*, ca şi cea a gnozelor tradiționale. Fiecare membru al unei frății roşicruciene, pe masură ce urcă în grad, trebuie să asimileze datele fundamentale ale ştiintelor clasice şi doctrinele filosofice, care, din timpuri îndepărtate, au fost dezbatute în cercurile de inițiați**.**

Încă de la vârstă fragedă, Dimitrie Cantemir, născut în religia creştin-ortodoxă, a fost educat, în spiritul învățăturii ortodoxe. Tatăl său, Constantin Cantemir, s-a îngrijit de asigurarea unei culturi de deosebite fiilor săi. Astfel, primul dascăl al lui Dimitrie Cantemir a fost cărturarul grec Ieremia Cacavela, care era şi călugăr ortodox. Cu Ieremia Cacavela, tânărul Dimitrie învață tainele ortodoxismului, concomitent cu studierea limbilor greacă, latină şi italiană. Apoi, în perioada cât va fi ostatic, va studia cu dascălii Academiei Patriarhiei din Constantinopol, fiind lacom de a şti şi de a învăța cât mai multe lucruri. Printre dascălii avuți la Academia din Constantinopol, s-au numărat personalități marcante ale ştiinței, culturii şi religiei ortodoxe, cum au fost: Meletie, episcop de Atena, de la care şi-a însuşit literatura şi religia; Jacomie, de la care a învățat filosofia; episcopul Hrisant Nottara şi Alexandru Mavrocordat. Spiritul dominant al Academiei Patriarhiei din Constantinopol era profund teologic. Tot aici, un rol important în formarea lui Cantemir l-a avut marea bibliotecă enciclopedică, ce avea lucrări de logică, filozofie, geografie, istorie, medicină, chimie în limbi diferite.

Dimitrie Cantemir stăpânea, ca nimeni altul, ştiințele clasice şi filosofia, fiind un mare creator în domeniu. Orice frază a sa, orice concepție despre lume şi viață reprezintă „un sâmbure de universalism." Prin urmare, pentru a deveni membru în această organizație, savantul enciclopedist moldovean nu avea nevoie de nici-o pregătire, dimpotrivă, putea să-i pregătească pe novici**.** Îndeplinind cerințele de ordin cultural şi intelectual impuse, precum şi pe cele privind cunoaşterea unor ştiințe, pentru a fi primit în această organizație, avea nevoie numai de o recomandare din partea unui membru cu vechime şi de mare prestigiu. Aceste cerințe, care sunt obligatorii pentru *un „rozicrucian",* explică de ce cei mai mari mistici din perioada medievală erau şi savanți eminenți, aşa cum a fost şi Dimitrie Cantemir. Astfel, la dezvoltarea legilor şi principiilor mistice, la înțelegerea misterelor naturii şi ale universului -ce reprezintă chintesența roşicrucianismului-, au contribuit ilustre personalități ale ştiinței şi artei, precum *da Vinci, Paracelsus, Descartes, Pascal, Spinoza, Newton, Leibniz, Franklin, Faraday, Debussy*[34] *etc*. Inițiații şi savanții foloseau noțiunea de gnosă [4] pentru a desembna *cunoaşterea perfectă, absolută, rezervată inițiaților.*

Rozicrucienii, potrivit doctrinei lor, doreau reforma spirituală a lumii din punct de vedere politic, religios şi ştiințific. Fiind convinşi că lumea poate evolua spre bine numai aderând la idealuri înalte, rozicrucienii au contribuit, de-a lungul veacurilor, la înfăptuirea unor schimbări profunde în societatea umană. Ideologia rozicruciană a constituit un izvor de inspirație prntru promotorii reformei. Prima personalitate română, care a facut parte dintr-o societate secretă europeană, a fost Dimitrie Cantemir, considerat unul dintre ilustrii neamului romanesc, fiind recunoscut în întreaga Europa ca un savant cu orizonturi ştiințifice, politice şi istorice largi, un scriitor şi muzician**.** Scrierile sale ezoterice, printre care cea mai importantă este Istoria Ieroglifică, au fost cunoscute şi prețuite în cercurile discrete de inițiați. Această lucrare, cuprinde şi cugetări, proverbe şi versuri populare, ezoterismul său fiind de natură barocă. Elementele sale fundamentale sunt de natură magică, cu elemente de astrologie, oniromanție sau morfoscopie.

În continuare, vor fi prezentate câteva argumente de natură logică şi documentară în sprijinul ideii că Dimitrie Cantemir a aparținut ordinului masonic rozicrucian. Primul argument

[34] https://www.**rosicrucian**.org/**, *cantemiriana**.blogspot.com.***

derivă din mediul social şi ştiinţific în care şi-a desfăşurat activitatea. Prin urmare, trăind în cercurile elevate ale Ţarigradului, Moscovei şi Sankt-Petersburgului, a cunoscut numeroase personalităţi marcante, multe dintre ele membre al Roşicrucianismului**.** Evident, un argument în sprijinul apartenenţei lui Cantemir la acest ordin masonic îl reprezintă şi faptul că, mulţi dintre cei mai importanţi prieteni şi colaboratori ai lui Cantemir erau rozicrucieni. Printre aceştia amintim pe ambasadorul rus la Poartă, Piotr Andreevici Tolstoi, de a cărui prietenie se bucura încă de când era capuchihaie la Constantinopol. Aşa cum se cunoaşte, Dimitrie Cantemir, consilier intim al lui Petru cel Mare, manifesta pentru ţar admiraţie şi un respect deosebit. Petru era şi naş al principelui moldovean. Ei bine, ţarul Rusiei era, şi el, membru al Ordinului Roşicrucian. Acesta fusese iniţiat la Londra, pe timpul vizitei efectuate în cadrul „Marii ambasade." Petru, spun unii istorici, a introdus acest ordin în Rusia prin crearea, la Sankt Petersburg, a primei loji masonice ruseşti. Tot mason a fost şi Gavril Ivanovici Golovin, şeful cancelariei imperiale, intim al ţarului, ca şi Cantemir, de altfel. Cantemir colabora îndeaproape cu Golovin, care era şi unul dintre semnatarii Tratatului de la Luţk. De asemenea, mai mulţi specialişti şi savanţi străini, care erau apropiaţi lui Cantemir, aveau calitatea de rozicrucieni. În asemenea situaţie, principele moldav nu putea să refuze „recomandarea" de a deveni membru al Ordinului roşicrucian.

Şi astăzi, rozicrucianismul, la fel ca la înfiinţarea sa în urmă cu patru secole, rămâne o mişcare spirituală şi culturală enigmatică. În ultimele decenii, asistăm la o resurgenţă a rozicrucianismului în varii forme şi denominaţiuni, dar prea puţine organizaţii ce se revendică a fi rozicruciene au vreo legătură cu cel originar.

4. Dimitrie Cantemir, iscoadă rusă?

O altă problemă controversată referitoare la viaţa şi activitatea lui Dimitrie Cantemir este cea a faptului dacă el a fost sau nu iscoadă rusă. Opiniile cele mai numeroase susţin că principele moldav a fost spion rus. Se afirmă că planurile lui Petru I de „dilatare teritorială" a Rusiei spre sud-estul european, Peninsula Balcanică şi de ocupare a Constantinopolului aveau ca figura centrală pe Dimitrie Cantemir. În acest sens, este edificator testamentul lui Petru cel Mare elaborat, cu puţin timp înainte de a muri, în anul 1725. Petru ajunsese la concluzia că „ *naţiunile Europei au ajuns cele mai multe într-o stare de vechime aproape de a lor cădere. Urmează dar, a fi ele subjugate de un popor tânăr şi nou, când va ajunge la întregimea creşterii sale şi va căpăta toată a sa putere".* Mai spune că el, venind pe tron, *„a găsit Rusia ca un pîrâiaş şi o las ca un râu mare. Iar moştenitorii mei o vor face şi mai mare, întinsă, hotărâtă de a face să rodească Europa cea stârpită".*[35]

Evident, realizarea acestor planuri se făcea pe două căi. Prima cale, şi cea mai importantă, este cea a ocupării statelor prin luptă armată. Iar cea de-a doua cale era cea diplomatică, prin luarea unor ţări sub protectoratul Rusiei, care, ulterior, urmau să fie integrate în Imperiul ţarist. Indiferent de calea urmată, realizarea unor asemenea obiective strategice nu era posibilă fără ca ţarul şi ceilaţi factori decidenţi să deţină informaţii din domenii diverse (militare, economice, comerciale, starea de spirit a populaţiei, cultura etc). Informaţiile puteau să fie procurate pe căi şi metode diverse. Oricare dintre cele două căi presupunea informaţii veridice privitoare la „obiectivul" vizat. De cele mai multe ori, calea diplomatică preceda pe cea militară, sau se îmbina cu aceasta pentru îndeplinirea scopului strategic. Pentru aceasta, esenţială era crearea unor reţele informative, care să acopere zonele şi domeniile de interes strategic. Cei ce ofereau informaţii Cancelariei ţariste erau recompensaţi cu bani şi, mai ales, cu aur. Informaţiile obţinute vizau, cu precădere, potenţialul militar, intenţiile strategice, trăsăturile de personalitate ale celor aflaţi la conducerea statelor respective, starea de spirit a populaţiei etc.

[35] Gheorghe Boldur-Latescu, *Testamentul lui Petru cel Mare*, România Liberă, din 17 ianuarie 2008, accesat pe internet la *www.romanialibera.ro.*

Politica expansionistă *„multiazimut”* promovată de Petru viza, mai întâi, stăpânirea țărilor din apropiere. Având în vedere aceste obiective strategice ale Rusiei, Moldova, aflată în proximitatea „*marelui râu*”, reprezenta unul dintre *obiectivele strategice* de etapă, întrucât Petru îşi îndemna urmaşii „*A se amesteca în toate pricinile şi dezbaterile din Europa, mai vârtos în acele țări care, fiind mai în apropriere, înteresează mai cu seamă.”* [36] Pentru ca Moldova să ajungă sub protectorat rus, era nevoie ca domnitorul ei, în acord cu marea boierime, să fie de acord cu o alianță cu Rusia în vederea ieşirii țării de sub dominația otomană.

În acest scop, s-a hotărât atragerea lui Dimitrie Cantemir de partea Rusiei, având în vedere că acesta a fost primu prevestitor al decăderii Imperiului Otoman. Ambasadorul rus la Poartă, Piotr Andreevici Tolstoi, avea, mult mai intens decât ambasadorii Franței şi Olandei, legături strânse cu Dimitrie Cantemir, încă din perioada în care acesta era capuchehaie la Înalta Poartă.

Prințul moldav „*...priveşte cu simpatie politica internă şi externă a țarului Petru I, cu al cărui sol, Petru Andreevici Tolstoi, întreține relații tăinuite*.” [37] Simpatia şi speranțele nutrite pentru Imperiu Rus rezultă şi din lucrarea *Monarchiarum physica interpretatio (Interpretarea naturală a monarhiilor),* în care scria că „*...fiind cea din urmă, monarhia acvilonică*” (ce din miazănoapte, deci Imperiul Rus n.a.) îi prezice, „*...că, peste tot, va fi biruitoare peste toată lumea nordică.*”[38]

Deşi nu aminteşte numele lui Petru, acesta transpare, cu uşurință, din explicația pe care o dă, conform „*ordinii naturale a lumii*”, imperiului de miazănoapte. „*Dumnezeu a sădit această monarhie...prin unul dintre principi, înzestrat cu toate virtuțile şi pe care poate că ni-l au şi adus timpurile... Avem ...în această parte de miazănoapte, un principe foarte înțelept şi foarte aprig la războaie.....pe care nu-l întrece nimeni dintre monarhi în cultură şi pietate.”*[39]

Admirându-l pe țar, şi având promisiunea că Rusia va sprijini Moldova pentru a-şi recăpăta independența față de Imperiul Otoman, prin intermediul ambasadorului rus, Cantemir a devenit „*agent secret al Rusiei încă din anul 1700*”, când a interacționat cu acesta. Putem spune că a făcut aceasta spre binele țării sale. „*Din 1710, Dimitrie Cantemir a fost încadrat oficial în serviciul rus de spionaj având drept misiune să afle toate detaliile legate de pregătirile de război cu Rusia, cât şi despre relațiile imperiului otoman cu țările europeene. De asemenea, la indicația țarului rus, Dimitrie Cantemir dezinforma turcii în privința intențiilor militare ale Rusiei”*[40]*.*

Pe de altă parte, în schimbul ajutorului financiar necesar pentru obținerea tronului Moldovei, Dimitrie Cantemir a promis ruşilor că, dacă va deveni domn al Moldovei, imediat după începerea războiului ruso-turc, Moldova va fi aliata Rusiei, în scopul obținerii totalei independențe a țării față de Sublima Poartă. În octombrie 1710, Tolstoi, la ordinul lui Petru I, a somat Înalta Poartă să-şi precizeze poziția față de un conflict cu Rusia, şi a amenințat-o cu invazia. Imediat, potrivit practicii otomane, ambasadorul rus a fost întemnițat la Edicule, iar sultanul Ahmed al III-lea a intensificat pregătirile de război cu Rusia.

Este semnificativ faptul că, înainte de a fi desemnat domnitor şi de a pleca în țară, Dimitrie Cantemir a fost cel care a intermediat corespondența ambasadorului rus cu Petru I. Şi acest fapt este un argument în plus în a susține că Dimitrie Cantemir a fost iscoadă în slujba lui Petru I. Faptul că era o iscoadă a ruşilor, rezultă şi dintr-o scrisoare proprie adresată țarului, în care subliniază consecvența sa de a acționa în favoarea Rusiei: „*Fiind la Constantinopol n-am călcat făgăduințele pe care le-am făcut excelenței sale Petru Andreevici*

[36] *Ibidem.*

[37] Constantin Măciucă, *Studiu introductiv, antologie şi note finale* la lucrarea Dimitrie Cantemir*, Descrierea Moldovei,* Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, p. 9.

[38] Dimitrie Cantemir, *Interpretarea naturală a monarhiilor*, în volumul *Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti 1967, pp. 61-62.

[39] *Ibidem, p.69.*

[40] *Constantin Măciucă, Op.cit. p.9.*

Tolstoi, ceea ce poate mărturisi însuşi Dumnezeu şi excelența sa. Iar acum am venit în Moldova, înainte şi după venirea majestății voastre în țara noastră, am păstrat aceeaşi credință."[41]

Trebuie spus, însă, faptul că Dimitrie Cantemir a fost şi un informator al Porții. Încă de la numirea sa în calitate de domnitor în Moldova, a fost însărcinat cu două obiective informative esențiale: primul să-l urmărească informativ şi să-l prindă pe Constantin Brâncoveanu şi să informeze Poarta în legătură cu acțiunile acestuia de politică externă, în special cele ce vizau relațiile cu moscalii; al doilea obiectiv era acela de a supraveghea acțiunile ruşilor, pregătirile de război ale acestora.

De asemenea, el trebuia să fie un „*filtru"* al informațiilor pe care le primea de la sultanul Bugeagului şi de la voievodul Tighinei. Prin urmare, informațiile oferite de domnul Moldovei coincideau cu cele oferite de paşă. Astfel, Dimitrie Cantemir era considerat a fi un domnitor fidel Înaltei Porți, sultanul şi marele vizir putându-se baza pe Moldova, în caz de conflict armat cu Rusia.

Cantemir s-a achitat cu multă inteligență de aceste obligații față Sublima Poartă, fiind un informator selectiv, ce disimula, în mod ingenios, dorința şi acțiunile ce vizau ca Moldova să iasă de sub protectoratul turcesc. Problema principală ce-l preocupa pe Dimitrie Cantemir era prinderea lui Brâncoveanu. În acest scop, a creat un un detaşament format din 6 „*steaguri*" (unitate militară ce avea cam 50 de luptători şi de lefegii, n.a.), două de lipcani (tătari, n.a) şi „*câțiva feciori de boieri grijiți, îi ține gata în laşi*".[42] Pentru a induce în eroare pe Brîncoveanu, a lansat informația că „*podghiazul*" (unitatea militară special creată, n.a.) va merge la moscali.

De asemenea, pentru a disimula tratativele de alianță cu Rusia, la trimiterea solilor săi, a dezinformat Poarta, spunând că scopul deplasării este acela de a „*...afla pregătirile* „[43] pentru iminentul război ruso-turc.

Dimitrie Cantemir „*...afişa, din tact politic, o atitudine de loialitate desăvârşită față de puterea suzerană.*"[44] Prin urmare, el era foarte prețuit şi se bucura de o mare credibilitate la Țarigrad, fiind apreciat de către vizir că este un „*ghiaur" foarte bine informat, ştiind .. de toate ce să făcu la Moscu şi la leşi, de le scrie tot adevărul la Poartă".*[45]

De aceea*,* înainte de a trimite oameni de încredere pentru negocierea tratatului de alianță cu Rusia, al cărui text îl redactase integral, a informat Poarta de faptul că trimite „iscoade" la moscali pentru a afla şi informa pe marile vizir despre pregătirile pe care le fac ruşii în vederea confruntării cu Imperiul Otoman.

În mod real, scopul acestei misiuni era acela de a încheia tratatul de alianță cu Rusia, cunoscut sub numele de Tratatul de la Luțk, *şi nu obținerea de informații, care să fie trimise la Constantinopol.*

Încheierea tratatului cu Rusia a fost ținută în mare secret, doar 2-3 persoane din anturajul lui Cantemir ştiau de intenția de alianță cu Rusia.

Discreditarea lui Cantemir s-a petrecut după ce otomanii au aflat de alianța moldo-rusă, cu mai puțin două luni înaintea confruntării militare propiu-zise. Turcii au considerat că, prin trecerea Moldovei de partea ruşilor, au fost trădați de Cantemir. A.D. Xenopol scrie despre „*trădarea lui Cantemir."*[46]

---

[41] Ion Neculce, *Op. cit.* p.375.

[42] Ion Neculce*, Op. cit.,* p. 380.

[43] *Ibidem*.

[44] Ion Toderaşcu, *Constantin Brâcoveanu şi Ţara Moldovei, colaborare, rivalitate* şi *„Domnu la două țări",* în lucrarea „*Sfântul Constantin Brâncoveanu ocrotitorul Episcopiei Slatinei şi Romanaților"*, volumul II, Editura Slatinei şi Romanaților, Slatina, 2014, p. 795.

[45] Ion Neculce*, Op. cit.,* p. 376.

[46] A. D. Xenopol*, Istoria Românilor din Dacia Traiană,* ediția a IV-a, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 529.

După înfrângerea de la Stănileşti, Dimitrie Cantemir a emigrat în Rusia, fiind însoțit de, aproximativ, 400 boieri şi circa 4000 slujitori. Potrivit prevederilor Tratatului de la Luțk, țarul Petru I le-a oferit tuturor pământ. Moldovenii care-l însoțeau erau sub jurisdicția lui Cantemir, care era foarte sever cu toți.[47]

Cantemir a rămas în Rusia până la moartea sa, în 1723, tot nădăjduind că țarul va relua lupta împotriva otomanilor, fapt ce ar fi putut să determine ieşirea Moldovei de sub suzeranitatea Porții. Această dorință a lui Cantemir nu s-a îndeplinit, deoarece o confruntare ruso-turcă nu a mai avut loc în timpul vieții sale.

Țarul l-a protejat şi l-a ținut pe Cantemir la mare cinste, făcându-l prinț rus, sfetnic de taină şi membru în „senatul" său. De atunci, ne-a rămas celebrul portret în care apare fără barbă, în ținută apuseană, cu armură, perucă franțuzească şi baston de mareşal — căci Petru cel Mare începuse deja, în chip autoritar, occidentalizarea Rusiei.

La noi, înainte de pribegirea lui, îl vedem pe Cantemir, ca pe toți voievozii noştri, cu barbă, ilic şi caftan.

5. Cantemir şi iubirea dintre prințesa Maria Cantemir şi Petru cel Mare[48]

Dimitrie Cantemir a avut o bogată şi intensă viață de familie. A avut două soții şi şapte copii. Căsătorit, în 1699, cu frumoasa şi educata Casandra, în vârstă de numai 16 ani, şi care era fiica lui Şerban Cantacuzino, fostul domnitor muntean, împreună, au avut şase copii: Maria (1700 - 1754), Smaranda (1701 - 1720), Matei (1703 - 1771), Constantin (1705 - 1747), Şerban (1706 - 1780) şi Antioh (1708 - 1744).[49]

Doar Maria, primul copil, *s-a născut la Iaşi, ceilalți cinci copii s-au născut la Constantinopol.* Casandra, soția lui Cantemir moare, la vârsta de 30 de ani, la Moscova, lăsând copiii la o vârstă destul de fragedă. Maria avea 13 ani, iar Antioh mezinul, avea doar cinci ani. Ulterior, Cantemir după căsătoria, în anul 1719, cu Anastasia Ivanovna Trubețkoi, a devenit tatăl unei fetițe născute la puțin timp de la moartea celui de-al doilea copil, Smaranda. Copilul născut a fost botezat cu numele de Smaranda-Ecaterina. Cel mai probabil, numele Smaranda a fost dat în amintirea fete decedate, iar Ecaterina de la numele naşei de cununie, țarina Ecaterina. În mod natural, toți copiii lui Dimitrie Cantemir au primit o educație aleasă. Cu toate acestea, cei mai reprezentativi au fost prințesa Maria, Antioh şi Smaranda-Ecaterina.

Petru cel Mare*, „...un uriaş clocotind de instincte primare..."*[50] se poartă grosolan cu femeile, „*care nu-l interesează decât în măsura în care-i pot potoli poftele năvalnice. Dragostea pentru Ecaterina nu-l împiedică să aibă o mulțime de ibovnice.*"[51] Documentele privitoare la „desfrânarea" lui Petru sunt numeroase. El „*Trece cu uşurință de la o doamnă de*

[47] Vezi Ion Neculce, *Op.cit.* p. 405.
[48] Cf.:http://www.libertatea.ro/detalii/articol/maria-cantemir-iubit-secret-petru-cel-mare-535421.
[49] Cf.:http://www.libertatea.ro/detalii/articol/maria-cantemir-iubit-secret-petru-cel-mare-535421.
[50] Henri Troyat, *Petru cel Mare*, Editura Corint, Istorie, Bucureşti 2014, p. 383.
[51] *Ibidem*, p. 305.

la Curte la o slujnică şi de la o slujnică la o doamnă de la Curte."[52] Legăturile amoroase şi extraconjugale numeroase ale ţarului „*... se petreceau chiar în curtea ţarinei, care era o anticameră a plăcerilor suveranului.....Ecaterina lăsa lucrurile în voia lor, înţelegătoare, ba chiar complice.*"[53] Din aceste legături au rezultat numeroşi copii. Comportamentul ţarului faţă de ibovnicele sale este mânat de instincte primare, de la o adulaţie publică şi până la osândirea cu moartea, aşa cum a fost cazul domnişoarei de onoare Maria Hamilton, scoţiancă, la origine, stabilită în Rusia. Petru asistă la execuţia acesteia, îi „*apucă de păr capul însîngerat,*"[54] ţinând o lecţie de anatomie curtenilor, apoi „*sărută buzele îngheţate....îşi face cruce şi pleacă*"[55]. Evenimentul are loc la 14 martie 1719.

Prinţesa Maria avea o educaţia de excepţie pentru Rusia acelor vremuri. La aceasta s-au adăugat frumuseţea fără seamăn şi inteligenţa deosebită, care au făcut-o, în timp, remarcată în toată ţara. Despre ea, istoricul *Leonid Nikolaevici Maikov spunea că era "cea mai cultivată femeie din Rusia".* Prin contrast cu Maria, Ecaterina era considerată o ţărancă analfabetă, nedemnă de tronul Rusiei. De asemenea, relatează că prinţesa Maria s-a îndrăgostit de Petru cel Mare, de care-l lega o admiraţie şi o iubire reciproce. Legăturile lor de iubire au debutat în anul 1721, cu ocazia festivităţilor prilejuite de anivesarea păcii de la Nystadt, din toamna şi iarna anilor 1721 şi 1722. Iubirea lor este înfăţişată, în mod amănunţit, şi de către istoricul şi academicianul francez de origine rusă Henri Troyat [5].

Petru-scria Henri Troyat- *„De câtva vreme, are o nouă iubită, foarte tânără şi strajnic de frumoasă: Maria Cantemir, fiica voievodului Dimitrie Cantemir, care, pierzând tronul Moldovei, în urma Tratatului de la Prut, s-a refugiat cu familia la Sankt Petersburg. Dacă Maria îi dăruieşte un fiu, viitorul dinastiei va fi asigurat. La nevoie, Petru o va repudia pe Ecaterina şi se va însura cu Maria, cea tânără şi proaspătă, cere-i este, pe zi ce trece, tot mai dragă*."[56] Evident, ca şi în alte cazuri, ţarina ştie despre această relaţie, dar se poartă ca şi cum nu ar şti nimic şi nu vorbeşte despre această situaţie.

Ţarul era neliniştit şi frământat de lipsa unui succesor la tron. Din prima căsătorie cu Evdochia [6], a avut doi copii. Cu Ecaterina [7] a avut 12 copii, patru băieţi şi opt fete.Toţi băieţii s-au stins la vârste fragede. Din cele opt fete, doar trei au depăşit vârsta de 20 de ani. Acum, Petru trebuia să se gândească nu numai la sine, dar şi la treburile statului, neavând un succesor pe linie masculină. Este de ramarcat faptul că, şi Dimitrie Cantemir, a încurajat relaţiile Mariei cu Petru cel Mare, deoarece şi-ar fi dorit ca tronul împărătesc al Rusiei să fie ocupat de un urmaş al său, fapt ce ar fi fost o garanţie pentru eliberarea Moldovei de sub dominaţia otomană, precum şi condiţii pentru instituţionalizarea unei domnii ereditare cantemiriene pe tronul Moldovei.

Datorită unei stări tensionate, în Persia, izbucnesc mari frământări sociale. Rusia, dorind să evite o intervenţie otomană, porneşte o campanie militară pentru a „restabili ordine în vecini". Astfel, se declanşază campania persană. Este însoţit, ca şi în alte situaţii, de Ecaterina, dar şi de Maria Cantemir, care face parte din suită. Printre însoţitori se află şi Dimitrie Cantemir. „*Trăsura soţiei legiuite şi cea a iubitei merg una lângă alta*"[57], parcă vrând să sugereze dorinţa arzătoare a ţarului de a avea un urmaş de la iubita lui românică. Cele două rivale se găsesc, aproape permanent, în preajma ţarului. „*Amândouă se poartă cum se cuvine. Noaptea însă, nu Ecaterina se va strecura în cortul suveranului*."[58]

Prinţesa Maria nu poate continua lunga călătorie până la destinaţie, ţinutul fiind necunoscut şi primejdios. Este însărcinată, iar ţarul se teme să nu păţească ceva. De aceea, dispune ca iubita lui să rămână la Astrahan. Spera să se întâlnească la întoarcere, moment în

[52] *Ibidem*.
[53] *Ibidem*, p. 306.
[54] *Ibidem*, p. 307.
[55] *Ibidem*.
[56] *Ibidem*, p. 310.
[57] *Ibidem*.
[58] *Ibidem*, p. 311.

care ar fi dorit să-şi vadă nou născutul moştenitor. Ecaterina disimulează foarte bine trăirile şi gândurile sale, arătându-se dispusă să asigure viitoarei mame tot sprijinul necesar. Spune că, dacă este necesar, poate rămâne, până la întoarcerea ţarului, alături de Maria. Ţarul nu este de acord. Cu Maria rămân, însă, mai multe slujnice ale ţarinei.

Având armata istovită de condiţiile grele de deplasare, căldura sufocantă sau lipsa alimentelor şi furajelor, Petru cel Mare se reîntoarce la Astrahan. Dezamăgirea după ce a ajuns la iubita lui este cumplită. Maria a pierdut copilul, iar el *„Bănuieşte că slujnicile plătite de Ecaterina nu sânt străine de întâmplare şi că i-au dat Mariei vreo fiertură spurcată.....Ecaterina abia îşi stăpâneşte emoţia."* [59]

Privitor la această situaţie, există puncte de vedere diferite, fiind specialişti care susţin că Maria a născut, iar medicul Ecaterinei sau alţi oameni de încredere ai ţarinei au provocat moartea noului născut. De asemenea, sunt păreri conform cărora relaţiile dintre Petru şi Maria au încetat brusc. Cele mai numeroase puncte de vedere spun că, după o scurtă întrerupere, relaţiile au continuat până la moartea lui Petru, în anul 1725. Moartea copilului şi, poate, cea a lui Petru cel Mare, au afectat-o foarte mult pe Maria, care nu s-a căsătorit niciodată. Maria a fost obligată să plece de la Curte. S-a stabilit la Sankt Petersburg, oraş ridicat în timpul domniei lui Petru I, unde a găzduit un salon literar. A fost doamna de onoare a Marii Ducese Natalia, între anii 1727 şi 1728, şi a împărătesei Ana a Rusiei (1730-1731). În toată această perioadă, Maria a fost liantul între fraţii Cantemir, rămaşi pentru totdeauna sub protecţia familiei imperiale ruse.[60]

Maria a murit, în 1754, la 54 de ani, într-un accident: caii, scăpaţi de sub control, au luat-o la fugă, iar frumoasa prinţesă a căzut din şaretă.[61] *Şi în momentul de faţă, iubirea dintre Maria şi ţarul Petru I continuă să fie un subiect de dispută. Sunt istorici, care contestă această relaţie, argumentând că nu sunt suficiente documente şi „dovezi" scrise*. Cei mai mulţi, însă, spun că a fost o iubire autentică, aducând argumente de ordin logic şi istoric. Argumentul documentar cel mai concludent se referă la însemnările lui Ivan Ilinski, secretar al lui Dimitrie Cantemir, care cunoştea foarte bine *„luminile şi umbrele" familiei Cantemir, dar şi pe cele ale ţarului. Creatorii de frumos -poeţi, dramaturgi, scriitori, tele şi cineaşti- au înfăţişat, cu mijloacele artistice specifice domeniului respectiv, în ipostaze diverse, pasiunea lui Petru cel Mare pentru prinţesa Maria.* Un exemplu este basarabeanul *Ion Druţă, care a realizat un spectacol de teatru şi televiziune, în trei acte, intitulat „Maria Cantemir, ultima dragoste a lui Petru cel Mare"*. O altă creaţie literară valoroasă este lucrarea *„Prinţesa Cantemir. Portret de epocă şi corespondenţă inedită"*, ediţie îngrijită de Leonte Ivanov, cuvânt înainte de Ştefan Lemny, traduceri şi studii critice de Marina Vraciu şi Leonte Ivanov, Editura Universităţii ‚Al. I. Cuza", Iaşi, 2005.

Este remarcabil faptul că, în anul 2003, „aproape concomitent, la Moscova şi Sankt Petersburg, apar două opere artistice dedicate mezinei marelui iluminist, prinţesa Maria Dmitrievna. La Moscova, este vorba de piesa lui Ion Druţă „Maria Cantemir" după al cărei text, potrivit presei moscovite, actorii de la Teatrul „Sovremennik" au şi început repetiţiile (câteva „tablouri" din aceasta piesa au apărut în revista „Luceafarul", în traducerea prof. Gheorghe Barba), iar la Sankt Petersburg, de romanul „Serile cu Petru Cel Mare" al patriarhului prozei ruse, Daniil Granin, al cărui capitolul final, cel mai mare din carte, este dedicat ultimei dragoste a ţarului rus, numele acestei dragoste fiind Maria Cantemir"[62]

Aşa după cum se cunoaşte, aspru şi fără măsură, obsedat de plăceri neânfrânate, Petru o iubea mult pe Ecaterina, care nu lua în seamă escapadele lui amoroase, iar, la rândul ei, accepta să aibă relaţii extraconjugale cu diferite domnişoare şi doamne de la Curte.

---

[59] *Ibidem,* p. 312.
[60] Cf. Simuţ, Ioan, *Ibidem..*
[61] *Ibidem.*
[62] Viaceslav Samoşkin**,** *Cantemiriştii în Rusia de astăzi* în Revista *Cantemiriştii***,** Anul III, Nr. 1(9) Ianuarie - Martie 2014, p. 35.

6. Mitul lui Vlad Putină[63]

În ultima perioadă, au apărut unele mituri şi legende referitoare la persoana lui Vladimir Putin, preşedintele Rusiei. Printre acestea, cele mai răspândite sunt cele referitoare la calitatea lui de „salvator al ortodoxismului" şi al „Europei ortodoxe". Aceste mituri, poate nu întâmplător, amintesc de cele referitoare la Petru cel Mare, care, în numele creştinismului ortodox sau în scopul apărării acestuia din calea expansiunii otomane, a urmărit, în realitate, ca Rusia să se extindă spre Vest si Sud-Vest, țintind, în mod special, Europa Centrală, Constantinopolul şi țărmurile Mării Adriatice.

Unul dintre cele mai apreciate mituri, care are legătură cu Dimitrie Cantemir, Petru cel Mare, dar şi, mai ales, cu Vladimir Putin, este cunoscut sub numele de *„Mitul lui Vlad Putină".* Mitul, ca un produs spiritual al mai multor generații, porneşte de la unele întâmplări istorice explicând „arborele genealogic" al preşedintelui rus, care îşi are rădăcinile în gena națională a Moldovei. Iată, pe scurt, esența acestui mit, ce aminteşte de rezonanța numelui lui Dimitrie Cantemir în spațiul ex-sovietic. Mai mult, istoricul basarabean Victor Andon, afirmă că a descoperit, în arhivele ruseşti studiate, documente, care confirmă versiunea prezentată în continuare. Ipoteza aceasta a fost preluată de numeroase publicații ruseşti, care au stat la baza studiului lui Viaceslav Şamoşkin [8].

Potrivit legendei, arborele genealogic al lui Putin are ca punct de pornire un ostaş din suita lui Dimitrie Cantemir. Numele ostaşului era Vlad Putină. Acesta a emigrat în Rusia, în anul 1711, după înfrângerea de către trupele otomane a forțelor aliate moldo-ruse de la Stănileşti, însoțindu-l pe Dimitrie Cantemir, în cadrul oştirii de 4.000 de oameni. Printre ostaşii, cere-l însoțeau pe Cantemir şi familia sa, a şi fost soldatul Vlad Putină. *„Nu era înalt, dar era bine făcut şi foarte voinic. Iar la lupta moldovenească, trânta, nimeni nu putea rivaliza cu el. Cu uşurință, învăța limbi străine"*[64]. Se spune că, într-o noapte, în timp ce Petru cel Mare discuta cu Dimitrie Cantemir, cortul în care se aflau cei doi, a fost atacat de cercetaşi turci. Vlad Putină executa, în acel timp, serviciul de gardă, cu misiunea de a-i apăra pe cei doi şefi de stat. Datorită vigilenței şi a calităților de luptător ale lui Putină, luptătorii otomani au fost îndepărtați. *Astfel, viața celor doi şefi de stat a fost salvată...* Țarul Petru a sesizat că, doar, intervenția hotărîtă a lui Putină, a fost salvatoare. A lăudat vitejia soldatului, căruia i-a rebotezat numele într-o manieră rusească *în Putin şi i-a propus să servească în Regimentul Preobrajenski, având gradul de căpitan. Cronicele spun că Vlad Putină a participat, în cadrul regimentului său de elită, împreună cu țarul rus la mai multe campanii de luptă, dând dovadă de un curaj deosebit. Pentru eroismul lui, țarul i-a dăruit căpitanului Vlad Putin o sabie cu numele lui, precum şi o* moşie care, ulterior, a primit denumirea de Putino. Vlad s-a căsătorit şi şi-a întemeiat o familie în Rusia**.** A avut şase fii care, asemenea tatălui, au ales cariera militară fiind ofițeri în armata țaristă. Familia sa a trăit la Sankt-Petersburg. Se spune că, Vladimir Putin, se trage din neamul lui Vlad Putină, fiind un urmaş al acestuia, deci având sânge de moldovean. Astfel, se mai afirmă că visul lui Dimitrie Cantemir de a avea un urmaş pe tronul Rusiei, s-a împlinit, parțial, după aproape trei veacuri.

„*Ca ziarist care lucrează la Bucureşti-* spune Şamoşkin- *am remarcat că această legendă s-a făcut cunoscută şi în România şi n-aş spune că ea nu ar plăcea românilor. Istoria se întoarce: dacă fiului nenăscut al Mariei Cantemir nu i-a fost dat să devină conducătorul Rusiei, peste 277 de ani, dacă dăm crezare legendei relatate, conducătorul ei a devenit urmaşul celuilalt moldovean, ostaşul-„cantemirian", Vladimir Putin."*[65]

Prin această legendă, dar, poate, datorită unor fapte reale, *„Dimitrie Cantemir aruncă peste secole o punte de rudenie ortodoxă, culturală şi spirituală dintre Rusia şi Moldova, iar, prin intermediul ei, cu România, ceea ce dovedeşte importanța de netăgăduit a alianței lui de*

[63] Cf. *Ibidem.*
[64] *Ibidem.*
[65] *Ibidem.*

odinioară cu Rusia, care este apanajul istoric al popoarelor noastre şi care trebuie conservat….", conchide publicistul rus.[66]

Este foarte dificil, în absența unor izvoare istorice adecvate, să se deceleze adevărul istoric, făcându-se o dihotomie între adevăr şi mit sau legendă. Oricum, situația prezentată este plauzibilă, fiind un argument în plus a marii notorietăți de care se bucură Dimitrie Cantemir în cultura românească, rusă, europeană şi, chiar, universală.

Bibliografie

**** CANTEMIRIŞTII, Anul III, Nr. 1(9) Ianuarie - Martie 2014.

**** Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", *„Dimitrie Cantemir, Prinț între filosofi şi filosof între prinți.", Editura Prouniversitaria, Bucureşti, 2011*

CANTEMIR, Dimitrie, Descrierea Moldovei, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967.

CANTEMIR, Dimitrie, *Interpretarea naturală a monarhiilor*, în volumul Descrierea Moldovei, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti 1967.

CANTEMIR, Dimitrie, *Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane, ediție îngrijită de Virgil Cândea, Editura Academiei, Bucureşti, 1987.*

CERNOVODEANU, Paul, Anexele volumului V din Istoria Românilor, 2003.

LEMNY, Ştefan, *Cantemiriştii. Aventura europeană a unei familii princiare,* Editura Polirom, Iaşi, 2010.

MUNTEANU, Luminița, *Dervişi sub zodia semilunei. Istoria unei cofrerii mistice şi a patimilor sale,* Kriterion, Cluj-Napoca, 2005

NECULCE, Ion, *Letopisetul Țării Moldovei,* Chişinău, Editura Hyperion, 1990.

OIŞTEANU, Andrei, *Narcotice în cultura română*, Ediția a II-a, Editura POLIROM, 2011

SIMUȚ, Ion, Amanta lui Petru I, Romania literara, nr. 32/2005.

TODERAŞCU, Ion, *Constantin Brâcoveanu şi Țara Moldovei, colaborare, rivalitate şi „Domnu la două țări",* în lucrarea *„Sfântul Constantin Brâncoveanu ocrotitorul Episcopiei Slatinei şi Romanaților"*, volumul II, Editura Slatinei şi Romanaților, Slatina, 2014.

TROYAT, Henri, Petru cel Mare,Editura Corint, Istorie, Bucureşti 2014.

Note şi comentarii

[1] **Felegean**, ceaşcă turcească de cafea neagră, fără toartă şi suport.

[2] **Andrei Oişteanu** (n. 1948) este cercetător la Institutul de Istorie a Religiilor al Academiei Române. Este preşedintele Asociației Române de Istorie a Religiilor. Este autorul a numeroase lucrări ştiințifice.

[3] În limba turcă se foloseşte sintagma *kahve-kahane- „casa cafelei".*

[4] **Gnosa** este cunoaşterea perfectă, absolută, rezervată inițiaților. Mai întâi, s-au calificat drept „gnostice" curentele eretice care s-au propagat în Orientul Mijlociu, începând cu primele secole ale creştinismului. În vreme ce credința creştină pune accentul pe mântuirea individuală prin credință, gnosticii insistă asupra noțiunii de eliberare dobândită prin cunoaşterea metafizică. Influențată de religiile orientale al căror caracter este puternic impersonal, gnosa preconizează pentru individ un fel de dispariție, prin întoarcerea la unitatea cosmică**.**

[5] **Henri Troyat** (Lev Tarasov, după numele rusesc), scriitor francez de origine rusă, s-a născut la Moscova, în anul 1911. A publicat numeroase fresce, monografii istorice, nuvele,

[66] *Ibidem*.

biografii ale unor importante personalităţi ruseşti şi franceze, piese de teatru. A fost ales membru al Academiei Franceze în anul 1959. A decedat, la Paris, în anul 2007.

[6] **Prima căsătorie** a lui Petru cel Mare a fost încheiată, în anul 1689, cu Evdokia Lopuhina, o tânără frumuşică, de rang mijlociu, în vârstă de 20 de ani. Petru avea si el 20 de ani. Evdokia este o fiinţă blândă, care ştia să scrie şi să citească, roşea din nimic, îşi petrecea vremea în rugăciuni, credea în vise şi în tot felul de superstiţii şi se arata mai degrabă sentimentală decât senzuală faţă de nesăţiosul ei bărbat. Evdokia aduce pe lume, în 1691, un băiat: ţareviciul Aleksei. În următorii doi ani, Evdokia mai aduce pe lume încă doi băieţi, care vor muri la vârsta de câteva luni .După întoarcerea lui Petru din Marea Ambasadă, întoarcere determinată de răscoala streliţilor, Evdokia, iniţial, datorită infidelităţii, este condamnată la moarte, împreună cu Glebov, iubitul său. Evdokia scapă cu viaţă, însă este tunsă, biciuită, în public, de doi călugări. Apoi, este trimisă la o mânăstire îndepărtată, pe malul lacului Ladoga. De fapt, trimiterea la mânăstire este echivalentă cu o despărţire. Un divorţ autentic nu va avea loc niciodată. Ecaterina, noua suverană după moartea lui Petru, decide să fie mutată din mânăstire într-o închisoare. Apoi, după moartea Ecaterinei din anul 1727, este eliberată, trecând „dintr-o dată de la bezna cea mai neagră la luminile orbitoare ale palatului." (Cf. Henri Troyat, op. cit.p. 385). Noul ţar este Petru al II-lea, nepotul ei. Fastul de la curte o oboseşte. Se reântoarce la mânăstire, unde-şi petrece viaţa prin rugăciuni. Moare în anul 1731.

[7] ***Marta,*** cea de-a doua soţie a lui Petru, are o poveste interesantă. Marta, pe care a întâlnit-o în anul 1702, s-a născut în 1684. Fiică a unor ţărani săraci din Livonia suedeză, pe nume Skavronski, a rămas orfană de mică. Nu ştia să scrie şi să citească. Va învăţa mult mai târziu să ...iscălească. Vorbeşte ruseşte cu un accent german foarte puternic. Devine slujnica pastorului luteran Gluck, la Marienburg. Are 17 ani, este bălaie, proaspătă şi dolofană. Nu are egal la gătit, cusut, spălat, călcat şi îngrijit copii. Are, în schimb, un temperament de foc, fapt ce-i permite să-i desfete pe ibovnici, unii dintre aceştia fiind în preajma ţarului. Când ruşii au cucerit Marienburg, Marta a început să lucreze pentru un mareşal rus, apoi a fost dusă la Moscova, unde a fost remarcată de Petru I. Aşa cum este, scundă şi îndesată, cu pieptul bogat, lată în şolduri, cu gâtul scurt şi cu faţa rotundă, grăsună, l-a vrăjit pe Petru, pentru că este harnică, sănătoasă şi veselă. La Moscova locuieşte într-o casă discretă, unde este vizitată, frecvent, de Petru. Cu timpul, Marta capătă asupra ţarului o influenţă mare, de care nici el nu încearcă să se scuture. Trece la ortodoxie, fiind botezată Ecaterina Alkseevna. Are, fără a fi căsătorită, câţiva copii cu Petru. Ecaterina se deplasează, la Poltava, pentru a-l întâlni şi însoţi pe ţar. Se supune, cu multă destoinicie, vieţii din tabăra militară, călăreşte, sporovăie cu soldaţii, se îngrijeşte de Petru. Este bună la suflet şi vitează, împarte rufe răniţilor, este veselă şi îndemânatică. În ciuda originii sale sărmane, Petru începe să creadă că Ecaterina este făcută pentru el. O crede vrednică să fie ţarină a Rusiei. Hotărăşte ca, în campania antiotomană din anul 1711, să-l însoţească, deoarece a dovedit curaj şi bunătate faţă de armată, devenind un fel de talisman purtător de noroc. După opt ani de amânări, într-o clipă, hotărăşte s-o ia de soţie. Căsătoria este oficiată în mare grabă, în secret şi în strictă intimitate, în capela privată a prinţului Menşikov. După moartea lui Petru, Ecaterina se desfată, pe parcursul a doi ani, în rolul de suverană a Rusiei. Moare, la 6 mai 1727, în urma unui acces de fierbinţeală.

[8] **Viaceslav Samoşkin** a fost corespondent al agenţiei de presă sovietice Novosti la Bucureşti, între anii 1976 şi 1982. Apoi, s-a reîntors la post în 1989, şi a prins aici revoluţia. Vorbeşte perfect româneşte şi neagă orice implicare sovietică în ce s-a întâmplat la noi în decembrie 1989.

DIMITRIE CANTEMIR - SCHIȚĂ A UNUI SCENARIU DE FILM

Adrian Leonte[1]

adrian.leonte@presamil.ro

Pe luciul apei înaintează o barcă[2] **. Din sunetul cadențat al vâslelor izvorăşte textul latinesc**: *Ab occasu, ubi Transylvania et Valachia contermina est, Moldavia undique fere altissimis cingitur montibus: unde et Alpestris Daciae nomen a Romanis accepit; reliqua eius pars orientem versus fertilissimis campis patet. Montes arboribus furgiferis, pomariis, aliisque, quos alibi arte producere necesse est, natura sunt consiti, quibus interpositi subinde e montium cacuminibus incundo susurru ruentes limpidissimi rivuli horti amoenissimi speciem conciliant: campi vicissim segetes, quas frigidior montanus aer crescere non permittit, abunde protrudit*.[3],[4].

Sub undele apei se desluşesc arabescurile exterioare ale Bisericii „Trei Ierarhi”[5,6,7]**.**

Aceste cuvinte au fost scrise în anul 1716 şi fac parte din *Descrierea Moldovei/ Descriptio Moldaviae*. Autor: Dimitrie Cantemir.

Titlul filmului:

Din tumultul unui mare oraş, cu edificii monumentale şi circulație intensă, se decupează ceremonia dezvelirii unui bust[8]. Când a creat monumentala lucrare, Dimitrie Cantemir era un bărbat în plină putere şi cu o bogată experiență de viață. Stătuse de două ori în scaunul Moldovei[9] , cunoscuse înalta societate de la Poarta Otomană şi, din 1714, anul în care Gottfried Wilhelm Leibnitz scrisese celebra sa *Monadologie,* era membru al Academiei de Ştiințe din Berlin. Un contemporan al său îl descria astfel: „*...era un om de mică statură, cu trupul şlefuit în chip delicat, bărbat frumos, grav şi cu o înfățişare aşa de plăcută cum nu am văzut niciodată în viața mea. Era un om politicos, afabil cu o conversație blândă, curgătoare, vorbind latineşte în chip ales*”[10].

---

[1] Doctor în filologie, scenarist, regizor la Studioul Cinematografic al Armatei, membru al Asociației Europene “Dimitrie Cantemir”.

[2] **Filmare la Tulcea / Brăila**.

[3] Traducere rom: Dinspre apus, unde se învecinează cu Transilvania şi Valahia, Moldova este încinsă aproape peste tot de munți foarte înalți, motiv din care romanii au numit-o Dacia muntoasă; cealaltă parte a ei, dinspre răsărit, se întinde în câmpii foarte roditoare. Dealurile sunt îmbrăcate de natură cu pomi roditori, cu livezi şi alte cele, pe care în altă parte trebuie să le cultivi anume, iar pâraiele foarte limpezi, gonind la vale printre ele din vârfurile munților, cu un murmur desfătător, le fac să semene cu o grădină nespus de încântătoare; câmpiile, la rândul lor, dau din belşug acele roade cărora aerul rece de la munte nu le prieşte.

[4] .*Lectura fragmentelor din opera lui Dimitrie Cantemir: Bogdan Colceriu*.

[5] **Titlul filmului pe zidul bisericii în clar.**

[6] **Filmare la Iaşi.**

[7] Această schiță de scenariu va fi completată de un expert/consultant, care va indica obiectivele/obiectele reprezentative de la fiecare loc de filmare. Vezi Anexele nr.1 şi 2. Un şef de producție/producător delegat va solicita, dacă va fi cazul, şi va primi drepturile de filmare.

[8] **Filmare la Berlin**: Bdul Unten den linden, Insula muzeelor, Universitatea A von Humboldt, Piața...Ilustrare cu imagini de la dezvelirea bustului lui Dimitrie Cantemir la Berlin.

[9] 1693; 1710 nov-1711 iul.

[10] Moreau de Brassey, *Memoires politiques* , Amsterdam, 1716 I, p.47, aput PP Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața şi opera,* Ed.Acad. RPR, 1958, p. 113/*voce distinctă, eventual graseiată*.

Locul elegantului bust modern este luat de portretului bătrânului domnitor Constantin Cantemir, urmat, la rându-i, de clădiri mănăstireşti. Dimitrie Cantemir era fiul lui Constantin Cantemir[11],[12] , domnitor al Moldovei între 1685 şi 1693. Cronicarul Ion Neculce ne încredinţează că domnitorul nu ştia carte, învăţase numai să se iscălească, însă cunoştea bine de tot câteva limbi de bine de tot câteva limbi de circulaţie în zonă: polona, turca şi tătara[13].

Fiul, în schimb, avea să fie un om cu multă carte, începută de timpuriu la Iaşi sub îndrumarea lui Ieremia Cacavelas[14]. Există indicii că ar fi fost botezat la biserica Sfânta Precistă din Galaţi[15] .

La vârsta de 15 ani a fost trimis pe malul Bosforului[16] ca garanţie a fidelităţii tatălui său faţă de sultan. Intr-un text literar ulterior, oraşul îi apărea astfel: *Păreţii caselor pri dinafară tot de marmure scumpă şi tot feliul de scrisori ieroglificeşti într-însele săpate avea/şi toată dihaniia, precum vie la păr, aşe săpată cu floarea marmurelui să asămăna,/de care lucru, nu cu mâna pe părete săpate, ce vii pre nişte câmpi împrăştiate a fi să părea. Iară pe dinluntru stâlpii cei fără preţ, marmurile cele scumpe şi tot meşterşugul lucrului şi făpturii ce avea cuvântul a le povesti vrednic şi gândul a le formui harnic nu ieste*[17].

Aici, tânărul fiu de domn şi-a continuat studiile începute la Iaşi, a frecventat Academia Patriarhiei Ortodoxe, s-a integrat în cercuri şi medii intelectuale otomane, a stabilit legături cu reprezentanţii diplomatici ai diferitelor ţări europene. Aplecându-se asupra filosofiei, geografiei şi istoriei, asupra medicinei şi teologiei, asupra limbilor orientale, desenului şi arhitecturii, Dimitrie Cantemir a devenit un bărbat de aleasă condiţie intelectuală. În palatul său de la confluenţa culturilor Orientului cu cele ale Apusului a colecţionat obiecte antice greceşti şi cărţi rare, a deţinut aproape miraculos o serie de portrete ale sultanilor Imperiului Otoman, copiate din Biblioteca imperială, dar n-a uitat să se ţină la curent cu scrierile în limba română care apăruseră până la acea dată acasă: *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aaron Vodă încoace*, *De neamul moldovenilor* şi, la Bucureşti,traducerea integrală în limba română a *Bibliei*. Va putea, aşadar, să spună peste ani, că Miron Costin, cronicarul, bunăoară, „nu era fără învăţătură, ci ştia latineşte, leşeşte, ruseşte. El a fost cel dintâi dintre boierii moldoveni care şi-a trimis fiii în ţări străine la şcoli”[18].

Prima expresie originală a acestui bogat univers intelectual avea să capete contur la 30 august 1698, la Iaşi, în timpul domniei fratelui său, Antioh. Era o carte de filozofie morală, în spirit creştin, redactată sub formă de dialog, *intitulată Divanul sau Gâlceava înţeleptului cu lumea sau Giudeţul sufletului cu trupul*[19].

Înţeleptul:

Vrere-aşi şi aşi pofti ca să te ştiu - precum mi se pare – o, lume falnică, amăgitoare şi trecătoare, cine ti-au făcut şi ce ieşti, de când ieşti şi de când ieşti cum te ţii?

---

[11] **Portretul domnitorului Constantin Cantemir, turn la Mănăstirea Mera, biserici şi Casa Dosoftei din Iaşi.**

[12] Un expert/consultant va preciza unde se află portretele lui Constantin Cantemir şi ale celorlalte „personaje” menţionate mai jos. Vezi Anexa nr.3.Se va cere şi primi aprobarea pentru filmare.

[13] Ion Neculce, Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija-Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat, cap.XI.

[14] **Sincron prof.univ. dr. Ionel Cândea**, directorul Muzeului Brăilei, care va spune că Ieremia Cacavelas era un preot/călugăr grec, originar din Creta, care ştia elina, latina, greaca...

[15] **Filmare la Galaţi şi sincron prof.univ.dr. Dan Râpă**.

[16] **Filmare la Istanbul**: Bosforul, vapoare, pescăruşi, minarete, artişti în Cihangir, forfotă de noapte în Istiklal, locuinţe de lemn în Kucukpazaq-Fatih, Bazarul oriental, pisici, Palatul şi gravura lui.(pentru atmosfera balcanică, vezi, eventual, şi casele din localităţile bulgăreşti Triavna, Bojenţi, Etara.

[17] *Istoria ieroglifică,* partea a III-a (*voce BC*).

[18] Dimitrie Cantemir, *Viaţa lui Constantin Vodă Cantemir.*

[19] **Filmare la Biblioteca Centrala Universitară „Mihai Eminescu” din Iaşi**, unde, în **sincron, un specialist** va arăta că acolo este păstrat un exemplar în limbile română şi greacă al acestei cărţi.

Lumea:

Eu sunt fapta şi plăzmuirea a vecinicului împărat şi sunt grădină plină de pomi sau pomi plini de roadăn şi, mai adevărat, visteriu plin de tot binele, şi sunt 7207 de ani de când într-acesta chip frumos Domnul m-au meşterşugit; şi mă ţiiu cu oamenii şi oamenii cu mine[20].

Tradusă apoi în arabă, această primă scriere filosofică a unui autor român va circula pe o largă arie geografică, în mai multe copii manuscrise.

Pe aceeaşi paletă de preocupări se situează alte două lucrări filozofice, o *Metafizică* şi o *Logică*, ambele în limba latină[21].

Formația de muzică veche...interpretează o piesă cantemireană[22] .

Vremile acelea erau, însă, departe de idealul armonic. Lumea era aspră, rivalitățile acerbe, iar tânărul Dimitrie Cantemir le ilustra cu prisosință. Opera sa cu adevărat reprezentativă pentru perioada constantinopolitană este o lucrare de ficțiune, *Istoria ieroglifică*[23], primul roman din literatura română.

După aceia, toate pasirile de carne mâncătoare şi toate jigăniile de sânge nevinovat vărsătoare pentru asupra Inorogului vânătoare, beleag[24] *şi cuvânt îşi dederă şi toate în toate părțile să-l cerce, să-l afle, să-l prindză, să-l lege şi după a lor tirănească să-l giudece lege să orânduiască*[25].

Un profesor vorbeşte despre valoarea literară a romanului[26] .

Un amănunt deschide o perspectivă lămuritoare asupra anilor de tinerețe ai învățatului diplomat moldovean. Timp de 17 ani, între cele două domnii ale sale, din 1693 până în 1710, Dimitrie Cantemir nu a părăsit Turcia decât de trei ori: o dată, când s-a însurat, apoi, când a fost nevoit să urmeze trupele sultanului în Austria, la Zenta şi, altă dată, când şi-a căutat salvarea în palatul ambasadei franceze, ca să nu fie exilat ca urmare a intrigilor duşmanului său Constantin Brâncoveanu, domnitorul Țării Româneşti[27],[28]. **Ambianța metropolitană: plecare „nervoasă" de la semafor, aglomerație; coloană oficială.**

Os domnesc fiind, menirea lui Dimitrie Cantemir era obținerea tronului de la Iaşi. În această perspectivă, el a desfăşurat o intensă activitate politico-diplomatică, stabilind legături cu personaje importante de la Înalta Poartă şi cu oameni al căror cuvânt conta în fața elitei otomane. Drept urmare, se pare că mulțumită sprijinului primit din partea lui Ismail Effendi, ambasadorul hanului tătar la Istanbul, Dimitrie Cantemir ajunge domnitor al Moldovei la 14 nov 1710. Evenimentul este evocat de Ion Neculce în stilul său inegalabil:

---

[20] *Divanul*, cartea I (*voce BC*).

[21] **Sincron dr. Gabriel Ştrempel**, director onorific al Bibliotecii Academiei Române, despre *Sacrosanctae scientae indepingibilis imago (1700), Compendiolum logices institutionis (1700).*

[22] Unul dintre membrii formației muzicale va arăta, **în sincron**, că Dimitrie Cantemir cânta la tambură şi la neiu, compunea, preda muzică şi se gândea la un sistem de notație muzicală, subliniind importanța tratatului *Cartea ştiinței muzicii după felul literelor/tc Tari fu ilmi musiki ala vegi maksus* (1703-1704). Eventual, **sincron** cu un profesor de la Conservatorul de Muzică din Istanbul despre note=litere arabe.

[23] **Filmare la Biblioteca Academiei Române**, unde se află msc.nr.321 (copie chirilică din sec XIX, după originalul din arhivele ruseşti).

[24] Beleag=loc de adunare.

[25] *Istoria ieroglifică* partea IV (*voce BC*).

[26] **Filmare la Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir" din Bucureşti/Colegiul Militar Liceal „Dimitrie Cantemir"**, **din Breaza**, de unde se arată, **în sincron**, că romanul evocă rivalitatea dintre frații Cantemir şi Constantin Brâncoveanuşi se vorbeşte despre calitățile artistice ale scrierii.

[27] **Prof. l. Cândea** o prezintă, **în sincron**, pe Casandra, fiica domnitorului muntean Şerban Cantacuzino: frumoasă, deşteaptă, bună, cultivată în preajma învățaților boieri Cantacuzini.

[28] **Prof. univ. dr. Mihai Maxim** prezintă **în sincron** episodul refugierii lui Dimitrie Cantemir la ambasada Franței şi răspunsul dat de ambasador capuchehaiei lui Constantin Brâncoveanu: „Mă miră cu ce obraz poate Constantin Brâncoveanu să ceară aceasta de la mine, când ştie prea bine că palatul în care stau este al regelui Franței, nu al meu; când ştie de asemenea prea bine că, de l-ar ajunge nefericirea, nu mi-aş face niciun scrupul din a-i da şi lui azil, şi, prin urmare, este împotriva interesului său, când îmi cere să violez nişte drepturi ce-i pot fi cândva şi lui de folos."

Şi atunce dintâiu era boierii can grijiți[29] de numeli lui Dumitraşco-vodă din tinerețe, cându era beizade la domnia frățâne-su, lui Antiohie-vodă. Că era atunce nerăbdătoriu şi mânios zlobiv[30] la beție, şi ieşiră numele de omu rău. Iar acmu, viind cu domnia, nu ştiu, să-ş piiardă numele cel rău: au doar mai la vârstă venisă, au doar chivernisisă viața lui, unde nu era pace? Că aşe să arăta de bun şi de blând! Tuturor uşe deşchisă şi nemărețu, de vorovie cu toți copiii[31].

De pe fila cronicii, aparatul se ridică pe Mânăstirea Cetățuia (Iaşi), zăboveşte o vreme pe străzile Iaşi-ului de azi, spre a fi, în cele din urmă, făcut sandviş între două tramvaie[32].

Sunt probe că firmanul de învestitură a fost însoțit de o seamă de promisiuni care ar fi uşurat întru câtva datoria țării față de Poartă[33]. În cartea sa cu cel mai larg ecou european, *Istoria creşterii şi descreşterii Imperiului Otoman[34],* domnitorul avea să arate că, de fapt, primise doar vorbe:

Câteva zile după sosirea sa în Moldova, a primit o scrisoare de la chihaia marelui vizir, Osman Aga, prin care i se poruncea să trimită peşcheşul, să adune o mare cantitate de provizii, să isprăvească podul cât mai repede, să facă încartiruirea de iarnă pentru suedezi şi pentru cazaci, să-şi ridice oşti şi, pe la Sfântul Gheorghe, să se afle cu ele la Bender[35].

Aşa stând lucrurile, Dimitrie Cantemir a rupt legătura cu turcii[36] şi şi-a oferit serviciile țarului Petru cel Mare al Rusiei[37],[38],[39].

La 24 iunie 1711[40], de Sânziene, țarul Petru cel Mare a venit la Iaşi, capitala Moldovei, uimindu-şi gazdele, ca la toate curțile princiare vizitate în Europa, prin comportamentul său cu totul neprotocolar[41] . Optimismul era a toate cuprinzător.

Nicio lună mai târziu însă, firavul gând prevăzător din Tratatul de la Luțk s-a dovedit a fi vital. Războiul cu Imperiul Otoman, superficial pregătit, nesusținut până la capăt din punct de vedere logistic şi desfăşurat pe o secetă cumplită, a fost pierdut la Stănileşti, pe Prut. **Abur de locomotivă, ca fumul miilor de puşti[42]. Vagoane de tren ruseşti**.

Turcii îl cer pe Dimitrie Cantemir. Țarul nu se învoieşte[43].

---

[29] Grijiți=îngrijorați.

[30] Zlobiv=rău, răutăcios.

[31] Ion Neculce, ***Letopisețul***...cap.XIX, **filmare la BAR** (*voce distinctă, moldoveneşte*).

[32] Prof. Dan Râpă prezintă, **în sincron**, împrejurările în care a fost înscăunat Dimitrie Cantemir: prezența regelui suedez Carol XII la Bender, pe Nistru şi dorința sultanului de a-l supraveghea mai atent, printr-un fidel al Porții, pe Constantin Brâncoveanu.

[33] **Operațiuni de încărcare a baloturilor în avioane, vapoare.**

[34] **Filmare la Biblioteca Academiei Române, *Incrementa atque decrementa aulae othomanicae,*** ms nr. 74.

[35] *Incrementa...* cartea IV, cap. V (*voce BC*).

[36] **Filmare la Brăila: pod mobil.**

[37] **Portretul lui Petru cel Mare şi imagine a castelului din Luțk/Ucraina.**

[38] Prof. I. Cândea prezintă, **în sincron, de pe malul Dunării,** Tratatul de la Luțk, din 13 aprilie 1711: Moldova nu va plăti bir Rusiei; oştile ruseşti nu vor rămâne pe pământ românesc; Moldova va avea o oaste de 10.000 de oameni, plătită din vistieria țarului; mazilii şi mânăstirile îşi vor stăpâni ocnele; boierii nu vor putea fi omorâți sau maziliți fără iscălitura mitropolitului; domnia lui Dimitrie Cantemir va fi pe viață şi ereditară în linie bărbătească. În caz că țarul va pierde plănuitul război cu Imperiul Otoman sau va încheia pace, Dimitrie Cantemir va trece în Rusia împreună cu familia şi oamenii săi, unde va căpăta moşii, curți şi bani de cheltuială zilnică în tot timpul vieții sale.

[39] Istoricul Cristian Troncotă, decanul Facultății de Informații de la Academia Națională de Informații, va comenta, **în sincron,** ipoteza că Dimitrie Cantemir ar fi fost spion rus.

[40] **Filmare la Suceava,** cu ocazia praznicului Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava.

[41] **Filmare la Iaşi**: Mânăstirea Golia, care i-a plăcut țarului pentru că „are trei feliuri de meşterşuguri: leşesc, grecesc şi moschicesc" (Ion Neculce, *Letopisețul...)*.

[42] Vezi frumosul text al lui Ion Neculce:"Şi-au început a să bate pre vrăjmaş, cât întunecasă lumea, de nu să vede omu cu om, şi să vede numai para cum iesie din puşci. Ca cum ar arde unu stuhu mare, trestie, pe nişte vânt mare, aşa să vede focul ieşind din puşci."

[43]Prof. I. Cândea face, **în sincron,** precizări referitoare la perioada imediat următoare bătăliei: Se zice că țarul l-ar fi ascuns pe Dimitrie Cantemir în chiar butca țarinei, spunându-le turcilor că nu-l poate găsi. Apoi i-ar fi

La Istanbul, Ahmed III, îl decapitează pe ambasadorul domnitorului nesupus şi-l încarcerează pe Antioh (**Edikule**). Numai faptul că-i prevenise pe turci cu o lună înainte despre hăinirea fratelui său l-a salvat atunci de moarte. Trimis de sultan să ocupe scaunul Moldovei, Nicolae mavrocordat inaugurează la Iaşi, în toamna anului 1711, epoca domniilor fanariote.

Pribeag în Rusia, Dimitrie Cantemir se stabileşte întâi la Harkov, apoi din ianuarie 1713 la Moscova[44], unde primeşte ajutorul făgăduit de ţar şi îşi desăvârşeşte opera[45].

În vremea când ţarul dispusese ca toţi boierii ruşi să-şi radă bărbile şi mustăţile (**tablou**), prinţul nostru serenissim ducea viaţa în spiritul căreia se formase: purta barbă, se îmbrăca după principiile vestimentare orientale, se încălţa cu papuci. Sub această înfăţişare şi-a redactat el lucrările cu care s-a făcut cunoscut în Europa ca principe cu adevărat luminat, *Descrierea Moldovei* şi *Istoria Imperiului Otoman*, ambele în limba latină[46] .

Descrierea Moldovei, lucrare temeinică a unui erudit care înţelegea să onoreze la cel mai înalt nivel Academia Regală Prusacă de Ştiinţe din Berlin, la cererea căreia o scrisese, sintetizează cunoştinţele istorice, geografice, etnografice ale începutului de secol XVIII într-o operă clădită în bună măsură pe cunoaşterea nemijlocită a faptelor şi pe reflectarea lor obiectivă.

Având a descrie moravurile moldovenilor, subiect de altminteri necunoscut vreunuia sau doar câtorva dintre străini, iubirea de ţară mă îndeamnă şi-mi porunceşte să laud neamul în care m-am născut şi să pun în bună lumină pe locuitorii acestui pământ de unde mă trag; pe de altă parte, iubirea de adevăr se opune şi mă împiedică a lăuda lucruri pe care dreapta judecată mă îndeamnă să le critic[47].

Istoria Imperiului Otoman, cu titlul latinesc complet *Incrementa atque decrementa aulae othomanicae,* i-a adus lui Dimitrie Cantemir faima de istoric european. Rămasă în manuscris timp de douăzeci-treizeci de ani şi păstrată în arhivele ruseşti, această operă monumentală avea să aibă un destin excepţional datorită lui Antioh Cantemir, fiul autorului, ambasador al Rusiei la Londra şi apoi la Paris, care s-a îngrijit de traducerea şi publicarea ei în limbile engleză şi franceză. După textul englez s-a făcut în câţiva ani o traducere în limba germană. A mai existat o variantă în limba rusă, anterioară celorlalte, dar aceea a rămas netipărită. Până spre jumătatea secolului al XIX-lea, când şi-a publicat Joseph von Hammer-Purgstall impresionantul op în 10 volume *Geschichte des Osmanischen Reiches/Istoria Imperiului Otoman,* lucrarea cărturarului român a reprezentat principalul izvor de informare a Occidentului despre istoria turcilor. Românii au avut şi ei traducerea lor, tipărită pentru prima dată în anul 1876[48].

---

dat 200 de soldaţi ruşi,să ajungă la Iaşi, de unde să-şi ia doamna, copiii şi servitorii. Urmau să-l întovărăşească în Rusia 4000 de moldoveni, dintre care hatmanul Ion Neculce, cronicarul, marele paharnic Gheorghe Hrisescu şi câţiva coborâtori din vechile neamuri ale ţării-Moţoc, Mogâlde, Nacu, Abază, Buhuş, Caraiman.

[44] **Filmare la Moscova:** zidul Kremlinului, turlele bisericilor din Kremlin, Biserica Vasile Blajinul, clădirea Arhivelor, Mânăstirea grecească Sfântul Nicolae, Biserica Sfinţii Constantin şi Elena din perimetrul acestei mânăstiri, Dimitrovka ş.a.

[45] Diplomatul Ilie Schipor, de la ambasada României la Moscova arată, **în sincron**, că Dimitrie Cantemir a primit în Rusia titlul de principe prea luminat/prinţ serenissim, o pensie anuală de 6000 de ruble, două case mari, una de piatră şi una de lemn (în Cartierul Pokrovka) precum şi satele Ciornaia-Greaz, Blatnikovo (lângă Moscova), Golomino (în guvernământul Orlov) şi Komarniţkaia (în regiunea Gevsk, azi Lugansk).

[46] **Filmare la Craiova**, unde prof. Constantin Barbu arată, **în sincron**, că originalele acestor lucrări se află în arhivele ruseşti şi că au valoarea excepţională care justifică studierea lor aprofundată de către cercetătorii români.

[47] *Voce BC.* **Imaginea textului în limba latină** din manuscrisul nr.5312 de la BAR (după originalul din arhivele ruseşti şi din volumul *Descrierea Moldovei* , p. 308): Moldavorum mores descripturis, rem alias vel nemini vel paucis exterorum cognitam, amor patriae in stat iubetque eam gentem laudibus efferre, in qua nati sumus, eiusque terrae colonos commendare, quae nobis originem dedit: at opsistit vicissim veritatis studium, prohibetque ea praedicare, quae reprenhendenda recta ratio suaderet.

[48] **Filmare la Moscova, Craiova, Biblioteca Academiei Române** şi în alte locuri (?) a diferitelor versiuni ale cărţii.

Prezentare în ordine cronologică a faptelor memorabile ale sultanilor turci, cartea lasă loc între numeroasele informații obiective, neutre, precumpănitoare şi acelora alese, pare-se, după gustul autorului. Despre întemeietorul imperiului se menționează, de exemplu, că în ultimele clipe ale vieții i-ar fi dat fiului său următoarele sfaturi: „Nu căuta reazim în tiranie şi întoarce-ți fața de la cruzimi! Cultivă adevărul şi fă din el ornamentul vieții! Bucură-mi inima îndepărtată de victorii răsunătoare! Promovează pe învățați în funcții de onoare! Oriunde vei auzii că este un om devotat ştiinței, dă-i onoare şi respect!" Un deziderat cu bătaie lungă, am zice[49].

Opera de zenit a cărturarului, omagiul adus țării sale nicicând uitate este *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor,* scris în limba latină şi tradus în limba română de autorul însuşi în virtutea unui gând exemplar: „*Slujească-să dară cu ostenințăle noastre niamul moldovenesc şi ca-ntr-o oglindă curată chipul şi statul, bătrânețile şi cinstea neamului său privindu-şi, îl sfătuiesc*"[50, 51] .

Realizat tot la îndemnul Academiei din Berlin, ca şi Descrierea Moldovei, după cum se arată în *Precuvântare,* în prefața „către cetitoriu", *Hronicul*...reprezintă din perspectiva istoriei noatre culturale cea mai valoroasă lucrare de istoriografie din trecut. Întemeiată pe un lux de trimiteri bibliografice fără precedent la noi, cartea ajunge la concluzii şi astăzi valabile în cea mai mare parte[52].

Strânsele relații de colaborare dintre înțeleptul retras la moşia sa din Răsărit şi Academia de Ştiințe din Berlin, tot mai insistentă în solicitările sale, au stârnit şi întrebarea dacă nu cumva Dimitrie Cantemir a făcut parte dintr-o societate secretă[53].

La 20 februarie 1721, Dimitrie Cantemir înlocuieşte masa de scris cu pupitrul consilierului personal al țarului, îşi taie barba, îşi rade mustața, renunță la anteriu pentru straie nemțeşti şi perucă blondă, fiindcă este chemat la Sankt Petersburg şi făcut senator[54]. Nu mai are răgaz să termine *Hronicul*... dar primeşte acasă desele vizite ale lui Petru cel Mare şi participă la viața înaltei societăți petrogrădene alături de fiica sa, Maria, iubită ca nimeni alta de țar[55].

Ca senator, Dimitrie Cantemir propune senatului să i se acorde lui Petru cel Mare titlul de împărat, deținut, la acea dată, în Europa numai de suveranul Imperiului Habsburgic[56].

Ca şi fiica sa, Maria, Dimitrie Cantemir îl însoțeşte pe împărat în păguboasa campanie împotriva Persiei, destinată consolidării pozițiilor Rusiei pe țărmul vestic al Mării Caspice. Răspunzând dorinței împăratului de a cunoaşte viața locuitorilor din teritoriile străbătute, Dimitrie Cantemir scrie, în limba latină, *Sistema religiei mahomedane*, tradusă de secretarul său Ivan Iliinski în limba rusă cu titlul *Kniga sistima ili sostoeanie muhamedanskoi religii*. Meritul acestei lucrări este că, alături de *Istoria Imperiului Otoman*, îl situează pe autorul său printre orientaliştii de seamă ai timpului, deşi circulația ei a fost limitată[57].

Muzica lui J.S. Bach ține loc de comentariu final[58]. În după-amiaza de 21 august a anului de la Hristos 1723, sau 7231 de la Zidirea Lumii, la orele 7 şi 20 de minute, ilustrul

---

[49] **Filmare la Istanbul** a câtorva moschei şi a unor centre de învățământ, ştiință şi cultură.

[50] *Voce BC.*

[51] **Filmarea foii de titlu a manuscrisului autograf. La BAR** se află o copie, în limba română, din anul 1835, după originalul deținut de arhivele ruseşti.

[52] Prof. Constantin Barbu arată, **în sincron,** că *Hronicul* ... este o operă istorică şi politică privind unitatea poporului român, bazată pe o argumentație care o anunță pe aceea a iluminiştilor şi evidențiază particularitățile variantei româneşti: 343 de foi, față de cele 96 ale manuscrisului latinesc.

[53] Acad. Dan Berindei/Horia Nestorescu-Bălceşti răspunde, **în sincron**, întrebării: A fost sau nu a fost Dimitrie Cantemir membru al Ordinului Rozincrucian?

[54] **Filmare la Sankt Petersburg**: zăpadă spulberată le Neva înghețată, Catedrala Sfinții Petru şi Pavel, Micul Canal de Iarnă, Mânăstirea Alexandr Nevsky, bdul. Nevsky Prospekt.

[55]. Prof. I.Cândea o portretizează, **în sincron,** pe Maria Cantemir: ființă aleasă, inteligentă şi cultivată, probabil cea mai învățată femeie din Rusia secolului al XVIII-lea.

[56]**Palatul de Vară.**

[57]**Imagine populație musulmană**.

[58] J.S.Bach *Magnificad/*1723.

învățat a încetat din viață, în casa lui de la Dimitrovka[59], înainte de a împlini 50 de ani. Corpul său îmbălsămat a fost dus la Moscova şi îngropat în biserica[60] zidită de el în curtea Mânăstirii greceşti „Sfântul Nicolae", alături de doamna Casandra şi de fiica lui, Smaragda.

Numele său va sta, însă, alături de cel al mitropolitului Varlaam, al mitropolitului Dosoftei, al lui Nicolae Milescu, spătarul, al stolnicului Constantin Cantacuzino în rândul dintâi al învățaților de pe aceste meleaguri. Şi, după cum arată placa de pe fațada Bibliotecii Sainte Genevieve din Paris, poate fi învecinat cu Leibnitz, Addison şi Hemilton, cu Alexis Piron, Claude Fleury şi Isaac Newton[61].

În anul 1935 osemintele sale au fost depuse în cripta voievodală a Bisericii „Trei Ierarhi" din Iaşi[62].

Din acest loc al înaltei învățături creştine, se profilează magnific amintirea unui bărbat care a cunoscut zece limbi, şi-a elaborat opera în opt limbi, folosind patru alfabete şi care, ca umanist, a afirmat demninatea omului, considerând binele public, interesul obştesc şi apărarea moşiei norme supreme ale conduitei sociale, pe care le-a susținut ca scriitor şi le-a aplicat în viață[63].

[59] Lângă Moscova.
[60] Biserica Sfinții Constantin şi Elena.
[61] La Paris, Biblioteca Sainte Genevieve.
[62] Mormântul de la Biserica „Trei Ierarhi".
[63] Orice amendament adus acestui proiect în spiritul adevărului ştiințific şi al coerenței narative este bine venit.

Anexa nr. 1
Lista obiectivelor de filmat pe localități

Brăila/Tulcea: - barcă, pod mobil pentru că acolo există U.M. de forțe navale; sincron profesor Ionel Cândea

Iaşi – Biserica Trei Ierarhi cu exterior/interior (mormântul lui Dimitrie Cantemir), mânăstirile „Cetățuia", „Golia", casa Dosoftei, aspecte din oraş, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu", Dimitrie Cantemir *Divanul* ş.a. sincron bibliotecar.

Galați – Biserica „Sf. Precista", faleza Dunării, sincron profesor Dan Râpă

Berlin – Piața ..., Bustul lui Dimitrie Cantemir, Bulevardul Unter den linden, Insula muzeelor, Universitatea A. Von Humboldt ş.a.

Mera, județul Vrancea – mânăstirea

Istanbul

Palatul Topkapi – poarta 2, sala divanului cu biroul marelui vizir.
Hagia Sofia
Moscheia Suleymaniye, Moscheeea Albastră, minarete
Apeductul lui Valens
Cetatea Edikule
Rumeli Hisari
Fântâna Moscheii Yani Valide (din Uskudar)
Fântâna Moscheii Selim (în Fener)
Academia Patriarhiei Ortodoxe
Universitatea
Conservatorul de Muzică
Palatul lui Dimitrie Cantemir – dacă mai există!
Palatul Ambasadei Franței – dacă mai există!
Bazarul acoperit
Bazarul egiptean
Vapoare mari pe Bosfor, pescăruşi
Podul Bosfor văzut de pe apă
Circulație intensă pe podul Bosfor
Străzi înguste în Uskudar
Artişti în Cihangir
Forfotă de noapte în Istiklal
Locuințe de lemn în Kücükpazeq-Fatih
Pisici
Geamia palatului Dimitrie Cantemir secolul XVII
Sincron profesor conservator

Bulgaria – satele Triavna, Bojenți, Etara (eventual)

Bucureşti

Biblioteca Academiei Române
Formația ....
Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir"
Sincroane: profesor Mihai Maxim, profesor la Universitatea „Dimitrie Cantemir", dr. G. Strempel
Voce Bogdan Colceriu
Voce pentru text de Ion Neculce
Voce pentru text de M. De Brassey

Breaza – Colegiul Militar Liceal „Dimitrie Cantemir"

Luțk – Castelul

Suceava – Biserica Ioan cel Nou

Moscova

Zidul Kremklinului
Turlele bisericilor din Kremlin
Biserica Vasile Blajinul
Arhivele centrale
Mânăstirea Sfântul Nicolae – Biserica Sfinții Constantin şi Elena
Biserica Cantemirovskaia din parcul Țarițino
Dimitrovka – dacă mai există ceva!
Statuia (grupul statuar) corabia de pe râu.
Sincron diplomat Ilie Schipor
Craiova – sincron profesor Constantin Barbu ş.a.
Sankt Petersburg
Fortăreața şi catedrala Sfinții Petru şi Pavel
Statuia stilizată a lui Petru cel Mare în interiorul fortului
Neva înghețată
Micul Canal de Iarnă
Mânăstirea Alexandr Nevsky
Nevsky Prospect
Trăsuri în Piața Palatului de Iarnă
Palatul de marmură al Contelui Orlov
Palatul lui Dimitrie Cantemir (?) arhitect Bartolomeo Rastrelli
Peterhof: Pavilionul Monplaisir, Pavilionul Marly, Palatul Mare: camera de studiu, marea sală a tronului
Paris – Biblioteca Sainte Geneviève
Berlin-Academia de Ştiințe

Anexa nr. 2
Lista cărților de filmat

Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace, de unde este părăsit de Ureche vornicul de țara de gios*
Miron Costin, *De neamul moldovenilor, din ce țară au eşit strămoşii lor*
Biblia de la Bucureşti
Dimitrie Cantemir – *Divanul* cu ilustrații, Biblioteca Academiei Române
Dimitrie Cantemir – *Divanul,* ediție princeps, foaie de titlu
Dimitrie Cantemir – *Divanul,* foaie de titlu – verso
Dimitrie Cantemir – *Divanul,* la Biblioteca Centrală Universitară Bucureşti
Dimitrie Cantemir – *Divanul*, versiune grecească din secolul XVIII (Atena)
Dimitrie Cantemir – *Divanul,* versiune arabă de la Biblioteca Națională din Paris
(Toate în Dimitrie Cantemir *Opere Complete, I,* Editura Academiei R.S.R. Bucureşti 1974)
Dimitrie Cantemir – *Divanul,* la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu" din Iaşi (Vezi ME)
Dimitrie Cantemir – *Metafizica – Sacrosanctae scientae indepingibilis imago* (la Biblioteca Academiei Române)
Dimitrie Cantemir – *Logica – Compendiolum logices institutionis* (la Biblioteca Academiei Române)
Dimitrie Cantemir – *Cartea ştiinței muzicii după felul literelor = Tari fu ilmi musiki ala vegi maksus*
Dimitrie Cantemir – *Istoria ieroglifică* – manuscris autograf (cât mai multe exemplare manuscrise!)
Dimitrie Cantemir – *Istoria ieroglifică* – miniatură de Dimitrie Cantemir la Istoria ieroglifică

Ion Neculce – *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*

Dimitrie Cantemir – *Descrierea Moldovei* – ediția versiunii germane, 1771

Dimitrie Cantemir – *Descrierea Moldovei* – foaie de titlu a ediție princeps, în limba română, tipărită la Mânăstirea Neamț, 1825

Dimitrie Cantemir – *Istoria Imperiului Otoman*, variantă în limba română, 1876 traducere de dr. Iosif Hodoş

Dimitrie Cantemir – *Istoria Imperiului Otoman*, versiunea engleză, ediția a II-a, Londra, 1756

Dimitrie Cantemir – *Istoria Imperiului Otoman*, versiunea franceză, Paris, 1743

Dimitrie Cantemir – *Istoria Imperiului Otoman*, versiunea germană, Hamburg, 1745

Dimitrie Cantemir – *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, foaia de titlu a manuscrisului autograf

Anexa nr. 3
Lista portretelor necesare în film

G.W. Leibnitz

Constantin Cantemir, domnitor al Moldovei (1685-1693)

Antioh Cantemir, domnitor al Moldovei (1695-1700)

Dimitrie Cantemir – bustul de la Berlin

Dimitrie Cantemir = portretul unui nobil european din Constantinopol pe la sfârşitul secolului XVII – de un pictor necunoscut – la Muzeul de artă şi ceramică din Rouen

Dimitrie Cantemir ca domn al Moldovei / Palatinus Moldavia

Dimitrie Cantemir - Gravură după portretul nr. 105 din Arhiva Ministerului de Externe al rusiei, după 1723

Dimitrie Cantemir – cu perucă, gravură după portretul nr. 104 din Arhiva Principală din Moscova a Ministerului de Externe al Rusiei, 1734

Doamna Casandra

Suleiman II, sultan (1687-1691)

Mustafa Paşa Köprülü, mare vizir (1689-1691)

Ahmed II, sultan (1691-1695)

Mustafa II, sultan (1695-1703)

Constantin Brâncoveanu, domnitor Țara Românească (1688-1714) – vezi „Puterea visului”!

Petru cel Mare, țar al Rusiei (1696-1725) – înainte de 1710!

Petru cel Mare – 1717 portret de Jean-Marc Nattier

Petru cel Mare – portret 1721-1722!

Eugeniu de Savoia – portret la 34 de ani de Jacob van Schuppen

Eugeniu de Savoia – statuie ecvestră la Viena

Ahmed III, sultan (1703-1730)

Nicolae Mavrocordat, domnitor al Moldovei (1711-1715)

Antioh, fiul, ca ambasador al Angliei, portret de Giacomo Auriconi

Antioh, fiul, autoportret în miniatură.

IMAGINEA LUI DIMITRIE CANTEMIR ÎN ARTELE VIZUALE

Valentin Tănase[1]

tanasevalentin062@gmail.com

Rezumat: *Puțini domnitori români s-au bucurat de o notorietate imagistică europeană, grație portretelor lor realizate în tehnica gravurii, care au circulat prin multiplicare în spațiul internațional. Iconografia lui Dimitrie Cantemir s-a bucurat de o importantă mediatizare europeană, fiind reprodusă în multe imagini-portret în marile centre culturale ale epocii.*

Cuvinte cheie: *imagine, portret, iconografie, arte plastice, pictură, gravură, sculptură.*

Trăim într-o adevărată civilizație a imaginii. În epoca computerului majoritatea informațiilor se transmit pe cale vizuală. Atunci când evocăm mari personalități ale trecutului, asociem întotdeauna imaginea lor fizică, aşa cum a fost ea păstrată în documentele epocii. Iconografia capetelor încoronate ale Europei, începând cu Evul Mediu timpuriu, este destul de bogată, grație numeroaselor portrete şi imagini documentare, contemporane sau postume care s-au păstrat.

Nu se poate spune acelaşi lucru despre iconografia domnitorilor români. Portretele care au înfruntat posteritatea sunt relativ puține. De regulă, imaginile care au supraviețuit scurgerii timpului sunt portretele votive zugrăvite pe pereții bisericilor ctitorite de domnitorii țărilor române. Ele trebuiesc, însă, privite cu o oarecare rezervă, datorită stilizării de tip bizantin a redării picturale şi a dorinței legitime a comanditarilor de a fi prezentați într-o viziune idealizată.

Doar puțini domnitori români s-au bucurat de o notorietate imagistică europeană, grație portretelor lor realizate în tehnica gravurii, care au circulat prin multiplicare în spațiul internațional. Din acest punct de vedere, cei mai vizualizați domni români au fost Vlad Țepeş şi Mihai Viteazul. I-au urmat, cu o mai redusă popularizare, Matei Basarab, Vasile Lupu, Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu.

Alături de ei, iconografia lui Dimitrie Cantemir s-a bucurat de o importantă mediatizare europeană, fiind reprodusă în multe imagini-portret în marile centre culturale ale epocii.

Primul portret de tinerețe al marelui domnitor a fost descoperit de Maria Bengescu, pe atunci studentă în arte la Paris, la Muzeul de Artă din Rouen (Franța), în anul 1921. Descoperirea sa a fost comunicată lui Nicolae Iorga, care a confirmat identitatea personajului şi a publicat pentru prima dată, imaginea sa, în anul 1923.

[1] Pictor şi sculptor contemporan. Lucrarile sale se află în colectii din Romania, Germania, Franța, Belgia, Grecia, Finlanda, S.U.A, Israel, Canada, Argentina. Este membru al Consiliului Director al Asociației Europene "Dimitrie Cantemir".

Dimitrie Cantemir, portret de tinerețe, descoperit la Muzeul de artă din Rouen, 1791-1792

Tabloul îl înfățişează pe Dimitrie Cantemir la vârsta tinereții, în etate de 18-19 ani, îmbrăcat într-un costum pe jumătate oriental şi pe jumătate occidental. Poartă un turban turcesc impunător, abordând, în acelaşi timp o perucă şi o tunică de tip european. După toate probabilitățile, tabloul a fost executat în decursul anilor 1691-1692, pe când principele Cantemir se afla la Istanbul ca ostatic, garantând fidelitatea față de sultan a tatălui său, Constantin Cantemir, domnul Moldovei. Autorul tabloului este necunoscut. Tabloul a ajuns în Franța, prin intermediul lui Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie Cantemir, care a fost ambasador extraordinar al Rusiei la Londra şi Paris, între anii 1732-1744. Lucrarea se găseşte astăzi în colecția Muzeului Național de Istorie al României. În ultimii ani, unii exegeți ai biografiei cantemiriene au pus la indoială identitatea acestui portret ca fiind a lui Dimitrie Cantemir. Chiar şi cu aceste incertitudini, în mentalul colectiv şi în convingerile publicului interesat de personalitatea marelui cărturar, tabloul este receptat drept portretul de tinerețe al lui Dimitrie Cantemir.

Cel de-al doilea portret de epocă al lui Dimitrie Cantemir îl înfățişează pe principe la vârsta deplinei maturități, în jurul anului 1714, când a fost ales membru de onoare al Academiei din Berlin. Lucrarea, o gravură cu dăltița în aramă, a fost publicată, în anul 1716, în prima ediție a volumului „Descriptio Moldaviae", lucrarea sa de recepție în înaltul for academic berlinez.

Dimitrie Cantemir, portret de maturitate-1714

Imaginea îl prezintă pe Cantemir purtând mustață şi o barbă bogată. Un păr lung, buclat îi incadrează fruntea şi obrajii. Poartă o platoşă metalică acoperită parțial de o mantie tivită cu o blană scumpă. O inscripție în partea inferioară a imaginii îi defineşte identitatea: Demetrius Cantemir, Palatinus Moldaviae. În perioada realizării portretului, principele îşi încheiase deja cea de-a doua domnie (1710-1711) şi se afla în exil în Rusia, dar păstrând speranța de a reveni cândva pe tronul Moldovei. Este imaginea care a definit cea mai mare parte a maturității sale.

O altă gravură de epocă îl prezintă Dimitrie Cantemir însoțindu-l pe Petru cel Mare, țarul Rusiei pe ulițele Iaşului, în timpul vizitei suveranului rus, în cursul lunii iunie a anului 1711.

Dimitrie Cantemir şi Petru I pe străzile Iaşului, 1711

Domnul Moldovei apare în vestimentația consacrată a voievozilor români, purtând caftan, căciulă cu surguci şi barbă, în timp ce Petru cel Mare este îmbrăcat după moda apuseană. În fundalul imaginii se distinge biserica mânăstirii Trei Ierarhi, ctitoria lui Vasile Lupu. Principele Cantemir apare într-o nouă imagine gravată, intrând în Iaşi, după ce fusese investit în cea de-a doua sa domnie pe tronul Moldovei, în anul 1710.

Intrarea lui Dimitrie Cantemir în Iaşi, noiembrie 1710, în calitate de domnitor al Moldovei

Domnitorul este înfățișat călare, îmbrăcat cu platoşă şi cizme înalte, după moda occidentală, purtând barbă şi plete tunse îngrijit. Însoțitorii săi sunt ostaşi otomani sosiți pentru a îl înscăuna din porunca sultanului. În fundal se zăreşte o imagine, foarte probabil fantezistă a capitalei Moldovei. După stil şi manieră de execuție, lucrarea este mult ulterioară evenimentului, fiind o operă alegorică târzie,menită să justifice pretențiile legitime ale prințului la domnia Moldovei.

Ultimul, şi cel mai cunoscut portret contemporan al lui Dimitrie Cantemir, este o gravură cu dăltița în aramă care îl reprezintă pe principe cu înfățişarea care l-a consacrat în posteritate. Este realizat în ultima perioadă a vieții sale în anul 1719.

Dimitrie Cantemir-principe serenissim al Imperiul Rus, 1719

Portretul este redat cu o acuratețe aproape fotografică. Dimitrie Cantemir este prezentat în atitudinea majestuoasă a suveranilor Europei. Poartă o perucă pudrată cu bucle bogate, care îi încadrează chipul pe care s-a intipărit noblețea maturității. Bărbia este rasă, prințul păstrând doar o mustață subțire, după moda epocii. Poartă o armură scumpă,de paradă, înobilată cu un guler şi manşete de dantelă. Umerii îi sunt încadrați de o mantie tivită cu blană de hermină. În mâna dreaptă ține un baston-sceptru decorat cu pietre scumpe care se sprijină pe un pupitru încărcat cu cărți, aluzie la activitatea intelectuală a prințului. În partea de jos a gravurii este reprezentat blazonul domnesc al lui Dimitrie Cantemir cu evidențierea titlurilor sale de principe serenissim al Imperiului Rus, senator, consilier intim al țarului şi domn ereditar al principatului Moldovei.

Până în anul 1719, Dimitrie Cantemir a purtat barbă şi vestimentația domnitorilor români, de influență orientală. De aceea, era privit ca o prezență exotică atunci când apărea la curtea de la Sankt Petersburg a țarului, care îşi silise supuşii să îşi radă bărbile şi să adopte moda vestimentară apuseană.

În toamna anului 1719, prințul Cantemir a cunoscut la una din seratele imperiale pe tânăra prințesă Anastasia Trubețskaia, cu douăzeci şi opt de ani mai tânără decât el, de care s-a îndrăgostit.

Prințesa Anastasia Trubeskaia, a doua soție a lui Dimitrie Cantemir

Văduv de multă vreme, după moartea soției sale Casandra Cantacuzino, domnul avea nevoie de o prezență feminină. De dragul noii sale iubiri, Cantemir şi-a schimbat înfățişarea după moda vremii, bărbierindu-se şi adoptând o perucă şi haine franțuzeşti. În acelaşi an, Anastasia Trubețskaia a devenit soția sa, având ca naş pe însuşi țarul.

Dimitrie Cantemir - gravură portret

Noua sa imagine a fost popularizată prin răspândirea europeană a gravurii portret. Au existat mai multe versiuni şi reluări ale gravurii princeps.

Această efigie a prințului a insoțit primele ediții traduse în limbi europene a monumentalei sale opere „Creşterea şi descreşterea Curții Otomane" – lucrare de referință internațională asupra istoriei Imperiului Otoman, apărută postum în marile capitale europene prin grija fiului său Antioh Cantemir, cel dintâi autor liric cult al literaturii ruse.

Astăzi, acest portret al principelui Cantemir este efigia sa standard, folosită ca primă referință în toate abordările imagistice ale marelui domn şi cărturar. Popularizarea sa europeană l-a propulsat pe Dimitrie Cantemir ca pe una dintre cele mai cunoscute personalități ale istoriei româneşti. Nu întâmplător, pe frontispiciul Bibliotecii Sainte Genevieve din Paris, numele său este gravat în piatră alături de cele ale lui Leibnitz şi Newton.

Deşi frecvent mediatizată în universul cultural european, imaginea lui Dimitrie Cantemir a intrat, într-un anumit con de umbră, în spațiul românesc, până către a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când sentimentul redeşteptării naționale, unirea şi consolidarea statului independent şi integrarea sa în concernul european au readus în atenție efigia marelui domn ca ca pe o personalitate de referință a spiritului național.

Începând cu veacul al XX-lea, Dimitrie Cantemir a devenit un subiect plastic abordat de numeroşi artişti plastici, pictori, sculptori şi graficieni. Dezvoltarea fotografiei si a tehnicii tiparului au popularizat imaginea domnului în toate mediile care foloseau imagini vizuale.

Pictorul Costin Petrescu a inaugurat, în anul 1938, marea frescă circulară din sala de concerte a Ateneului Român evocând cele mai importante momente ale istoriei neamului, în care Dimitrie Cantemir ocupă un loc privilegiat, alături de alte personalități istorice.

Dimitrie Cantemir în Fresca de la Ateneul Român-pictor Costin Petrescu

Domnul este înfățişat cu pana în mână la masa de scris, în ipostaza care l-a consacrat pentru posteritate.

Şi sculptorii au abordat imaginea marelui prinț cărturar. Artistul Marius Butunoiu i-a dăltuit o efigie de mare sensibilitate într-o sculptură ronde-bosse aflată, astăzi, la Colegiul Militar Liceal “Dimitrie Cantemir” din Breaza.

Dimitrie Cantemir - Sculptură de Marius Butunoiu

Domnitorul este reprezentat aşezat într-un jilț bogat ornamentat, ținând bastonul sceptru într-o mână şi o carte întredeschisă în cealaltă. Este una dintre cele mai reuşite reprezentări tridimensionale ale sale.

O altă sculptură de o mare acuratețe plastică este bustul lui Dimitrie Cantemir realizat de sculptorul Ion Irimescu, şi aflat în Bucureşti pe bulevardul Dimitrie Cantemir.

Dimitrie Cantemir – sculptură de Ion Irimescu

Într-o reprezentare "tip figură în trei sferturi", pricipele savant este infățişat ținând o carte înt-o atitudine demnă.

Numeroase instituții de învățământ şi cultură au primit, în ultima jumătate de veac, numele marelui domn. În mod firesc, toate au la fațadă sau în interior o efigie plastică a patronului spiritual al edificiului. Există, astăzi, numeroase busturi sau statui ale lui Dimitrie Cantemir în multe centre din țară.

Bustul lui Dimitrie Cantemir din Suceava

Dimitrie Cantemir - busturi monumentale

Dimitrie Cantemir - Statuie la Oradea

În zona centrală a Iaşului, fosta capitală a Moldovei, a fost inaugurat, la inceputul anilor 1970, un ansamblu sculptural de mare anvergură al domnitorilor Moldovei. Între ei, este reprezentat şi Dimitrie Cantemir, fiind plasat alături de predecesorul său, Vasile Lupu.

Dimitrie Cantemir şi Vasile Lupu - ansamblu sculptural din municipiul Iaşi

Un frumos bust al marelui domnitor se află la Chişinău, în Republica Moldova, la fraţii nostri de peste Prut, iar altul, la Moscova, în inima Rusiei, patria sa de adopţie.

Dimitrie cantemir - bust la Chişinău, Republica Moldova

Recent, a fost dezvelit la Istanbul, în parcul, care îi poartă numele, un expresiv bust al principelui cărturar.

Dimitie Cantemir – bust la Istambul, Turcia

La 25 iunie 2007, a fost inaugurat tot la Istanbul în prezența preşedintelui României, Traian Băsescu, Muzeul "Dimitrie Cantemir" în casa în care a locuit în perioada şederii sale în capitala Imperiului Otoman.

Muzeul Dimitrie Cantemir din Istanbul. Turcia

În ultimii ani, instituția care se ocupă cel mai mult de promovarea imaginii naționale şi internaționale a lui Dimitrie Cantemir este Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir" .

Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir" posedă astăzi cel mai mare număr de lucrări artistice dedicate marelui domn. În colecția universității, se numără două portrete compoziționale monumentale ale lui Dimitrie Cantemir şi numeroase lucrări de grafică reprezentând

efigii ale marelui domn, ale membrilor familiei sale si ale contemporanilor săi, realizate de Valentin Tănase.

Dimitrie Cantemir – pictură de Valentin Tănase

Tot Valentin Tănase a conceput şi pictat tablouri în ulei cu imaginea standard a domnitorului pentru sălile reprezentative ale universității, precum şi pentru sucursalele sale din alte oraşe ale țării.

Dimitrie Cantemir – pictură de Valentin Tănase

De asemenea acelaşi artist a realizat o compoziție picturală reprezentând vizita țarului Petru cel Mare însoțit de Dimitrie Cantemir în Iaşii anului 1711.

Dimitrie Cantemir şi ţarul Petru cel Mare la Iaşi-pictură de Valentin Tănase

O altă compoziție a aceluiaşi artist este inspirată din prima hartă a Moldovei desenată de Dimitrie Cantemir pentru opera sa „Descriptio Moldaviae”.

Harta Moldovei - pictură de Valentin Tănase

În anul 2014, considerat “Anul Dimitrie Cantemir”, prin grija Universității Creştine „Dimitrie Cantemir”, a Fundației Internaționale „Dimitrie Cantemir” şi a Asociației Europene „Dimitrie Cantemir” au fost dezvelite două busturi ale prințului Cantemir. Unul în parcul central al cartierului Anderlecht- Bruxelles, operă a sculptorului Gheorghe Tănase.

Inaugurarea bustului lui Dimitrie Cantemir la Anderlecht-Bruxelles, sculptor Gheorghe Tănase

Celălalt bust, realizat de Valentin Tănase, a fost dezvelit în holul de intrare al Academiei din Berlin, tot în 2014, cu ocazia împlinirii a 300 de ani de la alegerea sa ca membru al acesteia.

Inaugurarea bustului lui Dimitrie Cantemir la Academia din Berlin - sculptor Valentin Tănase

Şi cinematografia a fost interesată de personalitatea lui Dimitrie Cantemir. În anul 1973 regizorul Gheorghe Vitanidis a realizat filmele artistice de lung metraj „Cantemir" şi „Muschetarul român" după un scenariu de Mihnea Gheorghiu, Dimitrie Cantemir fiind interpretat de actorul Alexandru Repan.

Afişul filmului realizat în România, 1973

Actorul Alexandru Repan în rolul lui Dimitrie Cantemir, 1973

Cele două producții s-au bucurat de o bună mediatizare în epocă.

Totodată, studiourile de producție Moldova Film din U.R.S.S. au realizat, tot în anul 1973, la întrecere cu cinematografia română, filmul artistic “Dimitrie Cantemir” în regia lui Vlad Iovița şi Vitalie Kalaşnikov, Dimitrie Cantemir fiind interpretat de actorul Mihail Volintir.

Actorul Mihail Volintir în rolul lui Dimitrie Cantemir, 1973

Afişul filmului realizat de Moldova – Film, 1973

Afişul filmului realizat în URSS, 1973

S-au realizat de-a lungul timpului şi emisiuni filatelice având ca efigie chipul lui Dimitrie Cantemir, atât în România, cât şi în republica Moldova şi în fosta U.R.S.S.

Timbru cu Dimitrie Cantemir emis de Poşta Română

Timbru cu Dimitrie Cantemir emis în Republica Moldova

Coliță cu Dimitrie Cantemir emisă în Republica Moldova

Timbru cu Dimitrie Cantemir emis în URSS

În ultimii ani, republica separatistă Transnistria, nerecunoscută internațional a emis o bancnotă locală de 100 de ruble având imprimată efigia lui Dimitrie Cantemir.

Bacnota de 100 ruble transnistrene, emisă de Republica separatistă Transnistria

De asemenea, au fost realizate multe medalii omagiale purtând efigia domnitorului.

Dimitrie Cantemir- medalii jubiliare

Astăzi în condițiile deschiderii frontierelor culturale ale Europei şi ale circulației neîngrădite a informațiilor în toate mediile, inclusiv cele virtuale, imaginea marelui om de cultură care a fost Dimitrie Cantemir a devenit o prezență publică de notorietate cu adevărat internațională.

Efigia de o deosebită valoare spirituală a lui Dimitrie Cantemir, personalitate covârşitoare a patrimoniului cultural european, „filozof între regi şi rege între filozofi", „un adevărat

Lorenzo de Medici al spațiului românesc” (George Călinescu) îşi va găsi cu certitudine şi în artele plastice ale viitorului interpreți pe măsură.

CONSIDERAȚII ASUPRA ISTORIEI ROMÂNILOR RĂSĂRITENI DINTRE NISTRU ȘI NIPRU[1]

***Mircea Dogaru*[2]**

Abstract: *Românii răsăriteni dintre Nistru şi Nipru au fost sacrificați prin tratatul de la Luțk (2/13 aprilie 1711) şi smulşi din trupul Țării Moldovei la 12 septembrie 1740 (Marginea sau u Craina) şi 29-31 decembrie 1791.*

Cuvinte cheie**:** *Marginea, u Craina, graniți, băştinaş, pribeag, cazaci, moldoveni, volohi, hatman, neamuri barbare, a treia Romă.*

1. Cum s-a ajuns de "la margine „ la "u craina"

Întemeierea Țării Moldovei a început, în anul 1343, prin declanşarea reconquistei antităture vizând eliberarea teritoriilor româneşti est-carpatice şi a fost declarată încheiată de către istoriografia noastră sub Roman I Muşat (1391-1394), care declara că *"stăpâneşte Țara Moldovei din munte până la mare"*. Spre "a nu-i supăra" pe vecinii ruşi, apoi sovietici, istoricii noştri au decis că "marea" înseamnă limanul Nistrului. Nici un cuvânt despre românii dintre Nistru şi Nipru ale căror teritorii erau disputate de tătari şi lituanieni.

Când ar fi putut atinge Țara Moldovei cursul inferior al Niprului? După moartrea lui Edighei (1352-1419) restauratorul Hoardei de Aur, urmată de lupte interne şi destrămarea acesteia (1438) în Hanatele de Crimeea, Kazan şi Astrahan, dar înainte de domnia stabilizatoare a lui Mengli Ghirai I (1468-1515) în Hanatul Crimeei. Şi, oricum, după moartea marelui cneaz Witold (1392-1430) şi a regelui Vladislav II Jagello (1377-1434), care extinseseră hotarele Uniunii polono-lituaniene până la Marea Neagră.

Cert este că, la 1456, sub Petru Aron (1451, 1454-1455, 1455-1457) granița Țării Moldovei se afla pe Nipru la Lerici. Şi, juridic, deşi teritoriul dintre Bug şi Nipru avea să fie disputat de polonezi şi tătari, apoi de polonezi şi otomani şi, din veacul al-XVII-lea, de polonezi, otomani şi ruşi, aceasta avea să rămână situația până la 12 septembrie 1740, când la Constantinopol, sub arbitrajul Prusiei, tratatul de frontieră dintre Rusia şi Imperiul Otoman a decis „**Statutul pentru stabilirea de către Rusia a graniței Rusiei cu Turcia, a graniței Moldovei pe Bug"**. Un prim teritoriu românesc de circa 44.500 km^2, de la sud de Kiev (oraşul întemeietor al Rusiei) la Marea Neagră, între cursurile inferioare ale Bugului şi Niprului, a fost răpit de Rusia. Pentru Țara Moldovei acest teritoriu fusese ținutul de "la Margine". Dar, la fel, se poziționa şi pentru tătarii din Crimeeia şi pentru otomani. Şi tot ținutul de "la margine" fusese şi pentru polonezi şi avea să fie şi pentru ruşi. Numai că, în limbile slave "la Margine" se traduce prin "u Craina".

După 1740, ca şi Far West-ul pentru americani "u Craina", adică ținutul de "la Margine" avea să migreze pentru ruşi spre Apus, vizate fiind teritoriile româneşti dintre Bug şi Nistru

[1] Materialul a fost difuzat la Radio România Actualități, în serialul "INOROGUL", în edițiile din 21 iulie, 24 iulie, 04 august, 01 septembrie şi 03 septembrie 2002, de col.dr. Mircea Dogaru, istoric militar, sub titlul „CAZACII SAU ROMÂNII DE RĂSĂRIT".

[2] Colonel în rezervă, doctor în istorie militară, specialitatea "Istorie militară antică, medievală şi arheologie", membru în Consiliul Director al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

(circa 69.000 km^2) aşa-zisa Transnistrie, răpită, la 29-31 decembrie 1791, prin tratatul ruso-germano-turc de la Ştov-Iaşi. Din acest moment, "Marginea" sau "U Kraina" avea să devină țintă pentru Rusia, iar teritoriul românesc dintre Nistru şi Prut, avea să fie revendicat de Alexandru I (1801-1825) încă din 1807, la tratativele cu francezii sub numele de "Basarabia" şi adjudecat, grație trădării dragomanului Manuc Bey, spion rus, la 28 mai 1812 (45.630 km^2).

Cum de a ajuns indicația "la Margine (U Craina)" să desemneze, astăzi, un stat Ucraina (adică statul de "La Margine"), un popor ucrainian (adică "lamărginean") şi o limbă slavă (adică „ucrainiana")? Grație serviciilor speciale germane şi austro-ungare, adică nemților, care au impus în istorie, în 1786, la 11 ani după raptul teritorial (1775) şi numele inventat de "Bucovina".

La 24 ianuarie 1859, strigând "Moarte aristrocraților" şi "Trăiască Unirea", 30.000 de bucureşteni înarmați şi țărani din Ilfov, conduşi de N.T.Orăşanu şi Mircea Mălăieru, cu complicitatea dorobanților, au înconjurat Camera electivă, obligându-i pe cei 64 electori cumpărați de austrieci, prusci sau ruşi să-l voteze domn pe alesul de la Iaşi, Alexandru Ioan Cuza. Aşa s-a deschis larg, împotriva voinței întregii Europe politice, poarta spre Unire. Pe care Cuza a proclamat-o la 11 decembrie 1861, declarând oficial națiunii şi lumii: „**Unirea este deplină. Naționalitatea română este întemeiată...alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie" .**

Imediat, Austria a contracarat alipind Banatul la Ungaria, în 1861, şi încheind pactul dualist (1867), deoarece Dieta Transilvaniei era dominată de români. Iar, în teritoriile româneşti ocupate (Bereg, Ugacea, Maramureş, Ivano-Frankivsk, Bucovina, Pocuția, Galiția) în nord, ca şi în cele adiacente aflate în gubernia rusă Ucraina au declanşat cu bani o amplă mişcare antiromână, antipolonă şi antirusă numită "*Mişcarea ruteană", pentru "eliberarea" şi "unirea" statală a "națiunii rutene"*.

Proiectul, coordonat de contele Franz Stadion, viza un stat "rutean" din Maramureş până în Caucaz, susținut de ideologi polonezi trădători ca Martin Saskievici, Iacov Holovoțki, Ivan Varghitovici etc., iar pe teren de huțani (traci slavizați), ruteni (foştii români "prutoni", "bruteni" , sau "brodnici", slavizați în secolele X-XIII) sau de români trădători, ca Lucian Cobiliță, Popovici, Brânzan, Cucuruza etc.

Alungați de la Kiev de ruşi, care au contracarat cu mişcarea proțaristă "Hromada", secesioniştii şi-au stabilit sediul la Liov. Cu burse şi bani, au fost atraşi zeci de mii de tineri. Cam ceea ce face, astăzi, George Soros în România, cu fundațiile sale şi "Mişcarea ardeleană" pentru "poporul ardelean"şi secesiunea Transilvaniei a "ligilor" de la Cluj.

În anii 1891-1894, în perspectiva primului război mondial, "Mişcarea ruteană" s-a "rebrenduit" prin noii lideri trădători, polonezul Mihail Hruşevski şi huțanul Miron Corduba, schimbându-şi numele în "Mişcarea ucraineană", cu sprijin financiar german. Şi aceasta pentru că România îşi dobândise, între timp, independența şi devenise regat. Din 1914, Kaiserul a sponsorizat personal "Asociația pentru eliberarea Ucrainei" între Carpații Păduroşi şi Caucaz.

Inițial, a folosit termenul popular românesc de "ucrainți", apoi s-a trecut la cel de "ucrainieni". Cine erau "ucrainienii" (adică "la mărginenii") chemați să formeze o nouă nație? Erau români (voloki, loşkarini, moldoveni), polonezi, ruteni (români slavizați), letoni, estoni, finlandezi, slovaci, tătari, ruşi, greci, evrei, germani (inclusiv urmaşii goților din Crimeea), huțani (traci slavizați) etc.

În martie 1917, în plină revoluție, Hruşeski, istoricul care a inventat istoria "Ucrainei" a constituit, la Kiev, o centrală, cerând autonomia acesteia la 23 iunie. În noiembrie 1917, serviciile germane i-au dat planul "Ucrainei Mari", promițându-i Transcarpatia, Bucovina, Galiția şi Basarabia. În replică, adjudecându-şi "munca " germanilor, la 11/24 decembrie 1917, la Harkov, Lenin şi Stalin au proclamat Ucraina Sovietică. După scurta instalare a lui Hruşevski, ca preşedinte al Ucrainei Albe, la 18 februarie 1918, de către trupele germane, sovieticii au preluat definitiv invenția germană, proclamând, la Kiev, la 29 noiembrie 1918,

RSS Ucraineană, pe care au păstrat-o ca entitate statală, pentru a avea un vot în plus în Liga Națiunilor, apoi în ONU.

2. Românii de răsărit sau românii băştinaşi din nordul Mării Negre

În limba otomană, *cozaq* înseamnă *brigand*, în limba tătară *pribeag*. De ce? Pentru că cei intrați în istorie sub numele de **„**cazaci**”** erau la origine țărani fugari de pe moşii, care îşi „luau lumea în cap” din cauza asupririi, alegând să trăiască în libertate, la marginea civilizației. Şi, cum la est de Nistru, nu aveau codri la îndemână, ca în centrul spațiului românesc, s-au retras în zonele pustii, nesupuse vreunei autorități statale, în spațiul de la nordul Mării Negre şi nordul Mării Caspice.

Etnic, cei refugiați în bazinele inferioare ale Volgăi şi Donului au fost majoritari ruşi, dar şi tătari şi alte neamuri oguze. Cei fugiți la pragurile Niprului- nu. Şi aceştia ne interesează pentru că sunt parte din trupul nostru etnic şi din istoria noastră.

În teritoriile în care s-au aşezat „pribegii”, populația băştinaşă era rarefiată de invazii, dar nu dispăruse. Noii veniți s-au integrat perfect, pentru că vorbeau aceeaşi limbă. Cum se numea această populație băştinaşă a Nistrului şi a Niprului? Pentru secolul V *Priscus din Panion* vorbea de **„***românii de răsărit”. Godefridus din Viterbium* vorbea despre „vlahi” şi despre ducele *Vlahernos,* „fiu de vlahi” care, rezistând cu armele hunilor, şi înfrânt, a fost silit să fugă cu credincioşii săi de la nordul Mării Negre, din Sciția, în Bizanț, în zilele împărătesei Pulcheria, în anii 450-457. Aceasta, ar fi construit pentru ei, la Constantinopol, o biserică şi un cartier care poartă, şi astăzi, numele lor, **Vlaherne** (Blaherne), adică al vlahilor.

Pentru secolul VI, descriind năvala avarilor, Euagrios Scholasticul nota că, pe litoralul nord-pontic, între Bosforul cimmerian şi gurile Dunării **„se aflau tot felul de neamuri barbare. Iar romanii întemeiaseră oraşe, tabere militare şi câteva stațiuni de veterani sau de colonişti trimişi de împărați”.** Peste aceşti „romani de răsărit” sau „vlahi” năvălesc avarii; apoi în veacul al-VI-lea bulgarii, în veacolul al-IX-lea maghiarii, în veacolul al-X-lea pecenegii, ei fiind „**creştinii**” a căror soartă o deplângea patriarhul Mauropus în 1049. În anul 982, un geograf anonim din Afganistan, din oraşul Gozgân, în opera sa „**Frontierele Lumii**”*,* iar, în 1050, Gardizi în „**Podoaba istoriilor**”, precizau că, între *Danastris* şi *Danapris,* adică între Nistru şi Nipru, vecini cu moravii, cu Carpații Păduroşi, cu ruşii, cu pecenegii şi maghiarii (maghiarii care se aflau atunci între Volga şi Don), se afla un popor deosebit. „**Lângă slavi este un popor ieşit din Imperiul roman (***az rum***), şi toți sunt creştini şi ei sunt mai mulți decât maghiarii** (cu care s-au înfruntat, de altfel, în 894 şi 895), **dar mult mai slabi**”. Mai slabi militar, dar nu ca număr, deoarece –notau cronicarii- *„aşa se zice, că numărul lor este mai mare decât al Rum* (adică al bizantinilor). *Şi ei sunt un popor deosebit”.* Un popor care, în cea mai veche cronică oguză „**Oguznâme**”, se preciza, pentru sfârşitul secolului IX, că se numea *ulaq,* adică „**român**”.

Deci băştinaşii, peste care se vor aşeza, ulterior, viitorii „pribegi” sau „cazaci”, între bazinele inferioare ale Nistrului şi Niprului, erau românii. În ceea ce priveşte bazinele superioare ale Nistrului şi Niprului, aici trăiau „valahii”, adică tot românii care, la trecerea *„prin munții cei înalți”, l*a 895, „**l-au rănit de moarte**” **pe Almus, conducătorul maghiarilor.** O spune aşa-zisul „Nestor,” care precizează că țara **volohilor** se întindea „**la apus de varegi**”, adică de Uruşi sau vikingii denumiți, ulterior, **ruşi**, după numele slavizat al conducătorului lor legendar, Hrorekr (Riurik). O confirmă gestele ungureşti, Simon de Keza şi Cronica Pictată de la Viena.

Aici se găsea, după Moise din Choren „*țara necunoscută căreia îi zic Balak*”, „*Vlahenland*”, țara „ducelui Ramunc” sau „Românul” după „**Cântecul nibelungilor”,** *Blacheland, Blokumanaland* locuită de *blacumeni* după saga lui Eysmund şi stelele funerare vikinge din insula Gorland, sau – ceea ce cronicile ruseşti -începând cu Ipatie- numesc, după 1150, „**Țara Volohov**”, a românilor a căror capitală, *Bolohov* era o „*villa vallachorum dicta*”.

De aici, plecau la tătari pentru tratative, la 1246, ducii **Roman** şi **Olaha,** acei **Roman** şi **Vlahata** ai creaţiilor medivale.

Pentru că românii din nord vor rezista mult timp cu armele în faţa ofensivelor forţelor ruseşti, bazându-se pe forţa armată a cnezatelor lor cu centre la **Cudin, Derevici, Gubin, Deadicov, Beloberejie,** la **Cerniatin,** dar şi **Jedecev** (*villa vallachorum dicta*)! De asemenea, centrele cunoscute din aşa-zisă Bucovină de Nord: la **Carapciu,** la **Lencăuţi** (ulterior Cernăuţi), la **Molodia,** la **Voloca** le aparţineau.

Supuşi, în secolul XI, de *ulici,* ei se vor răscula, zdrobindu-i pe aceştia –pentru ca, la 1070 să lupte alături de pecenegi împotriva regelui polon Boleslav al Cracoviei, la 1231 să intervină ca aliaţi ai ungurilor împotriva **Haliciului,** iar la 1235 – ai *Haliciului,* împotriva Kievului. În ceea ce îi priveşte pe moscoviţi, românii i-au preferat, întotdeauna, pe tătari, trădându-i pe ruşi în bătălia de la Calca şi înfruntându-i direct, în 1240. Abia în 1256, Daniel Romanovici de Volhynia (teritorii al cărui nume atesta fosta sa calitate de "Ţară a Românilor"), reuşeşte să le distrugă oraşele, reducându-le puterea militară. Nu desfiinţând-o, fiindcă **Jedecev** (Judecie) scapă şi necunoscuta istorie pentru noi, a acestui stat românesc continuă prin voievozii Alexandru din **Belţ (Bălţi)** şi Gleb al lui Ieremia.

De ce istorie necunoscută? Fiindcă am eludat de frică, decenii de-a rândul, istoria românilor şi a statelor lor, evident în spaţiul etnogenetic românesc, închis între Pind şi Carpaţii Păduroşi, acolo unde stau mărturie, şi astăzi, ca artefact al istoriei, cele două sate pierdute în Evul Mediu timpuriu, Mirke şi Poroşcovo, între Dunărea de Mijloc cu Buda şi Bratislava şi Nipru, reducându-se interesul doar la trei dintre statele medievale româneşti nord-dunărene: Moldova, Muntenia şi Transilvania.

Aşadar, populaţia băştinaşă dintre Nistru şi Nipru, în nord şi în sud era, şi este, cea românească. Este acea populaţie peste care vor veni, ulterior, "**pribegii**" sau "**cazacii**" şi care, în secolele XIII-XIV, căzuse sub dominaţia tătară, ulterior tătaro-otomană, în sud, şi sub dominaţia polono-lituaniană, în nord, integrată fiind, teritorial, în Uniunea polono-lituaniană; deci, căzuse alături de rudele noastre materne, lituanienii.

De ce lituanienii ar putea fi numiţi unchii noştri materni? Fiindcă dacă Burebista şi Decebal i s-au închinat lui Zamolxe, lituanienii s-au închinat, până în veacul al-XIV–lea, lui Zemelcus, purtând, până la creştinare, nume traco-dace tipice, gen Drilgisa; fiindcă ţara lor se chema *Litva* şi astăzi, iar noi am avut o "*Litva*" – o "*ţară de piatră*"-în nordul Olteniei şi numeroşi cnezi Litovoi din Oltenia şi până în Bereg şi Ugocea; fiindcă noi avem *doina* şi ei *daina.* Noi avem *Alutus-Olt* ei au *Aluta.* Şi, în plus, vechiul centru spiritual lituanian, încă, există, purtând de 2000 de ani acelaşi nume: **Traké -** „*oraşul tracilor*".

Aşadar, toţi năucii, indiferent că îi cheamă „Napoleon" sau nu, dacă vor să-i întâlnească pe traco-daci, îi caută degeaba la Roma, unde, nimic mai hazliu, traco-dacii i-ar fi învăţat, după unii, latina pe latini. Îi pot găsi, în schimb, în Lituania. Important este, însă, că ţăranii pribegi, fugari de pe moşii pe la sfârşitul secolului XV, aveau câteva opţiuni: dacă erau ruşi să se stabilească în *No man's land* –ul din stânga Niprului, dacă erau români ori lituanieni – în cel din dreapta, printre românii „*bătrâni*" sau „vechi". Şi aici, au decis să vină fugarii din domeniile Uniunii polono-lituaniene, cât mai departe de mâna lungă a regelui Poloniei. Centrul şi l-au stabilit la pragurile Niprului din care, în mod firesc, datorită etniei pribegilor sau cazacilor, cel mai important se numeşte, şi astăzi, *Voloschii,* adică românesc.

Prin urmare, „ucrainienii" de pe ţărmul Mării Negre, dintre Nistru şi Nipru, ca şi cei din nord, sunt, în cea mai mare parte, români şi, într-o mai mică măsură, lituanieni şi poloni, rusificaţi în ultimele trei secole, proces care se desăvârşeşte, astăzi, sub ochii noştri.

3. Repere de istorie a „pribegilor" sau cazacilor

În veacul XVI, procesul pribegiei şi al colonizării nord-pontice dintre Nistru şi Nipru, susţinut de ruşi din raţiuni militare, pentru a avea un tampon în calea otomano-tătarilor, atinsese în regiunile Uniunii polono-lituaniene cote atât de alarmante, încât Ştefan Bathory,

rege al Poloniei (1575-1586) şi, în acelaşi timp, principe al Transilvaniei (1571-1583), se plângea disperat Vienei că cei peste 50.000 de „cazaci", care acționau deja, pe ambele maluri ale Niprului, „**sunt oameni proveniți din diferite popoare: ruşi, români şi chiar supuşi de-ai noştri**". Şi pentru că aceşti țărani s-au refugiat printre români, organizându-şi viața în sistemul satelor volohe libere, pe baza lui *jus valachicum,* la marginea regatului Poloniei, teritoriile lor au primit numele de „**Marginea**", evident. Marginea regatului Poloniei – în polonă „**u Craina**" -însemnând „**la Margine**".

Curios, pentru că aceleşi fenomen s-a petrecut pe diagonală, în partea opusă a spațiului românesc unde, în aşa –zisele „părți" sau Partium, în bazinul superior al Tisei. Protejați de mlaştinile Tisei, mii de țărani pribegi, români în majoritate, au ales să trăiască, în mod identic cazacilor, fiind numiți *haiduci.* Chiar dacă au fost ungurizați în timp, nimănui nu i-a venit ideea –nu încă- să inventeze un popor nou, al „Părților", sau „părțean", în ceea ce-i priveşte pe aceşti haiduci, cum s-a petrecut cu românii de la Praguri, transformați peste noapte, prin rusificare, într-un popor, aşa-zis, vechi de la Adam şi Eva, numit „*la mărginean*", adică „ucrainean".

Ce te faci, însă, ce celelalte „Margini" sau „Craine" existente în spațiul etnogenetic românesc – pe teritoriul fostei Iugoslavii, locuit şi el de românii băştinaşi, slavizați, dar nu în totalitate, în mileniul trecut, la marginea „Crăiei" sau Imperiului romano-german. Iar pe *Craina* din Serbia nici chiar Stalin nu a încercat să o revendice, ca parte integrantă a unui popor „*mărginean*" sau *ucrainian,* care ne-ar fi fost vecin de la Adam şi Eva în sud-vest, aşa cum s-a întâmplat în Răsărit.

Apoi, aş menționa că „pribegii" care au ales libertatea – concentrându-se „*za porojie",* la pragurile Niprului sau **Voloschii** – trăiau, inițial, din agricultură, din creşterea animalelor, vânătoare, pescuit – întemeind, din rațiuni de apărare, militare, confederații de obşti. Ulterior, au început să se reprofileze, datorită deselor ciocniri cu otomano-tătarii, dar şi cu ruşii şi cu polonezii, devenind luptători de elită. Incursiunile şi raziile teritoriale, îndeosebi otomane, dar şi închirierea săbiior lor unei cauze sau alteia, au devenit, în timp, principalele activități profitabile. Dar mercenariatul nu explică legăturile lor speciale cu domnii români, şi implicarea lor în toate marile momente ale luptei românilor pentru libertate şi unire în veacurile XVI-XVII. Pentru că mercenarul –oriunde pe mapamond şi oricând- odată bătăia încheiată – îşi ia simbria şi pleacă în căutarea altui stăpân. Or, în 1574, cazacii, veniți la chemarea lui Ion Vodă cel Cumplit (1572-1574) , fiu al lui Ştefăniță (1517-1527), în timp ce elita a trădat, ca de obicei, în frunte cu Eremia Golia –prototipul eroului defector pe principiul „*N-am trădat poporul, ci conducătorul!*" -au luptat până la capăt. Mai mult, fiind în incapacitatea de a continua lupta la Roşcani –datorită ploii care a udat praful de puşcă- Ion Vodă a ales să se predea otomanilor în schimbul cruțării vieții ostaşilor săi (11 iunie 1574), şi a fost ucis mişeleşte de Sinan Paşa –care şi-a călcat astfel jurământul- cazacii – în loc să plece, datorită faptului că angajatorul lor nu mai era în viață - „**văzând aşa –** consemnează Grigore Ureche- **au intrat în tabără şi în grămada turcească tăind şi omorînd de au pierit până la unul**". Aşa ceva nu puteau face nişte mercenari, ci doar nişte patrioți români, luptători pentru idealul românesc de libertate şi Unire care, chiar dacă erau trăitori în la marginea Țării Moldovei, vedeau în Ion Vodă pe domnul lor legitim.

De altfel, după înfrângere, cazacii s-au reorganizat –cetele lor conduse de căpitani, numiți româneşte *hatmani* de la germanul *hauptman* şi, în jargonul româno-slav de la praguri, *atamani,* acceptând un conducător suprem, un ataman al întregii Margini sau „u Craine". În plan politic, demonstrând idealul românesc de unitate şi respingere a pretențiilor polono-ruse-otomane de dominație, acest conducător suprem al „u Crainei" era domnul de drept al Țării Moldovei. Primul hatman al întregii „Ucraine", ales în 1576, incontestabil român, pretendent la tron, apoi domn al Moldovei, a fost fratele lui Ion Vodă, Ioan Nicoară Potcoavă – cel atras în cursă şi executat de polonezi, la Liov, la 16 iunie 1578, tocmai pentru a se împiedica unirea politică a românilor din stânga şi din dreapta Nistrului. I-a urmat fratele său Alexandru Potcoavă, ales ca ataman şi domn de românii cazaci de la Seci, centrul politico-militar al

„Ucrainei". Următorii conducători cazaci au continuat tradiția şi, chiar dacă nu au reuşit să se urce toți, ca Ştefan Răzvan, în scaunul Moldovei, s-au afirmat ca pretendenți: Petru Lungu, Petru Cazacu, Constantin, fiul lui Nicoară Potcoavă, şi Constantin – fiul lui Ştefan Lăcustă etc.

Această tradiție explică de ce, la 1681, domnul Moldovei de atunci, Gheoghe Duca, era numit de otomani şi recunoscut de cazaci hatman al „Ucrainei", de ce, la 1736-1739, după dispariția ultimului hatman român al „Ucrainei", când cazacii intraseră sub controlul Rusiei, procesul de rusificare a lor fiind în plină desfăşurare, generalii ruşi Constatin şi Dumitraşco, urmaşi legitimi, în calitate de fii ai lui Dimitrei Cantemir, au fost sprijiniți de populația Moldovei să ocupe Iaşii, în contextuil războiului ruso-austro-otoman.

Rusia a început să sprijine căzăcimea, tocmai după dezastrul din 1574, care a pecetluit scoaterea din luptă a Moldovei , ca lider, de peste 100 de ani al Țărilor Române, şi principal adversar al sultanilor în regiunea Mării Negre. Țarii au înțeles că „*mărginenii*" sau „*ucrainienii*" pot deveni o formidabilă armă atât împotriva Uniunii polono-lituaniene, reântemeiată în 1569, cât şi a otomanilor, putând servi, în acelaşi timp, țelurilor expansioniste ale doctrinei „**celei de a treia Rome**"!. De aceea, au stimulat refugierea țăranilor ruşi în dreapta Niprului, printre români, iar un raport al Cancelariei polone, datat chiar în 1574, comunica, în acest sens, împăratului romano-german Maximilian al-II-lea de Habsburg că „**în căzăcime sunt adunați oameni proveniți nu numai din ținuturile noastre, ci şi din cele ale Moscovei, Valahiei şi din țările luminăției voastre**" – cu aluzie la Partium şi Transilvania.

Mai obiectiv, marele vizir Mehmet Sokollu recunoştea, în acelaşi timp, că „**acolo, sărăciți, s-au unit moldoveni, valahi şi moscoviți şi au făcut pagube musulmanilor noştri**".

Etnic, deci, cea mai mare pondere în rândul cazacilor, „*mărginenilor*" sau „*ucrainienilor*" dintre Nistru şi Nipru o aveau românii, motiv pentru care, la 1578, Cancelaria polonă îi definea pe cazaci drept „**cei mai răi dintre moldoveni**".

Revenind la lista atamanilor întregii „*margini*" sau „*u Craine*", după domnii sau pretendenții la scaunul Moldovei, deja amintiți, au urmat: Nădăbaicu, pe care istoriografia rusă l-a botezat, slavizându-l Nelevaico, şi între 1593-1597 Ioan Grigore Lobodă, contemporan şi susținător al lui Mihai Viteazul, căruia, tocmai din acest motiv, regele Sigismund al-III-lea Vasa al Poloniei i l-a impus, ca superior pe omul său, Tiron Baibuza. Cu Samoilă Chişcă, însă, românii vor avea din nou în căzăcime sprijinitori fideli ai planului de realizare a unității româneşti, a unității naționale vreme de două decenii. Pentru a doua jumătate a secolului al-XVII-lea i-aş aminti pe marii atamani Ioan Sârcă, Ioan Opară, Trofin Voloşanin adică Românul, Ioan Şerpilă şi Timotei Zgură sau Dumitru Hunu, cu aceştia doi din urmă, căzăcimea intrând, astfel, în veacul al-XVIII-lea.

În fine, a urmat marele erou al libertății, ultimul hatman român al „*u Crainei*" libere, cel care a ridicat, între 1726-1734, steagul rezistenței împotriva Rusiei, Dănilă Apostol. A existat, însă, şi o excepție, hanul polonez răzvrătit Bogdan Hmelnițki, prin care ruşii îşi întemeiaseră „drepturile" asupra teritoriilor de la vest de Nipru.

Neromânul Bogdan Hmelnițki, orbit de ura față de regalitatea polonă –ca şi Dimitrie Cantemir al nostru față de otomani- nu a înțeles primejdia reprezentată de Rusia. El a ridicat „*Marginea*" adică „*Ucraina*", la luptă împotriva Poloniei, în 1648, şi a predat-o Moscovei, prin decizia de unire cu Rusia din 1653, aprobată de Zemski Sobor, în capitala Rusiei, cu mare bucurie. Principalul argument l-a constituit atunci credința ortodoxă, pravoslavnică, deci comună ruşilor şi româno-cazacilor, în opoziție cu Polonia catolică.

Dar şi Hmelnițki a urmat tradiția, căsătorindu-şi fiul, Timuş, cu fiica domnului Moscovei, Vasile Lupu, şi sprijinindu-l pe acesta până la dezastrul complet din 1653, în încercarea sa de a reunifica, sub un singur sceptru Țările Române. Şi, apoi, Bogdan Hmelnițki i-a avut ca locțiitori pe atamanii Toader Lobodă, polcovnic de Pereiaslav, urmat de Dumitraşcu Raicea, Martin Puşcariu, de Poltava, Pavel Apostol, Eremia Gânju de Uman, iar, în fruntea celebrului său regiment Slobodean, adică „al libertății" sau „liberator", i-a avut pe generalii Dimitrie Băncescu şi Varlaam Buhățel. De asemenea, la tratativele cu Moscova din 1654, pentru

ratificarea acelei efemere uniuni contra naturii care i-a atras, în fapt, lui Hmelnițki, ura cazacilor şi pieirea, el i-a trimis, ca diplomați pe lângă Pavel Apostol şi Dumitraşcu Raicea, şi pe căpitanii Grigore Cristofor de Raşcov şi Ioan Ursu de Poltava.

Cu alte cuvinte, cam toți atamanii erau români pentru că populația căzăcească şi cea care îi urma era majoritar românească. O dovedesc oraşele întemeiate de domnii sau boierii români: Oceacov (Ozu sau Vozia), la Nipru, ridicat pentru „Mărgineni", în 1587, de Petru Şchiopu, domnul Moldovei –care a deplasat 15.000 de lucrători din țară pentru cetate; Moghilăul – ridicat două decenii mai târziu de Eremia Movilă ş.a.m.d., Iampol, Jaruga, Vasilcău, Balta, Grigoriopol, Tiraspol, Elisabetgrad, Dimitrovka etc.

Populație românească, oraşe româneşti străjuite de Nipru, de cetăți româneşti! Este motivul pentru care, în martie 1600, la Braşov, Mihai Viteazul, *Unificatorul*, îi cerea regelui Sigismund al-III-lea al Poloniei să-i recunoască stăpânirea asupra „Marginii" sau „Ucrainei" pînă la Oceakov, pământ românesc dintotdeauna, locuit de români în vremea lui, şi faptul era vizibil. Ne informează, în acest sens, observatorii străini din secolele XVI-XVII: Giovanni, Botero, Giovanni Antonio Magini, Nicolo Barsi şi alții ale căror mărturii se găsesc parțial în colecția „Călători străini despre Țările Române", care constată românitatea Transnistriei sau „Marginii", a „Ucrainei", deci, dintre Nistru şi Nipru, şi proclamată Oceakov, „*oraş valah*".

La începutul veacului XVIII, în 1709, călugărul suedez Daniel Krwon declara că Oceakovul este locuit de români şi de puțini tătari, greci sau turci. La sfârşitul aceluiaşi secol, când masiva infiltrare rusească era în plină desfăşurare, realitatea etnică era, încă, românească. Recensământul executat în 1793 din ordinul Petesburgului –care îşi extinsese oficial stăpânirea până la Nistru la 1791- de mitropolitul Gavril şi preotul Ivanov atesta că, în regiunea Oceakov, din 66 de sate, 49 erau curat româneşti, restul fiind amestecate. Marii proprietari de pământuri din zonă se numeau Ion şi Nicolae Cantacuzino, Teodor Rosetti, Ilie Catargiul, Sava Badiul, Scarlat Sturza, Cristea Manoil, Ioan Măcărescu, Ion Iliescu, Toader Sabău, Ion Cănănău ş.a.m.d. Acesta este motivul pentru care, religios, întreaga populație dintre Nistru şi Nipru s-a aflat, pînă la 1828, sub jurisdicția Mitropoliei Româneşti a „Proilaviei" sau Brăilei.

Reducând timpul de la un secol la trei decenii, constatam că, agentul rus Andrei Konstantinov, în 1766, cercetând regiunea Bug-Nistru, raporta că nu a întâlnit nici un supus rus, întreaga populație vorbind moldoveneşte. Dar, în 1799, consilierul Sumarokov nu mai spune că populația este integral românofonă, şi, că în Crimeea şi Nistru, majoritatea locuitorilor sunt „moldoveni". În acest interval de 33 de ani, şi, îndeosebi după 1791, când Rusia a ajuns, teritorial, pe Nistru, s-a produs infiltrarea rusă printre „mărgineni" sau „ucrainieni".

Politic şi militar, revendicările ruseşti s-au datorat trădării lui Bogdan Hmelnițki, Polonia declanşând un război abia în 1666. Iar, la 30 ianuarie 1667, pentru că Polonia nu a acceptat trădarea lui Hmelnițki şi a declanşat războiul, prin pacea de la Andrusovo, „Marginea" sau „Ucraina" a fost împărțită în două, pe Nipru. Sud-vestul românesc a revenit Poloniei, iar restul cu Smolenskul şi Kievul –deci teritorii etnic ruseşti – Rusiei. Ceea ce nu înseamnă, însă, că nu se aflau români şi dincolo de Nipru. Dovadă – regimentele de cazaci români conduse, în acea epocă, de coloneii Paladi, Ringaş şi Abazian şi faptul că, în ambele regiuni, atât polonezii, cât şi ruşii au încredințat posturile cheie unor români –ceea ce a atras protestele slavilor.

Poarta nu putea asista pasivă nici ea la neutralizarea sa în nordul Mării Negre şi a atacat Polonia care, înfrântă, i-a cedat, în 1676, la 16-17 octombrie, prin pacea de la Juravna, atât Podolia, cât şi „Ucraina" apuseană, adică regiunea românească dintre Nistru şi Nipru. În aceste împrejurări, **Gheorghe Duca**, domn al Moldovei, devine, în 1681, şi hatman al Ucrainei, **fiind, după frații Nicoară şi Alexandru Potcoavă sau Ştefan Răzvan din veacolul XVI, reunificatorul sub acelaşi sceptru al tuturor teriorilor românilor răsăriteni între Carpații Orientali şi Nipru**. El şi urmaşii săi, hatmanii Ştefan Movilă, Dimitrie Cantacuzino şi Ene Drăghici au înțeles că, în epocă, alianța *de facto* cu otomanii împotriva celui mai periculos adversar al românilor, ruşii, era esențială pentru că noua putere rusă, care

se năştea în haină creştină, emitea pretenţii de dominaţie universală şi încerca să ajungă la Constantinopol peste Ţările Române. Împotiva Rusiei, turcii s-au aliat cu suedezii lui Carol al XII-lea (1697-1718), sprijinit şi el de Ţările Române.

Din nenorocire „Ucraina", fiind împărţită în două, românii „mărgineni" s-au aflat, ca militari, în ambele tabere. Astfel, la Poltava (8 iulie 1709) românii cazaci constituiau integral atât avangarda lui Carol al-XII-lea cât şi avangarda de 4.000 de cazaci ai armatei ruse, avangardă condusă de Apostol Ghigheci (Tigheci). Iar soarta le-a fost pecetluită de Dimitre Cantemir –un mare om de cultură, dar ineficace ca domnitor, pentru că nu a intuit primejdia rusă. Orbit de ideea antiotomană, el a fost primul om de stat român, care i-a cedat, printr-un tratat, teritorii româneşti Rusiei. Prin tratatul de la Luţk, de la 13 aprilie 1711, care stipula graniţa româno-rusă pe Nistru, motiv pentru care istoricii patriotarzi îl invocă adesea, el a cedat, de fapt, Rusiei – şi rog să se reţină pentru că este prima dată când un istoric afirmă acest lucru, doborând un domn adulat de pe piedestal! **–toate teritoriile răsăritene dintre Nistru şi Nipru!**

Surprinzătoarea victorie otomană de la Stănileşti, de la 22 iulie acelaşi an, nu a făcut decât să amâne dezastrul pentru că, din acel moment, ţarii ruşi –începând cu Petru cel Mare (1676-1725) şi încheind cu Ecaterina a-II-a cea Mare (1762-1796)- au luptat permanent, în cadrul aşa–ziselor războaie ruso-austro-turce, pentru a impune Porţii recunoaşterea *de jure* a ceea ce controlau *de facto*: „Marginea" sau „Ucraina" românească dintre Nistru şi Nipru, ca parte a Rusiei. Ţel atins, în 1791, prin tratatul de la Şiştov-laşi, când Rusia dobândeşte întregul teritoriu până la Nistru. Şi mai trebuie spus, contrazicând afirmaţiile stupide ale inculţilor noştri „analişti" care pretind că „Transnistria" nu ar fi aparţinut niciodată vreunui stat românesc, faptul că, între pacea de la Belgrad (1739) şi cea de la Kuciuc-Kainargi (1774), hotarul de răsărit al Ţării Moldovei a fost acceptat de marile puteri pe Bug! Fapt specificat în tratatul ruso-otoman de stabilire a frontierei, din 12 septembrei 1740.

4. Politica rusă în ţinuturile românilor de „la margine"

Curios este, însă, faptul că, într-o primă fază, ruşii au contribuit la întărirea elementului românesc transnistrean, preluând practicile otomano-tătare. Anii 1653-1660 ai afirmării lui Hmelniţki, fuseseră ani ai ultimului război purtat sub steagul marelui Mihai Viteazul, sub steagul Unirii, de către principii Gheoghe Rakoczi al-II-lea al Transilvaniei, Gheorghe Ştefan, Constantin Şerban, Mihnea al-III-lea Radu. Datorită represaliilor otomane se înregistrează un exod masiv al românilor din cele trei ţări, dar în special din Moldova peste Nistru, exod finalizat şi cu o mare deportare executată de tătari –care stăpâneau Crimeea şi care au ridicat 50.000 de munteni şi 20.000 de moldoveni colonizându-i acolo.

În 1739, în plin război antiotoman, generalul rus Munnich a mai deportat 100.000 de români în „Ucraina". La acestea se vor adăuga repetatele oferte de colonizare făcute de ţarii ruşi românilor vestici, pe măsură ce graniţa militară a Imperiului Romano-German avansa în adâncimea teritoriului balcanic-otoman. Graniţa mutându-se, nu mai era nevoie de servciile militare ale obştilor româneşti din Partium şi Banat, Slovenia sau Croaţia. „Militargrenze" (graniţa militară a Imperiului Romano-German) desfiinţându-se, de teama iobăgirii, românii şi aromânii care o deserveau, ori s-au răsculat (ca în anii 1735 sau 1736-1740), ori au acceptat oferta rusă de emigrare în „Ucraina" şi de întărire a elementului românesc de acolo.

Ecaterina a-II-a a întemeiat, astfel, numeroase „**seciuri**" (de la Sece, Marea Adunare a cazacilor care se întrunea la pragurile Niprului, pe un loc *uscat* sau *sec,* de unde toponimiile Seci şi Soci), zeci de seciuri cătăceşti cu români veniţi din Principate şi, îndeosebi, cu români vestici, din Transilvania, după 1761 – moment în care generalul Buccow a înăbuşit în sânge lupta pentru independenţă, mascată de lupta pentru ortodoxie, condusă de Sofronie din Cioara.

De ce era nevoie de români? Din acelaşi motiv pentru care este nevoie şi astăzi în diferite puncte ale globului. Să scoată castanele din foc pentru noii stăpâni care le

recunoşteau valoarea militară. Încă din vremea lui Bodan Hmelnițki, starostele de Lembreg, Samuel Kuszewicz, nota că românii dintre Nistu şi Nipru sunt „**urmaşii dacilor şi au prețioase virtuți militare**" pentru că, la asediul Liovului „**cohortele de veterani ale dacilor transnistreni –** *Veteranae Dacorum Transnistrianorum-* **au luptat în centrul liniei de foc**" în timp ce 10.000 dintre ei s-au evidențiat în bătălia de la Zborov din 1649 şi alți 4.000 i-au înspăimântat pe polonezi la Berestecko, în 1651.

De aceea, generalul Munnich a convins-o pe țarina Ana Ivanovna (1730-1740) să-i permită constituirea armatei ruse moderne, pe schelet românesc. În perioada războiului cu Poarta (1735-1739) el a înființat **Corpul de armată românesc,** încredințat fiilor lui Dimitrie Cantemir. Membrii acestui corp aveau biserică proprie, cu serviciul religios în limba română, uniforme româneşti şi un steag pe care, sub stema imperială rusească, figura stema Moldovei.

Aşa se face că, vitejii cazaci români, mândri şi liberi devin, în timp, polcovnici cazaci „ucrainieni" adică rusificați: Țopa, Scapă, Țăranu, Moldovan, Munteanu, Basarab, Procopie, Drăgan, Desălagă, Ignat Gologan, Pavel Poloboc, Vasile Cociubei, Constantin Turculeț, Apostol Chigheci, Grigoraş, Bogdan, Radu, Focşa, Borcea, Mândra, Ghinea, Brânca sau generalul Ciorbă, fiind înregistrați cu gradele lor în controalele armatei ruse.

Din românii cazaci şi colonizați, ruşii au mai format două regimente în anul 1770: unul zis „muntenesc", al colonelului Grigore Buhățel, şi altul „moldovenesc", dus la Kiev şi Oremburg, ca nucleu de organizare a cătăcimii de aici. Tot în jurul unor nuclee româneşti, s-a organizat şi corpul de armată al colonelului Lungu, de la Ekaterinoslav şi, în 1802, noua cătăcime de la Bug (Regimentul **Vosnesensk**). Pentru toate aceste motive, la sfârşitul secolului XVIII, la Petersbug, s-a lansat ideea organizării teritoriilor româneşti „mărginene" într-un stat: **„Moldova Nouă**" cu Alexandru Mavrogheni, ca domn. A urmat, însă, adjudecarea lor *de jure,* în 1791, şi ideea a căzut, obiectivul principal devenind –din acel moment- pentru ruşi, cucerirea Moldovei istorice.

5. Recviem pentru românii abandonați

Izvoarele arheologice, aşadar, puse în evidență de specialişti în domeniu –ruşi, ucrainieni, dar şi români din aşa-zisa republică Moldova- demonstrează continuitatea unei populații traco-romane, romanice apoi româneşti între Nistru şi Nipru în secolele IV-XIII. Ele confirmă, astfel, relatările despre "**romanii de răsărit**" şi "**pământul romanilor**" ale autorilor bizantini ca Priscus din Panion, Procopius din Cezareea, Euagrios Scholasticul, Ştefan din Bizanț, Ioannes Mauporus ca şi cele ulterioare referitoare la *vlahi, ulaqi, volohi, blakumen* între Nistru şi Nipru datorate unor Moise din Choren, Vardan, Anonimul din *Gosgân,* Cântecul Nibelungilor, Alfred cel Mare, Nestor, inscripțiilor vikinge din Gotland, sau celebrelor saga ale lui Eogil şi Asmundar.

Iată, deci, că lipsa izvoarelor pentru mileniul I este un basm şi cine vrea să renunțe la acest basm poate găsi amănunte în lucrarea "**Armată şi societate în spațiul românesc. Epoca veche şi mileniul migrațiilor**" apărută sub egida Institului de Istorie şi Teorie Militară al Ministerului Apărării Naționale, în anul 1999, la editura Globus.

Între anii 1070 şi 1223, volohii sau românii răsăriteni au fost prezenți în toate conflictele varego-ruşilor cu polonii, ungurii, tătarii, oraşele lor fiind distruse de Daniil Romanovici abia în 1257, cu excepția capitalei, Jedecev sau Judecie, acea *villa vallachorum dicta* în care continuau să dețină puterea voivozii Alexandru din Belț şi Gleb al lui Ieremia.

La sfârşitul secolului XV şi, îndeosebi, în veacul al-XVI-lea, cînd dominația tătară în nordul Moldovei slăbeşte, foarte mulți țărani români din Moldova, Muntenia şi Transilvania se refugiază la pragurile Niprului, cel mai important numindu-se, până în ziua de astăzi, *Voloschii*, adică românesc. Aici, ei întăresc elementul autohton, organizându-se în comunități războinice pe baza dreptului românesc ancestral şi alcătuind aşa-zisa "*Margine*" a hotarului polon, sau "*u Craina*" sintagmă traductibilă prin "la margine". Ei sunt numiți turco-tătari *cozaq,* nume însemnând "pribeag" sau "brigand". Deşi, se aşează şi polonezi şi lituanieni

peste ei, persistă caracterul românesc şi acest caracter este atestat documentar de relatările regelui polon Ştefan Bathory, ale lui Samuel Kuszewicz sau ale agenților ruşi Andrei Konstantinov, Sumarokov – consilier imperial, suedezul Krwon sau preotul Ivanov.

Oraşele sunt întemeiate de domnii Moldovei, iar căzăcimea alege un căpitan suprem, hauptman sau hatman al întregii „Mărginimi" sau "Ucraine" începând cu Ioan Nicoară Potcoavă în anul 1577. Până în anul 1734, atamanii au fost, cu mici excepții, români şi pretendenți la tronul Moldovei. Între cei ce au reuşit să-şi extindă autoritatea peste toți românii dintre Carpații Orientali şi Nipru, se numără frații Potcoavă, Ştefan Răzvan, Gheorghe Duca şi bineînțeles Mihai Viteazul. "*Marginea „* a fost disputată de Polonia, Rusia şi Imperiul Otoman în secolele XVII, XVIII, o parte din căzăcime optând –după episodul Bogdan Hmelnițki, trădător al "M*arginei*"- pentru o alianță cu Poarta.

Domnul care a întrerupt tradiția, recunoscând ruşilor granița pe Nistru, deci renunțând *de jure* la toate teritoriile româneşti dintre Nistru şi Nipru a fost Dimitrie Cantemir, care a încheiat tratatul nefast cu Petru cel Mare, la *Luțk* în 1711. "*Cea de a treia Romă*" a reuşit, însă, să îşi adjudece cu greu acest teritoru în urma înfrângerii de la Stănileşti, în perioada 1739-1791. Este perioada când, după domnia ultimului hatman independent român Dănilă Apostol în 1734, ruşii, controlând teritoriul Bug-Nistru i-au înregimentat pe cazaci creând, după modelul lor, noile regimente ale armatei imperiale. După lichidarea şi a Hanatului Crimeii, în 1786-1787, țarii, dat fiind caractertul etnic al populației, şi-au pus problema constituirii unui stat nou "Moldova Nouă" între Nistru şi Nipru.

Aceasta a fost, totdată, epoca în care românii au contribuit masiv, nu numai sub aspect militar, dar şi cultural la întemeierea Rusiei moderne. I-aş minti sub acest aspect pe următorii:

- Petru Movilă, fiul domnului Munteniei, Simion, ajuns mitropolit la Kiev, cel care a organizat clerul ortodox, a întemeiat numeroase tipografii şi Academia Teologică Rusă;
- Dimitrie Cantemir – care s-a refugiat în "*Margine*" sau "*Ucraina*", cu 448 de boieri şi 4000 de țărani, devenind mare proprietar la Harkov şi întemeind oraşul Dimitrovka; el a murit în 1723 ca savant rus, fiul său, Antioh, devenind primul mare poet clasic rus, prin fabulele sale, poeziile lirice şi epopeea "Petriada";
- Dosoftei, fost mitropolit al Moldovei, este cel care a organizat Episcopatul de Azov, în timp ce urmaşul său Antonie, a fost dus de generalul Munnich cu 100.00 de țărani români în "*Mărginime*" sau "*Ucraina*" , unde la 1739 a organizat Mitropolia la Cernigov şi Bielgorod;
- Sub țarul Alexei Mihailovici (1645-1676), ministerul rus de externe a fost organizat de Mihail Voloşianov sau Românul;
- un prim mare ambasador în China, Rusia a avut în persoana lui Nicolae Milescu Spătarul;
- Pe aceeaşi linie avea să se afirme, în secolul urnător, Grigore Voloşianov sau Grigore Românul;
- în domeniul cărturăresc, avea să se impună monahul român Pavela Berinda, urmaş al Muşatinilor, cel care a fost autorul real al primului Lexicon slavon-rusesc, aşa-zis „al lui Kutinski";
- prim curator al Universității Moscovei, boierul Herescu.

Este motivul pentru care Bogdan Petriceicu Haşdeu, într-un discurs academic susținut la 25 iulie 1837, concluziona că: **„Rusia, cu lumina sa, e datoare câtva neamului nostru"**.

Reversul medaliei a constat în rusificarea galopantă, după 1791, când, ajungând pe Nistru, ruşii au renuntat la ideea statului-tampon „Moldova Nouă" în favoarea ideii cuceririi pe părți —potrivit Proiectului Prozorovski — a Țării Moldovei şi a Țării Munteneşti şi au început rusificarea în masă a populației româneşti, căzăceşti sau transnistrene. Apoi, la 1807, Țarul Alexandru I (1801-1825) s-a înțeles cu Napoleon cel Mare pe seama românilor, proiectând şi răpind, în 1812, jumătatea răsăriteană a Moldovei, botezată de ruşi „Basarabia" prin lărgirea

numelui fâşiei litorale Dunării maritime, dintre vărsarea Prutului şi Chilia asupra întregului teritoriu dintre Prut şi Nistru, Hotin şi Cetatea Albă.

Prin rusificarea accelerată în noua gubernie „Ucraina" românii mărgineni au contribuit la etnogeneza noului popor numit „mărginean" sau „ucrainean". Ultima şansă de a se sustrage acestui proces, păstrându-şi identitatea românească, a fost pierdută în zilele aşa-zisei Mari Revoluții Socialiste din Octombrie, când Lenin le-a recunoscut popoarelor asuprite dreptul la autodeterminare. O recunoaştere de formă, însă, de vreme ce Stalin, comisarul însărcinat cu soluționarea problemelor acestora, le-a declarat contrarevoluționare pe măsură ce au încercat să îşi proclame independența. Un termen la modă atunci, înlocuit astăzi cu acela de „terorist". A se vedea cazul poporului cecen!

Din nefericire pentru românii mărgineni, nici statul român, aflat atunci sub cizma germană, şi el însuşi în pericol de a dispărea, nici românii din România de Est, — aşa-zisa „Basarabie" nu au fost în măsură să îi ajute. Cutremurător au răsunat pentru eternitate cuvintele, practic de adio ale deputatului „mărginean" Toma Jalbă rostite la 20 octombrie 1917, în Congresul ostăşesc revoluționar de la Chişinău: **„Dar eu vă întreb, fraților, care sunteți toți moldoveni, cum ne lăsați pe noi, moldovenii, cei ce suntem rupți din această Basarabie, să trăim pe celălalt mal al Nistrului? Noi rămânem ca şoarecele în gura motanului? Dar să ştiți că de ne veți uita, noi vom săpa malul Nistrului şi vom îndrepta apa dincolo de pământurile noastre! Mai bine să-şi schimbe râul cursul decât să rămânem noi rupți unii de alții!"**

Singuri, românii transnistreni au încercat să-l oprească pe Goliath alegându-şi, în adunarea de la Grigoriopol, din 19 noiembrie 1917, propriul Comitet Național Român şi fixând Congresul Autodeterminării sau Marea Adunare Națională pentru data de 17 decembrie, la Tiraspol. Aici aveau să voteze, unilateral, reprezentanții românilor răsăriteni dintre Nistru şi Nipru **„să ne soidinim cu frații nostri din Moldova",** dar era prea târziu. În noaptea de 11 spre 12 decembrie 1917 Stalin a învins, la Harkov proclamându-se existenta unui nou stat şi a unei noi națiuni: „Republica Sovietică Ucraineană".

Patrioții români au fost urmăriți şi împuşcați de CEKA, funcționarii şi preoții români - obligați să nu mai utilizeze limba română în mod oficial, în favoarea rusei sau jargonului româno-polono-rus numit limba „ucraineană". Cei care au refuzat au fost ucişi sau deportați.

Din acest moment, teritoriul *„Marginii"* sau *„Ucrainei"*, avea să devină bază de organizare şi declanşare a ofensivei politico-ideologice şi imagologice, dar şi militare bolşevico-staliniste împotriva statului român.

6. Românii rusificați, vârful de lance al „revoluțiilor" orchestrate de ruşi pe teritoriul României

Devenită sovietică, „Marginea" sau „Ucraina", s-a transformat - în condițiile unirii din voință proprie a aşa-zisei „Basarabii", în fapt a României de Est, cu Țara, la 27 martie/9 aprilie 1918- în bază de declanşare a ofensivei ideologice, imagologice şi a provocărilor militare împotriva României. Acestea s-au realizat prin intermediul românilor înstrăinați, rusificați sau sovietizați care încă mai utilizau limba maternă, bandele de „mărgineni" trecând Nistrul şi organizând provocări ca cea de la Hotin din 1919 soldată cu asasinarea generalului Stan Poetaş, şi aşa-zisa „revoluție" de la Tatar Bunar din 1924. În astfel de acțiuni, teroriştii „ucraineni" au avut sprijinul alogenilor din estul României, constituiți în coloană a V-a a Partidului Bolşevic, ce susținea ideea „imperialismului" românesc şi a „statului imperialist" numit România care ar fi fost „asupritor" de popoare.

În 1924, după eşecul de la Tatar Bunar, Stalin a avut o idee de geniu şi a montat o lovitură cu repercusiuni până în ziua de astăzi: a reinventat „Moldova" - în sensul că, după 63 de ani de la dispariția în istorie a statului medieval românesc Țara Moldovei, prin proclamarea unirii acesteia şi a Țării Munteneşti sub numele de România, la 11 decembrie 1861, de către Alexandru Ioan Cuza - Stalin a inventat o ficțiune statală în „Mărginime" sau „Ucraina" cu

numele de „Moldova”, nu pe întreg teritoriul dintre Nistru şi Nipru cum ar fi fost normal, ci pe doar 7516 km pătraţi, la început în raioanele Balta, Barzula, Camenca, Crut, Grigoriopol, Ocna, Râbniţa, Slobozia, Tiraspol. Multiplă lovitură! Stalin nega existenţa aici, dintotdeauna, a românităţii, inventând un „popor moldovenesc”: restrângea aria populaţiei autohtone dintre Nistru şi Nipru la un teritoriu minuscul în care acorda unui număr de 568.584 băştinaşi un aşa-zis drept la autoguvemare. Cam ceea ce avea să facă, ulterior, Ungaria zilelor noastre cu aşa-zisa „autoguvernare" a unei foarte colorate minorităţi botezată românească şi tot în interes propriu. Pentru că respectiva „Moldovă”, numită „Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească” trebuia să devină nucleul la care să se reataşeze nu numai teritoriile româneşti dintre Nistru şi Prut dar şi celelalte, din nord, foste sub ocupaţie germană şi austro-ungară şi din vest până la Carpaţi. Aceasta pentru început. Fiindcă, în fapt, Stalin reactualizase planul Prozorovski de fărămiţare prin regionalizare, cu sprijinul „ghermanilor" de atunci şi ocuparea pe părţi a spaţiului românesc, vizând întregul. O spune răspicat, la instalare, primul preşedinte, evident rus, al ficţiunii statale neo-moldoveneşti, Grigori Ivanievici Borisov, lansând lozinca **„Trăiască RSS Moldovenească, leagănul României socialiste!"**.

Pentru a da mai multă consistenţă proiectului, 10 ani mai târziu, în 1934, Stalin a admis lărgirea teritoriului RSS Moldoveneşti la 8.434 km pătraţi locuiţi de 615.500 locuitori dintre care 80% băştinaşi, cei care se recunoşteau, deci, români. Marea victorie a acestora a constat în impunerea, ca limbă oficială, a limbii române chiar dacă era botezată „moldovenească" şi, mai ales, a grafiei latine, fapt pentru care elita transnistreană avea să plătească cu viata peste 5 ani, atunci când s-a realizat marea aliantă a Vestului cu Estul, a lui Hitler cu Stalin, prin pactul Ribbentrop-Molotov, o alianţă care o reamintea pe aceea de la începutul veacului XIX dintre Alexandru I şi Napoleon I. Cu această ocazie, şi în baza acestui pact, Stalin avea să îşi adjudece şi teritoriile României de Est şi de Nord-Est, adică aşa-zisele „Basarabia", „Bucovina" de Nord şi Ţara Herţei, însumând 50.500 de km pătraţi şi 3.600.000 de locuitori. La aceste furturi, realizate în iunie 1940, se vor adăuga furturile de la 24 octombrie acelaşi an: insulele Tătaru Mare, Dalerul Mare, Dalerul Mic, Maican, la 5 noiembrie - Insula Limba, de 5 km pătraţi şi, în 1948, Insula Şerpilor transferată ilegal de către un trădător secretar de stat cu nume schimbat în perioada ocupaţiei sovietice şi a dictaturii proletare şi care, după 1990, a avut tupeul să scrie cărţi şi să apară la televiziune, înfierând cu „mânie" bolşevică, mascată în haine regaliste pe cei ce s-au jertfit în anii celui de-al doilea război mondial, pentru eliberarea acestor teritorii. Fiindcă, după un an de bălmăjeli ale elitei politice care a refuzat propunerea regelui Carol al II-lea de a se recurge la rezistenţa armată - naţiunea română, în ansamblu, i-a încredintat armatei, prin plebiscitul din 2-5 martie 1941 — astăzi, voit uitat! — misiunea de a-şi asuma conducerea statului şi de a recupera cu armele teritoriile răpite României la toate punctele cardinale!

Declanşând, în cooperare cu armata germană dar în absenţa unui tratat de alianţă cu Germania — propria sa cruciadă sfântă, de reîntregire, împotriva ocupantului sovietic, armata română a trecut Prutul la 22 iunie 1941, eliberând, până la 26 iulie, întregul teritoriu al României de Est şi de Nord-Est răpit. Cu această acţiune, au fost de acord toate „partidele", inclusiv comuniştii — aşa cum se afirmă în general. În fapt, însă, toate „bisericuţele" politice ale elitei, deoarece partidele fuseseră desfiinţate de Carol al II-lea în 1938. Apoi, la 30 iulie, trupele române au forţat Nistrul, eliberând primul mare oraş românesc al vechii „Margini" sau „Ucraine", ctitoria Movileştilor, Movilău.

Avocaţi nechemaţi ai istoriei condamnă astăzi trecutul, sau încearcă să găsească explicaţii. Românii ar fi depăşit Nistrul pentru că aşa le-ar fi impus-o Hitler sau logica războiului care cerea ca inamicul să fie lovit până la predarea fără condiţii. Dar nici un istoric postbelic nu a avut curajul să privească adevărul în faţă: armata română a trecut Nistrul... ACASĂ, pe pământul — parte a spaţiului etnogenetic românesc, de necontestat până la finele veacului dintre Nistru şi Nipru, pământul „Marginii" sau al„Ucrainei".

După 150 de ani de când trupele ruse ajunseseră pentru prima dată pe Nistru, armata română revenea acasă. Întrucât rusificarea declanşase aici un proces etnogenetic —

masa românească topindu-se în ritm alert în procesul de afirmare a unui nou popor, al „mărginenilor" sau „ucrainenilor", chiar dacă mai existau sute de mii de români cu conştiinta românească — armata română nu a alipit, însă, acest teritoriu la patria-mamă, tocmai pentru că românii au acceptat evidența prezentului. Ca şi în cazul românilor timoceni, bănățeni, bosnieci — care au ratat unirea cu patria în 1878 sub amenințarea Austro-Ungariei, sau, în 1918, din cauza intervenției marilor puteri în favoarea Ungariei — a românilor Maramureşului istoric, abandonați Germaniei, apoi Austro-Ungariei, Cehoslovaciei, Ungariei horthyste şi, în fine, în 1947, Uniunii Sovietice, sau a aromânilor la care s-a renuntat în 1941 — România a preferat să îşi calce în picioare drepturile ancestrale pentru a nu fi acuzată că îşi nedreptăteşte vecinii; spre deosebire de alte state europene — inclusiv Ungaria — care au luat cu japca teritorii de drept străine, de la toți, şi care astăzi îi încriminează tocmai pe cei ce au dat dovadă de tărie şi noblețe sufletească!

Transnistria a fost administrată, deci, separat — tocmai pentru că problema etno-politică era greu de soluționat din cauza geniului diabolic al lui I.V.Stalin. La 2 august 1940, la o lună după raptul României de Est şi de Nord-Est, Stalin a luat aşa-zisa „Bucovină" de Nord, Ținutul Herței şi — de la aşa-zisa „Basarabie" — județele Hotin, Cetatea Albă şi Ismail încorporându-le recent inventatei „Ucraine Sovietice". Iar restul de județe ale „Basarabiei" le-a anexat fantomaticei RSS Moldoveneşti, constituind Moldova Sovietică — în care alfabetul rusesc peste limba română a dat, în timp, „grajdanka", idiomul în care ocupantul s-a înțeles cu „aborigenii". Aici s-au produs masive deportări de români şi colonizări de rusofoni în anii 1941, 1944, 1955 şi 1964. O creație stalinistă, aşadar, care, fiind manipulată de ocupant —împotriva vrerii milioanelor de români — rămaşi români, a fost dirijată spre o existență statală separată în anii 1990, 1991, fiind stimulată la nivelul elitei sale politice spre negarea oricăror legături cu patria-mamă, astăzi, şi spre declararea locuitorilor ei — parte a neamului românesc — în mod absurd, drept „popor" aparte, „moldovenesc".

Dar, dacă s-a reuşit cu „poporul mărginean", de ce nu?

7. Concluzii

Abandonați timp de 200 de ani, românii răsăriteni sau de „la Margine" au fost definitiv pierduți, devenind parte a unui proces de etnogeneză, ultimele zvârcoliri de constiință românească pierind la începutul deceniului trecut când, luptând umăr la umăr pentru ideea românească (1990-1992) — şi aceasta este ironia sorții! — combatanții români şi ruşi dintre Prut şi Nistru au fost învinşi de forțele de ocupație venite în sprijinul înstrăinaților, pribegilor sau „cozacilor" de tipul Mărăcuță, Chițac şi Caraman. Şi, odată românismul repliat pe Nistru, ofensiva a fost reluată împotriva românității, care e, astăzi, pusă sub semnul întrebării între Prut şi Nistru, în cadrul noului conflict româno-român, adică între românii patrioți şi cei înstrăinați prin deznaționalizare.

Dramatic este faptul că, de peste un mileniu, ne tot repliem, îngustându-ne aria, fărâmitându-ne, contribuind teritorial, etnic şi spiritual la formarea altor popoare şi națiuni. Întrebarea este cât timp vom continua cu această repliere? Până când şi până unde? Când vom avea curajul să ne luăm, în sfârşit, soarta în propriile mâini, să mulțumim vecinilor şi marilor puteri pentru ajutorul „dezinteresat" care ne-a adus unde suntem şi să strigăm în fața Istoriei care a fost pentru noi, până acum, o Istorie a veşnicei contracții, pentru eternitate:

„Ajunge! Am contribuit destul la edificarea noii Europe, a națiunilor şi civilizațiilor sale, fiind, în această parte central-răsăriteană a continentului, formatori de popoare, de cultură şi civilizație! "

CANTEMIREȘTII - PROIECTUL UNEI FAMILII
Scurt comentariu la cartea istoricului Ștefan Lemny

Nicolae Drăguşin[1]
nicolaedr@yahoo.com

Abstract: *This book-review aims at introducing the reader to an important contribution to the understanding of Cantemir family. It argues that one shall speak of Cantemireşti rather than its individual members (Constantin – Dimitrie – Antioch) thanks to a family goal.*

Cuvinte cheie: *Cantemireşti, family, book-review*

Volumul semnat de istoricul român, naturalizat francez, Ştefan Lemny[2] a apărut în ediția română (2010) la doar un an de la publicarea în limba franceză (2009). Acest lucru nu este lipsit de semnificație, deoarece orice traducere reprezintă cel mai fertil canal de comunicare între două universuri lingvistice şi culturale; mai mult, în cauză este o familie de origine română (Constantin-Dimitrie-Antioh Cantemir) care a avut vocație dinastică şi culturală de largă respirație europeană. Volumul (în ambele ediții) beneficiază de prefața distinsului istoric Emmanuel Le Roy Ladurie. Aşadar, există toate motivele pentru ca acest volum să nu merite să treacă neobservat.

Din punct de vedere al conținutului, lucrarea are două părți („De la Istanbul la Sankt-Petersburg: Dimitrie Cantemir", pp. 25-154 şi „Din Rusia în Occident: Antioh Cantemir", pp. 157-326). Fiecare din cele două părți are câte opt capitole, după cum urmează: „Întemeierea unei case princiare"; „Ucenicia unui principe moştenitor moldovean"; „Orient şi Occident pe malurile Bosforului"; „În oglinda primelor scrieri"; „Pe scena puterii"; „În Rusia lui Petru cel Mare"; „Principele la masa de lucru"; „Ultima aventură"; respectiv „Un tânăr principe în zorii Luminilor ruseşti"; „A scrie şi a traduce: în căutarea unui destin literar"; „Un ambasador rus la Londra şi la Paris"; „În vâltoarea opiniei publice şi a schimburilor culturale"; „În republica literelor"; „Omul de litere"; „Viața sentimentală, amurg de viață"; „Aventura europeană a *Istoriei Imperiului Otoman*."

Multe biografii (dacă nu majoritatea) păcătuiesc prin faptul că analizează o viață strălucită în mod izolat. Faptul că o viață strălucită are un caracter meteoric (deci singular) nu justifică, însă, izolarea acesteia de legăturile biologice (familiale) şi sociale care, inevitabil, o încadrează. Acest lucru este cu atât mai important cu cât, dincolo de predispoziția nativă către strălucire, există la bază un proiect, un țel de familie. Modul de abordare al istoricului Ştefan Lemny, detectabil încă din titlu şi din structura cuprinsului, nu urmăreşte destinele în individualitatea lor, ci în conexiune (sau, mai bine spus, în întrepătrundere) cu familia şi cu societatea timpului lor. De aici şi calificarea specială a cărții care nu este o biografie individuală, ci o sagă a unei familii. În spiritul cărții, aproape că ar merita spus că, înainte de a exista un mare om, există o şi mai mare familie. Potrivit autorului, *„forța şi singuralitatea Cantemireştilor constau tocmai în aceea că tatăl şi fiul se întâlnesc în acelaşi demers intelectual ce vizează cunoaşterea reciprocă a societăților şi culturilor vremii lor. Deosebindu-se prin obiectivele şi inițiativele lor în cadrul celor două culturi naționale, română şi rusă, ei se*

[1] Lect. univ. dr. Universitatea Creştină Dimitrie Cantemir, membru al Asocaiției Europene „Dimitrie Cantemir".

[2] Ştefan Lemny, *Cantemireştii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea* (trad. Magda Jeanrenaud), col. Historia, Ed. Polirom, Iaşi, 2010, 326 p (ISBN: 978-973-46-1289-5).

întâlnesc în aceeaşi dorinţă înflăcărată de a stabili punţi de comunicare între lumile pe care le-au străbătut. [...] Între rolurile culturale asumate de tată şi de fiu există, totuşi, o diferenţă esenţială în avantajul fiului: aventura lui Dimitrie în Rusia este cea a unui exilat, care a fost constrâns să-şi părăsească ţara, în timp ce sejurul european al lui Antioh este cel al unui trimis în misiune diplomatică, ceea ce face din el un ambasador al ţării sale în sensul propriu al termenului, dar şi, într-un sens mai larg, cultural. [...] Printre contribuţiile lui Antioh la dialogul cultural, una este deosebit de semnificativă pentru cunoaşterea şi apropierea extremităţilor continentului european: este vorba de valorificarea postumă a Istoriei Imperiului Otoman. Istoria acestei lucrări este remarcabilă din perspectiva devoţiunii fiului pentru memoria tatălui. Ea constituie, în acelaşi timp, şi o perfectă ilustrare a unei opere, împlinită datorită tenacităţii tatălui, conjugată cu perseverenţa fiului"[3]).

Ceea ce rezultă din această caracterizare generală, fiind ulterior detaliată şi contextualizată, este chiar mesajul principal al lucrării: Constantin, Dimitrie şi Antioh au devenit *Cantemireştii* deoarece a existat un proiect de familie prin care fiecare s-a străduit să ofere urmaşului ceea ce lui i-a lipsit: Constantin a avut putere, deci a putut sa pună bazele dorinţei dinastice, însă nu i-a mai rămas vreme pentru formare intelectuală. Dimitrie a avut putere, chiar şi pentru scurt timp, a avut pregătire intelectuală (ambele moşteniri de la tatăl său), însă nu şi vizibilitate publică europeană, în ciuda operei pe care a lăsat-o. Deşi a pierdut puterea, Antioh a dus la apogeu educaţia şi vizibilitatea familiei, confirmând, astfel, că o dinastie n-are drept unică dimensiune domnia (dinastie princiară), ci şi mintea (dinastie intelectuală). Această continuitate, aşa cum rezultă din descrierea autorului, este dublată şi de recunoaştere, căci fiecare din cei trei reprezentanţi ai familiei Cantemir a fost recunoscător pentru ceea ce a primit.

Cantemireştii, Dimitrie şi Antioh, au fost deschizători de drumuri în ţările de adopţie. Este suficient să evocăm aici, doar cu titlu exemplificativ, faptul că tratatul lui Dimitrie despre muzică („Cartea ştiinţei muzicii") este socotit de unii specialişti drept *„primul tratat muzical turcesc şi cel mai important din secolul al XVIII-lea"* [4]. Aşijderea, Antioh este considerat drept începător al literaturii ruse, înainte de Lomonosov, măcar pentru faptul că a scris şi publicat *Satire* şi a tradus din Horaţiu[5]. Dacă au făcut mult pentru două mari ţări de adopţie (Turcia şi Rusia), atunci este posibil ca ei să fi fost prea mari pentru ţările de origine: *„Dacă aceste două cărţi ar fi putut fi publicate la timp, cum s-a întâmplat cu Divanul (este vorba despre Imaginea de nedescris şi de Prescurtare a logicei), gândirea românească ar fi câştigat în prestigiu la începutul secolului al XVIII-lea. Din păcate, au rămas mult timp inedite; publicate abia în secolul al XIX-lea şi, respectiv, la sfârşitul secolului XX, nu au mai putut să-şi îndeplinească rolul"*[6].

Este foarte probabil ca ei să fi fost prea mari nu pentru spaţiul românesc, ci pentru contemporanii lor care atunci, ca şi acum, erau mult prea preocupaţi de meschinării pentru a da atenţie lucrurilor şi oamenilor cu adevărat mari. Aproximativ la fel stau lucrurile şi cu autorul acestui volum care probabil că n-ar fi dat o asemenea lucrare (seducătoare prin erudiţie, prin calitatea analitică şi sintetică, prin stilistica limbii franceze care se transmite aproape nealterat în limba română) dacă ar fi rămas în România, unde plaja intereselor nu concordă decât într-o măsură foarte mică cu realizarea unor vocaţii.

În concluzie, această carte ar trebui să ajungă pe masa oricui interesat de cunoaştere şi, îndeosebi, de formare având la bază pilda unei familii (*Cantemireştii*) care ascunde un ethos (Cantemiritate). În clipa în care ethosul este intuit, graţie acestui vademecum semnat de istoricul român naturalizat francez Ştefan Lemny, nimeni nu poate spune că a rămas indiferent. Acest ethos a permis ca omagierea acestei familii să nu fie doar o chestiune de interes naţional, ci european. Nu se ştie cum va arăta Europa anului 2023, însă tri-centenarul de la moartea lui Dimitrie Cantemir va trebui să amintească faptul că, înainte de a fi divizată de interese de putere şi pecuniare, există personalităţi care au fost astfel datorită circulaţiei intelectuale pe care au dobândit-o cu tenacitate şi niciodată într-o singură generaţie.

[3] *Ibidem* , pp. 16-18.
[4] *Ibidem*, p. 76.
[5] *Ibidem*, p. 282.
[6] *Ibidem*, p. 68.

POSTFAȚĂ

Mircea Dogaru[1]

Un colectiv de cercetători şi profesori entuziaşti, sub coordonarea domnilor generali Gheoghe Văduva, Ion-Aurel Stanciu, Mihail Ţăpârlea şi a domnului col.r. Viorel Ciobanu oferă, aşadar, cititorului român şi european interesat o nouă lucrare dedicată celui mai mare savant pe care poporul român l-a dăruit ştiinţei şi culturii universale la începutul Epocii Luminilor – „DIMITRIE CANTEMIR – PUNTE A CUNOAŞTERII ÎNTRE ORIENT SI OCCIDENT". Sunt dascăli şi cercetători militari, proveniţi din marile centre universitare şi ale învăţământului militar Bucureşti, Craiova, Iaşi, Târgu-Mureş, Suceava, Constanţa, Alba-Iulia, Oneşti, Breaza etc., dedicaţi vieţii şi operei marelui savant, proveniţi din unităţi de învăţământ, cultură şi cercetare care îi poartă numele şi reuniţi într-o asociaţie programatic denumită *Asociaţia Europeană "Dimitrie Cantemir".*

Obiectivul pricipal al Asociaţiei, care se prezintă prin program şi realizări în Anexe, ca şi obiectivul principal al volumului, este acela de a readuce, în sfera de interes a actualelor generţii, viaţa şi opera lui Dimitrie Cantemir, aşa cum au fost, cu umbre şi lumini, ca model şi sursă de inspiraţie pentru o analiză politică realistă a momentului istoric pe care îl trăim şi care are multe din reperele epocii în care Cantemir s-a format, a gândit, a creat şi a acţionat, inclusiv ca om politic.

„DIMITRIE CANTEMIR - PUNTE A CUNOAŞTERII ÎNTRE ORIENT SI OCCIDENT" nu este o operă exhaustivă. Este o culegere de studii şi articole de specialitate, care încearcă să abordeze toate laturile personalităţii domnului-cărturar, a cărturarului-domn şi, în primul rând, remarcabilele sale contribuţii în cercetarea istorică, sociologică, filosofică, etnografică, geografică, dar şi geopolitică şi geostrategică a epocii sale. În acelaşi timp, volumul analizează şi epoca, de un acut grad de periculozitate pentru poporul român, epocă în care încep marile răşluiri teritoriale pe seama sa, operate de Imperiul Romano-German şi Imperiul Rus, şi în care atitudinea otomanilor faţă de românitatea nord-dunăreană se schimbă.

În regres după asediul Vienei (1683), sultanii renunţă la doctrina statului universal *Casa Islamului* recunoscând oficial, după 1699, şi existenţa altor state şi înţeleg, pentru salvarea Porţii, necesitatea constituirii unui stat românesc puternic la Dunăre, ca tampon sau scut în calea expansiunii ruso-germane spre Mediterana. Aceasta este schimbarea majoră, care i-a scăpat lui Dimitrie Cantemir, strict ancorat în mentalul românesc al momentului său istoric. Dacă a analizat corect C*reşterea şi descreşterea* puterii otomane, anunţând românilor şi Occidentului sfârşitul Imperiului Otoman, el nu a intuit potenţialul pericol reprezentat de Rusia. Un pericol pe care, la data aceea, fermecat de calităţile lui Petru I, un stăpânitor care lupta pentru scoaterea ruşilor din starea reală de înapoiere faţă de Occident, nu avea cum să-l prevadă, dat fiind faptul că noul competitor la stăpânirea spaţiului românesc, avea să-şi dea "arama pe faţă" abia în cursul războiului ruso-germano-turc din 1736-1739, când a renunţat la masca solidarităţii ortodoxe, dovedindu-se, potrivit lui Ion Neculce, *un adversar mai crud şi mai rapace decât fuseseră vreodată otomanii şi tătarii*. La data aceea, însă, Dimitrie Cantemir îşi ocupase demult locul printre "nemuritori", urmaşii săi deveniseră generali şi exponenţi ai

[1] Colonel în rezervă, doctor în istorie militară, specialitatea „Istorie militară antică, medievală şi arheologie", membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

politicii țariste în spațiul românesc şi majoritatea celor 4000 de români care îl urmaseră în exil în zona Harkovului se încovoiase sub cnutul noului stăpân. Pentru elita care l-a urmat, însă, şocul a fost atât de puternic încât mulți dintre boierii exilați, în frunte cu hatmanul Ion Neculce, s-au întors în țară pentru a-şi preveni compatrioții asupra intențiilor reale ale "fratelui mai mare" ortodox.

Alianța cu ruşii, solutia gândită şi aleasă de Cantemir, s-a dovedit dezastruoasă pentru români. La fel, soluția boierimii muntene de a coopera cu germanii. Soluția Brâncoveanu, de echilibru între marile puteri s-a dovedit extrem de riscantă pentru promotori. Care ar fi fost răspunsul corect căutat de generația Cantemir?

Poate va fi descoperit de actualele generații de români, în împrejurări externe extrem de asemănătoare, dacă vor sti să învețe ceva din căutările şi experiența înaintaşilor. Şi acesta este scopul ultim al prezentului volum. Să înarmeze actualele tinere generații de români cu armele cunoaşterii, bazată pe experiența acumulată de părinții şi părinții părinților lor.

Cele 30 de studii şi articole ale lucrării pe care *Asociația Europeană "Dimitrie Cantemir"* le oferă cititorului, ca şi materialul bogat din *Anexe* sunt menite, aşadar, să trezească mult prea grăbitelor actuale tinere generații de români şi europeni, în genere, gustul pentru cercetarea autentică, în scopul cunoaşterii, pentru adevăr şi prin asumarea contribuției înaintaşilor la cultura, civilizația şi aspirațiile politice europene, a realizărilor şi erorilor comise de acestea în împrejurări asemănătoare, să le faciliteze găsirea soluțiior optime pentru revitalizarea, prin acțiune comună, a continentului care, timp de peste două milenii, a determinat politica planetei, soarta poparelor, culturilor şi civilizațiilor şi însăşi evoluția umanității.

ANEXE

ANEXA NR. 1
Dimitrie Cantemir – Cuvânt către Cititori
(Fragmente)

„Iubirea de patrie insistă şi porunceşte să încărcăm cu laude acel popor, în care ne-am născut şi să recomendăm pe locuitorii unei țări care ne-a dat viață. Se opune însă spiritul de adevăr şi ne opreşte să afirmăm cele ce dreapta judecată ne stăruieşte că sînt de reprobat. În adevăr va fi mai folositor pentru patrie, ca să se puie sincer sub ochii locuitorilor ei acelele defecte de care sunt plini, decît să fie înşelați cu o linguşire măgulitoare şi cu o scuză dibace, încît să creadă că sînt împlinite de dînşii corect cele ce toată lumea de pe glob, crescută în moravuri mai fine, condamnă".

„Descrierea Moldovei"

„Sînt glumeți şi veseli, au o inimă nu departe de gură, dar, precum uită uşor de vrăjmăşie, tot aşa nu țin minte mult nici de prietenie"

„Descrierea Moldovei"

„Foarte religioşi", că furturile la ei, „sînt puține ori chiar deloc..." şi „la administrarea sfatului sînt mai capabile decît ceilalți".

„Descrierea Moldovei"

„Bogățiile munților, pe care le-am povestit pînă aici, le întrece cu mult şesurile Moldovei, prin fertilitatea lor la scriitorii vechi şi noi... „De copaci roditori vei găsi nu pomete ci păduri... Belşugul de poame este aşa de mare că în vechime, cînd polonii vroiau să vie în Moldova, ştiau că nu vor duce lipsă de hrană ..."Moldova se mîndreşte cu păduri foarte multe".

„Descrierea Moldovei"

„Cînd doi adversari se găseau într-o corabie pe timpul unei furtuni şi se aflau în pericolo de moarte, unul din ei îl întrebă pe cîrmaci, care parte a corăbiei se va scufunda mai înainte aceea dinainte sau cea din urmă? Cîrmaciul răspunsese că cea dinainte. Călătorul spune: „Bine ăl voi vedea pe adversarul meu pierind măcar cu un minut înaintea mea, şi apoi voi pieri şi eu".

Viața lui Constantin Cantemir

Ținutul Orheiului. „Numele îi vine de la cetatea Orhei, aşezată pe rîul Răut, care nu e prea mare, dar cu toate aceastea e frumoasă şi are cu prisosință tot ceea ce este trebuitor vieții omului Lacul Orheiului, este aşezat în aproape de aceasta spre răsărit, şi astronul minunat din aceast lac. Pe malul dinspre apus al lacului în mijlocul codrilor deşi, se văd urmele unei cetăți vechi, numită de locuitori Orheiul Vechi. Judecînd după aşezarea ei, pare să fie cetateaa Petrodava din Dacia Veche.

„Descrierea Moldovei"

„Felul de a juca al moldovenilor este cu totul diferit de al altor neamuri. Căci ei nu joacă cîte doi sau cîte patru ca francezii sau polonezii, dar mai multe persoane se prind toți de mînă şi joacă în cerc, mişcîndu-se în pas egal şi măsurat de la dreapta la stînga, jocul se cheamă

hora însă cînd sînt dispuşi într-un şirag lung ţinîndu-se de mîini, dar aşa ca extremităţile sa rămînă libere rotindu-se prin diferite şerpuri; acest joc se numeşte de obicei cu cuvîntul polonez danţ".

„Descrierea Moldovei"

„Neamurile apropiate ale tînărului şi se îndreaptă cu toţii la casa fetei. Atunci mai marele peţiitorilor, căruia i se zice staroste îşi pregăteşte o scurtă oraţie: Străbunii noştri, moşii şi strămoşii, eşind în păduri la vînătoare, au dat pămîntul, pe care-l locuim şi pe care trăim acum, hrănindu-ne şi desfăţîndu-ne din mierea şi laptele lui. Încurajat de exemplu lor preaslăvitul domn cutare, eşind la vînătoare în cîmpi â, păduri şi munţi a zărit o ciută sau căprioară care, fiind cuminte şi sperioasă, nu l-a lăsat mic măcar s-o privească, şi a fugit docîndu-se în ascunzişul ei. Noi am poftit pe urmele ei şi ele ne-au adus la această casă: deaceea ori ne daţi acest vînat, care prin sudorile şi stradania noastră l-am găsit în deşertur, ori ne arătaţi încotro a apucat-o".

„Descrierea Moldovei"

„Însă acestea toate, fiind de noi în limba latinească scrise şi alcătuite socotit-am că cu strîmbătase încă şi cu păcat va fi, de lucrările noastre, deciia înainte, mai mult streinii, decît ai noştri să ştie. De care lucru acum de iznoavă ostenință luînd, din limba latinească iarăşi pre cea o noastră românească le prefacem. Slujească-să dară cu ostenințăle noastre niamul moldovenesc, şi ca-ntr-o oglindă curată chipul său privindu-şi, îl sfătuesc ca nu în trudele şi sîngele moşilor strămoşilor sai să mîndrească, ce în ce au scăzut şi bărbăţia lor rîunind, lipsele să-şi plinească, şi să-şi aducă amente, că precum odată, acea acmu, tot aciia bărbaţi sînt, carii, cu multul mai cu fericire au ţinut cinsteşi a muri, decît cu chip de cinstea şi de bărbăţia lor, nevrednici a trăi".

Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor

„Cînd ne propunem să descriem obiceiurile moldovenilor – obiceiuri pe care străinii nu le cunosc ori le cunosc prea puţin – atunci patriotismul ne îndeamnă să lăudăm

neamul căruia-i aparţinem, dar dragostea de adevăr şi dreptate ne împedică să lăudăm ceea ce merită blamare. Toate defectele omeneşti se întîlnesc şi la moldoveni, nu în număr mai mare, dar nici mai mic. Aroganţa şi mîndria sînt mama şi sora lor. Dacă un moldovean are un cal bun şi arme bune, crede că nimeni nu-l poate întrece şi ar fi în stare să se ia la luptă - dacă ar fi posibil – chiar cu Dumnezeu. Toţi sunt foarte îndrăzneţi şi puşi pe ceartă, dar se liniştesc repede îndată ce au căzut de acord cu adversarul. Le plăce să glumească şi sînt de obicei veseli. Sufletul lor le este pe limbă; dar cum uită duşmănia, nici prietenia lor nu este prea durabilă ..."

„Descrierea Moldovei"

„Dragostea ce avem pentru patria noastră ne-ndeamnă pe de o parte să lăudăm neamul din care s-a născut, iar pe de alta, dragostea de adevăr ne împiedică, în aceeaşi măsură, să lăudăm ceea ce ar fi, după dreptate de osîndit. Le va fi lor mai folositor dacă le vom arăta limpede în faţă cusururile care-i sluţesc, decât dacă i-am înşela cu linguşiri blajine şi cu dezvinovăţiri dibace. Din această pricină, vroim să mărturisim curat că noi, în năravurile moldovenilor, în afară de credinţa cea adevărată şi ospeţie nu găsim prea lesne ceva ce am putea lăuda. Năravurile bune sunt rare la ei. Trufia şi semeţia sunt muma şi sora lor. Nu cunosc măsura în nimic:dacă le merge bine sunt semeţi, dacă le merge rău îşi pierd cumpătul"

„Descrierea Moldovei"

ANEXA NR. 2

Opera lui Dimitrie Cantemir
(Cronologie întocmită de Academia de Ştiinţe a Moldovei[1])

1. ***Divanul sau Gâlceava Înţeleptului cu Lumea sau Giudeţul sufletului cu trupul*** (tipărită la Iaşi, 1698; în limba română şi greacă) este prima lucrare filozofică românească.

2. **Manuscris copiat** (1700, în limba latină) de Dimitrie Cantemir a lucrării lui Ieremia Cacavela *„Institutio logices ad mentem neotheoricum philosophorum".* A fost descoperit de Gr. Tocilescu în Biblioteca Academiei de Teologie din oraşul Moscova (1877). În prezent se află în incinta Bibliotecii de Stat a Federaţiei Ruse, Secţia Manuscrise, oraşul Moscova. Needitat încă.

3. ***Index tractatum ex operibus van Helmontii excerptorum, solummodo ad phisica pertinentium***[*Catalog de scrieri din operele lui van Helmont numai spre interesul ştiinţelor naturii*] (1700, în limba latină). Manuscrisul autograf a fost descoperit de Gr. Tocilescu în Biblioteca Academiei de Teologie din oraşul Moscova (1877), în prezent se află în incinta Bibliotecii de Stat a Federaţiei Ruse, Secţia Manuscrise, oraşul Moscova. Needitat încă.

4. ***Ioannis Baptistae Van Helmont – Phisices universalis doctrina*** [*Doctrina fizicii universale a lui Van Helmont*] (1700-1704, în limba latină). Manuscrisul autograf a fost descoperit de Gr. Tocilescu în Biblioteca Academiei de Teologie din oraşul Moscova (1877), în prezent se află în incinta Bibliotecii de Stat a Federaţiei Ruse, Secţia Manuscrise, oraşul Moscova. Needitat încă.

5. ***Sacrosancte scientiae indepingibilis imago*** [*Imaginea de nedescris a ştiinţei sacre*] (1700-1704, în limba latină). Manuscrisul autograf a fost descoperit de Gr. Tocilescu în Biblioteca Academiei de Teologie din oraşul Moscova (1877), în prezent se află în incinta Bibliotecii de Stat a Federaţiei Ruse, Secţia Manuscrise, oraşul Moscova. Traducerea în limba română a fost realizată de Nicodim Locusteanu, 1928, editată în acelaşi an, prefaţat de Em. C. Grigoraş, la Bucureşti: Editura Ancora, cu titlul „Metafizica".

6. ***Compendiolum universae logices institutionis*** [*Compendiu al sistemului logicii universale*] (1700-1704, în limba latină). Manuscrisul autograf a fost descoperit de Gr. Tocilescu; în prezent, se află în incinta Bibliotecii de Stat a Federaţiei Ruse, Secţia Manuscrise, oraşul Moscova. Versiunea latină a fost editată în volumul VI: *Operele Principelui Demetriŭ Cantemirŭ*, 1883, Bucureşti (volumul include şi două desene alegorice, făcute de mîna lui D. Cantemir). Varianta în limba română apare în 1995, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, *Mic compendiu asupra întregii învăţături a logicii*, traducere Dan Sluşanschi, îngrijire şi introducere Alexandru Surdu.

7. ***Tarifu ilmil musiki ala vêgni maksus*** (în alte versiuni: „Kitâbu ilm'i musikî ala vêghi maksus, Tarifu ilm'i musikî ala vêghi kurufat" (1700-1704, în limba turcă) [*Explicarea*

[1] Sursa: http://cantemir.asm.md/dimitrie/biblioteca

muzicii teoretice pe scurt] – tratat de muzicologie. Manuscrisul autograf se află în incinta bibliotecii Institutului de Turcologie din oraşul Istanbul. Traducerea în limba română a apărut în 1973, Bucureşti: Editura Muzicală.

8. ***Istoria ieroglifică în douăsprezece părți împărțită, aşijderea cu 760 de sentenții frumos împodobită, iară la sfîrşit cu a numerelor străine tîlcuitoare scară*** (1705, scrisă la Constantinopol, în limba română). Manuscrisul autograf a fost donat Bibliotecii Arhivelor principale (actualmente Arhivele de Stat pentru Acte Vechi) în 1783 de către consilierul aulic Nicolae Bantîş-Kamenski (nepot pe linia mamei a Cantemireştilor). În 1878, Gr. Tocilescu realizează (la îndemnul Academiei Române) o copie a textului care s-a publicat în ediția de *Opere*a Societății Academice, volumul VI, 1883. Ulterior apare ediția facsimil *Opere,* îngrijire, studiu introductiv de P.P. Panaitescu şi I. Verdeş. – Bucureşti: Editura pentru Literatură, 1965.

9. ***Panegric către Petru cel Mare*** (1714, în limba latină, greacă şi traducerea rusă). Versiunea grecească copiată de Gr. Tocilescu, Πέτρω τε πρωτω΄Υπεργαληνοτάτω καί Ίσκυρωτάτω Ευσεβει Νικτήκαί Ευσπλακ νικω τάτω Αύτοκράτορ Δεδπότη καί Άντιληπτορι αυτού Πανηγυρικον..., a fost publicată de către E. Lozovan în 1981, RIDS nr. 92, titlul versiunii în limba latină este următorul: „Petro Primo Hyperserenissimo et potentissimo Pio, Victori et Clementissimo Imperatori Domino et Protectori Suo Panegyricum holocaustum humillime litat et offert, Inclitae et Theophruritae Phalangis Sanctae Metamorphoseos miles necnon Sacri Rossiaci Imperii Princeps et Moldav(i)ae Hospodarowicz, servus deditus, Serbanus Cantemyr, in Burgos S. Petri anno Partu Virg(inis) 1714 Mart(ii) in eunte septimo aetatis suae hellenica dialecto peroratum" [*Panegric lui Petru I, superserenisimul, virtuosul, învingătorul şi preaîndurătorul împărat, stăpînul şi apărătorul său, jertfă, în chip prea umil îi face şi îi oferă oşteanul renumitei şi închinatei armate a sfintei prefaceri şi de asemenea Principe al Sacrului Imperiu Rus şi Prințul Moldovei, sclav devotat Şerban Cantemir, în Sanct Petersburg, în anul părții Fecioarei 1714 martie, în această vîrstă a sa de şapte ani, rostit în limba grecească*]. În prezent manuscrisul autograf (versiunea latină, greacă şi traducerea rusă, iar de la pagina 12 şi textul latin al lucrării „Monarchiarum physica examinatio") se află în incinta Bibliotecii Academiei de Ştiințe, Secția Manuscrise, oraşul Sanct-Petersburg.

10. ***Monarchiarum physica examinatio*** (1714, în limba latină) [*Examinarea naturii monarhiilor*]. În prezent manuscrisul autograf se află în incinta Bibliotecii Academiei de Ştiințe, Secția Manuscrise, oraşul Sanct-Petersburg. Traducerea în limba română a fost realizată de către Şulea Firu şi s-a publicat în revista „Studii", V, nr. 1/1951. Versiunea latină apare în „Studii şi cercetări de bibliologie", Editura Academiei RSR, V/1951. Ambele apar neînsoțite de aparat critic.

11. **Harta Moldovei** (1714). Originalul hărții, 510x385 mm, se află în incinta Bibliotecii Naționale din Paris cu titlul *Principatus Moldaviae nova § accurata Descriptio delineate Principe Demetrius Cantemirio* [*Descrierea Principatului Moldovei nouă şi exactă desenată de Principele Dimitrie Cantemir*]. Pentru prima dată a fost tipărită în Olanda, la 1737. În spațiul românesc, harta a fost reprodusă în 1872, volumul I: *Opere*, Societatea Academică, iar mai apoi în *Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, t. VI, 1927, în ediția „Descrierea Moldovei", Editura Academiei RSR, 1973.

Harta întocmită de D. Cantemir pentru "Descrierea Moldovei"

12. ***Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*** [Descrierea statului Moldovei vechi şi de astăzi] (1714-1717), în limba latină. Manuscrisul autograf se află în arhiva Institutului de Orientalistică din Sanct Petersburg. S-a publicat pentru prima oară la Frankfurt, traducerea în limba germană fiind asigurată de J. Redslob, *Beschreibung der Moldau*, publicată de Büsching în *Magazin für die neue Historie und Geographie* (1769) şi, doi ani mai târziu, în 1771, la Leipzig. Traducerea în limba română a apărut întâia dată cu titlul *Scrisoarea Moldovei*, la Mănăstirea Neamț, apoi, în ordinea anilor apariției: *Descrierea Moldovei*, prefață C. Negruzzi, Iaşi, 1851, ediția *Scrisoarea Moldovei* / editor T. Boldur-Lățescu. – Iaşi: Imprimeria Adolf Bermann, 1868. Prima ediție ştiințifică se consideră cea a Societății Academice, volumul I: *Opere*, 1872, apărută în versiune latină, iar la 1875 în volumul al II-lea şi în limba română.

12. ***Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae*** (1716, în limba latină) [*Istoria creşterii şi descreşterii Curții Otomane*]. Textul original a fost descoperit şi facsimilat de Virgil Cândea (cel mai îngrijit editor al operei lui D. Cantemir) în SUA (1980), Harvard University Houghton Library. Copia manuscrisă se află la Biblioteca Academiei de Ştiințe a Federației Ruse¸ Sanct Petersburg şi a fost copiată de Gr. Tocilescu. Prima ediție, în limba engleză, a apărut la Londra, 1734, grație străduințelor lui Antioh Dimitrievici Cantemir (fiul lui Dimitrie Cantemir), *History of The Growth and Decay of The Otoman Empire* / I-II / tr. Nicholas Tindal. - Londra, 1734- 1735. A urmat ediția în limba franceză, *Histoire de L'Empire Othoman, ou se voyent les causes de son agrandissement et de sa décadence*. – Paris, 1743. Apoi ediția în limba germană,*Geschichte des Osmanischen Reichs*. – Hamburg, 1745. Versiunea română a fost realizată, după copia lui Gr. Tocilescu, în 1876, volumele III-IV: *Opere*, Societatea Academică.

13. ***Hronicul vechimei a romano-moldovlahilor, întâi pre limba latinească izvodit, iară acmu pre limba românească scos cu truda şi osteninţa lui Dimitrie Cantemir, voievodul şi de moşie domn a Moldovei şi svintei rosieşti împărăţii cneaz*** (1717-1718, originalul în limba latină, a fost tradus de însuşi autorul în limba română) – prima noastră istorie modernă, scrisă după metodă, de la prolegomenă şi până la sfîrşit. Manuscrisul original a fost găsit de Gr. Tocilescu în biblioteca Arhivelor principale din oraşul Moscova şi copiat (1878). După această copie a fost realizată ediția din 1901, volumul VIII: *Opere*, editura Societății Academice. Muzeul Literaturii Române deține o copie fotografică a manuscrisului original. Există şi o copie-manuscris a *Hronicului*, care a aparținut lui Constantin Cantemir (fiul mai mare al lui Dimitrie Cantemir); după moartea acestuia a fost vândută la licitație,

împreună cu alte bunuri şi achiziționată de un negustor vienez. Acesta, la rândul său, revinde copia-manuscris lui Ioan Inocențiu Klain care, în cele din urmă, o donează Bibliotecii Seminarului din Blaj. După această versiune s-a editat, la Iaşi, ediția din 1835-1836, I-II, ingrijită de Gh. Săulescu.

14. ***Vita Constantini Cantemiri Cognomento Senis Moldaviae Principis*** [*Viața lui Constantin Cantemir supranumit cel Bătrân, domnul Moldovei*] (1720, în limba latină) – prima monografie biografică românească. Manuscrisul autograf a fost descoperit de Gr. Tocilescu în Biblioteca Academiei de Ştiințe a Federației Ruse, Sanct Petersburg. Prima ediție apare în versiunea latină, volumul VII: *Opere*, Bucureşti: Societatea Academică, 1883. Traducerea în limba română a fost realizată de Radu Albala şi publicată în colecția „Scriitori români", Bucureşti, editura Minerva, 1973.

15. ***Дивные революции праведнаго Божия отмщения на фамилию Кантакузиных славных в Валахие и Бранковану*** [*Minunatele revoluții ale dreptei răzbunări a lui Dumnezeu împotriva Cantacuzinilor vestiți în Țara Românească şi a lui Brîncoveanu*, cunoscută mai mult sub titlul *Evenimentele Cantacuzinilor şi Brîncovenilor*] (1718 - 1720, originalul, dacă a aparținut lui Dimitrie Cantemir, a fost probabil în limba română sau latină). Textul a fost copiat de Gr. Tocilescu din *Журналъ или Подённая записка, Блаженныя и Вечнодостойныя памяти государя имератора Петра Великого*, Sanct Petersburg, 1772. Traducător, din limba originalului în limba rusă, probabil, a fost secretarul particular al lui D. Cantemir – Ivan Ilincki (Ilincki cunoştea latina, nu şi româna). În limba română, textul apare în 1878, volumul V: *Opere*, Societatea Academică.

16. ***Loca obscura in Catechisi quae ab Anonymo Authore slaveno idiomata edita est et 'Первое учение отракомъ' intitulata est, delucidata authore Principe Demetrio Cantemirio*** [*Locuri obscure în Catehismul tipărit în slavoneşte de un autor anonim sub titlul 'Prima învățătură pentru prunci', iar acum clarificat de Principele Dimitrie Cantemir*] (1720, în limba latină). Originalul se află în incinta Bibliotecii de Stat a Federației Ruse, oraşul Moscova de unde a şi fost copiată de Gh. Tocilescu. Traducerea manuscris în limba rusă, realizată, probabil, de secretarul particular al lui D. Cantemir – Ivan Ilincki a circulat încă din 1720. Traducerea în limba română a fost realizată în 1973 de către Teodor Bodoge şi a apărut în *Biserica ortodoxă română*, nr. 9-10/1973.

17. ***Книга систима или состояние мухаммеданской религии*** [*Cartea sistemului sau întocmirea religiei mohamedane*] (1722, tipărită în versiunea rusă, la Sanct Petersburg, originalul latin, dacă a existat, n-a fost găsit). Prima traducere în limba română este *Sistemul sau întocmirea religiei Muhammedane* / traducere, studiu introductiv şi comentarii de Virgil Cândea. – Bucureşti: Editura Minerva, 1977, 689 p.

18. Viața lui Constantin Cantemir
19. Descrierea Moldovei
20. Sistemul şi întocmirea religiei mohamedane
21. Istoria Ieroglifică (vol. I)
22. Cartea "Dinastia Cantemireştilor. Secolele XVII-XVIII"
23. Descriptio Antiqui Et Hodierni Status Moldaviae
24. Istoria Ieroglifica Vol. 1
25. Hronicul Vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor Vol. 1
26. Descrierea Moldovei
27. Viața lui Constantin Cantemir
28. Hronicul Vechimei a romano-moldo-vlahilor

ANEXA NR. 3
Nicolae Bălcescu despre gândirea şi practica militară românească în epoca lui Constantin Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir [1]

(Fragmente)

Românii, de la întemeierea principatelor lor au simțit trebuința ce are un stat de o armată permanentă, armată care să fie gata la orice minut a reîmpinge pe vrăjmaş din orice parte s-ar ivi. Ei pricepură că o asemenea armată nu se poate privi decât ca o avangardă a norodului; pentru aceea au organizat de la început „armata, miliția şi rădicarea gloatelor" încât la dânşii tot românul se năştea cu datoria de a fi soldat şi de a apăra statul la vreme de nevoie şi când vrăjmaşul călca pământ românesc, toată țara trebuia să fie în arme...

Nimeni nu se gândea cum s-ar putea dobândi o mai bună organizare, când românii deteră o dezlegare acelei vestite probleme militare, care stă în a dobândi rezultatele cele mai bune cu cheltuiala cea mai puțină, dezlegare la care de abia după cinci veacuri a putut ajunge Europa.

Puterea armată a românilor sta:

I. În ostaşii sau slujitorii statorniciți cu leafă (armata);

II. În catane sau slujitorii cu scuteală (miliția);

III. În rădicarea gloatelor.

……

Armata românească a fost cea dintâi armată permanentă din Europa... în câtă vreme această armată a păstrat în inima sa sentimentele de disciplină, neapărate virtuți ale unui bun oştean, românii au făcut minuni.

Este prea de crezut ca românii să nu fi fost mai înapoi decât celelalte nații europene în arta militară… Providența scosese oameni mari în aceste locuri, ca să apere creştinătatea amenințată. Toate aceste geniuri înalte, care se lupta întotdeauna unul împotriva a zece, trebuia sa aibe oarecare temeinice principe de artă militară, care nu e alta decât „d-anvinge o putere mai mare cu alta mai mică". Românii nu au iubit războiul de cuprindere. Misiunea era sa apere țara şi creştinătatea...

Armata primea de la stăpânire leafă, hrană şi veşminte. Atât soldații, cât şi ofițerii sau boerii aveau de la stăpânire mertic de carne, de pâne de grâu sau de mei şi de lumânări.

Capatele însărcinate cu administrația şi aprovizionarea oştilor erau aceştia:

Marele clucer, care era cvatir-maistru cel mare al armatei. El lua bani de la visterie şi cumpăra provizia de pâne, vin, orz şi fân, trebuincioasă armatei. Avea sub dânsul doi cluceri mai mici: clucerul de arie, care îngrijea de magaziile de fân şi de orz, şi clucerul de pivniță, care se îngrijea pentru pivnițele cu vin ale armatei. Afară de aceştia mai avea sub dânsul şi jigniceri sau magazineri din boernaşi.

Marele sluger era însărcinat cu aprovizionarea armatei cu carne şi lumânări.

Marele pitar primea proviziile de la aceşti de mai sus şi le împărțea pe la cete.

Marele şătrar era îngrijitor al corturilor armatei. Avea sub dânsul şi mici şetrărei.

Marele spătar era **c**apul cel mare al armatei. El avea sub comanda lui imediată pe toți călăraşii, cum şi pe lefegii, sărăcei şi scutelnicei. Avea un tribunal ostăşesc unde se judeca pricinile ostăşeşti.

[1] Nicolae Bălcescu OPERE , vol. I, SCRIERI ISTORICE, POLITICE ŞI ECONOMICE 1844-1847, Editura Academiei, Bucureşti, 1974.

Încă din vremurile cele mai vechi, obiceiul era ca domnul, odată într-un an să facă reviu, revistă (căutare) armatei şi miliției. Atuncea se făceau şi înălțări în ranguri.

Uniforma oştirilor era asemănată, în parte, cu a ungurilor, parte cu a polonilor, afară de unele cete precum dorobanții şi alții carii purtau vechea uniformă națională: haină vânătă şi în cap chivere. La Paşti dăruia domnul fiecărui ostaş o chivără şi o bucată de postav pentru uniformă.

Ostaşii aveau multe privilege sau obicee, după cum se zicea pe atunci. Unul dintre cele mai însemnate era că, capetile oştirilor erau din drept mădulari ai Sfatului Domnesc şi ai Obşteştilor Adunări. Dup-aceasta venea scutirea de dajdii, ei nu se scuteau încă de toate dăjdiile. Privilegiul scutirei complete la români îl aveau numai robii. De la boier până la moşnean, de la monastire, preot până la oştean, toți luau parte la contribuițiile statului. Istoria ne arată că ostaşii rădicau mai mult ei haraciul împărătesc.

Ostaşii cu toate că leafa lor era însemnată, dar tot n-ar fi putut întâmpina cheltuielile lor, dacă în vreme de război nu le-ar fi fost ertată prada, după cum era ertată în toate armatele din Europa, şi dacă în vreme de pace nu se întrebuința, ca la romani, în lucrări obşteşti şi particulare precum facerea de drumuri, fântâni şi altele, pentru care socotim că erau plătiți deosebit.

În vreme de pace armata era aşezată parte în capitală, parte prin județe.

Județele erau împărțite în una sau mai multe căpitănii de o mie de oameni, supt un căpitan. Aceşti căpitani aveau putere administrativă, judecătorească şi ostăşească în județe.

Armata românească era supusă unei disciplini straşnice. Ostaşii care picau în vini se pedepseau, iar una dintre pedepsi era degradația. Cei ce se retrăgeau din slujbă, li se făcea cinste trimițându-i acasă cu escortă.

Soarta Țărilor Române, ca soarta oricărui stat constituat spre război, a fost lipită de soarta armatei.

La o trebuință neapărată, sau când patria era în primejdie, se chema rădicarea gloatelor. Jupanii (boierii) atunci, cu feciorii lor, ca nişte domni feodali, se ridicau cu banierele lor şi slujitorii lor ca să apere moşia (patria) amenințată. Asemine tot norodul era îndatorat să se rădice în arme supt comanda boierilor şi a căpitanilor miilor.

În nici o țară ca în țările româneşti, această generală armare nu s-a întâmplat mai de multe ori. Învederat este că cu o asemine de minunată organizare ostăşească, țara, la trebuință, putea pune în picioare 100.000 oameni.

În vremea lui Constantin Brâncoveanu Țara Românească urmează a fi un stat respectat în Europa. Trei împărați mari îşi disputa atunci alianța românilor: împăratul Nemții, sultanul cu vestitul conte Emeric de Teleki, şi împăratul Rusii, Petru cel Mare.

.....

Puterea armată a Moldovei pe când era liberă, după mărturisirea cronicarilor era de şaptezeci mii şi de multe ori până la o sută de mii de oameni "*nici nu va fi necrezută mărturisirea aceasta, zice prințul Cantemir, de vom socoti cu ce megiaşi puternici a avut Moldova război pe acele vremuri, adecă cu turcii, leaşii, cazacii, ungurii si muntenii"* (Dimitrie Cantemir „Descrierea Moldovei", pt II, c.7).

Din notițele ce ne-a păstrat Cantemir, armata Moldovei se compunea:

1. Dărăbanii, pedestrime, împărțiți în opt căpitănii, cu opt căpitani, peste care era căpitanul cel mare al dărăbanilor. Mai târziu acesta s-a dat sub ascultarea agăi.
2. Călăraşii de țară, 11.000, supt 11 căpitani, aceasta sta supt ascultarea hatmanului.
3. Panțirii, iarăşi un corp de călărime foarte însemnat.
4. Două vătăşii a călăşilor de Galați şi a călăraşilor de Țarigrad.
5. Două vătăşii umblătorii de Hotin şi umblătorii de Soroca.
6. Vătăşia de Fustaşi.

7. Curtenii sau cei ce n-ajunseseră în treapta boierească şi slujea la curtea domnească. Ei era toți neam de boieri şi mergea la război supt marele logofăt.

8. Puşcaşii sau tunarii. Supt căpitanul cel mare al dărăbanilor.

Aceastea era cetele pământene

Cetele străine erau:

1. Pedestrimea stăină şi se compunea din sârbi, bulgari, arnăuți si greci împărțiți în zece bulucbăşii.

2. Patru căpitănii de unguri sau nemți de câte o mie de oameni fiecare.

3. Patru căpitănii de cazaci asemenea.

4. Căpităniile tătarilor lipscani.

5. Două căpitănii de beşlii[2] ce erau turci sau tătari.

Întocmirea oştirei străine fu fatală moldovenilor, lupta între cele două oştiri aducând nenorociri țării.

Miliția țării se compunea:

1. Din nouăsprezece căpitănii din cele nouăsprezece ținuturi ale Moldovei. Fiecare căpitănie se împărtea în zece roate de o sută de oameni, supt un sutaş. Unii dintre dânşii purta denumirea de hânsari, prințul Cantemir încheie, fară niciun alt temei, că ei trebuie să fi fost odată husari[3]. Aceştia pe lângă hotară strejuiau drumurile, potecile munților şi trecerea apelor.

2. Seimenii sau secbanii ageşti, care erau în fiecare târg câte patru sau cinci, iar în Iaşi zece, supt aga.

3. Călărimea din Ținuturile Lăpuşnei, Orheiului şi al Sorocii care era supt comanda sărdariului. Era un corp foarte însemnat şi apăra țara, între Prut, Nistru şi Basarabia, de năvălirile tătarilor, de Crâm şi de Bugeac.

4. Ceata vânătorilor care lăcuia cu vătaful ei un sat la munte, în Ținutul Pietrii. Ei avea de datorie, la vreme de război, să fie tot pre lângă domn în tabere, iar în vreme de pace se întrebuința la vânatul dobitoacelor sălbatice pentru masa domnului. Pentru aceia ei era scutuți de bir, iar pentru cheltuiala încărcăturii puşcilor avea leafă deosebită.

5. Pedestrimea, câmpulungeni şi hangani, armați cu puşti şi cu topoară lungi în coadă.

6. Codrenii Tigheciului în număr de douăzeci de mii şi toți călări. Ei lăcuiu în Codru, dincolo de Prut, despre hotarul tătarilor de Bugeac. Era, după cum zice Cantemir, "Peptul Modovei între Prut şi Basarabia". Aceştia întreceau cu vitejia lor pe toți ceilalți moldoveni, încât se obişnuise a se zice despre dânşii această vorbă: cinci tătari de Crâm plătesc mai mult decât zece de Bugeac, şi cinci moldoveni biruiesc pre zece tătari de Crâm, iar cinci codreni sau tigheceni bat pre zece moldoveni.

.....

Când patria era în primejdie se ridica **mazâlii şi brezlaşii, tăranii, mai cu seamă josenii sau cei din Țara de Jos şi boierii cu oamenii sau slugile lor, ca să apere patria amenințată. Aceasta se numea atunci oaste de strânsură sau oaste de dobândă.** Spre a deosebi de oastea în leafă sau lefegii.

Pentru plata lefilor ostaşilor se oprea din tributul ce se da la Poartă cinci mii de ughii, se aşezase o dajdie sub numire de fumărit, ca toată casa de țăran să plătească în vreme de pace, pe an optzeci de asprii, iar în vreme de război o sută douăzeci de asprii. De aici se vede, observează Cantemir, ce populată era odată Moldova, de vreme ce această dajde ținea cu îndestulare cheltuiala la o oştire de cinzeci patru de mii de oameni.

.....

În vreme de pace oastea era aşezată parte în capitală, parte in județe.

Dărăbanii străjuia la curtea domnească.

[2] ostaşi de vârstă înaintată.

[3] ostaşi într-un corp de cavalerie.

Călăraşii de Țarigrad trebuia să ştie turceşte, ca şi cei de Galați, şi se trimetea cu depeşe.

Umblătorii de Hotin şi umblătorii de Soroca trebuia să înțeleagă limba polonă şi muscălească şi când cerea trebuința se trimetea în Polonia şi Moscovia.

Fustaşii strejuia la Perdelele Doamnei şi la garda curții. În paradele domneşti ei mergea pe lângă domn, de ambe părțile cu fuşti lungi în mâini. Asemenea făcea şi la război.

Curtenii era un fel de jandarmerie şi avea deosebite funcții în curtea domnească, astfel:

- Aprozii de divan, ca şi copiii de casă, alcătuia garda domnului. În vreme de pace, aprozii slujeau la divanul domnesc, împlinea datoririle după hotărârile judecătoreşti şi purta poruncile domnului pe la boieri. În vreme de război, ei se aflau tot pe lângă domn.
- Copiii de casă păzea cămara cea cu arme sau arsenalul, la cabinetul cel mare al domnului, supt îngrijirea cămăraşului şi sta împrejurul domnului când şedea la divan.
- Păhărniceii şi stolniceii slujeau la mesele domneşti.
- Armăşeii strejuiau pe cei închişi.
- Uşearii ducea la gazdă şi slujea pe soli.
- Paicii slujeau lângă domn şi erau încinşi cu brune de argint, cu săbii şi cu lănci, cu mănuchele şi vârfurile legate cu argint şi poleite cu aur.

Marele hatman era cap al călăraşilor şi mai mare peste toată armata, călărime şi pedestrime. Când mergea la curte purta toiag aurit.

Marele clucer îngrijea cu aprovizionarea armatei de bucate.

Marele şătrar îngrijea corturile, tunurile, celelalte arme şi aşeza taberile.

Cămăraşul de catastişe purta condica ostaşilor. Când se făcea adunarea oştilor pentru cercetare, el citea numele fiecaruia. Asemenea, făcea când li se dătea leafa.

……

Disciplina la moldoveni era foarte straşnică. Duelul între ostaşi era aspru pedepsit. Când un ofițer murea, atunci caii lui se îmbrăca cu postav negru şi deasupra punea hainele lui cele mai de preț, şi înaintea trupului ducea o suliță în vârful căreia se spânzura o sabie cu mănunchiul în jos şi, de amândouă părțile, mergeau ostaşi înzăuați şi încoifați (Dimitrie Cantemir, „Descrierea Moldovei", pt. II, c17 si 19).

Prințul Cantemir ne-a păstrat descrierea rânduielii cu care domnul ieşea din capitală ca să plece la război:

- Inainte -zice el- merg câțiva oameni povățuitori şi îndreptători de drum. Carii sunt buni pentru acea treabă dintre ostaşi şi dintre alergători.
- După aceştia urmează călărimea, înaintea căreia mergea steagul şi căpitanii cetelor, aşa încât fiecare ceată să lase loc ca să se poată deosebi una de alta... După aceştia urmează călăraşii şi umblătorii cu vătavii lor.
- După dânşii caii domneşti, mergându-le înainte două tuiuri care se dau domnului de la Poarta Otomană.
- În urma acestora vin fii domnului, şi ceva mai depărtişor de dânşii urmează tatăl lor, drept în mijlocul liniei, înconjurat de paice de amândouă părțile.
- Mai depărtişor, de-a dreapta, urmează comişii şi vătafii curtenilor, iar de-a stânga postelnicul cel mare şi ceilalți postelnicei.
- În linia a treia, după domn, merg bulucbaşii, patru de amândouă părțile, cei mai vechi fiind mai aproape de domn.
- Pe urmă vin seimenii, de amândouă părțile, pentru care iau aminte ceauşăii ce se înțeleg căprari, dupre obiceiul Europei, ca să meargă în linie dreaptă şi cu pas potrivit.
- După aceştia urmează boierii cei dinăuntru, dupre cum se numesc adecă vistiernicii, paharnicii, cihodarii, medelnicerii.

- După dânşii vătaful de copii, cu slujnicele, al doilea păhărniceii şi al treilea stolniceii.
- După aceştia urmează sangeacul cel mare, adecă steagul cel mare, care are în vârf semiluna, împreună cu alte două steaguri ce se dau domnului când intră în stăpânire, de la curtea împărătească.
- După steaguri merge muzica, după care merg armăşeii, de-amândouă părţile.
- După aceştia, în linia dintâi, sunt boierii cei mari, într-a doua, cei de starea a doua, şi întru a treia, cei de starea a treia, iar cei fără de slujbă merg fiecare după starea şi boieria sa, unu după altul.
- Apoi urmează armele cele mari, adecă tunurile, supt purtea de grijă a şătrarului celui mare, căpitanului de dărăbani cu puşcaşii sau tunarii şi cu toate cele trebuincioase unei taberi si zahareaua.

……

În vremea lui Dimitrie Cantemir vătăşiile ajunseseră numai de câte patruzeci si cincizeci de oameni în loc de cinci sute, şi Moldova nu putea scoate oaste de război decât până la şase mii de oameni. Nesocotința ce îl făcu să se unească cu Petru cel Mare, grăbi căderea Moldovei. Arendaşii fanarioți puseră gheara pe dânsa. Ea văzu atunci obiceiurile sale a se corupe, virtuțile militare a perii. Ea văzu străinii, ce o dată tremura de dânsa, a se împuternici şi a-i răpi una după alta provințiile sale, acele locuri slăvite, udate de sângele eroilor ei...

……

Moldovenii se arată unul din cele mai viteze popoare ale Europei. Un scriitor polon din veacul XVI Oricovie zice despre moldoveni ei sunt oameni fieroşi. Însă foarte viteji, şi nu mai este alt neam care să aibe hotară aşa de înguste şi să lupte mai mult pentru gloria războiului şi pentru arătarea vitejiei şi să susție mai mulți vrămaşi împrejurul lor cărăra le face război sau se apără în contra războiului făcut de către aceeia. Dârzenia şi semeția -zice Cantemir- este maica şi sora lor, căci dacă unul are cal bun şi arme bune, atunci gândeşte că niciun om nu-l poate întrece şi nu s-ar feri, d-ar fi cu putință însuşi cu Dumnezeu să se lupte.

Locuitorii din Țara de Jos, obişnuiți mai demult să trăiască în război cu tătarii, erau mai viteji decât cei din Țara de Sus. A omorî şi a prăda pe turci şi pe tătari era la ei o datorie creştinească. Între dânşii se deosebia orheienii, ca cei mai dârzi.

Armele moldovenilor era ca şi ale muntenilor: arcul, sulița, securea, sabia, paloşul, măciuca, puşca care la dânşii se numea seneață. În războaiele naționale se slujeau cu coase, topoare şi fuştiuri. Arcul -zice Cantemir- îl întind ei foarte bine şi se pricep a purta şi sulița. Dar cu sabia totdeauna fac mai multă izbândă. Iar puşca o poartă numai vânătorii, pentru că zic ei, că este lucru ruşinos să se lupte la oaste cu acest fel de arme, cu care nu se poate cunoaşte nici arta militară, nici vitejia.

Pedestrimea moldovenilor se rânduia în gloate adânci de unde si expresia a se îngloti pedestrimea, ci aşa de des se vede în cronicile lui Ureche şi Miron.

Călărimea însă era armata lor cea mai perfectă. Ea se lupta călare şi pe jos, pe rând, lucru ce e cunoscut ca cel mai mare grad al perfecției unei oştiri.

Tunurile, ce moldovenii numea puşti n-avea multe în oştirea lor la început, pentru că ei iubea prea puțin armele cu foc. Mai pe urmă însă, în al XVII-lea veac ele se înmulțiră şi în bătălii vedem figurând 50-80 de tunuri. Mortarierele se numea pive şi obuzurile cumbarale. Îngrădirile de campanie sau retranşamentele au fost asemenea de mult cunoscute moldovenilor şi se numea băştii.

Moldovenii văzând inferioritatea numerică a oştirii, pentru bătălii atrăgea oastea duşmană în locuri strâmte. Această tactică o păzea întotdeauna când avea a se lupta cu o armată mai numeroasă decât a lor. Se retrăgea din fața acestora zăbovându-i si flămânzindu-i să-i poată învinge.

În bătăliile lor moldovenii profitau de lecțiile vecinilor şi arătau oarecare ştiință tactică...

Moldova era înconjurată de un brâu de cetăți pe toate marginile sale. Despre Polonia avea: Hotinul, Soroca şi Tighina (Benderul). Despre Transilvania avea cetățile: Neamțu şi Smederova. Despre Țara Românească Crăciuna. Pe Dunăre cetătile: Renii, Cartal, Izmailul şi Chilia iar pe Marea Neagră Cetatea Albă. Afară de acestea, Suceava, capitala era tare întărite. La aceste cetăți era comandant câte un pârcalab, afară de Chilia şi cetatea Albă, la care pentru importanța lor se trimitea doi părcălabi, iar în cetatea Sucevii era hatmanul pârcălab. Aceste cetăți erau mult timp azilul libertății moldovenilor.

……

Aceasta este tot ce am putut descoperi despre organizarea puterii armate şi arta militară în Moldova. Cetele moldave, în curs de trei veacuri, făcură nouăzeci de campanii din care nouăsprezece civile, cincisprezece împotriva polonilor, treisprezece împotriva ungurilor si nemților, douăsprezece împotriva turcilor şi tătarilor, treisprezece împotriva muntenilor şi opt împotriva cazacilor.

Românii, încă din veacul al-XIV-lea, pe când toată Europa era cufundată în barbarie, aveau nişte instituții cu care în acele vremi ar fi ajuns o nație puternică în Europa, dacă unirea ar fi domnit între dânsii! Fie ca rădăcinile părinților noştri să ne slujească de pildă, precum virtuțile lor de îndemn! Fie ca să nu uităm de aici înainte că unirea face puterea staturilor şi prin urmare fericirea lor.

ANEXA NR. 4
Aprecieri referitoare la Dimitrie Cantemir

„Principele Dimitrie Cantemir (a fost) cel mai învățat om de pe timpurile lui Petru cel Mare”
Dimitrie Bantîş–Kamenski

„Acest domnitor este un om foarte învățat şi capabil de a da sfaturi”
Petru cel Mare

„Prin scrisul lui, Cantemir a adus neamului o glorie mai mare şi mai durabilă decît aceea a armelor: conştiință europeană românească. Scriind cu predilecție în latineşte –limba universală de comunicare a savanților- s-a adresat tuturor oamenilor de ştiință din vremea lui. Membru al Academiei din Berlin, oraganizator al Academiei ruseşti, Cantemir este primul român tradus şi citit în Europa.
Pompiliu Constantinescu

„Opera lui Cantemir se integrează în cultura noastră cu rădăcini în trecut, cu prelungiri în viitor. El nu este o minune a culturii noastre, nici un izolat. În acest chip, el apare nu micşorat, ci mărit, de vreme ce, întotdeauna, perspectiva unei creații este mai mare cînd e pusă în cadrul societății şi poporului din care face parte”
P. P. Panaitescu

„Atîta învățătură poliglotă nu răpusese firea lui cea dintîi, moştenită, firea de om de țară, de drept molodovean”.
Nicolae Iorga

„Unul din oamenii cei mai învățați ai secolului său”, pentru ca, la urmă, să adauge, că acesta era omul „îmbrăcat” în platoşă de fier şi mînuind un condei de fier, în contra duşmanului neamului său”.
Mihai Eminescu

„Cantemir a trebuit să pună prea mult din sufletul lui plăzmuitor, în stil, şi, cetindu-l, avem impresia că un titan se luptă din răsputeri să răstoarne o stîncă, ce chinuie, răsuflă din greu şi sucombă sub greutatea poverii”.
Dragoş Protopescu

„Locul lui Dimitrie Cantemir în literatură se situează pe linia marilor creatori de mituri şi expresie şi dacă anumite legende şi anume circumstanțe au zădarnicit în parte recunoaşterea aceasta, nimic nu opreşte viitorul să repare această injustiție şi chiar să-i accelereze procesul”.
Perpessicius

„Dacă moldovenii au autori cu care se pot făli înaintea Europei, negreşit aceşti autori sînt Cantemirii – tatăl şi fiul. Dimitrie Cantemir – vestitul domn al Moldovei, sfetnicul şi prietenul lui Petru cel Mare, este cunoscut prin scrierile sale de toată lumea civilizată ...
Fiul său Antioh Cantemir... este cel dintîi poet satiric al Rusiei ...”
Costache Negruzzi,
Mihail Kogălnicean

„Opera largă, variată, plină de o dorință imensă de a şti mai mult, a unui om care a iubit ştiința mai mult decît acea domnie pe care de două ori soarta i-a dat-o pentru a i-o răpi brusc şi crud, a unui suflet care putea fi mîndru de atîtea cunoştințe şi de atîta muncă, dar care nu o dată se smereşte, în greutatea urmăririi adevărului, a unui puternic al lumii, prețuit şi cerut în multe părți, dar care a rămas, şi în locuri atît de departe, un om al țării sale".

Nicolae Iorga

"Toți cei care au chiar minime cunoştințe asupra muzicii otomane nu pot ignora marele nume al lui Cantemir. Acest mare muzician a trăit sub imperiu Ahmed a II- a. Opera se dovedeşte un adevărat Geniu artistic. Frumusețea şi forma operelor care ne-au rămas de la el sînt izbitoare."

Sandetin Bey

„Cel mai important tratat al secolului XVIII".

Uilmaz Laztuna

„Unul din cei mai strălucițI învățători ai noştri".

Rauf Jekia

„Descrierea Moldovei**"** va rămânea pururea unul dintere cele mai prețioase izvoare pentru cunoaşterea vieții politice şi sociale a moldovenilor din acel timp. Ea e, înainte de toate, o dovadă strălucită despre spiritul larg şi aptitudinile lui Cantemir ca om de ştiință. Acel spirit ştiințific se vădeşte, de altfel, din cuvintele sale :"Sufletul odihnă nu poate afla, până când nu găseşte adevărul, care îl cearcă oricât de departe ți oricât de cu trudă i-ar fi a-l nimeri".

Sextil Puşcariu

„Dimitrie Cantemir ... e un erudit de faimă europeană, voievod moldovean, academician berlinez, prinț moscovit, un Lorenzo de Medici al nostru**"**

George Călinescu

ANEXA NR. 5
Integrala manuscriselor cantemiriene[1]
- Interviu cu Paul Tudor -[2]

paul.tudor@besta.ro

1. Cum a început aventura dvs. în recuperarea documentelor Cantemir?

Cred că începutul a fost în 2009, la recepția oferită de Ambasada Rusiei cu ocazia Zilei Naționale. Atunci, m-am reîntâlnit cu profesorul Ion Deaconescu, care m-a invitat la Gala Premiilor Academiei „Mihai Eminescu", la Craiova, unde mi-a oferit un premiu, important pentru mine. Atunci a început Ion Deaconescu să facă lobby pe lângă mine să construim un proiect împreună, să aducem manuscrisele Cantemir din Rusia. Nu l-am luat în seamă. Am avut impresia că delirează, că nu ştie ce vorbeşte. Cum să reuşim noi ce n-au reuşit de-a lungul timpului mulți istorici români (peste 160 de ani de la primele încercări). Dar Ion nu a abandonat planul lui. M-a invitat, în octombrie 2009 la Ventotene, o insulă mică în vestul Italiei, la o conferință organizată de celebrul sculptor Bianchi, membru fondator al Academiei Mihai Eminescu. Trei zile am stat împreună cu Ion şi cu maestrul Gheorghe Zamfir. Trei zile minunate în care Ion mi-a făcut capul mare despre manuscrisele lui Cantemir, despre cum, într-o zi, noi vom aduce în țară tezaurul Cantemir, cum numeşte filosoful Constantin Barbu opera Principelui. Aici, la Ventotene, Ion Deaconescu m-a convins să merg alături de el la înfăptuirea unei misiuni istorice - aducerea în patrie a manuscriselor Cantemir în format electronic. Ce trebuia să fac eu? Simplu, să suport, aşa cum am făcut-o în multe proiecte culturale, cheltuielile legate de această misiune. Am bătut palma şi am trecut la pregătirea proiectului.

2. Povestiți-ne „misiunea" Moscova!

Plecarea la Moscova s-a amânat de mai multe ori pentru că începutul anului 2010 a fost foarte zbuciumat din punct de vedere economic. Nu am putut să plec la Moscova mai devreme de luna mai, pentru că agenda nu mi-a permis. Prin martie a apărut în echipă un personaj nou, Constantin Barbu, un tip interesant, cu multă ştiință de carte. El m-a copleşit cu cunoştințele despre Cantemir. Vine luna mai, luăm vizele de la Ambasada Rusiei, mai vorbim o dată cu Vasiliev, secretar al ambasadei, şi o pornim la drum. Am ajuns la Moscova într-o duminică la prânz, ne-am cazat la Cosmos, un hotel uriaş cu 1500 de camere. Apoi am tăiat-o spre Piața Roşie unde am făcut poze şi ne-am plimbat prin piața în care, cu câteva zile în urmă, poporul rus a sărbătorit 65 de ani de la victoria în al doilea Război Mondial.

3. Rememorați întâlnirea cu manuscrisele Cantemir la Arhiva de Acte Străvechi a Rusiei

Dimineața devreme am plecat la treabă. Am coborât la stația de metrou Frunzeskaia, apoi am mers pe jos vreo 15 minute până la arhivele străvechi. Am intrat şi am întrebat de directorul general. Răspuns: nu este în Moscova. Atunci vrem să discutăm cu directorul general adjunct, zice Ion. Răspuns, nici el nu este Moscova. Lucrurile se complică. Cu cine am putea să vorbim, cine ştie de vizita noastră aici, dar mai ales în ce limbă am putea să vorbim? Tensiunea creşte, ne uităm unul la altul şi nimeni nu scotea nici o vorbă. La ghişeu este o doamnă în vârstă care nu ştie decât limba natală. Cum să ne înțelegem dacă nici unul

[1] Membru în Consiliul Director al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".
[2] Intervietor Maria Huculici.

dintre noi nu ştie limba rusă? Consilierul cultural de la ambasadă, după ce a promis cu o zi în urmă că ne susține în demersul nostru, s-a dat lovit. Nu a mai răspuns la apelurile noastre. Personal ambasadorul nostru la Moscova m-a asigurat de sprijin. Nu l-am primit. Am mai dat câteva telefoane şi, după mai bine de o oră de aşteptare, ne-a luat în primire un domn şi ne-a condus într-o sală de lectură. Ne-am înțeles repede cu Evghenie, puțin în rusă, puțin în germană, în câteva minute ne-a spus ce manuscrise (în format electronic) poate să ne dea, unde mai găsim manuscrise Cantemir în Moscova. Am prins curaj că nu ne vom întoarce cu mâna goală de la Moscova. Întâlnirea cu opera Cantemir nu a prea avut loc, Costică Barbu i-a dat lista lui Evghenie şi acesta ne-a liniştit repede, ne-a chemat după două zile să ne dea patru opere Cantemir. Bun băiat!

4. Puteți rememora emoțiile prin care ați trecut văzând originalele Cantemir în Arhiva Ministerului de Externe?

Am pus mâna cu emoție, într-adevăr, pe Jurnalul de călătorie în Persia, un ceaslov mare, format A3. L-am răsfoit. Nu îmi venea să cred că eu, Paul Tudor, voi ajunge ca, într-o zi, să am în fața ochilor o carte scrisă chiar de mâna cărturarului. Să pun mâna pe ea, să o mângâi. Ne-am făcut poze cu cărțile lui Cantemir, cu Olga, şef de departament. Cel mai emoționat cred că a fost Costică Barbu, care ştie aproape totul despre Cantemir, care ar putea vorbi zile întregi despre Cantemir. Am plecat de aici cu convingerea că, într-o zi, vom avea opera şi alte documente Cantemir aflate în Arhiva MAE a Rusiei.

5. Ce ați simțit la biblioteca de stat „Lenin" când v-ați fotografiat cu manuscrisul lui Cantemir „Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago"?

La Biblioteca „Lenin" am intrat puțin mai greu. Nimeni nu ştia că aici se află manuscrise Cantemir. Am aflat lucrul acesta întâmplător. Cine caută găseşte. Şi noi am găsit aici patru opere fundamentale ale lui Cantemir. A fost adus manuscrisul Sacrosanctae care mi-a fost înmânat mie**. Am fost primul român care a pus mâna pe această carte**. I-am dat-o lui Costică Barbu care o sorbea din ochi, care şi-a văzut visul cu ochii. Maestrul Barbu nu mai contenea cu aprecierile, se minuna întruna, n-ar mai fi lăsat-o din mână.

6. Cum v-a ajutat ambasadorul Rusiei şi mai ales Excelența Sa Alexander Ciurilin?

Excelența Sa Alexander Ciurilin, ambasadorul Federației Rusiei la Bucureşti, ne-a ajutat foarte mult. Practic, a deschis porțile arhivelor ruseşti pentru noi, cei trei, să intrăm şi să luăm opera şi alte documente Cantemir. Totuşi, nu a fost uşor să intrăm în posesia manuscriselor Cantemir. Îmi amintesc cât de greu a fost să intrăm în Biblioteca Lenin. Am urmat procedurile şi, după 24 ore, eram în biroul unui arhivar şef, unde ni s-a adus „Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago" şi am fost instruiți cum să obținem manuscrisele pe care le căutam. Foarte greu ne-a fost să facem plata la bancă a manuscriselor. Dar fără sprijinul Ambasadei Rusiei la Bucureşti nu am fi făcut nimic!

7. Ce impresii vii aveți din Moscova de azi?

Moscova mă impresionează tot timpul, de fiecare dată când mă întorc aici simt o mare bucurie. Piața Roşie mă fascinează mereu, este plină de turişti. Aici apusul de soare este fascinant. La Moscova am avut birou de reprezentare al Metalexportimport, pe Kutuzovski Prospekt. Din Rusia, eu, ca om de afaceri, am importat materii prime pentru metalurgia românească. Îmi amintesc cu plăcere serile de iunie când soarele rămâne pe cer până la miezul nopții, când apusul soarelui durează câteva ore. Mi-e dragă Moscova!

8. Ce momente, ce persoane, ce personalități v-au produs amintiri frumoase în expedițiile dvs. culturale la Moscova şi Sankt Petersburg?

Cu siguranță, cele mai frumoase momente pentru mine au fost atunci când am primit de la Evgheni CD-ul cu patru opere ale Principelui Cantemir. A avut atâta încredere în noi Evgheni încât ne-a dat CD-ul fără să îi fi plătit factura. I-am plătit peste două ore, după ce am

făcut o copie legalizată a paşaportului la Ambasada României, fără de care nu aş fi putut să plătesc la bancă. O persoană de care îmi amintesc cu plăcere este Adrian Ivanof (recomandat de Camera de Comerț Bilaterală Româno-Rusă), doctorand român la o universitate de stat de la Moscova. El ne-a fost translator din a doua zi a misiunii Cantemir la Moscova. A răspuns imediat la solicitarea noastră. Fără el nu ne-am fi putut înțelege cu lucrătorii de la arhive. Personalitățile, care mi-au produs amintiri frumoase în misiunea Cantemir, au fost chiar Ion Deaconescu şi Costică Barbu, cu care am petrecut trei zile în Cosmos, cu care am trăit momente de bucurie, de supărare, de împlinire. Cum am putea să uităm unde am făcut e-mailul către Biblioteca Lenin pentru a ne primi a doua zi? Cum să uiți terasa din fața Cosmos-ului unde poposeam la o bere după periplurile noastre pe la arhivele moscovite?

9. Ați inaugurat, alături de mai mulți pictori din Japonia, la muzeul de artă din Calafat expoziția „Frumoasa şi Marea Moscovă". Care sunt fotografiile dvs. preferate?

Am revenit cu plăcere în Calafat. Am avut parte de o zi fantastică de toamnă. Arta fotografică m-a fascinat încă din studenție. Am avut şansa să fac fotografii cu Paul Agarici, unul din marii artişti fotografi ai României. Cea mai frumoasă fotografie este „Zborul", poza unui monument care întruchipează visul omenirii de a zbura în cosmos. Întâmplarea a făcut ca, la Moscova, în căutarea cosmosului Cantemir, să stăm în hotelul Cosmos, nu departe de acest monument. Mai sunt şi alte poze care îmi plac. Acțiunea expoziției se va muta la Bruxelles cu ocazia Seminarului Cantemir din 30 noiembrie a.c. Japonezii au fost încântați de ce au văzut la Calafat, dar sunt aproape sigur că nu se vor mai întoarce aici vreodată.

.

10. Ce proiecte comune aveți în privința marii moşteniri lăsate de Cantemir şi repatriate cu ajutorul dvs.?

Întrebați-i pe Constantin Barbu şi pe Ion Deaconescu! Ei ştiu cel mai bine ce vom face cu manuscrisele aduse în Patrie. Eu am făcut ceea ce nu au putut să facă alții, nu pentru că ar fi costat foarte mult misiunea Cantemir la Moscova, cât mai ales pentru faptul că eu am înțeles semnificația repatrierii manuscriselor. Am sprijinit, în multe, rânduri cultura română.

11. ***În acest moment al interviului v-aş ruga să vă autoprezentați (firma Besta, Fundația Internațională „Dimitrie Cantemir" , vicepreşedinte al Camerei de Comerț Româno-Rusă).***

Sunt preşedintele firmei Besta care. în noiembrie anul acesta. a împlinit 19 ani de activitate în industria metalurgică şi constructoare de maşini. Am importat materii prime pentru industrie, am vândut oțel, am produs echipamente pentru industria cimentului şi navală, pentru metalurgie. Avem investiții în domeniul imobiliar, în turism. Am avut o relație foarte bună cu firme din Rusia şi Ucraina, am avut birouri la Moscova şi Kiev. Din Est, vin materiile prime şi energia pentru industria grea. Sunt Vicepreşedinte al Camerei Bilaterale de Comerț şi Industrie România-Rusia şi al Camerei Bilaterale de Comerț România-Ucraina. În 2008, am înființat „Fundația Internațională Dimitrie Cantemir" cu un singur gând, acela de a dărui, de a ajuta. Fundația a finanțat misiunea Cantemir pentru ca istoricii, cercetătorii, toți iubitorii de artă şi cultură să aibă în Patrie opera cărturarului Cantemir, Principele Mileniului. Cât de importantă a fost inițiativa noastră rămâne să judece istoria.

Cât priveşte culoarea politică a subsemnatului declar că sunt un liberal convins. Am candidat pentru Senat la alegerile generale din noiembrie 2008. Nu am intrat în Parlament pentru că nu pot să mint, nu pot să promit, nu pot să amăgesc oamenii, nu îmi place să mănânc rahat, îmi place mai mult să fac decât să vorbesc**. Fapte nu vorbe, asta este credința mea.** În 1986, am îndrăznit să fac o invenție despre fabricația scuturilor termice la turboreactorul Viper, motor care echipa aparatele de luptă IAR 93. După omologare, a trebuit să îmi caut de lucru. Aşa am ajuns la Metalexportimport unde am învățat cum se face comerțul internațional cu produse metalurgice. Nu mi-a prins rău!

12. Vorbiți-ne pe larg despre proiectul Cantemir la Parlamentul European din Bruxelles?

Proiectul Cantemir la Bruxelles ne-a venit în minte imediat după aducerea în țară a primelor manuscrise. Am visat la un mare eveniment internațional dedicat lui Cantemir şi, iată, că este foarte aproape de a se produce. Încă din vară am apelat la toți europarlamentarii români pentru a ne sprijini în organizarea evenimentului la Bruxelles. Am primit confirmarea participării la proiectul nostru de la doamna Norica Nicolai, domnul Cristian Buşoi şi domnul Marian Jean Marinescu. Le mulțumesc pentru sprijin, pentru cum au pregătit evenimentul la Parlamentul European, pentru finanțarea cheltuielilor de transport şi cazare pentru invitații la Seminarul Internațional „Cantemir - Homo Europeaus", 30 noiembrie 2010, Bruxelles.

În țară, pregătim ultimele lucruri înainte de plecarea la Bruxelles. Statuia lui Cantemir este gata să fie donată Parlamentului European, cărțile sunt în mare parte tipărite. Cheltuielile privind statuia au fost suportate integral de Rotary Club Bucureşti Atheneum. Cărțile au fost tipărite prin grija Clubului Rotary Atheneum Bucureşti. Mulțumesc sponsorilor Seminarului Cantemir fără de care nu am fi putut să producem acest eveniment: Romland, Cameron, BRD Societte Generale. S-a muncit mult la acest Proiect Cantemir. De la prima vizită la Moscova până la Bruxelles, săptămâna viitoare, am pregătit mai multe proiecte, le-am modificat, ne-am întâlnit în şedințe, am încins telefoanele, ne-am supărat, am luat-o de la capăt. Unii ne „încurajau" că ceea ce ne-am propus este imposibil de realizat, că statuia a fost rebutată şi că nu mai este timp să facem alta, că evenimentul se poate face şi la anul (şi la mulți ani!!!), etc. etc. Într-un timp chiar şi domnul academician Eugen Simion se îndoia că vom putea să producem evenimentul. Nu ne-am lăsat influențați de nimeni şi de nimic şi, împreună cu Constantin Barbu şi Ion Deaconescu, ne-am luptat în fiecare minut pentru a-i face Principelui-Cărturar un eveniment european pe măsura uriaşei personalități.

25 noiembrie 2010, Maria Huculici

ANEXA NR. 6
Bustul lui Dimitrie Cantemir la Bruxelles

Paul Tudor[1]

paul.tudor@besta.ro

În data de 21 octombrie 2014, în cadrul unei ceremonii oficiale desfăşurate în Square Egide Rombaux dinAnderlecht – Bruxelles, în prezența Ministrului de Externe al Romaniei Dl. Titus Corlățean, a Primarului Comunei Anderlecht Dl. Eric Tomas, a Ambasadorului Romaniei la Bruxelles Dl. Stefan Tinca şi a unui grup numeros de români şi belgieni, a fost dezvelit bustul lui *Dimitrie Cantemir – principe, scriitor si savant român*.

Statuia lui Dimitrie Cantemir din Bruxelles, proiect cultural coordonat de Paul Tudor, Presedinte al Fundatiei Internationale DimitrieCantemir şi membru în Consiliul Director al Asociției Europene "Dimitrie Cantemir" a fost daruita, Comunei Anderlecht de catre Rotary Club Bucharest Atheneum.

În alocuțiunea sa, ministrul Titus Corlățean a menționat importanța acestui eveniment pentru relația bilaterală. ***„Realizarea acestui proiect demonstrează, încă o dată, excelența relațiilor dintre România şi Belgia.***

Amplasarea bustului lui Dimitrie Cantemir pe teritoriul Anderlecht-ului va consolida relațiile de prietenie şi cooperare dintre țările noastre", a subliniat şeful diplomației române.

[1] Membru în Consiliul Director al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

Totodată, oficialul român a remarcat semnificația specială a proiectelor de acest gen, centrate pe o personalitate relevantă pentru spațiul comun european, un spațiu al unității în diversitate, purtător al unor îndelungate tradiții culturale.

Ministrul Corlățean a evocat contribuția umanistului român, „o conştiință europeană *avant la lettre*", la cunoaşterea reciprocă şi la dialogul de idei dintre Orient şi Occident.

La ceremonie au mai participat Ambasadorul Republicii Moldova în Belgia, Ambasadorul Turciei în Belgia, reprezentanți ai autorităților belgiene federale şi regionale, ai cluburilor Rotary din Bucureşti şi Bruxelles şi membri ai comunității româneşti din Bruxelles care au contribuit la reuşita acestui proiect cu o simbolistică specială.

Eveniment cultural european de excepție: prima statuie românească în Capitala Europei

"*Iată-ne împreună astăzi 21 Oct 2014, aici în Square Egide Rombaux, din Anderlecht, să dezvelim de tricolorul românesc şi de tricolorul belgian Statuia Cărturarului Dimitrie Cantemir.*

Trăim bucuria unui eveniment cultural european de excepție realizat de Rotary Club Bucuresti Atheneum în parteneriat cu Ambasada României din Belgia, proiect inițiat în 2010, anul UNESCO Cantemir" a declarat coordonatorul proiectului Paul Tudor.

Bustul Cantemir a fost dezvelit în 2010, în Parlamentul European, în cadrul seminarului "***Cantemir, Homo – Europaeus"*** *– eveniment organizat sub patronajul Academiei Române şi al Parlamentului European, personal al Doamnei Norica Nicolai, europarlamentar.*

Avem prima statuie a unei personalități româneşti în Bruxelles!

Bustul lui Dimitrie Cantemir, realizat de sculptorul Gheorghe Tănase, este amplasat în Square Egide Rombaux din cartierul Anderlecht.

Este un proiect pe care l-am susținut de la începuturile sale, din 2010, şi care, după multe eforturi, a ajuns să fie realitate.

Dimitrie Cantemir are locul său în inima Europei, acolo unde merită din plin! Mulțumiri Ambasadei României din Belgia pentru eforturile diplomatice depuse de-a lungul anilor pe lângă autoritățile locale bruxelleze şi, de asemenea, tuturor celor ce au contribuit la acest proiect, pentru simplul motiv că au vrut să demonstreze lumii că românii sunt, încă de la începuturi, profund europeni, a declarat doamna Norica Nicolai, europarlamentar.

Sculptorul Gheorghe Tănase şi opera sa

Aduc mulțumiri tuturor instituțiilor şi persoanelor care au făcut posibil acest eveniment:

- Primăriei Anderlecht, pentru gestul generos de a-l primi pe Cantemir în Bruxelles;

- Ministerului de Externe şi Ambasadei României din Belgia, pentru demersurile oficiale întreprinse;

- Doamnei Norica Nicolai, europarlamentar, pentru susținerea întregului Proiect Cantemir;

- Domnului Gheorghe Tănase, pentru măreția operei realizate;

- Domnului Constantin Barbu, pentru ideea genială de a promova în lume opera şi personalitatea lui Dimitrie Cantemir;

- Rotary Club Bucureşti Atheneum, pentru finanțarea Proiectelor Integrala Manuscriselor Cantemir şi Statuia Cantemir la Bruxelles.

ANEXA NR. 7
Instituții din România și din Europa care îl au ca patron spiritual pe Dimitrie Cantemir

1. Institutul „CANTEMIR”, Universitatea Oxford : http://cantemir.ox.ac.uk/.
2. Institutul Cultural Român „DIMITRIE CANTEMIR”, Istambul.
3. Universitatea Creştină „DIMITRIE CANTEMIR”, Bucureşti: http://ucdc.ro/ cu centre de studiu la: Constanța, Braşov, Sibiu, Timişoara, Cluj-Napoca.
4. Universitatea „DIMITRIE CANTEMIR” Târgu-Mureş: http://cantemir.ro.
5. Seminarul geografic internațional „DIMITRIE CANTEMIR”: http://seminarcantemir.uaic.ro/ab.
6. Filiala „DIMITRIE CANTEMIR” a Bibliotecii Metropolitane Bucureşti: http://www.bibmet.ro/detalii-articol.aspx?artId=279&catId=268&c=3.
7. Şcoala Sanitară Postliceală „DIMITRIE CANTEMIR” Iaşi: http://spscantemir.ro .
8. Mănăstirea „DIMITRIE CANTEMIR” Vaslui: http://manastireadimitriecantemir.ro.
9. Primăria comunei DIMITRIE CANTEMIR: http://comunadimitriecantemir.ro.
10. Sanatoriul de Balneofizioterapie şi Recuperare Medicală " *DIMITRIE CANTEMIR*" Bălțăteşti.
11. Colegiul Național Militar Liceal „DIMITRIE CANTEMIR” Breaza: http://cantemircml.ro
12. Colegiul Național „CANTEMIR- VODĂ” Bucureşti: http://cncv.ro .
13. Colegiul Național „DIMITRIE CANTEMIR” Oneşti http://dcantemir.ro.
14. Colegiul Agricol „DIMITRIE CANTEMIR” Huşi: http://colegiulagricol.ro.
15. Colegiul Economic „DIMITRIE CANTEMIR” Suceava: http://master.cedcsv.ro/cedc.
16. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Iaşi: http://ltdc.ro.
17. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Babadag.
18. Liceul Teoretic “DIMITRIE CANTEMIR” Dărăbani.
19. Şcoala Gimnazială nr.38 „DIMITRIE CANTEMIR” Constanța: http://sc38dcantemir.scoli.edu.ro.
20.Şcoala Gimnazială nr.3 „DIMITRIE CANTEMIR” Galați: http://scoala-3-matca.scoli.edu.ro.
21. Liceul teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” , Chişinău, Republica Moldova.
22. Liceul teoretic „DIMITRIE CANTEMIR”, Cantemir, Republica Moldova.
23. Liceul teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Bălți, Republica Moldova.
24. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR”, Rîşcani, Republica Moldova.
25. Liceul Teoretic “DIMITRIE CANTEMIR” Corneşti, Republica Moldova.
26. Liceul Teoretic “DIMITRIE CANTEMIR” Edineț, Republica Moldova.
27. Liceul Teoretic “DIMITRIE CANTEMIR” Mîndreşti, Republica Moldova.
28. Liceul Teoretic “DIMITRIE CANTEMIR” Ocnița, Republica Moldova.
29. Liceul Teoretic “ANTIOH CANTEMIR” Chişinău, Republica Moldova.
30. Liceul Teoretic “DIMITRIE CANTEMIR” Singerei, Republica Moldova.
31. Liceul Teoretic “DIMITRIE CANTEMIR” Văsieni, Republica Moldova.
32. Liceul Teoretic “DIMITRIE CANTEMIR” Glodeni, Republica Moldova.
33. Liceul Teoretic “DIMITRIE CANTEMIR” Pîrlița, Republica Moldova.
34. Liceul Teoretic “DIMITRIE CANTEMIR” Crasnoarmeiscoe, Republica Moldova.
35. Liceul Teoretic “DIMITRIE CANTEMIR” Cahul, Republica Moldova.
36. Liceul Teoretic “DIMITRIE CANTEMIR” Ştefan Vodă, Republica Moldova.

ANEXA NR. 8
Instituții care perpetuează memoria marelui erudit Dimitrie Cantemir

UNIVERSITATEA „DIMITRIE CANTEMIR" DIN TÂRGU-MUREȘ

Doina David[1]
daviddoina@yahoo.com

Office: Str. Bodoni Sandór, nr. 3-5, Târgu-Mureş, tel. +40-365-401.127, fax.+40-365-401.125, e-mail: universitate@cantemir.ro, web: www.cantemir.ro

Conducerea UNIVERSITĂȚII:
Rector,
Prof. univ. dr. Teodor BODOAŞCĂ, e-mail: bodoasca_teodor@yahoo.com;
Preşedintele Senatului Universitar (Senate President),
Conf. dr. ing. Alexandru Bogdan MURGU, e-mail: abmtgm@yahoo.com;
Prorector (Vice-Rector) didactic (Didactic-Methodic Activity),
Prof. univ.dr. Mircea SIMIONESCU,e-mail:mirceasimionescu@yahoo.com;
Prorector (Vice-Rector) **ştiințific** (Scientific Research),
Conf. univ. dr. Valentin CIOTEA, e-mail:cioteavf@gmail.com.

STRUCTURA UNIVERSITĂȚII
FACULTĂȚI: Drept, Ştiințe economice; Psihologie şi ştiințe ale educației, Geografie.

[1] Conf. univ dr., cancelar al Universității Dimitrie Cantemir Tîrgu-Mureş, membru în Asociația Europeană „Dimitrie Cantemir".

DEPARTAMENTE: Formare profesională şi programe operaționale, Pregătirea personalului didactic, Studii masterale.

PROGRAMELE DE MASTERAT: Proceduri judiciare şi profesii liberale; Bănci şi piețe de capital în context european; Gestiunea financiară a afacerilor; Managementul resurselor umane; Psihologie clinică şi tehnici de intervenție prin consiliere şi psihoterapie; Asigurarea calității învățământului; Resurse turistice şi protecția mediului.

OFERTA EDUCAȚIONALĂ

La Ciclul I (nivel de licență) – 600 de locuri, acoperind 6 domenii (Drept, Geografia turismului, Psihologie, Finanțe şi bănci, Economia comerțului, turismului şi serviciilor, Contabilitate şi informatică de gestiune).

Programul „Economia comerțului, turismului şi serviciilor", fiind cu predare în limba română şi engleză, se adresează şi studenților străini.

La Ciclul II (nivel de masterat) – 350 de locuri, acoperind 7 domenii (Proceduri judiciare şi profesii liberale, Bănci şi piețe de capital în context european, Gestiunea financiară a afacerilor, Managementul resurselor umane, Psihologie clinică şi tehnici de intervenție, Asigurarea calității învățământului, Resurse turistice şi protecția mediului).

ADMITERE

Metodologia de admitere se stabileşte anual de Senatul Universității. În anul 2015, la nivel de „licență, admiterea s-a desfăşurat pe baza unui interviu şi a mediei obținute la bacalaureat, iar la nivel de „masterat" numai pe bază de interviu.

MISIUNEA UNIVERSITĂȚII

Universitatea a debutat în peisajul educațional românesc în anul 1991, fiind prima universitate particulară din Transilvania şi a doua din România. Universitatea este intim integrată sistemului național de învățământ superior, precum şi sitemului european, edificat prin convențiile de la Bologna şi Lisabona.

Misiunea Universității este de a ,,*contribui semnificativ la progresul societății, în plan local, național şi european, prin creşterea calității serviciilor educaționale şi stimularea performanțelor intelectuale"*.

Direcțiile strategice ce decurg din misiunea Universității generează obiectivele ei strategice, astfel: educație competitivă, în cadrul de referință al „Procesului Bologna"; stimularea creativității şi originalității în cadrul proiectelor de cercetare ştiințifică, identificarea şi atragerea de surse de finanțare externă pentru susținerea cercetării ştiințifice; focalizare pe oameni; crearea, consolidarea şi amplificarea alianțelor strategice cu universități şi comunități academice şi de cercetare din țară şi din străinătate, cu instituții de învățământ din județul Mureş şi din regiune, mediul de afaceri, instituții guvernamentale, comunități locale şi regionale.

Pe cartea noastră de vizită este înscris motto-ul: **,,servicii educaționale de calitate germană la prețuri românești".** Ne promovăm imaginea sub această deviză, deoarece Universitatea „Dimitrie Cantemir" din Târgu-Mureş este **unica Universitate din România** care a fost evaluată instituțional asupra calității educației de către o agenție străină (**AHPGS**-Accreditation Agency in Health and Social Sciences).

CADRELE DIDACTICE

Universitatea dispune de un „corp didactic” de elită, alcătuit din aproximativ 60 de cadre didactice, deținătoare de titluri ştiințifice şi didactice prestigioase, autoare a peste 300 de tratate şi cursuri universitare în toate domeniile programelor de studii, precum şi a peste 2000 de studii publicate în reviste de specialitate, interne sau străine, cu prestigiu ştiințific recunoscut. Un număr relativ mare de cadre didactice sunt recunoscute ca specialişti de vârf în diverse domenii ştiințifice, circumscrise programelor de studii organizate în Universitate.

ABSOLVENȚII UNIVERSITĂȚII

Compatibilizarea permanentă a programelor de studii cu cerințele şi tendințele realităților economico-sociale locale, zonale, naționale şi europene, a determinat creşterea constantă a gradului de absorbție a absolvenților Universității pe piața muncii.

Un număr relativ mare de absolvenți ai Universității ocupă funcții importante în cadrul unor autorități şi instituții publice locale şi naționale sau au devenit „oameni de succes” în diverse domenii socio-economico-profesionale.În ultimul deceniu au absolvit universitatea noastră peste 7.500 de studenți, din care peste 85% s-au integrat pe piața muncii.

BAZA MATERIALĂ

Universitatea pune la dispoziția studenților şi cadrelor didactice o bază materială modernă, care permite desfăşurarea procesului instructiv-educativ la cele mai înalte standarde de calitate academică.

Campusul „Dimitrie Cantemir” este o structură arhitecturală modernă, cu un desing şi ergonomie de vârf, capabile să ofere condiții excelente pentru activitățile specifice mediului universitar.

Universitatea asigură accesul membrilor comunității universitare la Biblioteca „Serafim Duicu”, care are în evidență peste 38.000 de titluri de lucrări ştiințifice şi dispune de o sală de lectură modernă, informatizată la standarde superioare.

Căminul studențesc al Univesității cuprinde 65 de camere, fiecare oferind spațiu locativ pentru 3 persoane, toate dotate cu mobilier modern, cu acces la internet şi la programele de radio şi televiziune prin cablu, grup sanitar şi sistem propriu de încălzire centrală. Baza sportivă a Universității şi parcul ambiental din incinta campusului ,,Dimitrie Cantemir” oferă atractive posibilități de recreere.

OPORTUNITĂȚI

Ca instituție de învățământ superior acreditată, prin Legea 136/205, Universitatea „Dimitrie Cantemir” Târgu-Mureş are dreptul să organizeze examene de licență şi de disertație pentru toate programele de studii şi să elibereze diplome şi certificate de studii corespunzătoare.

Cu toate că nu este sprijinită financiar de către stat, Universitatea **oferă burse de studii la aproximativ 10% din studenți**, practic, în aceleaşi condiții ca şi universitățile de stat. Studenții Universității pot efectua stagii de pregătire în străinătate prin intermediul Programului ERASMUS, în baza acordurilor bilaterale încheiate cu universități partenere din țări, precum Franța, Germania, Marea Britanie, Islanda, Irlanda, Republica Moldova, Letonia, Spania şi Turcia.

COLEGIUL NAȚIONAL MILITAR „DIMITRIE CANTEMIR" BREAZA

Viorel Ciobanu[1]

Graţiela Mihăescu[2]

col_ciobanu@yahoo.com
gratiela_mihaescu70@yahoo.com

Această instituție de învațământ a preluat tradițiile **Liceul Militar de la Mănăstirea Dealu**, piatra de temelie a acestui lăcaş de învățământ punându-se în ziua de 04 iunie 1912, în prezența multor autorități locale, ale Ministerului de Război, ale Ministerului Instrucțiunii şi Cultelor şi ale altor autorități ale statului din acea vreme.

Ctitorul liceului este ministrul de război de atunci **Nicolae Filipescu**.

Acesta a fost un spirit reformator la cumpăna dintre veacurile XIX şi XX în domeniile economiei, armatei, învățământului, etc. Alături de eruditul Spiru Haret a intuit că învățământul românesc trebuie reformat, a înțeles că temelia unei armate eficiente nu se poate clădi decât pe un învățământ modern, care să formeze o personalitate multilaterală. Văzând şi cercetând diferite modele de colegii militare şi şcoli de cadeți din unele țări europene: Anglia (Bedales); Franța; Germania; etc., a proiectat un model de liceu militar nou preluând şi ceea ce era în actualitate din tradițiile învățământului românesc.

În discursul său, din 04 iunie 1912, Nicolae Filipescu arată de ce este un liceu nou şi ca modalitate de funcționare, organizare şi recrutare a elevilor şi, mai ales nou ca tehnologie didactică, întemeiată pe ultimele cuceriri ale modelului Şcolii active (avangarda învățământului european pe atunci), afirmând cu aceasta ocazie: „*ambiționăm o educație completă, intelectuală, fizică şi morală. Râvna noastră va fi de a dezvolta însuşirile morale ale tinerilor, iar gradele de distincție vor răsplăti mai ales acele însuşiri ce sunt podoaba ostaşului. Să vrăjim*

[1] Secretar general al Asociației Europene "Dimitrie Cantemir".
[2] Referent informare şi relații publice la Colegiul Național Militar „Dimitrie Cantemir" Breaza.

sufletul încă fraged al viitorului ostaş ca, în el, să vibreze cultul sfânt al patriei, isteţimea punctului de onoare, dragostea fierbinte a gloriei".

Prin raportul Ministerului de Război către Înalta Regență, ca un omagiu pentru ctitorul şcolii, s-a hotărât prin Înaltul Decret nr. 163 din 29 ianuarie 1929, ca liceul să-şi schimbe denumirea în **Liceul Militar "Nicolae Filipescu" de la Mânăstirea Dealu.**

Din 25 octombrie 1930, conform tradiției stabilite de înaintaşii săi, regele Carol al II-lea l-a înscris pe Mihai, fiul său şi Voievod de Alba-Iulia, în evidența liceului. Datorită noii situații, conform Înaltului Decret nr. 3322 din 2 octombrie 1930 şi publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 227 din 9 octombrie 1930, a fost schimbată uniforma elevilor asemenea celor din Regimentul de gardă.

În Monitorul Oficial nr. 50 din 1 martie 1934, s-a publicat Statutul Liceului Militar "Nicolae Filipescu" de la Mănăstirea Dealu. Instituția devenea proprietatea şefului statului.

În baza dispozițiilor Decretelor – Legi nr. 3052 din 5 septembrie 1940 şi nr. 3072 din 7 septembrie 1940, Liceul Militar "Nicolae Filipescu" de la Mănăstirea Dealu s-a transformat în **Colegiul Național "Nicolae Filipescu" de la Mănăstirea Dealu.**

După cutremurul din noaptea de 9 spre 10 noiembrie 1940, localul şcolii a suferit mari stricăciuni. În conformitate cu Ordinul 3530 al Subsecretariatului de Stat pentru armata de uscat, din 13 noiembrie 1940, transmis cu Ordinul Direcțiilor Liceelor Militare nr. 10156 din 13 decembrie 1940, Colegiul Național "Nicolae Filipescu" de la Mănăstirea Dealu s-a mutat în garnizoana Predeal, în localul din Valea Râşnoavei, unde va funcționa până 1 iulie 1948 când au fost desființate toate liceele militare din România.

Datorită frumoaselor tradiții ale învățământului românesc, la data de 25 noiembrie 1949, urmare a ordinului emis de Marele Stat Major nr. 48258 din 21 noiembrie 1949, **este reînființat Liceul militar dar, cu numele de „Dimitrie Cantemir" în garnizoana Roman.**

Din cauza unor condiții mai puțin prielnice, cât mai ales a vecinătății cu episcopia Romanului (alaiuri religioase, slujbe şi cântari religioase) incompatibilă cu educația ateistă de tip nou, **liceul s-a mutat în garnizoana Predeal**, în localul din Valea Râşnoavei. Operațiunile de mutare a liceului s-au efectuat între 28 septembrie şi 10 octombrie 1950. La data de 11 octombrie 1950, şcoala şi-a redeschis cursurile în noua garnizoană cu clasele a VIII-a şi a IX-a. S-a dat examen de admitere pentru clasele a VIII-a şi a IX-a. Au fost admişi în clasa a VIII-a 96 de elevi, iar în clasa a IX-a 45 de elevi, care s-au adăugat celor două clase de a IX-a venite de la Roman. Astfel, efectivele şcolii cu care se începe învățământul la Predeal sunt –164 elevi cl. a VIII-a şi 125 elevi cl. a IX-a.

Dascălii care au început învățământul cantemirist la Predeal au fost la înălțimea celor de la Mânăstirea Dealu, care izvorâseră lumină în aceeaşi vatră, continuând tradiții ale învățământului militar liceal românesc, întrucât fluviul este un comentar al izvoarelor.

În arealul cuibului de şoimi de la „Castelul fermecat" din Valea Râşnoavei a început să prindă identitate un fenomen complex în învățământul liceal românesc – **cantemirismul militar**, **iar spiritul cantemirist militar este produsul acestui fenomen**, care a născut o miraculoasă matematică: întregul să fie mai mare decât suma părților ce-l compun. Cantemirismul militar împlinea, în timp, testamentul întemeietorului.

La Predeal, din cauza climei nefavorabile pentru tinerii adolescenți (umezeală, ceață, frig aspru, iarnă prelungită) şi a spațiilor neîncăpătoare pentru efectivele liceului (elevii dormeau în paturi suprapuse), structurile ierarhice au hotărât, în anul 1954, **mutarea Liceului militar Dimitrie Cantemir de la Predeal la Breaza**, localitate supranumită « Davosul românesc », sub raport climatic, contând mai ales faptul că aici fuseseră, înainte, şcoli şi centre de educație.

În baza unei decizii a Consiliului de Miniştri al R.P.R. **Liceul militar „Dimitrie Cantemir" şi-a încetat activitatea în vara anului 1960**, înființându-se un liceu internat cu

practică în producție, în același local al Liceului militar şi păstrându-i şi numele – Dimitrie Cantemir. Şcoala avea un efectiv de 800-900 de elevi.

Liceul militar „Dimitrie Cantemir" a fost reînființat în anul 1962. La început, elevii erau recrutați prin examen de admitere pentru clasa a X-a şi făceau numai 2 ani – clasele X şi XI în perioada 1962-1967 (ultima promoție cu şcolarizare de 2 ani).

În 1966, se trece la şcolarizare cu durată de 3 ani, clasele X-XI-XII. Prima promoție care absolvă 12 clase este în anul 1969.

Ultima promoție care absolvă liceul cu XII clase, însă cu şcolarizare de 3 ani (clasele X-XI-XII) a fost cea din 1971. Dar, în această ultimă serie cu durata de şcolarizare de 3 ani, a mai fost o serie, admisă printr-un sumar examen de cunoştințe în clasa a XI-a. Aceştia au urmat doar 2 ani, clasele XI şi XII. Armata avea nevoie de cadre tinere şi, în anul 1971, au absolvit 2 serii – una cu trei clase în Cantemir şi una doar cu două clase în liceu.

Începând cu anul şcolar 1968-1969, liceul se organizează pe 4 ani de studii, selecționând elevi începând cu clasa a IX-a, dând examen la obiectele română şi matematică – scris şi oral şi istorie numai oral. Întotdeauna, au fost de la 8-9 candidați în sus pe un loc. Efectivele liceului au fost destul de ridicate având câte 13 clase paralele pe an (până la litera M) şi, apoi, câte 10 -11 clase paralele pe an (până la literele K şi J), împărțite pe 2 batalioane de elevi. Spre exemplu, în anul şcolar 1969-1970, liceul avea 8 companii totalizând 41 de clase cu un efectiv de 1371 elevi.

Între anii 1977-1989 programa şcolară a fost îmbunătățită prin introducerea unor discipline cu profil tehnic, accentuând caracterul lui practic (care nu putea rămâne numai teoretic) - maşini, rezistența materialelor, organe de maşini, desen tehnic, automatizări etc.

Pentru formarea unor deprinderi militare, s-au introdus, din 1977, tabere de instrucție (de 2 săptămâni) şi practică la regimente pentru elevii caporali (cl. XI), iar pentru cl. XII practică la comandă (2 săptămâni), ca ajutoare ale ofițerilor la pregătirea militară generală a elevilor din cl. IX-XI.

După anul 1975, s-au constituit relații amicale între cantemirişti şi unii dintre cei mai activi şi mai pasionați membri ai Asociației Foştilor Elevi şi Profesori de la Mănăstirea Dealu.

Încă din 1987, ideea continuității a fost afirmată răspicat în revista „"Cantemiristul" – revista liceului- marcând discret a-75-a aniversare a înființării Liceului Militar de la Mănăstirea Dealu.

În anul 1990, au avut loc consultări între reprezentanții celor două instituții, dar posibilitățile de cooperare erau reduse.

În aprilie 1991, o încercare de reluare a tradițiilor cu inerentele ei tatonări, contestări, idei pro şi contra. Toate demersurile viitoare au dat, în final, roadele dorite.

Bunele relații dintre majoritatea mănăstirenilor şi cantemirişti s-au consolidat şi s-a ajuns, astfel, la **25 noiembrie 1994, la semnarea Acordului de continuitate** între conducerile *Asociației Foştilor Elevi, Profesori şi Ofițeri ai Liceului Militar "Nicolae Filipescu" de la Mănăstirea Dealu* şi ale Liceului Militar "Dimitrie Cantemir", activitate desfăşurată în prezența şefului Statului Major General, general de corp de armată Dumitru Cioflină.

Cu această ocazie, *Asociația Foştilor Elevi, Profesori şi Ofițeri de la Mănăstirea Dealu* a premiat profesori şi elevi cantemirişti şi **s-a hotărât ca ziua de 4 iunie să devină ziua Liceului Militar "Dimitrie Cantemir".**

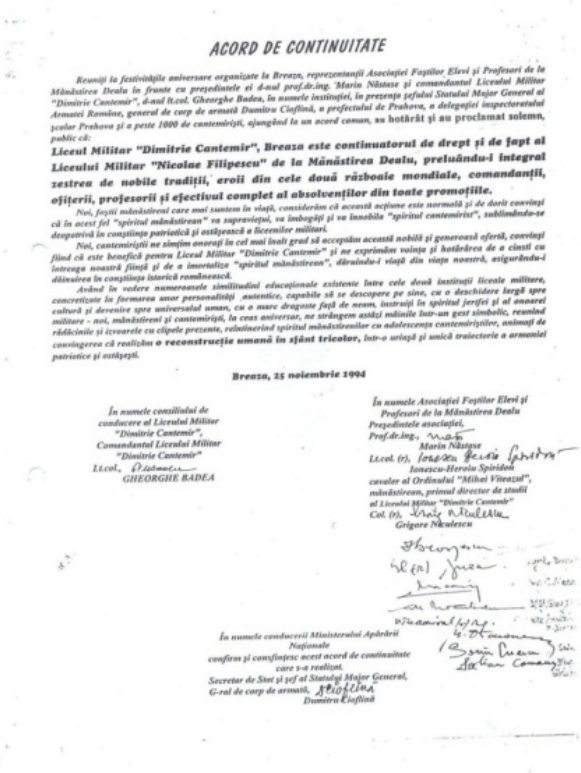

ACORD DE CONTINUITATE

Reuniți la festivitățile aniversare organizate la Breaza, reprezentanții Asociației Foștilor Elevi și Profesori de la Mănăstirea Dealu în frunte cu președintele ei d-nul prof.dr.ing. Marin Năstase și comandantul Liceului Militar "Dimitrie Cantemir", d-nul lt.col. Gheorghe Badea, în numele instituției, în prezența șefului Statului Major General al Armatei Române, general de corp de armată Dumitru Ciuflină, a prefectului de Prahova, a delegației inspectoratului școlar Prahova și a peste 1000 de cantemiriști, ajunși la un acord comun, au hotărât și au proclamat solemn, public că:

Liceul Militar "Dimitrie Cantemir", Breaza este continuatorul de drept și de fapt al Liceului Militar "Nicolae Filipescu" de la Mănăstirea Dealu, preluându-i integral zestrea de nobile tradiții, eroii din cele două războaie mondiale, comandanții, ofițerii, profesorii și efectivul complet al absolvenților din toate promoțiile.

Noi, foștii mănăstireni care mai suntem în viață, considerăm că această acțiune este normală și de dorit convingi că în acest fel "spiritul mănăstirean" va supraviețui, va înbogăți și va însufla "spiritul cantemirist", sublimându-se deopotrivă în conștiința patriotică și ostășească a liceenilor militari.

Noi, cantemiriștii ne simțim onorați la cel mai înalt grad să acceptăm această nobilă și generoasă ofertă, convingi fiind că este benefică pentru Liceul Militar "Dimitrie Cantemir" și ne exprimăm voința și hotărârea de a cinsti cu întreaga noastră ființă și de a imortaliza "spiritul mănăstirean", dăruindu-i viață din viața noastră, asigurându-i dăinuirea în conștiința istorică românească.

Având în vedere numeroasele similitudini educaționale existente între cele două instituții liceale militare, concretizate în formarea unor personalități autentice, capabile să se descopere pe sine, cu o deschidere largă spre cultură și devenire spre universalul uman, cu o mare dragoste față de neam, instruiți în spiritul jertfei și al onoarei militare - azi, mănăstireni și cantemiriști, în ceas aniversar, ne strângem astăzi mâinile într-un gest simbolic, resumând rădăcinile și izvoarele cu clipele prezente, relaționând spiritul mănăstirenilor cu adolescența cantemiriștilor, animați de convingerea că realizăm **o reconstrucție umană în sfânt tricolor,** într-o uriașă și unică traiectorie a armoniei patriotice și ostășești.

Breaza, 25 noiembrie 1994

În numele consiliului de conducere al Liceului Militar "Dimitrie Cantemir", Comandantul Liceului Militar "Dimitrie Cantemir"
Lt.col. GHEORGHE BADEA

În numele Asociației Foștilor Elevi și Profesori de la Mănăstirea Dealu
Președintele asociației,
Prof.dr.ing. Marin Năstase
Lt.col. (r). Ionescu-Heroiu Spiridon
cavaler al Ordinului "Mihai Viteazul",
mănăstirean, primul director de studii al Liceului Militar "Dimitrie Cantemir"
Col. (r). Grigore Niculescu

În numele conducerii Ministerului Apărării Naționale confirm și confințesc acest acord de continuitate care s-a realizat.
Secretar de Stat și șef al Statului Major General,
G-ral de corp de armată, Dumitru Ciuflină

În zilele de 14 şi 15 iunie 1995 a avut loc festivitatea solemnă şi oficială de transmitere de către „mănăstireni“ a Registrului istoric şi a Ştafetei simbolice a glorioaselor tradiții ale Liceului Militar de la Mănăstirea Dealu către „cantemirişti“, către Liceul Militar „Dimitrie Cantemir“.

Pentru înveşnicirea în timp a acestui moment şi pentru pomenirea şi cinstirea celor peste 100 de eroi mânăstireni din cele două războaie mondiale, dar şi a cantemiriştilor căzuți la datorie, a fost ctitorit şi sfințit *Monumentul continuității tradițiilor mănăstirene.*

Simbolurile dăltuite în piatră – crucea, cartea şi oşteanul (arma) sunt şi simbolurile sub care s-a făcut educația mânăstirenilor, dar şi a cantemiriştilor.

În *Monumentul continuității tradițiilor mănăstirene* este dăltuit nemuritor în marmură următorul hrisov:

„Reuniți în veşnicia patriei
Şi-n spiritul mânăstirean
Vestit, izvor cantemirist,
Ne vom cinsti mereu eroii
Căzuți pe câmpul de onoare!“

15 iunie 1995

Monumentul este străjuit de busturile în bronz ale celor 2 patroni spirituali ai Liceului militar – Dimitrie Cantemir şi Nicolae Filipescu. În spatele Monumentului arde o flacără veşnică.

La 1 decembrie 1999, Liceul Militar „Dimitrie Cantemir" a dobândit denumirea de **Colegiul Militar Liceal „Dimitrie Cantemir"**

Din 01 septembrie 2014, prin ordinul ministrului educației naționale nr.3280/10.04.2014, Colegiul Militar Liceal „Dimitrie Cantemir" se numeşte **Colegiul Național Militar „Dimitrie Cantemir**"

Colegiul Național Militar „Dimitrie Cantemir" a fost prima instituție de învățământ preuniversitar militar evaluată de ARACIP, primind calificativul **Excelent**, în octombrie 2011, un rezultat care aşază colegiul ca un adevărat centru de educație preuniversitară, fapt dovedit de rezultatele pe care le-au avut elevii şi absolvenții la examenul de bacalaureat şi la concursurile de admitere în învățământul superior (în ultimii ani au fost 100 % reuşiți la Bacalaureat şi 100% admişi la învățământul superior militar şi civil). Absolvenții promoției 2015 au intrat, prin concurs, în instituțiile militare de învățământ superior şi postliceal în procent de 92,86%.

Recunoaşterea valorii şcolii avea să fie marcată, pe 11 februarie 2013, de ministrul educației naționale, prin conferirea Diplomei şi a Plachetei "Nicolae Iorga", înaltă distincție a învățământului românesc.

În anul 2012, s-a primit titlul de „Şcoală Europeană". Având în vedere rezultatele deosebite obținute, **Colegiul Național Militar „Dimitrie Cantemir"**, în data de 03.11.2012, la Bucureşti, a fost primit în Alianța Colegiilor Centenare, o organizație de elită care cuprinde cele mai prestigioase 52 de instituții de învățământ preuniversitar din România. Pentru rezultatele deosebite obținute la olimpiadele şi concursurile şcolare internaționale, desfăşurate în anul şcolar 2013-2014, s-a primit **Diploma de excelență** acordată de ministrul educației naționale. Pentru dedicare şi consecvență în atingerea standardelor de performanță, materializate în procent maxim de promovabilitate la examenul de bacalaureat în perioada 2011-2014 s-a primit **Diploma de merit** acordată de Inspectoratul Şcolar Județean Prahova.

Ca o consecință firească a excelenței în educație, Colegiul Național Militar "Dimitrie Cantemir" a fost distins pentru a doua oară consecutiv cu titlul de **"Şcoală Europeană – 2015"**.

An de an, cantemiriştii îmbogățesc palmaresul instituției cu numeroase premii obținute la concursurile şi olimpiadele şcolare pe discipline, atât la nivel județean, cât şi la nivel național şi internațional. Toate aceste rezultate au ca temei calitatea procesului instructiv-educativ desfăşurat în colegiu.

Colegiul are profil militar, specializarea matematică-informatică, singurul cu acest specific din județul Prahova.

În prezent, în instituție, sunt şcolarizați peste 450 de elevi.

Colegiul Național Militar "Dimitrie Cantemir" dispune de un valoros corp de educatori civili şi militari şi de o importantă bază materială, cuprinzând dotări care satisfac atât cerințele impuse de noul curriculum, cât şi nevoile elevilor şi ale profesorilor.

Pentru asigurarea unui proces instructiv-educativ de calitate, instituția dispune de:

● 20 săli de clasă dotate corespunzător, care oferă condiții foarte bune de microclimat;

● 8 săli multifuncționale pentru franceză, engleză, română, matematică, istorie, geografie, socio-umane, pregătire militară dotate cu calculator, televizor color, video, combine audio, flipchart-uri;

● o sală tehnologie multi-touch cu patru mese digitale care au, în prezent, opt aplicații funcționale ce permit dezvoltarea în rândul elevilor a acelor competențe pe care societatea actuală le cere;

● sală de festivități cu o capacitate de 400 locuri;

● bibliotecă cu 63 mii de volume, grupate în 22 mii de titluri care oglindesc o gamă variată de tematici ce pot fi abordate de către elevii şi cadrele colegiului;

● o sală de lectură cu 44 de locuri;

• 2 săli de sport, 1 teren de fotbal cu pistă de atletism şi 6 terenuri de handbal, volei şi baschet.

Viziunea şcolii este: *Într-o societate a cunoaşterii, competitivă şi deschisă, colegiul susține o educație în schimbare care oferă şansa fiecărui tânăr de a atinge propria excelență, într-un mediu stimulativ. Întreg procesul instructiv-educativ se va orienta către împlinirea personală, promovarea unei vieți de calitate şi formarea unui absolvent cu solide competențe transferabile, care să-l susțină in decizia sa asupra carierei militare, într-un mediu sănătos, relaxant, dotat cu toate utilitățile necesare educației, de către un personal cu o puternică motivație, competitiv, empatic şi deschis la schimbare.*

Misiunea de bază a şcolii o constituie: *Dezvoltarea/diversificarea competențelor – cheie şi formarea competențelor specifice filierei vocaționale, profilului militar şi specializării matematică-informatică, în paralel cu socializarea militară primară a elevilor.*

Colegiul Național Militar „Dimitrie Cantemir" a optat pentru *inovație, creativitate, deschidere, modernism, lucrul în echipă, competitivitate, excelență* şi *interculturalitate* în învățământ, care coincid şi cu inițierea schimbărilor din societatea românească şi cu integrarea României în spațiul euroatlantic.

Colegiul creează printr-o serioasă bază de elemente de cultură generală şi deschidere spre cooperare europeană, suportul pentru realizarea aspirațiilor tinerilor, pentru viitoarea viață socială şi profesională, asigură accesul tuturor elevilor, indiferent de starea lor socială şi economică, etnie sau religie la o educație de calitate, consolidează pregătirea complexă, inclusiv în limbile engleză şi franceză, având ca scop formarea de competențe atestate prin rezultate foarte bune la examenul de bacalaureat şi certificate de competențe profesionale ceea ce garantează accesul imediat în Academiile categoriilor de forțe armate ale României.

Principalul obiectiv al şcolii este dezvoltarea personalității elevului, astfel încât să poată accesa mai uşor piața muncii pe plan militar. Acest lucru este urmărit prin dezvoltarea individualizată a propriilor aptitudini şi abilități, ceea ce poate asigura trasee profesionale de succes.

Colegiul Național Militar „Dimitrie Cantemir" şi-a dezvoltat propriul brand fundamentat pe unicitatea profilului în țară şi pe dinamica acestuia pe plan european, internațional. Aceasta din urmă este susținută de implementarea de opționale crosscurriculare şi transdisciplinare.

Astăzi, Colegiul Național Militar „Dimitrie Cantemir" este o instituție modernă, capabilă să-şi îndeplinească rapid, eficient şi cu maximum de operaționalitate țelurile noii reforme a învățământului şi cerințele Ministerului Apărării Naționale.

Date şi amănunte despre Colegiul Național Militar „Dimitrie Cantemir" se pot vizualiza la adresa de internet: www.cantemircml.ro

Colegiul Național Militar „Dimitrie Cantemir” ,in perioada 1915-2015, a avut peste 13.000 de absolventi.

Absolventii pot fi vizualizati la adresa de internet: www.cantemircml.ro*, rubrica Promoții.*

Până acum dintre absolventi –având în vedere criteriul de performanță gradul militar- au ajuns generali un numar de peste 180 de persoane. Acestea au fost evidentiate in volumele I si II ale lucrării „PIRAMIDA CANTEMIRISTĂ - DE LA LAMPASUL CANTEMIRIST LA VIPUŞCA DE GENERAL „

Cartile oferă doar o față a ceea ce este cantemirismul militar, luminat printr-un criteriu de performanță profesională - generalii formați la Alma Mater Cantemir, liceul militar fiind roata olarului pentru cadeții cantemirişti, vatra în care s-a modelat măiestru alfabetul tainic al devenirii adolescenților. Performanțele profesionale ale absolvenților cantemirişti, antologate în cele 2 volume învederează acel mesaj simbolic încrustat de Nicolae Iorga: “O viață de om aşa cum a fost”.

Cărțile au valoare şi de document social-istoric pentru că o întreagă derulare de evenimente petrecute de-a lungul unei jumătăți de veac (1950-2000) în România au fost trăite pe viu, de către domnii generali, fie ca martori, fie ca actanți ai întâmplărilor.

Volumul II a fost închinat **aniversării centenarului întemeierii învățământului militar modern românesc,** la 04 iunie 1912, prin ctitorirea Liceului militar de la Mânătirea Dealu de către marele patriot Nicolae Filipescu.

Cartile sunt, de asemenea, şi o călăuză pentru o MAGNA EPICA, epopeea spiritului cantemirist militar.

Roadele devenirii profesionale ale absolventilor sunt extrapolate la nivelul unor promoții şi nu la nivelul unui individ, unde aprecierea ar putea fi de multe ori subiectivă. Toate cele făurite în timpul uceniciei cantemiriste nu pot fi cuantificate cu exactitate, dar roadele semănatului de atunci pot fi cântărite cu obiectivă detaşare. Nu întâmplător cantemirişti militari pot fi întâlniți în partea superioară a ierarhiilor sociale.

Cantemiristii militari care au performat la gradul de general pot fi vizualizați la adresa de internet : www.piramida *cantemirista.*

COLEGIUL NAȚIONAL ,,CANTEMIR-VODĂ" BUCUREȘTI

Ioniță Elena[1]

elena_inana@yahoo.com

I. Începuturile liceului (1868-1878)

Transformările ce au avut loc în viața culturală a țării noastre, în a doua jumatate a secolului al XIX-lea, sunt rezultatul procesului de modernizare a societății româneşti, proces datorat revoluției din anul 1848 şi reformelor burgheze din timpul lui A.I. Cuza.

Liceul „Dimitrie Cantemir" şi-a început existența ca gimnaziul „Matei Basarab", nume pe care îl va purta de la înființarea sa, în 1868, până în 1878, când ia numele pe care il poartă şi astăzi.

La propunerea profesorilor din liceul „Matei Basarab" se formează o clasă paralelă cu ce-a de-a I la 11 noiembrie 1865, eveniment care a precedat înființarea liceului. În anul următor se înființeaza şi o clasă divizionară a II-a, urmând ca în luna octombrie a aceluiaşi an, cele două clase să fie mutate din clădirea liceului „Matei Basarab" pe strada Sfinților, devenind o unitate şcolară de sine stătătoare.

Primul director al acestei instituții a fost Petrariu Ion, iar printre profesori se numără: A. Racoviceanu, profesor de matematică; Mihai Zenide, profesor de limba latină şi limba romană; Ion Constantin Budulesceanu, profesor suplinitor de limba latină şi limba romană.

Instituția a trecut, la începuturile sale, prin mari greutați materiale, aşa cum sugerează şi un raport adresat Ministerului Învățământului, prin care şcoala cerea achiziționarea mai multor articole de mobilier. Aceste impedimente au dus inclusiv la multiple schimbări de locație a şcolii, mai întâi în 1869, în curtea Bisericii Zlătari, apoi, în 1873, în curtea Bisericii Ecaterina, pe strada Belvedere, iar în 1877 se muta, din nou, pe strada Fântânii.

II. Gimnaziul ,,Cantemir Voda'' (1878-1919)

Odată cu completarea structurii gimnaziale, în 1879, pentru a se evita confuziile între Liceul „Matei Basarab'' şi gimnaziul cu acelaşi nume, şi, totodată, „aducându-i o ofrandă'' Domnitorului Dimitrie Cantemir, şcoala adoptă numele de „Cantemir-Vodă''.

[1] Prof. Colegiul Național Cantemir–Vodă, Bucureşti, membru în Consiliul Director al Asociației Europene „Dimitrie Cantemir".

Odată cu aceasta, şcoala intră într-un proces de dezvoltare progresivă, crescând numărul de clase şi, implicit, numărul de elevi. În calea acestui progres a stat ocupația germana din anii 1916-1917, ca, apoi, în 1918, să revină la condițiile optime şi să mărească din nou numarul de clase.

Acest progres se datorează, în primul rând directorilor din această perioadă: Constantin Ştefănescu-Priboi, V.D Păun, Vasile Şuteu. În primăvara anului 1919, se porneşte acțiunea de reparare a stricăciunilor cauzate în timpul ocupației germane şi se reia continuarea lucrărilor de construcție, începute în anul 1915. Sfârşitul anului şcolar 1918-1919 constituie şi încheierea perioadei în care şcoala a funcționat ca gimnaziu. Este sfârşitul unei perioade grele, care a cerut tărie şi perseverență atât din partea profesorilor, cât şi din partea elevilor.

III. Liceul ,,Cantemir-Vodă"(1919-1944)

La începutul acestei perioade se remarca directorul Vasile Şuteu (1910-1919), profesor de limba latină şi limba germană, dând dovadă de un înalt spirit de organizare, îndrumare şi conducere atât pe plan didactic, cât şi pe plan administrativ. Printre realizările lui se numără publicarea câtorva manuale, instruirea tinerilor ofițeri şi grăbirea planului de construcții, fapt fără de care dezvoltarea liceului „Dimitrie Cantemir" ar fi fost cu mult întarziată. Drept omagiu, i se construieşte un bust care să ocrotească liceul, iar, mai apoi, un premiu cu numele lui se acorda celui mai bun elev al studiilor clasice din liceu.

Profesorii Vasile Alaci şi Mihai Ghermanescu au jucat un important rol în constituirea profilului matematic al instituției, ambii predând această materie cu o deosebită dedicație. Activitatea matematică a elevilor a fost stimulată de colaborari cu revistele „Gazeta matematică" şi „Revista matematică din Timişoara", respectiv publicarea revistei „Curierul matematic" de către elevii şcolii sub îndrumarea lui Mihail Ghermanescu. Aceasta s-a difuzat chiar şi peste granițele țării.

O tradiție a liceului este cinstirea anuală a patronului liceului, voievodul Dimitrie Cantemir, aceasta fiind o festivitate cultural-artistică. Prin donații, în cadrul acestui eveniment, şcoala este dotată cu mobilier şi obiecte folositoare studiului, iar elevii nevoiaşi primesc haine şi manuale.

Comitetul şcolar, format din părinții elevilor, a jucat un rol foarte important în dezvoltarea liceului, acesta oferind bani pentru construcții şi amenajări, asigurându-se de întreținerea clădirii (apă, electricitate, etc.), procurând material didactic şi plătind majoritatea excursiilor.

Un capitol important din istoria liceului îl constituie perioada de reconstrucție şi reparație a clădirii, sensibil deteriorată în timpul războiului. În data de 26 septembrie 1919, se termină lucrările făcute pe baza unei alocații de 50.000 de lei, astfel redeschizându-se şcoala.

Cu toate acestea, reparațiile nu sunt suficiente, clădirea ducând lipsa de multe alte dotări, cum ar fi sala de gimnastică, subsol, laboratoare şi aşa mai departe. Aceste probleme nu vor fi rezolvate până în 1927, odată cu deschiderea şi inaugurarea internatului.

Chemarea în vederea satisfacerii obligațiilor militare, ca rezervişti, a mai multor cadre didactice, activitate premergătoare celui de-al Doilea Război Mondial, provoacă mari greutăți în procesul instructiv-educativ al liceului.

În 1933, se înființează **comunitatea de muncă**, un program care avea ca scop lărgirea orizonturilor elevilor şi îmbunătățirea relației lor cu profesorii. În acest program sunt introduse un ansamblu de cor şi muzică instrumentală, experimente în laborator, şezători de lectură, tragere de tir şi un atelier de croitorie.

Bazele clădirii actuale a liceului se pun în 1944, după avariile suferite în urma bombardamentului din 4 aprilie 1944, când a fost distrusă şi locuința profesorului Tiberiu Mihăilescu.

IV. Liceul in ultimii 70 de ani

După 1944 numărul claselor creşte semnificativ, nemaitrecând sub pragul de 19 clase şi 735 de elevi. Treptat, creşte numărul anilor de studiu, ca, în anul 1957, liceul să adopte ciclul şcolar complet (la acea vreme de 11 clase). Tot în această perioadă, liceul devine mixt, accesibil şi pentru fete şi pentru băieți.

Cu toate acestea, în anul şcolar 1965-1966, odată cu schimbarea denumirii în ,,Liceul <<Dimitrie Cantemir>>'' şi cu trecerea la sistemul de învatamânt cu 12 clase, se produce o demixtare progresivă a liceului, la examenul de admitere în clasa a IX-a fiind primiți numai băieți.

În cursul ultimei jumătăți de secol, corpul de cadre didactice depune eforturi considerabile pentru îmbunatățirea calității învățământului, prin perfecționarea programelor şi modului de predare a fiecărei discipline studiate în liceu şi a diversificării modului de muncă din cadrul şcolii.

În evoluția postdecembristă a şcolii, odată cu schimbarea profilului acesteia, axat în special pe partea de profil real, domeniul informatic a cunoscut o evoluție spectaculoasă. Aceasta s-a confirmat prin rezultatele obținute la concursurile şcolare de profil, la **realizarea primelor lecții de soft educațional şi proiecte interdisciplinare**. Rezultatele de la olimpiada de informatică au avut ca punct culminant obținerea locului II la olimpiada internațională de informatică.

În anul 1999, a luat ființă **prima Academie Regionala CISCO din Romania**, Academia „Cantemir-Vodă", coordonată de profesorul Emil Dragomirescu. Din prima clasa a acesteia au făcut parte profesorii de informatică ai colegiului (Radu Jugureanu, Dana Vlădoiu, Florentina Mocrienco) – viitori instructori ai academiei.

O încununare a activității Academiei CISCO o reprezintă recunoaşterea venită cu ocazia Conferinței Internaționale "Cisco Learning Comunity", de la Copenhaga, din octombrie 2002, când a primit distinctia de "Cea mai buna academie din spatiul EMEA"

Profesoarele Dana Vlădoiu şi Florentina Mocrienco au coordonat echipa câştigătoare la concursul de proiecte educaționale „Join Multimedia" organizat de firma Siemens în 2003.

Profesorul Emil Dragomirescu a primit Diploma de Excelență din partea Ministerului Educației şi Cercetării, ca urmare a rezultatelor deosebite obținute de către elevii săi la concursurile de informatică, în special pentru obținerea locului II la Olimpiada Internațională de informatică de către elevul său, Mugurel Ionuț Andreica, premiat şi el de acelaşi minister.

Profesoarele Florentina Mocrienco şi Teodora Negrilă au îndrumat o echipă alcătuită din trei eleve (Ana Maria Roşioară, Andreea Neagu şi Adriana Cocic) pentru **realizarea unui pachet de lecții de informatică şi chimie în format electronic**, cu care au participat la prima ediție a Cupei SIVECO. Liceul s-a remarcat şi prin faptul ca a avut prima echipă de soft formată exclusiv din fete care au alcatuit „grupa 3A", coordonată de doamnele profesoare Mocrienco Florentina si Negrila Teodora. Echipa a participat la prima editie a cupei SIVECO, unde au abținut locul I cu lucrarea „**Pachet de lecții" pentru clasa a X-a si a XI-a pentru informatică şi chimie.**

În anul 2003, datorită rezultatelor obținute la concursurile şcolare şi olimpiade, **colegiul nostru a fost selectat de către Oracle România să participe la programul pilot al Academiei Oracle University**. Profesoara Florentina Mocrienco a luat parte la cursurile de Modelare a bazelor de date şi SQL organizate în cadrul universității UCLA, din Los Angeles, SUA.

În luna octombrie 2003, şcoala noastră a fost vizitată de către directorul Oracle Internet Academy, Thomas Kadelbach şi responsabil pentru inițiative educaționale în EMEA, Orla NiChorcora, care au fost impresionați de proiectele elevilor noştri, dar şi de cunoştințele lor de engleză. De asemenea, şcoala a participat la Colocviul organizat de Oracle Corporation din România cu ocazia vizitei directorului Oracle Internet Academy, Thomas Kadelbach şi a responsabilei pentru inițiative educaționale în EMEA, Orla NiChorcora.

În ultimii ani, Colegiul se mândreşte cu rezultate foarte bune la olimpiade pe țară (elevul Ştefanescu Traian - matematică, Dumitrescu Alin - premiul național la biologie, Bădescu Gruia -olimpiada internațională medalie de aur locul I geografie), precum şi cu locuri fruntaşe (recompensate pe masură) la concursuri precum „Cangurul" (elevii Georgescu Tiberiu şi Ruseti Stefan), Concursul „Ştefan Cel Mare şi Sfânt" (Avran Alexandru, Ramon Luciana), Concursul „Istorie si Societate în dimensiunea virtuală" (Nicolescu Silvia, Dobre Simona, Malureanu Alexandru – premiul pentru cel mai bun design etapa națională), Concursul simulare managerială pe calculator JAR (Huidumac Andrei-mențiune etapa internațională).

PERSONALITĂȚI CARE AU STUDIAT ÎN COLEGIUL NAȚIONAL „CANTEMIR-VODĂ" BUCUREŞTI

1. Anda Călugăreanu - actriță
2. Cincinat Pavelescu - magistrat şi epigramist
3. Daniel Danielopolu - savant de renume mondial, fiziolog şi clinician, membru al Academiei Române
4. Emil Hossu - actor
5. George Călinescu - scriitor şi critic literar
6. George Georgescu - dirijor de reputație internațională, membru al Academiei Române

7. Haralamb Lecca - dramaturg
8. Henri H. Stahl - profesor de sociologie la Universitatea din Bucureşti
9. Ion Gheorghe Duca - om politic
10. Matei Alexescu - cecetător ştiințific şi director al Observatorului astronomic popular
11. Mircea Cărtărescu - scriitor
12. Nerva Hodoş - istoric
13. Petre Antonescu - arhitect
14. Stefan Luchian - pictor
15. Şerban Papacostea - director al institutului „Nicolae Iorga”
16. Ştefan Bănică – actor

INFORMAȚII GENERALE DESPRE ACESTE PERSONALITĂȚI

Anda Călugăreanu (n. 24 octombrie 1946 – d. 15 august 1992)

Anca Miranda Călugăreanu a fost o actriță şi interpretă de muzică uşoară şi folk. Prima apariție mai importantă a fost cu formația *Sincron*, la Sala Palatului din Bucureşti, în anul 1965. Începând cu jumătatea anilor '70 şi-a descoperit o nouă vocație - muzica folk, urmată de pasiunea pentru actorie. A urmat o perioada in care a participat la mai multe festivaluri cum ar fi Festivalul ,,Cerbul de Aur”, Festivalul de muzica usoara ,,Mamaia”.

Cincinat Pavelescu (n. 20 octombrie 1872- d. 30 noiembrie 1934)

A fost un poet şi epigramist român, autor de romanțe, lieduri, cantilene, serenade şi madrigaluri. Licențiat în drept la Bucureşti (1897). A debutat şi a făcut parte din cenaclul Literatorului lui Macedonski. Cincinat Pavelescu a fost director la publicația *„Braşovul literar şi artistic”,* în perioada 1931 - 1935.

Daniel Danieloplu (n. 12/25 aprilie 1884 - d. 25 aprilie 1955)

A fost un medic, fiziolog şi farmacolog român, profesor universitar la facultatea de medicină din Bucureşti. A studiat interdependența dintre sistemul nervos somatic şi cel vegetativ, a creat metoda viscerografică în medicina experimentală şi în clinică, a adus contribuții la patogenia şi tratamentul anginei pectorale. Precursor al teoriei sistemelor biologice şi al biociberneticei, promotor al farmacologiei nespecifice. Membru de onoare (din 1938) al Academiei Române.

Savant de mare productivitate ştiințifică, este autorul a numeroase monografii de specialitate. De exemplu Danielopolu abordează, printre primii în lume, o concepție nouă în descrierea funcțiilor biologice, concepție denumită, astăzi, biocibernetică, legată de prezentarea organismelor şi a funcțiilor organelor ca pe nişte sisteme.

Emil Hossu (n. 24 noiembrie 1941 - d. 25 ianuarie 2012)

Primele sale roluri retribuite au fost la teatrul radiofonic. Ulterior, a devenit actor la Teatrul Nottara din Bucureşti. A avut prestații remarcabile în filme cunoscute cum ar fi “Secretul lui Bachus” (*1984*) şi „Sosesc păsările călătoare” (*1984*). Actorul Emil Hossu a fost decorat la 13 decembrie 2002 cu Ordinul național Serviciul Credincios în grad de Cavaler, alături de alți actori, *„pentru devotamentul şi harul artistic puse în slujba teatrului romanesc, cu prilejul împlinirii unui veac şi jumătate de existență a Teatrului Național din Bucureşti”*.

George Călinescu (n. 19 iunie 1899– d. 12 martie 1965)

A fost profesor universitar la Facultatea de Litere din Iaşi şi la Facultatea de Litere şi Filozofie din Bucureşti, în două etape. Devine conferențiar al Facultății de Litere al Universității din Iaşi în 1937, la un an după moartea predecesorului său, Garabet Ibrăileanu, unde predă cursuri de literatură şi de estetică. În 1944 devine profesor titular la Universitatea din Iaşi şi din 1945, devine profesor titular şi la Facultatea de Litere a Universității din Bucureşti.

Este autorul unor studii fundamentale despre scriitori români (Viața lui Mihai Eminescu, Opera lui Mihai Eminescu, Viața lui Ion Creangă ş.a.). Publică, după 1945, studii şi eseuri privind literatura universală (Impresii asupra literaturii spaniole, Scriitori străini). Studiul Estetica basmului completează spectrul de preocupări ale criticului şi istoricului literar, fiind interesat de folclorul românesc şi de poetica basmului. A publicat monografii, în volume separate, consacrate lui Mihai Eminescu, Ion Creangă, Nicolae Filimon, Grigore Alexandrescu (1932-1962), biografii romanțate, numeroase alte studii, eseuri, a ținut numeroase conferințe, academice sau radiofonice, a scris mii de cronici literare în zeci de reviste din perioada antebelică, interbelică şi după aceea, până în anul morții, în 1965.

George Georgescu (n. 12 septembrie 1887- d. 1 septembrie 1964)

A fost dirijor, academician, director al Orchestrei Filarmonice din Bucureşti, unul din cei mai mari reprezentați ai stilului dirijoral clasic caracteristic şcolii germane. George Georgescu şi-a început cariera artistică studiind vioara şi violoncelul la Bucureşti, apoi la Şcoala superioară de Muzică din Berlin, elev al lui Hugo Becker, eminent profesor de violoncel. Din 1910, face parte ca violoncelist din cvartetul de coarde de sub conducerea violonistului Henri Marteau. În 1916, suferă un accident şi este nevoit să abandoneze cariera de violoncelist, la sugestia cunoscutului dirijor Arthur Nikisch.

În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, România fiind aliată puterilor Axei, George Georgescu - în afara activității dirijorale din Bucureşti - este prezent şi în viața muzicală a țărilor naziste, pentru care activitate a fost decorat de Reich-ul german cu Crucea de Fier. O dată războiul sfârşit, George Georgescu, fost colaboraționist, este îndepărtat de la conducerea Filarmonicei din Bucureşti până în 1947 când, la intervenția lui George Enescu, îşi reia activitatea muzicală, la pupitrul orchestrei radiodifuziunii române.

Haralamb Lecca (n. 10/23 Februarie 1873- d. 9 martie 1920)

Colaboreaza la Vatra, Convorbiri literare, Flacara, Viata literara, Falanga, Rampa, Scena etc. A tradus din Shakespeare, Corneille, Racine, Hugo, Balzac, Th. de Ban-ville, Sienkiewicz, Maeterlinck, Boccaccio, Daudet, Conan-Doyle. Premiul „V. Adamachi" al Acad. (1898) . Cele mai multe dintre piesele sale sunt pline de omoruri sau sinucideri, de pasiuni extreme si extravagante: Quinta, Suprema forta, 1901; Cancer la inima. 1907.

Începutul îl face însă cu poezie şi, după un volum de versuri fără ecou (Prima, 1896), continuă să-şi înserieze operele într-o suita ambițioasă (Secunda, Tertia, Quarta etc), ca, ulterior, să treacă la traduceri din literatura de succes a epocii, la localizări şi traduceri de piese la modă.

Henri N. Stahl (n. 4 noiembrie 1901 - d. 9 septembrie 1991)

A fost unul din cei mai mari sociologi români din toate timpurile, specializat în sociologia rurală, antropolog, etnograf, istoric, membru al Academiei Române. A absolvit Dreptul, Literele şi Filosofia în 1921. În anii '30, colaborează strâns cu Dimitrie Gusti, ca asistent la catedra de sociologie. Tot în această perioadă,l a fost director al Fundațiilor Culturale Regale. Publică numeroase lucrări ştiințifice, cu precădere din domeniul sociologiei rurale, dar şi de metode de investigație sociologică sau sociologia oraşelor. În 1939, este numit director al statisticii administrative la Institutul de statistică. În 1943, se înființează catedra de sociologie rurală, unde devine conferențiar, apoi preia şi catedra de sociologie generală. Însă în 1948, odată cu instaurarea regimului comunism, studiul sociologiei este interzis, iar activitatea sa în sociologie este brusc curmată. Este nevoit să lucreze ca desenator tehnic la Institutul de Urbanism, apoi este scos la pensie, în 1956. Abia în 1966, odată cu relaxarea presiunii ideologice, este rechemat în învățământ.

A fost cavaler al Legiunii de Onoare.

Ion Gheorghe Duca (n. 20 decembrie 1879 - d. 29 decembrie 1933)

Ion Gheorghe Duca, a fost un om politic liberal român, a deținut funcțiile de ministru al educației (1914-1918), ministru al agriculturii (1919-1920), ministru al afacerilor externe (1922-1926), ministru al afacerilor interne (1927-1928), şi prim-ministru al României între 14

noiembrie şi 30 decembrie 1933, la această ultimă dată fiind asasinat de aşa-numiții Nicadori din cauza eforturilor sale de a pune stavilă avântului mişcării fasciste Garda de Fier.

A fost inițiat în Francmasonerie, când se afla la studii în Franța.

Matei Alexescu (n. 1929 - d. 1993)

Matei Alexescu a fost un astronom român care s-a ocupat în principal cu popularizarea astronomiei. A fost director al Observatorului Urseanu din Bucureşti (în perioada 1957-1968) şi fondator al Planetariului din Bacău. A scris mai multe cărți şi a organizat conferințe despre astronomia practică, fiind membru al câtorva asociații internaționale. Societatea Astronomică Franceză i-a oferit o medalie pentru observațiile sale astronomice deosebite.

A scris 16 cărți de popularizare a astronomiei, ca de exemplu "Laboratorul Astrofizicianului Amator", "Cerul", o carte pentru toți sau "Invitație la planetariu". Asteroidul (263516) Alexescu îi poartă numele.

Mircea Cărtărescu (n. 1 iunie 1956)

Mircea Cărtărescu a debutat cu poezii la Cenaclul de Luni şi în România Literară în anul 1978 , coordonat de profesorul Nicolae Manolescu, şi în volum în antologia „Aer cu diamante", dar a citit şi proză la Cenaclul de proză "Junimea" condus de Ovid S. Crohmălniceanu. De altfel a publicat o proză în antologia „Desant'83". A debutat în volumul individual Faruri, vitrine, fotografii la editura "Cartea Românească" în anul 1980. A continuat să scrie versuri, a publicat mai multe volume, intre care se remarcă „Poeme de amor sau Totul".

Nerva Hodos (n. 20 noiembrie 1869 – d. 14 noiembrie 1913)

A urmat liceul şi apoi Facultatea de Litere la Bucureşti. Încă din timpul studenției în 1871, este angajat la Biblioteca Academiei Române, devenind ajutor de bibliotecar, iar apoi prim-ajutor de bibliotecar. Este unul dintre fondatorii bibliografiei româneşti. Cu începere din 1898, publică, în fascicule, iar apoi în volume, Bibliografia românească veche, lucrare de referință semnată împreună cu Ion Bianu. În 1903-1904, înființează Revista bibliografică, prima publicație de la noi cu acest profil. A organizat şi sistematizat colecțiile Bibliotecii Academiei şi ale Bibliotecii Adunării Deputaților, militând pentru înființarea de biblioteci publice. A întocmit un catalog general al librăriilor româneşti pentru anii 1885-1902. A participat la elaborarea volumelor XVI, XVII şi XVIII din Documentele Hurmuzaki.

Îngrijeşte, în 1910, o ediție din Dinicu Golescu, Însemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826, iar în 1912 publică în Convorbiri literare studiul Începuturile tipografiei în Țara Românească. Se stinge prematur din viață la numai 44 de ani.

Petre Antonescu (n. 29 iunie 1873– d. 22 aprilie 1965)

Petre Antonescu a fost un arhitect, pedagog, planificator urban, restaurator de monumente istorice şi academician român, care s-a impus printre personalitățile de frunte ale şcolii de arhitectură românească, marcând activitatea arhitecturală din prima jumătate a secolului al 20-lea prin promovarea unui stil arhitectural neo-românesc. În 1945, a fost ales membru titular al Academiei Române.

Ştefan Luchian (n. 1 februarie 1868, d. 28 iunie 1916)

În 1873, familia se mută la Bucureşti. Ştefan Luchian se înscrie, în 1885, la clasa de pictură a Şcolii Naționale de Arte Frumoase, pe care o absolvă în 1889, obținând medalia de bronz pentru un Cap de expresie şi un Studiu după natură. Maestru nedisputat i-a fost, în această perioadă de formare, Nicolae Grigorescu, la care Luchian a găsit încurajarea, fără să-i împiedice libera dezvoltare a personalității. În toamna anului 1889 pleacă la München, unde studiază două semestre la Akademie der Bildenden Künste (Academia de Arte Frumoase) unde execută copii după operele lui Correggio şi Rembrandt, aflate la Muzeul de artă. Revine în țară, în 1890, şi participă la prima expoziție a societății de artă Cercul artistic.

Şerban Papacostea (n. 25 iunie 1928)

Istoricul Şerban Papacostea s-a născut în Bucureşti, la 25 iunie 1928, el fiind fiul juristului Petru Papacostea, care era un descendent al familiei de origine macedo-română Guşu Papacostea, întemeietorul primei şcoli româneşti din Macedonia. A absolvit, în anul 1950, Facultatea de Istorie şi Geografie din Bucureşti. În anul 1968, a obținut titlul de doctor în istorie, cu teza „Oltenia sub austrieci (1718-1739)“, premiată, trei ani mai târziu, de Academia Română. Între anii 1990 şi 2001 a fost directorul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga“ din Bucureşti. Din 1990, este membru corespondent al Academiei Române. În perioada comunistă a fost deportat într-un lagăr de muncă forțată la Canalul Dunăre-Marea Neagră.

Ştefan Bănică –senior- (n. 11 noiembrie 1933– d. 26 mai 1995)

Ştefan Bănică a fost un actor complex de teatru şi film. S-a mai remarcat ca un bun cântăreț. A realizat un cuplu comic alături de Stela Popescu în spectacole de revistă şi divertisment la televiziune. Printre cele mai celebre piese muzicale interpretate se numără „Îmi acordați un dans”, „Cum am ajuns să te iubesc”, „Gioconda se mărită”, „Hei, coşar, coşar” şi „Astă seară mă fac praf”. Fiul său, Ştefan Bănică junior i-a urmat cariera atât în actorie, dar mai ales în muzică.

LICEUL TEORETIC „DIMITRIE CANTEMIR" IAȘI

Anca Dimitriu, Daniela Munteanu,
Ana- Irina Iorga[1]
Anca_dim@yahoo.com

Coordonate urbane

Înființat în plin regim comunist, Liceul Teoretic „Dimitrie Cantemir" Iaşi a fost amplasat şi se află, în continuare, într-una din zonele oraşului fără un trecut cultural glorios, între gara internațională cu tradiție grevistă, Nicolina, şi malul drept al râului Bahlui.

Arhitectură

Cu o arhitectură standard pentru epoca anilor '60 ai secolului al XX-lea, clădirea şcolii se remarcă, totuşi, printr-o intrare al cărei caracter impersonal este temperat de un supradimensionat paravan din beton, în forma literei X sau a cifrei X, care modelează spațiul de acces în forme personalizate. Chiar aici se află placa de marmură care comemorează semicentenarul liceului din anul 2013, dezvelită în mod oficial de Alteța Sa Regală Principele Radu al României, în prezența întregului personal al şcolii, a autorităților locale şi a presei.

Clădirea se ridică până la etajul al doilea, cu săli de clasă şi laboratoare, şi se prelungeşte cu o impresionantă sală modernă de sport în fața căreia se află terenul de sport. Aceste spații vorbesc despre vremea în care liceul avea clase cu profil sportiv. În acest cadru s-a format atleta Mihaela Gheorghiu, cea care a reprezentat România la Olimpiada de la Atlanta, acum profesoara de educație fizică a liceului.

Biblioteca de la parter are un fond de carte de aproximativ 30.000 de titluri, destinate atât elevilor cât şi profesorilor. Ea impresionează nu numai prin lucrări ştiințifice, literare sau artistice, ci şi prin atmosfera plăcută, de lectură şi intelectualitate, creată de bibliotecară Elena Crăcană, fostă elevă a şcolii şi ea.

[1] Prof. Dr. Anca Dimitriu, director al Liceului teoretic Dimitrie Cantemir Iaşi –vicepreşedinte a Asociației Europeane „Dimitrie Cantemir", prof. Daniela Munteanu şi prof. Ana-Irina Iorga, membre în aceeaşi Asociație.

Semne identitare

În parcul şcolii poate fi întâlnit primul semn identitar al instituției, Bustul lui Dimitrie Cantemir cu sceptrul Moldovei în mână, sculptat în anul 1966 de artistul ieşean Iftimie Bârleanu, în piatră calcaroasă de proveniență locală, cu un soclu de calcar cochilifer. Monumentul a fost reabilitat în cadrul proiectului de mediu „Eco –Şcoala", derulat în perioada 2006-2008, în colaborare cu Laboratorul de conservare şi restaurare din cadrul Complexului Muzeal Național „Moldova", sub coordonarea profesorilor Elena Iliescu şi Daniela Munteanu.

La parter, în holul principal, este al doilea semn identitar, mozaicul „Omagiu lui Cantemir", realizat sub coordonarea artistul academic Jenö Mihály Bartos.

Al treilea semn se găseşte pe scările ce duc la etajul I şi este un portret de mari dimensiuni al Domnitorului, pictat în ulei pe pânză de un autor anonim.

Pe holul etajului I se află cel de-al patrulea semn care conferă identitate cantemiriană şcolii, reproducerea murală a Hărții Moldovei la anul 1716, sau *Tabula Geographica Moldaviae- Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*, aşa cum apare ea în lucrarea postumă „Descriptio Moldaviae". Conceptul aparține prof. dr. Anca Dimitriu, directorul liceului, iar executarea ing. Constantin Crihan.

Profil intelectual

De-a lungul anilor şi al reformelor din domeniul învățământului şi al educației românești, liceul s-a subordonat diverselor comandamente ale istoriei. În trecutul său comunist a ajuns, la un moment dat, un punct de reper al şcolii ieşene pentru ca, în preajma anului 1989, să existe doar ca liceu industrial.

Puține licee din Iaşi au o ofertă atât de generoasă, concretizată în clase de matematică-informatică, ştiințe ale naturii, ştiințe socio-umane şi filologie, fiecare având particularități solicitate de comunitatea în care îşi desfăşoară activitatea. Astfel, profilul matematică-informatică se prezintă, în anumiți ani, cu varianta intensiv informatică, profilul ştiințe ale naturii se corelează cu intensiv engleză, ştiințele socio-umane cu intensiv sau chiar bilingv engleză sau spaniolă. Clasele de filologie se bucură deplin de specificul absolut al şcolii, limba spaniolă. Predată de profesori emeriți, printre care şi lectori nativi, acestea se remarcă prin pasiune pentru cultura şi civilizația spaniolă. Eleva Maria Iovan a obținut premiul I la Olimpiada Națională de Spaniolă, sub coordonarea profesorului Beatrice Balaur.

O modificare semnificativă se produce în ultimii ani cu privire la cererea masivă pentru profilul ştiințe socio-umane. Elevii aleg acest profil, indiferent că el este asociat sau nu cu o limbă străină de circulație internațională. O asemenea opțiune indică, pragmatic vorbind, propensiunea pentru o intelectualitate fermă atât de necesară ca fundament al învățământului universitar de drept, economie sau umanist, dar şi, la nivel simbolic, o atracție, poate vagă, pentru amestecul ştiințifico-filosofic şi artistic specific preocupărilor Domnitorului Dimitrie Cantemir. În acest context, s-a născut ideea de a aprofunda interdisciplinaritatea ca abordare metodică şi de conținut pentru curricula liceală.

Amprenta artistică

Holurile parterului sunt spații cu caracter cert artistic. În holul mare se succed „Cele patru anotimpuri" lucrate în frescă de prof. dr. Ofelia Huțul şi inaugurate de Altețele Lor Regale Principesa Moştenitoare Margareta şi Principele Radu ai României.

Alăturat lor este o foarte mică galerie de artă unde expun artiştii prezenți la evenimentele importante ale liceului. În holul mic, se află o altă frescă, „Simbioze regenerative", executată de Adriana Micu-Podoleanu şi restaurată integral de Ofelia Huțul.

Evenimentul anului

Zilele Şcolii marchează viața tuturor membrilor comunității noastre educaționale. Evenimentul se desfăşoară în jurul sărbătorii Sfântului Dumitru Izvorâtorul de mir, pe 26 octombrie, care este şi data naşterii Domnitorului Dimitrie Cantemir. Elementul central al activităților aniversare este reprezentat de Simpozionul Național cu Participare Internațională „Dimitrie Cantemir şi vocația europeană a gândirii româneştii", inițiat de prof. dr. Ana-Irina Iorga şi prof. dr. Anca Dimitriu. El a fost conceput ca un omagiu adus Domnitorului cărturar, ca o recunoaştere şi apreciere vie a preocupărilor sale intelectuale atât de vaste, dar şi ca un cadru în care profesorii şi elevii să îşi poată prezenta rezultatele propriilor eforturi făcute în domeniile specifice gândirii cantemireşti. De aceea, secțiunile simpozionului grupează, după criteriile gnoseologice active în epocă, toate sferele de interes ale gânditorului. Inițial au existat trei secțiuni: **Glife şi hieroglife** (limbile vorbite de Cantemir şi literaturile corespunzătoare, etnologie şi folclor), **Descriptio Mundi** (domeniile ştiințifice frecventate de Cantemir: istorie, geografie, anatomie, economie, tactică şi strategie militară, ştiințe juridice) şi **Sacrosancta Scientia** (telogie, istoria religiilor, filosofie, logică, matematică, pedagogie, muzică, arhitectură). În timp, cercetarea operei a condus la identificarea unui nou domeniu al preocupărilor sale şi anume desenul şi caligrafia. Ca urmare, a fost inființată o nouă secțiune, **Amici Picturae**. Cea de-a cincea secțiune, **Imago Mundi Cantemyrii**, este cea mai recentă şi promovează cunoaşterea detaliilor epocii istorice în care a trăit Cantemir, sub forma unei arte despre care credem că nu îi era necunoscută: teatrul. În strânsă asociere cu simpozionul se derulează Concursul Şcolar Interdisciplinar „Urmaşii Principelui Cantemir", al cărui obiectiv principal îl constituie promovarea interdisciplinarității ca stil de viață intelectuală.

Ajuns la a XII-a ediție, simpozionul se prezintă cu o istorie interesantă, consemnată în volumele cu lucrările ce au fost susținute de-a lungul timpului, volume îngrijite de Ana-

Elisabeta Tomorug. În anul 2009, simpozionul a primit Înaltul Patronaj al Alteței Sale Regale Principelui Radu al României, ceea ce a conferit liceului un prestigiu deosebit.

Modelul educațional

Liceul Teoretic "Dimitrie Cantemir" Iaşi şi-a propus să dezvolte un model educațional bazat pe valori, competență şi responsabilitate, acordând şanse egale fiecărui elev în funcție de potențialul, interesul şi motivațiile personale, asigurând formarea de capacități şi competențe care să permită absolvenților să-şi găsească locul şi menirea socială într-o lume în continuă schimbare. Valorile cultivate sunt: respectul şi valorizarea diferenței umane; performanța; încrederea; onestitatea; creativitatea; implicarea personală; forța echipei; umanismul şi solidaritatea. Profilul absolventului liceului include şi următoarele trăsături: responsabilitate față de propria pregătire; deprinderi de muncă intelectuală pentru a putea învăța pe tot parcursul vieții; flexibilitate; adaptabilitate; mobilitate.

Personalitatea europeană a liceului

Personalitatea europeană a liceului s-a conturat în cadrul comunității ieşene prin reuşita absolvenților la examene naționale, în alegerea carierei profesionale, prin proiectele educative cu multiple valențe formative care luminează calea unui traseu ascendent al liceului şi conferă calitate umană şi înaltă ținută tinerei generații de cantemirişti.

Resursele materiale şi dotările moderne sunt puse în valoare de un colectiv de cadre didactice cu o bună pregătire profesională, cu o bogată experiență, dar şi cu pasiune şi dăruire, ceea ce contribuie la organizarea şi desfăşurarea unui proces instructiv - educativ de calitate, reflectat în rezultatele obținute la examene naționale, olimpiade şi concursuri, precum şi în realizarea de activități extracurriculare.

Oferta educațională a şcolii este adresată aptitudinilor tuturor elevilor noştri, specializările fiind: matematică – informatică, ştiințele naturii, ştiințe sociale, filologie, bilingv limba engleză şi limba spaniolă. Prin activitățile extracurriculare, organizate în cadrul unor parteneriate interne, dar şi la nivelul comunității europene, liceul a demonstrat capacitatea de a furniza un nivel de educație competitivă, corespunzător exigențelor europene.

Şcoală Europeană din anul 2015, Liceul Teoretic "Dimitrie Cantemir" Iaşi, care în anul 2014, a câştigat şi Competiția Euroscola, derulează proiecte educative cu finanțare europeană care au ca scop îmbunătățirea calității şi consolidarea dimensiunii europene în educație, încurajarea învățării limbilor străine şi a cooperării cu alte instituții de învățământ europene, promovarea conştiinței interculturale şi a inovației în ceea ce priveşte metodele pedagogice şi tehnicile informaționale, constituind un univers special creat în direcția asigurării unei dezvoltări echilibrate şi armonioase a elevilor, care să permită deschiderea acestora spre alteritate culturală.

Liceul se remarcă prin organizarea de manifestări ştiințifice şi cultural-artistice: Concursul Şcolar Interdisciplinar "Urmaşii Principelui Cantemir", Festivalul Internațional "ARTE" şi Concursul Internațional de Creație plastico-lirică "Eminesciana" inițiate de prof. dr. Ofelia Huțul, Concursul Județean de comunicare şi perspicacitate "Cantemir–Junior" conceput de prof. Daniela Munteanu şi Maria Şuşnea sau Concursul Județean "O mască râde, alta plânge" coordonat de bibliotecara Elena Crăcană.

Liceul Teoretic "Dimitrie Cantemir" Iaşi este primul liceu din Moldova care a beneficiat de un lector nativ din Spania în predarea limbii spaniole, atât la clasele cu specializarea bilingv – spaniolă, cât şi la clasele de gimnaziu cu studiul intensiv al limbii spaniole. Elevilor cantemirişti li s-au acordat burse în Spania, iar unii dintre absolvenți au obținut şi diploma spaniolă de Bacalaureat. Ca o recunoaştere a promovării limbii şi culturii spaniole de către Liceul Teoretic "Dimitrie Cantemir" şi a implicării elevilor în activități interculturale româno – spaniole, în data de 19.03.2010, ataşatul pentru educație al Ambasadei Spaniei la Bucureşti, prof. univ. dr. Maria Mendez de Valdivia, a vizitat liceul şi a înmânat drapelul Spaniei

conducerii liceului, în prezența unor oficialități. La Liceul Teoretic "Dimitrie Cantemir" Iaşi a avut loc vizita Excelenței Sale, Ambasador al Spaniei la Bucureşti, Pablo Garcia Berdoy.

Proiectul „Tradiții populare în Moldova şi Normandia" este un proiect de schimb şcolar şi prietenie, care a debutat, în anul 1991, cu o bogată tradiție la instituția noastră. Liceul Teoretic "Dimitrie Cantemir" din Iaşi este înfrățit cu Colegiul "J. E. Blanche" din St. Pierre les-Elbeuf, Franța. Elevii ieşeni coordonați de cadre didactice participă la acest schimb şcolar, realizând diverse activități cu caracter intercultural. Mai mult, s-a înființat Asociația de Prietenie Româno – Franceză "Moldova – Normandia", parteneră a Asociației "Normandie – Moldavie".

O altă tradiție a liceului este elaborarea şi derularea de proiecte în cadrul Programului Sectorial Comenius: „Convieţuire şcolară. Practică şi experiență în cetățenia europeană" – proiect de dezvoltare şcolară, în parteneriat cu şcoli din Agen – Franța şi Estepona – Spania; Jeunesse „De la muzică la scenă – interpretarea culturilor europene"; „Schimburi culturale – împreună spre o Europă mai tolerantă" în parteneriat cu şcoli din Atena – Grecia, Horby – Suedia, Bari – Italia, Moletai – Lituania. Proiectele multilaterale în cadrul Programului Sectorial Comenius reflectă o preocupare deosebită a liceului pentru educația ecologică. Proiectul „School garden – green classroom" s-a derulat în perioada 2010 – 2012, în parteneriat cu şcoli din Republica Cehă, Turcia, Italia şi Marea Britanie, iar proiectul multilateral „Today's seeds are tomorrow's forests" coordonat de liceul nostru, în parteneriat cu şcoli din Bulgaria, Croația, Cipru, Marea Britanie, Franța, Grecia, Lituania şi Spania s-a desfăşurat în perioada 2012 – 2014. Cele mai recente proiecte europene derulate sunt: proiectul Comenius „Parks and Gardens in Europe – Yesterday and Today" şi proiectul Erasmus + "Implementarea mediilor de învățare virtuale" (2013 – 2015).

Educația pentru mediul înconjurător se realizează în Liceul Teoretic "Dimitrie Cantemir" Iaşi şi prin implementarea Programului Eco – School, începând din anul 2005. În urma evaluării din data de 16.02.2007, şcoala noastră a obținut statutul de eco – liceu şi simbolul mondial „Steagul Verde", liceul nostru fiind primul eco – liceu din municipiul Iaşi, menținându-şi acelaşi statut şi în prezent. Acest proiect, precum şi alte proiecte de mediu, premiate la nivel național, derulate în cadrul programelor mondiale „Learning about Forests" şi „Young Reporters for the Environment" au fost realizate de liceul nostru în colaborare cu Inspectoratul Şcolar Județean Iaşi, Primăria Municipiului Iaşi, Universitatea "Al.I. Cuza" Iaşi, Universitatea de Medicină şi Farmacie "Gr.T. Popa" Iaşi, Agenția pentru Protecția Mediului Iaşi, Muzeul de Istorie Naturală Iaşi, Grădina Botanică Iaşi etc.

Un alt parteneriat educațional reprezentativ este cel care promovează colaborarea dintre Liceul Teoretic "Dimitrie Cantemir" Iaşi şi Liceul Teoretic "Miguel de Cervantes Saavedra" Chişinău, care vizează următorarele aspecte: defăşurarea unor activități comune (vizite, concursuri, dezbateri, ateliere de lucru), schimb de experiență privind activitatea profesională şi managerială, inclusiv schimb şcolar de cadre didactice şi elevi, promovarea limbii spaniole şi culturii hispanice, dinamizarea colectivelor de elevi în inițierea, organizarea şi desfăşurarea activităților lingvistice.

Preocuparea liceului pentru abordarea interdisciplinară a curriculum-ului, ca o modalitate inovatoare de organizare a conținuturilor, s-a manifestat prin organizarea Conferinței Naționale „Abordarea interdisciplinară la nivelul ariei curriculare matematică şi ştiințe ale naturii – premisă a competitivității în educație", precum şi prin implementarea în liceu a proiectelor POSDRU „Proces educațional optimizat în viziunea competențelor societății cunoaşterii" şi „MaST Networking, calitate în dezvoltarea competențelor cheie de matematică, ştiințe şi tehnologii" (în perioada 2010 – 2012). În cadrul primului proiect, liceul nostru a obținut premiul al II-lea la nivel național, iar prin cel de-al doilea proiect, liceului nostru i s-a conferit titlul de „Şcoală MaST", în urma câştigării Competiției „Şcoala MaST – Top".

„In Animo Cantemyrii" este o revistă a comunității noastre cantemiriste care măsoară pulsul vieții şcolare şi extraşcolare, evidențiază relaționarea liceului nostru cu comunitatea locală, surprinde ecoul unor manifestări tradiționale, cultivă interesele elevilor, dezvoltă aptitudinile literare ale acestora, încurajează talentele artistice. În paginile revistei sunt evocate momentele de bucurie, de împlinire, de consolidare a culturii instituționale, precum şi performanțele liceului.

Cu sentimentul unor deveniri intelectuale ce capătă forme de împlinire, cu fiecare an, făurim calea spre un viitor bazat pe valoare şi performanță, în permanentă simbioză a viitorului cu trecutul, în spiritul unei libertăți depline a gândului şi a transmiterii unor scrieri cu rol de ancoră pentru generațiile ce vor veni.

COLEGIUL ECONOMIC „DIMITRIE CANTEMIR" SUCEAVA

Valentin Buda Niga[1]

valentinbudaniga@yahoo.com

Colegiul Economic „Dimitrie Cantemir" este situat în oraşul Suceava, din nordul Moldovei şi ocupă un teren cu o suprafață de 13.553 m^2. Şcoala oferă instruire în domeniile: matematică-informatică, economic-administrativ, turism şi alimentație publică, estetica şi igiena corpului omenesc. Având în vedere că este o şcoală cu tradiție în predarea învățământului economic instituția recrutează elevi din întreaga regiune. O parte dintre elevii şcolii locuieşte în internatul cu o capacitate de 250 de locuri, care deserveşte şi alte şcoli învecinate precum şi Universitatea „Stefan cel Mare" - Suceava.

Colegiul Economic „Dimitrie Cantemir" pregăteşte elevii pe filiera tehnologică: învățământ liceal şi învățământ postliceal. În anul şcolar 2013-2014, în şcoală au fost înscrişi 1525 de elevi din care 1432 în învățământul liceal şi 93 în învățământul postliceal.

Şcoala dispune de personal didactic format din 92 cadre didactice, din care 78 profesori titulari, 14 suplinitori calificați, respctiv 4 debutanți, 14 definitivi, 20 cu gradul didactic II, 5 gradul didactic I, 3 doctori.

Începuturile învățământului economic sucevean se regăsesc în perioada de după Marea Unire din 1918, când, după revenirea Bucovinei în hotarele României, au fost înființate instituții de învățământ având ca scop cultivarea poporului, sprijinirea industriei şi comerțului.

La solicitarea locuitorilor oraşului Suceava, Ministerul Cultelor şi Culturii Naționale a aprobat înființarea Şcolii Comerciale Elementare de băieți, şcoală extrabugetară cu durata de trei ani.

În ziua de 5 octombrie 1924, în prezența ministrului Ion Nistor, au fost sfințite două şcoli profesionale, una de meserii pentru fete şi alta comercială pentru băieți. Din arhive reiese că deschiderea oficială a cursurilor a avut loc la data de 1 decembrie 1926, într-un local închiriat. Din cei 47 de candidați prezentați, au fost selecționați prin concursul de admitere, desfăşurat

[1] Director Colegiul Economic „Dimitrie Cantemir" Suceava, vice-preşedinte al Asociației Europeane "Dimitrie Cantemir".

în luna noiembrie 1926, 37 elevi. Majoritatea elevilor erau fii de săteni care locuiau în comunele mai apropiate.

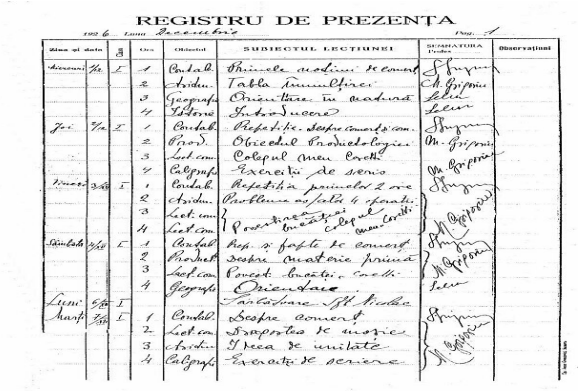

REGISTRU DE PREZENȚĂ

1926 Lunii Decembrie Pag. 1

Ziua și data		Ora		Obiectul	SUBIECTUL LECȚIUNEI	SEMNĂTURA Profes.	Observațiuni
Sâmbătă	27/11	I	1	Contab.	Principele noțiuni de comerț		
			2	Aritm.	Tabla înmulțirei		
			3	Geograf.	Orientarea în cadrul		
			4	Istoria	Istoria Suceve		
Joi	2/12	I	1	Contab.	Repetiție. despre comerț în com.		
			2	Prod.	Obiectul Productologiei		
			3	Let. com.	Colegul meu Cacli		
			4	Caligraf.	Exerciții de semn		
Vineri	3/12	I	1	Contab.	Repetiția primelor 2 ore		
			2	Aritm.	Problema asfalt 4 operații		
			3	Let. com.	Prezentarea Colegul meu Cacli		
			4	Let. com.			
Sâmbătă	4/12	I	1	Contab.	Rep. și fapte de comerț		
			2	Prod.	Despre Quatorze primă		
			3	Let. com.	Povest. Cuatro. Cacli		
			4	Geograf.	Orientarea		
Luni	6/12	I			Tantăruare Sf. Nicolae		
Marți	7/12	I	1	Contab.	Despre comerț		
			2	Let. com.	Raportul de vizavis		
			3	Aritm.	Ideea de unitate		
			4	Caligraf.	Exerciții de scriere		

Pentru început, şcoala a fost încadrată cu trei profesori: Maria Grigoriu (Lecturi comentate, Aritmetica, Geografia, Productologia, Caligrafia), Ioan Lelcu (Istoria), Gheorghe Grigoriu (Contabilitatea), director fiind numit profesorul Nicon Turtureanu.

De-a lungul existenței sale, Şcoala Comercială a cunoscut diferite forme şi etape de dezvoltare: din 1926 până în 1935, a funcționat ca Şcoală Comercială Elementară de trei ani, între anii 1935-1936, ca gimnaziu comercial de patru ani, iar din anul şcolar 1936-1937, a primit denumirea de Gimnaziu Comercial de Băieți „Dr. A. Anghelescu”, până în 1945, când a devenit Liceu Comercial de Băieți Suceava.

În anul şcolar 1947-1948, Liceul Comercial de Băieți Suceava şi-a schimbat denumirea în „Şcoală Tehnică de Administrație Economică Mixtă”, iar 1948, în „Şcoala Medie Tehnică de Comerț” Suceava, până la sfârşitul anului şcolar 1951-1952, după care a fost mutată la Botoşani, unde a funcționat până la 31 august 1955, când a fost desființată.

În 1966, s-a reorganizat învățământul economic la Suceava, în cadrul Liceului Economic. Liceul, al cărui director era profesorul Duceac Corneliu (primul profesor titular), funcționa cu patru clase în clădirea Şcolii generale nr. 7 din Iţcani.

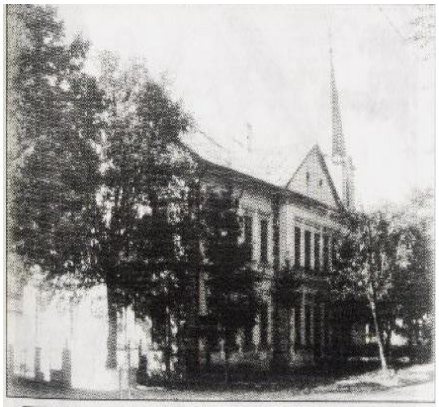

Clădirea internatului, în cartierul Iţcani

La 1 septembrie 1969, liceul s-a mutat în localul actual de pe str. prof. Lecca Morariu nr. 17 A, local eliberat prin plecarea Liceului Pedagogic. De la această dată, s-a dezvoltat o bază materială corespunzătoare cerințelor unui învățământ modern:

- 1970 s-a dat în funcțiune internatul liceului;
- 1971 cantina;

- 1973 s-a inaugurat terenul de sport;
- 1978 s-a extins cantina;
- 1988 s-a realizat cabinetul de informatică;

- 1991 s-a inaugurat clădirea cu laboratorul de patiserie şi cu cabinetul de tehnica servirii;
- 1993 s-a asfaltat curtea interioară;
- 1995 s-a refăcut exteriorul şcolii şi al cantinei, s-a reorganizat spațiul pentru bibliotecă, s-a amenajat camera oficială pentru oaspeți.

Din 1995, şcoala a fost dotată şi modernizată: cu calculatoare performante, copiatoare, cu maşină de transport, cu mobilier în cancelarie, cabinetele directorilor şi secretariat, s-a reînnoit mobilierul din clase, s-a amenajat amfiteatrul, s-a instalat centrală termică proprie.

În anul 1996, liceul a devenit Grupul Şcolar Economic şi Administrativ „Dimitrie Cantemir”, iar din 2004 Colegiul Economic „Dimitrie Cantemir”.

Baza materială a Colegiului Economic „Dimitrie Cantemir” este alcătuită din:

- 29 săli de clasă;
- 2 laboratoare de informatică;
- 1 Firmă de exercițiu dotată cu calculatoare şi acces la Internet;
- 1 cabinet de limba română;
- 1 cabinet de limbi moderne;
- 1 cabinet istorie;
- 2 laboratoare de alimentație publică;

- 1 agenție de turism (Firmă de exercițiu);
- 1 cabinet coafor-stilist;
- 1 laborator de fizică;
- 1 laborator de chimie - biologie;
- 1 sală de instruire în tehnica servirii consumatorilor;
- 1 magazin şcoală;
- 1 recepție hotel;
- 1 amfiteatru;

- bibliotecă şcolară cu 25.735 volume;
- cămin internat cu 286 locuri;
- cantină şi sală de mese cu 150 locuri pe serie;
- sală de sport;
- teren de sport;
- cabinet medical;
- cabinet psihologic;
- internet wireless.

Pentru o instruire de calitate a elevilor, Colegiul Economic colaborează cu parteneri educaționali – agenți economici, unități de producție, instituții bancare, iar pe plan internațional dezvoltă relații cu unități similare din Norvegia, Germania, Spania, în cadrul programelor Uniunii Europene – Phare, Socrates, Leonardo.

În perioada 2002-2005, s-au derulat proiectele PHARE RO 0108.01 şi PHARE RO 0108.03 – Coeziune economică şi socială "Şcoala între educație, resurse, necesități şi reformă", proiecte care au permis dotarea şi amenajarea bazelor de practică din şcoală la standarde europene.

Din anul 2003 şi până în prezent, s-a desfăşurat o multitudine de activități care au contribuit la întărirea dimensiunii europene a şcolii: proiecte Comenius, Leonardo, Youth in Action, Spring Day, etc., activități în care s-au implicat elevi, profesori, părinți, reprezentanți ai comunității locale şi care au deschis calea educării elevilor pentru valorile europene, comunicarea intr-o limbă străină, utilizarea ITC.

Ca o încununare a activităților europene derulate în şcoală, Colegiul Economic „Dimitrie Cantemir" Suceava a dobândit, în anul 2011, titlul de „Şcoală Europeană".

În anul 2013, Colegiul Economic „Dimitrie Cantemir" Suceava a devenit Centru de resurse pentru Firmele de exercițiu, în cadrul proiectului POSDRU 33440.

Colegiul Economic „Dimitrie Cantemir" Suceava, ca organizație furnizoare de educație, îşi propune să dezvolte un învățământ de nivel european care să asigure forță de muncă de înaltă calificare, tineri competenți pe piața muncii în vederea unei bune inserții socio-profesionale.

COLEGIUL NAȚIONAL „DIMITRIE CANTEMIR" ONEȘTI TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE PENTRU EXCELENȚĂ ÎN EDUCAȚIE

Gabriela-Felicia Filip[1]

felicityfilip@yahoo.com

În anul 1963, ia ființă Şcoala medie mixtă nr. 2 din Oneşti, care devine, apoi, succesiv, Liceul Teoretic nr. 2 şi Liceul Industrial nr. 2, până în anul 1991, când instituția devine Liceul Teoretic „Dimitrie Cantemir" prin OM nr. 6440.

Noua denumire este stabilită de corpul profesoral în amintirea marelui erudit, cărturar şi voievod moldovean. În perioada 1996-2002, liceul parcurge o perioadă de autentică efervescență culturală şi ascensională, astfel încât în anul şcolar 2002-2003 Ministerul Învățământului acordă liceului *Diploma de Excelență* pentru rezultatele obținute de către elevii liceului la olimpiadele internaționale din anul 2002.

Din octombrie 2003, conform HG nr. 63/2003, noua denumire a instituției este Colegiul Național „Dimitrie Cantemir". Tot în anul 2003, Preşedintele României a înmânat elevului Gabriel Dospinescu *Diploma de Excelență*, pentru contribuția la prestigiul şcolii româneşti pe plan internațional (Premiul al III-lea la Olimpiada Internațională Pluridisciplinară „Yakuția", sub coordonarea domnului profesor Dan Zaharia).

În anul 2007 colegiul a obținut, conform OM 924/25.04.2007, titlul de ŞCOALĂ EUROPEANĂ. Perioada 2008-2012 înseamnă creşterea, de la an la an, a numărului absolvenților admişi la studii în străinătate, încheierea de noi parteneriate şi derularea de proiecte europene (*Euroscola, Development Youth Prize, Youth Parliament, E-twinning, Şcoala francofonă de vară*).

În 2008, Ministrul Învățământului a înmânat colegiului *Diploma de Excelență* pentru rezultatele obținute de către elevii liceului nostru la olimpiadele naționale din anul 2008. În anul 2012, prin OMECTS nr. 3385 din 29.02.2012, se autorizează înființarea nivelului gimnazial şi funcționarea unei clase a V-a (engleză intensiv), începând cu anul şcolar 2012-

[1] Director Colegiul Național „Dimitrie Cantemir", Oneşti, vice-preşedinte a Asociației Europeane „Dimitrie Cantemir".

2013. Anul şcolar 2013 - 2014 a prilejuit aniversarea a unei jumătăți de secol de activitate a instituției în slujba învățământului românesc şi finalizarea lucrărilor proiectului REGIO de reabilitare a clădirilor.

Colegiul Național „Dimitrie Cantemir" are acum o locație modernă, utilată după standarde europene şi se bucură de rezultate remarcabile la **examenul de bacalaurea**t: promovabilitate anuală de 97-100%, medii de 10 (Brumă Mara - 2012, Secară Rareş - 2014, Toma Irina - 2015, Radu Oana-Roxana - 2015), la **olimpiadele şi concursurile naționale şi internaționale**: anual, 10-20 participanți cu premii/ mențiuni/ medalii. În anul şcolar 2014-2015 numărul olimpicilor naționali a situat colegiul pe primul loc între cele 12 unități de învățământ oneştene.

De asemenea, **95-99% dintre absolvenți îşi continuă studiile la nivel universitar**. Anual, în medie 10% dintre absolvenții cantemireni sunt admişi la studii la universități de prestigiu din străinătate: 7 absolvenți admişi la Universitatea Oxford şi Universitatea Cambridge – studii de licență şi masterat (Văleanu Mihai - 2008, Hîrlea Dan – 2010, Ursachi Mihai - 2010, Ruxandu Laura - 2011, Brumă Mara - 2012, Voicu Maria - 2013, Boghiu Maria – 2012); 1 absolvent 2007 admis la Universitatea Harvard, SUA, la studii doctorale - Smaranda Crăciun).

Şefii majorității promoțiilor au media de absolvire 10 (Secară Rareş -2014, Popa Ana-Gabriela – 2013, Uglea Cristopher – 2013, Tătaru Diana – Nicoleta - 2011). Oferta educațională atractivă, imaginea excelentă a şcolii în comunitate, proiectele şi programele educaționale oferite elevilor asigură **realizarea cifrei de şcolarizare 100%**. În 2015 şi 2014 absolvenții oneşteni ai claselor a VIII-a cu media 10 au devenit elevii colegiului.

Pregătirea elevilor pentru integrarea în mediul academic şi pe piața muncii după absolvire se realizează atât în cadrul orelor de curs, cât şi prin parteneriatele cu ECDL ROMANIA, MICROSOFT ROMANIA, CISCO pentru certificări cu recunoaştere internațională a competențelor digitale (ECDL, CISCO, IC3, MTA, MOS, HOUR OF CODE - 2015) – în medie, 130 certificate sunt obținute anual de elevii colegiului. În cadrul parteneriatului cu BRITISH COUNCIL ROMANIA, UNIVERSITY OF CAMBRIDGE ESOL şi EUROPEAN CONSORTIUM FOR THE CERTIFICATE OF ATTAINMENT IN MODERN LANGUAGES (ECL ROMANIA) pentru certificări internaționale ale competențelor lingvistice (15 limbi europene), pentru elevii colegiului se organizează simulări ale examenelor (Centru de pretestare acreditat de Universitatea Cambridge, Pretesting Centre 3541 – 4 sesiuni anual), înscrieri la examene şi sesiuni de examen, conform acordurilor specifice; anual, în medie 50 de elevi obțin certificate IELTS, CAE, FCE, ECL, DELF, DALF, DELE etc.

Prin proiectul HIGH ACHIEVERS, absolvenții colegiului, studenți la universități din Marea Britanie, Danemarca, Olanda, Austria, Franța oferă consultanță elevilor din clasele a XI-a şi a XII-a privind procedeul de admitere din aceste țări şi modalitatea de integrare academică şi socială pentru cei ce doresc să studieze în străinătate.

Pentru **promovarea educației nonformale şi informale, stimularea creativității elevilor** se organizează anual spectacolul de talente ETC (Elev Talentat de Cantemir), cu invitați din şcolile oneştene şi din întreaga comunitate. De asemenea, în fiecare an se desfăşoară Concursurile „Dimitrie Cantemir" şi „Gala premiilor Cantemir", dedicate elevilor din şcolile gimnaziale oneştene şi din zonele limitrofe pentru promovarea colegiului şi performanțelor elevilor.

Pentru **motivarea colaborării instituționale pe plan local**, Colegiul Național „Dimitrie Cantemir" a inițiat derularea unor activități extracurriculare la nivelul comunității, în parteneriat cu Primăria Oneşti şi Consiliul Local Oneşti, cu participarea şcolilor din municipiu: Marşul absolvenților – „Absolvent 2013 – oneştean cu cetățenie europeană", Târgul de oferte educaționale „O şcoală pentru tine" – anual, începând cu anul şcolar 2012-2013.

O altă direcție de dezvoltare se regăseşte în **promovarea culturii proiectelor**, prin inițierea şi implementarea proiectelor cu finanțare nerambursabilă în parteneriat cu Asociația „Studium D. Cantemir", Clubul Rotary Oneşti, autorități locale: „Olimpism şi fairplay pentru

educație şi succes" – 2014, „Dimitrie Cantemir 50 – tradiție şi inovație pentru excelență în educație"- 2013, „Promenada inimilor"– din 2013, cu participarea elevilor, cadrelor didactice, membrilor comunității. Pentru promovarea francofoniei, a multilingvismului, a valorilor şi cetățeniei europene în rândul elevilor şi membrilor comunității Colegiul Național „Dimitrie Cantemir" organizează, în parteneriat cu Universitatea „Vasile Alecsandri" Bacău şi universități din țări francofone „Şcoala francofonă de vară" (anual, 6 ediții derulate) şi implementează proiecte de colaborare internațională (Comenius - 2006, proiecte E-twinning, mobilități ale cadrelor didactice – 2007, 2011, 2012, Euroscola 2008 & 2009, Focus on Africa – 2008).

Câțiva dintre **absolvenții de prestigiu** ai colegiului sunt: Smaranda Crăciun – absolventă a Virginia State University, Richmond, doctorat în Biochimie – Harvard, USA; Lăcrămioara Bînțu – absolventă a Brandeis University, Boston, doctor în biofizică la Berkeley University; Maria Boghiu – absolventă UCL, Masterat la Oxford, angajată ca Sofware Engineer II la MICROSOFT, Seattle, USA), Andrei Lihu – doctor în Computer Science, Alexandru Burlacu – cardiolog, Iaşi; Simona Iojă – doctor în medicină, California, USA; Alina Boghiu – absolventă a Imperial College London, angajată la BBC (British Broadcasting Corporation) ca Software Developer, Stelian Stativă – regizor, Loredana Groza, Alexandra Ungureanu, Teodora Popa (Enache) – muzică / jazz, Vlad Ciobanu – plastician, Ion Moraru - realizator TV, Nicolae Georgescu – eminescolog, Gabriel Mardarasevici – întreprinzător (IT), Cătălin Mahu - întreprinzător, creatorul brandului `La Mama`, Nicoleta Demir – violoncelistă.

OLIMPICI NAȚIONALI
AN ȘCOLAR 2014 - 2015
GALA PREMIILOR CANTEMIR 2015
ȘCOALA FRANCOFONĂ DE VARĂ 2015
FESTIVITĂȚI DE ABSOLVIRE – PROMOȚIA 2015
Zilele porților deschise 2015
ETC – Elev Talentat de Cantemir

COMUNA DIMITRIE CANTEMIR

„Onoare, Prea-Mărite Cantemir, onoare!"

Tasica Bita[1]

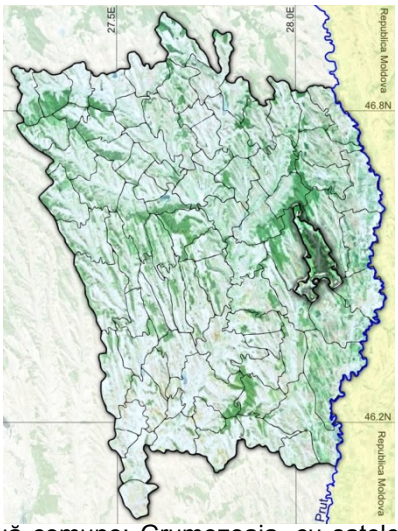

Comuna Dimitrie Cantemir se află în estul județului Vaslui, în România, în partea de nord a Văii Elanului, o depresiune mărginită de Dealurile Fălciului.

Conform ultimelor date statistice, comuna are o suprafață administrativă de 9101 ha, din care 469 ha teren intravilan şi 8632 ha teren extravilan, 2751 locuitori organizați în 1352 gospodării.

Comuna Dimitrie Cantemir are ca vecini: la Nord, comuna Crețesti; la Est, comuna Pădureni; la Sud - Est, comuna Vetrişoaia; la Sud, comuna Berezeni; la Sud –Vest comuna Vutcani şi la Vest, comuna Hoceni.

Structura administrativ - teritorială a comunei Dimitrie Cantemir include cinci sate: Hurdugi, Grumezoaia, Guşiței, Plotoneşti şi Urlați. Centrul administrativ al comunei, satul Hurdugi, se află la 65 km de municipiul Vaslui şi la 22 km distanță de municipiul Huşi.

Până în anul 1968, teritoriul administrativ al comunei Dimitrie Cantemir de astăzi era împărțit în două comune: Grumezoaia, cu satele Grumezoaia, Urlați şi Plotoneşti; Hurdugi cu satele Hurdugi şi Guşiței. Datorită noii organizări administrativ-teritoriale a României, în 1968 cele două comune s-au unit şi astfel s-a înființat comuna Hurdugi.

Cu prilejul sărbătoririi a 300 de ani de la naşterea ilustrului cărturar şi domn Dimitrie Cantemir, dar şi cu ocazia comemorării a 250 de ani de la moartea acestuia, organele locale şi centrale ale puterii administrative şi politice de atunci au hotărât ca această comună – HURDUGI – cu un trecut istoric pierdut în negura vremurilor medievale, dar luminos şi argumentat legat de istoria familiei domnitoare Cantemir, să se numească DIMITRIE CANTEMIR.

Astfel, în anul 1973, sub auspiciile ONU, pe tot cuprinsul țării şi în străinătate s-a sărbătorit tricentenarul naşterii marelui erudit şi domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir.

În aplauzele a mii de locuitori ai comunei, dar şi din împrejurimi, la 28 martie 1974, prin Decret al Consiliului de Stat, comuna Hurdugi şi-a schimbat numele în comuna Dimitrie Cantemir.

[1] Bibliotecar Comuna Dimitrie Cantemir, membru al Asociației Europene "Dimitrie Cantemir",

Acest demers a fost motivat de faptul că Silişteni, satul de baştină al Cantemireştilor, dispărut în timp, s-a aflat pe teritoriul comunei la circa 300 m spre nord de satul Urlați, pe ambele versante ale Văii Ialanului (Elanului) şi foarte aproape de izvorul pârâului Elan ce traversează de la Nord la Sud teritoriul comunei.

Este o zonă geografică frumoasă, unde colinele ce coboară dinspre nord, din dealurile împădurite ale Dobrinei, dinspre Huşi, adăpostesc din timpuri străvechi aşezări omeneşti, unde pădurile, livezile, viile, ogoarele cu cereale dar şi păşunele au bucurat sufletele locuitorilor, iar Elanul şi afluenții săi Grumezoaia, Recea, Saca şi Câşla au purtat şi poartă şi astăzi spre Prut, Dunăre şi Marea Neagră, lacrimile de bucurie sau de durere ale celor ce-au trăit şi trăiesc aici.

Solul comunei este fertil, favorabil cultivării plantelor agricole, viței de vie şi pomilor fructiferi, dar şi creşterii animalelor.

Aşa se explică şi faptul că, încă din evul mediu, aici au fost întemeiate aşezări omeneşti, istoria comunei fiind strâns legată de numele unor mari personalități istorice ale neamului nostru.

Ştefan cel Mare şi Sfânt, potrivit cercetărilor făcute de profesorul Ghibănescu, a dăruit unui oştean de-al său, Stan Posatnicu, drept răsplată pentru fapte de vitejie, partea de nord a comunei de astăzi, adică locul numit Măneşti, unde se va construi prima bisericuță de lemn şi care va fi apoi vândut lui Pătru Silişteanul în anul 1490, cel ce este considerat întemeitorul satului Silişteni. Aceasta este prima atestare documentară a satului Silişteni, satul în care, la 8 noiembrie 1612 „*din părinții Teodor Cantemir şi Maria, în satul părintesc zis Silişteni, aşezat pe râul Ialan în ținutul Falciului,,* s-a născut Constantin Cantemir, tatăl lui Antioh şi Dimitrie Cantemir şi care la 15/25 iunie 1685 va deveni domn al Moldovei.

Satul Silişteni, satul Cantemireştilor, a fost atestat documentar din 1490 până în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

În timpul domniei (1685-1693), Constantin Cantemir şi-a extins patrimoniul funciar prin acte de vânzare-cumpărare sau danii, ajungând să stăpânească aproape, în totalitate, nordul, estul şi sudul actualei comune, şi nu numai. Hotarnica lui Constantin Cantemir adevereşte aproape toate moşiile aflate în stăpânirea sa, dintre care: Plăvățeşti, Furchişeni, Glodeni, Plotuneşti, Viltoțeşti, Hândreşti, Frijeni şi altele.

Cei doi fii ai lui Constantin Cantemir, Antioh şi Dimitrie, despre care se ştie că au fost botezați în biserica familiei şi şi-au petrecut copilăria la Silişteni, îndrumați fiind şi de mătuşa lor Macrina, sora tatălui, au ajuns în tronul Moldovei şi au contribuit la păstrarea şi dezvoltarea averilor moştenite.

Chiar dacă invaziile tătăreşti, războaiele, dar mai ales bolile necruțătoare, precum ciuma sau holera, au decimat populația, au distrus aşezările, bisericuța de lemn a rezistat, aceasta fiind reconstruită şi prin grija domnului Dimitrie Cantemir.

Dimitrie Cantemir a devenit personalitatea cu cea mai prolifică gândire european-renascentistă, fiind un reprezentant al spiritualității româneşti, al culturii noastre naționale prin opera sa vastă, prin cercetările efectuate, prin preocupările sistematice de filozofie, teologie, logică, istorie, genealogie, muzicologie, geografie, istoria religiilor şi literatură.

Dimitrie Cantemir a citit în limbile română, latină, greacă, neogreacă, turcă, arabă, persană, rusă şi a scris în română, latină, greacă şi rusă.

Prin cuprindera sa, o astfel de personalitate impresioneaza şi astăzi; nu întâmplător a fost desemnat membru titular al Academiei din Berlin la Secțiunea ştiințelor orientale, în vara anului 1714.

Iată de ce comunitatea noastră îi cinsteşte memoria în ziua de 26 octombrie, ziua Sf. Dimitrie, încă din anul 1997 de când Dimitrie Cantemir a devenit patronul spiritual al comunei.

La 28 martie 1974, vechea conducere locală împreună cu Muzeul de Istorie din Bucureşti şi Ministerul Culturii de atunci au deschis larg uşile Muzeului Dimitrie Cantemir din satul Hurdugi, comuna Dimitrie Cantemir, județul Vaslui. Se aflau aici foarte multe exponate ce demonstrau existența unor aşezări omeneşti la izvorul Elanului, la poalele Dealului Elan, pe versanții Dealurilor Grumezoaia şi Recea. De asemenea, vizitatorul era invitat să cunoască opera distinsului cărturar şi aspecte din viața personală şi de familie.

Muzeul era frumos şi înțelept amenajat, astfel că odată ce-i păşeai pragul, intrai într-o lume a cunoaşterii, a valorii, a respectului şi recunoştinței.

Astăzi nu mai există pentru că în anul 1991 a fost desființat, obiectele din muzeu fiind preluate de către Muzeul Județean Vaslui.

Dar există în comună, în satul Grumezoaia, un muzeu al satului care păstrează peste 11 mii de obiecte ce „vorbesc" despre existența şi evoluția comunităților ce s-au perindat încă din timpuri străvechi. Piese arheologice, numismatice, obiecte de uz gospodăresc, arme, cusături, țesături, portrete, fotografii, înscrisuri şi altele, au fost adunate cu pasiune şi devotament şi ordonate de profesor Tasia Andronic în muzeul ce-i poartă numele, Muzeul Satului „Tasia Andronic".

Aici, în muzeu şi la biserica din fiecare sat al comunei, se păstrează cu grijă şi recunoştință numele a 275 eroi căzuți pentru apărarea patriei strămoşeşti, în războiul pentru independență şi în cele două războaie mondiale.

O grăitoare mărturie a spiritului creştin de pe aceste meleaguri, cu un ecou puternic în istoria şi viața culturală a comunei, în Moldova, şi nu numai, este Mănăstirea Dimitrie Cantemir, aşezată în partea de nord a satului Grumezoaia, pe „sprânceana" Dealului Mănăstirii şi „deasupra mătcii pârâului Grumezoaia".

La est, la aproximativ 1 km, peste Dealul Berea a fost odată satul Silişteni.

Este un complex monahal de o rară frumusețe, aflat la circa 20 km depărtare de municipiul Huşi şi la 8 km distanță de DE 581, via Crasna-Huşi-Albița, care face legătura cu Republica Moldova.

Mănăstirea Dimitrie Cantemir de astăzi, este o reînviere a Schitului Cantemireştilor din Silişteni.

Deoarece, după dramatica înfrângere a trupelor ruse şi moldoveneşti , la Stănileşti, în vara anului 1711, Cantemireştii au fost nevoiți să se expatrieze. Moşiile lor şi biserica fiind rău administrate, s-au degradat treptat.

Preotul Ilie Fuştei, în inventarul nr. 4, menționează *„că acest lăcaş de închinare datează din vremea Cantemireştilor şi în vremi vitrege ar fi fost adus de la Silişteni de peste deal, de pe Valea Elanului"* se pare pe la 1780, şi-i face, totodată, o descriere.

Prin grija episcopului de Huşi, Ioachim Mareş, în 1996 a fost reînființată *Mănăstirea Dimitrie Cantemir*, ca mănăstire de călugări.

Şi prin străduința preotului Serafim Bodnar, susținut de Episcopia Huşilor şi autoritatea publică locală a comunei Dimitrie Cantemir, dar şi de enoriaşii din zonă, începând cu anul 2000, s-au construit, treptat, o nouă biserică cu hramul *„Sf. Mucenic Dimitrie şi Izvorâtorul de Mir"* şi anexele gospodăreşti necesare vieții monahale.

În această vatră monahală, la intrare pe partea dreaptă, se află vechea bisericuță de lemn, ce păstrează ca şi masă în altar, trunchiul de stejar în care s-ar fi înfipt săgeata lui Dimitrie Cantemir. De asemenea, se găsesc aici câteva icoane din vechiul schit. Această bisericuță îşi păstrează hramul *„Intrarea în biserică a Maicii Domnului".*

Biserica nouă este împodobită cu picturi biblice, naosul şi pronaosul formează un trunchi comun şi iconostasul este sculptat în lemn de stejar. Lumina discretă care vine din acoperiş scoate în evidență icoanele vechi, valoroase din secolele XVII-XVIII, pictate atât pe lemn în ulei cât şi pe pânză şi piele.

Vizitatorii acestui complex monahal se pot bucura de frumusețea şi liniştea împrejurimilor, de atmosfera de taină a mănăstirii şi se pot închina la minunatele odoare de cult cu o vechime considerabilă.

Între slujitorii Mănăstirii Dimitrie Cantemir şi Biblioteca Comunală „Dimitrie Cantemir" a existat şi există o colaborare permanentă şi fructuoasă, în bibliotecă aflându-se la loc de onoare portretul lui Dimitrie Cantemir dăruit de Preacuviosul Arhimandrit Serafim Bodnar, stareț al mănăstirii .

Biblioteca Comunală Dimitrie Cantemir este o bibliotecă modernă, frumoasă, prietenoasă, care îşi întâmpină vizitatorii şi utilizatorii cu portretele a 32 scriitori români, prozatori, poeți, dramaturgi, filozofi şi critici literari, cu aproximativ 10.000 de volume acoperind toate domeniile, cu mobilier nou şi funcțional şi cu echipamente informatizate, achiziționate prin *„Programul Biblionet-Lumea în biblioteca mea".*

Aici, în bibliotecă, s-au desfăşurat activități diverse, cu un profund şi interesant caracter cultural, care au avut ca obiectiv omagierea patronului spiritual Dimitrie Cantemir, promovarea valorilor locale, răspândirea în comunitate a valorilor morale, a respectului față de istoria neamului şi multe altele.

Obiectivul principal al bibliotecii este atragerea copiilor, tinerilor, tuturor membrilor comunității spre cunoaştere, spre reînvierea conştiinței, spre adevăr, spre frumos în viața noastră.

Colaboratori permanenți ai bibliotecii au fost şi sunt: Biblioteca Județeană „Nicolae Milescu Spătarul" Vaslui, primăria comunei, şcoala, biserica, poliția, medicul de familie, agenți economici şi personalități locale, precum profesor pensionar Munteanu Elena, profesor Oprea Nicoleta şi profesor Clit Costin.

Dacă prof. Clit Costin, profesor de istorie la Colegiul Cuza Voda din muncipiul Huşi, fiu al satului Guşiței, este preocupat de cercetarea istorică, fiind autorul multor lucrări ştiințifice, profesor pensionar Munteanu Elena, după o viață închinată educației tinerelor vlăstare din Grumezoaia, acum la vârsta senectuții, a devenit creatoare de poezie, fiind autoarea a 10 volume de versuri.

Biblioteca a adus în lumina conştiinței noastre, a celor de astăzi, tineri şi maturi, numele, faptele şi operele unor înaintaşi, fii ai acestor locuri, precum frații: Ignat, Constantin, Gheorghe şi Vasile Iliescu sau prof. Mihai Vasiluță.

Dacă Ignat Iliescu a devenit erou în lupta de la Mărăşeşti din 6 august 1917, fiind decorat şi recunoscut de posteritate, frații săi Constantin şi Gheorghe, avocați, au dăruit culturii româneşti scrieri, respectiv picturi. Vasile Iliescu, profesor în satul natal Grumezoaia, a fost sufletul activităților culturale din comună înainte de 1989.

Mihai Vasiluță este autorul unei monografii a comunei Dimitrie Cantemir şi a fost actor în filmul *Dimitrie Cantemir,* turnat la Iaşi, în perioada 5-15 iulie 1974.

Astăzi, comuna Dimitrie Cantemir încearcă să se adapteze la noul mod de viață socială, economică şi politică, determinat de aderarea la comunitatea europeană.

Este greu, dar ştim că autoritățile locale fac eforturi pentru a schimba în mai bine viața locuitorilor comunei noastre, deoarece, după cum spunea Dimitrie Cantemir în *„Descriptio Moldaviae": „acest neam nu trebuie să piară, îl păzeşte un trecut şi îl cheamă un viitor".*

MÂNĂSTIREA „DIMITRIE CANTEMIR"

Serafim Bodnar[1]

serafimbodnar@yahoo.com

Mânăstirea „Dimitrie Cantemir", este monument istoric ce datează din anul 1692, potrivit cercetărilor făcute de prof. Gh. Ghibănescu, consemnărilor scriptice de la 1860 privind istoricul bisericii, ctitorie a marelui Voievod şi Cărturar umanist Dimitrie Cantemir, domn al Moldovei. Din punct de vedere geografic este aşezată în Podişul Moldovei, în județul Vaslui, pe străvechi meleaguri încărcate de istorie şi spiritualitate ortodoxă. Locul pe care s-a ridicat mânăstirea a fost dăruit de către Ştefan cel Mare, domnitorul Moldovei, unui ostaş erou al său cu numele de Stan Posatnicu, ca răsplată pentru faptele de mare vitejie ce le-a făcut în războaiele cu turcii. Aşezarea, care a luat ființă în jurul mânăstirii, poartă numele de Grumezoaia, actualmente sat, parte componentă a comunei Dimitrie Cantemir. Săpăturile făcute de către un fost moşier pe nume Gheorghe Tutoveanu, ce avea moşiile în jurul mânăstirii, au scos la iveală o pereche de râşnițe de piatră şi monezi romane datând din timpul lui Antonius Pius (138-161) ce atestă valoarea istorică a acestor locuri. În această zonă găsim cele mai vechi aşezări răzeşti, în care a existat o intensă viață boierească ce a dat țării două familii domnitoare: Cantemir şi Cuza, aşa cum reiese şi din lucrarea intitulată „Surete şi Izvoade", „Uricul"[2] tradus din sârbeşte de prof. Gheorghe Ghibănescu. Din comuna Dimitrie Cantemir mai face parte şi satul Urlați, aşezare atestată documentar la anul 1507, în „Uricul" dat de Bogdan Vodă, sat ce se găsea la marginea Siliştenilor, un alt sat cu veche tradiție, locul de obârşie al familiei Cantemir, localitate ce a dispărut în timp.

Biserica actuală a mânăstirii, ctitorită de Domnitorul Dimitrie Cantemir, a fost construită pe locul unei alte biserici datând din perioada lui Ştefan cel Mare. Ea a fost construită în poiana unei păduri seculare, după vechea tradiție, prin care se spune că Domnitorul trăgea cu arcul şi pe locul unde se înfingea săgeata se aşeza masa Sfântului altar al bisericii. Dovada că, şi astăzi se poate admira acel trunchi de stejar multisecular unde s-a înfipt săgeata.

[1] Starețul Mânăstirii Dimitrie Cantemir, județul Vaslui, vice-preşedinte al Asociației Europeane "Dimitrie Cantemir" .

[2] Actul acordat de domn unei persoane pentru a stăpâni o proprietate funciară ereditară.

Interiorul bisericii păstra icoane vechi şi valoroase din sec. XVII-XVIII, pictate în ulei pe lemn, cât şi pe piele şi pânză. Catapeteasma era pictată pe piele, scoțând în relief icoanele praznicale şi ale prorocilor, iar în partea de jos a catapetesmei se găseau icoanele mari împărăteşti pictate pe lemn, azi fiind expuse într-un muzeu al mânăstirii. Biserica are formă de navă, arhitectură specifică bisericilor din Moldova, cu partea inferioară (de la intrare) ridicată în formă de turn care serveşte drept clopotniță. Acest lăcaş de cult a servit drept adăpost şi sprijin în momente de durere ale familiei Cantemir, adăpostind odoare bisericeşti aduse de la Silişteni. După evenimentele de la 1711, când în lupta de la Stănileşti, oastea domnitorului Dimitrie Cantemir şi armata țarului Petru I al Rusiei sunt înfrânte de către armata otomană, Dimitrie Cantemir se refugiază în Rusia, devenind cu timpul consilier apropiat şi senator imperial al țarului.

După refugiul domnitorului, un alt membru al familiei rămas în țară, pe numele Antioh Cantemir, fratele lui Dimitrie Cantemir, care a fost şi el domnitor al Moldovei în două rânduri, continuă nobila tradiție a familiei Cantemir, de ctitor al acestei mânăstiri, prin donații de moşii şi odoare bisericeşti.

În această mânăstire, s-a găsit şi un pomelnic al ctitorilor care, în decursul anilor, au adus îmbunătățiri acestui sfânt lăcaş. Pomelnic din anul 1666, septembrie 2, copiat de către preotul Ştefan Focşa, iar originalul pomelnicului s-a luat de către părintele Vasile Lascăr care a lucrat la monografia satului şi a adunat un material, ce ulterior a dispărut după moartea sa.

Viața monahală a acestei mânăstiri a început mult timp înainte de anul 1666, an ce rămâne ca sursă de atestare a pomelnicului amintit mai sus, în care sunt specificate urmele ctitorilor, fapt ce denotă o intensă trăire a vieții spirituale din acest străvechi aşezământ românesc. Mânăstirea a funcționat ca şi chinovie de monahi până la anul 1802, iar după aceea, ca mânăstire de maici. Dintre nenumăratele vitregii ce s-au abătut asupra acestui sfânt lăcaş, amintim de epidemia de holeră care a secerat viețile a multor maici, epidemie ce a avut loc în anul 1855. Din acest an, şi până în anul 1906, viața spirituală monahală a mânăstirii a continuat însuflețind duhovniceşte pe creştini.

Din 1906, datorită evenimentelor istorice: cele două războaie mondiale, venirea la putere a regimului ateu-comunist ce a desființat în mod abuziv Episcopia Huşilor de care aparținea mânăstirea, a făcut ca viața monahală să fie întreruptă, fapt ce a dus la degradarea şi dispariția cu timpul a clădirilor existente, supraviețuind intemperiilor doar biserica, care, din bunăvoința localnicilor, a fost în nenumărate rânduri, reparată. Viața monahală s-a întrerupt, dar spre cinstea localnicilor, evlavia către acest Sfânt lăcaş a rămas în continuare vie prin frumoasele tradiții de procesiune religioasă cu icoane ale preoților din împrejur, ce veneau aici împreună cu credincioşii în vreme de secetă şi restrişte pentu a se ruga la Bunul Dumnezeu.

În anul 1996, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a aprobat reînființarea Mânăstirii Dimitrie Cantemir, care prin grija părintească a Preasfințitului Ioachim, Episcop al Huşilor, de a promova vechile centre monahale prin binecuvântarea sa, şi-a început lucrările de reconstrucție.

La 24 iunie 1997, Preasfințitul Episcop Ioachim, a sfințit locul unei noi biserici cu hramul Sfântului Mare Mucenic Dimitrie Izvorâtorul de Mir, în memoria ctitorului domnitor Dimitrie Cantemir, iar biserica veche (monument istoric) a intrat în reparații.

În anul 2001, a fost finalizată construcția noii biserici, a unui corp de chilii cu 20 de camere şi a unei clopotnițe, iar în anul 2006 s-a finalizat şi reparația vechii biserici.

Totodată, au fost şi pictate cele 2 biserici, s-a împrejmuit incinta mânăstirii cu gard de piatră, curtea mânăstirii a fost amenajată cu spații verzi, pomi ornamentali şi alei frumoase de trandafiri. S-a reuşit racordarea mânăstirii la rețeaua de curent electric şi s-a asfaltat drumul de acces spre mânăstire.

Biserica nouă a fost sfințită în anul 2001 de către Preasfințitul Părinte Ioachim Mareş, Episcopul Huşilor, iar resfințirea bisericii vechi cât şi sfințirea picturii la biserica nouă a fost săvârşită de către Preasfințitul Părinte Corneliu Onilă, Episcopul Huşilor, pe data de 26 octombrie 2006.

Astfel, prin osârdia şi osteneala Preacuviosului Arhimandrit Serafim Bodnar, stareț al acestei mânăstiri, împreună cu soborul mânăstirii, s-a construit biserica nouă, s-a reparat biserica veche, s-au construit două corpuri de chilii, s-a înfrumusețat curtea şi împrejurimile mânăstirii, s-a construit o anexă gospodărească şi s-a îmbogățit patrimoniul mobil şi imobil al mânăstirii cu teren agricol şi pădure.

Situată în comuna Dimitrie Cantemir, satul Grumezoaia, județul Vaslui, la 20 km de orașul Huși și la 8 km de drumul european Crasna – Huși – Albița, pe străvechi meleaguri încărcate de istorie și spiritualitate ortodoxă, cu cele mai vechi așezări răzeșți, este una din vetrele monahale ce poartă și întreține firul istoriei neamului românesc.
Potrivit cercetărilor, locul pe care s-a ridicat mânăstirea s-a dat de către domnitorul Ștefan cel Mare și Sfânt, unui oglean al său Stan Posatnicu, ca răsplată pentru faptele de mare vitejie, care construiește prima biserică de lemn. În anul 1692, domnitorul Dimitrie Cantemir construiește o nouă biserică de lemn pe locul celei vechi, închinată Maicii Domnului cu hramul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului", devenind apoi ctitor al mânăstirii care va purta numele și care va dăinui până astăzi.
Săpăturile făcute de către un fost meșter pe nume Gheorghe Tutoveanu ce avea mașină în jurul mânăstirii, au scos la iveală o pereche de răgnițe de piatră și monezi romane, datând din timpul lui Antonius Pius (138-161), care atestă vasnicea istorică a acestor locuri. În această zonă găsim cele mai vechi așezări răzeșți în care a existat o intensă viață bisericească ce a dat țării două familii domnitoare: Cantemir și Cuza, așa cum reese din lucrarea intitulată „Surete și Izvoade". Uricul tradus de sărbătoritul profesorul Gheorghe Ghibănescu și din Uricul dat de Bogdan Vodă în anul 1507 aflat de moșiile satelor Urlați și Silișteni, locul de obârșie al familiei Cantemir.
În pomelnicul ctitorilor de la anul 1656 sunt menționați ctitori ai mânăstirii Berehoi, Prodana, Tipilatu, Fonie, Glicatău, monahia Vervara și alții. Mai târziu, biserica construită de domnitorul Dimitrie Cantemir este refăcută de frații Vasile și Gheorghiță Armașu, originari din satul Zastanca, din județul Soroca.
Chinovie de monahi, în anul 1802 mânăstirea devine așezământ de ascultare și rugăciune pentru maici, însă în anul 1855, în urma unei epidemii de holeră, mânăstirea se pustește iar după secularizarea mânăstirilor devine biserică de parohie.
În anul 1996, prin grija părintească a Preasfințitului Părinte Ioachim Mare, Episcop al Hușilor s-a reînființat această mânăstire de monahi și prin osârdia și osteneala Preacuviosului Arhimandrit Serafim Bodnar, stareț al acestei sfinte mânăstiri, s-a construit o biserică nouă închinată Sfântului Marelui Mucenic Dimitrie Izvorâtorul de Mir, în memoria ctitorului domnitor, un corp de chilii și clopotnița, care au fost sfințite pe 26 octombrie 2001. Apoi, s-a reparat biserica veche și au fost pictate cele două biserici, s-a împrejmuit incinta mânăstirii cu gard de piatră, iar curtea a fost amenajată cu spații verzi, trandafiri și alei. S-a reușit racordarea mânăstirii la rețeaua de curent electric pe o lungime de 3 km și deasemenea s-a asfaltat drumul de acces spre mânăstire.
Pe data de 26 octombrie 2006 Preasfințitul Părinte Corneliu Bârlădeanu, arhiereu vicar al Episcopiei Hușilor, împreună cu un distins sobor de preoți, a sfințit biserica veche și pictura bisericii noi. Biserica veche, monument istoric, păstrează icoane vechi din sec XVII - XIX, pictate pe lemn și pânză, astăzi fiind expuse în muzeul mânăstirii. Masa Sfântului Altar este un trunchi de stejar din vremea lui Ștefan cel Mare și Sfânt. Deasemenea, în biserica veche se află icoana Maicii Domnului făcătoare de minuni și o raclă cu particole din moaștele mai multor sfinți.

BIBLIOGRAFIE:

1. *Catalogul documentelor vasluiene*, nr.280, 295.
2. *Marele dicționar geografic*, III.
3. Arh.St.Bucureşti, *Inventarul documentelor mănăstirii Grumezoaia*;
4. Codrescu, Th., *Uricariul*, VIII.
5. Ghibănescu, Gh., *Surete şi Izvoade*, VII, Iaşi, 1912.
6. Ghibănescu, Gh., *Schitul lui Cantemir*, în *Viitorul*, sept. 1899.

ASOCIAȚIA EUROPEANĂ „DIMITRIE CANTEMIR"

Viorel Ciobanu[1]

col_ciobanu@yahoo.com

ASOCIAȚIA EUROPEANĂ «DIMITRIE CANTEMIR» este persoană juridică de drept privat, autonomă, fără scop patrimonial, democratică, nonprofit şi deschisă, care cuprinde absolvenți şi studenți/elevi (care au împlinit 18 ani) ai instituțiilor de învățământ universitar şi preuniversitar ce poartă numele marelui savant, pe profesorii care predau în aceste instituții, precum şi pe toți iubitorii operei şi personalității lui Cantemir, indiferent de naționalitate, religie, sex şi orientare sexuală, care recunosc şi acceptă statutul şi semnează o adeziune. Asociația nu este angajată politic în nici un fel şi nu desfăşoară activități în favoarea sau în defavoarea vreunui partid sau vreunei organizații politice. Poate însă solicită sprijinul acestora pentru inițierea, susținerea sau promovarea unor legi, acte normative şi acțiuni ce contribuie la îndeplinirea scopului asociației.

ASOCIAȚIA EUROPEANĂ «DIMITRIE CANTEMIR» îşi propune să se manifeste pe scena intelectuală românească asemeni unui factor activ şi generos, deschis şi echidistant, tribuna sa interioară fiind accesibilă tuturor, spre orizonturile ştiințifice şi culturale, precum şi dialogului fără frontiere. Asociația se constituie într-un forum de dezbatere a unor probleme complexe ale vieții şi relațiilor culturale internaționale contemporane, cu precădere a celor europene şi euro-atlantice, abordându-se, deopotrivă, aspectele ştiințifice, economice, geo-strategice, ale vieții internaționale, interesele, implicațiile şi pozițiile României, sugerându-se factorilor de decizie la nivel național perspective, abordări şi proiecte, precum şi alte forme de acțiune pentru evidențierea corolei de lumină cantemiriană.

Scopul ASOCIAȚIEI EUROPENE „DIMITRIE CANTEMIR" este acelea de a contribui la detectarea şi valorizarea esențelor celui mai cultivat principe din ultima mie de ani, prin promovarea operei şi memoriei marelui savant enciclopedist şi om politic român Dimitrie Cantemir, de a stimula şi de a întreține interesul pentru această personalitate excepțională a României, Europei şi lumii, precum şi pentru studiul relațiilor interculturale contemporane.

Asociația îşi propune să acționeze pentru:

– sprijinirea unor idei generoase şi promovarea unor proiecte inspirate menite să contribuie la cunoaşterea şi diseminarea în România şi în alte state a tezaurului de idei ce se circumscriu sintagmei «izvorul spiritual» Dimitrie Cantemir;

– consolidarea şi susținerea rolului pe care-l au în societate instituțiile de învățământ civile şi cele de securitate şi apărare, ordine publică şi siguranță națională, prin stimularea activității de cercetare şi inovare pentru dezvoltarea şi modernizarea societății şi a învățământului românesc;

– propensiunea activității de cercetare ştiințifică prin afirmarea şi promovarea spiritului cantemirist, precum şi a unor relații de colaborare între instituțiile de învățământ, cercetare, administrative, de cult, ce au că patron spiritual pe Dimitrie Cantemir;

– realizarea iconografiei Dimitrie Cantemir;

– promovarea valorilor euroatlantice, civice, ale democrației şi statului de drept, a relațiilor de bună vecinătate între statele membre UE prin fapte şi acte de cultură, de

[1] Secretar general al Asociației Europene "Dimitrie Cantemir"

cunoaştere şi promovare a personalităților ştiințifice, umaniste de talie europeană, de bună conviețuire a tuturor grupurilor etnice din Europa.

Obiectivele Asociației sunt:

– implementarea unor proiecte şi programe comune de colaborare cu toate instituțiile de învățământ care au că patron spiritual pe marele enciclopedist, cu alte instituții ale statului din țară şi străinătate, precum şi cu unele ONG-uri, având că scop dezvoltarea resurselor umane, organizarea de vizite şi stagii de pregătire, instruire, perfecționare şi specializare, inclusiv prin acordarea de burse de studiu în România sau în străinătate ;

– stimularea activității de cercetare ştiințifică prin acordare de burse de cercetare şi publicarea celor mai izbutite cercetări în domeniile ştiinței, filozofiei, sociologiei, istoriei, etnografiei, etc;

– cultivarea valorilor civice ale statutului de drept prin stabilirea şi dezvoltarea unor relații de colaborare cu organizații similare din țară şi din străinătate, cu foruri internaționale de profil, în concordanță cu politică externă a statului român;

– promovarea valorilor fundamentale ale democrației, interesele şi simbolurile naționale ale României şi UE prin fapte şi acte de cultură;

– participarea la educarea tineretului care se formează în instituții de învățământ ce poartă numele marelui enciclopedist în spiritul dragostei față de patrie, de trecutul glorios al poporului român şi al istoriei țărilor din UE, de respect şi colaborare între națiuni şi comunități;

– stimularea preocupărilor cantemiristilor (prin „cantemirist" se înțelege orice absolvent/student/elev (care a împlinit 18 ani) al unei instituții de învățământ universitar sau preuniversitar ce poartă numele marelui savant, precum şi dascălii care predau în aceste unități şcolare) pentru efectuarea de studii, sinteze, memorii şi publicarea de cărți referitoare la problematica socială, cultural-educativă şi enciclopedist-cantemiriană;

– să contribuie la respectarea şi apărarea, de către membrii Asociației a onoarei şi demnității civice la promovarea imaginii reale a acțiunilor Asociației, printr-o comunicare permanentă cu mass-media.

În cadrul ASOCIAȚIEI se vor desfăşura următoarele activități:

* organizarea de dezbateri, seminarii, conferințe, colocvii, cursuri pe teme cantemiriene, grupe de lucru pe probleme ale relațiilor culturale intercomunitare din Europa;

* editarea volumului anual «Dimitrie Cantemir – personalitate de anvergură europeană», ca publicație consacrată studiilor referitoare la viață şi opera lui Dimitrie Cantemir, relațiilor culturale intercomunitare contemporane, precum şi la problemele actuale ale culturii româneşti, în care să fie evidențiate şi cele mai semnificative rezultate obținute de instituțiile de învățământ, de cercetare cu numele Dimitrie Cantemir, precum şi studii, cercetări disciplinare, pluri- sau interdisciplinare realizate de cadrele didactice, absolvenții, studenții/ elevii cantemiristi ;

* informări privind noi apariții editoriale cu subiecte de larg interes european;

* acordarea de consultanță şi asistență pentru realizarea de activități de cercetare, studii şi programe pe problematici legate de scopurile asociației, precum şi acordarea unor burse de studiu şi de cercetare în probleme specific cantemiriene şi de interes general european tinerilor cercetători români şi străini;

* promovează şi participă la organizarea şi desfăşurarea unor acțiuni cultural-educative, sportive şi de agrement ale cantemiristilor, ale membrilor ASOCIAȚIEI;

* sărbătorirea unor evenimente importante legate de tradiția națională, locală şi militară a României, a comunităților europene;

* editarea în limbi de largă circulație europeană a operei lui Dimitrie Cantemir şi stimularea cercetării ştiințifice, de invenții şi inovații ale cantemiristilor ;

* acționarea pentru aducerea în țară, în original sau în copie, din colecții particulare sau arhive publice, documente privind activitatea complexă a lui Dimitrie Cantemir ;

* instituirea unui Premiu „Dimitrie Cantemir”. Acest premiu va fi acordat, în fiecare an, persoanelor care se remarcă prin contribuții teoretice şi practice la promovarea spiritului cantemirian şi unității Europei;

* conservarea patrimoniului şi mărturiilor legate de viață şi opera lui Dimitrie Cantemir ;

* inițierea sau contribuirea la realizarea de proiecte şi inaugurarea unor grupuri statuare şi efigii Dimitrie Cantemir în țară şi străinătate,

Asociația funcționează sub patronajul rectorilor instituțiilor de învățământ superior ce au ca patron spiritual pe Dimitrie Cantemir, rectorii acestora fiind Preşedinți de onoare, iar directorii instituțiilor de învățământ preuniversitar cantemiriene fiind vicepreşedinți.

Funcționarea ei este pusă sub responsabilitatea morală şi ştiințifică, a Academiei Române, şi a altor instituții de învățământ şi cultură.

ASOCIAȚIA EUROPEANĂ „DIMITRIE CANTEMIR” POATE FI ACCESATĂ PE INTERNET LA ADRESA: *ASEU-DIMITRIECANTEMIR.ORG*

ADMINISTRAȚIA ROMÂNĂ A SERVICIILOR DE TRAFIC AERIAN - RA ROMATSA

Este o regie autonomă care deține monopolul natural al serviciilor de trafic aerian în România, realizând funcțiunile specifice legate de Managementul Traficului Aerian. Este organizată sub formă de regie autonomă autofinanțată şi urmăreşte realizarea obiectului de activitate atribuit prin Hotărârea de Guvern nr. 74/1991 cu modificările şi completările ulterioare.

ROMATSA, este furnizorul certificat şi desemnat pentru furnizarea de servicii de navigație aeriană, incluzând servicii de trafic aerian, servicii de comunicații aeronautice, navigație şi supraveghere în domeniul aeronautic, servicii meteorologice aeronautice, servicii de informare aeronautică precum şi coordonarea misiunilor de căutare şi salvare în Regiunea de Informare a Zborurilor Bucureşti.

Regia este certificată ca furnizor de servicii de navigație aeriană de către Autoritatea Națională de Supervizare, în conformitate cu legislația Cerului Unic European, pentru perioada 21 decembrie 2012 – 31 decembrie 2018. De asemenea, este certificată ISO 9001:2008 din data de 20 decembrie 2006, pentru toate domeniile de servicii de navigație aeriană furnizate, şi ISO 14001:2004 din data de 21 noiembrie 2012.

Pentru serviciile de trafic aerian asigurate aeronavelor civile care survolează spațiul aerian al României, Regia Autonomă ROMATSA aplică prevederile reglementărilor EUROCONTROL (Organizația Europeană pentru Siguranța Navigației Aeriene), la care România a aderat din anul 1996.

Serviciile de navigație aeriană oferite de ROMATSA sunt asigurate de Centrul Regional de Control – ACC Bucureşti precum şi de cele 16 subunități ale regiei aflate pe teritoriul țării.